This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Slav 8101.33.40

HARVARD COLLEGE
LIBRARY

FROM THE FUND OF
CHARLES MINOT
CLASS OF 1828

ГЛАСНИК

СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

КЊИГА III.

СВЕСКА XX. (СТАРОГА РЕДА).

(Са две таблице снимака).

У БЕОГРАДУ

У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ 1866.

~~IX, 225~~
~~Slav 1501~~
Slav 8101.33.40
HARVARD COLLEGE
MAY 25 1933
LIBRARY
Minot fund.

САДРЖАЈ.

		СТРАНА:
1.	Летопис раванички	1— 21
2.	Прилог српској историји око г. 1790	22—101
3.	Општа биростатика с погледом на статистику живота и здравља у Србији	102—131
4.	Синђелија попа Матије Алексића из Бранковине од године 1793	132—135
5.	Двије старинске српске молитве	136—156
6.	Типик светога Саве за Хилендар	157—213
7.	Хрисовуља краља Милутина	214—220
8.	Статистични податци о Босни, Херцеговини и Старој Србији	221—228
9.	Два писмена споменика ман. Раковице код Београда	229—235
10.	Белешке о Филипу Вишњићу	236—243
11.	Сврљишки одломци еванђелија и запис од год. 1279.	244—264
12.	Из описа Босне и Херцеговине	265—404
13.	Протоколи седница српског ученог друштва	405—450

ЛЕТОПИС РАВАНИЧКИ.

Од Милорада П. Шапчанина.

У малим архивама фрушкогорских манастира има доста штошта што би ваљало изнети на јавност као важне податке за језик и историјске догађаје нашега народа. Ко је год имао прилике разгледати их, нашао је довољно материјала за све то. Покојни Павао Ј. Шафарик, а и многи други словенски а на по се српски писци разгледали су те архиве тако рећи с ногу, па опет су доста обелоданили што нам је добро долазило, као гладноме залогај хлеба. И ја сам имао прилике походити фрушкогорске обитељи и видети све те архиве, па у колико сам најуреднију нашао код препод. оца игумана Данила у Раваници, ја сам се ту мало подуже и забавио, испитујући старе рукописе и тражећи каквих записа у писаним јеванђељима, минејима, октојисима, прологима и т. д. Тада случајно наиђем на једну књигу која је имала с поља натпис: родословіє сербских царен, рукопис. Разгледавши листове видео сам да то није само родословље српских царева, него да ту има и других различитих преписа. Тако на првом листу има запис под овим насловом: „Знати сѧ, когда сѹ первомь ѿтишли ѵ москвѹ, и примили граматѹ жалованѹю, ѿ царствѹющагѡ града москве.“

Мислим, да не ће сувишно бити да га овде ставим од речи до речи. Он овако гласи: „Сїю скатую и божественую книгу[1]) глаголемую Ѯалтирь принесохом: азъ грѣшни въ иноцѣ ажи Арсенїе їеромонахъ, и Михаиль їеромонахъ, и Ѕахарїа дїаконъ, подарованую намъ скатеиш. патриархомъ московским и всеи росїи, кир Адрианомъ, — уисломъ дванадесети книгъ правилни и 20 рубли денгами, при велики господеи и цареи Їоанна алеѯїевичу, Петра алеѯїевичу, московских, и всеа великїа и малїа и белїа Росїи самодержцех. Тогда бо и русовои нове приимихом и с милостинѣю и жалованїемъ царским, въ лѣто ҂ѕса, мес. августа :і: день и принехом въ скатую ѡбитель, Раваницу ѕоковмую, храмъ воѕнесенїа, идѣже почивають мощи скатагѡ иже въ цара Лаѕара Сербскагѡ, ва сервїи державе и владѣнїа сербскагѡ, на службу церкви и братїамъ на полѕу душевную, намъ же ва васпоминанїе.“

Као што се дакле види овај запис може нам служити за откриће времена кад су т. ј. први пут донесене код нас црквене књиге на словенском језику дотераном према духу рускога језика, које су доцније са свим истисле из српских храмова србуље, које су нам на сваки начин ближе и рођеније.

Него, кад сам цитирао оригиналан текст записа, ваља ми казати, да испод њега стоји још ово:

---

*) Овај запис био је на манастирском псалтиру донесеном из Русије, па кад су га братија поклонила цркви вогањској, у Срему, да се не би заборавио, преписан је у књигу родословља. Тако каже Стеван Зорановић, проигуман.

„Подписа се рѹкою грѣшнагѡ Михаила їеромонаха ѣате, вишє именоватагѡ. Къ лѣто ҂ѕсг ѿ рожд. Хрїст. ҂ахує: 1695-гѡ. Ѵ сентъ андреи, ва велицеи скорби и гонѣнїю ѿ агарань проклети.“

После записа одмах долази: „родословїє сербски цареи,“ које заузима двадесет и један лист, а свршује се с тиме: како су „проклети агарани“ узели телеса светих деспота у манастиру Крушедолу и пред самим манастиром „сасекоше их на ѹди.“ О овом родословљу српских царева говорићу доцније пошто га боље испитам.

Даље на следећој страни настаје хроника која се простире на време од године 1462—1744, заузима свега 8 листа, и колико се по рукопису даје судити, морала ју је преписати она иста рука која и родословље; јер тамо именује себе преписач па каже: „и преписа 28. септ. 1764 къ монастирѹ кердинкѹ ва подкрилїи крѹшкои гори. Стефан, проигѹмень, дѹховникь и Ѕорановнчь.“

За летописом следују после неки преписи из пролога, опис битке косовопољске и на послетку под именом: „коинствена времена“ онај запис што је по извештају професора харковског универзитета П. Лавровског печатан на 681. страни XII. књиге „Гласника.“

Ја ћу за сада да саопштим само поменути летопис и налазим за потребно још ово приметити:

Пре него што је почет летопис на првом листу стоје два реда. Први је сав а други до пола замрчен. Онда стоје ове речи: „ѵ Алеѯїа проигѹмена, Гавриловну и раванчуанин.“ Из овога ја судим, да

је оригинал, или бар други какав старији препис, морао бити у тога духовника, а преписач само по томе копирао.

Али још нешто.

Алексије је морао бити духовник манастира Грабовца у будимској епархији па је доцније прешао у манастир Раваницу — можда заједно са духовником Стеваном. Ово судим отуда, што Стеван, преписавши неке беседе из октоиха, на свршетку вели: „Сїа преписах въ манастирѹ грабовцѹ, храма святыи архистратигоѣ и ѡконча 28 гѡ Їюлїа 1766, въ великои скорби моеи, въ предела мѹачком и сеѹнском.“ Дакле Стеван се морао упознати са Алексијем у Грабовцу и ту преписао његов летопис, па га после, пошто су се обојица вратили у Раваницу, продужио даље. Него и Алексије је морао преписати свој летопис опет из каке старије хронике, која се налазила при манастиру Грабовцу и коју је по свој прилици морао писати онде какав духовник, који је био сувременик самих догађаја које је побележио.

Ја сам се истина трудио да пронађем старију оригиналну хронику, али је не нађох. Кобна времена морала су јој доћи глави. За то саопштавам њезин препис продужен обојицом духовника: Алексијем и Стеваном.

По владенїю и науалства сьрбскаго, многимъ же лѣтом мимошедшим.

1462. Коздвиже царъ турецки брань воевати на Маѫаре, и тамо у сербскомь владѣнїю, ѡсвонше Турци Босну, и ѡтуду пондоше испрека, и преиде у полѣ муачко, въ державу угарску; и донде подь Муачь, и ту Турци разбише Маѫаре, и ту погибе Лаиш, краль маѫарски,

1526. лѣто господнѣ 1526. По томь постуни цар Суленман турски у напредакь.

1541. Ѡсвон царь Суленман Будимь градь одь Угри.

1543. Ѡсвон царь Суленман Калпоко и Шиклеуш градь.

1546. Ѡсвонше турци Ѡстрогонь град на дунанскон реки, и Белиградь, столни градь маѫарски, на реки Шарвизу, вь пределу будимском, ѿ Угри.

1552. Ѡсвон цар Суленманъ Тамишкарь градь ѿ Угри, и Солнокь, и Егар ѡбседоше Турци, сек: 10: гѡ. а ѡставише Егарь октом: 13 гѡ и не ѡсвонше.

1565. Ѡсвонше Турци Ѧвръ градь ѡдь Угри.

1566. Ѡсвон Турчинь градь, въ пределу муачкомь, Сегеть.

1582. Почеше се писати календари немецки.

1596. Паки Махометъ царь турецки ѡбседе Егарь са сто и педесеть млада конске, и ѡсвон за три неделѣ ѡдь Маѫара.

1598. Паки Немци ѡсвонше Ѧвръ ѡдь Турака келиликом манстории̂омь и прекаромь.

1663. Ѡсвонише Турци Чинарь градь ѡдь Угри.

1683. Царь Махометь турецки Беуь обседе град с великою силою, са три стотине лада вонске, и цесар Леѡполдь разби Турчина под Беуем, по томь поступи Немац у напредак и поче освонкати землю угарскую, маѣарска се власть укиде, и изгубише свое кралевство и землю. И поче добивати цесарь римски Унгарію ѡдь Турака, и погна Турке ѡд Беча. Сегѡ лѣта ѡсвои цесарь Ѡстрогонь ѡдь Турчина, на дунавскои реки.

1684. Ѡсвои цесарь Вишеградь, Вацъ и Пешту.

1685. Разби цесарь Турчина више Ѡстрогона, код села Несмила, и ѡсвонише Немци Чинарь и Солнукь, Арад, Моградь, Каршу ѡктом: 1-гѡ.

Сего лѣта роди са Кароль цесарь, сынъ же леополдов.

1686. Немци ѡбседоше Будимь са три стране, и ѡсвонише ѡдь Турака, и Немци задобише много.

Тогѡ лѣта ѡсвонише Немци сву Хрвацку и градове.

Тогѡ лѣта ѡсвои Немаць Печуи, Сегетъ, Шиклеуш градь, во пределу мухачкомь, и прочи места.

1682. Немци истераше Турке изъ шанца мухачкогь, и ту Немаць разби везира великогъ турскогь, и вса ѡружіа воинска ѡсвонише Немци, и Мухачь.

Тогѡ лѣта ѡсвонише Немци Варадинь градь на Дунаву, Валпово, Пожегу, и Ѡрашовицу, и целу Шлавонію.

Тогѡ лѣта освонше Немци ѡдь Тврчина Егарь, гла-
ѫом чзеше, и Мвнкачь чзеше одь Тврака на
верх.

1688. Ѡсвонше Немци Келиградь ѡдь Тврака,
столни, вь предел вднимскомь.

Тогѡ лѣта ѡсвонше Немци Илок градь на дванан-
скои рекн, и сакь Сремь ѡсвонше Немци.

Тогѡ лѣта ѡсвонше Немци ѡдь Тврчина Келиградь
на дванавскомь чсѣч, и Саве реке, и Смеде-
рево ѡсвонше, и свх Сервїю освонше Немци.

Тогѡ лѣта Баденсис, ерцегь немецки разби таборь
тврецки ч Боснои и ѡсвои Босни свх.

1689. Ѡсвонше Немци Сегеть ѡдь Тврака; велики
Сегет глаѫх освонше.

Тогѡ лѣта Немци разбише Тврке под Нишем, и
ѡсвонше Ниш градь, и Видин градь, на
дванаскои рецн, Приштинх и Качаник.

1690. По том поствпи Тврчин ч напредак.

Понеже поче Французъ воевати на цесара
Леополда, и пренвждень бисть цесарь раз-
делити коиску своѡ, на двое, и ѡполчити са
противъ Французъа.

1691: Сегѡ года наставшагѡ Тврци ударише ч зи-
мно время, из ненада, незнати Немцх, за
еже Немацъ беше коиску распвстїо по квар-
тирх, и тако нападши Тврци на Пришинх
вь незапх, и Качаникь, и тогда Тврци, не-
тражеѣи ни права ни крива, но све сабли
предадоше, и многе Немце ѿпвстише на верх,
а хрїстїани многи погибоше, и поараше са,
и многи народь хрїстїански заробише.

И сеє зиме Турчинъ одъ Немца Нишъ и Видинъ.

Тогѡ пролеѣа патріархъ Арсеніє Черноєвиѣ изъ Пеѣи даде са бегу уз Дунавъ за Немцемъ, с неколико владика землѣ сербскее, и иноци многи ѿ сеа предели, и народъ сербски многъ, мужески полъ и женски, дадоше са бегу с патріархом уз Дунавъ за Немцемъ. Тогда иноци манастира Раванице, вьзеше мощи свѧтагѡ иже вь царѧ кнѧза Лазара сербскагѡ; ѿ свѧтее ѡбители, храмъ вознесенски, ѿ егѡ созданнаа бисть, и с прочими адиѣари црковних, пондоше ѿ предели сеа. Скупа с прочим народом дашa са бегу уз Дунав за Немцем, ѡви на коних, иниже на колесницах, а иниже на ладіа, а ини пеши, уз Дунав горе, и бисть нашъ путь хожденіа: 40: дней, и пріидохом граду Будиму, и наше Будима, вселихом са в место зовомо Сент-андреа, ѡбретохом пристанище доброе. Тамо всели са и патріархъ блаженненши, и владике, и иноци, и народъ многъ пріиде ѿ сербскее землѣ. Тамѡ и мощи свѧтагѡ иже вь царѧ кнеза Лазара принехом са собою, и малую церковь воздигохом, ѿ дрека, близ брега дунавскогъ, и тамо пребиваху до мира утвержденнагѡ между цесаром и между Турци.

Тогѡ лѣта пріиде Ѧхприлиѣь везиръ турецки со многою силою, и ѡсвои Смедерево, по том пріиде подъ Белградъ, и ѡсвои ѡдъ Немца, и пойде уз Дунавъ са силою многою, и во-

домъ, и сжигмъ, и пріиде Сланкамену, и ту га Немац доуеча.

1692. Сегѡ лета бише именоватогъ, разби Немацъ Турке на Міалешцу берду, бише Сланкамена, и Немци освонише ѡдъ Турака оружіа вонистеннаа; ту погибе безир велики Ѣуярилић. Егда се Турци повратише с разбоища, и придоше у Белград, тогда принесоше мощи свѧтагѡ Саве архіепископа сербскагѡ изъ манастира Студенице, и тогда саждегоше мощи свѧтагѡ, на враучару, діаволским навожденіем, понеже глаголаху Агарани, дондеже свеца кахрскогъ не предамо огню, кои помаже нима, не можемо кахре надбити, и то сотворише.

1693. Ѡсвонише Немци ѡдъ Турака Карадъ велики, Енокъ и Килагошъ.

1695. Ѡсвонише Немци ѡдъ Турака Ѣулу, узеше гаа Ѣу. Тогѡ лѣта Турци упалише Липову и ѡставише Немцем. Тогѡ лѣта ѡсвонише Немци Токан и Патак.

1697. Принц Евгеніе разби Турке под Сентом, и господа ининуарска погаавнта погибоше многа, ини мауем падоша, а ини истопиша са у Тіси реки, како же древни Фарахонитани, въ мори, и тако се могло прећи по людма преко Тісе, аки по мосту, и то чудо ѡуи человеческе неће узрети. И въ скорѣ примише агарани ѿмащеніе ѿ Бога за мощи свѧтаго Саве Сербскагѡ просветителя, егда Турци проклети саждегоша на Враучару.

1699. Леополдь цесарь чинии мирь с Турци, и поставише белеге Сремом, одь Сланкамена право на село Марадикь, и отуду на Рыму село, и отуду на Лаћарак село, и отуду до Раче и до Брода укран Саве реке, и по том содержаваху Турци ка Сави реки, и кь Земуну. А Немци содержаваху к Дунаву, и тако содержаваху до рата карадинског, и Турци предержаваху Банать сакь, и Тамишкарь градь до Мориша реке.

1700. Наста кругшагь маћарски. Косташе Маћари воскати на цесара Леополда, и бысть кругшагь 6: лѣть. Тогда Серби показаше радрость свою крепкую, и Леополду цесару помогоше велми, и Серби победише Маћара.

1705. Престави се Леополдь цесарь пожив 66 леть. Того лѣта поставише Ѡзепа цесаромь, сина же старѣи Леополда цесара.

1707. Іозеф цесарь мирь чини с кругцами.

1708. Генералъ Анстерь немецки разби Турке под Тренчином и освоише Немци одь Турака Нитру градь, у пределу Тернави граду.

1711. Престави се Іозеф цесарь пожив 33 лѣть.

1712. Поставише цесаромь Карола, сина Леополда цесара, млађегь, и прими владѣніе.

1716. Пріиде везирь турски подь Карадинь, со силою многою, пре рока, и ту принцъ Евгеніе разби Турке подь Карадиномь, и многи доливкь довише Немци, и освоише оружіа коина веса, такожде топове многе и шаторе, коиѣ многе и биволе, и камиле многе, бакара, масла,

ѯентина, пирнице, и скаког адиѣара, понанкише ерка и арара, и иокаца много, кои би слободань ѿ хрїстїань, ѡнан доби, тогда много погубише хрїстїана, а ние ѡдведоше у плень. Тогда и манастире крушкогорске поараше, а Крушедоль и Ремету ѹпалише и изгореше.

Тогѡ лѣта принць Евгенїе ѡсвои Темишкарь градь ѡдь Турака и сань Банат: ѡктом. 14:

1712. Принць Евгенїе разби табор турски подь Белградомь, и освои Белград, и сву Серкїю ѡсвои ѿ Турчина, и Порецу бысть граница.

1718. Мирь утвердише между собою Немци и Турци код Пожаревца.

1719. Немецки елуїа, Дамїань Фирмонь, ѡтиде у Цариградь, а турски елуїа, Ибрамбаша ѡтиде у Беч. Ѡка елуїе ѡдоше со славою великою.

Известствует са всакомь читателю, да разумѣеть, ѡ семь, егда е турски царь ѡсвонѡ мучу и победнѡ крала угарского, тогда е ѡсвонѡ сву державу угарскую, градь Будимь, Ѡстрогонь, и проч. градове, и землю даже и до самого Беча, и Егарь, и Токаи, и Тернаву ѡсвонѡ Турчинь; и держали су Турци 145 лѣть....

до бечког лѣта и рата: Егда же Леѡпол цесарь разби турску силу подь Бечемь три стотине илада конске турске, сегѡ года 1683-гѡ.

Тогда почє Немаць ѡсвонвати ѡдь Тврака
угарскую ѕемлю и градове, по томь сербскую
ѕемлю и градове ѡсвон цесарь ѡдь цара тв-
рецкогь, и держит под властїю своєю и до
днес, помощїю божїєю.

1737. авгв: 12: Сегѡ года понде Немаць на Тврчина воевати превором, пре рока, и прїнде с конскомъ со силою многою, у Срем, тогда преѕнимова. Тогда народв у предели сеи, Сремскои и Баучои, бысть велика тегота коршпаномъ, коѕеѣи сено, ѕобь, и брашно, и провввитв у табори под Ѕемвнь, и сее ѕиме паде снегь рано месм: 4: гѡ: ѡсванв, и нїе спао снег до априла: 6:; тогда бысть ѕима люта.

1738. Сее ѕиме почєше кавгв Немци с Тврчиномь, послаше катане сербске, и поараше лешинцв, и упалише и многе Тврке поибише, и многи плень добише катане, и андвци; бисть комендать предь нима Кввь Їсаковичь, обер-цїерь, и Трифонь капетан Їсаковичь; паки сее ѕиме тврска чета раѕби катане бауке, у селв Бадани, неке исекоше и почее ѕаробише; тв и капетана Рану ѕаробише, бисть иѕ Такова; и одведоше ихь веѕане у Ѕворник градь, а главе андвчке, кои св погинвли пометаше на ведень на колъ; тогда велика радость бысть Тврковь. Сего пролеѣа понде Немаць ѿ Белграда со силою на Тврчина, и ѡсвои Нишь Немаць, и ѡтвдв понде Немаць подь Видинь, и ничто не полвчи, но понде матрагь

Нишъ, а Тврци за нима; и тогда Немаць оставн Нишь, и бысть у Нишу Немаць: 3: месеца и поиде Белиграду на свою границу, и по томь Тврци ополучише са на Немца. Тогда многа скорбь бисть христианомь; и порабощеніе и плененіе одь Тврковь. К тои рати патріархь Арсеніе четверти, пексви, даде се бегу, и сь шинмь народь многь, іноци многи, и владика нишки Георгіе Поповиħ, б сеа предели, одь Пеħи, и Новогь Пазара, и одь Косова, и сва Сербіа, дадоше са бегству из Дунавь за немцемь: тогда многь народь христіански Тврци заробише и у плень одведоше; тогда бисть скорбь и жалость велиа и пріиде патріархь с народомь у Белиградь, и сва орманда немецка пріиде подь Белиградь. Тогда посла Тврчинь инеза: 3: велтмаршалу Калесу да подигне воиску на Тврчина, чекаю га Тврци изподь Гроцке, и сви инезови бише шпіюни тврски. Тогда велтмаршаль поверока инезовом и поиде сь целомь ормандомь у поль ноци на Тврчина: окто: 10: го: и тогда наведоше инезови воиску немецку на бусію тврску. Баш у зорь, у незгодномь месту, у сврдуку дубокомь и дугачкомь, и инезови идуть напред а катане сербске за нима, а по серби мадарске катане, а по нима рантари. Егда бише Серблии у поль сврдука, тогда инезови убегоше у Тврке, по томь бысть метежь и страхь между воинствомь, у месту тесном; ту у сврдуку

спаде с коня Коста ѡберкапетан и свега разнесоше кони на копита. По томь прїнде рантарь у свитак и нападе с леѣа бердомь на Турке, преко шумарица, занеже не бисть полѣ чисто, и истера Турке из бусїе, и тако се бише рантари с турци доклѣ не стиже мушкатирь, и по томь уже се бити мушкатирь, и ѡбградн се бермлачама, и бише са цель день на Болечу, близь Гроцке, а катане и рантаре стоють за нима. Єгда прїнде ноць, по томь у дубокую ноць понде Немаць натрагь Белграду, а заутра Турчинь за ним, и пренде под Белградь Турчинь, и ѡбседе Белградь, и бише са неколико днен, Немаць топови изь града, а Турчин с топови с поля, и по томь бою дадоше Немци Белградь Туркомь на веру, понеже издаде велтмаршаль Калесь — Туркомь; по томь Немци посекоше на крачару: 2: генерала неверна, а велтмаршала Калеса однесоше у Беч подь арестемь; по томь Немаць прегради себе палисати ѡдь Турчина, и стадху заедно у Белграду и Немци и Турци одь: 22: октомбра: 1738: до Їуниа: 2: гѡ: 1739: гѡ: доклѣ Немаць не разметну бедень нови около града, что є бно направїѡ у своїон держави, а стари бедень остави Туркомь, и сви богажїю из града, движимла изнесе Немаць а недвижимла остави Туркомь, домови прекрасни и проч. Тогѡ лѣта престави се Кароль цесарь. Такожде и народь изнесоше свое вещи дви-

жиміа, а недвижиле осташе; тогда велика жалость и туга бисть народу.

Тогѡ лѣта: 21: гѡ: октом: пріиде блаженѣишіи патріархъ Арсеніе четверти Пекски у Карловце, и седе у резеденцію Архіепіскопскую, и шиьим митрополитъ Георгіе Поповићъ нишки.

Тогѡ лѣта Викентіе Іоановић архіепископъ и митрополитъ карловачки премину баше ѿ сеа жизни, престолъ празденъ баше; тамо со шиимъ приде многи народъ христіански и вселише са во Сремъ, и многи збегови бише по подлужію; а ини се терговци преселише у шанац[1]) карадински. Тогда Каменитани многи придоше у Сремъ и тамо вогнездишася.[2])

1740: гѡ: Іюліа: 12: сегѡ года миръ утвердише между собою, и поставише белеге Савомъ рекомъ уз воду, до Уне реке, пакъ Уномъ поредъ Костајнице водомъ до мора; по томъ одъ Бѣлграда доле Дунавомъ и утвердише миръ: 24: лѣта. И елчіа турски ѡде у Бечъ с радостію келікою, а немецки елчіа ѡтиде у Цариградъ.

Ѿ зде возвращаем са на задъ.

1738. Въ ѡва лѣта воинствена, егда пойде Немацъ на Турчина пре рока, тогда постиже нас праведни гнѣвъ божіи, и посла преблаги Богъ кугу, напрасную смрть и болезань, на народъ

[1]) То је садашња Нови Сад.

[2]) И сад их има два села: Никинци и Хртковци.

и державꙋ цесарскꙋ; и напре поте морити ꙋ Тамишварꙋ и по Банатꙋ, по том прїнде ꙋ Баꙋкꙋ и по томь прнде ꙋ шанаць варадински: ноем: 1. го сегѡ года више именоватогь; и ѡтꙋдꙋ пренде ꙋ Карловце, и ѡтꙋдꙋ ꙋ Леднице, ноем. 17: гѡ, сего года, и по томь по скемь Сремꙋ и по скон Баꙋки и до самогь Беꙋа, бисть кꙋга, и мори ꙁа три лѣта, вь нма скатыа тронце, егоже Немци преступише кастꙋ, по томь и нꙁꙋбише ꙁемлю, и градове, и державꙋ свою — еще нꙁꙋби конскꙋ свою многꙋ. Егда понде таборь немецки одь Ꙁемꙋна, сꙋхимь, и водомь Дꙋнавомь горе къ Варадинꙋ, тогда поразꙋ егѡ Богь болестїю лютою, и смерть посла на конскꙋ, и не токмо на конство, но на скоте, кони, и волови многи поманкаше, многи и многи люди остадоше безь марке свое кон сꙋ бнли на воршпанꙋ ꙋ конски: на коли носе трмове и коже волꙋнске Сремци и Баꙋкани, и ѡдь Ꙁемꙋна до Варадина нїе се могло проѣти дрꙋмомь ѡдь трꙋпїа мертви лежеѣи людеи и смотовь, и ѡдь смрада; такожде и Дꙋнавомь, трꙋпїа мертва лежеѣи при брегꙋ, не могаше са Дꙋнавꙋ преставити и воде ꙁабатити ѡдь тешка гада и смрада; и то беше ꙋ месецꙋ сектем: и ноемврꙋ.

1739. Декем. 20: бысть тресанїе ꙁемли во врема ниѣнидїи, и ꙋ сее нощи вь полꙋнощи, и многи домови распадоше са ѿ тресанїа и стене градске распадоше са многе. Тогда сꙋ

люди многи умрьли одь куге у селу ледници.

1740. Іамва. 24: го: тресаніе бисть земли 2: крати, по полудне и ве полунощи, велми.

Тогю лѣта болѣзань крепкаа, и горкаа костобоаа; и многимь людма и женама и юношама и дѣвицама изодпадоше ноге и руке, и многи осташа топали, и безь руку. Тогда бысть между народомь велика скорбь, и туга, и плачь неутешна, и многи домови опустише одь куге.

1744. Ѿки са знаменіе на небу: звезда репата с west west west

краланутинои Лаудань и Надаждїа, велтмаршали, и седамь лѣть битву имали с Пранзом.

1: Битва подь Лонцутомь градомь пранскимь, и ту ѡсконль Немець Лонцуть, и по томь други градь.

2: Шканиць осконль Немець, по томь

3: Лаудань и Надаждїа, велтмаршали, разбише Пранза подь Прагомь златнимь, по томь

4: Разбише Пренза подь градомь Геранцомь, у Саксонїи;

5: по томь у Слезїи, подь градомь Преславомь, разби Надаждїа Пранза; паки у Слезїи под градомь Глеговомь,

6: ту принць Карль, брать родни цесара францеска, супругь Марїе Терезїе и кралице, издао Надаждїю, и ту погинула корпа сва Надаждїева, четердесеть илада конске, и ту едва избегаль сь десеть катана, по томь ѡдпасаѡ оружїе ѡдь себе, и не хотель боевати више за неверствїе их; паки

7: Лаудань велтмаршаль, подь градомь Бранипуржь пранскимь, со тридесеть илада конске свое, и ту у помоћи конске московске, две стотине илада, и ту брань крепкую сотворише помежду собою, 12: сахати била битва сь Пранзомь, и ту разбише Пранза; и отуду у Саксонїи

8: подь градомь Терезномь, и сеи градь престолни и столица крала пранскоѓь, и ту генераль Барутанїа, цесарски, заровїо кон-

ске пранисе: 25: надда, седамь генерала, и топове, и веа оружїа воинственна, и хазив, и сеи градь осовили Немци одь Пранза по сеи битви, — у лети 1763: Седме године сотворише мирь по между собою.

1762. Благочестиви императорь Петарь Теодоровић и самодержець все росиски и про. про. про.

Сего года потана са есть и секе именовалъ преставиласа од сеа жизни; но онь премудростїю своею утаиласа. Такь во свемь последовалъ стопамь премудрагоо государа деда своегоо императора Петра великагоо Алексїевича и странствовалъ есть по свои держави турецкои: перкее у граду Белграду на реки Сави и Дунава, и ту биль у церкви благочестивои на литургїи, и дарувалъ на церков дукать, напечатанъ образъ егоо и надписанїе; и отуду пошедь по всемь царству турецком, и биль у Шариграду, и туду пошель и увидиль прочаа мѣста и градове, прежде виеше держава сербски цареи и владенїе, а садь стоить подь игомь тиранскимь, и прошель въ Черную Гору.

1767. Децем. 22. Остави се живь въ Черной Гори са своимь рукнимь писанїемь.

Мы подь именом Стефанъ мали сїю мою шкнанку или ти заповѣсть посилаю по семь нашемь вѣрному посланику, именемь Авакумь архимандрит, со граматою, до нхь цесаро кралѣвскаго величества двора, за кое где бы се указаль, да нма вѣровати бити

и прїдать, без всякаго промедатствїя и сумнѣнїя. Ѣ кои часъ прїидеть въ цесарскихъ странахъ: вѣсѣмъ судїамъ и повелителемъ, паче же помещатом даемо на ѹмѣнѣ, да сей нашъ ниже реченн посланникъ свободно марширъ имѣть будеть путь Кїеви: с вашею рукопомощїю, и полною цесаро кралевскою поштою, и порцїею непремѣнною; а еже содѣать будете, сей нашеи вѣрнои пощи: то самимъ нам есть.

1767: декем: 23. гѡ. М. П. Нашь находитса въ Чернои Гори.

Второ писанїе изъ контомацїе Дмитрокачке:

Сїателенѣишии господин, господин Кнѧзь. Єа императорскагѡ величества гдин кавалеръ и тайни совѣтникъ, мнѣ же всемилостивѣишии государь — ѡдъ господа Бога здравїя вашемъ величеству просим. — По сихъ ни изъвѣстїе даемъ Вихъ високосїателству, что а мнѣ подписати посалъ есамъ ѿ их императорскагѡ величества Петра Теодорокича, под именомъ Стефан мали, котори находитса в Чернои гори, мене же со граматою до их цесаро кралевскаго велич. двора присалъ, а ѡсобито вашемъ високосїателству кръчеми мнѣ указъ устменнѣ изъявити, котори скоро требѣ быть; обаче а мнѣ удержанъ въ цесарскомъ контомацѣ, дней следовать будеть много — но молю ваше високосїателство, что б мнѣ скорое повелѣнїе исходатайствовали кодь их цесар. кралев. велич. На послѣдакъ

виновенъ да не буду. Со тим изостаю вашегѡ високосїателства врѹчающъ себѣ.

Авакѹмъ Милаковнѣ,
1768. їанѹара, 21. гѡ. Архимандритъ.

Третее писанїѣ, егда ѿпущени бише из контѹмацїе земѹнске.

Прїиде посланникъ Аввакѹмъ архимандритъ ѿ благовѣрнагѡ императора Петра Теѡдоровича всеи Росїи самодержацъ, и обаки са живъ въ Черном Гори, и посланникъ егѡ вишеименовати, огласи егѡ у Дмитровици, у контромацїи, и ѡтѹдѹ посланъ бисть у Земѹнъ у контромацїю: 22: їанѹарїа: 1768, и у Земѹнъ прїидоше посланици ѡдъ императора ѡдъ Черне Горе: Гангорїе Архимандритъ ѿ Дрекаловнѣ, а постриженикъ манастира вердинко-раванѹкогъ, и еще со шиним едан калѹгерь изъ Черне Горе и воеводинъ брать сама воинствеина, и егда контромацъ окончаше, они 4: персоне, тогда не полѹчише милость и грацїю поити въ Кїевъ аѹстринском двору и цесарѹ; кѹда су послати били ѿ императорскагѡ величества, ѡгласити да се находитъ живъ у Черном Гори. Но сее посланике бише именоване повратише Немци натрагъ ѿ Земѹна, и ѿпратише нихъ ѹза Саву реку горе, и прендоше Саву реку, бише Ѡстружнице, у вечерь у нощь, у зимное время, въ средѹ вечерь глѹбокѹ. 12: февруарїа, 1768 гѡ.

И егда прендоше Саву реку и тѹдѹ отидоше въ странѹ свою, во Черную Горѹ.

ПРИЛОГ К СРПСКОЈ ИСТОРИЈИ

ОКО 1790

УЗ ПОШЉЕДЊИ АУСТРИЈСКИ РАТ С ТУРЦИМА.

ОД

СТОЈАНА НОВАКОВИЋА

РЕДОВНОГ ЧЛАНА СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

I.

Љетос ме намјери срећа у манастир Троношу. Тада ми садашњи игуман троношки, г. Ћирило, покаже један завежљај старијех рукописа, који су из 1790 и 1791 и о којима ће у овоме чланку бити ријеч. Ти су рукописи послије предати народној библиотеци на чување, одакле сам их и ја употребио. Гдје је Троноша, биће понајвише познато, али ћу за оне који не буду знали рећи коју ријеч и о томе.

Манастир Троноша је близу Лознице, у округу Подринскоме, ни пуна три сахата од Лознице далеко, у склопу једном Гучевскијех планина у Јадру. Манастир Троношу сазидала је жена краља Драгутина, који је био ожењен Катарином кћерју Стефана V. краља угарског, као што налазимо у троношкоме љетописцу,[1]) и он ће пријатељима српске историје бити познат по истом томе љетописцу, штампаном

---

[1]) Гласникъ друштва србске словесности V. 58.

трудом г. Ј. Шафарика у Гласнику V. „друштва србске словесности.“ Што је баш у Троноши живио јеромонах Јосиф преписавши тамо познати из Гласника V. љетопис[1]) и што пред тијем његовим пријеписом стоји 1791 год. јасно назначена с мјесецом и даном тога његова записа, и што се и ова писма, која ја овдје износим на свијет, нађоше баш у Троноши, па падају у то исто вријеме, учинило ми се да не ће бити без свезе, — особито што се из свијех писама јасно види колики дио у ондашњим народним пословима припада троношкоме архимандриту Стевану. На знаменитоме писму, које је овдје наштампано под VI. стоји међу осталијем потписима од манастира Троноше осим архимандрита Стевана Јовановића, и намјесник Мелетије Јовановић „с братствомъ“ међу којим је братством и јеромонах Јосиф. У истоме троношком љетопису налазимо на једном мјесту овај запис: „Монастиръ Рауа поновн се уреѕ .... и їеромонаховъ троношкихъ, Хаци Мелетїа, Ѡсифа и Исане 1795 лѣта.“[2]) Ја сам, рад будући што више објаснити ствар, поредио рукописе VI. и XIV. писма, тих силних свједока ондашње не погашене свијести народне, с рукописом троношкога љетописца који је у Гласнику V. штампан. XIV писмо и у VI. све што је од „Аще ли никаковїи наунимъ наше сїе прошенїе исполнити се не можетъ....“ па до краја писала је на сву прилику једна рука, која, и ако

[1]) Преписахъ азъ їеромонахъ Їосифъ Троношанъ... отъ рождества Хрїстова 1791 месеца Феркара у монастиру Троноши. Гласникъ V. 20.

[2]) Гласникъ V. 57.

не показује са свим наличност, тако је јако налик на рукопис троношкога летописа, да бих се ја усудио рећи да је јеромонах Јосиф, за којега по самом његову свједочанству знамо да је преписивао троношки летопис, 1790 и 1791 године писао потребне народне ствари и својим знањем, може бити, доста и упућивао људе, којима је тада стајала у рукама судбина нашега народа у садашњој Србији.

У писму XIV. рукопис је ситнији а слова већма положена него у летопису троношком, а у другој половини писма VI. слова су са свим налик на слова у писму XIV. само што ми се чине правилнија, и што су већма усправљена. Што су слова у летопису троношком крупнија, а овамо ситнија и већма положена, то би се, може бити, дало објаснити и тијем што се јеромонах Јосиф, ако је он писао и ова писма, пишући летопис више угледао на старији рукопис старога летописа одакле је преписивао, чега није било кад је писао писма. Око овога сам се, на пошљетку, рад био забавити оволико што је свакоме добро познато како је стајала писменост у 9. и 10. десетини прошлога вијека у садашњој Србији и што ми се ове прилике учинише важне да их кажем — јер поред писама VI и XIV. прво је што нас дражи и питање ко их је писао. А, најпослије, и да није ово за потребу, не да се одрећи да није троношки летопис поред осталога био извор историјског знања, па и мисли основанијех на њему, троношкијем калуђерима и вриједноме архимандриту Стевану, које не ће бити са свијем маленкост никоме који историјским догађајима тражи философиј-

ског и психологијског коријена. У потврду овоме ићи ће и ово. На истоме оригиналу троношког летописа, који већ толико спомињем, стоји на првоме празном листу до корице записано *Стефанъ Архимандритъ* словима прошлога вијека већ пожутјелим. На писму XIV. има оригиналан потпис истога архимандрита Стевана, с његовим печатом, на којему се монограм (око којега је озго отворена круна а оздо крст) истрьо, те се не може разабрати, а на писму VI. има с леђа овакі запис: „Архимандрита Стефана монастира Троноше аманетъ каде бѹде ѕа потребѹ возвратит се ѹ м. Троношѹ ако би прежде мона смертъ била и по смерти возвратитса ѹ м. Троношѹ на там начинъ даем. Кои не би даѡ того аманета о второмъ пришествїю да има ѡтветовати, Ѹвд(а)на е ѡва светина, не знамо ко ѹе прие ѹмрети, не монте се томе замерити.“

Кад се све троје размотри, види се јасно да је све троје писала једна иста рука. Ниже овога пошљедњега записа био је и печат, који се пола окрунио, али на коме се, кад се испореди с онијем на писму XIV. види да је архимандрита Стевана и које нам опет иде у потврду за оно што смо горе рекли а поред кога стоји записано, све истом руком, — г(оспо)д(и)нъ протоїереи Богатиѹки — коме је, ваљда, архимандрит Стеван предао на чуване то писмо кад је пошао у Беч. Којим је путем дошао рукопис троношки из манастира Троноше и из руку архимандрита Стевана г. Ђорђу Маргетићу учитељу из Сарајева који га је 1852. г. 8. Јула дао „Друштву Србске Словесности“ један

би бог знао. На љетопису, у којега имају сприједа послије корица два празна листа стоје записане с годином 1805 или 1806 (није разборито писмо) неке вјенчанице од „васкрсения,“ покрај којих се спомињу села Которац, Биђево, Мркојевићи, Оровице, за која не знам гдје су, али у Јадру и око Троноше нијесу. На пошљедњем листу гдје се свршује љетопис стоји записано „Іована Бориана в Тешнѵ“ а на бијелој до књиге страни корице с краја стоје записана два имена **Попъ Илиѧ Босинѵъ Тешлански поп** — **Дєркенски попъ Новица** рекао бих истом руком, којом су сприједа на корици записане оне вјенчанице. Може бити да је у бојевима и комешању око Дрине уз Карађорђијев рат тај рукопис однијет био у Босну, а може бити и касније или га је собом какав калуђер однио. Књигама и рукописима деси се који пут чудна судбина. Исти је тај рукопас н. пр. купио (штета што се не зна и гдје) „**Гєоргиє Михиѵ Тодоровиѵ**“ 27. Октобра 1841 за 3 гроша, као што стоји записано на другом листу.

Мени је жао што се љетос нијесам могао подуже забавити у Троноши и што управо с овијем погледом, по што сам све што могох наћи од оног времена испоредивши добио са свијем друкчију мисао о оном времену, не могох тамо међу народом пропитати е да ли ће се што наћи спомена у народу о архимандриту Стевану и о калуђерима његова времена. Можда би се тијем путем још што год дознало и ако су већ помрли људи који памте она времена. О архимандриту Стевану могао сам наћи нешто

само у Вуковијем дјелима. У Даници П. за годину 1829. има на два листа (стр. 2—6) живот његов. Иначе, ријетко се што нађе о ономе времену и о људма који су онда радили као и о самијем тим дјелима њиховијем. Није могло ни бити друкчије. Не имајући нигдје ништа како ваља израђено у цијелој историји својега народа наши књижевници нијесу знали куд ће прије и чега ће се прво латити. На двије три десетине година послије Карађорђијева ратовања стадоше се с муком прикупљати писма и пописивати казивања од савременика. Књижевност, која онда бијаше истом жива, што се више будила и кријепила се, све је више осјећала у себи празнину историјске своје струке својега рођеног народа. Пажњу су и радњу привлачила свјетлија мјеста, срећнија дјела — а гдје се покрај њих десило тамнијих котурова историјскога ланца и несрећнијих дјела, која су за исту идеју пропала, за коју су она онамо синула и прославила се, преко њих се прелазило хитрије — рекао бих за то што је свјетлије вријеме то силније вукло к себи жељну љубав народнога историка, који је, озебавши крај несрећа средњега вијека, једва чекао да се нагрије сунца срећнијих догађаја у новије вријеме — па час прије трчао му, остављајући хитно онамо пуста поља и грозне спомене на пусто прољевене силне крви. Али је вријеме не остављати више у мраку ни једно мјесто народне историје. Идући за философском мишљу, показаном у различитијем периодима народне историје ваља поједина мјеста, која су тамнија,

расвјетљавати да се једном може доћи до свијетле и научно развијене и наше народне историје. —

Српска држава, како се једном послије Душана распала, није се више никад скупила у једно, нити је послије његове гвоздене руке игда обузела све народне представнике мисао државнога јединства и цјелине. Срби као да се све до пошљедњега часа не осјећаше оне историјске несреће, која снађе вас колики њихов развитак зарад Турака: тек у пошљедњи час остави се Ђурађ Бранковић своје личне политике, жртвовавши је народу. Међу тим сила бијаше прождрла што је било боље снаге. Срби сами не могаху више ништа учинити, старе државе и старога јединства бијаше нестало и с оним даном, у који се Ђурађ прихватио за скут угарскога земаљског сабора престаје права српска самостална радња за своју државу, распада се и потоња мисао о цјелини народној, западне стране полазе својим а источне својим путем: а Срби, растргнути, прихватају се туђега скута, не би ли свој живот спасли. Времена бивају све црња.

Али колико је тако, и колико жалосно стоји наше стање, има нешто што и у така времена остаје за понос родољубу. Свијест о народној самосталности (да заборавимо како је растргнута према политичкој поцијепаности на поједине дијелове) не мре ни у најцрње дане. Срби се боре уз Мађаре и уз Аустријанце, али их води *своја народна* мисао, која не да историјском концу народнога живота ни минута прекинути се, усред пустих поља наћи ће се свагда макар оаза оваке мисли. Та је

мисао баш послије нестанка црквене главе, патријарха пећског и народнијех деспота у Аустрији, од којих је потоњи ваљда ту исту мисао животом платио[1]) живјела међу народом, нарочито се пак казивала међу народом из садашње Србије приликом сваког рата аустријског — но што је Угарска ступила у савез с Аустријом и по што је јача сила, уништивши пређашње напретке турске, сузбијала их и из самих садашњих земаља турских. Може бити да би било боље да су Срби били остављени сами себи, може бити да би се и енергија њихова народног родољубља, не имајући за киме пристајати, на други пут обрнула па боље и прошла; толико је истина да су се преко свега тога страдања множила. Кад се све једно на друго узме, мени се чини да од оног часа кад узима мах турска влада у Србији, диже главу и српска реакција, која, живећи животом своје историјске и народне свијести, казује се у сто начина и не прекида до потоњег часа свога гласа, не узима са стола своје живе протестације. Она живећи о себи, пристајала би уза сваког с којим би се само сусрела на свом путу ма ко он био, па и више пута, ма како најпослије уз њега пролазила.

Од свијех ратова, који су свршени несрећно по Србију, најзнатнији је опет онај од 1788. 1789 и 1790. назван по гдјекојим крајевима нашега народа „Кочина Крајина," а по гдјекојим „Њемачки рат," који се свршио миром у Свиштову по Илину дне (у Авг. по рим.) 1791. Макар колика несрећа да

[1]) Cf. Исторія србскога народа. Написао А. Майковъ. Београд, државна штампарија 1858. 126.

постиже тада народ српски, опет се не да порећи да му је из тог рата огрануло и вријеме новога живота, које започе Карађорђије а изради Милош.[1])

Напријед казах и огледах да објасним и за што, ми ни из овог времена немамо скоро ништа у нашој историји, нити је прибрано довољно материјала. С тога ми је особита радост што овдје могу принијети који прилог к расвјетљавању баш тога времена. Писма VI. и VII. најзнаменитија су међу овијем. Остала показују пут, којим су се Срби и послије пропасти Карађорђијеве као и увијек заман трудили с молбама око странскијех дворова зарад помоћи. Док се они сами у се нијесу поуздали, није се никад нико нашао ко би им својски помагао. Није друвчије било и у пређашњим аустријским ратовима.[2]) Нама је врло добро познато на какав су начин Срби своју крв за друге пролијевали. Нашој историји ваља прикупити и побиљежити све, јер колико су вриједна поштовања дјела јунака, који су срећно прошли, не треба мање цијенити ни труде онијех мученика који су своју трудбу и зној узаман просипали..

Казавши у оволико свој поглед на историјско вријеме из којега ова писма износим, с тога што управо не сумњам да ће она бацити на своје вријеме нове свјетлости, сад ћу прво да кажем што

[1]) Гледај „Државопис Србіе II. свеска. Изъ Статистичногъ одѣленя министерства финан. У Београду у княжеско-србской печатньи. 1865.“ стр. 22 и даље гдје је ово разложено историјски са стране финансијске.

[2]) Нових материјала за то наћи ће се осим познате код нас хронологије Ст. Шумарскога и у књизи: „Die freiwillige Theilnahme der Serben und Kroaten an den letzten österreichisch-türkischen Kriegen dargethan in einer Sammlung gleichzeitlicher Urkunden.“ Беч 1854.

имам о самијем овим старим писмима, па ћу послије тога постарати се да бар овлаш — колико ми је сад могућно — покажем како се попуњају празнине међу појединијем писмима.

II.

Писма троношка припадају сва у 1790 и 1791. На свакоме осим два има потпис, а за та се два види, према осталима, које су године писана. Уредивши сва по хронологијском реду како је које прије којега писано, ја сам и њих метнуо на своје мјесто.

Од овијех писама нека су пријеписи а нека оригинали. Која су пријеписи на онима то стоји записано, која нијесу пријеписи или то не стоји на њима записано а не може се тврдо рећи ни да су оригинал, она сам рад овдје казати и најпослије, овдје ћу покупити те казати за писма и све остало што код ових мојих пријеписа нијесам казао, а пропустити не могу.

Од писма I. налази се осим лијепо написане копије још једно, као оригинал, исто тако, на којему поред имена стоје крстови. Или је писмо писано па остало не употребљено или је то какав покварен ексемплар.

Од писма II. налазе се међу троношкијем писмима два: једно сам ја овдје преписао, а друго је по садржини са свијем једнако с овим овдје, само је друкчијега стила. Ја сам узео овдје ово по томе што је на њему потпунији адрес, јер на ономе адреса нема овако потпунога. На оба стоји исти дан

и година и није их писала једна рука, него као да су двојица с њемачког оригинала преводила.

Писмо III. је оригинално и митрополит је М. Путник на приправљено писмо потписао прва слова својега имена и презимена и додао тамо назначене врсте. Исти је потпис и на писму IV. које је такође оригинално, али IV. писмо није писала она рука која је на III. ону ноту при крају те тако ће бити да је и ово писмо митрополит М. Путник само потписао.

Свједочанство под V. такође је оригинал; што се тиче писма под VI. за то сам већ напријед казао шта му је на леђима записано руком архимандрита Стевана с окрњеним печатом његовим, и каком је руком писано. Од потписа цио први лист заједно с почетком који је на истом листу на ком и писмо није оригиналан него га је потписала она рука која је писала другу половину писма. Међу тим долази крај имена Глигорија игумна човешинског печат и ниже њега још један на једној страни, а опет на другој печат манастира Петковице. На печату је света Параскева, повелики је и да се прочитати около, у округ крајем, овај запис: „Печать манастира Петковице .... планине Церa храмъ преп. Параскеуи аѫп (1780).“ Вриједно би било знати је ли тај печат и сад тамо и куд је, међу тим се овај прилично окрунио, те нијесам могао ни прочитати сва слова на њему. За тијем, на другоме листу, по што је једна лијева страна остала празна, долазе оригинални потписи с печатима и међу њима први потпис игумна манастира Петковице с истијем пе-

чатом, само што се није ни онолико сачувао. Видјеће се како се понављају потписи, који су сприједа већ назначени руком писца друге половине писма. На печату манастира Каоне стоји записана 1786 г. Поред осталијех потписа кнезова из Мачве стоје крстови као и поред потписа Јагодинаца. Нахију Јагодинску писала је друга рука а друга Мачву.

Још ми ваља рећи да се међу троношкијем писмима о којима је овдје ријеч ово писмо нашло и на њемачки преведено.

И о писму сам XIV. имао прилике рећи нешто напријед; оно је такође оригинал. Печати архимандрита троношкога Стевана и студеничкога Василија Радосављевића вјешто су и са свијем једнако срезани, само што је у архимандрита Василија већи. На обадва је испод отворене круне дугуљаст вијенац од трака, којему, сплетену на прилику порфире у данашњег српског грба, виси на дну крст. У средини тога вијенца стоји у архимандрита Стевана монограм који је иструвен те се не може распознати, а у архимандрита Василија мало се познају крила од орла, који је у средини изрезан. —

Писмо VIII. не зна се да ли је оригинал да ли пријепис. Може бити да оно није никако ни подношено цару кад није на своме мјесту записан дан; већ као да је било за подношај спремљено, па се послије, може бити, архимандрит Стеван присјетио те одустао од прве намјере.

На писму X. не стоји да је пријепис, може бити да је било намијењено да се употреби па није, а може бити и да је доиста пријепис.

Писмо XV. је оригинал.

На пошљетку имам додати да се међу хартијама покојнога проте Матије Ненадовића сачувао пријепис II. и III. од овијех писама и, што ме је још већма обрадовало, и VI. На једноме од тијех пријеписа стоји записано: „Ово су прошенія, коя су писали 1790. Срби цару Нѣмачком.“ Могао сам се увјерити, да су ти пријеписи преписани с овијех истијех писама, с којих сам и ја преписивао — али кад је то и како је било, не умијем казати. Марљивост покојнога проте Ненадовића за чување и прикупљање историјскијех писама биће позната и њојзи ваља и за ово захвалити. Тима пријеписима имао је доброту послужити ме г. Љ. П. Ненадовић.[1])

---

[1]) Истом по што је овај чланак у свему овако готов био сазнао сам да су ова иста писма већ један пут долазила пред учено српско друштво. На предлог г. Гаврила садашњега владике шабачког послата су она друштву од садашњега владике ужичког г. Јаниćија који је онда био у Шапцу. То је било између Јула и Октобра 1854. Тада је пет од овијех писама копирао пок. А. Вукомановић а остало је копирано од другога те је стајало у архиви друштвеној, а оригинали су враћени владици, а владика их је вратио опет у Троношу. Упор. Гласник VII. стр. 327.

Copia.

I.

Unterthänigste Bittschrift und klägliche Vorstellung. An Seine Excellenz den Herrn Feldmarschal Graf v. Wallis zu Belgrad.

Euer Excellenz!

Von äußersten Noth gedrungen, unterwinden sich endesunterzeichnete, zu Euer Excellenz ihre Zuflucht zu nehmen, und folgend unterthänigstes klägliches Bitten, im Namen des ganzen, in dem Jadraer, Radjeviner, Schabazer und Valjevaer District lebenden christlichen Volks, vorzutragen.

Vier Monate sind es schon, seitdem obererwähnte Gegenden durch Gottes Vorsicht unter die Bothmäßigkeit des allerdurchlauchtigsten Kaisers verfallen, und durch dessen Waffen und Völker wir von dem Joch unsers Erbfeindes befreyet worden sind.

Nach denen bei Ausbruch des Krieges ergangenen allerhöchsten Patenten, ist uns allen Schutz und Hülfe zugesichert worden, wofern wir bei Gelegenheit des gegenwärtigen Krieges, denen in unsere Länder kommenden k. k. Trouppen alle Unterstützung und Vorschub leisten würden.

Auf diese Zusicherung rechnend, haben wir den verfloßenen Herbst, als des k. k. Trouppen-Corps unter Anführung des Herrn Generalen v. Chernell in unsern Districte einrückte, nicht nur mit den nöthigen Arbeitern, Wägen, Zugvieh und Lebensmitteln alle mögliche Aushülfe verschafft, sondern sogar zuletzt auch wider unsere Regierung die Waffen ergriffen und geführet, um nur sich selbst und unsere Nachkömmlinge von den tyranischen Oberherrschaft erlösen, und hiedurch Gnade und Schutz bei dem allerdurchlauchtigsten Kaiser erlangen zu können, unter dessen Schirm wir auch ewiglich zu verbleiben, sehnlichst wünschen.

Wider alle Erwartung und Vermuthen aber sehen wir uns dermal von aller Hülfe ganz entblößt, weil alle die Trouppen Canonen, ja alles was wir zu unserer Vertheidigung zu haben glaubten, zurückgezogen, und wir uns selbst überlassen wurden; nur ist noch ein aus unsern eignen Leuten zusammengesetztes Frey-Corps, zur Defense dieser Gegenden zurückgeblieben.

Wie traurig, und betrübt unsere dermalige Lage seye, werden Euer Excellenz selbst gnädigst zu beurtheilen geruhen; da wir von aller Hülfe einer christlichen Macht verlassen sind, und vor uns einen beleidigten, rachgierigen, und weit überlegenen Feind haben, so bleibt uns keine andere Hoffnung mehr übrig, als der bevorstehende augenscheinliche Untergang des gesammt — in diesen Gegenden lebenden Volks; der Verlust aller unserer Habschaften, und Zerstörung unserer heiligen Kirchen und Klöster. In den Jadraer und Radjeviner District ohne den Schabatzer und Valjevaer hinzu zu rechnen, werden 60000 christliche lebende Seelen gezählet, welche ganz sicher zu Grund gehen, und in Gefangenschaft gerathen müssen, wenn ihnen nicht bald eine Unterstützung von S. Majestät dem gnädigsten Kaiser zugeschicket wird.

Das bittere Klagen dieser unglücklichen, die sich blos an uns endesunterzeichnete halten, und um deren Rettung wir bis zum Throne S. Majestät flehentlich uns zu verwenden verpflichtet sind, zwingt uns Euer Excellenz in aller Unterthänigkeit vorstellig zu machen, daß wir von aller Hülfe verlassen uns in der traurigsten Lage befinden, massen wir von Zvornik und Sokol nicht mehr als 4 Stunden entfernt, und von Seiten der Drina die dermal an mehreren Oertern durchzuwaten ist, ebenfalls mit mehreren türkischen Städten umgeben sind.

Wir allein mit dem schwachen und kaum aus 1500 Mann bestehenden ungeübten Frey-Corps sind um so weniger vermögend uns gegen einen so überlegenen Feind, ohne einer k. k. Hülfe zu vertheidigen, als in uns schon von Jugend an die Furcht vor demselben zu tief eingewurzt ist. Denn; wäre dies ewiglich gewesen? So hätten wir schon längst das bisherig schwere Joch abgeschüttelt, ohne mit so vieler Sehnsucht auf eine k. k. Hülfe gewartet zu haben.

Aus obangeführten Gründen sehen wir uns daher bewogen Euer Excellenz von dem allein unsere Rettung abhängt, mit thränenden Augen zu bitten, sich unserer kläglichen des künftigen Heils wegen zu erbarmen, und uns eine Unterstützung von k. k. Trouppen gnädigst zu zusenden. Diese hoh. Unterstützung dürfte wo nicht mehr, doch wenigstens in 1000 Köpfe regulaires k. k. Fußvolks, in ohngefähr 200 ungarischer Reutern, und 4 oder 5 Canonen bestehen, welche wir unter uns zu schicken unterthänigst bitten, damit nur unsere Feinde von einer bei uns befindlichen k. k. Unterstützung sichtbar überzeugt werden mögen; wir aber werden alle unsere Kräften vereinigen, und zu Vertheidigung unserer selbst dann dieser k. k. Trouppe, unseren letzten Blutstropfen aufzuopfern nicht versparen. Und versicheren dabei unterthänigst, daß wir mit Hülfe dieser Trouppen unsere bedrängte Gegend werden ganz sicher gegen den dermal befindlichen benachbarten Feind vertheidigen und behaupten können.

Sig. Kloster Tronoscha den 22 Januar 1790.

L. S. Stephan Jovanovich Arhimandrit aus Tronoscha.
† Grigorie Igumen aus Csokestina.
† Gerasim Iguman aus Petkovicza.
† Georgie Berich Protoppop.
† Mathia Knesevich Popp
† Dragutin Petrovich Popp.
† Milia Damjanovich Ober-Knez.
† Laso Galonich Ober-Knez.

II.

СЪ НѢМЕЦКАГО НА СРБСКІЙ.

Преводъ писма ѡтъ високо славнаго хофкригсрата, на ихъ ехцелленцію господина архіепископа и митрополита карловачкаго Мойсея ѡтъ Пѣтникъ ѡтсланнаго.

Високо преосвященнѣйшій — благородній!

Колико и радъ есамъ жителѣмъ Їадра, Раћевине, Шабачке и Валѣвске нахие, по могућности досадашню

помоћъ и обранъ и у напредакъ придати, и изъ тога узрока генерал-команди отъ армее на знанѣ даемъ, да би сверхъ тога потребная уготовленія учинила; толико видимъ потребно вашей ехцелленціи на писаніе отъ 11-о прошастогъ месеца Ферфара отговорити, и на знанѣ дати, да би они више речени жители, къ онима отъ генералъ-команде устроити ся бидущимъ приготовленіама са робіаши, коли, колико могући съ прибавлѣнѣмъ ране и са свимъ онимъ што би генералъ-команда за нужно и потребито нашла, очевидно и дѣломъ помоществовати хотели, и за исполнѣніе такове непрестанне помощи, опоминяти, возбуждени и упућени били би...

Іа отъ Вашея ехцелленціи таковаго нареждениа ожидаваюћи, со всякимъ Високопочитаніемъ остаю

Вашея Ехцелленціи

За узрокъ болѣзни Кригс-президента покорнѣйшій слуга

Бровне прг.

У Бечу 3-о Марта 1790.

III.

Честный Господинъ Архімандритъ

мнѣ любезный!

Меморіалъ, коега сте Честность Ваша съ прочими Поглавари отъ клера и народа предѣловъ Іадранскаго, Валѣвскаго и Шабачкаго мени прошлаго мѣсеца Фебруаріа съ прошеніемъ предали, да бы неволю и бѣдно состояніе ваше Нихову Величеству явилъ и захтевання помоћь противу непріятеля испросиль, нисамъ опозниль высочайше поменутомъ ихъ Величеству преко цесаро-Кралевскаго войничкога Совѣта съ препорукомъ послати. Но бидући да е препорука наша у оно време оправлѣна, кад су Нихово царско Величество у тешкой смертной болести находили се и со тимъ и пакъ слѣдовавшею смертію своею цѣлій дворъ и самое царство у презѣлну

скр'бъ и замѣшателство поставили тако, да оно, що смо просили, на скоро уредити се ніе могло; за то и отговоръ на предложеніе ваше и препоруку мою именемъ царскимъ доцканъ мени дошао е; коега вашой Честности овди у преводъ на тай конацъ прилажемъ, да вы собравше и сазвавше нѣколико поглаваревъ отъ вѣдомыхъ предѣловъ, нима исно и разговетно прочитате и явите. Но како всевысочайшій дворъ именемъ царскимъ обѣщао е, помоћь и защищеніе тамошнѣмъ народу, колико е годъ могуће, чинити, али тако, да людство, кад бы тамо царское воинство дошло, потребне дѣлателе безь новца, и подвозе даетъ, к тому и пристараніемъ ране, како що сте обѣщали се, спомоществуетъ; дакле нуждно е да вы и друге старешине съ народомъ Совѣтъ и договоръ сотворите, можете ли то, что се о васъ ще дати и служити. Мой обаче всѣмъ вамъ Совѣтъ бѣди, да по оной пословици: Тко хоће да жнѣ, треба найпре да сѣетъ, то и народъ хотећи избавлѣніе исподъ тиранства махометанскога и помоћи у очевидной нѣговой бѣди, дужанъ е охотно и са своимъ снагомъ све оно чинити, что му къ нѣгову благополучному концу служитъ. Іа препоручуемъ Честности вашей о овой отъ васъ всѣхъ взыскуемой служаи и споможенію са старешинами посовѣтовати се, и мени по томъ за све право извѣстіе дати како бы и о поредъ тога у состояніе доћи могао, да ради вашега напредка содѣйствовати узмогу.

Въ прочемъ Честность ваша и весъ благочестивый народъ тамошнѣй божественному покрову и защищенію препоручамъ и ѐсмь

Вашея Честности

Смиреный слуга

В Карловцѣ 9-га Марта 1790. М. П.

На крају, као што се по рукопису, којим су два предња слова митрополита Мојсија Путника потписана истом руком која је потписала стоји ово:

Препоручаю же да народ тамошньи поздравите въ твердой вѣры и вѣрности ко всевысочайшемъ домъ австріискомъ пребыти, и въ тѣхъ ихъ утверждавати непоколебимъ быти, паче же у доброй и непоколебимой надеждѣ да бывают; ни въ чемъ отчавающе ся.

IV.

Честнѣйшій господине архимандритъ, мнѣ любезный!

Не само писаніе вашея честности отъ 5-го сего исправно пріимилъ но уже первѣ и отъ консисторіума моего извѣстил се есамъ да честности вашей пензіонъ отъ 200 ф. опредѣленъ, за пребываніе же ваше манастыръ Гергетегъ отъ консисторіума до далше наредби нареченъ есть. О опредѣленномъ пензіонъ а бо усрдно радую се, что же народа нашего христіанскаго въ предѣлехъ сервіанскихъ живущаго касает се, его, якоже цркви и манастырей благостояніе и благополучіе отъ будущаго всевысочайшаго заключенія зависитъ, аще сирѣчъ нашего царя власти или Турецкомъ владѣнію подложенъ остаетъ, и за то ради его ничто за садъ радити се не можетъ, зане же а и такъ здѣ на далше бавити се не намѣраваю, но кои денъ у Будимъ поспѣшити имѣю, во еже при собранію діеталномъ присутствовати, и о добростоянію клера и народа здѣшнаго бодорствовати. Еже за садъ во отвѣтъ являя, и честность вашъ всевишнаго покровителству вручая, есамъ и остаю

вашея Честности

смиренный слуга

Вѣнне 14-о Юнія 1790 М. П.

Кадъ буде коронаціа краля ондакъ хоћю васъ позвати у Будимъ.

V.

ATTESTAT.

Kraft welchen der Wahrheit zur Seuer bestättiget wird, daß Vorzeiger dieses Herr Archimandrit Stephan Jovanovich aus dem jenseitig-grichisch-nicht-unirten Kloster Tronossa in Servien, durch den ganzen Lauf des gegenwärtigen Kriegs vorzüglich während der Belagerung von Bellgrad von allen in der Gegend Zvornik geschehenen feindlichen Bewegungen hieher die besten Nachrichten jedesmal mitzutheilet hat. — Die dieseitig in Zvornik gefangen gewesene Manschaft hat er, von Zeit zu Zeit und nach Möglichkeit, mit den nöthigen Victualien in ihrem bedrängten Zustande versehen und dreien von selben von dort hieher zu entweichen Gelegenheit verschaft, ja er hätte auch zu Rettung der übrigen alles mögliche gewagt, wenn es Zeit und Umstände zugelassen hätten. Da er bey dem jenseitig christlichen Volke im besonders guten Aufsehen steht; so hat er auch bey Gelegenheit, als die Königl. Trouppen im Anno 1789-sten Herbst nach der Belagerung und Einnahme Bellgrad gegen Loznicza, Lessnicza, Lippnicza und Sokol vorrückten; durch seyn Beispiel und Zureden zum Besten des Allerhöchsten Dienstes soviel zuwegen gebracht, daß nicht nur sämmtlich in dortigen Gegenden wohnhafte Christen mit allnöthiger Vorspann und Bedürfniß für die Trouppen beysteuerten, sondern auch ein großer Theil derselben gegen die Türken selbst die Waffen ergriffen hatte.

Als aber auf hohen Befehl die jenseits gestandene Trouppen eingezogen werden mußten; sah sich gedachter Herr Archimandrit bemüßigt um denen wider ihn erbitterten Türken nicht in die Hande zu fallen herüber zu flüchten, folglich sein Kloster nebst denen dazu gehörigen Gütern und Einkünften zu verlassen und nun hier ohne irgend einer Unterstützung bereits 6 Monathe kümmerlich zu leben.

Da er nun seiner Einkünfte und seines Lebens-Unterhaltes verlustig ist; und um eine Aushülfe oder etwa seinem Stand angemessene anderweite Anstellung; bey dem zu Temesvar abgehalten werdenden National Congress das Ansuchen zu machen gesonnen ist; so haben Endesunterzeichnete nicht entstehen wollen,

ihm zum Behuf seines Gesuchs, auf dessen dieserwegen gestellte Bitte, gegenwärtiges Zeugniß um so mehr zu ertheilen, als uns allen ins gesammt dessen geleistete Dienste und dermalig müßliche Zustände bekannt sind.

Sig. Schabaz den 8-ten August 1790.

Долазе 22 орић. потписа с печатима. На печатима су различити знаци и монограми, потписа нијесам могао свијех прочитати; некијех ево: Радобицки, (Hauptmann) М. Николић (Hauptmann) Пантелић (Hauptmann) J. Голубовић (Oberlieutenant) А. Стојићевић (Obrister) Михић (Hauptmann) Петар Стојићевић (Hauptmann) Јовановић (Hauptmann) Остојић (Hauptmann) Кобасић (Oberlieutenant). F. v. Wetzlsperg (Oberlieutenant) Видак (Lieutenant) Guretzky de Kornitz (Lieutenant) Н. Кепић (Fähnrich) М. Костандиновић (Hauptmann). Сви су потписи латинскијем словима.

VI.

Высоко-превосходителнѣйшій царскій комисаръ!

и высоко-славное Славено-сербское Собраніе.

Мы бѣдный Сервіаны и Бошняци братія ваша испод турецкаго ига освободити се толико ако обнадеждивани отъ нѣколико лѣтъ ожидавакомъ, і радостію и великимъ желаніемъ нашего избавленія прежде войны чрезъ различныхъ цесарскихъ посилаемыхъ к намъ официров в начатій же пакъ войны чрезъ патентъ царскій о фелдмаршала цесарскаго в нашихъ предѣлехъ разсланыхъ і позивомъ помощи; по томъ чрез епископа Бачкога господина Іована Іованновичъ, како подъ 28-мъ Марта 1788 года посланіемъ писменымъ, тако и персоналнымъ своимъ ако полномощномъ и повѣреномъ позвателю отъ царске стране увѣрены саще, без всякаго сумнѣнія и страха свергше иго турскаго владѣнія, прилѣпихомъ всеусерднѣйше къ воискамъ цесарскамъ и с многою

нашею погибелію и безчислеными трудами с четвертое лѣто сіе противъ Турков воевахомъ, кое не непознато и всѣмъ вамъ есть.

Нинѣ же паки на нашъ конечную погибель и вѣчное несчастіе видимъ нашъ ревность совершившую ся, да милостивѣйшій цесаръ чрезъ внутренія въ царствѣ своемъ нѣкоторія противности и раздори и несогласія, принужденъ стал ся, нашъ землю съ толикимъ трошкомъ и кровопролитіемъ освобожденую и освоеную паки Туркомъ возвратити и миръ съ нашею погибелію всѣхъ заключити изъ коего якоже прежде малыхъ сыхъ днехъ многочислены наша братія у Пожаревци и того предѣлехъ жалосною жертвою Туркомъ стали се, которыхъ жребіи и насъ со всѣми фамиліями ежедневно ожидаетъ. И таковое возмездіе за нашъ ревность и вѣрность постиже безъ всякаго узрока о наше стране. Но что далше сіе жалостное и пребѣдное нинѣшнѣе состояніе а еще и со всѣмъ очаяніе вамъ представлѣемъ, когда и сами вы о томъ расудити можете. Ібо ваше высоко-славное собраніе всесмиреннѣйше просимъ, во еже бы ихъ цесарѣ-кралѣвскомъ величеству, нашемъ всемилостивѣишемъ царю, коемъ смо се мы сви с тѣшкимъ юраментомъ чрезъ его прво выше реченога господина епископа Бачкаго до послѣдне каплѣ крови наше обвезали, и заклели отъ мала до велика мужескаго и женскаго пола служити и вѣрними на вѣки и съ нашими потомками быти, а наипаче изъ теплаго ко христіанскои вѣри службы, съ радостію живота своего непощадити но и до конца противъ Турковъ воевати, и наше землѣ освоити неустрашимо настоимъ и въ ново себе обвязати будемъ, не токмо у нинѣшнихъ обстоятелствахъ крѣпко настояти но и за всегда цесарю землѣ освоевати, и под державу его предавати, и о всѣхъ неприятелей бранити, точію да насъ и наше землѣ не возвращаетъ Туркомъ назадъ. Мы сами и маломъ цесарскомъ помощію у оружію и муниціи, аще и таинимъ начиномъ на прошеніе наше дати

восхощетъ доволни бѹдемо ове землѣ. за време обдержати и обранити донде же цесаръ свое внѹтренѣе царство у миръ постояни приведетъ.

Аще ли ни на коіи начинъ наше сіе прошеніе исполнити се не можетъ: то поне да бы до два мѣсеца продолжили и Тѹрчинѹ къ граници пѹтъ не давали докле бы мы наше усѣве и плодове землѣ прикѹпили и на цесарскѹ странѹ пренети могли, поне же у насъ не памте люди толикога плода, како ове године што е Бог даровао. Пакъ просимо данасъ и наше фамиліе во своя нѣдра милости у предѣлехъ погранычныхъ измеждѹ нашихъ единозаконыхъ братіахъ христіанскомѹ стадѹ пріимити и соединыти по увѣренію патентахъ ихъ ехцеленціи Фелдмаршала ѿ Ласци и выше словѹтагѡ епископа Бачкаго, и военіа службы дати просимъ умилнѣйше.

Аще ли и сіе невозможно намъ учинити, то ми просимо ихъ Величество и васъ всѣхъ тамо из давна обрѣтающих сѣ нашихъ братіахъ Сербѡвъ, намъ во очаѧніи ѡставшимъ и конечно бранити се вознамерившимъ, намъ во зло и предосѹжденіе не вмѣняти, но наипаче, елико могѹћи бѹдете, тайнимъ начиномъ у прахѹ и олову намъ помощь у ихъ величества изходатаиствовати не ѡтреците се, ѩкоже и Црно-Горцемъ подарено есть. Мы свакояко у погибели краинѣй обрѣтаем ся, нити би Тѹрци насъ живих до послѣднѣга ѡставили, аще би у мирѹ заключено было, ако л бы тако, просто без того лѹчше, намъ юначки изгинѹти противъ непріятеля воюћи, неже ли да насъ сѣкѹ како марвѹ. Ако ли ове праведне предъ цѣлим свѣтомъ заслѹжене царске милости, помоћи, защищеніа и избавленіа лишеныи бѹдемо противъ нашего чаянія, мы принѹждени хоћемо быти, под протекцію дрѹге потенціе прибѣгнѹти, а овѹ ѡтреченѹ милость ни мы ни потомци наши ѡтъ рода въ родъ не ћемо заборавити, нихова ради спасенія и бѹдѹще науке.

Далше всѣхъ васъ намъ единокровныхъ братіахъ искренѣйше просимъ не пощадите ни трѹда ни трошка

своего за освобожденіе землѣ и братіе наше, а Богъ и вамъ и намъ по союзу любви помощь низпослати готовъ есть, на кое и надѣюще ся твердо, тверди и постоини въ нашемъ обѣщаніи и вѣрности остаемъ и пребываемъ.

Из различныхъ мѣстъ, из Сербіе 24-го Августа 1790.

Сщенство: Обер Кнезови ІАдерскаго, Рагіевачкаго, и Мачванскаго диштриктов:

Маѳеи Кнежевичъ прото-пресвитеръ.
Димитрій Георгіевичъ Іерей
Милиѣь Петровичъ „
Пантелеймонъ Нешковичъ „
Николаи Петровичъ „
Михаилъ Поповичъ „
Евѳиміи Поповичъ „
Петръ Гюричъ Кнезъ
Сима Кикановичъ „
Іоаннъ Попара „
Симеонъ Ковачевичъ „
Іоаннъ Петровичъ „
Цвія Марковичъ „
Іоаннъ Гюричъ „
Богданъ Николичъ Іерей
Авраамъ Петровичъ „
Іліа Іоанновичъ „
Грвица Нешковичъ „
Маѳей Вучковичъ „
Радованъ Вучковичъ „
Петръ Протичъ „
Михаилъ Еремічъ протопресвитеръ
Гавріилъ Поповичъ священыкъ
Іанко Савичъ „
Викентій Поповичъ протопресвитеръ
Милованъ Павичъ Іерей
Симеонъ Іоанновичъ Іерей.

Милиа Таміановичъ оберъ Кнезъ
Василій Алеѯичъ „ „
Стефанъ Вѵчетићъ „ „
Лазаръ Кнезъ
Пагле Рашевичъ оберъ Кнезъ
Симићъ Кокановичъ оберъ Кнезъ
Іанко Зебићъ Кнезъ
Тривко Петровићъ Кнезъ
Мафей Добриловичъ „
Сава Ракићъ Кнезъ
Филипъ Іоанновичъ „
Марко Стоковичъ „
Керста Савичъ Кнезъ
Никола Кнежевичъ Кнезъ
Петръ Нешковичъ „
Марко Карапанжичъ „
Сава Самарчићъ „
Алеѯа Савичъ „
Филипъ Савичъ „
Сѵбота Неделковичъ „
Іанко Марковичъ „
Гаврінло Драгоевичъ „
Нешко Петровичъ „
Сава Радовановичъ „
Радѵла Іоанновичъ „
Симеонъ Кнежевичъ оберъ Кнезъ
Милованъ Гладовичъ „ „
Драгѵтинъ Поповичъ „ „
Никола Брезычъ „ „
Петръ Мазалъ Кнезъ
Стефанъ Шкоричъ „
Сава Матичъ „
Марко Іоановичъ „
Трифко Поповичъ „
Георгіе Марковичъ „
Андріа Гладовичъ

Богданъ Кнежевичъ Кнезъ
Никола Савичъ
Марко Павловичи

Священство и оберъ Кнезови шабачкаго диштрикта.

(М. П.) Григорій Ігуменъ Чокешинскій.
Пайсей „ Радовашничкій
Георгіе Беричъ прото-пресвиъ.
(М. П.) Ранко Юришичъ. „
Стефанъ Поповичъ Іерей.
Лазаръ Галоничъ Оберъ Кнезъ
Герасимъ Ігуменъ Петковичкій (М. П.)
Пайсей намѣстникъ Радовашнич.
Арсеній Іоановичъ Іерей.
Ефта Стоиковичъ „
Іоанъ Ковичъ „
Петръ Кодосвичъ Оберъ Кнезъ

Обе ове гомиле потписа, прва из Јадра, Рађевине и Мачве, а друга из „Шабачкога диштрикта“ стоје у два ступца по наособ, (почињући одмах иза текста који је свршен на лијевој страни и прелазећи на десну страну до краја) а испод стубаца с потписима „Шабачкаго диштрикта“ стоје на сриједи ови потписи:

Стефанъ Іоанновичъ архімандрит Троношкій.
Мелентій Іоановичъ намѣстникъ с братствомъ.
Василій Радосавлѣвичъ Архимандритъ Студеничкій с братствомъ.

За тим се на другоме листу, пошто је једна лијева страна остала празна, налазе на десној ови потписи с печатима:

(М. П.) Иеросимъ Стояновићъ Петковице манастира игуменъ
(М. П.) Глигоріе Илићъ игуменъ Чокешински.
(М. П.) Моисей Михаиловићъ наместникъ радовашнички.
(М. П.) Георгіе Прото(по)пъ Мачвански Верићъ.

(М. П.) Андрей Парокъ Богатичскій Машичъ.
и по што се лист преврне
(М. П.) Макаріе Іаковлевићъ игуменъ монастира Каѡнне.

Иза тога се прелази опет на други лист а с оне пређашње лијеве на десну страну и ту пред сваким именом стоји крст у округу.

Имена су ова:

Лаза Кнезъ Бадовиначки Галонићь
Петарь ѡберь Кнезь поцерски Іѡанновићь
Ѳодорь ѡберь Кнезь поцерски Петровићь
Марко ѡберь Кнезь Мачвански Гератовићь
Стефань ѡберь Кнезъ Мачвански Ковићь
Урошь ѡберь Кнезъ Івановићь посавски
Бранко ѡберь Кнезь тамлавски Іелићь
Димитрие ѡберъ Кнезь Посавски
Пантелиа ѡберь Кнезь Тамлавски

Нахия Ягодинска.

Бошко Игнатовићь Кнезъ
Іѡванъ Максимовић
Живко Ћурићъ у Гроцкои
Никола Кузмановић ѡборъ Кнезъ у Гроцкои
Попъ Марко Радосавлевић пазарске нахие
Лука Іѡановић Кнезъ
Станоило Станоиловићъ Кнезъ
Мілутинъ Іѡановићъ
Тома Парезановићъ
Іѡвић Іѡановићъ
Попъ Тома Ѡбрадовићъ Селовацъ
Міятъ Стоишићъ Кпезъ
Радоица Трифуновић Кнезъ
Петаръ Николићъ Кнезъ
Попъ Паво Поповићъ
Милиное Лазаревићъ Кнезъ

Георгие Шрбановић Кнезъ
Попъ Сима Мансторовићъ Кнезъ
Марко Николаевићъ Кнезъ
Теѡванъ Биљкбаша
Попъ Павле Іѡ(а)вановић
Димитрие Николић Іереи
Петаръ Іѡановићъ Кнезъ

VII.

An Seine Majestät.

Stephan Joanovics Archimandrit zu Kloster Tronoscha in Servien stellet die Klagen des serbischen Volkes vor, und bittet allerunterthänigst um allerhöchsten Schutz und Gnade [1])

Euer Majestät.

Das traurige Schicksal aller christlichen unter der Ottomanischen Bothmäßigkeit seufzenden Völkerschaften, besonders aber derjenigen, die durch ihre äußerste Anhänglichkeit an das allerdurchlauchtigste Erzhaus Oesterreich in dem gegenwärtigen Krieg mit Blut und Gut wider die Pforte verwickelt waren, ist Euer Majestät von mehr den einer Seite bewußt. Die unterzeichneten suchten im Namen des ganzen in dem Jadraer, Radjeviner, Schabatzer und Valjevaer Districts lebenden christlichen Volks die Stimme ihres unbeschreiblichen Elendes mittelst der hier angehängten an den Feldmarschall Grafen v. Wallis unter den 22-ten Jäner 1790 gerichteten kläglichen Vorstellung bis zum allerhöchsten Thron zu bringen, um den landesväterlichen Schutz und Gnade erflehen zu können.

Das nehmliche thaten sie auch mittelst einer anderen wehemüthigen an den zu Temesvar im vorigen Jahr abgehaltenen

---

[1]) На леђима.

Illyrischen National-Congress, und den dazu abgeordnet gewesenen k. k. Comissair unterm 24. Aug. v. J. gerichteten Bittschrift.

Sie unterließen auch nicht sich sowohl an den verstorbenen Carlovitzer Erzbischofen und Metropoliten Moysen Putnik, wie auch an den jetzigen Erzbischofen und Metropoliten Stratimirovics zu wenden, um wenigstens Ihr Jammer und Noth Euer Majestät umständlicher und getreuer vorstellig zu machen; aber es half nichts: der allerhöchste Schutz und Gnade blieb noch immer für sie aus, und dieß ohnfehlbar darum, weil das Landesväterliche Herz und Ohr die Stimme ihres Trübsals noch nicht nach ihrem Wunsch vernehmen konnten.

Der Zeitpunkt des geschloßenen Stillstandes, oder vielleicht auch des zu schließenden Friedens, nähert sich, und mit dessen Annäherung vermehret sich der Schrecken ihrer unglücklichen Lage um so mehr, als sie ungewißer sind, was für Schicksal dieselben dabey noch treffen hat.

Daher werfen sie sich vor dem Gnadenthron Euer Majestät und bitten aus dem Grund ihrer beklemmten Herzen, Allerhöchstdieselben geruhen wollen, entweder bei dem zu schließenden Frieden mit der Pforte, wenn die bereits eroberten Provinzen wider aller Hoffnung der milden Regierung Oesterreichs nicht anheimfallen sollten, ihr Schicksal durch die mächtige Vermittelung zu erleichtern: oder denenselben allergnädigst bedeuten zu lassen, wie sie sich Zeiten an noch vor dem gänzlichen Untergang retten könnten? — Sie finden keine Worte mehr, ihr allzugroßes Elend Euer Majestät abzuschildern, um Allerhöchstdieselben zu ihrer Rettung zu bewegen; sie verlassen sich aber gänzlich auf das Landesväterliche Herz Euer Majestät, welches bei ihrem Elende ohnmöglich gleichgültig seyn, oder denenselben Hülfe und Rettung versagen kann.

Wien den 16-ten Februar. 1791.

Stephan Joanovics Archimandrit in Kloster Tronoscha.
Gligorie Igumen aus K. Csokestina.
Jerossim Igumen aus Petkovica.

Georgie Berics Protopopp.
Mathia Knexevics Popp.
Dragutin Popovics Popp.
Milia Damjanovics Ober-knes.
Lazo Galonics Ober-knes.

VIII.

An Seine Majestät. Stephan Joanovich aus dem jenseitigen griechisch-nicht-unirten Kloster Tronoscha flüchtiger Archimandrit bittet, damit ihm außer denen bereitsverwilligten 200 fl. annoch eine hinreichende Zulage zu seinem Unterhalt beigesetzt werden möge.[1])

Euer Majestät.

Das hier in ächter Abschrift nebengehende von Staats- und Ober-Officieren unterzeichnete Attestat bestättiget ausführlich die von dem Endesgefertigten während bis nun anhalteuden türkischen Krieges für das Allerdurchlauchtigste Haus Oesterreich und zum Behuf deren in das feindliche Gebieth vorgerückten Kayserlich-Königlichen Trouppen geleistete ersprieslichе Dienste, und eifrige Verordnungen.

Außer denen bestättigten nützlichen Thaten hat Endesgefertigter in seinem Kloster Tronoscha durch vier ganze Monathe 1000 Köpfen von der Kayserl. Königlichen Militz mit eigenen Kosten unterhalten, und durch solchen Unterhalt einen ansehnlichen Aufwand gemacht.

All dieses that er mit desto größerer Bereitwilligkeit als seine wahre Absicht war, durch die glückliche Kayser. Königlichen Waffen, die jenseitige Länder unter die christliche Bothmäßigkeit zu bringen und unter derselben Schutz der gewünschten Ruhe sich zu erfreien. Gleichwie aber durch die Entziehung der jenseits gestandenen Militz die ganze Gegend mithin auch das Kloster Tro-

---

[1]) На лѣвима.

noscha der feindlichen Bothmäßigkeit abermals ausgesetzt worden ist; also gerieth Endesgefertigter in den Nothfall, sich herüberzuflüchten, und sein Kloster zu verlassen, wodurch Ihm alle Hoffnung benommen wurde wiederum rückkehren zu dürfen, um nicht der Rache des ergrimmten Feindes ein Opfer zu werden.

Es haben zwar Seine Majestät laut der in Absicht anschlüßigen Allerhöchsten Entschließung, ihm Endesgefertigten zu dessen Subsistenz bis sich zu seiner anständigen Versorgung eine anderweite Gelegenheit ergeben dürfte, einen Unterhalt von jährlichen aus der Peterwaradeiner Cassa zu erheben habenden 200 fl. allergnädigst bewilligte Summe bei der anhaltenden Theuerung kaum auf die tägliche Verköstung hinreichend ist, hingegen Endesgefertigter vermög seiner Würde für seine Bedienstung auch einen Bedienten zu unterhalten und sich dabei anständig zu kleiden benöthigt ist.

Als, in solchen bedrängten Umständen unterwindet sich Endesgefertigter seine Zuflucht zu Euer Majestät mit der allerunterthänigster Bitte zu nehmen; womit ihm aus Rücksicht des obangeführtenmassen bestätigten Diensteifers, und weil er in seinem verlassenen Kloster Tronoscha bis 6000 fl. jährlichen Einkommens bezogen hat, zu seinem hinreichenden Unterhalt, außer denen bereits allergnädigst ausgemessenen 200 fl. aus der väterlichen königlichen Milde annoch eine für die Erhaltung seines Charachters angemessene Zulage beygesetzt werden möge.

Wien den Febr. 1791.

Stephan Joanovich, aus den jenseitigen griechisch nicht Unirten Kloster Tronoscha in Servien flüchtiger Archimandrit.

IX.

Copia.

Euer Exellence!

Die feyerlichen mit der erhabenen Unterschrift Euer Excellence im allerhöchsten Namen des allerdurchlauchtigsten Monar-

chen an das christliche unter der türkischen Botmäßigkeit begriffene Volk im Jahre 1787 erlassene Aufforderungs und Versicherungs Patent haben unglaublich muthvolle Regungen und Bewegung sämmtlichen Völkerschaften, geistlichen und weltlichen Standes bewirkt. Das auferforderte Volk sammt der Geistlichkeit, die es demselben vorpredigte, hat nach der äußersten Anstrengung aller ihrer Körperlich- und Vermögenskräfte alles das genau erfüllet, wozu es berufen worden. Der endesgefertigte ist nicht der letzte unter der Zahl derjenigen die sich in dem gegenwärtigen Türkenkrieg um den allerhöchsten Dienst, und um das Volk besonders ausgezeichnet hat. Jenes Volk, das sich selbst vergaß um den Willen des Monarchen mit vereinigten Kräften vollzuziehen, seufzt nun nach Schutz und Hülfe, und zittert in der tiefen Ungewißheit, was es für Schicksal zu erwarten hat. Der Endesgesetzte hat im Namen eben dieses Volks, und in seinem Namen mittelst den fußfälligsten Bitt und Klagschriften um den höchsten Schutz und väterliche Vorsorge bei dem huldreichsten Monarchen gebeten. Er unterfangt sich auch hiemit um die hochgnädige Unterstützung Euer Excellence und glaubt von Hochdemselben nun mehr alles hoffen zu können, da Euer Excellence das Schicksal und die ganze Lage des Volkes am besten bekannt sind.

Wien den 18. März 1791.

Stephan Joanovics Archimandrit aus
Kloster Tronoscha in Servien.

X.

Copia.

An Ihro Excellence Hochwohlgebohrenen H Grafen v. Balascha

unterthänigste Aeußerung!

Euer Excellence haben mich sammt dem Archimandriten aus dem Kloster Tronoscha zu Servien Stephan Joanovics vorgerufen und uns im allerhöchsten Namen unsers allergnädig-

sten Monarchen über folgenden Umstand mündlich zu befragen geruhet.

Als nemlich:

Nachdem Seine Majestät, als gütiger Landesvater auch für das servianische Volk besorgt, und entschloßen sind, demselben Landesfürstlich Schutz und Gnade allergnädigst angedeyen zu laßen; so ist es auf den Fall, wo die siegreich schon eroberten Länder der milden Regierung des Allerdurchlauchtigsten Erzhauses Oesterreich nicht zu fallen sollten erforderlich zu wissen: Wie groß eigentlich die Anzahl des aus jenen Gegenden herübertretten wollenden Volks, der orientalischen Kirche seyn dürfte, und in welchen Bezirken es sich niederzulassen wünschte, um im voraus veranlassen zu können, damit es sowohl mit dem hinlänglichen Terrain, als auch sonstigen bürgerlichen Subsistence nöthigen Vorrath versehen seyn könne? —

Worauf wir uns auch unterfangen unsere unterthänig gehorsamste Aeußerung im Nachfolgenden zu geben. Es ist nicht allein uns Endesgesetzten, sondern auch der ganzen Welt bewußt, daß das jenseitige Volk theils aus eigenen Antrieb das türkische Joch abzuschütteln, theils aber auch durch die öffentlich kundgemachte Aufforderungs- Patenten einen Krieg wider den Erbfeind der Christen zu führen bewogen, während des gegenwärtigen Kriegs ihr Leben, Haab und Gut thätig angewendet hat, um sowohl sich selbst, als auch jene Provinzen der Ottomanischen Bothmäßigkeit gänzlich zu entreißen, und sich alsdann der Regierung des Hauses Oesterreich zu überlaßen; daher kann auch unmöglich gezweifelt werden, daß alle jene Völkerschaften, auf den Fall, wenn ja die bereits eroberten Provinzen, dem allerdurchlauchtigsten Erzhaus nicht anheim fallen möchten, lieber herüber zu tretten, als sich der erbitterten und durch sie selbst wegen Anhänglichkeit an den Kais. Königl. Hof beleidigten Regierung der Pforte mit der unausbleiblicher Gefahr der unmenschlichen Marterey fernerhin zu übergeben. Jedoch die Zahl der herübertrettenden Familien und ihren Wunsch diesen oder jenen Bezirk bewohnen zu wollen, könnte man keineswegs anders sicher

angeben oder glaubwürdig bestimmen, als wenn allerhöchsten Orts eine aus wenigen mit Ansehen, Glaubwürdigkeit Landes und Sprachkentniß versehenen geistlich, Militair und Provincial Individuen zu bestehen habende Comissio mixta angeordnet, und mit der Activität dahin abgesendet werden möchte damit selbe sowohl die Zahl der herübertretten wollenden Familien sammt ihren Gesinnungen genau erheben, als auch dieselben, mündlich und schriftlich versichern könne, unter welchen Begünstigungen, und für ihre anfängliche Subsistence von Seiten des Staats zu treffenden Vorsichten sie an und aufgenommen zu werden hoffen könnten; und dieß zwar um so mehr, da es nicht zu läugnen ist, das viele Tausende Seelen von den so genanten Emigranten die in Ungarn, Croatien, Slavonien und Banat verschiedentlich vertheilt waren, wegen Mangel der gehörigen Anstalten vor Hunger, Durst, Kälte, und ohne den letzten Geistlichentrost empfangen zu haben dahin entschieden sind, welches ein sehr trauriges Andenken vorzüglich bei dem jenseitigen Volk hinterlassen hat.

Daß aber übrigens die ganze Operation der unmaßgebig angerathenen Comission mit wenigen Kosten, und in kurzer Zeit vollzogen werden könnte, dieß trauten sich die Endesgesetzten über sich zu nehmen und auszuführen.

Wien 22. Febr. 1791.

Daniel Alexievics Landes-Comissair
von Kraina, und
Stephan Joanovics Archimandrit
aus dem Kloster Tronoscha in Servijen.

Copia.

XI.

An Seine Majestät.

Basilius Radoszavljevics Archimandrit sammt den Religiosen des Klosters Studenicza in Servien bitten um Erlaubniß einige ihrer Mitbrüder aus Pancsova als ihrem gegenwärtigen Aufenthaltsorte, in die benachbarten Ortschaften, um Almosen zu sammeln, abschicken zu dürfen.[1])

[1]) Ово је на леђима.

Euer Majestät!

Aus dem beiliegenden Attestat werden Eure Majestät allergnädigst abzunehmen geruhen, was die Religiosen des Klosters Studenicza in Servien bey Gelegenheit, als die Türken im Jahr 1790 um das in Palanka Karanovatz liegende Commando des serwischen Frey-Corps ganz aufzuheben im besagten Kloster sich zu versammeln anfingen, zur Verjagung derselben und Rettung der Palanka beigetragen; und wie sie dieses Commando durch 13 Tagen gratis unterhalten, hernach aber, als selbes auf Befehl sich zurückzog, aus Furcht der von Seite der Türken ihnen wegen des den k. k. Trouppen geleisteten Vorschubs gewiß bevorstehenden Mißhandlungen, sich mit den Trouppen zurückzuziehen genöthigt fanden, das Kloster und alles ihr Hab und Gut, beweglich und unbewegliches Vermögen verlassen haben; weiters mit welchem Eifer und Treue sie bey mehreren Gelegenheiten den k. k. Trouppen als Kundschafter nützliche Dienste geleistet, die sämtlichen Familien aus mehreren Ortschaften Serviens herüber gerettet, die Waffenfähigen zu Kriegsdiensten beredet, ja selbst einige ihrer Mitbrüder die Waffen ergriffen! In tröstender Hoffnung daß Euere Majestät für die Linderung ihrer Drangsalen, und Verbesserung ihres widrigen Schicksals auf die Zukunft landesväterlich gewiß zu sorgen geruhen werden, haben sich von Belgrad nach Pancsova beinahe gegen 30 Seelen übergezogen allwo sie ihrer künftiger Bestimmung im Elend entgegen sehen.

Sie sind vollkommen überzeigt daß Euere Majestät allerhöchst dero Vaterauge in der Folgezeit gewiß auch auf sie wenden werden, allein weil sie gegenwärtig in einem so elenden Zustande sich befinden, daß sie sich nicht mehr behelfen können, daher finden sie sich nothgedrungen Euere Majestät fußfällig zu bitten, ihnen mit Vorwissen des Erzbischofen und Metropoliten, wie auch der übrigen Bischöfe allergnädigst zu erlauben, daß sie einige ihrer Mitbrüder in die Verschetzer, Temesvarer, Arader, Bacser, abschicken dürfen, um durch Almosen-Sammlung sich die

unentbehrlichsten Nothdurften verschaffen, und dadurch ihr äußerstes Elend einigermassen, lindern zu können.

Wien den 4. April 1791.

Basilius Radoszavlevics, Archimandrit
samt den Religiosen des Klosters Studenicza
in Servien.

XII.

Copia. 213.

An den Herrn Erzbischof und Metropoliten.

Uiber die schon einige Zeit in der Verhandlung gestandene Aufnahme der herüberzukommen antragenden Unterthanen von der servischen Nazion, ist nun mehro die Allerhöchste Entschliessung herabgelangt, und die Ausführung dieser Uibersiedlung dem Herrn Feldmarschall Grafen von Seiner Mayestät anvertraut worden.

Gleich wie nun der k. k. Hofkriegs-Rath um die Befolgseinleitung der Allerhöchsten Resoluzion bereits angegangen worden ist, eben so wurde demselben erinnert, daß man in so weit sich der Herr Feldmarschall Graf Wallis des Vormaligen Erzbischofs zu Belgrad und nunmehrigen Offner Bischofs zu bedienen finden dürfte man demselben sich dazu mit aller Eifer und Thätigkeit zu verwenden, von hieraus bereits an gewissen unter Einem aber auch dem hier befindlichen Arhimandriten des serwischen Klosters Tronossa Stephan Ivanovics mitgegeben habe, daß so wohl er als der Oberkneß Alexievics von Crajova sich zuerst allhier bey einem löbl. k. k. Hofkriegs-Rath behörig melden, nach der von dort allerfals überkommenden Weisung und Anleitung genau benehmen, sohin aber auch, in so ferne der Herr Feldmarschall dieselbe bey dem Vorhabenden Uibersiedlunggeschäft zu gebrauchen finden dürfte, alle ihren Kräften aufbiethen sollen, um seiner Majestät mildeste Absicht, und das damit verbundene eigene

Beste der herüber zu siedeln wünschenden Servien thätig zu erzielen.

Auch dem Herrn Erzbischof und Metropoliten wird demnach solches einerseits um von denen, was dem Ofner Bischofen und dem Archimandriten Ivanovics aufgetragen worden ist, in der Könntniß zu seyn, so wie anderenseits in der Absicht eröfnet um die den Servischen Familien zugedachte Allerhöchste Gnade, und somit überhaupt auf die Illyrische Nazion mehrmal bethätigte mildeste Rücksicht Seiner Mayestät auch bey dem diesseitigen Volk dieses Ritus bekannt und geltend zu machen.

Graf Franz Ballasha mpr.
E. v. Krauß m. pr.

Per Sacram Caesareo Regiam Apost. Majestatem

Wien den 22. April 1791.

Anton v. Baldany m. pr.

XIII.

Пречестнѣйшій архимандритъ

мнѣ любезный!

Шилѣмъ вамъ две копіе, еднѫ что самь царѫ благодаріо ѿтъ твое стране, дрѫгѫ ѿтъ декрета що самъ садъ добіѡ и по овой копіи да пріимишъ новце и како се заповеда да учинишъ. Ако ниси досадъ новаца пріміѡ, да дођешъ у Земѫнъ да дашъ квитѫ и пріимишъ новце и о свемѫ томѫ что скоріе да ми ѧвишъ при чемъ есмь

Пречестности вашея

Благохотный

Въ Бѣлградѣ 17 Іѫніа

Діонѫсій Поповичъ.

(Писано је 1791.)

XIV.

Пречестнѣишимъ господиномъ архімандритомъ, преподобнѣишимъ ігѹменомъ и проигѹменомъ и прочимъ іеромонахомъ: честнѣишимъ протопресвитеромъ, благоговѣннѣишимъ священникомъ поповом же и діякономъ и всѣмѹ чинѹ церковномѹ. По том же благороднимъ и во Христа Бога правовѣрнимъ ѡбркнязовомъ и прочимъ князовомъ, терговцем же и землѣдѣлцемъ, христолюбивомѹ воинствѹ. И всѣмъ православнимъ Христіаномъ: ѡбрѣтающих ся во убогой сервіянской земли и во всѣхъ предѣлехъ славенно-сербскаго народа: общество наше желаетъ радовати ся многолѣтно.

Вашемѹ христолюбію желећи благое поспѣшеніе и на враги видимія и невидимія побѣдѹ и ѡдолѣніе: и каковимъ любо начиномъ доброе награжденіе за ваше спасеніе и избавленіе и ѡсвобожденіе ѿ лютаго зміиннаго ада тѹрецкаго ига: кое трѹда и трошка своего пощадѣли нисмо идѹћи код велике господе и по мѣстомъ говорећи и молећи за ваше спасеніе, илити ѡтъ царске стране помилованіе: кое еще въ Темишварѣ, въ соборѹ еднѹ ищанцію народа ради предложили есмо с моленіемъ да би се и пред царско величество изявило и тако за нашѹ тщету и погибель не вѣмъ ѡтъ кого сокровенна и пред царско лице неизнета дрѹгѹ из Бѣлиграда ѡпредѣлихомъ и та е такожде сокровенна и неизявлена: ми же надаюћи се и чекаюћи какова бѹди ѡтъ царске стране ѡтговора и того не сподобисмо воспріяти, донде же сами со своими ногами у Бечъ не идохомъ и своими рѹкама у царске рѹке ищанцію предахомъ, кое тамо удостоих ся ѡтговора воспріяти таковаго да ако би заѡстала Сербія цесарска да би со свачимъ нашъ народъ помилованъ біѡ и обдаренъ: то есть конѣмъ, воловомъ и новцемъ и никакове даціе за неколико да не бисте давали: ако ли би се Боже сохрани предала Сербія Тѹркомъ, кои би человѣкъ при-

бѣгао на цесарскѹ страну, да мѹ се даде кѹћа царска и конѣ и волове и проче како смо више мѹвляли: обаче болѣ би намъ било у нашой земли бистрѹ водѹ пити: нежели овамо кафѹ с млекомъ и с шећеромъ варити: а како находимо и разѹмѣвамо у садашнѣмъ возмѹщенію: да милостивѣишій цесаръ чрезъ внутреннія въ царствѣ своемъ нѣкоторія противности и раздори и несогласія принѹжденъ есть нашѹ землю с толикимъ трошкомъ и кровопролитіемъ освобожденѹю и освоеннѹю паки Тѹркомъ возвратити и миръ с нашею погибелію всѣхъ заключити: того ради вашемѹ хрістолюбію восписѹемо: да ако би се така несрећа трефила: да се просимо и царско величество молимо да би се со овакимъ начиномъ миръ заключио: како что е Карабдахія била да би ми тѹрскомъ царю отсѣкомъ новце давали колико би се у мирѹ заключило: а Тѹрци у насъ да се не міешаю нити нине наше ни мѹселими нама да сѹде. Но со обще народскимъ согласіемъ да изберемо еднога отъ нашихъ поглавитыхъ людей кои ће всѣмъ намъ комендатъ бити: како что е біо у Влашкой Богдан бегъ и онъ да би отсѣкъ что бы било измеђѹ насъ совокѹпляо и тѹрскомъ царѹ пошиляо; а ми на нашои земли да би могли мирно радити и себе уживати; за сіе да просимо и молимо ихъ царское величество да с нами тако уредити могли би и на сіе прошеніе вишше помянѹти лица архімандрити, ігѹмени, іеромонаси, протопресвитери, священници, оборъ князови и прочи князови, терговци, земледѣлци и все хрістолюбівое воинство кои сѹ воевали и кровь свою за землю и отечество наше проливали: сви кѹпно да бисте се на таковое прошеніе подписали и по овомѹ братѹ нашемѹ фришко опредѣлили кое ми хоћемо паки у Бечъ исти: докъ се не би несрећа наша трефила да се миръ заключи, потле намъ неће бити за користъ плити файдѹ по що би се миръ заключио: но того ради у Бечъ сада походимо да прошеніе обще народско царю представимо

и ако не би могао аустрінскій домъ сіе совершити, то есть цесарскій домъ: ми живота и трѹда своего пощадити не ѣемо исти и у конгрезъ то есть хелчискій соборъ и свимъ царствамъ тѫжбѹ представити да не би заѡстали под проклетимъ агарянскимъ насиліемъ и чтогодъ више можемо, трѹдиѣемо се заради васъ за що ви сте насъ содержавали до днесъ, а ми по свакой истини не жалимо и глави своя положити за васъ, а сами видимо да се нема ко трѹдити за васъ. То би могаѡ митрополитъ Бѣлиградскій, обаче добіѡ е епархію Бѹдимскѹ пакъ за тамо се стара а ми се немамо за що старати кромѣ за васъ и до каплѣ крови не ѣемо се ѡтреѣи васъ: но и ми просимо ѡтъ васъ ваше подписаніе: со ѡвакимъ начиномъ да ви насъ на сіе дѣло шалете ѡтъ свега народа: како междѹ вами есмо се родили и ви насъ за старіе познали и како у почеткѹ рата ми васъ на воинство воздвизали и ви насъ слѹшали тако сада да согласіемъ вашимъ идемо за васъ говорити и ѡтговоръ давати и то с вашими печати и подписомъ да намъ ѡправите а ми колико е могѹѣи хоѣемо се трѹдити и трошка своего и трѹда пощадити не ѣемо. То вамъ пишемо и добра здравія желимо: а ако сте томѹ благодарныи на то се подпишите и господа Бога усердно молите да се сіе дѣло совершити бѹдетъ. Ми же ѡстаемо

Вашега хрістолюбія всѣхъ благъ желатели,

(м. п.) Стефанъ Іѡанновиѣъ архимандритъ троношки

(м. п.) Василіе Радосавлевиѣь архимандритъ стѹденички с братиею

(м. п.) Иѡанъ Миловичь протопрезвитерь ѡгодински.

XV.

№ 313. Von der k. k. Illyrischen Hof-Kanzley an den Herrn Archimandriten Stephan Iwanovich. Ex offo.

Da nunmehr in Angelegenheit der herüber zu tretten antragenden Unterthanen von der servischen Nation die allerhöchste Entschließung herabgelangt, und die Ausführung dieser Uibersiedlung dem Herrn Feld-Marschall Grafen v. Walis von Seiner Mayestät allergnädigst anvertraut worden ist: so wird dies dem Herrn Archimandriten zu dem Ende erinnert, damit derselbe sowohl als der Oberknes von Crajova Alexievich sich zuerst allhier bey dem k. k. Hofkriegsrath behörig zu melden, nach der von da allerfalls überkommenden Weisung, und Anleitung sich genau zu benehmen sohin aber auch in so ferne der Herr Feld-Marschall Graf v. Wallis dieselben bei dem vorhabenden Uibersiedlungs-geschäft zu brauchen finden dürfte, allen ihren Kräften aufzubiethen — mögen, um Seiner Majestät mildeste Absicht und das damit verbundene eigene beste der herüber zu siedeln wünschenden Servier eben so thätig, als entsprechend zu bewirken.

Graf Franz Ballassa. m. p.

F. v. Krauß. m. p.

Per sacram Caes. Regiam Apostolicam Majestatem

Wien den 22. Decem. 1791.

Anton van Baldany.

III.

На реду ми је, да додам овдје остало што сам сазнао о овијем стварима из писама, која су се такође нашла у Троноши заједно с овијема, која пак није вриједно штампати цијела. Уз то сам из осталих извора за историју онога времена, који су ми били при руци, извео и склопио површан нацрт цијелога онога рата; нека би што више било прибрано на једном мјесту, кад је већ о оном времену поведена ријеч, и нека би се дало више свезе и јасности овоме чланку, којим нијесам хтио пустити ових писама без икаква коментара.

Године 1788. заратила се Аустрија с Турском с тога, што се Турска завадила с Русијом, а Аустрија је с Русијом у алијанцији стајала. У томе рату, који је оглашен 25. Марта (9. Февруара п. р.) узет је Шабац јуришем 11. Априла 1788 године, али се војничка кретања даље у околину нијесу чинила те године. Команда града Шапца дата је била грофу Бранковићу и Аустријанци су га то љето и утврђивали. Бојиште те године бјеше остало око Бјежаније према Биограду и око аустријскога стана у Земуну. За тијем се бојиште премјестило у Банат, у који Турци под јесен бијаху насрнули. У ово доба овога рата погинуо је знаменити Коча, по коме се сав овај рат по многијем крајевима нашега народа прозвао Кочина Крајина. Он је у почетку рата по-

бунио народ на Турке.[1]) Жалост, што се о томе ништа више не зна.

Прем да је тешко из рђавијех њемачких хроника о овоме рату ишчупати и одвојити учешће наших људи а особито тадашњу судбину Србије,[2]) опет, докле није био освојен Биоград 1789, није се ништа по Србији од главне команде радило. Што је чињено, чинили су сами Срби који су уз аустријску војску устали, чинио је Михаљевићев фрајкор и његови капетани. На какав је начин устао српски народ у овијем странама, наћи ће се и у овијем писмима, особито у VI. гдје се помиње да је о том радио бачки владика Јован Јовановић (Шакабента). Добротом г. Љ. П. Ненадовића имам у рукама једно писмо његова оца, покојнога проте Матије Ненадовића, у којему он приповиједа шта је упамтио о овом времену. Лијепо ми пристаје да пустим нека овдје говоре саме његове ријечи: „Иоште 1787 моме оцу као обрнезу долазили су люди, доносили манифесте те он разбацо по ђамія и сокаци да Турци знаду да оће рат Немац на Турке. 1788, чини ми

[1]) Српски рјечник В. С. Караџића стр 295. Крајина Кочина.

[2]) На прилику шта се може исциједити из оваких извјештаја: „Михаљевић на то оде са својим Србљима дубље унутра и већином ослободи Србију од Турака са особитом и нечувеном слободом“ или „Мајор Михаљевић са својим Србима прави чудеса по Турској; наши још на овој страни узнемирују Биоград, а он, 10 сати далеко од Биограда, иде по шумама и путовима, тражи и дочекује Турке у засједама, бије, сијече и роби, да Турци од страха нигдје га дочекати не смију.“ (Срб. Лѣтопись 1844. III. 37. 38.)

И Ст. Шумарски је радио све по њемачкијем писцима, којима је најмање стало било баш за оним што би нама за историју наше земље највише требовало.

се у Фервару м., пређе неки Міютко шнайдер, пренесе добош, подбуни мога оца а мои отац Петра Ракарца, Лазара из Ябучя, малога Янка из Оглађеновца и Милисава из Орашца, покупе валѣвску нахію, изтераю Турке из Валѣва баш на наш чисти понеделник, то сам очима гледо, попале и оду на Чачак. Начини се шанац у Кличевцу, покупе фрајкор и сви од воивода ванђираю лаитнанима а мои отац за отличіе у боеви обрлаитнат, и тако су валѣвску нахію чували од Турака и пресѣцали походе босанске турске к Београду, а ужичка, соколска подринска све су мирно стояле под Турцима. У Шабцу є сѣдіо генерал, а шабачки кнезови и калуђери по пешто арача купили и у Зворник слали таино (а можда су и знали Немци)." Ово је најјасније и најљепше свједочанство како је у оно вријеме освојена и ослобођена Србија. Тако је у тај мах српски заставник Вујадиновић, 19. Јуна отишао из Забрежја, гдје су били опкопи и главни стан српскога фрајкора, на Бачевце више Сокола на Дрини, гдје је побио 150 Турака, заплијенио једну заставу, лијепа одијела и оружја, 40 коња, 100 волова, 800 оваца и много новаца, које је све подијелио међу Србе.[1]) Мало послије њега, 26. Јуна, отишао је, опет из Забрежја, с трећином своје подручне војске Михаљевић на Хасан-пашину Паланку, отме је и попали око 10. Јула и задобије такође силни плијен.[2]) Сју-

[1]) Срб. Лѣтописъ 1844. III. 37—38.

[2]) Срб. Лѣтописъ 1844. III. 38—39. Што се тиче биљежења дана, гдје сам се држао Срп. Љетописа, може се наћи погрјешака, јер је тамо неуредно — негдје по римском а негдје није.

традан врате се натраг у Палеж. Ту су изгинули силни Турци и паша се једва жив спасао. То је све чинила само српска војска, од Срба из Србије.

У осталом види се да је земљу био страшно обузео ратни неред. И томе, а и самоме толиком прогоњењу са стране Турака био је узрок и покрет народни од 1787, који спомиње Л. Ранке[1]) и који су подигли у Србији људи надајући се да ће заратити Аустријанци, но прије него што су они доиста заратили. О томе покрету који се спомиње и у мало прије споменутом писму проте Матије Ненадовића, мени сад није ништа опширније познато. Међу писмима, напријед штампаним, у IX. има спомена о томе, како је патентима позиван наш народ да устане на Турке 1787, дакле прије рата. О томе још спомиње J. Ђурић у животу Карађорђијеву.[2])

Међу тим покрај горе споменутих гласова у хронологији Ст. Шумарскога штампаној у „Србском Летопису“ о војевању и јунаштвима српскога фрајкора налазимо и гласове о пресељавању и пребјегавању нашега народа у аустријске земље од силе и од немира турскијех. „Многи Срби с фамилијама бјегаше из дубљине на нашу страну, јер их Турци, мало и велико, што стигоше, губише. Од Мораве дође их више хиљада у наше опкопе под Забрежје; многи пријеђоше и населише се у Сријем

---

[1]) Die Serbische Revolution. Von Leopold Ranke. 2. изд. Берл. 1844. 175 стр. (Мој пријевод стр. 145.) — Гласникъ др. срб. слов. IV. Живот Карађорђев од J. Ђурића.

[2]) Гласник IV. 90.

и Банат.“[1]) О овоме пресељавању имамо још више извјештаја. Тако под 16. Јуна 1788 стоји у бр. 52 те године „Wiener Ztg-a,“ „како се са свију страна из Угарске и из осталих с Турском пограничних ћ. кр. држава јавља, да је сваки дан све већи број турских поданика који се у Аустрију селе; и из најдаљих крајева од Ниша и Видина доселиле су се различите имућне породице у Угарску и Славонију молећи се за царску заштиту. По жупанијама су се свуда застарали, куда ће смјестити те многе досељенике.“ У истом листу, броју 65. од 1. Августа стајало је: „Досељавање турских поданика у ћ. кр. области непрестано је многобројно. Варадински кантон предаје те људе сријемској, бродској и вировитичкој жупанији и градишканској и пожешкој регименти граничарској. Тако исто хрватске и банатске пограничне регименте насељавају по ближњим жупанијама оне досељенике који не ће да стану у војничку службу. По званичним извјештајима доселило се из Турске у Сријемски комитат до краја Јула 855 породица, које износи 5732 мушкиња и женскиња. Они су дотјерали са собом око 1300 коња и ждребади, до 5000 грла говеда, 8000 оваца, 3000 коза и до 2000 свиња. Окром тијех понамјештано је по тој жупанији још 475 породица. По осталијем већим жупанијама ова су досељавања далеко знаменитија; *у тијем се жупанијама тиме знаменито множи број радњијех руку.*“[2]) То пре-

[1]) Срб. Лѣтопись 1844. III. 38.

[2]) Die freiwillige Theilnahme der Serben und Kroaten an den vier letzten österreichisch-türkischen Kriegen, dargethan in einer Sammlung gleich-

сељавање није мало потрајало. Још 1789 год. 8. Маја бр. 40 доноси Wien. Ztg гласе, како се доселило преко Баната из Турске више од 2000 људи.[1]) То се сачувало у повременијем писмима, да и не помињем народно причање, које нам је сачувало доста спомена о овоме, али које сваки дан све више и заборавља своје успомене.

То су разметнуте црте, из којих је са свијем тешко склопити слику онога времена, да би се према њојзи могла изучавати психологијска страна цијеле ствари. Али је очевидно, да је све што се по Србији радило те године у корист аустријску радио сам народ. У фрајкору су били сами Срби, па и у цијелој војсци, која је под аустријскијем заставама те године војевала на Турке било је највише Срба. Спомиње се, да је самијех граничара било 100.000.[2])

И ако немамо ништа што би нам објаснило којим је путем постао фрајкор, не треба нам ни говорити како нема сумње да је он постао највише сам собом, најмање пак руководством аустријских војничких поглавара.[3]) Многи су, на сву прилику, своје породице и имање прво смјештали у Аустрију у безбједност, па су послије ишли те војевали по Србији и били се с Турцима. То на прилику приповиједа за Карађорђија Јанићије Ђурић.[4]) Теже је наћи, ко-

---

zeitiger geschichtlicher Urkunden. Wien 1854. Druck von Reck und Pierer. Стр. 274.

[1]) Ibidem, 283.

[2]) Срб. Лѣтописъ 1844. III. стр. 12..

[3]) Cf Die freiwillige Theilnahme стр. 298.

[4]) Гласник IV. 93—94.

лико га је на број било, а врло би вриједило. Међу тим ваља знати да је било више фрајкора дуж границе аустријске. Најзнаменитији, Михаљевићев, хватао је, како бих ја сад рекао, Шумадију до Подриња, а преко Мораве у Браничеву био је некакав други фрајкор, као што ћемо, мало даље, видјети из бројева које наводи Ст. Шумарски. Крај Хрватске је био *св. Ђурђа фрајкор,* а у Босни су се фрајкори звали *сережани.* На истоме мјесту, у књизи мало прије поменутој, стоји да је у фрајкору било (извјештај је у Wien. Ztg бр. 92 од 6. Нов. 1789) 1 есвадрон хусара, 18 компанија физилира, и 4 компаније стријелаца, свега 5049 људи, које није мален број. Ст. Шумарски вели да је у Априлу 1789. Михаљевићев фрајкор бројао 2000 људи, а у Wien. Ztg-у од 9. Фебруара бр. 15 стоји да их је тада било 2500,[1]) а српски „Брановачки" 1600.[2]) Види се дакле да се фрајкор знаменито множио и да су људи већином код својих кућа зимовали. Исте године, мало касније, у половини Октобра, налазимо да је исти Михаљевићев фрајкор био нарастао на 8000 људи. То доиста није мало, нарочито кад знамо да је и осим тога било фрајкораца.[3]) Из 1788 године немам више шта казати; нијесам могао више ништа наћи. Најглавније је у свему што је земља била помућена и што се ничему није знало рачуна. Чете фрајкорске, управо рећи, више су браниле народ, на који се изљевала освета и пакост турска

[1]) Die freiwillige Theilnahme etc. стр. 280.

[2]) Срб. Лѣтопись 1844. IV. 15.

[3]) Срб. Лѣтопись 1844. IV. 24.

, враћале Турцима мило за драго, а народ је бјежао, и то силно, као што се може видјети из наведенијех извјештаја.[1])

Међу тим су се и Турци из Баната очистили, и кад буде пред зиму, серашћер из Биограда, Абдулпаша, уговори с Аустријанцима примирје. 1789. наставило се ратовање. Српски је фрајкор и ове године чинио знамениту услугу око опсаде Биограда, чувајући и чистећи околину од Турака. Још Јануара прешао је Михаљевић из Бољеваца у свој редут на Забрежју, купећи дружину. Цијелога љета те године у Србији је био главни посао аустријске војске да освоји Биоград. То се почело већ у саму јесен. Михаљевић је први са својим фрајкором кренуо се са Забрежја к Остружници. Тада је послано око 500 коњаника са два штапска официра да обилазе изван стража по околини, мотрећи на непријатељска кретања. Михаљевић је послије заузео позиције у Гроцкој и у Коларима чувајући опсаднике од навале турске с леђа, јер је Абди-паша врзао се око Ћуприје и на нишком путу. Колике су биле услуге аустријској војсци од српског фрајкора нека покаже ово. 11. Септембра 1789 издата је наредба како ће бити јуриш на подграђа биоградска. Међу војском одређеном за јуриш налазимо 4 фрајкорска капетана, а мало даље, пред крајем цијеле наредбе, стоји: „Кад се знак на јуриш да, који ће се доцније објавити, *изаћи ће четири својевољна капетана са својим одјељењима хитно против палисада, отво-*

[1]) Упореди шта приповиједа из овог времена о Карађорђију Јаничије Ђурић, његов секретар. Гласник IV. стр. 95.

рићe ове, или ће преко ових прећи, све ће потући што се противило буде. Остале колоне даће пробијене у палисадама јаме тако раширити, да може по компаније проћи и за топове путове поравнати.“[1]) Због рђава времена јуриш се није могао свршити у онај дан у који је заказан — али даље, гдје се спомиње јуриш треће колоне,[2]) видимо доиста, да „својевољци“ нијесу штедјели ни крви ни живота. Истом по што је те године освојен Биоград, почео се кретати српски фрајкор да озбиљски осваја Србију. То је било 1789 у саму позну јесен и у овај су мах освојени и крајеви у Подрињу и Крајини неготинској и Карановац и Крушевац. У ово вријеме већ замашају наша писма, која се овдје на видјело износе. Биоград се предао Аустријанцима 25. Септембра и међу погодбама, које су Турци заискали, стоје двије, којима су они искали да се Србима и Јеврејима који су у Биограду па би хтјели с њима поћи, зло не учини и да се за онда ни од кога тужбе на њих не примају.[3])

---

[1]) Срб. Лѣтопису 1851. II. 33. 34. „Освојење Биограда год. 1789“ које у овом Летопису заузима 61 страну, извађено је из „аустријског војеног лѣтописа“ 1825. IV. који у оригиналу нијесам могао добити. Ма да је описада довољно пространо описана, погледа је свршено официјалан аустријски. Ријетко кад, једва на два три мјеста, стоји поред фрајкора да је српски, а може бити да у оригиналу ни тога нема.

[2]) На истом мјесту стр. 42.

[3]) Срб. Лѣтопису 1844. IV. 19. — Ausführliche Geschichte des Krieges zwischen Rußland, Oesterreich und der Türkei und der daraus entstandenen nordischen Krieges. Wien 1791. Gedruckt und verlagt von Joseph Georg Oehler. IV. p. 300 и т. д. По извјештају Османнашином било је тада у Биограду свега 25000 становника, и то: 2000 свешт. реда, чиновника и одличнијех заједно са

Послије тога предузеле су се озбиљски операције по Србији. Обрштар Давидовић са бродским и варадинским баталионом отиде одмах преко Кленка под Шабац да путове од Турака чува. 1. Октобра њега налазимо у Ваљеву одакле се често пушкарао с Турцима.[1]) Брановачки српски фрајкор стани се у Неготину и крај воде Тимока гдје се у цијелој околини дигне на оружје сав листом народ.[2]) А мало касније, 10. Октобра, исти обрштар Давидовић креће се са својима из Ваљева к Шапцу, одакле је отишао к Љешници. То је било због навале турске од Зворника, јер је у Лозници стајало 5000 турске војске под командом капетана Видајића, Градачца, Тузле, Пребесника и паше Зворничког. Wien. Ztg. од 6. Новембра 1789. бр. 92. овдје нам опет мало попуњава празнину. Лаудон је, стоји тамо, дао ђенерал-мајору Чернелу војске и убојне опреме да би могао из шабачке нахије продирати даље у Србију и предузимати против непријатеља што би допустиле околности. Тако се обрштар Давидовић кренуо у Љешницу 10. Октобра. Турци из Љешнице измакну у Липницу а обрштар, чујући да у Липници има само 300 људи, натури се с коњицом за Турцима и стане их живо гонити. Али је турска сила била јача, и он морадне врнути се натраг к

свијема који су њима припадали; око 9000 жена, 4000 дјевојчица, 3000 дјечака и 7000 посаде, међу којом бијаше 1000 рањеника. Само се не зна како је ово све по вјери и народности било подијељено, је ли све турско, и ако није, колико је било Хришћана у ондашњем Биограду.

[1]) Срб. Лѣтописъ 1844. IV. 20.

[2]) Срб. Летописъ 1844. IV. стр. 20.

својој колони. Међу тим бјеше Турцима стигла помоћ из Лознице. Турци навале бијесно и аустријској војсци стајаше све на коцки, те она потегне и потоњу снагу, живо се одупре и разбије их преко све њихове бијесне навале. То пресуди судбину свијех тих позиција. Турци оставе и Липницу и Лозницу и на лозничкој скели тако нагну преко Дрине, да их се и у води много подавило.[1]) У „Срб. Лѣтопису“ у хронологији Ст. Шумарскога стоји овај бој мало друкчије описан. Ондје се вели да је обрштар Давидовић отевши Лѣшницу послао своје капетане Турцима у страну, те их тако разбио. Сутра дан је тек ушао из Липнице у Лозницу, гдје се састане с ђенералом Чернелом,[2]) који се из Ваљева кренуо, према плану напријед уговореном, на Лозницу да се сусретне с Давидовићем.[3]) Из Лознице су се Аустријанци, 16. Октобра, с ђенералом Чернелом кренули на Зворник, али долазили су само на Дрину и нијесу прелазили у њ не имајући потреба за опсаду, него Варадинци опколе Соко. 22. Октобра почну се бојеви око Сокола, у коме је

---

[1]) Die freiwillige Theilnahme 299—300.

[2]) Срб. Лѣтопись 1844. IV. 22.

[3]) Die ausführliche Geschichte V. 17—18. — Ма да сам се довољно трудио — ни сад немам довољно потврде, нити ми је јасно како је ова операција извршена. Држим да ће најприје бити овако. У писму проте Матије Ненадовића, горе спомињатом, он спомиње како је подринска нахија освојена од Турака, и спомињући труде архимандрита троношког Стевана, вели, како је изашла „војска из Шабца, а *Валдески франкор* од овуд. Попале све до соколског града и тукли (се) не знам колико и врате се натраг, а после преко Саве, чини ми се да ће бити 1791.“ —

било 200 Турака и 6 топова. 25. Октобра дође од Сребрнице 400 Турака и јурише, ма их Аустријанци надбију. Турцима стигне помоћ. Отвори се бој, који је трајао четири сахата и Давидовић уступи турској сили и врати се преко Саве на зимниште, „јер у Србији опустошеној нема се гдје зимовати.“[1]) То је било с крајем Октобра. Ово је таман стање, које се може сложити с писмом I. По ондашњим извјештајима ђенералне команде главне војске од 1. Новембра[2]) ђенерал је Чернел повукао кордон од Раче, гдје Дрина утиче у Саву, преко Бадовинаца, Љешнице, Липнице, Лознице, Крупња и Ваљева. Што се ваљда сва војска аустријска била повукла у Сријем и чување се освојене земље оставило фрајкору из ондашњег народа, тужише се они фелдмаршалу Валису.

У овај мах се и на другим странама, а особито на јужнијем крајевима, око Мораве, најживље радило. У овај мах је Михаљевић освојио Карановац, и што је по народни значај овога покрета још знаменитије, мало касније и Крушевац.

Као што се у Србији око Дрине и Лознице била турска сила, пошто је освојен Шабац, стекла у Зворник, одакле се њихова линија пружала Соколом на Ужице, Карановац и Ниш, те су операције аустријске на томе крају узимале за темељ Шабац и Ваљево, — тако су према нишком, скопљанско-алексиначком и ново-назарском путу држали Аустријанци Јагодину и Ћуприју, држећи тијем средину међу

[1]) Срб. Лѣтописъ 1844. IV. 23.
[2]) Die freiwillige Theilnahme 301.

својим операцијама у Подрињу и на Тимоку око Видина; и боље чувајући свезу с Биоградом. Из Јагодине су се и Ћуприје почеле послије освојења Биограда операције на Ниш и Карановац па даље линијом на десно и к Ужицу.[1])

21. Октобра отишао је ђенерал-мајор Ото, старјешина српске војске, трагом Абди-пашиним, који се за вријеме биоградске опсаде примицао к Биограду, а Михаљевићеви Срби у овај су мах заузели Параћин и Шупељак, па се капетан Стојковић примицао и к самоме Нишу.[2]) По извјештају ђенералне команде биоградске[3]) ево како се кренуо Михаљевић према Карановцу. Бојали су се да не би Турци, утврдивши се у Карановцу, сметали што аустријској војсци у заузетим већ на нишком путу мјестима. Осим нешто хусара повео је он уза се 10 компанија Срба из фрајкора и чувајући се добро од Крушевца и Ужица ударио је на Карановац. Отео је Карановац 8. Новембра; јер Турци нијесу правог боја ни дочекали.[4]) Пошто се мало одмори, Михаљевић се са својима врати натраг у Јагодину. Више ништа не налазимо забиљежено.

Пошљедње операције 1789. налазимо у Крајини око Видина, гдје се помиње капетан српски Миленковић, који је пред Божић слао једно одјељење своје војске пред Ниш, пуштајући глас да је он авангарда аустријске војске. „Паша видински, који

[1]) Види Гласник IV. стр. 96—99.
[2]) Die freiwillige Theilnahme 302.
[3]) Die freiwillige Theilnahme 304.
[4]) Опширно су изложене операције на поменутом мјесту.

је намјерао ићи с војском к Биограду, на овај глас остане на миру. Сад настане зима, наши фрајкори, од којих су Турци имали смртни страх, остану у Србији, цијелу зиму турска села плијенећи и узнемирујући“ приповиједа хронологија Ст. Шумарског.[1]) Тако су нам поменуте горе операције у Крајини прве послије оних код којих смо отојич стали. У почетку су рата 1789 Турци били опет упали у Банат и дошли у Мехадију, али су брзо одатле потиснути и аустријска војска, подигавши народ на оружје, као што је прије већ назначено. освоји Кладово 28 Октобра, а с њиме и цијелу Крајину. Пред Божић почну се Турци кретати према Кладову и у Крајину, из Видина, — али их кладовски заповједник одбије. Тако се заметнуло више бојева крај Црне Реке, око Неготина, Прахова и Буковче.

Због овијех кретања турске војске добио је налог и Михаљевић да учини с друге стране диверсију против непријатеља и да удари на њ у Крушевцу или гдје на другом мјесту.[2]) Михаљевић се крене 21. Декембра из Јагодине преко Ћуприје и Сталаћа нишким путем. Пошто се добро обезбједио са стране Алексинца и Прокупља склопи Михаљевић авангарду од фрајкора и „нерегулашке војске“ (разумије се све самих Срба из Србије) под капетаном Симоновићем. Михаљевић састави каре од три компаније, међу драговољце помеће стријелце, а хусаре пропусти напријед, па заповједи те музика засвира и

[1]) Срб. Лѣтопись 1844. IV. стр. 25.
[2]) Die freiwillige Theilnahme 323.

стане се из топова пуцати на варош. На то Турци испадну из вароши, пјешице и на коњима, и навале с таком силом, да се капетан Симоновић морао повући натраг к инфантерији, која је била састављена у каре. Турци навале да заиђу за леђа карама инфантерије. Војска се одупре живо и сусретне Турке ватром из пушака и из топова, на које се они узмакну у варош. Ватра топовска гоњаше их једнако и стане палити куће по вароши, а драговољци и стријелци јурише те отму варош и истјерају Турке. Међу одличнима у овом боју спомињу се од Срба капетани: Гвоздановић, Симоновић, Јововић, Стриковић (?) и Радовановић, поручник: Војиновић и потпоручик Ивичић.[1])

У исти мах, кад је узет Крушевац, на другој је страни капетан Симић истјерао Турке из Студенице. Ђенерал-мајор Ото, који је ове године управљао пограничним зимским стражама, био је и сам пошао с нешто војске преко Мајданпека у Крајину, али се врати, јер међу тим се бјеше кренула турска војска из Ниша на српски фрајкор. Њу узбије натраг капетан Стојковић и по томе остане све на миру до краја Јануара. 31. Јануара 1790. крену се опет Турци из Ниша и дођу до Параћина, али их у некоме шанцу ту дочека исти капетан Стојковић и врати их натраг. У овај мах налазимо, да су Турци ударали и на капетана Симића, *који се налазио у Карановцу*, а за војега мало прије сазнасмо да је протјерао Турке из Студенице.[2])

---

[1]) Die freiwillige Theilnahme 325.

[2]) Die freiwillige Theilnahme 328.

Одавде нам је јасно да је он у Студеници за мало боравио, па не смијући се дуго задржати отишао натраг у Карановац. Кад с овијем испоредимо писмо XI, врло ће се лијепо подударити догађаји са стањем ондје показанијем. Мало даље, кад видимо како је било турске војске у Чачку и како се новопазарски везир спремао с те стране на Јагодину, ово ће нам се још боље освијетлити.

Сад већ прилазимо да ставимо у ред и пошљедње војне покрете, које налазимо записане.

При крају Марта спремаху се Турци из Алексинца и Бање да ударе на Јагодину и на српски фрајкор, који је у Јагодини боравио. С њима у договору спремао се од Ужица и Чачка (гдје се такође налазило турске војске на 1500) новопазарски везир да удари с десне стране. Михаљевић смисли не чекати их, него он сам удари на Турке у Алексинцу. Ствар се сврши тијем, што Турци буду опет побијеђени и с великом хитњом оставе Алексинац. Затече се у Алексинцу силна храна, и што не могну понијети, оно попале или од стоке врате људима од којих је узето, па се 28. Марта врате опет у Јагодину.[1]) Још је било у почетку и на крају Јуна неколико бојева око Видина и то је све што налазимо 1790 од ратних операција.

По свему се види одсудан дефенсиван карактер у свему ратовању послије освојења Биограда, кад изузмемо нешто мало офензивних махова у први мах. Чему се пак, разматрајући дјела, ми довијамо, то налазимо баш међу званичнијем биљешкама записано.

---

[1]) Die freiwillige Theilnahme 328—329.

Wien. Ztg. од 8. Марта № 23 има како је фелдмаршал гроф Валиски отишао 23. Фебруара у Смедерево „у коме мјесту ваља да буду до послије половине мјесеца Маја готова сва утврђења. *Почем пак у осталој Србији нема никаква мјеста, које би се могло држати, осим Смедерева и Биограда,* то ће се сва војска из не утврђене пусте земље повући у та два мјеста, *будући се чује да је у овај мах намишљено држати се у Србији само дефенсивно. Услијед тога се већ повукла наша војска из Лознице, Љешнице и осталијех села шабачкога округа ван Шапца.*“[1]) — То је давле баш оно стање, које је изазвало I. II. и III. писмо од штампанијех овдје, и које је узрок свему осталоме покрету који нам се осталијем писмима освјетљава.

Док нијесмо оставили разгледање суврмених извјештаја, имамо још да се забавимо око двије три ствари. Не ваља пропустити без потврде и намјеру и тежњу, на коју се ишло међу подигнутим нашим народом са стране Аустрије, и ако ми имамо и онако довољно узрока да будемо о свему пуно увјерени.[2]) Кад је Михаљевић освојио Карановац, пустио је на слободу педесетеро робља, које је ондје затекао. „Кнезови карановачке нахије изјавише поданичку вјерност у име свију становника карановачкога округа и подвежу се да ће скупити 2000 људи да чувају Карановац.[3]) Мало напријед, гдје

[1]) Die freiwillige Theilnahme 327.

[2]) Cf Л. Ранке. гл. V.

[3]) Die freiwillige Theilnahme. 307. Даље стоји: „300 andere aber, sammt ihrem Vermögen, über die Morava herüber zu bringen,“ чему не могу да знам на што је.

се приповиједа како је заузета, у то исто вријеме, Јагодина, Ћуприја и Параћин, стоји, како се велики дијел земље предао у поданство и како су сви становници заклели се на вјерност пред ђенералом Отом, који је био поврх Михаљевића старјешина пословима народнога фрајкора и народнијех драговољаца који се такође у војевању и у отимању мјеста по Србији спомињу.[1]) Исто тако поступање сусретамо у Михаљевића пошто је освојио Крушевац. „23. Декембра 1789, стоји тамо, предани он у Крушевцу и сазове кнезове из околнијех мјеста, саслушав их гдјé исказаше вјерност према цару. Послије се држало благодарење Богу и Михаљевић нареди да се цркве српскијех владалаца, које су се налазиле у граду и у којима су Турци, од како су заузели Србију, коње држали, очисте и спреме на ново за службу.“ К овоме иде и ово што у Ст. Шумарскога налазимо: „Сва Србија закуне се бити вјерна нашем ћесару и до пошљедње капи крви за њега се борити; *и заиста, како прошастих ратова тако и сада чинила је нашем двору особите војничке услуге.*[2]) Куд ће свечанијега признања од овога. Контраст међу узаимањем и враћањем свак ће ласно погодити.

У писмима из оног времена, у овом чланку штампаним, особито у првима, наћи ће се свему овоме још довољно потврде; међу тим из свега ће бити лако математички извести резултате како се радило и по оним мјестима за која не стоји назначено, према

---

[1]) Die freiwillige Theilnahme.

[2]) Срб. Лѣтопись 1844. IV. 24.

овоме што се сачувало назначено — тим више, што је историја довољно сачувала карактер аустријске политике према Србима.

Међу тим као што је познато, оволики напредак не могне остати непознат у Европи, ни што се тиче Аустрије ни што се тиче Русије. Особито се у овај мах подигне Пруска, стара супарница аустријска, која се бојала да се Аустрија освојењима на југу не осили — и уз њу Холандска и Енглеска. Уз то нијесу остале без уплива ни промјене и трешње које настадоше у слијед француске революције,[1]) нарочито на договоре и слогу међу Аустријом и тадашњим њезинијем супарницима. Опасност, које су се с те стране бојали, нагонила их је управо, да се како било сложе и договоре. Уз то је аустријски цар Јосиф II. био преминуо 8. Фебруара 1790 и 1. Марта преузме владу брат му Леополдо II. И приливе се бијаху промијениле — а овоме и онако, може бити, није било до Јосифовијех планова. Пруска тргне војску на аустријску границу и то особито помете Аустријанце те не наставише освајања која им помоћу српскога фрајкора бијаху у Србији онако пошла за руком.[2]) С тога су све операције и устукнуле 1790. Видјесмо, да се ван оно мало пасивне одбране коју су Срби сами чинили, није тада више ништа ни радило; да се према Турској бијаше предузела потпуна дефенсива.

---

[1]) Сѣ. мој пријевод Л. Ранка. Историја српске революције I. Београд 1864. 68—69.

[2]) Сѣ. Срб. Лѣтописъ 1844. IV. стр. 29—30.

Ево сувременијех ријечи, које описују тадашње стање аустријско. „Леополдо II. затече тада нашљедне аустријске земље у врло опасном стању. Истина се рат с Турском славним аустријским војевањем бијаше толико срећно унаприједио, да се ваљало надати или новом срећном ратовању или пробитачном миру, али се на границама њемачким примицала са свијем друга олујина. Пруски краљ Вилхелмо *бијаше закључио с Портом уговор о алијанцији* и због те алијанције било је врло прилике да ће доћи до рата с Пруском. Помоћ од Угарске бијаше од пријеке потребе у рату с Турском, а Угарска се тада налажаше у врењу, од којега се било бојати врло жалосним пошљедицама, макар да је Јосиф II. неколико дана пред своју смрт повратио био Угарској тражена права и слободе и њихову краљевску круну. Највећи дио аустријскога Нидерданда бјеше се отргао од Аустрије и тражаше себи независност с оружјем у руци. Па је било незадовољства и по осталијем крајевима монархије. Да заборавимо на друге нереде у унутрашњости, бијаше настала особита скупоћа. За живота Јосифа II. не бијаше изабран краљ римски и послије његове смрти затече се њемачко царство без старјешине. Зарад велике револуције прошле године, Француска се налазила у страховитој кризи, па се ваљало бојати да пошљедице од те кризе не снађу и друге монархичке државе.“[1])

Овијем је бачено довољно свјетлости на тадашње стање Аустрије, које се у овај мах особито

[1]) Die ausführliche Geschichte V. 90—93.

тиче и нашега народа. Из штампанијех напријед писама онога времена види се довољно колико су се оне ствари тицале наших људи, а није без свезе са свијем овим догађајима ни сабор народа српског у Темишвару који се ове године држао и којему су се Срби из Србије (cf. VI. писмо) обраћали.[1]) Али се нама ваља још мало забавити да довршимо овај лагани цртеж онога времена.

Од Пруске се бојао још Јосиф II, и он је већ био почео прикупљати војску на пруску границу, а Леополду је II. то био први владалачки посао. У осталом зарад немира у Француској нити је Пруској нити је њезинијем савезницима било до тога да се унуштају далеко зарад Турске. Почне се радити, да се постави мир status quo, како је било прије рата. Аустрија, притијешњена као што је била и видећи све своје планове разбијене, пристане на то и учини се договор да буде конгрес у Рајхенбаху у Шлезији.

На томе конгресу сврше се и потпишу прелиминари за мир двјема изјавама од стране пруске и аустријске међу посланицима обадвију тијех држава. Главно је у тим прелиминарима да се начини мир према status quo како је прије рата било. Пруска је, замјењујући Турску и радећи у име њезино, примила то тако с тијем, да се даљи договори о миру сврше с драговољним пристанком са стране

[1]) Акти тога сабора штампани су у Земуну 1861. (Акта сабора народа Србскогъ у Темишвару године 1790 држаногъ и царска рѣшения. Печатао и издао И. К. Сопронъ). Што у тој књизи нема нигдје спомена о поменутоме писму, видјеће се узрок касније мало.

Турске, *да се освојене турске земље врате Турцима послије утврђеног мира;* и *да Аустрија да Пруској накнаду* (aequivalent) *ако би сама тијем миром што присвојила или добила,*[1]) а да се одрече сваког обећања према Русији и сваке даље свезе с њом. То је потписано у Рајхенбаху 15. Јула 1790 и одмах јављено у Цариград.

Послије су непријатељства — а и онако се већ слабо војевало — са свијем обустављена и начињено је примирје на девет мјесеци.[2])

Послије тога се договарања наставе; и Русија пристане да се помири с Турском. И доиста 29. Јула (4. Августа п. р.) закључи се мир у Шиштову. Међу чланцима тога мира има о јадним Хришћанима, који потегоше све своје да се боре уз Аустрију, само један, који гласи овако: „Es soll künftig ein beständiger, und allgemeiner Friede zu Lande, und zu Wasser zwischen beyden Reichen, und völlige Vergessenheit aller in dem nun geendigten Kriege verübten Feindseligkeiten seyn, so dass die Einwohner von Montenegro, Bosnien, Wallachei und Moldau ruhig zu ihren Besitzungen zurückkommen können, ohne je bestraft zu werden, dass sie sich gegen ihren Souverain erklärt, oder dem kais. königlich. Hofe gehuldiget haben.“ (Члан I)[3]

Као што се види, Србија није никако ни споменута.

---

[1]) Die ausführliche Geschichte V. 151—160.

[2]) Die ausführliche Geschichte V. 160.

[3]) Die ausführliche Geschichte VI. 280.

Осим тога је ријешено, да се одмах пошљу комисари који ће земљу од Нијемаца преузети. А у члану VIII. уговора стоји за оне поданике, који су се међу тијем преселили својевољно испод господства једне владе, да се не повраћају, но да буду гдје се ко затекао, који ли би имали непокретних добара у земљама које ће сад опет пасти под два царства, онима да буде слободно остати гдје се њима боље свиди.

Тијем смо свршили прикупљање матерјала за ово вријеме и саставили га, колико нам је обиље његово допуштало, у цјелокупну слику. Према овом нацрту лако ће се наћи вријеме и мјесто свима напријед штампаним писмима. Искупивши тако на једно мјесто растурене и испретргане биљешке о томе времену, пријећи ћемо овдје да побројимо још неке ствари нађене међу троношкијем писмима о ондашњим народним мученицима.

Већ сам доста помињао архимандрита Стевана, особито у првоме чланку. У његову животу од пок. Вука Стеф. Караџића [1]) стоји да је он, родом будући из Јадра из Теверипа, отишао у Троношу и ондје се млад покалуђерио па и „заархимандритио још турскога и њемачкога рата.“ — „Уз рат је био, приповиједа се тамо даље, у реду онијех људи, који су највише народ против Турака подбуњивали; а кад Нијемци учине мир с Турцима и врате се натраг, он пристане за њима, молећи их у име свега

[1]) Даница. Забавник за годину 1829. Издао Вук Стеф. Караџић. У Будиму, у штампарији краљевског универзитета пештанског. стр. 2—4.

оностранскога народа српског, кад их тако остављају, *барем да им даду руку помоћи у цебани и у оружју, па да се они сами бране од Турака.* А кад се досади и њему узалуд молити и Нијемцима његове молбе и укоре слушати, онда побјегне из Сријема натраг у Србију и предавши се Турцима дође опет у Троношу, као у своју кућу.“

Кад се, према овдје штампанијем писмима, баци поглед на свеколику радњу архимандрита Стевана и на његово вроно заузимање, муку и трудбу око народнијех ствари ондашњега времена — као и на здраву свијест и патриотско схватање сувременијех ствари, које се у архимандрита Стевана не потлачено свуда показује — не може се одрећи да архимандрит Стеван доиста припада међу прве људе од онијех који су се у оном покрету трудили око народнијех ствари. Ја се још бојим да овако смјерно признање није мало према његовијем трудима. По овијем писмима пак може се и живот његов, особито вријеме уз аустријски рат с Турцима, опширније нацртати но што је у Вука, као што ова писма и иначе објашњавају кратку биљешку Вукову.

Онда дакле, кад је аустријска војска из узрока напријед показаних, оставила Лозницу и освојено Подрчње и управо цио онај крај изван Шанца, упиљао се једнако архимандрит Стеван, не би ли се како год одржало Подриње онако очишћено од Турака. Томе пустом, али врсном заузимању красан спомен имамо у писму I. Послије тога је он оставио све, па измакао са животом за аустријском војском у Шабац, ваљда у почетку 1790. Сва прилика

да је ту пробавио до прољећа, јер међу овијем писмима нашла се путна исправа, дата њему („емигранту из Турске Стевану Јовановићу архимандриту“) 5. Маја 1790 (17. п. р.) у Митровици да може ићи у Будим. Не могох наћи за што је тада путовао тамо. По том се вратио или у Шабац или негдје на друго мјесто, а за то је вријеме и ствар аустријскога рата с Турцима сазрела; примирје у Рајхенбаху било је већ потписано, па се могло за њ и у Шапцу знати. Међу тим по писму митрополита карловачког Мојсија Путника (III.) у коме се архимандриту јавља за пензију, дознајемо да је архимандриту дата пензија, по што је Подриње напуштено Турцима, само што не налазимо нигдје споменуто којим је начином то било. Из тога писма видимо даље, да му је конзисторија одредила за пребивалиште манастир Гргетег. У осталом налази се једно писмо које баца прилично свјетлости на ову ствар о пензији архимандрита Стевана. То писмо је писала варадинска команда 14. Маја 1790 (26. п. р.) иштући од ђенералне команде да она одреди у који ће се манастир смјестити архимандрит Стеван, јер је варадинској команди наложено да може издавати из своје касе 200 фор. архимандриту Стевану. Из тога писма видимо да је пензију дао архимандриту Стевану сам цар некако у почетку Маја, јер дворски ратни савјет (Hof-Kriegsrath) издао је 3. Маја заповијест, да се та пензија почне давати архимандриту Стевану од 4. Маја 1790. За ту пензију стоји да му је одређена до повратка његова у манастир Троношу или докле му се иначе

гдје мјеста (Versorgung) не нађе. Чему пак цијела ствар иде морао се архимандрит још напријед довијати, чим је око пензије радио.

По што смо овако о свему обавијештени, сусретамо свједочанство, које је међу овијем писмима штампано под V и које нам отвора на његове ствари са свијем нов поглед. По томе писму као да је архимандрит стално боравио у Шапцу и одатле пословима којекуд одлазио. Кад је он узео то свједочанство од официра аустријске војске која је боравила у Шапцу, одмах сјутрадан, а то 28. Јула 1790 дата је архимандриту Стевану у Кленку[1]) путна исправа да може ићи у Темишвар. Осим те путне исправе, која се међу овијем писмима нашла, има и друга, дата у Митровици 29. Јула (дакле сјутрадан) исте године.

Из првога писма датога му у Кленку 28. Јула види се да је архимандрит тада ишао у Темишвар ради народнога сабора (тамо се назива „*илирски*") а нама је лако разумјети како је њему највише стало било да разбере како ће стајати српске ствари на овдашњему сабору и хоће ли се моћи што радити за овострански јадни народ, којему се са варљиве политике спремала доиста жалосна судбина. — У овоме је путу архимандрит прошао кроз Нови Сад 17. Августа. У Темишвару се није дуго забавио, јер одмах 21. Августа потписат му је насов за Биоград. Овоме даљега трага ми не налазимо. Писмо штампано овдје под XIV. потписано је 24. Августа. Да ли је њега архимандрит носио уза се, или је

[1]) Село $^1/_4$ сахата више Шапца, на аустријској страни.

њега ради отишао из Темишвара у Биоград — не могу разазнати. Довољно да се у овај мах засушују извори по којима ја ово састављам. Од даље радње архимандритове прво нам наступа његов пут у Беч 1791 у по зиме, Јануара мјесеца. По свему се види да се није нигдје смиривао радећи око народнијех ствари и да је тога ради често путовао. Ова племенитост и прегоријевање нека се не сметне с ума. У писму XIV. врло је драгоцјен онај изјав гдје три прва човјека од свештенога реда радећи у име народа моле људе да се потписују на прозбу цару и казују светињу своје мисије и разумијевање своје дужности. У архимандрита се Стевана доиста подударају и дјела с оном изјавом. О томе путу архимандритову у Беч имамо ми и путне исправе из којих ћу ја повадити овдје све што је вриједно. Сам рад његов у Бечу освијетљен је писмима, штампанијем напријед. Архимандриту је Стевану дата путна исправа да може ићи у Беч најприје у Митровици 9. Јануара 1791. Исправа гласи на четири мјесеца и у њој се помиње да архимандрита прати ђак (Ученик) Коста. Друга му је исправа (ваља да од поште) дата у Осијеку 15 Јануара 1791. Та је писана латинским језиком и у њој стоји за архимандрита Стевана „qui nostris in expeditione bellica ad Zokol laudabiliter, ex totis viribus, adstitit.“ Та иста путна исправа потписана је за повратак, у Бечу 10. Априла. Тада је архимандрит дошао у Биоград. Како је његов посао у Бечу жалосно ишао, познато је и без писама, по самијем пошљедицама, а овдје се у појединости колико толико љепше освје-

тљава. Међу тијем има писама међу често помињатијем троношкијем за која ми се није свидјело да их је вриједно штампати цијела, него сам из њих повадио све оно што ће припомоћи к освјетљењу већ поменутога. Из штампаних се овдје писама види, а познато је и онако, каквом је политиком Аустрија вазда ударала кад је освојивши српске земље и уз освојење подигавши народ будећи му надање у ослобођење од Турака — увијек готово све по пређашњему напуштала Турцима. Као да се ишло на то да се туђом (српском) муком што задобије, наравно себе ради, на што лакши начин, али, на пошљетку, да се игра ни на који начин не изгуби. Ова пошљедња добит је пресељавање народа српског у аустријске крајеве.[1]) Нама је врло добро познато (а прилично су знали и ондашњи Срби, али су се као очајници и за сламку хватали) чијим су понајвише трудом освајане српске земље и како су оне послије уступане натраг крвноме непријатељу нашега народа. Цијела пређашња политика јавила се у пошљедњем рату, и мало прије наведени чланак I. шиштовскога уговора довољан је свакоме да га поучи, којим је погледом Аустрија (њена ли политика) гледала на ове ствари.

Нема у пошљедње вријеме ни једног рата аустријског с Турском који се није свршио једном неизоставном чињеницом, пресељавањем српскога народа у аустријске земље. Против навале турске грађен је бедем од живих прсију, од јуначке снаге. И то

[1]) cf о томе: Синан-паша. Написао П. Срећковић. Биоград државна штампарија 1865. —

исто пресељавање, које сувремени њемачки извјештаји доста простодушно карактеришу као „множење радних руку“ није изостало ни послије 1790; о њему се Аустрија врло лијепо постарала и није га изгубила из вида ни кад се градио уговор о миру у Шиштову. Кад се архимандрит Стеван 1791 бавио у Бечу, све се од његових молаба и слушало и не слушало али се није никојом приликом пропуштала брига о пресељавању народа из Србије у аустријске стране. Свједочанство овоме имамо и у писму X. особито свијетло. Али прије него што нам дође на ред да додамо двије три биљешке к овоме, на реду нам је још једна од личних ствари архимандритовијех. Нека не буде тешко читаоцу и овдје се стрпјети. „Животи појединијех људи врло су скончани с историјом народа њихова, — вели Вук Ст. Караџић, баш пред што ће описати живот истога нашег архимандрита, — јер се у њима назначују многе ситнице, које се у историју не могу пометати, а опет јој велику свјетлост дају.“[1]) Пред што ће архимандрит Стеван поћи из Беча натраг у Србију, замоли се илирској дворској канцеларији, да му се да *у зајам* 4—500 фор. сребра због тога што се истрошио путујући у Беч и забављајући се у њему. На то илирска дворска канцеларија предложи цару: „Ob nicht statt des angesuchten Vorschußes dessen Zurückzahlung dem Supplikanten zu schwer fallen dürfte, demselben vielmehr ein geringeres Geschenk bewilligt werden wollen.“ По томе предлогу цар тако и нареди 14. Маја 1791. и двор-

[1]) Данница IV. 1 стр.

ска каса (Hofkammer) пише у Београд, да се то исплати архимандриту Стевану. Али: њега тамо не нађу. За то је, зарад те исте ствари, писано Маја 1791 митрополиту Стратимировићу да потражи и нађе архимандрита и да га упути како му се ваља постарати да до својих новаца дође. Од овога писма нашла се међу троношкијем писмима копија, освједочена влашћу у Карловцима 28. Маја исте године. То је на почетку, послије приличног тјерања од канцеларије до канцеларије, и нашло архимандрита, а он се у то вријеме морао бавити негдје у Србији. Тај поклон спомиње Вук по некаквоме календару од 1792. одмах у почетку живота архимандритова[1])

И уз ова писма наилазимо на јасне спомене о дјелима аустријске политике у правцу који мало прије споменух. У официјалноме писму илирске дворске канцеларије од 19. Маја 1791. № 503. (које се међу овијем писмима нашло у оригиналу) стоји при крају: „Damit er nach erfolgter Anweisung (код најближе касе) die oberwähnte Summe an sich zu bringen wissen, zugleich aber auch Sich der solchergestalt Ihm zu Theil gewordenen allerhöchster Milde durch seine thätige und eifrige Beywirkung in dem Uibersiedlungs-Geschäft servischer Familien unter der Leitung des Herrn Feldmarschals Grafen von Vallis und nach den Weisungen des ehemaligen Belgrader Erzbischofens nunmehrigen Herrn Bischofs von Ofen würdig bezeige“ Кад су ради те исте ствари писали митрополиту Стратимировићу јављено му је за то

[1]) Даница В. С. К. IV.

све „um einerseits ihm *Archimandriten Jovanovich* da wo er etwa zur Zeit sein dürfte, die ihm andurch zufliessende allerhöchste Gnade bekannt zu machen, und demselben zu künftigen Empfang dieses mildersten Geschenkes anzuleiten, andererseits aber auch demselben zu bedeiten, daß er sich der solchergestalt ihm zu Theil gewordenen allerhöchsten Milde auch durch seine thätige und eifrige Bewirkung dem Uibersiedlungs-Geschäft serwischer Familien unter der Leitung des Herrn Feldmarschals Grafen von Vallis würdig bezeigen solle."

Овдје нам долази на ред да се забавимо још једнијем писмом архимандрита Стевана, које нам је пошљедње. Писао га је Јовану Јовановићу епископу бачком 26. Августа 1791. из манастира Грегетега.[1]) У том писму наилазимо доиста на жалосне ствари. Ево самијех тих ријечи нека говоре. Архимандрит спомиње како је све, мало и велико дошло у очајање падајући у ропство турско, по што је у Биограду објављено да се Турцима све до Саве враћа: „Камо обѣти и услуге наше овому двору, и толика проливена кровь — наставља даље — и изгубленіе имѣнія и живота? И сада одбачени остали! То ли су награжденія бѣдне Сербіе, да ій сада Турци продаю и сѣку како марву; убіо га Богъ съ кога е то, може ли се то во всемъ свѣтѣ игдѣ видити таковая неправда? — — Мени наложену заповѣдь одъ господина графа Балаша быти на службу господину фелдмаршалу Валису и господину епіскопу београдскому, *три кратъ ишелъ есмь у Бео-*

[1]) Голубица съ цветомъ книжества србскогъ. III. 1841. Београд 1841. стр. 238.

градъ и ніе ме господинъ епіскопъ предъ фелдмаршала пустіо, господин графу фелдмаршалу дао самъ інщанцію и ніе ми никакове резолуціе дао! — — Оно 200 фор. что су ми декретално обѣщали, еще ни крайцаре нису ми дали, а я како самъ было до сада на службу овому двору аустрійскому, тако и сада и у напредъ. Но и самъ самъ у отчаяніе пришао, не знаюћи что одъ себе чинити. Съ овомъ маломъ гажіомъ живѣти не могу а у манастиръ не сміемъ, всячески пропао, за коя вся, препоручуемъ, достойте явити господину графу Балаши. — — — За інщанцію народню кою смо послали, молимъ да бы настояли, у коіой народъ заштева, да бы знали, на что насъ зову и что народу обѣщаваю да дадутъ писменно; и навластито да се то ваше душе тиче, и на ваше позиваніе онай народъ и са мномъ заедно приединіо се овому двору на вѣрность и противъ Турковъ стао воевати"... Мало прије ових ријечи архимандрит Стефан опомиње епископа на његова обећања, молећи га да се за њ у његовој тој невољи заузме. Из свега се јасно види кака је смутња и како пораженье завладало у Србији по што је објављено дјело шиштовскога мира. Ту се тек радило у аустријску корист у пошљедњи мах и аустријска политика машала се својега обичног оружја. За ове ријечи имамо историјску потврду.

Ваља прогледати „Слово совѣтователное *ради еміграціи*, высокопреосвященнѣйшымъ епископомъ бѣлградскимъ и митрополитомъ сербійскимъ, (после епіскопомъ Будимск.) г. *Діонисіемъ Поповичъ* при божественной літургій в' Соборной Церкви Бѣлград-

свој грековосточной къ народу реченію Августа $^{28}/_{11}$ дана 1791.“[1]) Грк митрополит говорио је довољно простодушно и у његову говору показала се политика аустријска онако нага како мало гдје. Неколико цитата биће таман допуна к пређашњима мојим наводима о правцу тадашње аустријске политике. Митрополит је рјечит. Он пореди себе с пророком Јеремијом, јер он плаче за Биоградом као он за Јерусалимом. „Судови божији бездана велика“ (Псал. 35. 7.) узима митрополит за мото, Бог даје, Бог узима, а цар нити узима нити даје одговара митрополит питајући сам себе мјесто народа за што и од каке невоље враћа цар натраг Биоград и све што је од Турака узео. „Зар је Бог дао Београд и сва друга задобијена мјеста Турком а не цар?“ пита се митрополит даље у име народа, и одговара: „Јест, тако без никаквога сумњенија. Јербо царско срце јест у руку божјих; како Бог хоће тако и окреће срце царско за такве велике ствари, за добивање и изгубљење. Дакле узрок и царска нужда јест судба божија; нека буде и судба божија, опет хоћете ми рећи, ал' за што таква судба? за то, јер је судба божија бездана велика а ми не знамо другога узрока, него кога сам прође рекао, велики и први узрок, сирјеч ради согрјешенија нашег.“ Дакле Србија је враћена натраг Турцима и не даде јој се помоћи ни у чему за то „што је народ згријешио“ како рече мудри митрополит. Таке је ријечи само Грк владика могао говорити уцвијељеном свјесном народу, владика, који је архимандрита Стефана

[1]) Срб. Лѣтопись 1840. I. 43.

знао онако вјешто држати далеко од власника аустријскијех (упореди горње писмо архимандритово, из Голубице.)

Али је митрополит још говорио. За то што је погријешено, наставио је он, ваља се прво показати и у напредак хришћански живјети, да не би Бог још љућу казну попустио — и он ту први моли за опроштење вас колики народ за опроштај и опрашта и сам свакоме. А *друго*, вели он даље, *ваља прибјећи под крила царска, како смо се једном у име божије заклели* да ћемо свагда бити вјерни ћесаровраљевски поданици и који одступе од овога „јурамента“ и заклетве нека знаду да ће им врху главе увијек боравити гњев божји и да ће одговарати о „второму и страшному пришествію.“ Ту им даље излаже декрет царски и ево у чему је од ријечи до ријечи: „1. Сви они Сербіанцы, кои су ради на ону страну прећи, нашъ всемилостивѣйшій монархъ Леополдъ вторый пріима ih као отацъ свою дѣцу, дае имъ ону милость и правице, кое годь имаду единовѣрни наши и за то е отъ прежде на оной страни, то исто публицирати дао. 2. За четири године дана отъ сваке царске даціе хоће быти слободни. 3. Сиротама онимъ, кои неимаду се съ чимъ живѣти, а понайвише женама, дѣци, и сакатымъ людма на данъ по две крайцаре, хоће се давати. 4. Кои жели у милитарске границе доселити се, хоће добыти землю, кућу, и све що му е годь за уживанѣ потребно. 5. Такођеръ и они, кои се у коморска мѣста доселе, землю, кућу и сваку помоћь хоће имати. Скеле, гдѣ ће се на ону страну

прелазити, есу ова мѣста: Шабацъ, Бѣлградъ и Смедерево. — *А кои пакъ неће да пређе*, вуне даље митрополит, *тай слободно некъ остане, као Турчинъ съ Турци, или као Чифутинъ; врбо кои свой юраментъ и заклетву не чува, онъ ніе Христіянинъ, него еданъ лажа предъ Богомъ и царемъ.*"

То су суште ријечи његове.

Још митрополит пријети, и опет завршује: „за то кои е паметанъ, кои е Христіянинъ, кои е пощенъ человѣкъ хоће прећи а кои ние и не зна Бога нити заклетву, тай хоће остати." Да се стрпимо те да преслушамо и свршетак бесједе митрополитове прије него му почнемо живот разгледати. „За фрайквартиръ на оной страни хоћу Вамъ до 10 или 15 дана явити, и за то немойте се плашити, ако садъ ищу одъ васъ скупу кирію, я имамъ надежду на господина Бога и свемилостивѣйшегъ цара, да не ћете киріе плаћати. Дакле некъ се и спрема кои хоће прећи, да се уклонимо, браћо, одъ гнѣва Божіегъ, како пророкъ Исаіа говори: „иди, народе мой, сохрани се у сигурностъ твою, затвори врата, закривай се за кратко време, докъ прође гнѣвъ господенъ." А я као Мойсей хоћу Васъ у землю христіянску, као у Іерусалимску, водити, коя кипи медомъ и млекомъ. За еданъ форинтъ 100 ока кукуруза, а за два, 100 ока жита. Благодареніе Господу Богу да идемо дакле мы, кои смо Христіяни, тако е Господь Богъ заповѣдіо и натрагъ ову землю дао за согрѣшеніе народа, а за кащигу онымъ людма, кои хоће заостати: и за друге

узроке, кои су нама непознати, ербо судбы Божія бездна многа.“

То је говорио исти Дионисије Поповић од кога и ми имамо једно писмо међу троношкијем писмима (XIII.) У мало прије спомињатом писму које писа архимандрит троношки Стефан епископу бачком Јовановићу за тога истог владику и митрополита жали се на њ овијем ријечима: „Господинъ владика београдскій по цѣлому пашалуку београдскому свихъ епархія на силу купи некакове порезе, что ніе ни за Турака одъ своє епархіє, а сада и одъ другихъ епархія.“ С тугом се спомиње он и напријед у писму XIV.

О животу овога човјека, који је особит међу грчкијем владикама, нашао сам на два мјеста спомена и материје. По томе што је бис књижевник, штампао књиге и оставио их иза себе у рукопису помиње га Павао Ј. Шафарик у својој историји српске књижевности.[1]) А на пространо му има: „Животописаніе Діонѵсіа отъ Поповића православногъ епіскопа Будимскогъ списано Петромъ Римскій, парохомъ Сент-Андрейскимъ сосѣд. консісторіалнымъ и горе поменутогъ епіскопа Діонѵсіа бывшимъ благодарнымъ питомцемъ,“[2]) које вриједи само тиме што је пространо. Као што П. Римски пише, он се родио 1750 у Маћедонији близу Солуна у мјесту Кожанима.[3]) Отац му је, родом Грк, био прота у

---

[1]) Paul Jos. Šafarík's Geschichte des serbischen Schriftthums. Herausgegeb. von Josef Jireček. Prag 1865 (F. Tempsky) 328.

[2]) Срб. Лѣтописъ 1857. I. 65.

[3]) У П. Ј. Шафарика стоји да се родио у Србици.

том мјесту. Дионисије се испрва запопио, а по што му жена умре, отиде у Свету Гору и ту се закалуђери. Одатле је отишао у Влашку у Букреш да учи дјецу влашкоме кнезу. Одатле отиде, с препоруком кнеза и кнегиње, у Цариград и завладичи се, али није добио одмах епархију него је провео више година у Цариграду као „константинополскія великія церкве слова божія проповѣдникъ.“ Бесједио је грчки и турски по већим црквама цариградскијем. Године 1785 он постане владика у Биограду и митрополит од Србије. Из приповиједања П. Римског види се да је 1789 године издавао Аустријанцима турске намјере те тако доста помогао да се Биоград отме.[1]) За тијем је прешао по освојењу Биограда к Аустријанцима и по што је учињено да се Биоград заједно са Србијом опет преда Турцима, њега прими цар и одреди му 6000 фор. ср. док му се не нађе епархија.[2]) Међу тијем умре М. Путник архиепископ карловачки а на његово мјесто изабере се на сабору народном у Темишвару 1790 Стефан Стратимировић. Истоме је сабору цар препоручио да нађе за Дионисија какво владичанско мјесто. Митрополит се Дионисије писмено одрече свију титула и знакова митрополитскијех које је дотле уживао и тако дође у Сент-Андрију одакле се послије преселио у Будим.. Потврђен је на владичанство 3. Јануара 1791 године.[3]) Цар му је дао и племићство. Умрьо је 1828, 27. Јануара. Знаменито ми се

[1]) Срб. Лѣтопись 1857. I. 69. 70.
[2]) Ibidem стр. 71.
[3]) Гласникъ др. срб. сл. VI. 69—70.

чини што П. Римски спомиње како је владика Дионисије држао о свом трошку за превођење богословских књига Луку Миловановића родом из Винковаца[1]) С тијем ваља саставити и што Вук приповиједа у животу истога Луке Милованова. Владика му је Дионисије плаћао 10 фор. на мјесец, давао му вина (јер тријезан није могао радити а за ракију није марио) и по коју хаљину, те му је преводио којекакве књиге с латинскога. Од тих је књига неке владика и издао али искваривши језик Лучин, приповиједа између осталога Вук.[2]) За његову књижевну радњу на споменутом мјесту у П. Ј. Шафарика стоји назначено да је оставио више „славено-сербских" рукописа, који се чувају у епископској библиотеци у Будиму.[3])

По свему усудио бих се, на пошљетку, да из-

---

[1]) Срб. Лѣтописъ 1857. I. 74. У осталом Лука је био родом из Осата, као што вели Вук.

[2]) „Луке Милованова опит наставленија к србској сличноречности и слогомјерју или просодии. Списан 1810 а издао га Вук Стеф. Караџић. У Бечу 1833 у штамп. јерм. ман." у предговору стр. г. и д.

[3]) Опет на истом мјесту помиње П. Ј. Шафарик од њега двије штампане књиге: 1) Истинная повѣсть о Кириллѣ и Методіи, и о изобрѣтеніи богоданныхъ кириллическихъ и славенскихъ называемыхъ писменъ, составленна еллински отъ св. Теофилакта Архіепископа Болгарскаго, обрѣтаемаже есть во св. монаст. Хиландарскомъ и во всѣхъ прочихъ Св. Горы монастырехъ, преведена же нѣкоимъ родолюбцемъ (Дионис. Поповичемъ) на простый слав.-сербскій езыкъ. Въ Будимѣ градѣ 1823. 8°. 67 стр. — 2. (Ник. Булгара) Сокровище христіанское т. е. толкованіе святыхъ таинъ, святаго храма, сосудовъ церковныхъ и божественные и священне литургіе (прев. съ греч. Діонис. Поповичь). Въ Будимѣ пис кр. всеучилишта 1824. 8°. 372 стр. и трећи рукопис: „Благовѣстникъ Теофилакта Болгарскаго, прев. съ греч. Діон. Поповичь."

речем, како ни владика Дионисије није био много утекао од осталијех Грка.

Што се тиче у опште поступања Аустрије према нашем народу и у овом и у пређашњим ратовима, о томе је згодно проговорио Куниберт. „За Аустрију је, вели он, била угодна прилика да стече међу Србима онај утицај, који сад има Русија и којему она и завиди и боји га се у исти мах, само да су јој погледи на хришћанске народе у Турској били шири и племенитији. Њој није било ништа тешко метнути у шиштовски уговор неколико чланака, који би јој дали протекцију над овом земљом, као што је тако учинила Русија у уговору Букрешком и у конвенцији Акерманској; може бити да би јој пошло за руком са свијем смести одношаје који су се касније заметнули међу овом земљом и Русијом, она би задобила признања и симпатија међу Србима којима је онда Русија била позната само по имену.“[1])

Може сваки и сам вући пошљедице и умовати о политици, која је, не будући смјерна у жељама, најпослије много више проиграла — а у наведенијем ријечима доиста има много истине. Што се тиче нас, нама свакојако остаје боље онако како је судбина намјестила.

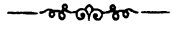

[1]) Essai historique sur les revolutions et l' indépendance de la Serbie depuis 1804 jusqu'a 1850. Par le docteur Barthêlemy-Sylvestre Cunibert. Leipzig F. A. Brockhaus. 1855. I. 20.

ОПШТА БИОСТАТИКА

С ПОГЛЕДОМ НА СТАТИСТИКУ

ЖИВОТА И ЗДРАВЉА У СРБИЈИ

ОД

Милана Јовановића.

Међу многим научним привредама новијег времена у корист човечијем друштву, једна је без сумње најзнаменитија по друштвени и државни живот, а то је, резултат непрекидних и сабраних испита природне науке, који показује, да човечије здравље и његове болести нису појаве слепог случаја, већ дејства извесних узрока, следства опредељених, већином мерљивих фактора.

Старијем добу допадаше се сматрати епидемске болести, кугу, колеру и др. као бич у рукама неке више силе, којим се грешни народи са земље требе. — Касније се ова вера замени другом, ужаснијом, која вељаше, да су големи помори следства превеликог умножења људског, и да су они за то положени у природи, и не могу се уклонити; начело, које се и данас на гдекојим местима јавно казује, и које зар и неке државнике још страши. — Новија наука разгонила је ова не основана наговештења, и убедила култивисане народе у Европи, да се болест и прерана смрт човекова може уклонити од његове

главе, као што се пожар, поплава, муња и други непријатељи органског живота могу предупредити и уклонити, и да је човек од природе овлашћен, својом сопственом снагом опирати се напасти и потирати све што би могло спречити његово развиће и одржање у природи.

Путови су познати, на којима је природна наука дошла до тог знаменитог проналаска; служећи се посебним проналасцима њезиних појединих грана, примењивала је она њихов скуп на решење замашнијих питања, на извођење опредељених закона, и кад год би хтела своје законе да докаже строгом логичном следственошћу, она би тражила те доказе и у поузданом искуству — у *статистици*. Њезиним бројевима трудила би се она да засведочи, у колико је њоме пронађена свеза између узрока и дејства основана: јер посматрајући поједине појаве, често се испитаоцу привиди *случај*, али се тај случај преобрати у *закон* кад га са статистичним бројем у руци пропратимо на сваком месту и за дуже време. Тако н. пр. испитујући природну старост човечију, дошли су природњаци до тога резултата, да средњи број умирућих може бити под удесним околностима 2%, и поредећи ову цифру природног морталитета човечијег с онима, које се бележе и купе у свима европским крајевима, увидели су они, да је средња старост човечија одсеком $^1/_3$ а шестимице и $^1/_2$ краћа од оне, што је постављена природним законом, — а тиме је очито засведочено, како лежи у човечијој снази да предупреди болест и да продужи живот. Колико је овај позитивни резултат по себи голема

добит, толико је обилат његов ношај за будућност; јер знајући једном да је помор у опште просто дејство опредељених узрока, полази наравно наука корак даље те испитује битност тих узрока и њихове обиме на сваком месту. И у овом правцу може се рећи, да је природна наука у свези с општом статистиком доста привредила; од тих привреда многи ће што видети и не видети, чути и пречути, — али ће се разборити усталац одиста умети користити њезиним бројевима: природњаци ће пре а после из њих моћи извести начела за живот и правила за здравље, као што ће државници из њезиних бројева отворити поуздан извор државној снази и привреди.

Јер као што поједини налази у томе највећи интерес, да одржи себе и своје здравље, главно је начело сваке добро уређене државе, да то постигне са својим народом; и као што природњаци лекари имају тај интерес код појединих у виду, има га државник наспрам целине. Поуздана статистична дата у обзиру на живот и здравље, имају шта више за државника неједнако већу вредност но за природњака и лекара, по чем је првоме човечији живот главна државна снага, а здравље грађанина њезин најпоузданији капитал. Имајући статистичне резултате у виду, моћи ће промерена управа у свако доба одржати многи живот у корист државној служби и земаљским привредама, моћи ће то учинити лакше него поједини унапредиоци човечијег здравља у свом оделитом стешњеном кругу. Већина државника употребљаваше до скора статистичне бројеве искључиво

за своје особене цели, међу којима бејаше главна та, да из њих црпе потребне податке за порезе и прирезе: најпотребнији за људство резултати, који би се из њих могли црпсти: да се пронађу узроци умножења и опадања појединих места или области, да се одреде узроци физичним променама народним на једном истом месту, — тај најкориснији по човечије напредовање материјал, стајаше дуго време неупотребљен, и стоји још на многим местима до данас, и ако је до сад очевидно показано, какве големе користи поједине државе, као Енглеска и Белгија стекоше тиме, што су тамошњи државници више искали од статистичних бројева но што се обично иште од њих, што су искали савета, како да уклоне узроке, који нарушавају здравље и крате живот поданицима, баш да је покретало њиховој тежњи било просто то, да се узалуд не слаби државна служба и не крате навалице државни приходи.[1])

Позната је чињеница, каква су голема материјална освојења задобиле државе, у којима се науке, закриљене управном зрелошћу, безбедно развијају. С материјалним напретком стоји и морални у тесној свези, а материјално и морално снажна држава стоји према осталима надмоћна, стављајући их мање више у односну зависност. Све научне врсте скупа старају се о развићу статистике, по чем је статистика спо-

[1]) У Лондону постоји за ту цел особени збор (General Board of Health), састављен из вештака различите струке који својим чиновницима (Inspectors) испитује флуктуацију читавог народа, имајући у виду то, да уклони све узроке, који би могли проузроковати већи помор. И у Паризу постоји такав завод (Conseil de salubrité).

моћна наука скоро свију врста, а да је ова последња међу осталим научним струкама највише допринела, што се у неким државама до сад решила многа и важна социјално-политична питања, то стоји изнад сваке сумње, — али је то само она статистика могла привредити, у којој су *главне рубрике садржале поуздане бројеве о покрету људског живота и здравља*, у свези са узроцима који тај покрет свакад модификују; и ако су у неким великим државама (Русија, Аустрија) те велеважне рубрике за државно напредовање већином пренебрегнуте, то ће штета за те државе пре а после морати отуд произаћи: за државе малене, које уз то — као наша домовина — имају да изврше големе задаће, нема и не може бити наслона на *апсолутно мноштво житељства*, као што га видимо у великим државама (Турска): за њих је *релативно већи број одраслог житељства* и његово индивидуално здравље, његова снага највећи фактор, као што је то наша новија историја јасно засведочила. Као што голема просторност земљишта не допушта да из ње изведемо множину земаљских производа без обзира на културу земље, тако је исто погрешно искључиво из апсолутног броја житељства изводити народну снагу. Каква снага може лежати у држави, кад је у њој релативни број деце, жена, девојака, стараца и — пролетараца највећи, или кад у њој зрела врста грађанства место 30 година само 10 година врши своје дужности према породици и држави? Каква ли је њезина корист у материјалном обзиру, кад мора да се стара за одржање необезбеђеног и непривредног дела у

народу, и кад је уз то одрасли привредни деб, толико слаб, да није у стању да врши потпуно своју природну задаћу?

Том големом фактору породичног и друштвеног напредовања — индивидуалној снази појединих државних чланова у корист, посвећени су и ови редови, који ће за сада садржати само општа из статистичних бројева свију култивисаних држава изведена правила, што се односе на природно развиће и одржање; у њима ћемо зар наћи мерило за наше данашње стање, у колико су нас досадашњи статистични бројеви Србије за то спремили.

Кад успоредимо статистичне бројеве нашег времена, који се односе на дужину човечијег века и на умирање, приметићемо да су они скоро на сваком месту различити. Не да речемо, да се разлике те односе само на не култивисане народе у разним појасима изван Европе: у Европи самој има још местимице народа, који неједнако раније гинући, не домашају своју природну задаћу живота. Средње трајање човечијег века износи у опште 40—41 годину; у Европи скупа 33—40 година и само оделито (Уелс у Енглеској) до 45 година. Природни број морталитета је у опште 10—15 од 1000, дакле 1—1,5%; у Европи умиру одсеком 20—30 од 1000 а то чини 2—3%. Једна генерација траје данас одсеком 30 до 40 година, дакле дуже но у старо доба (33, 3) и тиме се јасно показује корисни уплив цивилизације.[1])

---

[1]) Често чујемо где се хвали *старо време* у коме људи беху здрави и живљаху дуго. Ова цифра показује да није тако, а има за доказ и више таквих бројева. У средњем веку тамниле су

У најудеснијим околностима доживи половина од рођених 30—40-ту годину, а 80—100 *дакле природну старост* доживе само 3—5% од целог људства.

Умножење и опадање људи зависи отуд, у каквој сразмерици стоји број рођених са бројем умрлих; први стоји с умножењем људи у једнакој, други у обратној сразмерици, хоће рећи: умножење може се постићи или тиме, што ће се рођења унапредити, или што ће се умирања предупредити. Без сумње је последњи начин из горепоменутих узрока по државу кориснији, што се њиме продужава живот одраслог, привредног житељства.

Да би смо означили у опште то умножење, навешћемо, да се у Европи венчају од 1000 житеља 16; рађају се од 1000 32, дакле 3%, а умиру од 1000 20—25, и по томе умножава се у Европи људство с 1%. (У Америци износи вишак 3%). Кад упоредимо ове бројеве са нашим статистичним пописима (од године 1862), наћи ћемо, да се у Србији венчају од 1000 12 (у Београду тешко 10), рађају се од 1000 41, а умиру од 1000 40[1]). По њима износи вишак у Србији 0, 1%, дакле је десет пута мањи од вишка у Европи.

епидемије $^1/_4$—$^1/_3$ народа у Европи, данас само $^1/_{50}$. У XIII. веку налажаху се у Европи 20,000 губавих људи, болест, од које у старо доба ни цареви (Август, Тиберије) не бејаху поштеђени. У Генфу бејаше средњи век човечији у 16 веку 22 године, у 17-ом 25 година; данас је 40—45 године, не узимајући у обзир, да су за римске владе под Трајаном живели 400 житеља (у Галији 140) на квадратној миљи, где сад у цивилисаној Европи одсеком живе 4—5000 на истом простору.

[1]) Државопис Србије II. свеска 1865.

Отуд се види, како се бројеви, из скупног статистичног материјала наведени, показују у различитом виду кад пропратимо њихове делове посебице у појединим државама, — а кад узмемо у обзир различите наравне и случајне узроке, који модификују ове опште бројеве у разним пределима земље, доћи ћемо до уверења, да је трајање човечијег живота и број умрлих посве *зависан од земног појаса и топографског положаја појединих предела, од годишњег и дневног времена, од старости, пола и хране, од начина живота, односно сталежа, од брака и свакидашњег занимања, на послетку и од социјалних и државних установа.*

У обзиру на *земне појасе* још не стоји статистици довољан материјал при руци, да би се из њега могло поуздано извести, какав уплив показује у опште клима на рођење и умирање. Из прибраних дата види се међу тим јасно, да средњи век човечији није у јужним појасима најдужи, као што су стари (Аристот) мислили. У том обзиру показују се умерени појаси најбољи, почем је у њима број умрлих најмањи, а сразмерица између рођења и умирања најпоспешнија. То сведочи пре свега мноштво људи, које се у тим појасима свагда налази. Статистика показује, да између 40 и 60° географске ширине умиру од 1000 годишње 20—25; између 20 и 40° годишње 30, а између обртних кругова умиру годишње 40—50 од 1000. Отуд се види, да голема топлота и ако унапређава развиће човеково, ипак није поспешна развићу људском, јер ако се њоме човек брзо развије то тиме брзо и угине. Ако

је број рођених релативно већи у топлим појасима, то је и број умрлих сразмерно голем. Тако н. п. умире у северној Америци годишње 1 од 44, у Француској 1 од 40, у Пруској, Баварској, Виртенбергу и Саској 1 од 34—36; у Аустрији 1 од 32, у јужној Европи (Италији, Грчкој) 1 од 33, — у Индији напротив умире годишње 1 од 20, у Алгиру 1 од 15. Диференција у разним појасима пада у очи, кад упоредимо последње бројеве с онима из добро уређених северних предела, и видећи н. п. да у Енглеској умире годишње 1 од 48, у Канади 1 од 50, уверићемо се да диференција у разним појасима може бити = 1 : 3. Скупни резултат показује дакле, да је флуктуација народа, и измена појединих све наглија, што је топлији земаљски појас, и да умножење народа с њиме стоји у обратној сразмерици.

Поредећи ове морталитетне бројеве са нашима из досадашњих пописа приметићемо, да је морталитет код нас већи, но што је у западним пределима исте ширине. Особито пада у очи голема морталитетна цифра наших војника. У старијим пописима износила је она преко 6%[1]) (1 од 16) целе војске; у најновијим (1862) износи она 5%, али се овај број такође мора сматрати као голем, кад узмемо у обзир да енглеска војска у *тропским пределима* не гине више од 5% и ако је тамо изложена свима шкодљивим утицајима туђе климе, што се о нашој војсци не може рећи. Од осталог житељства у Србији

---

[1]) Гласник IV. стр. 249 и след.

умираше по попису од год. 1853 1 од 30[1]) а по извештају од год. 1862, 1 од 25[2]), цифра сувише голема, да би се узрок могао приписати самој клими.

Особито велики морталитет показује се свуда на југу међу колонистама, који се насељавају из северних предела. Тако је н. пр. од 871 Белгијанаца, који су се год. 1844 населили у Гватемали у првој години угинуло 211 душа. То исто бива и с војском, кад се премешта у јужне појасе. Морталитет француске војске у земљи износи 15 – 20 од 1000 на годину; у Алгиру нарасте тај број до 78 на 1000 годишње, не рачунајући епидемске болести, од којих енглеска војска у западној Индији губи до 16% годишње.

Код свију насељеника је број умрлих неједнако већи но код урођених. Алгирски урођеници умиру 32 – 33 од 1000, а европски насељеници у ондашњим пределима годишње 49 – 50 од 1000. Особито је знатан помор међу насељеничком децом, по чем он износи више од $^1/_3$ од свију умрлих. И у нашој земљи приметио се до сад већи помор међу насељеницима, али нама нису на руци бројеви, да би смо га могли упоредити са помором урођеног народа.[3])

Култивисање земље има велики уплив на промену климе. Од како је цивилизација у Европи исушила баре, унапредила усеве и посекла шуме у долинама, престале су многе заразљиве и смртоносне болести. Пре 200 година бејаше помор највећи у

---

[1]) Гласник VI. стр. 303 и сл.

[2]) Државопис Србије II. свеска 1865.

[3]) Жив пример даје Мајданпек.

лето; сад умиру највише зими и с пролећа. У не култивисаним пределима и данас је морталитет све већи, што је већа летња топлота, као што се то у тропским појасима уредно појављује.

Топографски положај и карактер предела модификује такође знатно климатске упливе, јер од њих зависе многе ендемске и епидемске болести, којима се местимице приметно скраћује средњи век човечији, а умножава помор. Поређењем бројева, којима до сад располаже, показује општа статистика, да је човечији век у планинским пределима свуда дужи но у долинама. У једној истој земљи приметна је та диференција између висине и долине, само ако није висина сувише голема. На долинама у Француској умиру годишње 25 од 1000, у планинским пределима исте земље 23 од 1000, а на пиренејским висинама само 18 од 1000. Овај закон вреди за све земаљске појасе: у Норвешким и Шкотским, у Абисинским и Персијским планинама, као на високим равнима средње Азије, свуда се показује прилично једнака сразмерица, па и у нашој земљи можемо је приметити, кад упоредимо планински књажевачки округ с равним шабачким. У првом умиру од 1000 28, у последњем више од 56 годишње.

Све што је предео сувљи и више над морем положен, то је мањи број умирућих у њему, све што је влажнији и нижи то је морталитет већи. На високом острву Хавани умиру годишње 30 од 1000, на Бурбону само 23, и ако ови острви припадају тропској клими; напротив износи број умирућих у Батавији и Гваделупи 38—40, у Бомбају 50, у

Њу-Орлеану, Веракруву 60—70, на ниском приморју острва Јаве до 80 на 1000.

У једној истој вароши, која је од чести положена у долини, од чести у висини, већи је морталитет у долини, као што нам показују бројеви умрлих у Цариграду, Марсеју и у другим тако положеним варошима за време последње колере (1865).

У мочарним и баровитим пределима свију појаса примећава се најкраћи живот и највиши број умрлих. Већ у топлоумереном појасу пада средњи век човечији на 26, местимице до на 20 година; дужи бива он на сухим равницама, најдужи на сухим висинама. Ове су разлике најбоље констатоване у Швајцарској. Тамо износи средњи век човечији у влажним долинама 25—30 година, на сухим равницама до 40, а у планинским пределима 46—48 година. У јужној Француској умиру на сухим култивисаним равницама (Departement de l' Ain) од 1000 28—30, у планинским пределима само 26, а у ритним долинама (Sologne) 48—50. У таквим влажним долинама обично усањује број житељства, од којег највећи део заузимају деца, дакле непривредна за државу снага. Особито је приметна та диференција морталитета у жарком појасу. У приморним долинама острва Јамајке потире се годишње $^1/_4$ житељства, док на висинама тога истог острва не умиру више од 20 на 1000, дакле одсеком мање но што то бива у умереним појасима.

На једном истом месту поспешнији су здрављу горњи хладнији ваздушни слојеви него доњи. У једној истој кући су горњи бојеви здравији од доњих. За време

колере у Паризу год. 1849 умираху од 1000 у 4-им бојевима 12, у 3-им 16, у 2-им 18, у 1-вим 29; највише наравно они, који становаху према земљи, да и не споменемо оне, који у таквим варошима станују у — подрумима.

Поређењем скупних статистичних бројева за дуже време дознало се, да *дневно и годишње* време има мање више стални уплив на количину рођења и умирања. Рођења бивају највише ноћу и пред зору; њихов максимум пада између поноћи и 6 сати зајутра; њихов минимум између подне и 6 сати у вече. Исту разлику по дневном времену примећавамо и код морталитета: већи број умире константно од поноћи до јутра; мањи од подне до вечера. *Кетле* је испитао те диференције у Пруској и нашао, да се од 1000 деце роде од поноћи до 6 сати зајутра 527, од подне до 6 сати вечера 473, и од 1000 умиру у првом времену 518, у другом 482.

Боље су испитане ове разлике у појединим годишњим временима. По њима пада максимум зачећивања заједно с повратком сунчеве топлоте у Априлу и Мају; минимум у Октобру и Новембру. Отуд следује, да се релативно највише рађају зими, Фебруара и Марта, најмање лети, Јулија и Августа. Максимум умирања пада у зиму, особито с почетка пролећа, минимум скоро свуда на крају лета, и у почетку јесени. Све болести, којима људи подлежу, појаве се у нашим умереним пределима већином зими и у пролеће, или се бар тада замету. Највише умиру од Јануара до Марта; најмање од Јулија до Септембра. У Енглеској умиру на 100,

зими 2,^{46}, лети 2,^{12}, у пролеће 2,^{22}, тако да се број умрлих у пролеће може сматрати као средњи број умрлих преко целе године. У Француској умиру највише месеца Марта, најмање Новембра.

Као што смо приметили, ова сразмерица обратна је у тропским појасима; тамо умиру урођени становници највише у влажно доба, од Новембра до Априла, а насељеници у сухо доба и то све више, што је већа жега. У јужним деловима умереног појаса показује се такође већи морталитет лети (а то се подудара с оним, што смо рекли горе о упливу климе на морталитет), дакле обратно, но што то бива у хладнијим деловима истог појаса. Тако н. п. напредује болест и смрт у западној Индији све више, што се више уздиже сунце у еклипси према северу.

Како је средња температура код нас виша но у свима местима исте географске ширине, почем Београд већ лежи на једној изотермној линији са Цариградом и Млетцима[1]) и како се она код нас може упоредити у пролеће с Марсејском (12, 9° C) у јесен Бордоском (23°) а у лето надмашује и Цариградску (23°) и Тосканску (24°)[2]) то нас не може изненадити појав, што је у Србији у сухим годидама помор већи но у влажним, кад узмемо с једне стране у обзир, да је тиме Србија одмакнута више према југу, и да с тога мора и за њу важити последњи од поменутих закона; с друге, стране, да су влажне године следство хладних ветрова (СЗ, ЈИ) који долазећи из планинских предела (Алпе,

[1]) Гласник III. стр. 162 и след.
[2]) Гласник VII. стр. 221 и сл.

Балкан) и знатно снижавају температуру. Међутим биће без сумње осим климатских и метеорологијских узрока још и других, (код нас не испитаних), који умножавају умирања у сухим годинама, почем су диференције морталитета неједнако веће, но што се може приписати промени у температури. Тако су н. п. сухе 1842 год. умрли у Србији скупа 26,024, а влажне 1845 само 17,426.[1])

Што се из ових наведених поређења може опредељено извести, то је: да рођења и умирања или тако рећи цела флуктуација људства у нечем зависи од двоструког покретања земље около сунца и око своје осовине. Кад узмемо у обзир, како се знатно тиме мењају одношаји температуре и светлости, и уз то, колико је зависан од те промене васцели органски свет, дакле и човек, то се не може посумњати, да те промене стоје у узрочној свези с разликама у рођењу и умирању. Наравно се овима узроцима морају придодати и други, који су од чести наведени, и које ћемо још и даље показати.

У главне узроке неједнаког морталитета мора се убројати и *старост човечија*, почем свиколики утицаји проузрокују у разно доба и различита дејства. Многа деца роде се тако слаба, да нису ни способна за живот. Од све деце роди се одсеком 3—4% мртво; у варошима више, на селима мање. Све што је родитељево здравље слабије и његово стање оскудније то се више роди мртве деце: особити

[1]) Гласник III. на др. м.

уплив има материно стање на дете. Од живорођене деце умиру највише у првом месецу (10%), тако да у првој години од 100 рођене деце поумиру 20 до 30. Овај број удвостручи се код ванбрачне деце, копилади, и код оне, која се не одхрањују мајчиним млеком. Свуда износи број умрлих код деце испод 5 година одсеком 35—40% целог морталитета. Од 5 до 14 год. бива морталитет све мањи, и достигне с 14-ом годином минимум (3—5%); од тада опет започиње растити до 60 година, где достигне наново максимум (30—50%). У великој старости најмањи је морталитет. До 25 година умире свуда половина од оних, који су се у исто време родили. У Енглеској умиру од 20—40 годишњих само 1,03%, од 40—60 год. 2,4%, од 60—80 год. 7,8%, од 80 год. на више 24,8%. Међутим износи морталитет испод 20 годена 30,8%. Отуд се види, да је умирање у детинско и млађано доба највеће, а то не могу бити природни закони, већ мане друштвених установа, које спречавају половини рођене деце могућност да живе.

Још се пронашло поређењем морталитетних бројева, да прелазни периоди у човечијем животу немају никаква уплива на умирање. Јер се број умрле деце за време прве и друге зубње показује мањи но обично. Такође је број умрлих у периоду полног сазревања мањи, но што је иза тог периода. Онде дакле, где се показује већи морталитет у то доба, може се рећи: да узроци леже на даље, као н. п. у руској губернији Њетки, где се међу 100 умрлих

налазе $^2/_3$ деце, и где $^1/_3$ новорођене деце угине само од грчева.

Наведени бројеви показују, да је човек у првој младости и у крајној старости изложен највећим непогодама, које долазе од промене климе, годишњег и дневног времена, и да те непогоде бивају све мање, што се човек одмиче од детињског доба, напротив све веће, што се више примиче старости.

У обзиру на *пол* може се рећи, да се у свима цивилисаним државама рађају више мушкиње но женскиње, тако да се одсеком на 100 девојака роде 104—106 мушкараца. Али зато умиру у прво доба више мушка но женска деца, и то у првим двама месецима 4 мушкарца на 3 девојке; касније до 5-ог месеца 5 мушкараца на 4 девојке. Све што деца више поодрасте, губи се та разлика у морталитету, и по истоку 6-е године нестане је сасвим; шта више од 10—15 године већи је морталитет код женскиње. Од 16 године почиње на ново мушки пол више умирати, тако да у зрело доба на 100 жена умру 102—103 људи, и та сразмерица бива све већа у старијим годинама. Отуд следује да је средњи век у женскиње дужи од мушкога, и зато достигне женски пол већу старост но мушки. У брачном животу умире такође више мушки пол, и то на 100 умрлих жена одсеком 102—110 људи; из овога следује опет, да је свуда број удовица већи од броја удоваца.

У Пруској, Аустрији, Напољу, Нидерланду и Белгији рађају се на 100 женских 106 мушких глава; у Виртембергу 105, у Британији и Шведској

104. У Србији напротив роде се 100 женских 108 мушких,[1]) али је ту сразмерица умрлих мушких, много већа од рођених, јер на 100 женских, умиру одсеком 115—116 мушких глава. У појединим окрузима појављује се сразмерица умрле мушкиње и женскиње нормална, као и свуда, да речемо природна, а ти су окрузи: Књажевачки. Ћупријски и Црноречки; у другима је напротив сразмерица сувише неједнака, а то је осим вароши Београда, (где стално умире на 100 женских 160—170 мушких глава[2]) као у Ваљевском, Ужичком и Шабачком. Кад упоредимо старије пописе с новима, видићемо, да се та несразмерица местимице губи. Тако се н. пр Чачански, Подрињски и Крушевачки округ далеко поправио према попису од 1852 и 1853 године, а то је по себи голема добит за друштво и за државну привреду. Ништа мање можемо, обзирући се на општу цифру те сразмерице рећи, да је умирање мушких држављана према женскима у нас још големо, а то води очевидно умањењу мушког пола, или привредне државне снаге, напротив увећању сиротињске класе или државнога трошка, а по околностима и општој развратности.

Осим Белгије, где има више мушких но женских душа (1,635,000 м. 1,610,000 ж.) у свима осталим западним државама већи је број женскиње.

---

[1]) Гласник V. p. 268 и сл.

[2]) Ова голема не сразмерица долази отуд, што је у Београду много већи број мушких становника, а томе је опет узрок што је служавна класа код нас састављена већином из мушкиње.

У Француској с 2%, у Пруској с 0,4%, у Аустрији с 4,5% у Енглеској с 4,9%. У Србији напрогив већи је број мушких држављана. Последњи попис показује, да је скуп житељства у Србији, састојећи се из 1,108,568 душа састављен из 571,646 мушких и 536,922 женских глава; тако да вишак у целој Србији износи 3,1%.[1]) Поједини окрузи показују такође већи број мушких душа, осим Подрињског округа, у ком је за неколико година мушко житељство толико усахнуло, да је у последњем попису цифра мушких и женских становника прилично једнака.[2]) У опште може се рећи, да се мушко житељство и Србији константно смањава, о чему со можемо уверити поређењем бројева из последњег пописа. Године 1859 износио је у Србији вишак мушких становника 34,815; године 1863 само 34,724, поред свег тога, што је број 1862 год. изсељених с Турцима мушкараца јемачно мањи, но што је број иза те катастрофе усељених мушкараца; а отуд следује, да би се, пошто одузмемо ту *случајну флуктуацију* без сумње показао већи мањак не само у сталном мушком житељству, већ у опште мањак читавог житељства.[3])

Још су поређења свију статистичних бројева показала, да *брачно стање* унапређује живот и здравље, почем стално умиру више нежењених но

[1]) Државопис Србије II. св. о. др. м.

[2]) Године 1859 беху у њему 23,440 мушких 22,711 женских душа; године 1863 мушких 23,371, женских 23,019. Генерални скуп показује се наравно већи, али је вишак произведен чисто женскињама, почем је садашњи број мушких према пређашњоме са 69 душа мањи.

[3]) Срав. Гласник VI. стр. 325.

ожењених. Што је релативни број умрлих код ожењених људи већи но код удатих жена, то се може приписати томе, што су мужеви обично старији од жена; а то је и главни узрок, што је број удовица свуда скоро двапут већи од броја удоваца. Уз то ваља још узети у обзир, да се лакше удовци на ново ожене, но што се удовице удаду.

Нежењено стање је у опште шкодљиво здрављу, то се може тиме засведочити, што ни један од нежењених до сад није доживео 100 година. А што се међу нежењеним римским свештеницима показује најдужи живот, томе јемачно целибат није узрок, но пре иступљења од целибата у свези са безбрижним и спокојним живовањем.

И сама наравственост народа зависи у нечем од брака. Од самоубица и злочинаца $^2/_3$ су нежењени.

У *селима и паланкама* дужи је средњи век човечији но у великим варошима. Одсеком живе људи на селима 55 година, у већим варошима само 38 година, дакле 17 година мање, а у великим индустријалним варошима с нагомиланим људством, као у Ливерпулу, Манчестру и др. и с 20 година мање. У Берлину је средњи век човечији 34—36 година, у Франкфурту 38, у Лондону 45, у Паризу 38, а на селима француским 55 година.

Напротив свуда и свагда је помор на селима и у паланкама мањи, но у већим варошима. У Енглеској умиру одсеком 20 од 1000; од ових умиру по селима само 16—18 од 1000, а по варошима 24—26. Има тамо предела, где као у Нортамбеленду умиру само 15 од 1000, живе дакле толико, колико

је човеку од природе опредељено да живи, док напротив у големим индустријалним варошима с нагомиланим житељством, као у Ливерпулу, Бирмингхему умиру 35—40 од 1000. — У Берлину умире 1 од 30, на селима пруским одсеком 1 од 35; у Бечу 1 од 22, у Дражђанима 1 од 27, у Бриселу 1 од 31, у Млетцима, у Пизи, Неапољу 1 од 30 до 32, у Стутгарту 1 од 36—40, у Генфу 1 од 47, у Београду 1 од 27. — У опште може се рећи, да је помор у великим варошима с 20% већи но на селима.

Рођења су по варошима чешћа но по селима, али је и помор у првима знатније већи но у другима, тако, да скоро у свима великим варошима опада број становника. Ако дакле статистични списови у њима показују вишак, то овај није произашао природним умножењем варошких становника, већ населбином окружних сељана. У селима напротив (ако је иначе њихов положај удесан, и ако у њима владају добре установе), појављује се сваке године уредни вишак, којим се свуда допуњава мањак по варошима.

У Београду особито показују статистични бројеви големе несразмерице између рођених и умрлих тако, да се с њиме не може упоредити никаква велика варош. О Паризу и Лондону не може се никако рећи да су по своме положају особито удесне вароши за здравље, ипак се у последње доба рађало у Паризу 35 више но што је умирало; у Лондону рађају се одсеком 2000 до 2200 недељно, а умиру 1200—1400. — У Београду напротив показује попис

у 1862 год. рођених 487, а умрлих 807, тако, да мањак износи за једну годину 320 душа. То је по себи велики губитак за земљу, али он постаје значајан кад узмемо у обзир, да се у старијим пописима појављиваше мањак само у четири округа; у овом последњем видимо га у осам, а ти су окрузи: Београдски са 413, Ваљевски са 812, Крајински са 27, Крушевачки са 174, Смедеревски са 105, Подрињски са 67, Шабачки са 577 и Јагодински са 341, скупа са 2516 душа, а кад потражимо сразмерицу између оба пола, наћи ћемо, да број умрле женскиње тешто износи одсеком половину од умрле мушкиње.

Ни у једној великој вароши није стање здравља тако добро, а број умирућих тако мален, као у Лондону, у оној истој вароши, у којој су житељи у XIV. веку тако ужасно страдали од помора. Познато је, како су епидемске болести у оно доба потрли у један мах половину целог житељства. Па где су те море сада? Где је куга, црна смрт, где ли ужасни енглески зној, који је стао Енглеску за неколико месеци 5—6 милиона држављана? Укопани су са сиротињом, нечистотом и с — варварским установама средњег века. Данас умиру у Лондону и у Паризу 2—3% од целог житељства: није давна како су тамо умирали 5%, као што то и данас бива у варошима Русије, Пруске и Молдавије, а у сразмерно маленом и здраво положеном Београду видимо овај последњи број још једним разломком увећан (5,10%). Наравно нигде нису санитетне установе у тако добром стању, као у Лондону; тамо

се надмеће влада с имућним приватним држављанима, ако је до поболшања буди чега, што би имало рђав уплив на здравље: обоје зар убеђени, да је њихов интерес тесно скопчан са физичним стањем њихових становника.

Општа статистика нема до данас основних наслона, да би била у стању определити, у колико државне установе и вероисповед, народни карактер, његова наравственост и културни ступањ, на ком се находи, утиче на живот и здравље, па трајање живота и на умирање; али како ови поменути фактори показују голем уплив на материјално народно благостање, а ово последње иде руку у руку с телесним и душевним здрављем, с дугим животом и са слабим помором, то је очито, да и они морају бити услови физичном и моралном напредовању целог народа.

Узмемо ли, да државне установе, вероисповед, наравственост и душевна образованост скупа сачињавају оно, што се општим именом назива ступањ цивилизације; и уз то, да је свуда и у свако доба државна култура знаменито унапређивала живот и здравље својих држављана, као што је то давна већ засведочено, то је изнад сваке сумње, да је физично, морално и материјално благостање зависно од ступња душевно-наравствене образованости или другим речма, од државних установа и вероисповеди. Шта више, данас познаваоци друштвених стања не сумњају, да државна устројства, особито она, која се односе на народну просвету, на земљоводство, на порезе — у опште на природне одношаје човекове, далеко боље унапре-

ђавају стање здравља и дуг живот народа, но икакви доброустројени лекарски кор — скупа с читавим лекарством.

За пример навешћемо само, да државе у којима је унапређено материјално стање свију друштвених слојева и њихов културни ступањ, показују већи број венчања, а тиме и рођења; напротив мањи број умирања, следствено дужи средњи век, и веће умножење људства. Кад узмемо још у обзир, да умножење народа бива основ култивисању земље, и да ова последња стоји с поспешним физичним напредовањем народа у једнакој сразмерици, почем она доиста обезбеђује живот и здравље народа смањавајући узроке морбилитета и морталитета, — то је лако извести, какве се големе гаранције за државино напредовање могу задобити, кад се бројно умножење држављана подстиче упапређењем опште радиности, и обезбеђењем главних животних услова у свима друштвеним слојевима.

То се може статистичним бројевима прилично засведочити. У северној Америци, у Енглеској, Француској, Белгији и Швајцарској има сталежа, код којих средњи век износи одсеком 65—70 година, а други, код који траје само 30 година, где је дакле у пола краћи. Први схваћа у себи људе, који живе у удобним околностима, који су имућни и независни; други спадају у врсту радника који живе трудно и неправилно. Од 1000 властника умрли су у Германији за 5 година 57, а од 1000 сиромашних берлинских раденика за то исто време 345. Евангелички и Католички свештеници доживе највећу

старост, а кад упоредимо тај сталеж н. п. с лекарским, уверићемо се да док од 1000 свештеника доживе близу 300 70-у, а 130 80-у годину, од лекара достигну само 6—8 последњу старост. Човеково одржање зависи поглавито од нормалног састава крви, посредно дакле од хране; са слабе, водене крви он угине брзо, као сва органска тела што брже труле, што се више влаге у њима налази. Људи једне исте старости живе, ако су удобно положени одсеком 9 година дуже но они, који се морају борити с оскудицом.

Отуд следује, да и *занимање* мора наравно имати мањег већег уплива на трајање живота. Све што је оно лакше, правилније и нарави човековој ближе, све је тиме живот боље обезбеђен. Човек који врши послове, што надмашују његову снагу, истрошиће ову брже, но онај, који уме њоме умерено да располаже. У Енглеској умиру одсеком од целог житељства од 1000 18; кад упоредимо сразмерицу морталитета по сталежима, наћи ћемо, да од 1000 економа умиру годишње само 12, од лаких занатлија (кројача, чизмара) 15, од тешких занатлија (ковача) до 17—20 од механџија 28, а од касапа 33. — У Београду појављује се иста разлика морталитета у разним сталежима, само што је у њему број умрлих у опште толико голем, да се највећи од наведених бројева прилично саудара с најмањим у Београду, јер ту умиру од оне врсте грађана, који живе у удобним околностима, као н. п. од виших чиновника 1 од 31, од нижих напро-

тив умире 1 од 25[1]) или 4%, умиру дакле више, но теške занатлије у другим државама, као н. п. у Белгији (1 од 27); и ако нижи чиновници у нас далеко нису тако неудобно положени, као што је то у другим државама случај, а то сведочи, да мимо телурских утицаја има код нас и других фактора, који подкопавају здравље и крате живот у разним сталежима.

Скупни статистични бројеви, које смо овде навели, допуштају у опште следећа главна извођења у корист јавној хигијени:

1. И ако је развиће појединих у топлој клими наглије, и опште здравље (с изузетком нездравих предела) боље, ипак је спречено развиће целине тиме, што је средње трајање човечијег века у топлим појасима краће, а то проузрокује краћи живот једног колена или наглу флуктуацију читавог народа. Уз то је народ у јужној клими, поради честог рођења, састављен већином из деце и жена.

2. Хладна клима спречава плођење у опште а тиме посредно и умножење народа, премда је у њој средњи век човечији дужи него у топлој. У умереним појасима јесу хладна годишња времена (зима и прва половина пролећа) најшкодљивија општем здрављу.

3. Најудеснија за човечије развиће и трајање показује се умерена клима за то, што у њојзи рођење стоји према умирању у удесној сразмерици, која јемчи за правилно умножење целине, ако се томе не противе остали физични односаји. Из овога

[1]) Гласник IV. стр. 249 и сл.

може се даље извести, да су у умереним појасима топла годишња времена јесен и друга половина пролећа најкористнија општем здрављу.

4. Живот и здравље појединих и читавог друштва најбоље су обезбеђени у домаћој клими. Нагла промена климе, било то према северу или југу, показује се у опште шкодљива; опасна детињском добу и старости.

5. Големе висипе, особито сухе и стеновите, нису удесна станишта за човека. Још неудесније су влажне и баровите долине. Брда напротив, и узвишене равнице на којима је развијена вегетација, бивају све поспешнија места за човечије развиће, што је земља на њима боље култивисана.

6. Шкодљиви климатски утицаји грозе понајвише првом детињству, најмање зрелом добу; а у свима периодима више мушком полу него женском.

7. Брачни живот унапређује здравље у опште; за државу је користан онај брак, који је произвео више од троје деце.

8. Села и паланке корисније су општем здрављу особито лети, за то, што рећи станови и бујнија вегетација разблажују летњу климу у умереном појасу.

9. Дневно занимање, које је скопчано с покретањем читавог тела и које бива у слободној природи, особито где је земља застрта вегетацином (земљоводство, шумарство и др.) показује се одвећ поспешна за физично и умно развиће човеково. Шкодљива за здравље занимања јесу она, где се тело од чести или са свим не покреће, и која се врше у затвореним просторима.

10. Облагорођење друштва васпитањем и поуком и унапређење земаљске културе и јавног обрта; напротив уклањање оних фактора који спречавају благостање појединих и отежавају физичне одношаје целине, јесу најпоузданија јемства за друштвено бројно и морално напредовање.

Поредећи сваколики овде наведени статистични материјал са нашим из досадашњих пописа, могли би у обзиру на биостатично стање наше земље следеће извести: 1. Да је Србија по својој клими и земљи за индивидуално и друштвено развиће поспешнија од осталих земљишта исте географијске ширине. 2. Да се рођења у њој подпуно слажу са осталим европским државама, и да је њима већ у толико обезбеђено природно умножење народа, што се у Србији на једно венчање роде више од 3 деце (у Београду више од 4.[1]) 3. Да је у Србији положен основ умножењу мушког пола дакле привредне снаге на по се тиме, што се у њој рађају релативно више мушкиње но у западним државама. 4. Да умирање стоји с рођењима у неприродној, по држави штетној сразмерици, почем је у Србији помор већи но у свима државама исте географиске ширине, већи но што се то у опште клими може приписати и 5. Да је тај помор тиме штетнији за државну целину, што се дотиче највише зреле класе грађанства и мушког пола.[2])

[1]) Види Гласник VI. на др. м.

[2]) Пореске главе остале су у Београду једнако у год. 1836 и 1852, и ако је у првој години бројано само 6600 хришћанских глава, у последњој 14,400. (Гласник VII. стр. 231 и след.)

Кад помислимо да је народ сложени организам, који има своје природне епохе у развићу, трајању и умирању, могли би у обзиру, да те епохе за поједине толико важе као и за читаво друштво — о нашем народу рећи, да се *у његовом физичном животу појављују неке органске мане*, које очевидно спречавају његово природно развиће и трајање, и које су толико развијене, да могу за краће или дуже време потрти читав организам. Ми смо већ показали, да су честа рођења привидна добит за државу и друштво, почем она у свези с честим умирањем проузрокују кратак средњи век, или наглију измену индивидуа, која ће читав народ тим поузданије подкопати, као што то примећавамо на појединим организмима, у којима је измена честица сувише нагла. Показали смо даље, како главни услов поспешног напредка државног лежи у сразмерно највећем броју зрелих и здравих држављана,[1]) који су у стању место 15—20 за 30—35 година да врше своје дужности као оцеви у породици и грађани у држави. Показали смо даље и то, како такве појаве јемачно стоје у узрочној свези од чести с климатским и телурским утицајима, од чести са неудесним хигијенским одношајима у државним, религиозним и друштвеним установама, а тиме је по себи изречена потреба, да се ти главни фактори

---

[1]) Од целог житељства бејаху године 1854 на 10,000 грађана:

	од 1—20 год.	*од 20—60*	*од 60—100*
у Србији	5630	4018	352

дакле нешто више од $^1/_3$ зреле класе, која ће се јемачно смањати до $^1/_4$, кад одузмемо слабе и болестне чланове у њојзи.

народног напредовања и опадања на посе и основно испитају. Па пошто у различним особинама климе и топографским положајима појединих места, у становима, храни и у начину живота распознамо праве узроке нашег морбилитета и морталитета, и пошто нас статистични бројеви убеде, како ти узроци у свези са неудесним за општу хигијену државним установама и друштвеним обичајима проузрокују већи морталитет, но скупа сви ратови и епидемије,[1]) — тада је већ заметнута плодна идеја, да се свака препрека физичном развићу народног организма уклони, а да се за то по потреби установе мере које задахнуте човечанством, на то иду да се природно развиће и одржање целине по могућству обезбеди.

[1]) И сад умиру у Енглеској одсеком годишње 60—90,000 људи (18—22% свију умрлих) од болести, које би се могле уклонити — умиру дакле више четири пута но што су алирате војске код Ватерлоа изгубиле.

СИНЂЕЛИЈА

КОЈУ ЈЕ ДАО МИТРОПОЛИТ УЖИЧКИ И ВАЉЕВСКИ ЈОАКИМ 1793 ГОДИНЕ

ПОПУ МАТЕЈУ АЛЕКСИЋУ ИЗ БРАНКОВИНЕ,

доцније проти

Матеју А. Ненадовићу.

---

† Іωакимъ милостїю божїею православни мїтрополїтъ оужички, валѣвскїй и пертим же їеѯархъ всеа Іліїрїкїй.

(М. П.)

† Смеренїе наше пишетъ въ богохранїмꙋю епархїю нашꙋ въ нахїю валѣвскꙋю обретаюшимъ сѧ въ нѣй преподобнѣйшимъ Іеромонахомъ, благоговѣннимъ свѧшенникомъ, благороднимъ кнезовомъ и кметовомъ, и всѣмъ епше православннимъ хрїстїанномъ, миръ милостъ ѿ господа бога вседержителїѧ и ѿ нашего смеренїѧ молїтва и благословенїе наше со всѣми вами обилнно да бꙋдетъ. По сихъ ѩвлаю вашемꙋ хрїстолюбїю како е пришелъ къ нашемꙋ смеренїю благочестивїи дїакъ Матѳей Алеѯинъ села бранковине, сасъ дꙋховнимъ свидѣтелствомъ писмомъ свидѣтелствꙋѧ емꙋ да естъ достоинъ бити на степенъ свѧшгенства; того ради и ми по дарꙋ свесвѧтаго и животворѧшаго дꙋха данною намъ властъ сїю поставлѧти на степени церъковнїѧ оудостоивша сѧ слꙋжити свѧтомꙋ олтарїю восточнїѧ церквїй; того ради и сего дїака Матѳеа постависмо его перво пѣвца и

полъ дїакона їеродїакона же и совершеннаго їереа и дадосмо ему допущенїе и благословенїе да попуе и законъ хрїстїанскїй совер'шуе ва село заверди́цу и ва село Іасенїцу и ва село попучке, ей ради пишуще повелѣвлю вамъ хрїстїанномъ кои сѣдите ва речени селїй да не тражите другагш свашеника да вамъ законъ совершуе кромѣ попа Матеа, шнъ вамъ будетъ служити по преданїю свашихъ апостолъ и свашихъ богоносни отець, еже есте крестити, венчати, и прочаа свешенная дѣла будетъ вамъ совершавати, того ради что вамъ послужи свашеннимъ попъ Матеей лѣпо да му возъдаете суречъ книръ, свечарско, сиело, и прочаа что пада свешенникомъ по чину, и опредѣлихомъ ему да служи въ церкви кранковичкой сасъ прочими свашеници; прочее молитва и благословенїе наше архїпастїрсков да будетъ со всѣми вами аминъ, 1793. Іюнїа 6.

† Валевски Іоакимъ и во хрїста молитвеникъ ваше. и пр.

(Писана је на полутабаву артије, са словима скорописним; на четвороугаљном печату, који је са чађом црно истиснут а мали као сребрн грош, има кугла са крстом, над њом и око ње слова у. ї. ж. з. ш. м. и година 1768.)

Ову синђелију саопштавам једно сбог саме њене старине и друго што је дата лицу које је у новијим догађаима српским учествовало. Овом приликом држим за несувишно у неколико врсти, у колико сам могао као поуздано дознати, навести живот проте Матије Ненадовића.

Он се родио, од прилике, 1777. године у селу Бранковини, код Ваљева. Учио је књигу код куће а после у Срему у Купинову. Запопио се 1793. године а по свој прилици те исте године постао је прота. Године 1804. кад му је Данија Фочић посекао оца Алексу и кад је букнуо устанак против Турака почео је и он војевати на Турке; те исте године шиљан је у Петерсбург да моли за помоћ. 1805. године, кад се *правительствующій советъ* основао био је председатељ тога тела.

Између многих бојева у којима је као војвода био, споменућемо као најглавније бојеве: на Ваљеву, Карановцу, Ужицу, Буковици, Мишару, Равњу и на Дрини на више места, где је с Луком Лазаревићем дуже времена (од 1810. године) био главнокомандујући.

1813. године кад је Србија пропала, остао је неко време у планинама, одакле је настајавао, да се паша који је с војском пустошио посавину и тамнаву, ублажи и да поштеди народ.

1815. године у Бечу је као пуномоћник од стране Србије радио и молио скупљене на конгресу владаоце да ублаже и побољшају судбину Србије; а по том одмах по устанку кнеза Милоша био је у Србији и учествовао је у народним пословима. 1838. био је члан законодавне комисије. 1839. постао је члан совета књажества српског. 1849. године био је с ваљевском војском у мађарском рату у Бачкој. Умрьо је као пензионирани члан Совета, 29. Новембра 1854. године у Ваљеву и сарањен је у селу Бранковини. Оставио је сачувана млога акта која се

односе на догађаје српске од 1791. до 1813. године, а тако исто и своје записке о истим догађајима.

Особита му хвала припада што, служећи својој отачбини сабљом, незаборављаше никад перо до последњих часова својега живота.

М. Ђ. Миланићевић.

ДВИЈЕ СТАРИНСКЕ

СРПСКЕ МОЛИТВЕ.

1) Кад долази владика у своју епархију, и
2) по случају навале непријатеља (на Србију).

Ове су молитве преписане из рукописа „Синодске Библиотеке, по каталогу од 1823 г. №. 307 „Требник Српски,“ који је писан полууставом на табак, на хартији од памука, у првој половини XV века, на 424. листа. Познати Келар троицкога манастира Арсеније Суханов, кад су поправљали црквене књиге и кад је Суханова слао на Исток патријар Никон, и ову је рукопис донио с Истока са осталима, као што се види из сопственоручне записи његове, којом се обично означавају подобне књиге: „*Арсеније.*“ Изнајприје ова је рукописна књига била у рукама самог патријара Никона, као што се види из другог записа на другој страни прве даске од корица: ρξг (1655) узета из књига гдр҃ꙗ патріарха. У осталом читав рукопис није само један Требник, већ има два дијела. Други се дио почиње од 267 листа. У првом дијелу по назначењу списатеља има 36 комада (тетрада); у другом дијелу нема броја комада, а то значи, да је доцније случајно прилепљен првом дијелу. У почетку првог

и другог дијела има садржина. У првом дијелу на прва два листа има 89. глава садржаја.

Да изложимо кратки обзор садржаја чланака по реду у оба дијела.

За први дио рукописа т. ј. требника треба рећи, да у синодској библиотеци има други српски требник, сувремени № 307-ме т. ј. из почетка XV. века под № 324; који је писан на хартији од памука на читавом табаку, 220 листа. У библиотеку је донешен тај рукопис у оно исто доба и онијем истим начином као и онај под № 307 — преко Келара Арсенија из светогорског манастира св. Павла, како се види из надписа на 1-м листу, који се не броји. Оба требника наличе један на други и чини се да је преписан један из другог или су оба преписани с једног оригинала. У № 307 стављени су готово сви чланци № 324-г у оном истом преводу, чим се разликују од свију осталих не-српских спискова требника, само погдјекад у друкчијем реду, и осим њих овдје т. ј. у № 307 стављено је много других личних чланака. С тога при прегледању чланака № 307 ми ћемо без прескакања означити који су чланци узети из № 324 или су обратно у њ преписани из № 307.

Лист. 3. Молитва въ еже знаменати отроче пріеме име въ 8 день. То исто у № 324 на листу 52 превр. 72.

Л. 14. Чинь вьвлаемый на сврученіе и послије чинь вѣнчаніа. То исто под № 324 л. 73. У тој пјесми на мјесто данашњег: „Исаія ликуй“ при обилажењу около јеванђеља трипут се пјевао стих

из псалма 79, 15: Господи, Господи, призри сь небесе и виждь и посѣти виноград свой, иже испрьва насади десница твоя, Господи.“

Л. 21. Чинь бывaемый на одѣаніе расы. Онамо л. 110. стр.

Л. 22. стр. Послѣдованіе малаго образа, еже есть мантіа. Онамо л. 113.

Л. 27. Послѣдованіе великаго ангельскаго образа. Онамо л. 121.

Л. 47. Чинъ бывaемый на разлꙋченіе дꙋши (монаха). Онамо л. 147 стр.

Л. 50. стр. Послѣдованіе погребенія иноческаго и 77 стр. бѣльческаго. Онамо л. 153 и 194. стр.

Л. 92. Въ петокъ на повечернахъ канонъ за умершихъ.

Л. 94 стр. Служба освященію масла (елеосвященіе). № 324 л. 83—110.

Л. 112. об. Чинъ на освященіе масла умершимъ инокомъ и бѣльцемъ. Ред је онај исти као и при јелеосвјашченију, само се овдје намијењује лицу, које је већ *умрло* и много је налик на „*чинъ*“ свештеничког опела. Онако исто као и при јелеосвештенију чита се седам апостола и јеванђелија, са свима бивајућим јектепијама и молитвама. — О том јелеосвештењу, свршиваном над већ *умрлим* лицима, спомиње св. Симеун Тесалонитски у својој књизи „О священыхъ таинствахъ“ у глави 287-ој, кад казује, како су за његово вријеме на умрше калуђере обично сипали „елей“ из црквеног кандила, а остале људе посипали земљом (персть) од кандила. Неки пак благочастиви људи — добавља он

— још за живота свршавају над собом „таинство елеосвященія“... ако су близу издисања; од тога се јелеја оставља нешто, и већ тиме *умрше помазују* одређена за то лица као „*печать*“ најсветији за остатке отишавшег за част и за освећење. Они, који су свршили „добре подвиге“ достојни су почасти светим јелеом и који су живљели по заповјестима Христа достојни су да имају печат Христов. И тако су на оне које укопавају опет лили „елей“ призивљући им у помоћ милост божију. У 308 глави Симеун пуније излаже своју мисао и описује начин помазања умршег.

Л. 127. Чинъ (свећења воде) на св. Богоявлѣніе, въ навечеріе. То исто у № 324. л. 3. У оба рукописа против данашњег реда додаје се великој јектенији више од 10 прошенија, од којих у једном № 324 моли се „о бл҃говѣрнѣмъ и бг҃охранимѣмъ господинѣ нашемъ Дѣспотѣ Стефана, или имѣ.“ Деспот Стефан владао је Србијом од 1389—1427. У № 307 на томе мјесту л. 129 говори се неопредјелено: „О бл҃говѣрнѣмъ и бг҃охранимѣмъ Ц҃ри нашемъ имѣ.“

Л. 135. об. Чинъ освященіа воды 1. Августа. Онамо л. 12 об. али и овдје на мјесто „Деспота Стефана,“ као што је у № 324 стоји неопредјељено л. 137 об... „съхрани бг҃е раны твое вѣрные ц҃ре наше.“

Л. 140. Послѣдованіе вечерни въ день пятидесятницы.

Л. 149. Чинъ на обновленіе посвящаемаго храма.

Л. 166. об. и 118 об. Два чина надъ поколе-

кавшеюсѧ трапезсю, и молитвы надъ жертвеникомъ осквернеными отъ еретиковъ.

Л. 169 об. — 175 об. Чины на поставленіе свѣщеносца, иподіакона, діакона, священика, епископа и 178 об. игумена.

Л. 177. об. Молитва, егда поставѧтъ митрополита и вь первый разь входитъ во градъ. Ова је молитва од све приличе српског порекла и потпуно смо је преписали ниже. Међ грчким молитвама вод Гоара у његовом Euchologium Graecum ње нема.

Л. 179. об. Молитвы на поставленіе царѧ, кесарѧ и деспота. Има у вн. Гоара.

Л. 182. Молитвы патріарха а) при отшествіи вь путь и к) представленіи къ царю особено въ пятокъ свѣтлой недели. Имају обе у вн. Гоара.

Л. 183—190. Молитвы вад се поставља духовник, въ брате твореніе, надъ исповѣдающимсѧ, о разрѣшеніи анадематисаніѧ, запрещеніѧ и друг.

Л. 190 об. Чинъ принѧтіѧ въ православную церковь отъ латинской вѣры. То исто у № 324 л. 26 об. Послије обичног почетва и јектеније — одрицање од латинских заблуђења. Оно је исказано у овим питањима и одговорима: „Фричешилисе вѣры латинскые и соукотства, иже Петьрь Гоугнивыи въ римѣ оуставилъ ѥ. — Глѥ ѡнь: Фрицлюсе его, и всего оученіѧ латинского, и ѡпрѣсньска ихь, и соукотства ихь и вѣрою вь стоую единосоущноую трицѣ по изволенію божію.

Л. 192. Опет молитвы за различите случајеве — вад се опогани у брашну, *кад се гради кућа,*

кад се ископа бунар и т. д. У № 324 л. 28—37. Међ њима има апокривичка молитва, под именом св. апостола Павла отъ укушенїѧ змїи (кад уједе змија). У осталом она је узета од грка и о њој говори Ламбеције у грчким руконисима бечке библиотеке (Commentariorum bibliothecae Vindobonensis ed. Kollarii t. v. p. 103). У № 324 ње нема.

Л. 206. Чинъ исповѣданїѧ, с поуком исповједнику, а затим л. 211—214 друкчији начин исповједања — Јована Посника, архијепископа Константинопољског са потребним молитвама.

Л. 215 об. Молитвы предъ причащенїемъ св. таинъ т. ј. начин спремања за причест вечерњи и јутрењи.

Л. 229. об. Молитвы по св. причащенїи.

Л. 231. Три различне молитве светој богородици и двије да се прочитају ономе, ко се причестио.

Л. 240. Канонъ Іисусу Христу въ общенуждїе, неблагорастворенїе временъ и нашествїе варварское.

Л. 243. Три молитве патријара Филотеја — въ страшную и внезапную смерть, въ общенуждїе, въ землетрасенїе.

Л. 250. об. Молитва ко пресвятой Богородицѣ заступницѣ рода христїанскаго, глаголемаѧ на литїи, съ святыми кресты — о избавлењу од непријатеља. И ову молитву потпуно преписалисмо доле.

Л. 254. Канонъ молебенъ Іисусу Христу во времѧ бездаждїѧ съ молитвою и послѣдованїемъ.

Л. 260. об. Заповѣдь св. отцевъ 318, иже въ Никеи — о томе, у које дане калуђери могу јести

сир и јаја, а остали људи — месо, а такође о епитимији св. отаца.

Л. 262. об. Молитва глаголемаѧ отъ архїереѧ на разсыпанїе тѣлесь, по смерти нерасыпавшихсѧ. Вид. о томе у вел. требнику Петра Могиле ч. 1. стр. 787.

Л. 267. Проститална молитва, глаголемаѧ отъ отца духовнаго или архїереѧ.

Л. 267—269. Оглавленїе на вторую часть книги — каноничног садржаја.

Л. 270—295. Правила св. апостолъ. Овдје свију правила, с пропуском њеких, 63. Једна су с тумачењем Зонариним, а друга не.

Л. 295—302. Правила (њека сама) Вселенскихъ Соборовъ — првог и четвртог.

Л. 302. об. Посланїе Василїѧ Великаго къ св. Амфилохию Иконїйскому.

Л. 330. об. Епистолїѧ Генадїѧ патрїарха Константинопольскаго свима митрополитима и римскоме папи о узимачима злата од попова.

Л. 333. О томе истоме Епистолїѧ Тарасїѧ патрїарха Константинопольског Адриану римскоме папи.

Л. 338. Вопроси иноковъ и отвѣты собора скупљеног у Цариграду под предсједништвом патриарха Николе. У данашњој печатаној „Кормчей“ гл. 53.

Л. 341. Чинъ Собора св. патрїарха Сисинїѧ Константинопольскаго о второбрачнѣмъ совокупленїи. Затим друга мала правила.

Л. 346. Правила сабора Гангрског, затим Неокесаријског, Антиохијског, Сардикијског, по неколико правила од сваког сабора.

Л. 358. об. Отъ правилъ св. Іоанна Постника.

Л. 265. Отвѣты Никиты епископа ираклійскога неком цариградском епископу о двухженцима.

Л. 366. об. Правила Никифора Константинопољскаго.

Л. 369. Отвѣтъ Іоанна епископа Китрешкаго къ епископу Драчскому Кавасилѣ о Антимисахъ. И једно и друго наштампано у Кормчей гл. 57, 58.

Л. 376. об. Писаніе Доминика, архіепископа Венетійскаго Петру, патриару антиохијском, о јереси својој (латинској) и о опресноцима, и *одговор* на то *писанije*. На грчком издао Котелер Monumenta Ecclesiae Graecae t. II. p. 108.

Л. 388. об. Михаила синкелла Іерусалимскаго изложеніе о правовѣрнѣй вѣрѣ и повѣданіе вкратцѣ, како и коего ради дѣла случише се отъ насъ латини и извержены быша отъ книгъ поменныхъ.

Л. 390. Михаила Керулларіа, патріарха константинопољскаго, посланіе къ патріарху Антиохійскому Петру. Набрајају се по точкама отступленіа латина од науке православне цркве. Вид. Cottellerii Monumenta Ecclesiae Graecae t. II. p. 135. et sq.

Л. 394—405. Мали чланци о латинима.

Л. 405. об. Михаила синкелла Слово о вѣрѣ православной.

Л. 409. О том истом Глигоріа архіепископа Солунскаго.

Л. 403. Симеона магистра и логодета о мірсцѣмъ сътвореніи отъ различныхъ лѣтовникъ и списателей. Из Георгија Амартола, српске редакције. На крају „лѣтовника“ насупрот других списа те

редакције додато: „Ѿ Адама до Стефана ц҃ра пръваго срьбльмь. вьсоуцѣ лѣт. ,ѕ҃ѡнѕ. иникта пръваго. с҃лнцоу кроу҃ к҃д. лѹны кр҃ѹгь ѕ҃і. У показаној овдје години од рођ. Хр. 1346 Стефан Душан примио је титулу — Царь.

Од друге стране л. 417 до краја описани су мали чланци — о боговима елинским, (из Јована Дамаскина) Танасија из тумаченог апостола и из казивања Епифанија монака и пресвитера о пресветој Богородици. На потоњем листу 424 написана је Пасхалїа до 6938, гдје се превида.

Правопис је српски са писањем ь на мјесто ъ: пепь; е на мјесто а и ѧ: начело, врѣме, судивиѯсе; а на мјесто ѧ, су на мјесто ю: ц҃ра, тварь вса, свезанїоу, Ѿлѹченїоу, и остали знаци, који се обично налазе у српским рукописима, како се то све јасно види и из ове двије доле преписане молитве.

Прва је молитва написана на л. 177 об. и у рукопису управ је овако означена: Мл҃тва, егда поставеть Митрополита, и вьходить пръвѣе вь градь, и чтеть сїю мл҃твѹ предь градомь. Ова је молитва од све прилике, српскога порекла. На крају ње светитељ моли о милости цару и између осталог вели „молитвами прп҃ѣнныи и б҃гоносныихъ ѿць наши Сїмешна и ст҃ли Савы.“

Друга молитва по случају нашествїа иноплемениковъ написана на л. 250 об. 254; како се види из надслова њеног, читана је на литији у вријеме одања с крстовима: г҃лѣмая на лит҃ї, сь ст҃ыми кр҃ти. Она се почиње: Цр҃це ст҃аа вл҃чце, нетлѣнаа ст҃роковице ч҃таа, прѣст҃аа дво к҃це, тебѣ се мл҃ѧмь.

Молитва је српскога порекла, написана, како се види у оно доба, кад су наступили у Србију Турци и покорили је. „Вьса бо ѿ дво црце прѣвѣчнаа“ говори се у молитви, „ѩже навель ѥ (Господ) на на оуранїнїа, вь правду наве ꙗко сѹдїа прѣвѣчнѣйшїи црь: Жита наша преже срьпа сьтрь, поже, виногради наше прѣже точила истьпта. и вьсоуе намь троуды наше влче, ꙗко сьгрѣшихо ѩ безаконовахѡ и ѿстоупихо ѿ него.... ѩнꙗ нѣ намь ѿврѣсти оустьнь наши, стоу ѩ поношенїе вь ѣзыцѣ и покываніе главамь ѩ ѣсмы дне, ѩ ѣсмы смѣрени по вьсеи земли грѣхь ради наши... и нꙗ вь слѣ тебе грѣдемь... не посрами на чтаа.... ѩ даь славѹ имени твоемѹ великомоу влче ѩ посрами ѩже твои рабѡ ꙗвлаю^т зла, ѩ да постыдетсе ѿ всакое силы своеѥ, и крѣпость их скроуши, ꙗко да познаюте врари наши, ꙗко ты еси вл^чца едина чтаа, и силна по в'сеи вьселеннѣи... покажи влче и ѩнꙗ ꙗкоже прѣже чюса твоꙗ, да видѣвше враы наши тебе надежу нашѹ ѿ на борещоуюсе вьзвратетсе вьсвѣть, ѩ разыдѹтсе ѩ погыбноуть, лоукы ѩ скрѹши, стрѣлы ѩ вьспе^т вьзрати, посли вь помощь нашѹ воемъ начелника, великаго гаврїила благовѣстив'шаго ти радость, гь с товою... посли великаго чиноначел'ника михаила на новые сїе асирене, ѩзчедїе агарино, безакон'наго ѩзмаилꙗ.“ Грци и Славени у то доба обично називљу Турке Измаилћанима, који су доцније оборили византиску империју. У помоћ против душмана позивљу се начелници небесних сила, с тога, што је на српском (државном) барјаку малан с једне стране двуглави

орао, а друге св. архистратиг Михаило са голим мачем у руци, за спомен чега знаменити Стефан Душан обећао се са свом фамилиом за свагда торжанствено светковати и прослављати га. (Истор. Слав. народ. Раича ч. 2 стр. 635). Затим у молитви се чита: „Ѳе҃ ко ѿстáвльше Иерѻ҃солима вь запꙋстѣни ѝнꙗ прїйдоше вь страни нáше, и поквꙋшаютсѧ ѿскврьнити цр҃ковь с҃тоую твою.“ Сводећи све то уједно а нарочито посљедујућа показивања, ми односимо ову молитву о избавлењу од непријатеља времену владе деспота Стефана сина лазаревог (1389—1427). У XII. и XIII. веку за вријеме крсташких ратова Сирија и Палестина са св. градом непрестанце је била бина ратовања и опустошавања од различних турских племена, над којима (земљама) су готово непрестанце владали. Особито је знатно заузеће Јерусалима и разорење св. земље 1187 г. Саладином, 1242 Харезміанима, а 1294 г. заузеће и разорење сирских градова Мамељуцима. Послије овога, а особито кад умре, великодушно војевавши за ослобођење св. земље, монголски Хан Хасан 1300 г. Сирију и Палестину оставе Европљани под владом мисирских султана; а Јерусалим буде разорен као што је обрекао спаситељ свијета. (Муравіева, Историја св. града Јерусалима. Спб. 1844. стр. 233 и даљ.) За владе њеких султана, у XV. и XVI. ст. до тога је дошло звјерство варвара, да ударајући хришћане на различне муке, они су хтјели сасвијем искоријенити име христово, срушити божији гроб у Јерусалиму и на истоме мјесту начинити џамију. Вид. Лекења Oriens Christianus t. III. p.

509 и д. Акты историческіе. Спб. 1841. т. I. № 78). Стављено у молитви за овијем заступлењем Јерусалима нападање Турака на Србију, не у строго љетовничком реду, ми односимо 1389 години, кад је Србија на пољу Косову изгубила своју самосталност. Више смо још наклоњени разумјети за овијем бивше нападење Мусе за владе Стефана Лазаревића 1410 г. Овако је описао Дука (Corpus scriptorum Historiae Byzant: Bonnae 1834, Ducas, e recogn. Beckeri cap. XIX. p. 92): „Скупивши огромну војску, Муса најпре упада у Србију (коју је оставио Стеван Лазаревић поплашивши се такога нападаја), и упавши у врло многа утврђена мјеста и отворена поља (*Χωρια και καμπυς*, убарабари горенаведене ријечи молитве о житу и винограду) најљепше младиће запљени, остале све поубија мачем. Освојивши још три града све немилице поубија, и на телесима хришћанским поставивши астале, даде велику гостбу својим великашима.“ — Вьса́ко ра́здѣленіе и̑ разо́ра свойствомь (т. ј. међу роћацима) да́лече ѿ на̑ потрѣблѧи... ськрꙋши шетаніе безакон'нимь ѥ̑retикѡ̑, и̑ за̑ть'кни̑ кри́воглаголиваа, и̑ нечи́стаа сꙋ́ста и̑хь, ꙗ̑же не и̑сповѣ́даю̑т тебѣ вынꙋ соу́щꙋ мѣ́рь сло́воу ѥ̑жїю. И ово и оно најбољим и искључивим начином подудара се са временом владе Високог Стефана. Влькь брат стефанов, и прије непокоран брату, 1408 г. замоли Сулејмана да му даде војске у помоћ против брата, и 1409 г. пошто је два пута нападао на Стефана заједно с Бранковићима и војводом сулејмановијем приморава Стевана те му даде дио државе, а 1410

г. захтје да завлада и над свом Србијом, али га убије Муса. Другу је препирку водио Стеван са својим рођацима Бранковићима, — од којих Ђурђе, тражећи очинског дијела, 1410 г. заједно с Мусом упадне у Србију. Али се 1412 г. Ђурђе помири са Стефаном, и то тако, да је овај умирући учинио га својим нашљедником. (В. Рѣчь Григоровича — о Сербіи въ ея отношеніяхъ къ сосѣднимъ державамъ, преимущественно въ XIV. и XV. ст. — Качань. 1859 г. стр. 50. Майкова Исторія Сербскаго языка, Москва 1857 г. стр. 282). Што се тиче вишеречених јеретика, то су били посиливши за владе Стефана *богумили*. При свршетку владе стефанове град Сребрница, повраћен од Босне, умирен и каштигован како се каштигују бунтовници: „Сѥ же вьси, вели се у опису живота Стефанова: ѥресн богомильскыѥ сѹть:“ (Григориевичь онамо стр. 52). Познато је да богомили непризнавајући отелесења сина божијег, нијесу поштовали ни св. Богородицу: „Преславну и пречисту Богоматер Господа нашег Јисуса Христа не чтуть и много о ней блудутъ,“ говори о њима Косма, пресвитер бугарски (Руднева — Исторія ересей, Москва 1838. г. прим. 33). Упамтимо најзад у молитви ове ријечи: „Тобою градове православныи цреи наши оутверьжаютсе... спси мти бжіа рака твоѥго вѣрнаго деспота нашего... покори по нозѣ ѥго вьсе варварскыѥ ѥзыкы хотещее ранемь. — Од када су упали Турци у Србију ни Вукашин, ни Лазар, предходници стефанови, нијесу се звали деспотима (Майковъ стр. 265, 267, 268). Стефан је добио ту титулу 1410

г. од Мануила грчкога цара и исту је потврдио Махомед I. (Григоровича онамо стр. 23. 50. 51. 47. Майковъ онамо стр. 282).

Написао руски кацитон Невоструве,
ПРЕВЕО НА СРБСКИ П. СРЕТКОВИЋ.

1.

Мл҃тва ёгда̀ поста̀вєть ми́тр҃ополита и҃ вьхо́дить прьвѥе вь гра̀ и҃ чте́ть сїю мл҃тву̀ прѣдь гра́до́мь.

Гі҃ Бе҃ на́шь, и҃же ѿ несоущїихъ вь сꙋ̑щьство сьзда́нїе своѐ прѣложей и҃ и҃же чины разли́чные сьтвори вь вси на слꙋ̑женїе великыѥ и҃ неизр҃е́нные твоѐ сла́вы, и҃же земл҃ны́е а҃рхїереиство по чїину мы́сльный и҃ Бж҃твенныихъ иска́заль ѥ҃си слꙋ̑гь и҃ и҃же на҃ недо́йный неизр҃е́нный и҃ Бж҃твеный твоихъ повелѣнїи въ великое сїѐ а҃рхїе́рейскоѐ призва́вь до́анїе и҃ па́сти люди твоѐ сїѐ произволи́выи. Ты҃ оу҃во, чл҃колюбче вьсе́мы́сльне, сьвы́ше призри́ о҃ ст҃го жили́ща своѐго̀ и҃ оу҃слы́ши смѣренїе на́ше и҃ вл҃гооу҃годники сьтво́ри на҃, до́йныи вы́ти слоу́жвы твоѐ, пода́ти тѣло твоѐ ст҃ое и҃ кр҃ьвь твою̀ ч҃тнꙋ̀ю хрїстолю́бивыимь си́мь лю̀мь чи́стыимь ср̀цемь и҃ нескврьны́ыима роу́кама, и҃ оу́крѣпи на҃ прѣ̀дати на҃ сло́во оу҃ченїа твоѐго несьгрѣшено и҃ без' лѣности и҃ пра́вославно и҃ наста́вляти и҃хъ вь завѣтѣ жи́воно́снаго и҃ сла́внаго и҃ вл҃же́ннаго о҃но́го жи́во́та. И҃ спо̀вы и҃ вы́ти ѿвечтꙋ̀ и҃зра́инаго твоѐго ста́да и҃ до̀ины о҃ де́сноую твоѐго̀ пр҃ѣстоа́нїа, о҃тврьзи и҃мь чю́вьства и҃ бл҃го сьтво́ри ср̀це на бл҃гоприе́тїе и҃ на оу҃слы́шанїе Бж҃твный твои҃ и҃ неизр҃еченныихъ повелѣнный҃, и҃ бл҃ви и҃хъ пр҃ѣстоа́нїемь смѣренїа на́шего, и҃же на земли̇ во́лею своѐю

Йсплѣнивъ чл҃чьство. Й оу҃крѣпы градъ сы҃и не прѣзрѝмою твоєю Бж҃ьствьною силою и порази ѡ҃бележещѐ на҃ врагы ꙗ҃ко Йѡзекі҃и оу҃твръдивъ Іерса҃лимъ й пегы҃вѣль дакыи вы҃сокомꙋдрьномꙋ Сенахірі҃мꙋ мьчемь аггл҃кыимь. Й дажь бл҃гоу҃годіє землѝ вьсесилне й оу҃мно҃жи плѡды ѐ҃, отврьзи ѐи роу҃коу своѝ й исплѣнѧѐ вьсако животно бл҃гости. Й оу҃крѣпѝ вѣрнаго й бл҃гочтиваго цр҃а нашего, і҃мѐ, крѣпкою й бл҃говѣлною десницею твоѐю й вьѡ҃рꙋжѝ ѐго ѡ҃рꙋжіемь правды твоѐ й дарꙋи ѐмоу мирно цр҃тво й посѣствꙋи ѐмꙋ ꙗ҃же на бл҃готворѐніє й покори ѐмꙋ вьсѐ ѐзыкы, йже бранемь хотещее й дльгодѣньствно й бл҃го дарꙋи ѐмꙋ житіє: ꙗ҃ко да й мы҃ вь ни҃ бл҃годѣньствьнѣ, тихо҃ й непорочно живота нашего сьврѣшимь лѣто, мл҃твами прѣчтые вл҃це наше Бцѣ и Пр҃нодѣвы Марі҃е, силою чтнаго й животворещаго кр҃та, ст҃ѣ силы нб҃ный невещественный архагг҃лы, чтнаго пр҃рка пртче й кр҃тлѧ Іоанна й ст҃ѣ Бг҃оотцы Йоакі҃ма й Анны, ст҃ыихь прѣхвалны҃и й врьховны҃и апл҃ы й ст҃ѣ іерархъ й чювтворцы хв҃ѣхь великаго Василіа, Грігорі҃а Бг҃ослова, Грігорі҃а чювтворца, великаго Іоанна Злаустаго, й Йоанна мл҃тиваго й великаго Аѳанасіа й чюдотворца Николи й прп҃ѣны҃и й Бг҃оносны҃ихь ѡ҃цѣ наши҃ Сімеѡна й ст҃ѣ Савы й ст҃ыихь й великославны҃ихь мн҃ки хв҃ѣхь Георгіа, Димитріа, Прокопіа, Панделеимона й ст҃ѣ Ѳедоры й вьсѣхь ст҃ѣ твои҃. Ꙗ҃ко ты҃ еси податель бл҃гыимь й Сп҃сь душамь наши҃ й Тебѣ славꙋ вьзсилаемь Ѡ҃цꙋ й Сн҃ꙋ й Ст҃омꙋ Дхꙋ ны҃ и пр҃но й вь вѣкы вѣ...

2.

Молтва молбнаа къ высвстѣи Вл҃чци нашеи Бци и прнсдвѣи Маріи, застꙋпници рода хртіанска, глюмаа на литіи съ стыми крти. Молитсе сщенник.

Црце стаа Вл҃чце, нетлѣнаа отроковице чтаа, прѣстаа Дво Бце, Тебѣ се молимъ и Тебѣ се мили дѣемъ мл҃рдои Вл҃чци и прѣчтои Мтери млтиваго Вл҃кы нашего Іꙋха, ꙗже мл҃рдіа роди млти своѐ не трьпе зрѣти ѿ діавола моучима рода нашего сьшьшаго съ нбсь и высѣлившагосе въ Тебе прчтую Дву и высіавша ис Тебе, ꙗко вѣсть Самъ. Молимтисе надвѣ высѣмъ хртіаномъ: оуслыш нас Вл҃чце млещитисе въ часы и не остави нас, иже на Те оупвлющіи. Веселіе аггльское Дво! Ты бо рекла еси своими прѣчтыми оусты, Вл҃чце, ꙗко не оставлю ва сирі: тѣмже, о Црце Мти прѣвѣчнаго Цра, исполни, Прчтаа, слово своѐ дѣломъ вскорѣ. Сьрдное наше присвоеніе! Не отврати лица твоѐго ѿ нас, Вл҃чце, не прѣзри нас к Тебѣ приѣгающіи, оуслыши рабы своѐ въ бѣдѣ сущіи: ни откуду бо оуповаемъ помощи полоучити, Дво, разѣ ѿ Тебе. Тебе бо ходатайцꙋ вѣзѣ прѣлагаемъ ѿ нашіи прошеніи и на небси наша молитвенице, Бце, и на земли скора помощнице, Чтаа. Тебе бш, о Вл҃чце, постоанію вьси роди земльни оублажаемъ, аще и недоини есми окаанніи и множьствѣ грѣха ѿкрѣмененніи: нь твоѐ мл҃рдіе подвиже на млтвоу къ милтивомꙋ Вл҃цѣ нашемоу и Снꙋ твоемꙋ праворѣшномꙋ и прѣвѣчномоу Црꙋ: не прѣзритѐ Тебе, ѿ Вл҃чце чтаа, млещꙋсе Ему ѿ нас. Прѣвоуди ѿна млещисе, поніе сьгрѣ-

шихѡ и смѣсмо ѡкаанни възрѣти очима на высоту, ни рукы наши, ихже ѡскврьнихѡ высачьскыми сьгрѣшенми, прострѣти, еже помлитисе: вьса бо, ѡ Дво Црце прѣвѣчнаа, ихже навель е на на суранения, вь правду наве, ꙗко Судїа, прѣвѣчнѣишїи Црь: жита наша прѣже срьпа сьтрь поже, виногради наше прѣже точиаа истьпта и вьсу на мь троуды наше, Вличце, ꙗко сьгрѣшихо и безаконовахо и ѡстоупихо ѡ Него и прѣгрѣшихо вь всемь, заповѣди его не послушахо, ни сьблюдохо, ни сьтворихомь ꙗко заповѣда нама, и вьса, ѡ Вличце Дко, елика сьтворила е намь, и вса елика наве на на. истинныи со у сьтворила е. Нинѣ нѣ намь ѡкрѣсти оустьнь наши: сто у и поношение вь езыцѣ и покыание главамь и есмы дне и есмы смѣрени по вьсеи земли грѣхь ради наших. Нѣ душею ськрушеннею и духомь смѣренѣ просимь прощение, ѡ нїже сьгрѣшихо и ина вьслѣ Тебе грѣдемь вьсѣмь срцемь нашимь. Не посрами на оупование, ѡ Бце чтаа, Тебѣ се млимь и лица твоего трепеще, не посрами на Чтаа, нь сьтвори с нами ю кротости твоеи и по множьству мати твоеѥ и даждь славу, имени твоему великомоу, Вличце, и посрами иже твои рабѡ ꙗвдаю злаа и да постыдетсе ѡ всакоѥ силы своеѥ и крѣпост и ськрушїи, ꙗко да познають врази наши, ꙗко Ты еси Вличца едина чтаа и силна по всеи вьселеннѣи. Тебѣ, ѡ вселїе наше и похвало, аггли вьсхвалають, архаггли страхо прѣстоѥ, начеаа покланаютсе, господства почитають, силы трепещуть, прѣстоли оужасаютсе, херувими, ꙗко Црци, говѣють, серафими дарносеть, многоочитаа служеть, ꙗко прѣвозьшаѥшу тѣхь чисто-

тею: вьса сужасаютсѧ, вьса трепещуть, вьса слꙋжет' Ти сь страхо̾, Цр҃а вѡ и҃, ѿ Вл҃чце чтаа, радиаа ѥси. Тѣмже толикїе свѣтлости сподобьшисе, кто ѿ земльнородни̾ възможет Тебе похвалити? Нь, ѿ Вл҃чце чтаа, Цр҃це, нетлѣннаа ѻтроковице, Мт҃и, прѣстаа Дв҃о, како Те сꙋблажи̾, вьсекоренꙋю сдавоу? Бл҃годрьзостнѣ аще кто покꙋситсе пѣсьнь морскы исчисти, или каплє дьжевньѧ, нежели чюсь твоѝ безноу изслѣдити. Нь пакы и ѿще маймсе, надеже наша, не забиваи на грѣшни̾: твое бо єсми доанїе и жрѣби, ньси ѿвще пажити твоче: покажи, Вл҃чце, и ина, ꙗко прѣже, чюса твоа, да видѣвше врази наши Тебе, надежоу нашоу, ѿ на борещоусе, възвратетсе выспеть и разидꙋтсе и погыкнуть, лукы и ськрꙋши, стрѣлы и выспет вьвратити, посли ки помощь нашоу воѥмь начелника великаго Гаврїила, благовѣстившаго Ти радость: Гь сь Тобою. Ѡ надеже наша, Гь с Тобою, Гь с Тобою, и Тебе ради сь нами. Посли Гаврїила, ѿ Вл҃чце, да низложить вьсегꙋбителѣ тѣхь вьседрьзꙋю силꙋ. Посли великаго чиноначелника Михаила на новые сїе Асирене, Мзчедїе Агарине, безаконнаго Измаила: се бо шеставьше Иерусалима вь вапꙋтѣни, ина прїидоше вь страни наше и покꙋшаютсе ѿскврьнити цр҃ковь ѥ҃тою твою. Сїе бо селенїе твое и кивоть Тебѣ възложихꙋ ѥ҃тыни твоеи, Вл҃чце: вьстани, Цр҃це, вьскꙋю сиїши, вьстани и видрьствꙋи, вьстани и помони нами, вьсноую лице твое: отвращаеши и забывалеши нищетꙋ нашꙋ и печаль нашꙋ? покрьли и сьхрани Вл҃чце, цр҃ковь свою, ꙗже барꙋчи Тебѣ Сїнь твои и мирно спсаи. Вьсако раздѣленїе и разора свойствомь далече ѿ на

потрѣбляи и̑ иже ѿ ѐзы́къ въстаю̑щеѥ брани, прѣ
щеніемъ оу̑ста́ви. Ты̀, ѿ вл҃чце, съкрꙋ́шѝ шетаніе
безакон'нимъ ѐретикѡ̑ и̑ за́тѣ́кнѝ кри́вогла́голи́вая и̑
нечи́стая оу̑ста и̑хъ, ꙗ҆̀же не и̑сповѣ́дают Те́бе кынꙋ̀
соу̑щꙋ̀ Мт҃рь Ѳлѐвоу Бж҃ію, похвала̀ бо̀ Ты̀ вѣрніимъ
ѐси и̑ оу̑тверьжѐніе. Ѿ Тѐбѣ̀ дн҃ь ра̑ю̑т'се въсачьская
и̑ ѿвнавля̑ю̑тсе, нн҃ая вьку́пѣ и̑ чемлѣ́ная: а҆гг҃лскыи
сѐ́бръ, ли́ци ѿцъ, па́трїа́рхъ, д҃си пр҃рчьсцїи, съста-
вленіе с҃щѐ́нникѡ̑, съкра́ніе а҆пл҃ьское, съсло́вїа оу̑чи-
телѣ́ѝ, мно́гочю̑ное ѿпле́ніе прѣхва́лный, добро̀по-
вѣ́дный и̑ непобѣ́димый м҃нкъ, пра́ведный свѣ́тлые
д҃ше, чи́ны пр҃вный, всако до̑́ніе и̑ възра́сть, ц҃рїе
и̑ си́лныци, начел'ствую̑щеи и̑ начелствꙋ̀еми, ю̑ноше
и̑ д҃ви, ста́рци съ ю̑нотами. Тѐбѣ̀ дн҃ь, ѿвщѣ̀е весе-
лїѐ на́ше и̑ похва́ло, пѣ̑нь мл҃вн̑ю прино́симъ, ꙗ҆̀ко
жи́зни пода́тел'ници: Ты̀ бо̀ ѐси на́шее жи́зни жи-
вот и̑ жи́зни ви́новная, вьсѣ̑ хр҃тїа́нѡ̑ оу̑тверьжѐніе,
и̑же на Тѐ оу̑пованіе въложи́в'шимъ посо́бница. Ты̀
ѐси, ѿ прѣ́ста́я Дв҃о, с҃тый прѣ́ста́я и̑ всакое с҃тыне
прѣ́стое скро́вище. Ты̀ еси, ѿ Дв҃о, дѣ́щи а҆да́мова
и̑ Мт҃и Бж҃їа. Ты̀ па́че вьсеѥ тва́ри оу̑кра́сисе. па́че
и̑все просвѣтли́се, па́че сл҃нца просїа̀, па́че а҆гг҃ль
възви́сисе. Тобою̑ сла́ветсе с҃щѐ́н'ници: Ты̀ бо̀ тѣ́мъ
ро́дила ѐси Пре́вости́ла по чи́нꙋ̀ Мел'хисѐдековоу пре́-
вѣ́го а҆рхїѐре́а. Твои́мъ сьпосо́б'ствѡ̑ ѿкогащаютсе
мни́си, свои́ми сльза́ми потапляю̑т су́пости́та. Тобою̑
гра́дове пра́вославный ц҃реи на́шѝ оу̑тверьжа̑ю̑тсе, стра́ни
крѣ́пнетсе, лю̑е, и̑же твоѐ и̑ме призываю̑щеи, съдрь-
жет'се. оу̑крѣпля̑ю̑тсе стра́ни, оу̑чи́телная сло́веса
ра́спространаю̑тсе и̑ Бж҃твная въза́конѥнїа хра́нетсе.
Ты̀ ѐси моу̑жемъ дрьжава, жена́мъ чьсть, д҃вамъ

чистота, матреме, ѡ прѣстла Мати, похвала, юнешаме слава, старцеме покрѣпленіе, богатыиме оучителница, оубогый оутѣшеніе, зрадиме крѣпо, болецїй ѡзкабленіе, вь пристанищи соущиме веселіе, сбуреваемыме пристанище, заблужьшиме наставница, тешкы ѿрмоме грѣховны поплѣзьшимсе обвлькченіе вьсега ѡ все и вьсѣ и паче вьсѣ. Ты причьти Бжтвнѣ единородноме твоеме Сноу прѣчтла, покажи прочее и еще симе мнежаишее мати твоеѣ непорочнла, ѿврьзи мардіе своѣ прѣсвѣтло, ꙗко свѣтилникь си просвѣщае, ꙗко ѡблакь ѡсѣнаи, ꙗко роса оутрьна прохлажаи, ꙗко рочка манны наслажаи, ꙗко кувоть губителнаго спсаѥ вльненіа, ꙗко жезль ськроушаи вьсакого супостата и ꙗко вь Чрьмнѣме вьксушѣ крьвми, ꙗко другіе Фараѡни ти, вьсе сьпротивь вьстающе иноезычные вѡе потаплаи.

Спси Мати Бжіа раба твоего вѣрнаго Деспота нашего и сукрѣпи его вьседрьжавною и крѣпкою рукою твоею, егоже изврала прѣвѣчныи Цр Сн твои и Ты вьсестла Црце и постави ѡклати люми твоими и доанїеме твоиме, ихже стежа чтною крьвию вака. Бави его, Влчце, бкенїеме вѣчный, ѡклѣци его силою твоею сьвыше, постави на главѣ е вѣнць ѿ камене чтнаа, даруи ему дльготу дни, дажь ему вь десници скуптро спсенїа, посади его на прѣстолѣ правди и ѡгради его силою твоею, сукрѣпи мышцу его, покори по нозѣ его вьсе варварскые езыкы, хотещее кранеме, кьсѣй вь срце его стра твои и кь сьгрѣшающїй прощеніе, покажи его хранителя стые и сьборные цркве: ꙗко да и мы вь благодньстви его добрѣ и непорочно поживеме и вь

правосла́вїи и҆́стиннѣмь вьспѣвае́мь ѻ҆ч҃оую Тр҃ицꙋ, ѻ҆ц҃а и҆ ѻ҆н҃а и҆ ѻ҆ч҃го Дх҃а и҆ Те́бе; ѿ прѣс҃тая, ч҃тая, нетлѣнная Цр҃це, Вл҃чце, Бц҃е, Мт҃и Дв҃о вьсегда̀, ꙗ҆́ко нашꙋ засту́пницꙋ и҆ скорꙋ́ю помо́щницꙋ, прославлѧ̀емь, вьспѣва́емь, велича̀емь ѿ на́чела и҆ до вѣ́ка, и҆́нѧ и҆ пр҃но и҆ вь вѣ́кы и҆ е҆́ще и҆ на вѣ́кы вѣко́мь а҆́мѝнь.

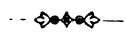

ТИПИК

СВЕТОГ САВЕ

первог архїепископа и просветитела српског,

ЗА МОНАСТИР ХИЛЕНДАР

у светој гори атонској.

Од овог преважног споменика сачувао се досад подлинник у светој гори у самом Хиленданру, где га је покојни Димитрије Аврамовић 1848 године видео, па вели да је писан на кожи у осмини, и да му нема прва листа и листа између 36 и 38 главе; до сад цео није нигде штампан, само је Аврамовић издао у своје две књиге, штампане у Београду 1848 године, под насловима: „Описаніе древности србски у светой гори“ (на стр. 9 и сл.) и: „Света гора са стране вере, художества и повестнице“ (на стр. 24 и сл.) натписе глава на које је подељен овај типик. Из тих аврамовићевих преписа може се видети каквим је језиком и правописом изворно написан овај драгоцени споменик старосрпске писмености и образованости. — Ми овде предајемо јавности цео тај типик, који је свети Сава као свој завет оставио своме Хиленданру, али на жалост по препису, који није, као што би требало, сасвим верно написан по старом подлиннику, ни што се тиче језика ни правописа, које се може видети кад се сравне дотична места овог преписа са оним што је покојни Аврамовић штампао. Онај што је ово преписивао или је већ имао пред собом новији преиначен и модернизован препис. или је он сам по својој глави прекрајао старосрпске форме језика и правописа на сада у црквеним књигама налазеће се нове (руске) форме, па је на многим местима и саме речи другима заменио а ваљда и целе ставове преиначио. Но због велике његове важности ми овај драгоцени споменик дајемо засад у руке српском и словенском свету и овакав какав је, надајући се да је бар смисао и дух његов остао исти што је у изворнику, докле не добијемо сасвим веран препис који ће моћи задовољити критичне потребе филологијске науке, а такав препис по казивању покојног Павла Ј. Шафарика (у предговору његовог Избора югословянскыхъ достопамятности на стр. VIII. у оправи) има професор Казанског универзитета г. В. Григорович, али га још није штампан издао. — Но ако га не можемо дати нашим читаоцима са свим онакав какав је у оригиналу, нисмо могли ни оставити га а да му не повратимо бар главна својства језика и правописа, каква су у старим србуљама.

Овај скорашњи препис имао је доброту предати нам за Гласник високопреосвештени господин митрополит београдски Михаило. На крају преписа стоји забележено, да га је преписао сад скоро неки ђакон Евстатије у Хиленданру.

Др. Ј. Шафарик.

ОУСТАВЪ.

Оукаѕаніе житиѧ соущаго въ монастыри пресвѣтыѧ Богородицѣ настоѧтелницѣ, ѕде написаноѥ и преданноѥ вамъ братіѥ и чеда моѧ возлюбленаѧ о господѣ, много грѣшнымъ и смиреннымъ мнїхомъ Савою.

Слово А.

Понеже многи оубо писаша о сущихъ вещехъ, вѣдѣлѣхъ и азъ хоуждьшїи и паче всѣхъ грѣшнѣйшїи написати вамъ о господѣ по редоу, ѕаѥ желаю и промышляю о пользѣ и спасенїи доушъ вашихъ, любимицы моѧ, малыи сии оуставъ, о богопреданныхъ пѣніихъ чтеніихъ и молитвахъ, о покиновенїи и послоушанїи, о смиренїи и трьпѣнїи и о вьсѣхъ потребьныхъ въ монастыри, ими же Богъ благооугождаѥмъ милостивъ въ нами бываѥть.

Преподобнїи и богоносцїи ѡтьцы наши вьсего мїра свѣтила, оуслышаше въ евѧгелїи господа глаголоуща: иже хощеть по мнѣ ити да отвьрьжеть се себе и вьѕметь крьсть свои и въ слѣдъ мене да идеть; и паки: иже любить отьца или матерь и проча паче мене, нѣсть мене достоинъ. Таже наоучающа презирати оубо самыѧ дѣлоѧ пльтскаѧ моудрованиѧ, приѧлѣжати же о доушн вещи безсмьртнѣи. И сице троуждающыѥ се призываѥть въ покои: пріидите рече вьси троуждающїи се и обремененнїи въ мнѣ, и азъ оупокою вы, прежде въ

семь вѣцѣ безстрастиѥмь; иго бо моѥ благо и брѣме моѥ легко ѥсть заповѣдеи монхь, кротькмь и смиреннымь. Оть мене же наоучите се, ꙗко азь кротькь ѥсмь и смирень срьдцемь и обрѣщите покои доушамь вашымь. И паки нищымь доухомь царство небесноѥ, а плачоущимь оутѣшениѥ безмоньноѥ обѣщавающа господа оусльшавше, оставиша міръ и вьса ѣже вь немь, изыдоша вь слѣдь господа и вьспріѣша начело премоудрости страхь его вь доуши своѥ; и дѣлающіе заповѣди божіе плакахоу дьнь и нощь о доушахь своихь; всѣкоѥ зло страданиѥ и многіе моуки претрьпѣхахоу сь радостію любве его ради; распинахоу и оумрьщвлѧхоу себе на вькь дьнь, послоушаниѥмь и своихь волеи и разсоуждениѧ отсѣтениѥмь. И сими вьсѣми оучистивше оумь доушюу и срьдце просвѣтише се благодатію вь срьдцахь своихь паче сльнца, и христа вьселивше вь прѣкрасныѥ своѥ доушы, вьсѣ кьзни диволскіе попраша и побѣдоу на него вьзѣша. И ꙗко орли бистро парміи вьзлетѣша на небеса. Образь же добродѣтелнаго житиѧ своѥго намь оставиша, да вьси хотѣщіи по боже иноучьствовати, послѣдоуютъ стопамь ихь.

Тѣмь же и азь грѣшныи и лѣнивыи и вьсѣхь послѣдніи миихь сава приꙗдаю, молю се вамь любимаа о христѣ и духовнаа братіе моѧ и отьцы, оуподобившь се премоудрымь симь воуцемь, иже за времениаѧ изменишиа вѣчнаѧ, вьсѧ имѣниѧ своѧ отдаша и воуто сь тѣлесами и доуши своѥ. Сего ради стѣжаша безцѣнныи инсерь Христа. Поревноуите моудрымь дѣвамь, иже исплньиша свѣтилники своѥ

и готовы вниидоша съ женихомъ своимъ въ чертогъ и радость вѣчноую. Блюдите себе овасно о любимицы мои, бою се бо и трепещоу, да не нѣкто отъ васъ останеть се внеоудоу дверїи, иноже нѣсть боуцѣ дѣнь; и страшнымъ и грозѣнымъ отвѣтъ онъ оуслышить: „отыди отъ мене нечаемъ те кто еси.“ Сего же отвѣта боящеся се, инымъ же прекрасными гласъ желающе слышати: „пріидѣте благословеннїи отца моего, вниидите въ радость Господа своего;“ сихранимъ себе здѣ братїе, да тамо вѣзнесемъ се; плачущѣ здѣ да тамо оутѣшимъ се; алчнымъ и жѣждимъ здѣ, да тамо насытимъ се; милоуемъ здѣ, да милостива тамо Бога обрѣщемъ. Аще и сирѣть мнимъ пріидеть, всякоу радость имѣите братїе мои, или когда въ искоушенїе впадаете разлиуна; вѣдѣще яко искоушенїе какое вѣры задѣловаеть трьпѣніе; трьпѣніе же дѣло сьвершено да имать; яко да боудете сьвершени и исцѣлѣли. Блаженъ моужь иже претрьпить напасть, зане искоушенъ бывъ пріиметь вѣнець жизни, его же обѣща Богъ любящымъ него. Мѣреуе бо: „претрьпивый до конца тый спасеть се.“ Не льстите себе братїе, мнѣ мнѣ отъ васъ глаголюще: яко аще дѣлъ и не творю, но вѣроую въ Бога и спасоу се. Но и бѣси вѣроуютъ и трепещоуть; вѣра бо чиста и несикрыта предъ богомъ и отцемъ сїя вѣсть, да разоумѣете, яко вѣра безъ дѣлъ мертва есть. Авраамъ отецъ нашь не отъ дѣлъ ли оправда се; вѣзнесъ Исаака сына своего на жертвенникъ. видиши ли яко вѣра посѣмнествоваа дѣломъ него, и отъ дѣлъ сьвершена се вѣра, и сьвершиса се писаніе глаголюще: „вѣровалъ же Авраамъ Богови и вмѣнися

се ѥмоу въ правдоу, и дроуть божїи нарече се.* Зрите ли оубо, ѩко отъ дѣлъ оправдаѥть се чловѣкъ, а не отъ вѣры ѥдинѣѥ.

Сїѧ во ѥже слышахъ повѣдахъ вамъ; да и ви общѣѥ имате. Общѣѥ же наше съ отьцемъ и съ сыномъ ѥго Їисоусомъ Христомъ. И сиѥ пишоу вамъ да радость наша испльнена боудеть. И сиѥ ѥсть обѣтованиѥ ѥже слышахомъ отъ ѥго, и повѣдаѥмъ вамъ, ѩко бог Свѣтъ ѥсть и тьма въ немъ нѣсть ни ѥдиниѥ. Аще ретемъ ѩко общѣѥ имамы съ ними и въ тьмѣ ходимъ; ѩко же самъ тьи ѥсть въ свѣтѣ. Общѣѥ имамы дроуть къ дроуговоу и кръвь Їисоуса Христа сына ѥго отиштаѥть насъ отъ всѣкаго грѣха. О семъ познахомъ любовь, ѩко онъ по насъ доушоу свою положи; и мы дльжни ѥсмы по братїи доушы полагати. Сїѧ ѥсть заповѣдь ѥго, да вѣроуемъ въ имѧ сына ѥго Їисоуса Христа и любимъ дроуть дроуга. Сьблюдаѧи заповѣди ѥго, въ немъ пребываѥть, и тьи въ немъ. Страха нѣсть въ любви, но сьвершена любы вонъ изгонить страхъ. Боѧи се же не сьвершь се въ любви. Мы любимъ ѥго, ѩко тьи прьвѣе възлюбилъ ѥсть насъ. Аще кто реуеть, ѩко люблю Бога, а брата своѥго ненавидить, лъжь ѥсть. Ѩко не любѧи брата своѥго, ѥго же видѣ, Бога ѥго же не видѣ, како можеть любити. И сїю заповѣдь имамы отъ ѥго: да любѧи бога, любить и брата своѥго; и всѣкъ вѣроуѧи, ѩко Їисоусъ ѥсть Христосъ, отъ бога рожденъ ѥсть. И всѣкъ любѧи рождшаго, любить и рожденнаго отъ ѥго. О семъ вѣмы, ѩко любимъ чада божїѧ, ѥгда бога любимъ, и заповѣди

него сыновдаемыи. И заповѣди его тежки не суть, яко всякъ рожденный отъ бога побѣждаетъ міръ. И сія есть побѣда побѣждающая міръ: вѣра, надежда, кротость, трезвѣніе, молитвы горѣщтее съ слезами; начинаує же видѣ всякаи сіяи ангельскаи доброта, то есть чистота и целомудрие, послушание съ самоукорѣшеніемъ; и любы, иже ради сынде на землѣ сынъ Божій. Къ сему же прилагающе и незлобие, по господню гласу: „не дѣти бывайте умомъ, но злобою младенствуйте, умомъ же совершенни бывайте.“ И красуйтесь въ сына божія, яко обрѣтшуе вилость и животь вѣчный, и здѣ невоздержаніемъ пищу, аще сохраните сия заповѣдающи и проповѣдающи вѣрною сынренныи. Уедѣ вонидите ся отъ непризрѣніи, да не кто останеть вратоу дверен; аще ли кто есть братие къ насъ любѣ, яко же аз отвѣщаныи любимыи и сыпанныи, нерадѣнь и немощтень, но вспрѣяни о любвѣ и новаи ся и помисаи дарованиа, яже обѣщаи господь; о нѣмъ же рече апостолъ: „Око не видѣ и ухо не слыша и на срадіе человѣку не всѣдоша, яже уготова Богъ любѣзнѣмъ его; ѣ на же и ангели приникнути желаютъ.“ И яко же слава міра сего ничто же есть пропитоу слѣзѣ боудоущаго вѣка, сице и мощи міра сего, предъ вѣчными мощьми: ничто же суть; ни же и самъ трепещетъ сатана. Бѣгите во любвѣ, яко претрьпѣвшыи зло страдание, слава и чьсть отъ господа уготованна. А лѣнивыи и нерадивыи, по нашемъ тѣлосмѣ вѣчнаи мощи. И сия вся разсмотрѣвше, и о господѣ укрѣпивше ся, станите крѣпко

протикоу лѣности, и отверьше бьсѣкоу градость, и изкытьѣ здобы, бь кротости пріимите сие истоное слово, могоуштеѥ спасти доушы ваше. Боудите же братіе творцы слова, а не слышатеѧіе тьъїѥ; помишлѧюште бь себѣ, зане аще кто есть слышатель слова а не творьца, таковыи оуподоби се моужоу смотрѧющоу лице бытиѧ своего бь зрьцалѣ; оусмотри бо себе и отьиде; и абїе забы какаѩ бе. Прищнїи же бь законь сьвершень свободы и преѩлѣь, сьи не слышатель забытлѩвь быва, но творець дѣла, сьи блажень бь дѣланїи своеѩь боудеть. Се маниѧхь вашь о Господіе, ѩко подобаѩть творити положите оуно себе, ѩко же нѣкоего мѣрила образь, не тькмо вашь, но и по вась пребыѩющыѩь бь обитеаи сеи. Доушы показаша ооуть и ѩже тѣлоу пріѧтиа, да бь не вьзрѧлюште и непрѧкаѩюще ньзможете провождати непорочно житіе ваше. Бога помощника имоуште, и пречистоую матерь его, и мою грѣшноую молитвоу. Подвизаите се всегда бь доушьныѩь, не оумножѧюште се ни на десно ни на лѣво, но по силѣ своеи колико кто можеть ѩ ѩ ѩ

раздри, но да вместе съкрьшени въ единомысліи; прикоуть себѣ творѣще, ꙗко же прѣмоудріи коупцы; вспоминающе въ прѣподобныхъ вашихъ молитвахъ коуноучителнаго отца нашего и наставника ѩьниха Симеона, и моє недостоинство не ꙁабывайте. И тако творѣще, истинно глаголю, и о Христѣ свидѣтелствоую вамъ, ꙗко непостыдни обрѣштете се на страшномъ соудищи; и въспріимете вѣчнаꙗ благаꙗ. Благодать и міръ господа нашего Іисоуса Христа и любы бога и отца и прилоучьстіє светаго доуха боуди вьсегда съ вьсѣми вами, въ вѣки; аминь.

Слово ѯ. Како прѣподобныи нашь отьць Симеонъ съ Савою оумиленнымь наслѣдова светыи сьи монастырь.

Подобаетъ вамъ вѣдѣти, ꙗко светыи сьи монастырь нашь опоустѣлоє бѣше мѣсто, отъ безꙁоконьниковъ; егда же пріиде въ мнѣ въ светоую гороу, блаженьныи нашь наставникъ отьць Симеонъ, въ нинѣшоу отъ ꙁемныхъ неприлоꙁи се но съ оусрдиемь ꙁѣлнымь дѣлаше добродѣтели; и иноческіи велми предпоутиташе образъ; въ онь же съ горѣщею облекъ се любьвію; слышавъ бо божьственныи гласъ благовѣстителя „иже не оставить всѣхъ, и въ слѣдь мене не ждеть, нѣсть мене достоинъ.“ Царство и отьчьство свое оставивъ и всѣхъ иже на ꙁемли, и доушоу отъ поработителнаго міра исхитити, пріиде въ поустыню сію; въ лѣто ꙗрпв.*) мѣсеца Ивеврія .ѯ. дне. Но доуша его светаꙗ оумиꙁлена любьвію божиєю и ближнаго бывши, не стрѣбѣваше иже себе тьтію полꙁовати; но желаше

*) Погрешно је, треба право 1197 године.

несытно пользы и блажнимь своимь. И ино же тако хаштитивь и оутврьдивь свое царство, сице и здѣ желѣвь обрѣсти вамь единомоудренимь своимь пристаниште спасения; избѣгающимь оть сланаго и смрьдѣщаго мора міра сего; исходивь оу цара мѣсто сие поустое; и нощь мене изь Катопеда вселихомь се здѣ.

Слово г҃. О кончини смрьти преподобнаго оца Симеона и мни҃.

Идѣ же малое времѣ пребывь съ мною, тьгїю осьмь мѣсецеи, обаче великими и вышеестествеными подвиги прошедь, къ вѣчномоу пресели се блаженствоу, мѣсеца февраря въ .г҃і. день. ,ар҃па.*) года, завѣтомь оставивь монастырь сїи на мнѣ. Азь же келїю скрьбь и божьнь прїихъ, ово оть поустошьства, то есть оть малолюдства въ немь; дроугое же оть безбожныхь разбоиникь. Съ малымь бо числомь братїи остахъ се. Къ томоу еще и преподобныи моужь игоумень Меѳодїи отьиде, самыи десятыи. Но коль благоволениемь богоматере настоятеле нашеие, и моантькаши отьца нашего Симеона, оть мешкаемаго и малаго веселѣе вьзрасте, въ равьнство съ проуїими.

Сїи оубо монастырь наши оть основаниа вьсь сьзда се; а цркоовь обновихомь тьгїю и поописахомь; приложихомь же книги; такожде и свѣтые сьсоуды, божьственые иконы и ризы; здѣсы же и все оукрашение; еще же и братїи на потрѣбоу тѣлесноу велико мощно бѣ; о нихь же хотѣщимь

*) Погрешно је треба право године 1200.

камь изъвѣстно оуразоумѣти, оть хрисовоула мощно боудеть. Мы же къ слѣдоующемоу предложенїю слова прекланѣемь се. Но ты коже и господи вьсѣчьсинихь, и о препѣтаѩ мати господа нашего Їисоуса Христа, да боудоуть сиѧ дѣлма же и дѣнстеннаѩ; нашь же и иже по мнѣ до конца вѣка сего, чьстнымы молитвами оугодника нашего, отьца же нашего и ктитора Симеона, вьнимаемь глаголаемымь, понеже чьсти имамы болшаѩ; болшаѩ же нашь оть свѣта правѣго часа дне простирають се. подобаеть же, мьнить се ми, зѣати о дѣлѣ свѣта; сего ради оть свѣта начинаю изъяснение творити слѣдоующее.

Слово д҃. О нѣнїи а҃. часа и иже по окончанїи оутрени вьсѣмь братиемь въ келїи свои вьходити.

Подобаеть оубо и съ оутреннимь славословьемь боуйно пѣти и а҃ часъ по обычаю и молитвоу: „иже на всѣмь крѣмѣ;“ и по молитвѣ поклоны да быѩть; г҃ поклоны великы досѣжоуще главою до земли могоущимь; немоштнымь же по силѣ; и глаголати съ поклоны: „Сьгрѣшихь тебѣ господи. прости мє.“ таже .к҃і скорѣе: юлнно роукою досѣзати земли и глаголати: „Боже очисти мє грѣшнаго и помилоуи мє;“ вьси коупно, а не единомоу предварати, а дроугомоу оставати се; имѣти же въ семь настоѧщемь скиансїарѣ, идѣ дневнаго юрси; предь врати царскыи стоѣщта и чинь оуказоуюшта. Сиѧ сице дѣѧтимь, егда не поемь на оутрени: „Богь господь,“ аште ли поемь: „Богь господь,“ то творити .г҃. поклоны малы съ предрсуемнымь молениемь; и по томь молитвоу сїю: „Боже прекѣчыи и безна-

чьлнымъ," въ слоухъ бьсемь изглаголати; и по молитвѣ прочасти нѣкое поучение отъ отачьскихъ книгъ игоумену подобаетъ; яко же и мы отъ дрѣвнихъ отьць прїѣкомъ. и никогда же подобаетъ остакляти; разве когда синаксары възглашати. по тѣмїи же трисвятое; и молитва сиѣ прилагаетъ се: „посилаеши свѣтъ свои и ідеть;" и сие тогда бываетъ, когда чтетъ се поучение; аще ли же не чтетъ се, трисвятое остакляетъ се, а молитва прилагаетъ се въ предъ, и въ ютрию да чтетъ се. когда же молитвы чтоуть се, тогда вси роуцѣ да въздвиоуть, по писанїю: „Въздвигнѣте роуцѣ вашѣ въ свѣтѣ и благословите господа." и паки: „въ въздѣнїи роукоу моюю жертва вечернаа." И тоже на вьсѣкомь мѣстѣ молѣще се, въздвизати преподобныи роуцѣ свои, безъ гнѣва и размышленїи. ськончавшеи се же молитвѣ и ереси, отпоусть рекшоу, падаеи на землю вьсѣмы; игоумену же рекоущоу: „молите се о мнѣ, ви господа братїе, да избавлю се отъ страстеи и сьблазнь бражїихъ;" вси же отвѣщаваты емоу: „Богъ да спасетъ те чьстнаи отче." и паки вы въ слоухъ сь оумилаемыми глаголаше; „моли се о насъ отче свѣтыи, да избавимъ се отъ страстеи и сьблазнь бражїихъ." игоумену же отвѣщающоу: „Богъ молитвами святыи отьць нашихъ, да спасетъ вы." И тако изходяще изъ цьркве въ келїи вашѣ да идете, оставивше сьхождении и соуетныи отвѣты, празднословие же и смѣхъ неуместныи, отъ сихъ же и въ скврьмословие дьпадаете, и осоуждении и оукоризны; даже отъ сихъ оумъ разслабевшее се, забвение приемлеть о благихъ. и приседь въ

ваїю оучинити неꙗдꙗнїе, ѩже сьнова погроуꙗвеши-
се; и тако вьсь день ни ꙗдꙗные ꙗдꙗ доуша ꙗ
себе оштоуꙗгаꙗеть. да не поудеть же сиѥ ꙗ ꙗсь
братие моа и отаци; но да идеть кїждо ꙗ ꙗдꙗ-
ꙗїю свою спешно цѣломоудренно и бодренно; и бо-
гомолеꙗꙗ когда да творить. Ꙗко же ꙗто ꙗко
обрѣтеть се ꙗ сеꙗ ꙗдꙗнїи; ꙗсыꙗ или старыи,
или и престарѣꙗꙗ ꙗ обрꙗꙗ, или ꙗ ꙗсоꙗрꙗꙗдꙗꙗ,
отъ ꙗсꙗꙗвїꙗꙗ да ꙗсꙗрꙗꙗꙗꙗть се ꙗсьꙗкꙗꙗ ꙗ-
ꙗꙗꙗсь. Ꙗко же ꙗе ꙗсоꙗоуꙗꙗꙗꙗ, да отꙗоуꙗать се.
и ꙗ тꙗїю ꙗсоꙗорꙗꙗꙗдꙗꙗе ꙗ ꙗꙗꙗꙗсти ꙗсꙗꙗꙗꙗ-
ꙗꙗꙗ ꙗꙗꙗоуꙗти подобаеть, но и ꙗиꙗа ꙗеꙗа ꙗ
обрꙗꙗ ꙗсоꙗуꙗꙗꙗ, и ꙗꙗꙗꙗꙗ и ꙗꙗꙗꙗꙗꙗ жꙗоуꙗꙗꙗ.
такожде о сꙗꙗ ꙗеꙗ ꙗꙗстꙗꙗꙗꙗ; ꙗрꙗꙗедꙗꙗꙗ ꙗ
ꙗꙗꙗꙗїи, ꙗꙗки да сꙗкрꙗꙗꙗꙗть ꙗсю ꙗꙗꙗꙗꙗꙗоуꙗ слоуꙗ-
бу. Ꙗи ꙗꙗе ꙗеуеꙗꙗꙗ ꙗе оуꙗꙗꙗꙗеꙗїи и. ꙗ҃. ꙗась
и ꙗ҃. да сꙗкрꙗꙗꙗꙗ, оуꙗꙗꙗꙗемоу. ꙗꙗоу ꙗе обы-
ꙗаю, ꙗри ꙗоꙗоꙗꙗ ꙗ ꙗрꙗꙗꙗ ꙗꙗꙗꙗ, да творꙗꙗ,
когда ꙗогъ господь не поꙗть се; а ꙗꙗ ꙗеꙗїꙗꙗ ꙗосꙗда
ꙗꙗꙗꙗꙗоꙗꙗоꙗеꙗꙗꙗ да поудоуть ꙗꙗꙗ ꙗоꙗꙗꙗꙗꙗ се;
кромѣ ꙗгда боудеꙗꙗ ꙗꙗꙗꙗꙗ, тогда ꙗади ꙗстꙗꙗꙗ-
ꙗть ся ꙗ ꙗеꙗїꙗꙗ; ꙗще же ꙗ҃ꙗ ꙗась отъ рождꙗ-
ства христова и праздꙗꙗ ꙗедꙗꙗꙗ, и ꙗꙗ отпоустꙗꙗꙗ
дꙗꙗ ꙗодꙗꙗꙗꙗ тако. ꙗеꙗꙗꙗ:

Слово ѥ҃. О светꙗ литоургїи и да никто же притꙗ-
стꙗеть се безъ ꙗтоучꙗеꙗꙗ разрꙗшꙗꙗꙗ и блꙗгословꙗꙗꙗ;
и ꙗеꙗꙗ ꙗе ꙗритꙗстꙗꙗꙗꙗꙗ се ꙗ ꙗедꙗꙗꙗ ꙗтоꙗꙗꙗꙗꙗꙗ
да творꙗть сиѥ.

Ꙗꙗꙗсь же время решти и о ꙗꙗꙗꙗстꙗꙗꙗꙗ ли-
тоургїи, ꙗ ꙗеꙗ же ꙗꙗꙗ братꙗꙗ сꙗꙗꙗꙗꙗть се и
ꙗꙗꙗꙗꙗꙗ себе ꙗꙗꙗꙗꙗ подꙗꙗꙗть. Ꙗꙗꙗе же ꙗꙗ ꙗеꙗ

страшнаѧ жертвоприꙗтаꙗ и божьственаꙗ сьвершаютъ се таинства; сынъ божїи закалаетъ се и жертва бываетъ о грѣсѣхъ нашихъ богу и отьцоу. Сего ради тако же реуе се отасно себѣ сьблюдаите отъ высокаго помысла дерзновѣдаго и неуместаго, и высокимъ образомъ оумилитаите; и тако съ благоговѣинемъ неоуклонимъ, причьштаите се божьственныхъ таинъ; не подобаетъ во вамъ высокомоу безъ страха и съ небрежениемъ всегда причьштати се светымъ. Хотѣаи быхомъ многашти причьштати се тѣла и крьве христовѣ, да и живота многажди причьштаемъ се; но глаголоу господню: „Ядый моѧ плоть и піѧи моѧ крьвь, въ мнѣ пребываетъ и азъ въ немъ.“ И паки: „аще не снѣсте плоти сына чловѣчьскаго, ни пиете крьве его, живота не имате въ себѣ.“ И великїи апостолъ реуе: „прилѣпляѧи се господеви, въ единъ доухъ бываетъ съ господемъ; оудаляѧштїи се же отъ тебе погибноуть;“ Давидъ пророчаштїи, реуе. И хотѣаи быхомъ тако же реуе се, но чловѣчьскаѧ ради немощи и за дѣла стоуженїи непобѣдимїи: „Ядый его и піѧи недостоинъ, покаѧнїе боудетъ телоу и крьви господни,“ Павелъ вопиетъ. Страшенъ есть братие глась и трепетати причьштающа; не тъкмо тако же азъ грѣшныи, но и много въздрьжаштиѩ се оуказоуетъ. Тъмъ же трьпи въ недѣли причьштаите се, казаѩ всеко пьсте оучьстникъ се отъ скверныхъ помышленїи, и сихъ сложеныѧ гнѣва же и роптаниѧ, неуаи и обиды, лъжи и сваѧ безоумиѧ, пьстоулобиѧ, прости и скверьнословиѧ, и сиѧ подобныѧ. А иже въ предреченныѧ страсти въпа-

доуть, и скоро покаяниемь и исповѣданиемь оуистинне се, единожды или дважды кь седмицы да причьштають се. Аще ли да ни единожды, по изоуществоноу разсмотренїю. Томоу бо пештн се подобаеть о сихь. Непричьстнимь же пребыкати, безь онаго свѣдѣнїа непохвально есть, и сице творци, за исплъненїе своеи воли осоуждень боудеть. А иже хотеть причьштати се, подобаеть имь пѣти слоужбоу общоу кь причештенїю оузаконеноу, и дроуть оть дроуга сь колѣно покдоненїемь проштение просѣште и дающе. и тогда сь похвалою причьштати се божьственныхь освѣщенїи. и сицевыи о сихь имѣите образь.

Глава ѕ̃. О д̃. часѣ и вечерни и панахидѣ и полоунощницы и оутренни.

Деветыи чась, яко же и предние часы пѣти подобаеть, оударенїю клепалномоу на сие чась зоконоуштоу, по обычаю. а о вечернѣмь пѣнїи синаксарь належно показоуеть. и о панахидѣ моуково, и пакеуерницы, по вечерни, кь нихь же и колѣнопокдоненїи бывають по законоу, егда нѣсть праздника. Праздникь же глаголемь, егда на оутренни „Богь господь“ поеть се. Ськрьшившеи се же пакеуерницы, и мрею отпоуеть дѣвшоу, тогда баць пасть на землю, яко же и при конци „а̃.го часа; и кь моулеиоу прикладати оухо глаголоштемоу: „простите ме о господѣ братие, сьгрѣшихь бо дѣломь слокомь и помышлѣнїемь;“ и баць отвѣштати: „Богь да простить те отче.“ И баць паки просити такожде: „прости и нась ульстным отче,

иже сьгрѣшихомь дѣломь словомь и помышлениемь.“ Онь же вась оумилѣнно проштаи глаголеть: „Коть молитвами свѣтыхь отьць да простить вась всѣхь.“ Тогда въставше и достонное ѥмоу поклонение давше, вси въ свои келїи вьнидите, и съвръшивше свое келїино ноштное правило, въ веселїи доуховнѣ благодарѣще бога, къ сьноу ократите се, дониде же въсклепаеть оу малое билъце, въздвигаи вась на полоунощьнноуѭ слоужьбоу, иже и тьи самь поѥть, възжигаѥ въ цьрькви кандила и свѣщы. Таже въ великое клепало клепаеть, по томь и въ мѣдѣное, съзываеть вьсѣхь вась на оутреннѣе славословие, ѥмоу же научело тако подобаеть творити. По оударенїи въ звонь, благословляеть се богь оть дневнаго ѥрея; по образоу чьстнаго креста, предь светою трапезою, съ божьственною похвалою съ надгробницею. Вы же, чьнь, чаюште трисвѣтое пѣти. Бѣгїе по д҃. и ѩ҃. псалме и по обычьнѣ тропарѣхь, и по господи помилоуѭ, съблюдающе точно тако пѣти, еже бы възлогь корень обьти вьсею прьвоѣ, и вьсѣхь побѣдити. И тогда предь свѣтыми дверми ставь, наклоняющь гадгробницею образъ чьстнаго креста, и поуно съ научаемоѥ славоу възсылаеть прьсвѣтѣи Троици, вниголи сиѩ въ оуслышание ньсеть: „Слава свѣтѣи и единосоущьнѣи и животворящѣи и нераздѣлнѣи Троицѣ, всегда, нынѣ и присно и во вѣки вѣкомь; и по амінь. Бѣгїе свѣтилїархъ начинають вскоуснаѩ чьсти, благогоѣнно и оумилѣнно; нижьнимь гласомь, да вси могоуть разоумно и вьнимателно слышати. И по свѣщаниїи псалмомь, по редоу вьсю съкрушаемь

оутренноцю службоу; ѩко же сиѩксарь ѣдаетъ, се оубо оуказано бысть о дневнои службѣ нашеи и нощтнои; рѣцемъ же и о душеспасеннои исповѣданіи; а о трапезѣ слово да пождетъ.

Глава 3. О исповѣданіи.

Подобаетъ оубо оноумленоу аще пріѣмлетъ уѩда доухоспаса, обще вьсѣхъ и по единомоу наоучати и направляти на поуть спасенія. Аще же не пріѣмлетъ, то изгнати единаго мѣлкоумрѣнно вмѣнуемаго. и сего прежде изгнаемъ да ищетъ отца; и по немъ вьси братіе, а ни единомоу же отъ насъ много отца имѣти повелѣваемъ. Аще ли же необрѣтаетъ се такоѩ ѩ, ѩкоже сьборъ, и отъ инѣхъ иноцѣ благочьстно жиоущихъ пріѣмати ѩ; но вьсегда единаго; и наоучаѩти се отъ него; и послоушати хотѣштаго ѩсь исповѣдати и вьсякомоу прилежноу цѣльбоу подавати. Повелѣваемъ же быти въ единое время, когда начнетъ се оутреннее славословіе, въ неже вьси пребываютъ въ монастырѣ, ни же о работѣ пекоуть се. Тогда да краеоуютъ се исповѣдію. А иже въ работахъ вьнѣ и вьноутрь, сіи по пакеуерницѣхъ. Коуди же и сие, когда какоѩ ѩ оупрадѣнія коудетъ могоуща, даже оумножаѩ се братство, то да изберетъ отъ мирскихъ или отъ инѣхъ благоговѣйнѣхъ братіи, и благословитъ ихъ нестоштныхъ и неразоумныхъ пріѣмати помышленія. Помышленія же, не тоже въ нощи и въ дни нашъ стоуждаютъ, приходятъ и отходятъ, такоѩ подобаетъ о господѣ; а о пребывающихъ дальное время, и брашна творѣштихъ и смоуштающихъ крѣпко; тай-

коихъ самихъ не разрѣшати, но итоучисиоу о нихъ
ѣзвѣштати; и онъ о господѣ прилѣжное братствие
подастъ. Исповѣдающїи се же, да не оутаекаютъ
и малаѧ, но вси чисто изъявлѣти, и небоѧзнѣнно
краоуеви ѧзвоу открывати; зане неисцѣлени пребоудоуть. Нынѣ нашь прилично и къ тѣмь рѣшти:
„Братие мои, зрѣще игоуменъ добре и доушеполезно о васъ попечоуща се, потрѣбно, потощете, и
къ тихое и доушеспасителное сие пристанище
исповѣданиѧ спешно пристиграте; и всѣкы оума вашего подвигъ и доушевредное помышлениѥ, чисто
и не покровенно открыте, яко предъ Богомъ, а
не предъ чловѣкомъ творещо исповѣдание. Аще же
сьлыжеть, вскоу ѩсно вѣдоушьнаго сьлажете; о чемъ
же вастрїимете соудъ; „ихочевши бо, рече Давидъ,
ихъ глаголюштихъ лъжоу!“ А иже истинно исповѣдающїи се, радоуите се и веселите се, яко ѩдѣвшедоу
спасения необорѣшенноу приобрѣтаете: ѣлъпадите же
въ сьрѣшение, не дроуга дроуга оскорбляюште, ниже
лъжїи слоуоуи предлагаюште, себе же неповинна
творяще, и соуда лоуе ищюще. И сице творяи
ѩсть исповѣдающїи се, иже каюштїи се. О потрѣбѣ бо глаголеть Ѳеѳилонъ. Сами бо въсѣко есть
врѣмѣ; а нынѣ врѣмѣ исповѣданиѧ и исцѣлениѧ
доушевнихъ страстей; да аще о коемъ разрѣшитенїи глаголати хощете, васе поноуганиѥ и
сьрѣмишлѣнїе, коего либо есть на себе въложите.
Потьщите се сьмиреннаѧ нашь помысли изъискати
страстныѧ; и оуимитати се отъ тихъ исповѣданиѥмъ;
нинѣ же въложете и здѣ соутоуевоую приплодити
пользоу. Въ тистое бо имѣете прїити здравие доу-

шенное, и всеотворимыи обрѣшати се смиренномь; ибо вопіюще оуподобимь се ѩ истинноу господеви, рекшемоу: „Научите се отъ мене ибо кротокъ есмь и смиренъ срьдцемь, и обрѣщете покои доушамь вашимь.“ Егда бо престанить кто, на себе вьзложьше вьсоу скрьбь и напасть, моужьственно съ благодареніемь, тогда покои доушеи (имать), бо есть мира, превьсходештаго вьсакь оумъ; и сихь бывь вина есть истиннои непокаяніе; сеще мерою не никто же можеть спасоване полоучити.

И ими о непокаяніи доушеспасителнои. Не непокаяющіи се да не прилъщають се, дондеже бо въ тоужьстоарнисть, вьсе сагрешоши свои отьноу доуховномоу покаяніи. Аще ли же ни, во такаваго подобаеть ихъ монастира изгнати; яко изгнаніи отрѣзати оудь; и яко строуп мецѣлашиеми и отнюдь неисцѣлными, изметати вьны; дондеже вьразоумить се смирить се. Но подлежати ихоу неприлъщаюштихь се осоуждению, зѣло на ползоу есть, яко нерадѣоумноу. Как бо ихоу полза есть здѣ пребывающителоу и не покаяющителоу се; не неудали кредь и погибель а вьсегда поуучение на зло; яко же нѣкоемоу болештоу и краеуги вьны своие не открывающоу; не вьзможно прїити ихоу въ здравие. Коеми же паче не покаяющіи се, покогда же оузрить здравие своих доушеи; ибо ихе рече святыи Василїи: „подобаеть покаяющителоу се, аще хоштеть на предсѣдание вьзыти, и ми оучити се жителства господня, ни ихъ покроеть хранити подобь доушеи и брань; но оскаженна предстаеати, всеи тмами срьдца, своемоу мноуненоу.“

сие оубо творѣите братие, но тъмо отъ своихъ съгрѣшеній оуклонитися се, на и прочее творѣите малы; ино же рече апостолъ: „мѫдры оубо обличаемыи, не предстоуть бо горшее, но исцѣлеютъ;“ и паки: „доуша человѣкоу помышляющаа, яко оуздою отъ всѣх дръжима, еже не съгрѣшати.“ Сего ради братие, обличаимъ свои дръзновенно съгрѣшенія, и творѣмъ по писанѣмоу на изоучаемоу или на вразоумѣваемыи отъ него прїимати помышленіа. А еже великою и правое повелѣваніе, предъ прїятїемъ мнишьскаго образа, единомоу подобаетъ повелѣвати се отьцоу, а по иномоу инокоу; или поучаемоу, ино не имѣе рѣхомы да разоумѣетъ чадѣхъ отьца и ученикоу предлежаще исцѣленіе подати чадѣющаго. И сие оубо еще.. А иже о свѣтѣхъ постѣхъ, на сновидѣнїа ди непитаніемъ смотрѣтя, а ино же повелѣваетъ, тако и хранитъ.

Глава й. О блѣнныхъ.

Блѣнна да бываютъ въ недѣлѣ; и вседнїмъ праздникы; и въ плачи прочїимъ всемъ святыхъ, о нихъ же синаксарь наоучитъ.

Глава д. О трапезѣ и санѣ подобаютъ.

Крепкаа оубо пресе и о трапезѣ рѣшти; о вдеѣ и прочїимъ, елика тѣлоу поучаа доуть. Яко же бо сложени юсмы отъ доуши и тѣла, сице и обрѣмъ прилежаа потреба да бываетъ, еже къ животоу. А понеже животь доуши, вѣрие, надѣтвы и паче же причастїе святыхъ тайнъ, о нихъ же доброе оубо и фелоуоуе; тѣлоу же: животь пища; о сеи

же нашь нынѣ прилично решти и оуѕаконити потребнаѩ сьборoу монастырскомоу, да бысѧ по чиноу, ни оумаленно, ни пренѕбыточно; но ноужнаѩ вьсѣмь доволна боудоуть; и о чемь вамь вьѕлюбленнымь моимь отьцемь и братиѩмь предаемь. По анафорѣ ѕакоусивши и ѕапивши мало, и по окончаніи литоургіи, вьсѣмь сьбрати се и сѣдѣти чающымь на трапезоу вьѕвѣщаниѩ, оударениѥмь трапезнаго сьхода. Идоуштоу же слоужаштемоу ѥрею сь игоуменомь, и псалмоу чьтоуштоу се, вьси коупно сьтворше поклонениѥ игоуменоу, да вниидоуть сь нимь вь трапезоу. окончившоу се же псалмоу и молитвѣ бывшеи, сѣсти вьсѣмь по чиноу оуѕаконненомоу оть игоумена, и предложенаѩ сь благодарениѥмь ѩсти. Аште же кто непостигнеть, на чтение псалма и благословение, то да вьѕвѣстить трапезарь игоуменоу; и вниоу ѕакьсненнѩ да реченть; и ѥгда благословно боудеть, подати прощтение; аще ли же ни, метаниѩ да творить, ѥлико игоумень повелить. Да боудеть же всегда и обычноѥ чтение на обѣдахь, не ропштоуштоу никомоу же, ни смоуштающоу се, ни смѣшати чтенниѩ полѕоу сь мїрскыми бесѣдами и праѕднословиѥмь. ѥдинь чьтїю игоумень, аще что велить, глаголѧ оумилно, или вьпрошаѥть его кто, такожде да творить отвѣть кратко. А иже боудеть смоуштаѥ и смоуштаѩ се безврѣменными бесѣдами и неприличными, и чтение смѣшавати; трапезарь оутѣшаѥ его да вьѕбраняѥть. Аще же непослоушаѥть, но ропштеть, таковыи безь милости оть трапезы изгнань да боудеть, и ѕапрештень не ѩсти; или никако ѩко же

можеть смирити его игоумень. Седящих же по опредѣленїи да боудоуть игоумена; и вьсякь приличноие да знаеть свое мѣсто, да боудеть и богоу прїятно; мїрскимь же особенное мѣсто; и да не боудеть о седалищи зависть вь вась братие, хотѣштихь по бозѣ жителствовати. а иже есть таковь, самь себе оуказоуеть высокомоудра и раба соуетныи славы. Оубонмь се писаниа глаголоуштa; „мрьзостьнь есть предь богомь вьсякь высокосрьдь; и господь грьдымь противить се смиреннымь же даеть благодать.“ да не боудеть сиа вь вась, да не боудеть! Да не вьсхоштете николи же, здравыи имѣюште оумь, мрьзость быти предь Богомь. Нь паче да приемлете благодать оть него; и близь вась и вь срьдцахь своихь смиренныхь имѣти его; и храмь его вьзлюбленныи быти. аще ли же кто обрѣштеть се оть вась, сего ради гнѣвае се, или дѣло предлагае и иные вины, и не ждеть повелѣниа игоуменова; стое на оуказаномь мѣстѣ; повелѣваю о господѣ, послѣдиеие мѣсто да покажеть се емоу; да наоучить се мїрскаа вь мїрѣ оставлати. егда же боудеть еще кинути се и прѣти се, еже есть неприлично, и не чисто, и по второмь и третиемь поучениї не исправлень пребоудеть, да изгнань боудеть изь монастыра; яко же некїи имѣеи тлетворноую болѣзнь; да и оть вась некїихь незаразить своею болѣзнїю. вьзлюбиль бо есть здобоу паче добродѣтели. еще же, седѣштымь на трапезѣ, да не подасть дроугь дроугоу оть яденниа некоего или питїа, и до малыа капли оть вїна; но аще кто иоуждоу имать; слоучаеть се бо сие многажди;

да идеть ѹьстно и благоговѣйно, и проситъ отъ игоумена, сице глагола: „благослови отче, имамь потребоу о сем.“ и аще оубо онъ повелить, пріими добрѣ требоуюмоє; аще же не дасть, да трьпиши, и съ мльчаниємь сѣди и благодарениємь. Сиє бо творимъ, не нѣкоюго ради немилосрьдиꙗ, ꙗко же мнить се нинѣмь, и скоупости; да не боудеть то въ насъ; тако оудрьжевати сиꙗ, паче братїи нашеꙗ покоꙗ. Кого бо ради иного сиꙗ стѣꙗвати тьштимъ се, аще не на вашеє оугождениє, братиє моꙗ; ꙗко же рѣхъ. Но благоговѣйно и благоѹьстно вьсꙗ въ насъ да бывають. Вьспоминаємъ, да не боудеть ѕдѣ ласкосрьдиє и чловѣкооугодиє, и вьсю трапѣѕоу размѣсить. Да не боудемъ разлучии, ꙗко же нѣкїи женскоусни и неговѣйни; иже егда пїють, дроугъ дроуга поунтають, претварꙗюще прежде пити и отпиꙗвати; но мы хотѣниє поутениꙗ пресѣцаꙗ, съ имъ же и многихъ искореняємъ несытство; и наоучаємъ вы малѣми доволни быти потребами; коупно же и вьздрьжаниꙗ плетоу ѕдѣ вамъ вѣмъ.

Єште же и отаи бывающємъ, темномъ и нечаленномъ дѣлѣ, да не рекоу и краденїи, вамъ приложимъ, аще нѣсть ли темно дѣло иже о таи бывають. вездѣ ꙗвлено и о семъ отъ евангелїꙗ: „Вьсꙗкъ въ таинѣ творꙗи, не ꙗвлѣеть се на свѣть, да не обличать се отъ свѣта дѣла его лоукавая.“ И апостолъ глаголеть: „вьсꙗко обличаємиє свѣть єсть, ꙗко же слово ꙗвлꙗєть, а не ꙗвленноє свѣтоу сьпротивно.“ По что, брате мои, свѣта и благодати дѣло оставлꙗєши, а тьмы твориши. Бою се рече и срамлꙗю се просити и ѕлаꙗ творю. Оубы

мнѣ! а аже соуть мрьзска предь богомь, не срамлѧюши се и не боюши се? По что о добрѣ боюши се? Ни, остави молю се ти; зане многїа свѣть сиѩ творюштиѩ, и свои разоумь попираюшыѩ, и оутанти се мнѧть, о нхь же сьболѣзьноуѩ, вьзгарѧють се ми вьноутрь срьдьца и плакати таковыхь не отмѣштоу се. Поне же сиѥ зло творюше не разоумѣють, оубы мнѣ! и грѣха не открывають. Нынь же милостивь боуди господи! и ими же васи соудбами наставь нхь на полезнаѩ. Мы вьзвратимь се оть оноудоу же изыдохомь. Пообѣдавшымь оубо и вьставшымь пѣти; и по молитвѣ, всѣмь вь свои келлїи ити. А вь вечерь иже хоще вечерати, и не боудеть на молитвѣ, и тьи вь тожде моуждение да вьпадеть, ако же и на обѣдѣ лишивыи се. Да вьпрошаюють и тьи. и аще имать вином благословноу, или вьздрьжаниѩ ради не шель на трапезоу, неповинень юсть. Хлѣбь оубо вамь хотѣштимь вечерати, тькмо юдинь предлагають се; но и того мало. или и овоштиѩ нѣкоюго мало, аще вьсхоштеть игоумень. И то сь благодареннюмь прїимѣте. Питиѥ же обычнымь красоволемь по опредѣленню да подають се. И да вьходить подьникономь, на втораѩ ѩдениѩ, и да испытають, кїимь подобало бѣше, на прьвои ѩсти; почто остали се; и аще имоуть вином благословноу, то не повинни соуть; аще ли безсловесноу, то повелѣваемь, не оставлѧти нхь ѩсти. Ѣсть бо сиѥ похвально, иже безь благословныѩ вины, остаѩти оть вь коупѣ ѩдениѩ. И семоу подобають наказаноу быти, и изгнаноу, аще мошно.

Глава і. О светыхъ постѣхъ великихъ и о малыхъ; христова рождьства и светыхъ апостолъ.

О простихъ днехъ вьсѣго лѣта рекохомъ; нынѣ же о постѣхъ реченъ. Великаго поста прьвыи седмицы, въ понеделникъ, ни литоургиа бываеть, ни о трапезѣ и ѫденїи печемъ се. а въ прочии дни сеи седмицы, трапеза бываеть хотѣштымъ вькоушати, отъ соуха квашена въ водѣ, и отъ зелиа соурова и овоштиа; питие же вода варена съ вьминемъ. Сие же до пѣтька а въ пѣтьки ѫсти вамъ варение, и вїна по чашы, празника ради светаго великомоученика Ѳеодора. а въ соуботоу и неделю, два ѫдениа варена съ масломъ, и охтаподы. давати же и вїно обычнымъ красовоуломъ. прочїихъ же седмицъ въ вторникъ и четвьртьки два ѫдениа да предлагають се вамъ, но тьчїю едино съ масломъ; вїна же малыи красоволъ, то есть полъ великаго. А въ понеделники, среди и пѣтьки, николи же вамъ варениа ѫсти, ни вїна пити; тькмо соухо квашене, и овоштиа мало, и вода въ питие теплаа съ вьминемъ. егда же слоучить се празникъ, обрѣтение чьстныи главы предтечевы, или .м. моученикъ, внѣ прьвыи недѣли и среди и пѣтьковъ; да боудеть вамъ разрѣшено хоботницы, и два варениа съ масломъ ѫсти; и вїно великимъ красоволемъ; рыбы никако же. На празникъ же Благовѣштениа, праздновати свѣтло, и рыбы вамъ вькоушати, и вїно пити; но разве среды и пѣтька, и за оутра останки вьчерашниа трапезы, аще и рыбы останоуть, ѫдите и вїно пїите, и два варениа съ масломъ по праздненства ради. егда же слоучить се

праздникь въ пѣтькь и средоу, и понедельникь или вьноутрь великиѩ седмицы; тогда охтаподы ѩмы. паче же въздрьжимь се праздника ради. Понеже тры дни сїи равни соуть прьвои недели. И доволни боудите соункомь квашеныимь и овоштнїемь обрѣтаюштымь се; и окропомь сь кьмнимь. Егда же въ великїи четврьтькь, то боуди вамь въ ѩдение варение и вїнопитие, ѩко же и въ разрѣшениѩ дни постовь светыхь. Въ великїи же пѣтькь николи же варениѩ ѩдите; тьчїю соуиво квашено и зелие соурово и овощие; а питие вода сь кьмнимь. Аще же въ светоую великоу соуббтоу, да одстоупаеть всякаѩ печаль, снизхождение на ѩдение; но тьмью дноколизмь да бываеть предь црькьвїю по обычаи. И таковыи образь житиѩ въ светые великие посты имѣите. о немоштныхь же попечение на волю игоуменовоу оставляю; а о постѣ светыхь апостоль здѣ образоуемь.

По окончанїи вьсеѩ црькоумыѩ слоужбы, седмомоу часоу настаюштоу, да бываеть трапеза по выше показанномоу образоу. два ѩдениѩ сь масломь ѩдите, разве среды и пѣтька. Въ тыѩ бо дни николи же коушаемь масла, ни вїна пиемь. А въ вторникь и четврьтькь и хоботницы ѩмы. Въ соуббтоу же и неделю, рыбы и вїно великимь красоволемь да пиете; а на вечери хлѣба мало да предлагають; а вїно великимь красоволемь. зане же соуть зноюве и соуша времене. — Христова же рождьства пость, такожде боуди вамь ѩко же и светыхь апостоль, въ ѩдениї и питїи. Тьчїю двоѩ сиѩ премѣняю, иже не по всѣ дни лїтоургисати,

ѥгда пость ѥсть; зане дьнїе малы соуть тогда; и не ѩсти двашти днемь. Бь девѣтыи чась обѣдь вамь да представляѥть се, когда пость, ѩко же рече се: ѥгда бо на оутреннѣ не поѥть се „Богь господь“ тогда пость ѥсть.

Глава ві. О праздновании владычныхь и богородичныхь праздниковь.

Вьси оубо господски и богородични праздницы, да праздноують се оть инѣхь превышше, вь пѣниихь и свѣштахь и вашемь ѩденїи; а праздникь вьхода вь светаѩ светыхь, пресветыѥ владычице наше богородице наставнице, ѥще высоуаньше да праздноуѥте. Праздниковь праздникь и торжество ѥсть торжествьь. Вь тьи же да вьводими боудоуть на трапезоу ѥлико мошьно. такожде и на врата подадите хлѣбь и вїно, ѥлико мошьно, братиѥ. И о сихь мнить се ми доволно, и о инѣхь вьспомѣнемь.

Глава ві. О ѥже свободноу быти монастырю.

Заповѣдаю оубо вьсѣмь вамь, оть господа бога вьседрьжителѧ, да боудеть свободьнь светыи сїи монастырь, оть вьсѣхь здѣ владыкь и оть прота; и оть иныхь монастыреи, и оть особныхь владыкь. И ни подь каковыми же да боудеть правдами, ни царскими ни чьрьковными, ни инѣмь никимь же. Но подь ѥдиною прѣпѣтою богородицею наставницею; и преблаженнаго и светаго отца нашего молиткою игоуменоующаго вь нѣмь. сьблюдати же и исправѧти, и окрьмѧти, ѥще же обладати и хрисовоу-

дами блаженныхъ царен; въ нихъ же оутвръждаютъ се крѣпуаю, юже свободноу юмоу и никоюю же властїю порабоштеноу быти; но непоколебимоу свободоу и николи же погибаюштоу, ни же изъмѣнюемоу да имать. Аще ли же кто въсхощеть нѣкогда въ нѣкоюе лѣто конмь образомь поработити сїи, или подъ властїю нѣкоюю сьтворити; или кто оть чрьковникъ, или оть мїрскихъ, или самъ игоумень, или оть въ нѣмь братїи, искоушенниюмь демонскимь подвизаюмыхъ; не тькмо повинень да боудеть божьственномоу тѣлоу и крьви господа бога и спаса нашего Їисоуса Христа, и богоматере госпожи нашеи благодателницы; но и анаѳема юмоу боуди; ако же реуе божьственныи апостоль; и клюетва на нѣмь. тїи.. светыхъ отьць. и наслѣдникъ боуди предателю Їоудѣ, и причастникъ рекшымъ: „Възми възми распини юго;“ и вьпїющымъ: „крьвь юго на насъ и на чедахъ нашихъ.“ Зане многими троуды и поты мѣсто сиюе запоустѣлоюе обнови се и сьврьши се, и сими поставившими свободно имѣти запоувѣданно. а тьи злообразною волею и лоукавою владѣти человѣкомь тлѣнимь и лоукавымь, сьгласити се не на ино что възыраюшымь, тькмо на корысть погивьлоую. Окаанныи окаанно сьтворимь; и не тькмо сиюе, но и блаженныхъ царен крьсти, ихъ же они боголюбивою волею своюю написаша въ хрисовоулахъ, свободоу подающе монастырю; треокаанныи онъ, и треклѣтыи кто годѣ юсть, поправыи же и инчто же нарицаю. о нѣмь же что аще и здѣ бы послѣ да нѣсть повинень; да боудоуть сиа симь образомь повелѣнна.

Глава ѓ. О поставленїи игоумена.

Подобаеть проуее вѣдѣти вашеи любьви, и творити тако непрельжно и непрестоупно о поставленїи игоумена, Икономa, и Єкклансїарха, ꙗко же ꙁдѣ наꙁнаменахь. И аще хоштете игоумена поставити, то ꙗко же нашь светыи сеи монастырь, наставнице нашеи пресветые богородице, поутемь бысть оть благовѣрныхь цареи, да боудеть ѵьстьнь и поунтаемыи монастыра нашего и игоуменъ; ꙗко же и иныхь царскихь монастыреи игоумени; и ни же да набанжають се оть царꙗ; ꙁане аꙁь сынреннымь пагоубоу монастырскоую раꙁоумѣхь, вь ꙁлатѣ, конѣхь, и троудѣ, иже вь поути; оумолихь благовѣрныеи оныеи цари, ꙗко монастыра нашего игоумени да не приходꙗть вь нимь оутверьжденꙗ ради. И вьꙁемь оть нихь жеꙁьль да боудеть вь монастыри, вь мѣсто оутверьжденꙗ царева. да егда преставить се игоуменъ оть нась вь господоу, или своимь хотѣниемь оставить игоуменство, то да сьбероуть икономь и екклансїархь оть старѣишихь братїи десеть или двадесеть; и вьшедше вь црьковь, сьборомь себе да иꙁбероуть игоумена, могоуштаго ихь не тьуїю вь тѣлесныхь окрьмлꙗти, но и вь доуховныхь на поуть спасенꙗ наставлꙗти. иже оть вьсеи братїи да боудеть скидѣтелствованъ вь добродѣтелехь и преподобїи и правдѣ; могїи дрьꙁновенно решти: „прїидите ѵеда, послоушанте мене, страхоу господню наоуѵоу васъ; вьꙁмите иго мое на себе, и наоуѵите се оть мене, ꙗко кротькь есмь и сынрень срьдцемь, и обрѣштете покои доушамь вашимь.“ а да не боудеть маговореннꙗ ради, и на испльнение тѣлесныхь

похотеи, И сего извести въ ѡбленіе вьсѣмь подобаеть. Да постиѡлаѥте же симь образомь игоумена. Вьшедшымь вамь вьсѣмь въ цьрьковь, и вьземіше сїи типикь, положите на светѣи трапезѣ, и жезьль прислоноути къ светѣи трапезѣ; и повелѣти избраномоу вьити въ олтарь съ обычнымь трьсветымь и съ тропари: „помилоуи насъ господи помилоуи насъ; слава; господи, господи, призри съ небесе и виждь; и нынѣ, богородичень; глась ѕ.. ицин въ Октоихѣ. Єдиночадьи и єдиносоуштныи отьцоу; таже „господи помилоуи.“ л҃. и поклонити се ѥмоу трьжды предь светою трапезою до земли; и вьземіше оть тоудоу сїи типикь и жезьль, и вьсѣмь глаголоущымь: „достоинь;“ и достоиноу соуштоу стати на достоиномь мѣстѣ игоуменскомь; и ставьшоу ѥмоу да боудеть цѣлованъ оть вьсеѩ братїи. И оть толѣ боудеть вашь игоумень богомь поставлень, и пресветеи владычици богородици наставницы поспѣшествоуюштеи ѥмоу.

Глава. д҃і. О поставленїи иконома.

Аще хощете поставити иконома, ты игоумене и старѣишаа братиѩ коупно съ вьсѣми изберите по добродѣтели вамь подобна. да ставить се же образомь сицевымь. По отпоустѣ оутреннѣмь и обычнѣи молитвѣ, трисветы; онь же да творить тры метаниѩ предь иконою пресветыѥ владычице нашѣ богородице наставнице. и съ страхомь да лобизаеть. Таже да поклонить се игоуменоу до земли, и преклонить ѥмоу откровенноу главоу свою. Игоуменъ же крьстообразно благословляѩ говѣнно глаголеть

сице: „Богь молитвами прѣчистіе своіе матере, и прѣподобныхь отьць нашыхь, поставляеть те иконома монастырю.“ По томь же давше ему о господѣ цѣлованіе, поставляеть игоумень на приличнѣмь ему мѣстѣ. Таже цѣлоують его вьси братіа. По цѣлованіи же слава богоу да вьзносить се и отпоусть. Семоу же икономоу сь оусрдиемь подобаеть слоужбоу свою сьвершати кь богоу и вамь; и оуправляющоу ему вами, не на лица зрѣштоу, но вьсѣхь ниоуштоу аки оудь единь. да боудеть же ему и помоштникь подьикономь. И тако о господѣ добрѣ и мензьнно пребыкающтоу, дѣла оуправлять се, и сьблюдоуть се вьсе вещи. Аще ли же что погибнеть и оть малыхь вештеи, нехраненниемь, то и стязань боудеши вь дьнь соудныи юже погоубиль еси нерадѣниемь твоимь. Тако же гсуе апостоль: „Кьсякь творіи слоужбоу свою сь оусрьдиемь мьздоу пріиметь; проклѣть же человѣкь творіи дѣло божіе сь небрѣжениемь.“ Сиа оубо слышаште, злыхь подобаеть отбѣгати кь добрыми же прилѣжати. Аще же не оусрьдьнь боудеть, и не на обштоую ползоу, врѣмѣ его обличить, яко лѣнива и не радива вь слоужбѣ своіеи; или дроугомь своимь раздавающа; или оть монастыра крадоуща и братію смоущающа; кромѣ оустава оуказаннаго; или оучениа по бозѣ игоуменова не пріемлющта; или монастырскоую тайноу нѣкоую проповѣдающа; или что вь оуставѣ нѣгдѣ разврашающта, и своа поставляющта хотѣниа; или тѣлесно нѣкіими плотскыми страстми пооблаждаема; и аще оть тѣхь не отвращаеть се, но паче вь

нихъ пребывають; то любо игоумень, любо икономь, вы же въ единомь съвѣштавше се, изберите себѣ лоучшаго, а онаго неподобнаго отставше оть предстателства вашего, и възведѣте вами избраннаго. Тьи же въ покоренїи да пребывають. И аще игоуменоу изыти слоучить се, или своею волею или нѣкїихъ предреченныхъ ради винь; то да поучитають се, ꙗко по игоуменѣ прьвыи брать въ монастыри въ стоꙗнїи црьковнѣмь и сѣданїи на трапезѣ, и въ проучїихъ сьхожденїихъ; въ ꙗденїи же и питїи и въ вьсѣмь житїи, по обште живоущымь. И егда боудеть потроудиль се нѣколико въ слоужбѣ своеи, то подобаеть давати единаго оть меншихъ слоужашта емоу. Вѣдомо же вамь и сие да боудеть, ꙗко аще игоуменъ, или икономь приобрѣть что живыи въ монастыри, и речеть: „Сие мое есть,“ не повелѣваю семоу тако быти. Но вьсякомоу доволна потреба оть монастыра да боудеть.

Глава. ѳі. О поставленїи екклисїарха.

Поставлати же вамь подобаеть екклисїарха, брата избравше по глаголоу Давидовоу: „Блажень моужь боеи се господа, въ заповѣдехъ его вьсхоштеть зѣло.“ И положше оуставъ црьковныи предь иконою пресветые владычице наше богородице наставнице, и ключи црьковныꙗ; и да чтеть се трисветое. Онь же сьтворь тры поклоны, лобизавше иконоу богоматере, въземлеть оуставъ и ключи, ꙗко оть самые владычице богородице, и пришедь къ игоуменоу благословлꙗеть се оть него, по выше писанномоу, тьчїю имѣ премѣнꙗꙗ екклисїархомь. Сїꙗ же заповѣдаю

ѥмоу, да небоудеть лѣнивь къ испльненїю слоужбы цръковныѥ; но бодренно да исправлѧѥть и благоговѣйно; помнинаюште пророка: „работанте господеви съ страхомь и радоуите се ѥмоу съ трепетомь.“ Имѣите же ѥмоу помоштника подьекклисїарха. И вьсѧ хранити разсмотрително въ пѣнїихь и утемнїихь, да не нѣчто останеть се оть вашего нерадѣнїѧ. Такожде и въ вьжеженїи свѣштеи, и кандилъ оуиштенїи и помниманїи живыхь и мрьтвыхь, иже соуть вьписани въ помѣникь. и панахиды по преданномь чиноу, и вьсѧ сьврьшати по оуставоу да тьштить се.

Глава .ѕ҃. Поучение къ братїи да почитають Игоумена.

Молю вась чеда моѧ вьзлюбленнаѧ о господѣ, и заповѣдаю да боудете въ игоуменоу и икономоу самымь дѣломь послоушници въ заповѣданныхь вашь, вьсякоу чьсть и почтение имь отьдаюште. да отгнана оть вась зависть боудеть. да отстоупить соуетнаѧ любы оть вась. разсоуждение имѣите истинно, сьблюдение испытно, и мѣрила правды, вьзысканиѥ истины. Зане самоѥ призираѥть вьсевидѣщеѥ око, срьдца и оутробы испытоуюштеѥ. Сицевыи въ вась вьзысканїю да бываѥть соудь, ѩко они наши соудиѥ и испытатели, а не мы ихь. Аще ли же въ чесомь сьблазнѧѥте се, не могоуште разсоудити праведно помысли свои, къ иномоу да притѣкаѥте, могоуштемоу разсоудити злыѥ обычаѥ вашѥ, творѣштиѥ погибель доушамь вашымь. И аще праведно къ нѣмоу изрѣчете и здравыи ѥго сьвѣть и истинѣ сьхраните, избѣжите осоуждение. Ѥгда же

послѣдоуюте самосьвѣтню ѕаомоу, и наюте клеветати и соудити прежде соуда, то колико принесете вредь, не тьїю себе, но и ономоу и проуїимь. Не оустремите се оубо сами вь рать, и свою волю, но вь единомысаие и единомоудрие и послоушание. Аще же не хоштете моего поочуения, полезнаѩ вамь сьвѣтоуюшаго, послоушати; изберите себѣ иного наставника, иже вьсхоштеть по воли вашеи творити, и повиноуеть се онь вамь паче, не же ли вы томоу. Тѣмь же таковымь самоуноуникомь заповѣдаеть мое смирение; оставити грьдыню, и не быти противнымь; зане господь смиряеть грьдыхь гнѣвомь своимь, но непрекословно повиновати се. Сие бо зѣло полезно есть вамь. — Еще же молю вьсѣхь вась, чеда моѩ о господѣ, когда поставить се вамь игоумень, попецыте се, о доушахь вашихь, и оусрьдно емоу открыте оустроения ваша; и исповѣдоуите доушевреднаѩ помышления ваша; да оть сего разоумѣѩ онь вашоу любьвь къ себѣ и вѣроу, оусрьдно наложенноую емоу дльжность носити имать. помышления же не она, иже яко боуреѩ приходѩть и отходѩть, но пребываюштаѩ нѣколико часовь или и дней вь доуши, и брань твориштаѩ; о нихь же и прежде рѣхомь. Невьзможно бо есть человѣкомь вамь соуштимь, еже не помысляти что лоукаво. Но трезвити се подобаеть оть сьсложения и плѣмения нечистаго и скврьнаго. И неотлагаите доброе врачевание исповѣдания, но сь оусрьдиемь вьсѧкимь къ семоу врачеванию притѣкаюште, вьзможемь о господѣ прїити вь сьединение; тожде помышляюште, и тожде моудрь-

стоуюште; онѣмь пастыремь окрьмлаюеми и пастаклаюеми; и ꙗко же нѣкаꙗ верига ꙁлатаꙗ сьплетите се любьвїю дроугь къ дроугоу; и оть многихъ оудовъ къ еднно тѣло сьеднете се; немошти дроугь дроуга, аки своѥ оуды носѣште подъ еднною главою, по божьственномоу Павлоу, въ сьꙁиданиѥ доуховно растоуште. аще ли же кто боудеть въ вась неприклонѣнь и несьгласенъ творѥи свою волю, и къ игоуменоу не исповѣдаꙗи се, или къ общемоу отцоу; ꙗко же выше написахомь; но много себѣ отьца доуховнаго избираеть и ономоу помышлениꙗ своꙗ объꙗвлаеть; вьнѣ и далеуе таковыи оть нашего стада изгнань да боудеть безъ вьсꙗкаго помилованиꙗ. О срьдцевѣдуе господи! коль сїи ꙁѣло ꙁлѣ сьвѣшталь се есть! Но да испредѣлаеть се изъ монастыра и отлоучаеть се; и чоуждь да боудеть нашеꙗ чьсти, житиꙗ же и бесѣды; ꙁане оттрьже се сьеднениꙗ и сьвокоуплениꙗ; и сьмоуштениꙗ и вреда виновьнь.

Вамь же вьꙁлюбленнымь моимь о господѣ, ꙁаповѣдаю, да пребываете вьси чьстно, вьси добромысленни, вьси благоговѣйни, вьси покорни и послоушни игоуменоу вашемоу; ꙗко се рекоша свѣты отьцы:“ Аще нась ради печеть се, и слово о нась вьꙁдати хоштеть, како мы семоу не повинемь се.“ И ꙗко глава проуее чьсти ради да слоушаемь и поработаемь. Ꙗко же реуе апостоль: „повинноуте се игоуменомь вашымь и покорꙗте се, тїи бо бдѣть о доушахъ вашихъ; ꙗко слово вьꙁдати хотѣште о вась богоу.“ дроугь же къ дроугоу еднномысаиѥ и мирь и любьвь имѣите; дроугь дроугоу реченоуте въ добрыхъ; дроугь дроуга поощтраите

на добродѣтель; дроуг о дроузѣ доушн своє полагаите; по глаголоу господню: „сиѧ заповѣдаю вамь; да любите дроуг дроуга, ѩко же азъ возлюбихъ вы;“ и паки: „и о сеѩ разоумѣють вьси, ѩко оученицы мои єсте, аще любовь имате междоу собою.“ Разоумѣите ѵїи оученицы боудемь, сиѧ хранѣще; ѩковоую славоу и веселиє имамы полоучити ѵловѣколюбцемь владыкою наоучаємы єсмы. Тѣмь же съ вьсѣмь оусрьдиємь и вьсѣмь моужьствомь и вьсею силою заповѣди єго съхраним.

Глава 31. Поучеиїе къ игоуменоу.

И ты отьче доуховныи и свєштєнмаго стада сего наставниче, смирєнь боуди и милостивь братїи. отьчьски ихъ наставлѧи на єдиномысліє. Єи молю се о вьсѣхъ печалоуи; вьсѣхъ съблюдаи и вьсѣхъ трьпи, помаганѧ, поучаваи, съвѣтоуи и оутѣшаи; недоужные исцѣлѧи; немоштные оутвьрждаи; малодоушные вьздвизаи; съгрѣшаюштые проштаи по господню оученїю, седьмдесеть седмерицею, аще покаютъ се. подобаєть бо послѣдовати єваангелїю, и милосрьдно намь соудити братїю нашоу, а не краи хранѧще правосоудиѧ; ѩко не милостивь, и ненавидѧште осоуждати ихъ. Рече светыи Василїи: „дьлжень єсть игоуменъ, ѩко отьць о дѣтехъ присныхъ помышлѧти, съблюдати, вьсѧкаго потребоу исплньнѧти, и прилоучное вьсѣмь приносити исцѣлєниє и снабдѣниє, ѩко немоштнымь оудомь; или тѣлесно или доушевно; съ любьвїю и отьчьскимь доброжелателствомь.“ Не соуштымь же вамь сицевымь, недостоини игоуменовати или икономьствовати.

Таможе высчитаютъ иже лѣта въ обителѣ имѣть предалгаю, или дѣло какое, или доброродие, или потребие, или приносение себѣ, или добытие; но онъ да будетъ потребенъ сущему ублаженію, иже отъ васъ въсѣхъ святомъ избранъ; аще и невоспрещенъ; аще и невнужденъ. Ни едина во отъ того предъ монастыроу бываетъ; можетъ во вогъ и отъ имѣнія сего вѣдѣнгмоути тебѣ Авраамоу, и сѣмяни дати премоудрость, и слово мелоѣсмыслъ, пяте отъ хвалящихъ се своею силою и премоудростію, и богатствомъ, и доброродиемъ; и свидѣтель симъ великій апостолъ Павелъ. „Боуіи“ рече, „міра и немощныя избра богъ, да премоудрые и сильные и высокіе посрамитъ.“ Еще же оубо и сіе прилагаю къ реченнымъ, о постакленіи игоуменовъ и иеромонахъ, и велми потребно.

Глава к. Да не порицаютъ братіи игоумена о иждивеніи гостемъ.

Да не осоуждаютъ братіи игоумена и иже малѣйшимъ словомъ да истязоуютъ, о иждивеніи монастырскомъ ради потребы. Не прилично во сіе и доушевредно, и велико раждаетъ нестроніе, розноутеніе же и разорительство и сѣмѣнъ мѣсть. Ни ты наши игоумене, оумножаемъ или дроутомъ своимъ, иже не соуть на потребоу монастырскоую, да не раздаваемъ. Ни же сѣбираемъ, и себѣ вѣдомаемъ, глаголя: „аще отставитъ мя отъ игоуменства, да имамъ сіе за потребоу мою.“ Оубо творящіи таковая, да боудоутъ о сеотѣмъ доусѣ непрѣтъстни кожѣстиенныхъ тайнъ. Аще братіи не боудоутъ въ-

прошаемыи и бѣгаемыи о творѣщихъ имъ. Такожде и братиѧ вѣдь его коли творенїи, да боудоуть подверженыи и прежнеи ѕаповѣди и сеи: то есть канонов. И не оувѣшать бы истиноу сиѣ творенїи страшнадо соудїи, и помышленїю истѣзателя, грозного осоуждения. Тамь же вамь не боуди бывши бы роуца кога жика. Когда же толико бѣсьбастии и безсрамни являеть се, яко ни соуда божия боиште се, не аѧко монастырскыи растоуають, не прилѣтии да боудоуть, донде же отъ сицеихъ отстоуаютъ и

Глава ка. Сказание о иконахъ, ѕавѣсахъ и книгахъ цркоковихъ.

Не претворенимъ книги боянимъ стѣжаниемъ свѣщтенихъ сьсоудъ, иконъ, ѕавѣсъ и книгъ, и иного вьсего стѣжания цркокнаго, не тькмо же непретворенна да боудоуть, но и отъ нюдь неподвижима; и ни отъ кого инокам же каки вѣдымаемы да иже отъ сихъ нѣкто отъимоуе вѣдымаеть вины ради мѣкки, цркви отрадеемѣи да подпадеть дѣлоу; и осоуждень о сихъ да боудеть, оумиоуженнымъ ѕакономъ. Инеиѣ ради благословенымъ чины, ни мы, ни инъ кто отъ благорадоущихъ, да повелить вѣдымати, или претворити; кои се оусѣхноути въ сихъ осоуждение. Тыйи въ ретѣ слоучшеиихъ се избасти отъ разоренїи монастыра; слоучшиноу се пожѣшти или отъ троуса пасти се; или ино что токо, иже боудеть монастырю на помощь; а въ иномъ житесоуе же не боудеть нѣсти помощи;

тогда тьуїю да подежжила боудоуть сиї. Но не тамо единемь игоуменомь, но вьсею старьшешею братиєю, да боудеть оусьвєтовано и оуправьлено.

Глава кв. О изложенїи къ вьсѣмь, иже подобаєть излагати се.

Но и сиї ищите заповѣдь, иже вьсь вьсѣмь излагати се отъ монастырскиїи правды; иже вложаїи вьношениємь, да преписоують изданиїи, когда и камо; а вьношениї когда и отъ коудоу. Сиї вьсѣмь заповѣдь: доухїаноу, жононоу, паратиноноу, или вьношениноу жононоу, или иноу некоую слоужбоу дрьжащїемоу. Тако наставляю вы, да вьси недлагаєте се, да боудете непорочни и не оклеветаєми.

Глава кг. О соуєтословныхъ и празднословныхъ.

Прочеє и къ сиїмь слово прилежно; аще кто отъ вась въ роукодѣлїи или въ иноеи слоужбѣ, и сходѣть се тамо, соуєтные творяще бесѣды; наклоноули бо соуть вьнимаєниємь; таже и въ скверословиї нападають. Отъ многословїа бо, рекеь не оубѣжить грѣха. Маоуати се же отъ вьсякаго да не отметають се; заповѣдаю оубо семоу отъ любве сиїе творити, да вьзбранюєть доушеспасаемые бесѣды; отъ божьственныхъ писанїи разгаворьствїи доушеполезными; или да мльчить; „оудержаваєи бо оустнѣ, разоумьнь єсть;“ реує Соломонь. И въ поути бывше тѣмь же мльчаниємь исцѣлѣваите се. Зане отъ неоудержанїа языка, и въ досаждениї дроугь дроугоу выходѣть, аще не клоють се и дро-

шитенїмъ не просеть съ съкроушеннымъ срьдцемъ. Желаемъ же вси мирь и любовь имѣти дроуть къ дроугоу вьсегда; и въ мѣсто гнѣванїа, наоучите се глаголати: „Благослови и прости брате.“ А иже съхожденїа соуѥтнаѧ творѣштїи, и приходѣштїи дроуг къ дроугоу безъ вьсякыхъ благословеныхъ винъ, и отъ игоумена запрештаемыи и поучаемыи, не отстоупающїи отъ злаго обычаꙗ, таковїи да отлоучать се.

Глава кд. Ѳ иже не имѣти особьнаго въ келїи своего имѣнїа; даже и до мѣдницы; ниже мѣдницѣ, ни чаштїи, ни одештїи.

Имоущїи какое стѧжанїе въ келїахъ своихъ, разорꙗють таковїи общежителноую законѣ монастырскоую, аще кто и до мѣдницы имѣть свое оно быти; и обоштїе, безъ благословенїа игоумена, подъ канономъ да боудеть. И отаи ѣдыи сиѧ, аще скоро не покаеть се, и не прїиметь поученїе отъ дроугыхъ и оучителъ, но прескословлѧ имъ и крадѧ боудеть отъ монастыра нѣчто, и не исправлѧе се, да отъгнанъ боудеть таковыи; да приложить се же и сиѥ къ ѳетенїмъ.

Глава кв. Ѳ ино не хотѣти въ васъ числоу многоу быти, но аще и мало, но съ любовїю.

Числоу въ васъ не оузаконѧемъ быти, но толико да боудете, елико доволно препитати се можете; и елико възможеть товѣнїе и любы и единомысльство съхранити се: и иныхъ вьсѣхъ сконхъ елицы испоѣдоуютъ се чьстномоу своемоу игоуменоу, и

сь трьпѣниемь и смиреннымь покиноуть се, и ѣже заповѣданнаѩ имь богомоудно исполнити тьщать се; а дроуѕїи да отсыдають се; аще и ѣ малѣ слоучить се остати се вамь. Лоучше бо єдинь творити волю божїю, паче многихь безѕаконникь.

Глава кѕ. Єже не имѣти братиниць слоуга.

Отрококь недостоить имѣти вамь. По два же ѣ келлїахь паче благо быти, єдинодоушно и єдиномоудренно; ѣ любьве доуховнѣ, и ꙗко сьдышна брата ѣ истиннoу сьѣкоупивше се; то же иго господне всєдоушно влекоушта; и дроуть дроугоу сь благоговѣниємь и отьсѣуєниємь своєю коли покарꙗюшта се. да исполнить се и ѣ вась Давидова похвала, єже реуе: „Коль добро и коль красно, єже жити братїи ѣ коупѣ.“ Подобаєть же и сиє разсоуждєниє сьтворити, да повиноуєть се и поучитаєть новопришедшїи предипришедшемоу, неинжныи граммотномоу, неразоумныи наказанномоу, и младшїи старѣишемоу. Аще же по єдиномоу соуть, да разсоуждаєть игоумень, и тьи да сьвѣть житиє ихь.

Глава кѕ. Како подобаєть давати одєждоу и обоувєниє.

Повелѣль ныхь перѣе давати братиємь ризы шьвєнны; но видѣхь заистїю дїаволею быкшаѩ ѣ нихь роптании много; глаголюще дроуть ѣ дроугоу: „тебѣ дано лоучшеє, а имь хоуждшеє.“ Сего ради повелѣваю, єгда прїидеть ихь мїра ново, да дасть се ємоу риса и сьраоуица. вьсѣмь же братиємь ѣ

годь да даютъ се денгиими,*) самыми сими коупокати одежди; а о обоуменіи остаемю на разсоуждение игоумена и икономаа; да его же будетъ не имоуща, да подаютъ емоу калаґіи и иное. Чрьковникова же, не оскоудно да боудоуть калаґіи. а о ношьныхъ ризахъ, яко же бьзможно боудеть монастыроу. еще же въ годь да даютъ се ямь по литры масла, просвѣщениа ради келеннаго, въсякомоу; и вльни по роуноу, аще и коупиеше. а иже соуть чрьковницы избраніи игоуменомь, иже и келенное имѣють правило, онымь по три литры подавати масла. Но да боудоуть по два въ келаіи, еже бы съ единѣмь кандиломь испольнити могли правило свое.

Глава кѳ. Не въстаюштихъ въ чрьковь како наказовати.

Въсѣмь заповѣдаю на въсякомь правилѣ чрьковномь быти; припадаюште и молѣще се о себѣ и о міръ; и слоужаштеи братіи, боуди же кто обаѣнить се въстати на оутреню или на иноу службоу чрьковноую, безъ вины благословныи, или болѣзни, то да творить предь игоуменомь и въсею братиею, метаніи .л҃. по срѣдѣ трапезы. и аще не покаеть се, и второе не въстанеть, то .с҃. егда и по сеи не пріидеть въ чрьковь противе се и непокор

единомѣ, но и прочии братїи, иже оуже ѣ монастыри; кромѣ иже ѣвнѣ монастыра обрѣтающїи се.

О чтенїи.

Ѣ чтенїи и канарханїи, комоу екклисиархъ метание сьтворить, или на пѣние, или на поучание, кромѣ немощти тѣлесныи, да не отречеть се. А на трапѣзѣ чтение, повелѣваю дрьжати седмицами. Аще же кто екклисиарха непослоушаеть, оть игоумена да истязанъ боудеть; ѥмоу вси оставляю.

Глава кд. О иже никомоу же варити особь, ни пити ѣ келїи.

О семь вамь предь богомь и предь самою владичицею богородицею настоятелицею запоѣдаю, да боудеть ѣсьмь вамь сие, иже на трапѣзѣ ѣстїе и питие, а варити вамь особь не повелѣваю, ни тебѣ игоумеиоу, ни иконому, ни екклисиархоу, ни иномоу комоу оть братїи пребывающихъ ѣ вашемь стадѣ. Аще же боудоуть гостѣ монастырскїи, то игоумень, ѣ необитность же игоумена икономь, или оть прьвѣнишихъ кто ѣ монастыри братїи, да оупокоить гостѣ, ѣко же подобаеть. Того бо ради единаго, радѣтьма ѣдении да бывають игоумеиоу и подобаема да боудеть ѥлико доволно. Ѣ томоу же и ѣпадающїи ѣ болѣзнь отраднѣишаго и доволнѣишаго требоуютъ ѣстии же и питии, на оукрѣпление немоштаго ихъ тѣла. Сие бо ѣвѣсно мьнить се ми и братиѥмь. Прочее же ѣпаждати непрестанно.

Глава й. О поставленіи въ различные службы монастырскіе.

На всѣ службы монастырскіе, сіце поставляти, ꙗко же и иконома; ключари, ключы полагають предъ иконою пресвѣтыѧ богородицѣ; и вышоу трисвѣтомоу ново поставляюштіи се да творить .г҃. тры метаніꙗ, и лобызавше иконоу, вѣземлеть своима роукама ключы. Не имоуштіи же ключеи тькмо лобызаеть иконоу и преклаꙗеть игоуменоу главоу свою; пріемлеть оть него по предписанномоу благословеніе въ поставленіе.

Слово лд҃. Иже наблюдати игоуменоу братію, да не творять разграштеніꙗ.

Игоуменъ да наблюдаеть братію въ церкви, на трапезѣ и на всѣкомъ мѣстѣ, егда оуже седять праздны и праздословять, то братіи ихъ пооучаꙗ и исправляꙗ. Сиꙗ же поминоувшыꙗ се, испросита оть него прощеніꙗ, и отшедшыꙗ съ молитвою въ келліи, роукодѣліе творити. Но и трапезарю блюсти подобаеть на трапезѣ, да не нѣкое оть лѣности своеꙗ, неоустроеніе доброе, на роптаніе братіи, представить ꙗстіе; или неоушкеꙗные сьсоуды имѣꙗ; или нѣчто изтоплено; или неꙗко вѣсьма раздѣлено. За сиꙗ оть игоумена да боудеть емоу казнь.

Слово лѥ҃. О братіихъ трогдиштихъ се въ службахъ монастырскихъ.

Поставляющіи се братіи на различныꙗ службы монастырскіꙗ, икономъ, екклисіархъ, паранкономъ и

прутїи многїи; и когда они благоволение, съ страхомъ божїимъ, и съ правдивымъ сердцемъ послушаниемъ своемъ держеть, праведно есть такоевыхъ не прелѣнити отъ службы. А лѣнивыхъ же и непослушныхъ, или лукавствующихъ, подобаетъ наставляти; поставляти же имъ. И аще обращаетъ се кто отъ нихъ и крадомъ чьто, нонже малое; осуждень есть господемъ нашимъ Їисусомъ Христомъ, и прелучитою его златорїемъ, обитею настоящою, отъ него же и вѣчнїи прїемъ; обѣщта бы се не лукаво, но истинно служити ему.

Слово лг̃. О ключарѣхъ, и рыбарѣхъ и хлѣбарѣхъ; и страторѣ и икономѣхъ метоховъ.

Молю оубо васъ чада мои о господѣ, ключари, хлѣбари, рыбари, и пекоуштїи се о мекахъ; и иже соуть икономи въ селахъ монастирскихъ; и на двора посыланемыи въ фаѕанчиими места, потреебы ради монастырскими, и вьси служащїи, благодоушьствоуите и съ страхомъ божїимъ служите; ѕлаве великою вамъ готовить се отъ господа въздаяниемъ. Не книжници вѣдите, яко довольнъ имѣете отвѣтъ къ богоу и мамъ, отсрьдною о службѣ вашеи таштаниемъ и сьмотрениемъ. А иже ѕнають писаниемъ, и послушаниемъ въѕкраниеми отъ прьковныхъ съкраниїи, и инаѕїи погоѣнти помьѕоу, таковые поучаемъ, не малодушествовати, ни отчаивати се; но благодоушно служити и радостно. Понеже оукрепилъ ихъ господь, послоужити краѣїи своеи, по подобїю своемоу; ино же рече: „не прїидохъ да ми послоужать, но да послоужоу, и полежоу душоу

мою; за избавление многихъ." Хрите бо братіе мои, мою дѣло сьвершаете; радуйтеся комоу подобите се. Тво оубо сьрьдьце и сьмоуштаюте се, о оставленіи сьборокъ. Не радуюмаюте ли, яко доушоу своюю полагаете за избавление многихъ, яко же и владыка мои Христосъ. И егда братію вашоу оупокоеваете, радоуите се и весеите се, яко едва исправити вьзмогли бы молитвоу; а книгами своюмоу послоушанію, вьсегда въ молитвѣ есть. Блаженни бы въ семь попеченіи ревнителіе. добраи бо молба есть послоушание; и зело добра; въ богоу бо бесѣдовати насъ творить; и оть земли на небо насъ вьзносить и любьвы сьединяеть. Болшеи же любьве иноуто же есть. она бо слава вьсѣхъ добродѣтелеи и сьвершение. оныи соуть аки оуди дворовнаго чловѣка, а сиа глава и сьединение вьсего тѣла, въ нюю же сьпряжено вьсемотворенное смирение, и милостыня, и чловѣколюбие; ихо же ради богъ чловѣкъ бысть. ради сего о главѣ нашѣ пещи се подобаеть; а не оставаеще оноу, о нашихъ оудехъ потьщитеся. Бонмь се бо за оставаемыи чрьковнихъ сьбраніи, реконть: не оужасаите се ни мало, ибо чистая исповѣдь, аньгелие она напаеть вашь и прощение подаеть. Тьчію да не лѣности ради боудеть оставление, того боите се. аще же сего нѣсть, радоуите се ни, оусрьдно въ послоушаніи слоужаите. рече бо господь: „иже мнѣ слоужаи мнѣ послѣдоуеть, и идѣ же есмь азь тоу и слоуга мои боудеть." Идѣ же есть Христосъ, на небеси о десноуѣ бога отьца, тамо и слоугѣ одобаеть быти, идѣ же и слоужимыи.

Глава .л҃д. О посыланіи на раздаяніе добытокъ.

Понеже немощнѣе обленошеи есмы; и прилежнѣе тружахомъ нежели притѣжаніи; сего ради и о сихъ нечто се подобаетъ игоумену, и иконому и разсмотрити прилѣжно, братіи на старешинство тамо посылати. Благогоѣнныи и цѣломудренныи старцы; ихже предпокаяніе есть; иноплеменныхъ ради пражіихъ наетъ; аще бѣдно будетъ.

Глава .л҃е. Како подобаетъ пѣти панахиды ктиторомъ.

Докаѣтъ убо о монастырскихъ; доколе же и ихже подобаетъ ѕаповѣдахомъ. О усопшихъ отцѣхъ и братіихъ нашихъ, да почтимъ же свѣтло съ всенощнымъ бдѣніемъ, память свѣтлаго и присномятнаго отца нашего и ктитора Симеона инокъ. февраря .г҃. и сырьшанте праздникъ въ пѣніихъ и свѣщахъ, и въ нашемъ ѹденіи и питіи. подадите же и на брата хлѣбъ и вино, аще прилоучитъ се кто въ дни тѣи. вождьте же и сию, егда прилоучитъ се память сия вечеръ великаго поста, то прежде поста сырьшанте. На панахиде же въ вечеръ, всеи братіи подати свѣщи, да поютъ дрьжаште надъ гробомъ. — Сиѣ же образомъ пѣти вамъ и на память блаженно почившихъ, вашего иногда подружіи его, Анастасіи монахини, мѣсеца Іюніи .к҃а. —

Глава .л҃з. О панахидахъ почившихъ и потщи имѣющихъ въ обетѣи обители сеи, отца и братіи нашихъ; како подобаетъ пѣти и поминати.

Ѥлицы и по мнѣ достойно притворися что въ обители, годовыи памяти ихъ да бываютъ и помин-

ніяти, по оуложенїю нашемоу. такожде и братїи, ихъ же имена въ помєнникоу вписана соуть, или вынешоуть се. въ коеже престоавльшихъ се, не тьмо всегда на литоургїи, вечернѣ и оутреннѣ да помнимоуть се, но до .м̃.го дне и просфоры его да приносимоуть се. Въ силь же да вьнесоуть ноегождо оумрьшихъ екдисїархъ; да имаюте и незабвенно, и творите всесоудно. Но еште исчьтаніе о семь повелѣваемь. Понеже оумножившымь се братиамь, сьлоучити се имать многашти, оумираюшихъ братїи памѣти .ѕ̃. или .д̃. сьтешти се; или и самыма дѣломь въ єдинои седмицы; и стоужно боудеть, комоуждо памѣть творити въ панахидахъ; да оставляють се отлоучени канони панахидамь дневни. иже на вьсе дни по дльгоу вамь объявлени соуть; и прѣжде отиседшемоу пѣти. повелѣваемо же да не боудеть то, аще кто отъ братїи изволить до идеть и да поеть за мрьтвыхъ; а прогїи да поеть въ параклитницѣ; вьдаженнои панахидоу. Тако да боудеть сиє и да творить се; и благоразоумно вамь, мнить ми се, и богоу. Аще ли зимы ради, или немощти, не изволите сиє, но не прекоуште, да не боудеть же лѣности ради. И елико-сьвѣсте, въ тои седмицы памѣти, вьси коупно сьбраніе се, вьсякь єдиного сиа да творите панахидою. Аще не слоучить се память нѣкоемоу игоуменоу вашемоу; семоу бо особно да бывають. и сиє да отдаите братїи нашеи дльгь, памѣти ихъ поуитаи; и отъ запоѣди ваше не отпадаюште. да творите оубо въ панахидахъ сиє. а въ литоургїи о нихъ добро єсть, єже коупно вьсеми памѣтемь

ѣ ѥдино бывать, престѣрпѣвъ же и кеждо принесшимъ; на что и керн въ грешницѣ отвѣщуемъ есть, и вѣщошиемъ; и ѩко же суглобно кѣсоу и вѣзложено, еще да творить. А ѥже кто что принесъ или принесеть, да бы подавало се на братъ, за некоего памѧть; то ѩко же суглобрнѣ въ монастыри, въ памѣть онаго подавати запобѣдаемъ, неоудержанно. Днесоуши суко запобѣдимъ, ѩже суть оупнесоваемъ, нерекомъ бывъ отъ господа, или дїаволомъ на высокомъ лицоурїи. Тъсти и поимати вѣпросимъ; да ѩко не понесоуть рѣкобѣ ихъ, о лишенїи онѣхъ помнимъ.

Гадка аз. О постригающихъ се.

Поутемъ мѣстѣоуи слово, прїиде и о постригающихъ се. Ѩда кто прїидеть отъ сѣмьнихъ, или отъ мѣкїихъ дѣлесмъ чини, и вѣдлѣтихъ мѣнѣ житїе, таковїи да подстригаеть се и бѣноуѣрь оуѣкошенїаго крѣмѣе; молитвїи бѣсь, и сѣмь бѣгаѣмо прїимѣте. Аще же отъ слоуѣнкѣнихъ се нѣдѣлаи суть, но прїнесеѣи ѩ дѣеи, въ обитѣли, да обѣсноуть се въ плащѣнїцоу и мнїнесїи бѣсь; да запобѣдаеть се же мѣ вѣзложено слоужѣнїе, и да наблюдаеть сеь и аще въ сѣмрѣсмѣсь и трѣпѣнїемъ сѣрѣшаеть слоужбѣ своѣ, да прѣбѣваеть ѩ. мѣсѣцѣ; и тогда подстригѣмъ, обѣсноуть се въ одроуѣнїе свѣтаго мѣгаѣмаго одрѣда, и прїчїтаемъ да поудоуть братїемъ. Ѩда же, слоуѣнїть се мѣнѣкоромъ и оумомъ, ронїгоуѣще о дѣволѣданїемъ бѣсь, нѣгоуѣсѣмъ подобаеть мѣлрїимати. Ки

сиѣ же и о сель подобаѣть пещи се, иже отъ иноудоу приходѧтъ мнѡзи, и прїѧти ѣсмоштете, да не наслѣдоуете ѫ ѡ мѣнїихъ отрещихъ се оуже принесенїихъ: не прѣпродавати бо благодати божїе дарове, ни на добитѣхъ продавати. да не кїи ѕде стоуде ѫ поношенїе прїѣдеть, ѩкоже ѣ насъ подстригаѡштихъ се, и ѕлаи оси глаголѣ ѩвленїе ѩвидеть, ѩко ѩки тоуе; болшое или мѣньше; и доуше ѩвлѧти се принесеноу, а не прїѣмлѡштоу. да не боудеть оуже ѣ насъ; да не боудеть! Бѣре же что и ѩмь постриѕаеи се приносить, да прїѣмлеть; болно бо ѩсть оуже а не съ поноуждениѥмь; и болно дѣло боголюбиѧ милостыни, чинь имѣеть добротворенїе, и отъ бога ѣѕмѣздїе боудеть и грѣховъ оумиштеніе. Пате же да фететь истиноу; поклѧдь принесъ богоу и фрутистаи его мантери настоѧнницы. Ѩко бо ѩсть отреченїе и принесенїе, а дроугое дарь и милостыни, подаѧнїе или поклѧдь. ово оубо обѧно имѧть ѩѕдѧнїе; и ѩко же на ѩмоуно коуплно требоуеи полѧгаеть. О нѣкїихъ сноучениихъ се глаголѧхъ и сьмѣтаннѧмъ коупаѧхъ; а иже отьданїемь полѧгаеньо, на небеси имѧть надеждоу вѣчно. и да ѕа сиѣ не ѣѕмѣнить се далѣе, ѩко отъ поутеѧнїи отъ прочїихъ братїи; но рацѣ боѣди съ насами, по оуѕаконенноуоу оустаноу монастырскоуоу. Бѣре ли когда отъ нагѣта кражи и отъ многосьвѣтїи, отьстоупити отъ монастыра покоуситъ се; и ѣсмоштеть дарованное отнести, да не дѣсть се ѩмоу тоѥ. ѩко недостоитъ Богоу дарованное и ѣѕмѣнить се; ѣѕмѣнѧѧи же

свѣщтенно крадѣнь есть; творѣи же свѣщтенокрадѣние самонь имать. О чесомь вьси вѣсте, дѣтѣ мы и не глаголемь. И сие тако имѣите.

Глава лѣ. О поданіи на братѣхь братіи.

Сие вьдась зѣло да хранить се, зане великоую пользоу и спасение оумножаеть вашь; кое же сие: на братѣхь подаяние, и странныхь и немощтныхь оупокоение и посѣщтение, ихь же ради гостинницоу отъ христолюбиваго нѣкоего образа испросиеше сьзданомь. страннѣи оупокоити, братие, и немощтныи, яко же, вьзможно потьштѣте се; нагиа и босиа одѣваите и обоуваите, вѣтхими вашими одеждами и обоуштами. Не самѣми вами даваемо, сего не повелѣваемь, но игоумеомь. Питати же алчныи и доуши давати яко же рѣхомь, оуѕаконенныимь хлѣбомь и водою, и соуномь отъ трапезы вашеи избытоуѣствоующыи подобаеть бо отъ вьздрьжания вашего сиимь быти. Но не боудеть тьштетно и безь вьздаяниа и отъ избытковь; любезно бо и сие богоу, иже по вьзможности, оумрьшыхь же погребати; страшно гробие же есть тѣхь ради сьзданно. Погребати же сь псалмопѣниемь, яко же подобаеть хрїстиимство; и вьсякоую милость творите. да и мы богатоую о нихь отъ бога милость прїимемь. отъ братьи же вашихь, никого же праздна отпоуштати веаще.

Глава лѣ. Повелѣние игоумеову, и вьсеи братїи вашеи хранити неизроушимо, вь сеи тиницѣ повелѣваемаи.

Молю господа ради вьсѣхь вась братиа моа и чада вьзлюбленаа о господѣ, сьблюдати вьси мною

сїлыреннїмь отьцемь вашимь, законоведанїемь имь, и о сихь хотѣнїе моє и преданіе и сьвѣть и заповѣдь, не разорнмоу и непоколебимоу, въ ползоу вамь и въ спасеніе доушевное, и въ оутвьрждение, и да рекоу вьсѣмь въ оупокоєніе, и въ похвалоу и оукрашеніе отьцоу моємоу предь лицемь господнимь. Сего ради и кнноу вьсѣхь сьблазновъ азъ изгнахь въ семь тинницѣ; и законоведахомь мѣ, и непокровенно наоучити васъ потьштахомь се; да не по отьшествїи нашемь, мѣсто въ васъ обрѣштеть, врагь доушь нашихь сатана. О чесомь молю владичицоу мою прѣпѣтоую господоу наставницоу, да не попоустить поколебати васъ отъ правого намѣренїа, и свою прештоу поставити и разбити же съ многимь потомь и троудомь, въ спасеніе доушь вашихь помоштно божиєю добрѣ въстраждено, и вьсякою єже зрить се красотою оукрашено. Но вѣмь яко николи же оскоудѣють злобныа мнмы, злобы начальникоу, єже влагати въ ны разкрашенныа и крывыа помыслы. Но вы вѣси божиєю благодатию просвѣщенїи соуще, и отъ божьственныхь писанїи и оглашенїи чьстныхь чтенїи наоучени, вѣсте єго кьзни, и како имь противити се, и отьгнати навыкосте; станете противо злобы твердо, помощь великоу и непрекорнмоу имоуще божїю, и ходатаство прѣнепороуныє владичицѣ нашеє богородице и молитвы светаго славнаго моученика Полїевкта; и блаженнаго отьца нашего Симеона; въ помощь приложоу же и мою молитвоу грѣшноую: Моулю да наоучаєть вы братьскы; прилагаите же и вы подобноє. Неразоумныи отъ добрѣ

вѣдоуштаго сиѥ, да вьразоумѣѥть се; не наоучениа и невѣжда оть разоумѣюштаго да наоучаѥть се. И сиѥ о свѣтѣмь доусѣ, дроуг сь дроугомь любьвїю сьчетавающте се, и ѥдинь оть дроугаго оутвьрждающте се, на ополучениѥ доуховноѥ и спасителноѥ; надѣю се на господа, и прѣчистоую матерь ѥго, ѩко невредими сьблюдеть се присно. Но ѩгда обрѣте тако доуховно вась вьороуженныхь и оукрепленныхь, врагь посрамить се и облачить се и сь тьштетою отбѣгнеть, вы же спасанте се и сьмирѧнте се, и вь чьстномь житїи пребоудите вьсѩ дни живота вашего. Ѥдино же нѣчто вьспомѣноуке, конець дамы словоу семоу.

Глава .м҃. О болницѣ и о работающихь болнымь.

Рѣхь вышше нѣчто мало о болѣштихь братиѩхь нашихь, да вьсе ихь промышлениѥ боудеть вь разсоуждениїи игоуменовомь, подобаѥть же и о сихь пространнѣѥ оувѣдѣти. Заповѣдаѥмь избрати болнымь келлаїю доброу на болницоу; и одры поставити, болнымь на вьлежаниѥ и покои; и брата имь давати, да слоужить имь вьсѣмь; аще же грѣхь ради монхь, вьзболѣзноують многи, да боудоуть имь два слоужаштїи; и мангаль великїи мѣдныи, ради огнѧ, вь нѣмь же болнымь водоу грѣти, и оть мѣста на мѣсто преносити бы вьзможно было ѥго и ина ѩже соуть онѣмь на оутѣшениѥ, по вьзможномоу, вь ѧденїи и питїи, и вь прочїихь потребахь. Игоуменоу же часто вь болницоу приходити и вьседоушно посѣштати братїю; и комоуждо приносити потребнаѧ, и братиѧ же наша болнаѧ, да

не сими посѣщениемь разслабльше се, и оть малодушиꙗ научоуть просити не подобаюштаꙗ, ꙗже не тьчїю когда вькоуснли, но ни видѣли, но да оудержавають себе и смирають се, доходии и благодарии бывше оними единими, ꙗже кромѣ подаеть, и вьзможнаꙗ монастырю принести; та просити. Аще же и слоужите имь заповѣди ради, ꙗ же заповѣдахомь, но не повелѣваемь вьпрошати ихь, смиренно же жити и монашьски, да и тїи лишение желанїи, и скрьбь болѣзнѣи трьпѣще мьздоу трьпѣниꙗ, наслаждение вѣчно, оть господа прїимоуть.

Глава .м҃а. Поучение кь игоуменоу и братїи.

Єлико мнѣ есть желание, мьню, ꙗко и богоу благопрїꙗтно и наставницы; вамь же вь пользоу великоу и снабдѣние; вь нашемь же произволенїи сьстоить, сьхранити се ненароушимо и непоколебимо на вьсегда; глаголю же, еже непрестанно вамь сьврьшати слоужбоу сьборноую и келеиноую; ꙗко же предахомь, еже хранити кѣроу кь игоумеиомь вашымь, и чьсть отдавати достоиноу. Дроуга дроуга любити и тьштати се превьсходити смиреномоудриемь; сьболѣзновати же единомоу о дроузѣмь и исплньꙗти лишение; ꙗко единаго тѣла оуди есте. Не вь зависть оустремлꙗти се, ни вь любьвь нелѣпотноу; или изборие и раздаꙗние; не ищите предсѣдания и мирских почьсти. Кь единомоу тькмо зрѣти, еже добродѣтелное оучить житие; и вь томь пребывати и хранити ꙗко же дыхание; а на ино ни на что же, аще же и слово

между вами, о пользѣ и сѣзиданїи и спасенїи душь да будеть, ѣь сиѣь же изгоните оть вась всякїи злыи источникь, добытколюбие глаголю, или еже богатити се оть монастыря, или оть иного нѣкоего образа; и покладати поклады и сѣкровища творити за слоучаи, безь воли игоумена, ни же бо вамь помоканомь простиль есть, не тьчїю сие, но аще что и небреженниемь, или мнѣмь недосмотромь нѣчто монастырское погибнеть, подлежить оть бога мазаданїю; колми паче оно. Дрьзновение елико вѣзможно отсѣкайте, и да сѣвокоупльше рекоу, вѣсие еже нѣсть ѣь спасенїю да отгонить се оть вась; не предпочитите о чада и братие! временная паче вѣчныхь, страсти паче добродѣтелей. Ничто же бо оть предалныхь вамь, есть выше силы; и невѣзможно исправити; тьчїю подвигнемь се, претрьпимь моужѣственно, поноудимь се мало, и помощь божия вамь; не бо оставихомь мїрь, и прїидохомь здѣ покоя ради но подвига и троуда, по силѣ нашей, обѣтованныхь ради благихь. Моужно бо есть царство небесное, никто же лѣнивыи и сьнивыи, побѣдить врага своего; но трезвящїи се и бьдѣщїи и трьпѣщїи скрьбы и болѣзни подвигось, сь благодарением, сїи вьнидоуть ѣь царствие божие. Тѣмже молю вѣсѣхь вась, достойно жителствоуите зданїю вашемоу; представите тѣлеса ваша чиста господеви оть вѣсякия страсти плѣтския, доушоу же оть вѣсѣхь скверныхь помышленїи и пагетеи и предпрїятїи злыхь; и вѣсия творите и помышляите, елика богоу любьзна, яже слышасте и научисте се оть мене сия сьхраните непрестоупно,

врѣмѧ бо ськраштаѥть се. Попецыте се о доушахь вашихь, и наше сьмреніе незабываите вь молитвахь вашихь.

Глава .мѯ. О мльчалницѣ (светителѧ Саввы) иже вь кареи.

Хоштоу решти вь любьви вашеи и сиѥ, наче же и заповѣдь приложити, азь многогрѣшныи и присно оунылыи вь подвигомь доуховнымь. Быхь вь монастыри нашемь наставнице пресветыѥ богородице; и аште поработахь или потроудихь се, или много и поскрьбѣхь, то прїѥхь или что оть тѣхь речѥнныхь или ни, неѣмь, бога вѣсть; пребыхь же вь монастыри, донде же сьбра се о господѣ стадо не мало; помагаюшти немошти моѥи владычицы нашеи богородицы наставницы; и ѥгда пребывахь сь вами, оть многихь попечѥнїи о вась забывахь свои преоумноженнаѧ сьгрѣшенїѧ, иже вь богоу, о любьве иже вь вамь. И помысляхь вь себѣ подобаѥть оуже попешти се и о своихь сьгрѣшенїихь; и изшедь и сьтворихь себѣ сѣдѣлиште, иже боудеть двоимь или триѥмь; и црьковцоу оустроихь вь нѣмь преподобнаго отьца нашего поустиножителѧ Саввы освѣштеннаго; ѥго же нѣмь и азь недостоиныи нѣмь; и оузаконихь оуставьць сеи, како подобаѥть подвизати се, хотѣштемоу жителствовати вь келлїицы сеи. И таковоую заповѣдь даю игоуменоу и вамь, да не посаждаѥть вь неи некоуштаго се о оупоѥнїи пльти, или неграмотнаго или нескоуть даюштаго за нею: но да избираѥте желаюштаго ходити прискрьбнымь поутемь и вьнити сквозѣ тѣсна

брата; и тьшташтаго се испльнити сен оуставь, юго же написахь ѕдѣ вь келаїи, и да аще видите, ако неимать юго же азь оставихь оученика, подобна себѣ, то послати вь сие мѣсто, юго же видите желаюшта, и любѣштаго выше писаннаѥ; или старь или младь таковыи обрѣштаюеть се вь вась; и сие паки повелѣваю, по отьшествїи моюмь вь богоу, да не подасте что вь мѣсто оно; и паки повелѣваю иже вьѕети что оть него. То да боудеть вамь сьпьрникь на страшнѣмь соудиштн светыи Савва и азь оумыленныи.

Глава .М҃г. О чтенїи сего типика, юго же на вьсякь мѣсець скончавати подобаюеть, на памѣть же ктиторокоу вьсь прочитати.

Сен типикь ѕаповѣдаю вамь чьсти, на кїждо мѣсець, оть начела вь крѣмѣ ѥденїи вашихь, на вьспоминаниѥ ѕаповѣданныхь вамь, и на пользоу доушь вашихь, да боудете же вьси испльнени вь спасенїи вашемь, (то юсть вь любьви), добраѥ сьхраниваше, ѥже прїѥсте оть отьць вашихь; и мнѣ пиштоу доуховнаго сего наставленїѥ и наказанїѥ о господѣ простираюште. Богь же мира призывати вась вь кѣмноую свою славоу, за великоую и неизрѣченноую благостыню, да сьвьрьшить вы и оутвьрдить вь светоую свою волю, юдинородныиь сыномь своимь и прѣсветымь доухомь; юмоу же вь тронце юдиномоу богоу чьсть и слава великолѣпиѥ и поклонениѥ, нынѣ и присно и вь вѣки вѣковь; аминь.

ХРИСОВУЉА КРАЉА МИЛУТИНА,

МАНАСТИРУ РТАЧКОМ.

„Записки императорской академіи наукъ“ том III. од 1863 год. стр. 265 донијеше од г. К. Петковића факсимиле хрисовуље, коју је дао краљ Милутин манастиру Ртачком, поклонивши му нека села. Овака хрисовуља има штампана у књизи г. Миклошића „Monumenta serbica“ стр. 67 али се његов пријепис врло разликује од овога факсимила и језиком и стилом — а особито потписом краљевскијем. На пријепису г. Миклошића не има године; у поменутоме факсимилу има је, и она је 1303 а не 1305 као што стоји у пријепису Маинскоме, који тамо такође помиње г. Миклошић. Ни једно ни друго није право, јер је Јелена умрла 1314 — и тако праву годину ове дипломе не дознајемо из овијех пријеписа. Манастир Ртачки основала је иста Јелена. Исту ову диплому штампао је Д. Фарлат у Illyricum sacrum tom. VII. стр. 57 опет с рђаво назначеном годином (има 1310.[1]) Судећи по потпису гдје стоји *цар*, по писму, јер долази слово *ѣ* (за *ѣ* и *ѣ*), које у пријепису г. Миклошића не налазимо, по некијем мјестима како су измијењена,

[1]) S. Joannis Chrysostomi homilia in ramos palmarum. Edidit F. Miklosich Vindobonae 1845. Ту је и сама диплома наштампана.

и по језику, биће да је ова хрисовуља преписана с оригинала послије царства или послије Косова. У именима поклоњенијех села у г. Миклошића стоји: „даю.... светои богородици рьтьуьскои, Доукоицоу, Ѕьоурина и Братошь и Топлишь, Шаптине и Спилани," а у томе факсимилу: „Сїе прилагаю светомꙋ монастырꙋ богородици ртьукои, на ние: вьсе Дꙋбовицꙋ сь Бꙋрилами, Братешь и Топлишь и Шьптинꙋ и Пилане и Селини".

Ово све намјерило ме је да с факсимила учиним пријепис овај, у прилог историји језика и палеографијској критици пријеписа са старијех писама — тијем више што ће ово лакше доћи до руку многима него поменута књига „Записака."

Како је нађена та хрисовуља, вриједно је такође знати. Ево шта о том приповиједа г. К. Петковић. „У албанском приморју, поред црногорске границе, међу Баром и аустријском варошицом Кастел-Лаством, близу Спича, стоје гомиле развалина, међу којима се још познају останци православне цркве. Кад су године 1862, по заповијести Омер-паше Турци почели да утврђују Спич, један од ондашњих становника копајући камење на поменутијем развалинама, ископа прилично благо. Радник тај бјеше православни и човјек поштен, и простодушан, јер мјесто да је упртио оно благо, па прешао с њиме у Црну Гору, која је по сахата одатле, он каже у селу шта је нашао; а у том селу има и католика. Старјешине пођу да се увјере, обрадују се што се нашло благо, али се и посвађају око тога, чије ће бити, да ли православно

или католичко. Православни стану доказивати како у спичком крају од вајкада сједе православни, како су сви стари манастири и цркве, од којих су само развалине остале, православни, и како су то задужбине српскијех краљева, а католици како су се послије доселили или од старијех православних одметнули, па како немају право тражити оно што се нашло у развалинама православне цркве. Католици опет стану казивати да је та црква била католичка и да тако треба нађено благо дати католицима а не православнима. Барски католички владика и турске мјестне власти, које су љуте на православне што су одани Црној Гори, пристану на страну католицима те се ствар пренесе у Скадар и ту мало митом, мало сплеткама присвоје себи добро, нађено на мјесту православне цркве. Два мјесеца послије тога нађе се случајно оригинал ове хрисовуље, из које се јасно види да су развалине, у којима се нашло благо, останци православног манастира свете богородице Ртачке: али је већ било касно. Турски је суд био пресудио, а од католика Спичана није се могло добити натраг оно што су они већ били потрошили заједно с Турцима. Наши једновјерци донесу мени хрисовуљу с молбом да ја радим преко руског консула у Скадру не би ли им се повратило безаконо и неправедно отето им благо — али како није било прилике да ће што моћи бити, ја начиним себи вјерну копију а старјешинама вратим документ, и посвјетујем их да га чувају као светињу — јер се њиме могу помоћи, ако би католици поумили се да им и цр-

квено мјесто преотму. — Хрисовуља је писана на пергаменту, који је слијепљен од два комада. На лијевој страни с врха, мало је изједен, и има неколико рупа; али текст није оштећен јако. Потпис Стефана Уроша написан је крупнијим уплетеним словима и црвеном бојом. А мјеста која се дају манастиру Ртачком сад су у Црној Гори у Црничкој нахији, у Сничком овругу и у аустријској држави око Кастел-Ластве.“

Ево пријеписа од хрисовуље. Што је год метнуто у заграду, оно је изједено, па се онако попуља.

Изрѣдно ѡ прѣсвѣтѣи чистѣи и прѣблагословенные владычице нашеи богородици и приснодѣви Маріе ѩ славу и похвалу ѥе. И пакы по сыхъ азъ грѣшніе и оумаленнїи рабъ твои пресвѣтороучаа дѣво владычице како нарекоу те не доимею се ѡбрадованнаа, но паки хвалами ѩсхваляемѣ ныне твое дѣво прѣчистаа богородице Маріе ѩ ангелѡмъ нарѣченное ныне твое и мы положихомъ оусти недостойнымъ грѣшніи рабы твои, поюще таковаа тебе похваленіе: радуи се ѡбрадованнаа, господь с тобою и тебе ради съ нами съмири се небо и ѕемлѧ[1]) и рѡдъ чловѣчьскыи тобою ѩ̨ьвасаѧ̨ѩ̨ бысть ѿ прьвые каствы (ада)моры, Адамъ же и Евва ѡ рождьства твоемъ ѩ̨ьрадова се и вси святыи пророци..... (изједено колико за једну ријеч) (ан)гелѡмъ слава пророкѡмъ испльненіе апостолѡмъ похвала, мучени-

[1]) Код ријечи съмири се побркано је: ја друкчије нијесам могао разирсити.

комъ кѣньць, царемъ.... (изједено као и горе) оутешеніе. Сьда въ дрьжавѣ (не види се) азъ рабъ твои Сте(фан)ъ (О)уросъ (с)амодрьжавнои краль срьбьски и поморскои по милости твоеи и по милости рождьнаго се отъ тебе безсѣмеино слнца огрѣшнное Христа бога нашего, припадаю подъ ногама вашима и просимъ милость и прощеніе грѣховъ нашихъ да помнивеши и застоуниши мене грѣшнаго раба твоего и съ твонмъ рабомъ синомъ своимъ Стефаномъ да насъ изъвавиши отъ врагъ видимыхъ и невидимыхъ. Садъ у владанію нашему еже си нами дала съ синомъ твонмъ и богомъ нашимъ.... (изједено за једну ријеч) прилогъ цркви твоеи и похвалиши име твое. Сіе прилагаю светому монастыру богородици ртьуков, на име: кьсе Дуковица съ Бирнами, Братешь и Топлишь, и Шьптиву и Пиличе и Селини и еще съ мѣстами инхъ. А се мѣте. Дуковица отъ Лѣстве оу Студеньць, Мостьца како тече оу блато оу горе отъ Мостьца у брьдо по брьгу пѣшьца оу Шьптиску скалу; отъ Шьптиньске скале у Сухы потокъ, како тече у блато у Пресеку; отъ Пресеке оу Градище; отъ Дысина врьха отъ Спита оу Калаць у Паїешь надъ Топлишемъ оу брадъ Скинице, како гледа Острьвицу у Зеленику како гледа у море како е обладала мати моа госпоѣа краница Елена и цио е она дала и записала (то) потврди краљевство мое и записа да е црикви и манастыру и калуѣеромъ за храну и за одѣѣу. И да е слободно отъ свыехъ работъ, то и цио смо записали отъ работъ господьскыехъ, великыехъ и малїехъ и отъ свыехъ людїи

сплѣсѣ оу господьствѣ или що сѣ имѣнѣ чрковно: И кога бога нѣкоми ѡкоме ѕемломе господовати ѡкы прилогь да не раскине него потирьди како господарь нога є господь богь даровалѡ. Тко ли се наѣе тере раскине и нера господь да разори и раскине своимь гнѣвомь, и да є прилѣтникь Їѹди иже продаѣыи Христа, и сь теми да бѹдеть ѡсоѹждень иже глаголаахѹ. крьвь его на нась и на чедѣхь нашихь, и да є проклѣть ѡть господа бога и силѣ чьстнаго и животворѣщаго крьста и прѣчистые его богоматере и вьсѣх светыхь богѹ оугождьшихь и да ми є соупрьница мати божїа на страшномѹ соудоу когда прїидеть господь соудити живїимь и мрьтвїихь: и ѡть мене Стефана крала Ѹроша да есть проклѣть и тко ѣе пакостити или досьдити мѣстѹ светомѹ що записахь азь краль Стефань или ѹ пашахь или ѹ роботахь, или се почне кои чловѣкь п(рѣ)ти сь їгѹмьномь ѹ тои земли да плати кралѥвьствѹ или а перпера. И ѡкѹ милость сьтворихь манастырѹ светои богородици ртьчкои када доидохь ѹ Которь градь и тѹ бїехѹ сь кралѥствомь моимь властеле, архїепїскѹпь барскыи Марїинь и ка....їера Мирославь[1]) и епискѹпь зетьскыи и дедь Мирославь, жѹпань Владиславь, и епискѹпь которьскы Домеи[2]) и еще два сведока Драгое и Пав. А садь писа и подьписа

[1]) Овај Мирославь, у Миклошића је казнѣць (cubicularius) и пише се Мирославь а овдје је свакојако мјесто казнѣць друго неко име, од кога се у факсимилу тијех шест слова јасно читају али је средина од прта, које се не даду саставити ни у какво слово. Лако може бити да је штогод према талијанској ријечи cameriera, која исто значи.

[2]) Код Миклошића Доумѣим.

краљевство ми да е у христиї вѣсаковѣ. И писа Петьрь диакь мѣсеца Мрьтїа .їе. дьнь у граду Родиих сь властели моими: на ,атг.

† Сы русоколь благоучьстиваго и прѣвисокаго господина срьбскаго цара Стефана.

Стојан Новаковић,
редовни члан српског ученог друштва.

СТАТИСТИЧНИ ПОДАТЦИ

О

БОСНИ, ХЕРЦЕГОВИНИ И ЈЕДНОМ КРАЈУ

Старе Србије.

ПО ЗВАНИЧНИМ ТУРСКИМ ИЗВОРИМА.

ТАБЛИЦЕ СТАТИСТИЧНИХ ПОДАТАКА О

СТАРЕ

А.) Житеља било је по

	I. у Босни:	ПРАВОСЛАВНИХ	
	а.) У санџаку сарајевском.	Кућа или фамилија.	Мушких глава.
1.	У нахији сарајевској и у варошу Сарајеву	2417	9737
2.	У нахији: Рогатица	714	3114
3.	» Чајнице и Горажда .	1118	6316
4.	» Вишеград на Дрини .	492	2106
5.	» Кадња или Кладање .	226	1203
6.	» Високо и Вареш . .	409	2016
7.	» Фојница и Крешево .	17	61
	Скупа:	5393	24.553
	б.) У санџаку бањалучком:		
1.	У нахији: Бања лука и Прњавор.	8344	43.226
2.	» Градишка на Сави . .	1674	9360
3.	» Дервента, Брод и Кобаш	1860	14.943
4.	» Тешањ, Жепче и Добој	1611	9114
	Скупа:	13,489	76.643
	в.) У санџаку травничком:		
1.	У нахији: Травник	124	660
2.	» Зеница	501	2414
3.	» Скопље и Бугојно . .	1106	4900
4.	» Јајце	1300	6700
5.	» Ђулхисар и Варцар .	1218	5940
6.	» Прозор или Рам . .	19	42
7.	» Љиљевно	1200	5013
8.	» Гламоч	726	3506
	Скупа:	6294	29.175

БОСНИ, ХЕРЦЕГОВИНИ И ЈЕДНОМ КРАЈУ

СРБИЈЕ.

попису 1865-те године:

РИМОКАТОЛИЧКИХ		МУАМЕДОВСКИХ		ЈЕВРЕЈСКИХ	
Кућа или фамилија.	Мушких глава.	Кућа или фамилија.	Мушких глава.	Кућа или фам.	Мушких глава.
217	1549	4672	21.936	532	3673
o	o	1003	5017	o	o
o	o	317	1601	o	o
o	o	705	2814	o	o
o	o	539	2069	o	o
1163	7359	1220	7013	o	o
1674	8994	673	2715	o	o
3044	17.902	12.129	50.165	532	3673
240	2018	1065	3782	17	58
89	390	902	2109	o	o
1740	12.490	512	1742	o	o
1018	8998	2005	6390	o	o
3085	23.869	4484	14.026	17	58
1832	11.526	1491	5092	24	107
245	1690	1610	5310	o	o
1310	8814	1513	5202	o	o
991	7732	1001	3324	o	o
252	1652	291	1102	o	o
549	4614	448	1708	o	o
1226	9621	509	1618	o	o
o	o	230	801	o	o
6305	45.649	7091	24.157	24	107

		ПРАВОСЛАВНИХ	
	г.) У санџаку бихаћком.	Кућа или фамилија.	Мушких глава.
1.	У нахији: Бихаћкој	1104	8414
2.	» Крупа	640	4150
3.	» Нови	1063	6040
4.	» Дубица, Козарац и Костајница	1209	7563
5.	» Ивањска или Сазин . .	1118	6013
6.	» Приједор	1006	5046
7.	» Стари Мајдан . . .	734	3180
8.	» Кључ	602	2436
9.	» Петровац	409	3104
	Скупа:	7885	45.946
	д.) У санџаку зворничком:		
1.	У нахији: Горња Тузла	103	506
2.	» Доња Тузла	909	4796
3.	» Зворник	1793	7304
4.	» Сребрница	1745	7216
5.	» Бирач или Власивац .	649	3009
6.	» Бељина и Јања . . .	3721	12.406
7.	» Брчка и Брезово-поље	993	6112
8.	» Градачац, Модрић и Шамац	5913	30.011
9.	» Грачаница	1415	6323
10.	» Маглај	1827	8014
	Скупа:	19.068	85.797
	II. У Старој Србији.		
	е.) У санџаку новопазарском:		
1.	У нахији: Нови Пазар	843	5614
2.	» Митровица	391	1410
3.	» Гусиње	472	2219
4.	» Бераш или Васојевић .	694	3760
5.	» Трговиште	702	3972
6.	» Бихор	775	4018
7.	» Пријепоље	883	5590
8.	» Таслица	1073	6713
9	» Колашин	634	2906
10.	» Сеница	459	2895
11.	» Нова Варош	1562	8906
	Скупа:	8487	48.003

РИМОКАТОЛИЧКИХ		МУАМЕДОВСКИХ		ЈЕВРЕЈСКИХ	
кућа или фамилија.	мушких глава.	кућа или фамилија.	мушких глава.	кућа или фамил.	мушких глава.
118	1213	1706	6614	0	0
0	0	1004	4213	0	0
0	0	365	1814	0	0
116	814	1100	5060	0	0
436	3413	507	2063	0	0
296	1927	742	2631	0	0
190	1720	635	2552	0	0
0	0	642	2339	0	0
0	0	2116	9493	0	0
1220	9087	8839	36.776	0	0
771	6009	1006	2930	0	0
0	0	3093	11.302	0	0
0	0	1813	5730	0	0
0	0	1750	7113	0	0
0	0	115	618	0	0
0	0	1873	8014	18	93
899	8004	690	2411	0	0
1775	14.113	5114	19.363	0	0
214	1206	291	1400	0	0
0	0	975	3682	0	0
3659	29.332	16.724	62.533	18	93
0	0	1910	6124	26	214
0	0	372	1527	0	0
0	0	295	897	0	0
0	0	112	420	0	0
0	0	1581	7118	0	0
0	0	1394	5713	0	0
0	0	514	1954	0	0
0	0	792	2935	0	0
0	0	915	2663	0	0
0	0	495	2114	0	0
0	0	341	1924	0	0
0	0	8721	33.389	26	214

	III. У Херцеговини.	ПРАВОСЛАВНИХ	
		кућа или фамилија.	мушких глава.
	ж.) У санџаку мостарском:		
1.	У нахији: Мостар	2163	10.394
2.	„ Столац	1584	7898
3.	„ Почитељ, Благај и Габела	663	2811
4.	„ Невесиње	1513	6342
5.	„ Фоча	798	3945
6.	„ Коњиц и Неретва . .	1192	5683
7.	„ Љубушко и Дувно . .	2754	12.452
8.	„ Никшић	917	3011
9.	„ Гацко	1001	5117
10.	„ Требиње	2416	12.150
11.	„ Билећ	460	2452
	Скупа:	15.461	77.755
	И тако било је свега 1865-те године:		
	У шест санџака Босне и Старе Србије	60.616	270.117
	У Херцеговини	14.684	74.660
	Дакле свега скупа:	75.300	344,777

А свију мушких глава има: 721,031.

Преглед прихода државних у Босни, Херцеговини и Старој Србији.

1. Пореза општег, порезује се 13,596.132 гроша.
2. Војнине плаћају Хришћани 11,031.046 „
3. Од царских махљула трећина . . . . . 2,990.131 „
4. Жировине на свиње и траварине плаћа се . . . 1,834.041 „
5. Акциз од свиња што се кољу за пастрму . . . . 310.140 „ 20 пр.
6. За печење ракије данак . 1,050.000 „
7. Десетак од свега што ниче из земље . . . . . 20,111.152 „

РИМОКАТОЛИЧКИХ		МУАМЕДОВСКИХ		ЈЕВРЕЈСКИХ	
кућа или фамилија.	мушких глава.	кућа или фамилија.	мушких глава.	кућа или фамил.	мушких глава.
У попису Херцеговине католици су помешани са православнима; а треба одвојити до 3095 душа римокатолика.		1107	4961	11	39
		351	1418	0	0
		317	1209	0	0
		216	961	0	0
		1204	4072	0	0
		734	2973	0	0
		491	1232	0	0
		446	1532	0	0
		193	578	0	0
		917	3009	0	0
		62	209	0	0
		6038	22.154	11	39
18.313	125.865	57.788	221.049	599	4052
813	3095	6038	22.154	11	39
19.126	128.960	63.826	243.203	610	4091

8. Тамиза, бачови и кантарина 937.142 гроша 15 пр.
9. Механски данак . . . . 1,500.000 „
10. Десетак од гвоздених мајдана . . . . . 850.000 „
11. Штемплирина за тапије и уговоре . . . . . 6,194.154 „

Свега скупа 60,403.978 гроша 35 пр.

Расход на саму плату чиновника грађанско-полицајних чини скупа . 63,241.102 „ 6 „

Недостаје дакле 2,838.023 гроша 29 пр.

који недостатак попуњује се пиштеђеним новцем из Врање и Лесковца, а за издржавање регуларне војске

и башибозука долазе новци из Филипопоља, Ушћуба, Призрена, Јањине, Јенишехра и из других места.

Приход царских ђумрука у Босни, Херцеговини и Старој Србији.

1. По скелама ђумручки доходци чине	4,993.152	гроша	13 пр.
2. Ђумрук од српске ракије доноси	274.350	„	
3. Ђумрук за гвожђе свију мајдана чини	974.109	„	
4. Ђумрук од тузланске соли чини	94.152	„	
5. Данак од 1393 дућана што дуван продају	169.459	„	
6. Ђумрук од дувана босанског и херцеговачког по 12 гр. на оку . . , , .	1,370.104	„	29 „
Свега скупа:	7,875.327	гроша	2 пр.

Овај сав доходак ђумручки шиље се у Цариград, и припада Енглезима, као отплата зајма датог порти у време кримског рата, који дуг интабулиран је на ђумруке турског царства.

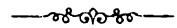

ДВА ПИСМЕНА СПОМЕНИКА

КОЈИ СЕ ТИЧУ МАНАСТИРА РАКОВИЦЕ

КОД БЕОГРАДА.

I. Диплома руског цара Петра великог, дарована манастиру Раковици.

Поспѣшествующею млтїю: Мы пресвѣтлѣйшїй и державнѣйшїй великїи Гдрь Црь. и великїй кнзь. Петръ Алексїевичь, всеа великїа и малыа и бѣлыа Россїй Самодержецъ. Московскїй, Киевскїй, Владимерскїй. Новогородцкїй. Црь Казанскїй. Црь Астраханскїй. Црь Сибирскїй. Гдрь Псковскїй, и великїй кнзь Смоленскїй, Тверскїи. Югорскїй, Пермскїи Вятцкїй. Болгарскїи. и їныхъ. Гдръ і великїй кнзь Новагорода. Низовские земли. Чернїговскїи. Резанскїи, Ростовскїй, Ярославскїй. Бѣлоозерскїи. Удорскїи. Обдорскїй. Кондинскїй. И всеа сѣверныа страны повелитель; и гдрь Иверскїе земли. Карталинскихъ и Грузинскихъ царей, и Кабардинские земли. Черкаскїй и горскихъ князей. И їныхъ многихъ гдрствъ и земель восточныі и западныхъ и сѣверныхъ Отчичъ и дѣдичь и наслѣдникъ. И гдръ и окладатель, нше црское величество. Пожаловали есмы Сербскые земли митрѣ сктыхъ архаггловъ Михаила и Гавріила игумена Григорїа з братїею и кто по нихъ в томъ митрѣ в' прѣ кудутъ игумны и братїа, для того. Били челомъ намъ великому гдрю нашему црскому величе-

ствꙋ тотъ выше имѧнованный игꙋменъ Григорїи, да бы мы великїи гдръ наше црское величество ево игꙋмена пожаловали. Велѣли емꙋ для мтыни пріѣзжать къ Москве в ꙋказной годъ. И о томъ дати емꙋ нашꙋ црскогѡ величества жалованнꙋю граматꙋ. И мы великїи гдръ црь і великїи кнзь Петръ Алексїевичь ксеѧ великїѧ и малыѧ и бѣлыѧ Россїи Самодержецъ, тогѡ игꙋмена Григорїѧ з братїею пожаловали. велѣли к тотъ выше имѧнованныи свтыхъ архаггловъ михаила и гаврїила мнтръ, дать сїю нашꙋ црскогѡ величества жалованнꙋю грамотꙋ и прїѣжати истогѡ мнтра к нше московское гдрство для мтни игꙋменꙋ, а с нимъ тремъ или четыремъ старцо да слꙋжкѣ в' седмой годъ; и какъ шни старцы ис тогѡ архаггласкогѡ мнтра с сею нашею црскогѡ величества жалованною грамотою в' нше московское гдрство поѣдꙋтъ. И нашегѡ црскогѡ величества боярѡмъ і воеводамъ. генераломъ. гꙋбернаторомъ комендантомъ и приказнымъ людемъ. а при войскахъ нашегѡ црскогѡ величества поданнымъ гетманомъ и региментꙋ ихъ полковникѡмъ и ротмистрѡмъ атаманомъ есаулѡмъ, сотникѡмъ і всякогѡ воинскогѡ и гражданскогѡ чина урадникомъ комꙋ гдѣ вѣдати належитъ велѣтъ тѣхъ старцовъ к намъ великомꙋ гдрꙋ к москве и с москвы пропꙋскать. И давать имъ и по ихъ рꙋхлядь подводы. на чемъ мочно подвотца; и кормъ до москви по разсмотренїю, и приставовъ с ними посылать. И в городѣхъ ратꙋшнымъ бꙋрмистрѡмъ и таможеннымъ головамъ и целовальникѡмъ и по рѣкамъ перевощикѡмъ и мостовщикѡмъ, і всякимъ пошлинникѡмъ. с нихъ и с рꙋхлади

ихъ перевозꙋ и мостовщины, и иныхъ никакихъ пошлинъ незимати. и пропꙋскати ихъ вездѣ безъ-задержанїа. А кто на нихъ. и на ихъ слꙋжкахъ что возметъ или чемъ изобидитъ; и тѣмъ ѿ насъ великогѡ гдра быть вопалѣ. а взятое доправлено. и ѿдано имъ бꙋдетъ к' двое, а имъ старцѡмъ вышие гдрство и из ишегѡ гдрства иныхъ мнтрей старцѡвъ и слꙋгъ и лошадей и товаршвъ чюжихъ и заповѣдныхъ за свое и за своихъ людей непровозити. и тѣмъ на сека ишегѡ црскогѡ величества гнѣва и опалы ненаводити. Дана сїа наша црскогѡ величества жалованная грамота. в' ишемъ цртвꙋющемъ велицѣмъ градѣ Москвѣ. лѣта ѿ созданїа мїра: ҂зса-го ѿ ржства же спсителя ишегѡ Иїса Хрта: ҂аѱа-гѡ мца Іюня .л.гѡ дня, гдрствованїа ишегѡ .г. годꙋ.

(М. II.)

Диплома је писана на фином пергаменту на великом листу; горе је грб царства руског, двоглави бели орао, са штитом на прсима, на ком је свети Ђорђе на коњу а над орлом шлем с царском затвореном круном; у наоколо су по целој дипломи арабеске златом сребром и разним бојама исписане; — на златном гајтану виси велики царски печат у сребрној кутији; на њему је у црвеном воску исти двоглави орао са св. Ђурђем у штиту на прсима; а у наоколо надпис: † Бж. мл. м. пр. в. вѣ. гдрь. цръ ик. кн. петръ. алеѯиевичъ. Вс. вім. рсс. см. ..... (не може се све прочитати.)

На заклопцу сребрне кутије, у којој виси

печат, израђен је полоузвишено двоглави орао руски позлаћен. Кутија је велика добра три палца у пречнику.

На дипломи има златним гајтаном од онога печата привађена дебела свила, у коју се може умотати.

С поља на леђима дипломе стоји написано:

По указу пресвѣтлѣйшагѡ и державнѣйшагѡ великогѡ Гдра Цра і великогѡ кнзя Петра Алеѯѣевича всеа великіа и малиа и бѣлиа рѡссіи самодержца, подписалъ сію его великого гдра жалованнꙋю грамотꙋ діакъ Михаило Родатамовъ.

А још ниже стоји:

Справилъ царственно посольской канцѣларіи Секретаръ: Лаврентей Протопоповъ.

II. Уговор између братства манастира Ремете у сремској Фрушкој Гори, и Раковице код Београда.

Вѣдомо сотворяемъ й всякомꙋ истино и вѣрно быти врꙋчаемъ да во врема сеа и нынѣ еще трающіа рати, егда попꙋщеніемъ Бжіимъ грѣхъ ради нашихъ славный въ Сербіи градъ нарицаемый Бѣлградъ, съ принадлежащими емꙋ странами общій рода хртіанскаго врагъ Тꙋрчинъ ѿ цесаре королевскаго Величества Карола шестаго римскаго Імператора, во область свою оттоманскꙋю привавилъ естъ. Тогда и Серскій нашъ блаженнѣйшій гдинъ Патріархъ Арсеній четвертый, съ множествомъ клера й народа сервскаго во державꙋ цесарскꙋ (оставивше свою землю й отечество) прикѣгли сꙋть. Въ ксемъ

нѹждномъ и несча́стномъ вре́мени и мы́ Ігѹменъ Михаилъ Ѳ҃ныхъ Архаггеловъ мн҃тира зевомаго Ра́ковица (кото́рый е҃сть близѹ Бѣлгра́да) Намѣстникъ Ге́рманъ Іеромона́хъ и пре́чая бра́тїа вишереченнаго Архаггелскаго мн҃тира, съ бл҃гословенїемъ бл҃женнѣйшаго Гдина патрїа́рха, е҃смо за вре́мя ѹклонили ся во фрѹшкѹю горѹ, и ѹ мн҃тирь ст҃одимитрїевскїй зевомый Ремета близѹ Ка́рловаца прїшли и та́мо ѿ бра́тїй любе́зно прїѧ́ти бы́хомъ. Идѣже чре́зъ нѣкое вре́мя пребыва́хомъ, и егда́ невозмо́жно бысть на́мъ тѹ́рскїа ра҃ таго́ти въ мн҃тиръ на́шъ Ра́ковицѹ всѣмъ возврати́ти ся, тогда́ мы Ігѹмени поме́нѹты мн҃тирей и вся бра́тїа согла́сно и единодѹ́шно, вѣ́чное и всегда́шнее сихъ две́ихъ мн҃тирей соединенїе ѹчи́нисмо, тако: да о҃ба два́ мн҃тира а҃ки е҃ди́нъ мн҃тиръ бѹдѹтъ, и ѿ е҃ди́наго Ігѹмена ѹправлаю́т ся, а Ігѹменъ въ ко́емъ мн҃тирѣ пребыва́ти бѹ́детъ на разсѹжде́нїе бра́тства ѿставлаѐ́т ся. А пене́же нынѣ поме́нѹтый мн҃тиръ Ра́ковица е҃сть по тѹ́рскою вла́стїю ѿсталъ, та́ко Ігѹменъ Ре́метскїй ѿ о҃бе́ихъ мн҃тирей кри́гѹ и промотре́нїе до́лженъ е҃сть но́сити: И но́ трїи и́ли четири бра́та ѹ мн҃тиръ Ра́ковицѹ слѹ́жбы ра́ди церко́вныя ѹре́ждѹемїи да бы́ваю́тъ до то́лѣ, доколѣ всемо́ластивый Бг҃ъ и о҃ныя стра́ны хр҃тїанскомѹ о҃рѹжїю возврати́ и покори́тъ. Кто́ ѹ́бо сїе соедине́нїе и́меноватыхъ мн҃тирей разве́ритъ и разрѹ́шитъ, и́ли ѿ нача́льныхъ кто́, и́ли ѿ бра́тїй и́меновáтыхъ си́хъ мн҃тирей де́рзнетъ раздве́сити, да раздве́итъ его́ Бг҃ъ и разлѹ́читъ ѿ цр҃тва неве́снаго. Да та́ко о҃бе́ихъ поме́нѹтихъ мн҃тирей согла́сїе сїе твердо и нерасторжа́но пребѹ́детъ во

ꙋвѣрѐніе при ѡбычаинѣ̑ мн҃тирскихъ пѐчатехъ Ігꙋмени и намѣстници в мѣсто всѣхъ бра́тій собственне рꙋчно подписꙋем сѧ. Да́нно въ мн҃тирѣ ст҃одимитріевско̑, Ремети Ѳептемврїа 14 го дне 1739-го года.*)

**)(М. П.) Данїилъ Іеромона̑
Ігꙋменъ ре́метскій.

***)(М. П.) Міхаиль Іеромона̑
Ігꙋмень раковички.

Герма́нъ Іеромонахъ
Намѣстникъ раковичкій.

Моисѝ Іеромонахъ
Наместнікъ ремет скій.

На четвртој страни истог табака стоји ово:

Да сіе соединѐніе и совокꙋплѐніе двѐхъ горѣ помянꙋтыхъ монастирѐй ѝгꙋменовъ и бра́тій истинно сотворено ѐстъ, више помянꙋтаго лѣта дне́ и мц҃а, и мнѣ ѿ то́мъ до́брѣ вѣдомо и признано ѐстъ. Ꙗко ѐ҆ сїеннѣишаго кралѐвскаго во хꙋнга́рїи и Бохемїи Величества заклѐтїи Офїцѣръ свидѣтелствꙋю,

*) Број 39 у години је поправљан.

**) На печату црно истиснутом чаљу, у средини је св. Димитрије до појаса са крстом у десници; у наоколо у два реда стоји: печатъ монастира ремете † ..... (не може се читати) у другом унутрашњем реду или кругу: ..... фроушкые горы близь рѣке дунавске ..... (не може се читати) — велик је као талир.

***) На печату другом исто тако црно чаљу истиснутом у средини два арханђела држе у кругу затворену слику Христа Спаситеља до појаса, са ꙗс. ꙗс. до главе; арханђели су цели с ногама и крилима нацртани, до ногу њихових су зрезде и мала црквица без кубета; надпис око краја у једном кругу гласи: † печатъ монастира Раковице храм ст-ни архиглавѣ ..... (не може се читати).

и всякомъ сіе вѣроятелніи и праведне да бѫдетъ преповѫчаю; коего ради за болшее вѣрованіе ѿбкы чашною моею печатію, оутверждаю и собственною рѫкою подписѫю. Въ Митровици 1752 Марта 17.

*)(М. П.) Аѳанасие ѿ Рашкович

Ѿвршерь с р.

Ѩкѡ сіе союзное именованыхъ двѫ монастирей составленое в' непоколѣбимость писаніе истинніи и нелестно єсть. Свидѣтелствѫю во славѫ ѻ҃ца. и с҃на и ст҃аго дх҃а, амиинь. Въ Бѣлградѣ і҃ѹніа .к҃. ,а҃ѱ҃нв.

Смиренный Митрополитъ Бѣлградскіи

**)(М. П.) Викентій Стефановичь рѫкою.

Обадва документа с оригинала верно преписао

Др. Ј. Шафарик.

---

*) На печату који је од црвеног обичног воска, у величини цванцика, стоји грб, на штиту орао летећи држи у кљуну и у свакој нози по једну потковицу, над штитом шлем са круном над којом је рука са голом сабљом, штит држе два исправљена лава.

**) Печат на обичном црвеном воску у величини цванцике утиснут, на њему горе на цедуљи стоји: Викен. Б. М. Митр. Бѣлгр. Штит држе два анђела крилата стојећи, десно из штита излази штака, лево крст; над штитом је митра архијерејска; у штиту је млади штит у средини, на том је орао летећи једноглав; у горњој половини великог штита су два поља, у десном је лабуд лево окренут, у левом крин под углом: у доњој половини штита црква.

БЕЛЕШКЕ

ПОКОЈНОГ ВЛАДИКЕ МУШИЦКОГ О ФИЛИПУ ВИШЊИЋУ.

Саобштио

Др. Никола Крстић.

Међу рукописима покојног владике Мушицког, које је српско учено друштво набавило од г. д-ра Ђорђа Мушицког, налазе се и кратке биографијске белешке о неким лицима, која су се у почетку овог века задржавала у Срему, а која је покојни владика лично познавао, и с којима је стајао у ближој свези. Ове су белешке истина врло површне, нити се из њих сазнаје живот дотичних лица. Али у оскудици других података и ове се белешке морају узети за материјал, који је добро дошао историји наше књижевности; јер се из тих бележака сазнају гдекоје цртице из живота по неке личности, која има важности за историју наше књижевности.

Особито су две личности важне, које се у поменутим бележкама спомињу. То је: Вук Стефановић Караџић, и Филип Вишњић; обојица важни за историју књижевности наше, а особито за наше народне песме.

Вука на далеко познају. О њему већ имамо неке биографијске цртице. Има млого живих људи, који познају Вуков живот. У белешкама Мушицкога налази се само кратак спомен о Вуку и то у

времену од 1805—1816. Држим, да су познате ствари, које се о Вуку у тим белешкама налазе; па за то их и не држим за вредне, да се овде напомињу.

Вишњић је млого мање познат; а и он заузима одлично место у књижевности србских народних песама. Биће људи који о Вишњићу млого више шта знаду, но ја; а и више, но што се налази у белешкама Мушицкога. За то ја сам собом нећу ни да говорим ништа о Вишњићу. Оно међу тим, што је о Вишњићу прибележио покојни Мушицки, вредно је, да се сачува за књижевност ако не из другог узрока, а оно макар за то, да послужи за грађу оном, који ће знати о Вишњићу што више рећи; а ако се нико не нађе, да што више о Вишњићу каже, нека ове белешке послуже у место кратке биографије Вишњићеве.

Биографијске белешке, које је Мушицки по себи оставио, нису спремљене за штампу. То су у најстрожијем смислу *белешке,* написане за то, да послуже као материјал, да се на основу тих бележака што више напише. Онако, као што су написане те белешке, нису се могле пустити у свет; и с тога сам ја из тих бележака исписао, и у неки ред ставио све, што ми се учинило, да је вредно, да се штампа.

Биографијске белешке износе у рукопису три табака. На прва три листа налазе се белешке о Вишњићу, и о његовом роду. С четвртим листом почиње се „Опис ил управ списак младића из турских предела, који су ради наука амо (разуме се

у Срем) дошли“ и међ осталима на последњем месту забележен је „Вук Стефановић Караџић;“ о ком белешке износе четвртину табака с једне стране редко исписаног.

Ове белешке писао је покојни Мушицки у 1816 и 1817. „Списак“ је написао 1816; а белешке о Вишњићу 1817. Рекао бих, да је оно, што о Вишњићу говори, дознао од самог Вишњића. Језик је у овим белешкама србски, и дост чист за време, кад су белешке писане.

Предпоставивши ово неколико речи о белешкама Мушицковим, ево шта се у истима налази о Вишњићу.

Филип Вишњић родио се 1767. године[1]) у селу Трнови, у нахији Зворничкој. Трнова је големо село, у ком је тад било до 200 кућа, и које је богато виноградима и воћем тако, да у целој Босни и Србији онаког воћа нема; а вина толико роди тамо, да се четири нахије отуд подмирују вином, и то бјељинска, зворничка, градачка и тузланска. Трнова лежи близу града Теочака, два сахата од Дрине, и осам од Саве. Филиповом оцу беше крштено име *Ђорђе*, ал су га у селу звали *Стојан Вилић*. Матери му беше крштено име *Марија*, али су је прозвали *Вишња*, и само су је под тим именом знали људи тако, да јој правог имена нико није умео. По материном имену Филип се прозвао *Вишњић*.

---

[1]) У цртама нема назначена година рођења, ал се каже, да је Вишњићу било 50 година тад, (1817) кад су црте писане; те отуд се види, да се он родио 1767.

У селу Трнову[1]) породица Филипова становаше од старина, и беше на гласу. Она је притежавала 50 кућа и земљу која уз те куће иде; и на ту земљу имали су Филипови стари царска писма, која се зову *Темесус*, и по којима су они од људи на тој земљи настањених могли купити десетак; који је још и отац Филипов узимао. Филипови стари још су и за то знатни, што се за њих каже, да су у Трнову насадили први виноград, па су од тог винограда трновчани доцније засадили своје винограде.

Филип беше врло мали, кад му отац умре. Мати му се после преуда у *Међаше*, село близу вароши *Бијељине*. Ту је Филип провео своје детињство, и своју младост. Кад му беше осам година, добије оспице, и од те болести ослепи.

Дар песнички за рана се показа и разви у Филипа. Слеп будући он је као младић сам научио у гусле ударати; и уз гусле певао је песме, које је чуо; јер је све попримао, што је чуо.

Као младић често одлазаше стричевима у Трново. О турском рату 1787. постиже његову родбину велика несрећа. Као што су му стричеви били одлични људи у селу, знаменитији Турци долазише к њима на конак и у госте. Неки од турских бегова угледају се у једну Филипову стрину, по имену *Ђурђију*. Стричеви Филипови то спазе; те

[1]) Име овом селу двојако се налази написано у рукопису Мушицковом; Трнова, Трново. Има много места, која имају овако двојака имена, н. п. Неготин Неготина; Ужице Ужица; Томашевац Томашевци и т. д. И сами мештани често употребљавају оба имена.

једног Турчина посеку, а другог обесе пред кућом о шљиву и то уларом његова коња. Ово убиство би повод и узрок, што је од Турака страдала Филипова родбина. Дело убиства није се дало скрити. Убити Турчина било је у оно време, као и сад што је у Босни, не само обично злочинство; него такво зло дело, за које су одпаштали сви рођаци убице. Турци су у убијенима гледали своје једноверне, а не зликовце, који су погазили поштење туђе жене. Рајетину не беше слободно ни јадати се, што му Турчин безчасти жену и кћер, а не да му је могло олако проћи, што је покушао крвљу зликовца да опере повређену част своје љубе. Хришћанин се светио Турчину из потаје, кад од овог беше увређен; Турчин имађаше право да се освети хришћанину, кад га је овај увредио; а увреда беше за Турчина, ако му Рајетин не испуни сваку па ма и најгаднију његову жељу. Лако је за то разумети, да родбина Филипова не могаше остати на миру од Турака после оног убиства. И заиста, кад се за учињено убиство дознало, други Турци зажеле осветити се. Дођу у Трново, и у очи преображења четворицу њих од Филипових рођака вежу и собом одведу. Та четворица беху Марко, кућни старешина; Лаза и Лука његова браћа; и Божа, Лукин син. До Трнове близу лежи манастир Троица. Беше преображење. Турци уђу у манастир, да се подкрепе јелом и пићем. Кад народ виде да они собом терају повезане Вилиће, разбегне се. Игуман понуди Турцима четири кесе блага (две хиљаде гроша), да допусте, да се Вилићима одрешу руке, и да се

причесте; но они то не хтеше допустити; и за сто гроша само то допусте, да уђу Вилићи везаним рукама у цркву, и да се причесте, ал у цркви да буде уз њих и Турчин пратилац. Том приликом Марко призна, да је сам својом руком једног од убијених Турака посекао, а другог обесио. Турци одведу повезане Вилиће у Зворник, где их погубе. Луку, чију су жену они убијени Турци осрамотили, и његова сина Божу посекоше; а Марка и Лазу обесише. Марку беше тад 60 година. Он певаше из гласа, кад су га чаршијом на губилиште водили. Она стрина Филипова Ђурђија, љуба Лукина, коју Турци осрамотише, умрла је 1813.

Турци се не задовољише смрћу поменуте четворице Вилића; они науме сатрти сву породицу. Долазили су више пута у Трново, злостављали укућане, вукли их у Зворник, пленили им имање мећали их на муке, искали су, да им издаду *темесус;* и то су чинили све донде, док *темесус* не добише.

Како је после ових догађаја Филип проводио свој живот, не знамо. Кад му беше 31 година, ожени се *Настом*, коју су обично звали *Бјела.* Та Наста бјеше из села *Мртвице,* од племена *Ђуковића;* из богате куће. Она се по смрти својих родитеља удала за Филипа; и овоме родила шесторо деце, од којих су 1817 били у животу само двоје: *Ранко,* и *Милица.* Ранко је изучио књигу, то јест знао је читати: и он се радије служио презименом дединим *Вилић.*

До српског устанка под Карађорђем Филип је

певао само оне песме, које је од других научио; нити је до тад и једну једину сам начинио. Српски устанак потресао је његову песничку душу; и од тад поче сам певати тадање догађаје. Пре њега нико није певао нове песме; и гуслари се задовољаваше причањем старих народних песама. Филип поче певати нове јунаке, који се за његово доба борише за српску слободу. Он је оне, који су били у бојевима, призивао к себи; молио их, да му причају, што су знали о ком боју; питао их ко беше где старешина; против ког су кад ишли; ко је где и како погинуо; једном речи он се извештавао о свему, што му је требало знати, да српске јунаке новог времена прослави, и да их упореди јунацима старим. И то му изађе за руком. Не једна новија песма јесте понајлепше бисерзрно у низу народних песама.

Филип је млого путовао, и обишао млога места у Босни, Херцеговини, Србији, Срему, Славонији и Бачкој. У Босни и Херцеговини походио је *Зворник, Сребрницу, Кушлат, Тузлач,*[1]) *Маглај, Тешањ, Градачац, Сребрник, Дервенту, Бакну Луку, Жечбе, Врандук, Сарајево, Бельину, Јању, Власаницу, Травник, Варош, Горажде* (на Дрини), *Фочу* (на Дрини), *Чајник* под планином *Ковач, Таслицу* (Пљевље); у Србији *Шабац, Београд, Ужицу, Смедерево, Соко, Лозницу, Лешњицу, Крупањ, Ваљево, Уб, Палеж, Болеч, Гроцку, Асан-Пашину-Паланку, Рудник, Чачак, Крагујевац, Карановац;*[2])

[1]) Тузлу?

[2]) У рукопису Мушицковом: *Карановчы.*

у Срему *Земун, Руму, Митровицу, Рачу, Шид, Илок;* у Славонији: *Винковце, Брод, Градишку, Осек и Ђаково;* у Бачкој: *Паланку, Кулпин, Параге* и друга места. По свим овим местима певао је Филип старе, и нове собом смишљене народне песме, и свуда су га — што је лако разумети — лепо дочекивали. Он је имао тад већ леп глас. У Кулпину се нашао с тадањим митрополитом Стратимировићем у јесен 1816. о малој госпођи; и од истог беше обдарен. Бавећи се у Парагама тамошњи учитељ запита Филипа, ког није познавао: зна ли што за Филипа слепца? Филип му одговори, да зна, на што му учитељ примети, да је Филип мудра глава; и као да поче читати Филипу неке нове песме, на што му овај рече: „знам ја то све;“ а учитељ зачуђен упита га, „а да ниси ти Филип;“ што кад му слепац потврди, учитељ га најсвесрдније почасти. Филип беше више пута и код Кукојевачког спахије *Михајла Јанковића*, који га је радо слушао, частио и даривао. Филип је певао многим србским војводама, па и самом *Карађорђу*, али је овај с њим мало говорио. Па не само Срби, но и Турци су радо имали Филипа, и радо су га слушали, кад им је певао.

Ово су црте о Филипу Вишњићу, које се налазе прибележене од Мушицког. Црте ове, ма да су колико неподпуне, заслужују да буду обзнањене.

СВРЉИШКИ ОДЛОМЦИ ЕВАНЂЕЛИЈА

и

зашто од 1279 године.

(Са два каменописна стиха)

У *Вили* 10-ој, за 1866. год., у своме осмоме писму „с пута“ ја помињах како је „књажевачки“ округ богат споменицима из наше народне прошлости. Градови: *Козељ*, *Равни* и *Сврљиг*, које оте одъ Грка Стефан Немања, у томе су округу. Имена од прва два града остала су тек двома селима која су их наследила, а трећи, град Сврљиг, пренео је име своје на цео један предео, који се данас у званичним актима погрешно пише *Сврлик*, те се по томе и тај срез зове *сврлички* а не *сврлишки* и ако се житељи тога предела зову: *Сврлижани*.

Град Сврљиг је на десној обали тако названога Сврљишкога Тимока, на самој ивици од интереснога теснаца, кроз који се пробија та речица почињући од села Нишеваца па до испод села Вароши. Сам је град на врху стене, куда се товаран коњ веома тешко може извести: тако су тесна она једина врата од самотворога камена, кроз која једина могућан је пролазак одоздо до у град. Од њега данас стоје само две куле, но и оне као да нису биле сведок оне јуначке борбе за уједињење племена и државе србске — године 1180.

Западно од града, на неколико хвата ниже, пошто се спусти са његова недоступна подножја, остатци су бивше вароши, где је још и за Турака била чаршија, али се сада то претворило у њиве и ливаде.

К тим остатцима наше старине мило ми је што могу да додам још један писмени споменик из XIII. века, који поста баш у самом граду Сврљигу а и нађен је недалеко од њега.

Источно од града на једно $2^1/_2$ сахата у селу Извору развађена је стара црквица да се гради нова. Кад су ствари из старе цркве изношене, онда је у владичину столу нађено неколико листа од старог еванђелија писаног на кожи. Г. Наумовић, окружни начелник, имао је смотреност наложити, да се ти листови причувају докле не би прошао ко од људи, који те старине познају и читају. Свештеник г. Филип учини тако и кад ја пре неколико дана дођох тамо он ми предаде то лишће.

Мала ова ствар јако ме је обрадовала. То је лишће од три различита преписа еванђелија, писаног на кожи у осмини. Свега га је десет листа од сва три рукописа, али на крајњем листу има овај запис:

Въ име оца и сина и светаго доуха; азъ рабъ божи Костандинъ чьтьць а зоковомъ Консилъ граматикъ, написахъ книгы сие презкитерю Георгию а зоковомъ попоу Радославоу. въ градѣ Скрьлинзѣ, въ дни царѣ Иванла, и йри епископоунѣ нишевьсцѣмъ Никодимъ в лѣто з. ѱ. п. з. индикта з. иги стоихоу Грьци подъ градомъ Трьновомъ. Да молю ви се ѿци

и братие, до кого дондоуть книги сие, утвте исправлъюще а мене грѣшнаго неѕлословите нь паче благословте, да и вась Богь простить и прѣсвета его мати. аминь аминь аминь.[1])

По овоме изван сваке је сумње да је бар једно од ових еванђелија преписано 1279. год. проти Ђорђу у данас опустелу граду Сврљигу. Осим што мали овај запис показује многе личности и места од године 1279., он је важан нарочито и по томе, што се по њему могу разпознавати рукописи који би му били сувремени а не би било назначено када су писани.[2])

Она иста рука, која је писала овај запис преписала је и четири листа васкрсних еванђелија што су остала читава. Других пак шест листа преписивала је са свим друга рука.

Сам овај рукопис (свега десет листа са једанајестим на коме је онај горњи запис) предајем српском ученом друштву а ову објаву намењујем за друштвени Гласник.

У Београду 10. Јулија 1866.

М. Ђ. Милићевић.

---

[1]) Године ҂зѱпз. (6787=1279) владао је у Бугарској Јоан IV. Асјен, који је имао за жену Ирину ћерку Михаила Палеолога; — а у исто време био је и Лахан или Кордокувас господар над неким пределима бугарским, што је имао за жену Марију Палеологину удовицу бугарског цара Константина Тоха, владавшег од 1259 до 1278. — Ваљда се у простом говору цар Јоанн IV. звао Ивана или Ивашко?

Ј. Шафарик.

[2]) Види каменописни снимак на таблици I.

ПРВИ ОДЛОМАК ЕВАНѢЕЛИЈА ИЗ СВРЉИГА:

Главе еванѣелија по Матеју:

л҃д. ѡ прѣѡкраженіи Ісоусовѣ: —
л҃е. ѡ мѣсеусткоующиимь се: —
л҃ѕ. ѡ просещихь дндрагьмь: —
л҃з. ѡ глаголющихь кто ѥсть болни: —
л҃и. ѡ сьтиницѣ притьча: —
л҃ѳ. ѡ дльжнѣмь тьмою таланьть: —
м҃. ѡ вьпрошьшнїхь ѡ ѿпоущеніи жень; —
м҃а. ѡ вьпрошьшиимь богатѣмь Ісоуса: —
м҃в. ѡ наѥтыхь дѣлателнихь: —
м҃г. ѡ синоу ѯеведеѡвоу: —
м҃д. ѡ двою слѣпцоу: м҃е. ѡ ослети и ждрѣбети: —
м҃ѕ. ѡ слѣпыхь и хромыхь: —
м҃з. ѡ исьхьши смоковницѣ: —
м҃и. ѡ вьпрошьшихь господа архиѥрѣихь и старцихь: —
м҃ѳ. ѡ двою синоу притьча: — .н҃. ѡ виноградѣ: —
н҃а. ѡ ѯванымыхь на бракь: —
н҃в. ѡ вьпрошьшиихь ѡ киньсоньнѣхь: —
н҃г. ѡ садоукенхь: н҃д. ѡ вьпрошьшиимь ѯаконьницѣ: —
н҃е. ѡ томь ѥже кь господоу вьпрошеніе: —
н҃ѕ. ѡ ѡкаѧнии фарисѣи и книжнїкь: —
н҃з. ѡ коньчинѣ. н҃и. ѡ дни и часѣ: —
н҃ѳ. ѡ десети дѣвахь: — .ѯ҃. ѡ приемлоущїихь таланти: — .ѯ҃а. ѡ сьшествнї хрїстовѣ: —
ѯ҃в. ѡ помазѯавши господа муромь: —
ѯ҃г. ѡ пасцѣ: — .ѯ҃д. ѡ образѣ таинѣмь: —

ѯв҃. ѡ прѣданіи Їисоусовѣ: — ѯг҃. ѡ ѿмѣтаніи петровѣ: — ѯд҃. ѡ нюдиинѣ раскаѧніи: — ѯѝ. ѡ испрошеніи тѣлесе господнѣ: —

ТЕТРОІЕВАНГЕЛЬ СЬ БОГОМЬ ПОУЧНАІЕМЬ: ѿ МАТѲЕІА:

(Отъ матѳя глава I. 1—25.)

Книги рождьства Їсоусь хрїстова: сина давидова; сина авраамла: Авраамь роди Исаака: Исаакь же роди Иѧкова. Иѧковь же роди Нюдоу и братню его: Нюда же роди Фареса: и Ζара ѿ Ѳамары .... (изоставьено родословье 30 врсти) .... Матѳан же роди Иѧкова: Иѧков же роди Иѡсифа моужа марнина: иζ неѥ же роди се Їсоусь: глаголемы христость: всѣхь оубо родь ѿ авраама до давида родь д҃і. И ѿ давида до прѣселениѧ вавилоньскаго род: д҃і: и ѿ прѣселениѧ вавулоньскаго до христа род: д҃і. Їсоусь христово рождьство сынце бѣ: ѡброучена оубо соущи матери нѥго Марии Иѡсифови: прѣжде даже не сиеста се: ѡбрѣте се имоуціи вь чрѣвѣ ѿ доуха света: Иѡсифь же моужь ѥе праведень сын: и нехотѣ ѡбличити ѥе: вьсхотѣ тан поустити ю. Сице же ѥмоу сьмысльшоу: се ангель господьнь вь снѣ ѧви се ѥмоу глаголе: Иѡсифе сине давидовь: не оубои се приѥти марие жени своѥе: соущеѥ бо рожденоѥ к нен ѿ доуха света ѥсть: родить же синь и нареченїі ѥме ѥмоу Исоусь: ть бо спасеть лоуди своѥ ѿ грѣхь ихь: Се же все бысть да сьбудеть се реченоѥ ѿ господа пророкомь глаголющемь: се дѣвам приѥмлеть вь

трѣх и родить сынъ: и нарекуть имѧ емоу Еммануилъ: иже есть сказаемо с нами Богъ: въстав же Иосифъ ѿ сна створи ꙗко же повелѣ емоу ангелъ господьнь: и приметь женоу свою: и незнаше ее доньде же роди сынъ свои первѣньць: и нарече имѧ емоу Іисоусъ.

(Глава II. 1—23.)

Іисоусоу же рождьшоу се въ Виѳлеѳмѣ июдѣисцѣмь въ дни Ирода царѧ: се волсви ѿ въстокъ приидоу въ иероусалимь глаголоуще: где есть рожден се царь июдѣискъ: видѣхомь бо звѣздоу его на въстоцѣ: и придохомь поклонити се емоу: слышав же Иродъ царь смете се: и вьсь иероусалимь с нимь: и сьбра все архиереѣ и книжьникы людьские: въпрашаше е где христосъ раждаеть се: они же рѣше емоу въ виѳлеѳмѣ июдѣисцѣмь: тако бо писано есть пророкомь: и ти виѳлеѳме земле июдова никоуже меньша еси въ владыкахъ июдовахъ: из тебе бо изидеть владыка иже оупасеть люди мое израилѣ: Тогда Иродъ тан призвавь волхви: и испита ѿ нихъ времѧ явльшеѥ се звѣзды: и посла е въ виѳлеѳмь рече: иньдше испитаите извѣстьно ѡ отроцѣти: егда же обрѣсете вьзвѣстите ми ꙗко да и азъ шедь поклонюсе емоу: они же послоушавше царѧ идоше: и се звѣзда ю же видѣше на въстоцѣ: идѣше прѣд ними: доньдѣ же пришьдши ста врьхоу иде же бѣ отроче: видѣвьше же звѣздоу вьзрадовашесе радостию велиѥю зѣло: и вьшьдше въ храминоу видѣше отроче: съ марниѥю матерню его: и падше поклонише се емоу: и ѿверьзьше скровища своѧ прине-

соше ему дары: ѕлато и ливань и ѕмирноу: и
бѣхѣть приимыше въ сна: не въѕвратити се къ Ироду: инѣмь поутемь ѡтидоу въ страноу свою: ѡшьдшимь же имь е ангель господьнь въ сна ѩви се Иѡсифоу глаголе: въставь поими ѡтроуе и матерь его: и бѣжи въ егуптеть: и боуди тоу дондеже ти рекоу: хощеть бо Иродь искати ѡтроуете да погоубить е: ѡн же въставь поеть ѡтроуе и матерь его нощию: и ѡтиде въ егуптеть: и бѣ тоу до оумьртвия Иродова: да сьбоудеть се руеньное ѿ господа пророкомь глаголющемь: ѿ егупта възвахь синь мои: Тогда Иродь видѣ яко пороугань бысть ѿ влъхвъ: разгнѣвавь се ѕѣло посла изби все ѡтроки соущие въ вифлеѡмѣ: и въ всѣхь прѣдѣлѣхь его: ѿ двою лѣтоу и ниже по времени иже испита ѿ влъхвъ: тогда сьбысть се руеное еремиемь пророкомь глаголющемь: гласъ на рама слышань бысть: плачь и рыданїе и вьпль многь: рахиль плачоуща се чеда своихь: и нехотѣше оутѣшити се яко не соуть. Оумершоу же Иродоу: се ангель господьнь въ сна ѩви се Иѡсифоу въ егуптѣ глаголе: въставь поими ѡтроуе и матерь его: и иди въ ѕемьлоу израилеѣоу: изьмрѣше бо искоущеи доуше ѡтроуете: ѡн же въставь поеть ѡтроуе и матерь его: и вниде въ ѕемлоу израилеѣоу: слышав же яко Арьхѣлаи царствоуеть въ иудеї въ Ирода мѣсто ѿца своего: оубоѩ се тамо ити: бѣсть же приемь въ сна: ѡтиде въ страноу галилеискоу: и пришьдь вьсели се въ градѣ нарицаемѣмь назарѣѳь: яко да сьбоудеть се руеное пророки: яко назарѣи нарече се:

(Глава III. 1—17.)

Въ ти же дни пріиде Іоанъ крьститель проповѣдая въ поустыни іудѣискѣи глаголе: покаите се: приближи бо се царьство небесное: Сии оубо есть рѣченыи Исаиемь пророкомь глаголющемь: гласъ вьпиющаго въ поустыни: оуготовайте поуть господень: правие творите стьзы его: Самь же Іоанъ имѣше ризоу свою ѿ власъ верблюждь. и поясъ оуснѣнь ѡ чрѣсаѣхъ его: пища же его бѣ акриди и медь дивии: тогда исхождаше к немоу Іероусалимь и вса іюдѣа: и вса страна іордаиьскаа: и крьщахоу се въ іорданѣ ѿ него: исповѣдающе грѣхы своие. Видѣвъ же многи фарисеи и садоучеи гредоуще на крьщение его: рече имъ: порождения ехидноча: кто показа вамь бѣжати ѿ гредоущаго гнѣва: створите оубо плодь достоинь покаания: и не мните глаголати в себѣ: ѿца имамы Авраама: глаголю бо вамь яко можеть Богь ѿ камений сего въздвигноути чѣд Аврамови: се юже секира при корѣнѣ древа лежить: всяко оубо древо нетворещее плода добра посѣкаеть се: и въ огнь вьметаеть се. Азъ во крьщаю ви водою въ покаание: гредый же по мнѣ крѣпаи мене есть; немоу же нѣсмь достоинь сапогы понести: ть вы крьстить доухомь свѣтымь и огнемь: Ѥмоу же лопата въ роуцѣ его: и потрѣбить гоумно свое: и сьберетъ пшеницоу въ житьницоу свою: плѣви же сьжежеть огнемь негасеиимь: Тогда пріиде Іисоусь ѿ галилеѣ на іордань къ Іоаноу: крьстити се ѿ него: Іоань же възбраняше немоу глаголе; азъ требоую ѿ тебе крьстити се: и ти ты гредеши къ мнѣ: ѿвещавъ же Іисоусь рече

к немоу: ѡстани нынѣ тако бо подобно ѥсть намь
испльнити всакоу правдоу: тогда ѡставѣ и. И крьщь
се Їсоусь: вьзиде абие ѿ воде: и се ѿверьзоше се
емоу небеса: и видѣ доухъ божии сьходещь ѩко
голоубь: и гредоуща на нь: и се глась сь небесе
глаголе: сьн ѥсть синь мои вьзлоубеныи: ѡ семь
же благоволихъ:

(Глава IV. 1—5.)

Тогда Їсоусь вьведень бысть доухомь вь поу-
стыноу искоусити се ѿ диѩвола: и пощь се дни:
м҃: и нощии: м҃: посльдь же вьзалака: и пристоупи
искоуша ѥи рує емоу; аще синь ѥси божии рьци
да камении се хлѣбн боудоуть: ѡнь же ѿвѣщавь
рує: писано ѥсть не ѡ хлѣбѣ единомь живь боу-
дєть чьловѣкь; нь ѡ всакомь глаголѣ исходещимь
изь оусть божии; тогда по . . . . .

РАЗЛИКЕ ТЕКСТА ЕВАНЂЕЛИЈА:

ОВРЉИШКОГ.	АССЕМАНОВОГ.	ОСТРОМИРОВОГ.
	(Отъ матея глава I.)	
глаголемы христосъ	нарицаемъ	нарицаемыи христось
всѣхъ оубо родь	въсѣхъ же родовъ	вьсѣхъ же родь
оброучєнѣ оубо соущи	обрѧучєнѣ бывъши	обрѧучєнѣ бо бывъши
тан поустити ю	таї поустити ѩ	отан поустити ѩ
сьмысльшоу	оумъишлъшоу	оумышльшоу
сине давидовь	сыне давидовъ	синоу давидовь
мариѩ жени своѥѩ	женъ твоѥѩ мариѩ	мариѩ жены твоѥѩ
соущеѩ бо рождєноѩ в нєи	сѫштєе бо въ неї	рождьшеѩ бо са въ нєи
се дѣвѧ приѩмлєть вь чрєвѣ	се дѣва въ чрєвѣ приїмєть	се дѣва въ чрєвѣ приѩмєть
ѥмьманоуилъ	емьманоуилъ	емьманоуилъ

СВРЉИШКО.	АССЕМАНОВО.	ОСТРОМИРОВО.
	(Отъ матѳѣя глава II)	
ѩкоѳлѣѥмъ июдѣ-исцѣмъ	ѩкоѳлеѥми июдѣї-тѣмъ	ѩкоѳлѣеми иоудеи-стѣи
ѿ къстокъ приидоу	отъ къстокъ придѫ	отъ къстока при-дошѧ
слышах	слышахъ	оуслышахъ
сьбра	събъраѫхъ	събьрахъ
рѣше	рѣша	рекошѧ
къѫкѣстите ми	къѫкѣстите ми	покѣдите ми
идѣше	идѣаше	идѣаше
келеѭю	келиеѭ	келикоѭ
отидоу	отидѫ	отъидошѧ
за рама	къ рамѣ	въ рамѣ
искоущеи	искѫщи	ищѫщеи
арьхѣла	архилаи	архелаи
въ ти же дни	въ оно крѣма	къ крема оно
стѣзы	стѣза	стѣза
вельбаюждь	вельбѫждъ	вельбѫждь
поясь оусиѣнь	поѣсъ оусиїѣнъ	поясъ оусиѣнъ
его	своихъ	своихъ
пища же его	ѣдъ же его	ѣдъ же его
въ иордане ѿ него	отъ него къ їерданьстѣї рѣцѣ	къ ерданьсцѣи рѣцѣ отъ него
рече имъ	рече имъ	глагола
порождении ехидноа	прадиѣ ехидъноа	прадиѣ ехидьноа
показа вамъ	съказа вамъ	съказа вамь
не мните глаголати	нецаумидите глаголати	нецаумидите глаголати
се уже секира	уже бо и секъра	оуже бо секъра
при корѣнѣ	при корени	при корени
истекореще плода	еже не творитъ плода	еже истворить плода

СВРЉИШКО.	АССЕМАНОВО.	ОСТРОМИРОВО.
посѣщаютъ се	посѣщаемо бѣша-ютъ	посѣщаюмо бъша-ютъ
бъмѣтаютъ се	бъмѣтаемо	бъместаюмо
крѣщаю	кръщаѭ	крьщѫ
тогда приде	въ оно врѣмѧ при-де	въ врѣмѧ оно при-де
или ты гредеши	а тъ ли грѧдеши	а тъ градеши
възлоубеныи	възлюбленъıи	възлюбленъıи
и пристоуни искоу-ша ми	и пристѫпилъ ис-коусителъ	и пристѫпилъ ис-коусителъ

ДРУГИ ОДЛОМАК ЕВАНЂЕЛИЈА ИЗ СВРЉИГА.

(Отъ іоанна глава IV. 5—42.)

Ѿшли бѣхоу въ градъ да врашна коупетъ: глаголаа емоу жена самарениниъı какоо тъı июден съи ѿ мене пити просиши· женъı самарениини соуще· не прикасаютъ бо се июден самарѣнехъ. Ѿвѣща исоусъ и рече еи: аще бъı вѣдѣлаа даръ божии. кто естъ глаголеи ти даждъ ми пити· тъı въı просила оу него: и далъ ти бъı водоу живоу. глаголаа емоу жена господи ни поуръпалника имаши. и стоудеиъцъ естъ глъбокъ. ѿ коудоу оубо имаши водоу живоу. еда тъı болъı еси ѿца нашего иѩкова. иже дастъ намъ стоудеиъцъ съ. и тъ иѯ него питъ. и синове его. и скоти его. Ѿвѣща исоусъ и рече еи. всакъ пиеи ѿ водъı сее. възъжеждет се пакъı. а иже пиетъ ѿ водъı юже аѯъ дамъ емоу: неимать възъждедати се въ вѣкъı. и въ вода юже аѯъ дамъ емоу боудетъ въ немъ истоуникъ водъı: въсхлеплющъ въ животъ вѣчнъı: глаголаа емоу жена господи даждъ ми сию водоу. да не жеждѫ ни прихож-

доу поутѣпати. глаголе ѥи исоусъ. иди и приглаши моужа своего. и приди сѣмо. ѿвѣща жена и рече ѥмоу. не имамъ моужа: глаголе ѥи исоусъ добрѣ рече. яко моужа не имамъ. ѕ҃. бо моужи имѣла еси. и нинѣ иже имаши нѣстъ ти моужъ. се въ истиноу рече. глаголе ѥмоу жена. господи виждоу яко пророкъ еси: ѿци наши въ горѣ сеи поклонише се. и въі глаголете яко въ іероусалимѣ ѥстъ мѣсто. и дѣ же покланѣти се подобаѥтъ. глаголе ѥи исоусъ. вѣроу ими ми жено. яко гредетъ година. егда ни къ горѣ сеи ни въ іероусалимѣхъ поклонѣтъ се отцоу. въі же кланѣете се ѥго же не вѣсте. ми же кланѣѥмъ се ѥго же вѣмъі. яко спасе . . .

(Прекида се.)

На другом листу второга одломка:

(Отъ іоанна глава X. 4—26.)

. . ѥтъ по имени. и изгонитъ ѥ: и ѥгда своѥ ѿцє ѥждеѥтъ. прѣдъ ними ходитъ. и ѿцє по ѥмъ идоутъ. яко вѣдетъ гласа ѥго. по тоуждемъ же не идоутъ нъ бѣжетъ ѿ него яко не знаютъ тоуждаго гласа. Си притчю рече имъ исоусъ. они же неразоумѣше что бѣістъ иже рече имъ. глаголе имъ пакъі исоусъ. аминъ аминъ глаголю вамъ. азъ ѥсмъ двѣръ ѿцамъ. вси ѥлико ихъ приде прѣжде мене. татие сутъ и разбоиници. нъ не послоушаше ихъ ѿцє. азъ ѥсмь двѣръ. мною аще кто вѣниидетъ спасетъ се. вѣниидетъ и изидетъ. и пажитъ обрѣщетъ.

К петѣкъ ѥ҃ неделе ѿ іоанна.

Рече господъ къ пришѣдъшимъ к ѥмоу ѥюдеѡмъ. сего ради ме любитъ ѡтъцъ. яко азъ полагаю доу-

шоу моюю. да пакъі приимоу ю. никто же ѿиметь
ѥ ѿ мене. нъ азъ же полагаю ю ѡ себѣ. ѡбласть
имамъ положити ю. и ѡбласть имамъ пакъі приѥти
ю. сию заповѣдь приѥхъ ѿ ѿца моѥго. распъра же
пакъі бъістъ въ июдеихъ. за словеса сіі. глаголахоу же мноузі ѿ нихь (sic) яко бѣсъ имать и ме-
нстовъ ѥстъ. что ѥго послоушаѥте. инии глаголахѫ
яко сиѥ глаголъі не соутъ бѣсноующаго се. еда
бѣсъ можетъ слѣпимъ ѡчи ѿврѣсти. зачало:

Бъіше же тогда ѡбновленіи въ ѥроусалимѣхъ.
и зима бѣ. и хождаше ісоусъ въ цркоѵь. въ при-
творѣ соломони. ѡбидоу же и июдеи и глаголахоу
емоу: до кола доуше наше къземлеѩіи. аще тъі
ѥси христосъ. ръци намъ не ѡбиноуѥ се. ѿвѣща
имъ исоусъ. рѣхъ вамъ и невѣроуѥте. дѣла иже
азъ твороу въ име ѿца моѥго та свѣдѣтелъствоютъ
ѡ мнѣ. нъ бъі не вѣроуѥте не сте бо ѿ ѡвьцъ
моимъ. яко....

РАЗЛИКЕ У ТЕКСТУ ЕВАНЂЕЛИЈА:

СВРЉИШКОГ.	АССЕМАНОВОГ. (Іоанна IV. 5—12.)	ОСТРОМИРОВОГ.
ѡшли бѣхоу	ош..ли бѣахѫ	ѿшли бѣахѫ
брашна	брашъна	брашьно
ѥстъ глъбокъ	ѥстъ глѫбокъ	глѫбокъ ѥстъ
дастъ намъ стоуденьцъ съ	дастѣ намъ стоуденьцъ съ	дасть намъ стоуденьць
питъ	пилъ	пи
истоуникъ водъі въсхлеплющъ въ животъ вѣчнъі	истоучникъ водъі въслѣплѫщтаѩ въ животъ вѣчъ-нъіи	истоучникъ водъі истѣкающаѩ въ животъ вѣчьнъіи
емоу	къ немоу	къ немоу

СВРЉИШКО.	АССЕМАНОВО.	ОСТРОМИРОВО.
	(Іоанна IV. 5—42.)	
пригласи моужа своего	пригласи мѫжа своего	приѯови мѫжѣ твои
имѣ иже имаши	имѣ ѥгоже имаши	имѣ ѥгоже имаши
покаѧнѣти се	каѧнѣти сѧ	каѧнити сѧ
кѣроу ими ми жено	жено кѣрѫ ми ими	жено кѣрѫ ми ими
гредетъ година	грѧдетъ година	идеть година
поклонетъ се	поклонитє сѧ	поклонитє сѧ
ѥго же не вѣсте	єго же не вѣсте	ѥже не вѣсте
ѥго же кѣмъ	єго же кѣмъ	ѥже кѣмь
	(Іоанна X. 4—10.)	
вѣдетъ гласа ѥго	ѯнаѭтъ гласъ єго	вѣдѧть гласъ ѥго,
но тоуждемъ	но тоуждемъ	но чоуждемь
тоуждаго гласа	тоуждаго гласа	чоуждинѣ гласа
что бысть	что сѫть	что бѣша
	(Іоанна X. 17—28.)	
любитъ ѡтьць	отьць любитъ	отьць любить
бѫдетъ ѥ	възъмєтъ єѧ	възьмєть ѥѧ
ѡбновлениѧ	скаѧнїѥ	скаѧнїѥ
къ ѩрковъ	къ ѩръкъки	къ ѩрькъки
ѡбидоу же и ѩюдеи	обидѫ же и ѩюдеи	обидоша же и ѩоудеи

ТРЕЋИ ОДЛОМАК ЕВАНЂЕЛИЈА ИЗ СВРЉИГА.

(Отъ іоанна глава XX. 10—19.)

ѩшоу ѿ мрьтвыхъ въскрьсноути идеть же пакы оученика дикеща се къ себѣ: ѩуангелиѥ ѩ ѿ іоанна.

К ѡно: Марїа стояше оу гроба. вънѣ плаѭюща се. како же плакаше се приниче къ гробь и видѣ два аггела въ рыѯахъ бѣлахъ. сѣдеща ѩдиного оу главы и ѩдиного оу ногоу. иде же бѣ лежало тѣло ѩсоусово. и глаголаста ѩи. жено что плачеши се.

и глагола мма ꙗко вѣзеше господа моего. и не вѣмь где положише и. и си рекьши ѡбрати се ѩ спѣть и видѣ исоуса стоѩща. и невѣдѣше ꙗко исоусь ѥсть. глаголаѥи ѥи исоусь жено что плачеши се. кого ли ищеши. ѡна же мнеѩи ꙗко врьтоградарь ѥсть. глаголаѥ ѥмоу господи аще ты ѥси вѣзѣль повѣждь мнѣ где ѥси положиль. и азь вѣзмоу и. глаголаѥ ѥи ісоусь марие. ѡбращьши же се ѡна глаголаѥ ѥмоу ѥврѣиски. равви. ѥже нарицаеть се оучителю. глаголаѥ ѥи ісоусь. неприкасаи се мнѣ. не збо вѣзиде ѩ ѿцоу моемоу. иди же ѩ брати моеи и рьци имь. вьсходоу ѩ ѿцоу моемоу. и ѿцоу вашемоу. и богоу моемоу и богоу вашемоу. приде же марие магдалини. вѣзвѣщающе оучеником. ꙗко видѣ господа и си рече ѥи. ѥвангелие ѿ ѿ іѡанна.

Соущи поздѣ вь единоу соуботѹ.

Ини вь неделю новоу. ѥвангелие. г҃. ѿ іѡанна.

(Отъ іоанна глава XXI. 1—14:)

В ѡно: ꙗви се исоусь оучеником своимь. вьставь ѿ мрьтвыхь. на мори тиверадьскѣмь. ꙗви же се имь сице. бѣхоу вь коупѣ симонь петрь. и тома нарицаеми близньць. и натананаиль иже бѣ ѿ кана галилѣискыѥ. и ѡба сини зеведеѡва. и ина два ѿ оучеників. глаголаѥ имь симонь петрь. идоу рыбы ловити. и рѣше ѥмоу идемь и мы с тобоѫ. и идѫ и вьлѣзѫ вь корабь. и в тѫ нощь не ѩ ся ималесо ще. оутрю же бывшю абыѥ. ста исоусь при брѣзѣ. и не познаше же оученици ꙗко исоусь ѥсть. и рече имь исоусь. дѣти. имате ли что снѣдно зде. ѿвѣщаше ими. ѡнь же рече вьмрьзѣте о десноую страноу мрѣжоу и ѡбрещете. вьврьгоу же: и и томоу

неможахоу прикласти ме ѿ множьства рыбь. глаголаше же оученикь его же любаше исоусь. петрови господь єсть. Симонь же петрь слышавь яко господь єсть. пендитомь препоаса се. бѣ бо нагь. и вьрьже се вь море. а дроузи оученици корабицемь придоу. не бѣше бо далече ѿ земле. нь яко двѣ стѣ лакоть. влѣкоуще мрѣжоу рыбь. яко же излѣзоу на землю. видѣше огнь горещь и рыбоу на немь. лежещоу. и хлѣбь. и рече исоусь принесѣте ѿ рыбь иже єсте нинѣ. вьлѣзь же симонь петрь. изтлѣче мрѣжоу на землю пльноу великыхь рыбь. рнг. и толикоу соущоу непротрьже се мрѣжа. глаголаше имь исоусь придѣте ѡбѣдоуите. и никто же ѿ оученикь не смѣше истезати его. ты кто єси: вѣдеще яко господь єсть. приде же исоусь и приметь хлѣбь и дасть имь и рыбоу такожде. се оуже третицею явиси се исоусь оученикомь своимь вьставь ѿ мртвыхь —

Єуангелие. аі. ѿ іоанна. К ѡно: вскрьсь исоусь ѿ мрьтвихь. глаголаше симоноу петрю. Ѿци соуботоу петикостноу. —

Утение за мрьтвыхь ѿци .а. вь срѣдоу .в. неделѣ ѿци .к. в четвертьць .к. неделѣ. Ѿци .г. в срѣдѣ .г. неделѣ. Ѿци .д. в четвертьць г. неделѣ. Ѿци .є. в петьць .г. неделѣ.

На пасхоу вечерь єуангелие .ѕ. вь понедельникь заутр. єуанг. д. вь вторникь заутр. ѕ. вь срѣдоу заутр. и. вь четвертьць заутр. г. вь петьць заутр аі. вь соуботоу заутр. к.

† На антипасхоу єуангелие. а. мироносицамь єуангелие д. ѡ расслабленомь. єуангелие ѕ. ѡ са-

маренини. ѥуангелие ѝ. ѡ слѣпцѣ. ѥуангелие і. на вьзнесение ѥуангелие г҃. на светыхь ѡтьць к҃. петикостно ѥуангелие г҃ ... неделю всѣхь светыхь ѥуангелие .а҃. ѿ тоу дрьжи по редоу. —

РАЗЛИКЕ У ТЕКСТУ ЕВАНЂЕЛИЈА.

СВРЉИШКОГ.	АССЕМАНОВОГ.	ОСТРОМИРОВОГ.
	(Іоанна XX. 10—19.)	
идета же пакы оученика дикеща се ѩ себѣ.	идете же пакы къ себѣ оученика дикаща са.	идоста же пакы къ себѣ оученика.
въ рызахь бѣлахь седеща.	въ бѣлахъ ризахь седаща.	къ бѣлахъ седаща
глаголаста ѥи: жено	глаголасте еи: жено	глаголаста ѥи она: жено
кого ли ищеши	кого ищеши.	кого ищеши
аще ты ѥси вьзель повѣждь мнѣ где ѥси положиль и азъ вьзмоу и.	аще ты еси възалъ нї, повѣждъ ми. къде и еси положилъ и азъ възъмѫ и.	аще ты възалъ ѥси ѥго, повѣждь мнѣ. къде ѥси положилъ ѥго. и азъ възьмѫ и.
глагола ѥмоу ѥкрѣнскы раквы, ѥже марицаеть се оучителю.	глагола емоу екренскы раки еже марицаетъ са оучителю.	глагола ѥмоу: раквоуни. ѥже марицаеть са оучителю.
вьзидь ѩ ѿцоу вьзвѣщающе оученикомъ.	възидъ къ отьцю. възвѣстажщи оученикомъ.	възидохь къ отцоу повѣдающи оученикомъ.
	(Іоанна XXI. 1—.)	
ѩки же се ѩмь сице и ѡба сины зебедеѡка и ина два ѿ оученикь.	ѣки же се ѩмъ сице. и оба сына зебедеока, и ина отъ оученикъ его дъка	ѩки же са тако и сина зебедеока и ина отъ оученикъ ѥго два.
рыбы ловити и рѣше ѥмоу	рыбъ ловитъ, глаголаша емоу.	рыбъ ловитъ, глаголаша ѥмоу.

СВРЉИШКО.	АССЕМАНОВО.	ОСТРОМИРОВО.
и идѫ и вьлѣзѫ въ корабь и въ тѫ нощь не а са минесоже.	и изидѫ и къ тѫ нощтъ не маша минесоже. (sic)	и изидоша и бъсѣдоша къ корабль. и абие къ тѫ нощь не маша минесоже.
рече имь исоусь	глагола же имъ исоусъ	глагола же имь ісоусь
дѣти имате ли что сѣдно зде. Отвѣщаше ими.	дѣти. имате ли чьто сѣдъно. отъвѣщаша емоу ми.	дѣти ꙗда что съ нѣдьно имате. отьвѣщаша емоу ми.
пендитомь	епендитомъ.	епендутъмь
придоу. — яко же излѣзоу.	придѫ. — и ѣко изалѣша.	придоша. — и яко излѣзоша.
третицею.	третиїци.	третицею.

Одломци сврљишког еванђелија, писаног на кожи у малом формату широке осмине, ако и јесу сви исте величине и у једном стубцу писани, опет се тако међу собом разликују, да се може примити, да долазе од три разна рукописа, или бар од три преписаоца, кои су разне делове еванђелија преписивали, те су ови после уједно састављени. Први одломак састојећи се из шест листова, који су сви једног и то првог кватерниона, на ком је писан почетак еванђелија по Матеју, а од ког су нестала оба два крајња листа, то јест први и осми, а сачувани су 2, 3, 4, 5, 6, и 7, писан је лепим ситним уставним словима у двадесет врсти на страни, и има сва својства србске рецензије[1]). Други одломак, састојећи се само из два

[1]) Види снимак на другој таблици под бр. I.

листа, на којима је еванђелије по Јоанну глава IV-та на првом а глава X. на другом листу, писан је много крупнијим а не тако правилним и лепим словима као први, има двадесет и две врсте на страни, и сасвим је особитог карактера тим, што је поред својства србске рецензије, као одсуства свију носних самогласних, ѫ, ѭ, ѧ, ѩ, задржао ъ, ѣ, старословенске рецензије.[1]). Трећи пак одломак, од ког су се сачувала само два листа, на којима је писан крај еванђелија по Јоанну глава XX. и XXI, у 24 до 26 врсти на страни, крај је целог еванђелија, тако да иза њега још само најпоследњи лист рукописа долази, који се срећом такође сачувао, са важним записом на њему. Овај одломак опет показује правопис сасвим србске рецензије, а и рука је у њему она што је писала запис на крају, па се разликује нешто и од руке другог одломка; али на једном месту, погрешком или нехотичним подражавањем преписаоца, који је у мислима преписао неке речи сасвим онако као што је видио у подлиннику из ког је преписивао, остале су те речи писане онако, као што су у најстаријим рукописима старо словенске рецензије, са ѫ и ѧ, које би већ и само могло посведочити, да је овој препис из врло старих рукописа узет, па на србску рецензију дотериван био[2]).

Ово се још боље показује кад се текст ових одломака сравни са истим местима текста еванђелскога по списима Остромировом и Ассемановом, јер

[1]) Види снимак табл. II. број II.
[2]) Види снимак табл. II. број III.

се тада јасно види, да су ови одломци еванђелија са најстаријих и то глаголских рукописа преписивани а при том по србском начину правописања дотеривани били. То се посведочава тим, што је Сврљишких одломака текст у главноме једнак Асемановом, и слаже се с овим у важним особитостима, које на већу древност показују, него иста места Остромировог текста, тако на пример и Сврљишко и Ассеманово имају: ѿ вьстокь приидоу — где Остромирово има: отъ въстока придоша.

СВРЉИШКО:	ОСТРОМИРОВО:
рѣше	рекоша
келеѥю	келиѥоѭ
отидоу	отъидоша
гредетъ година	идетъ година
къзидь къ ѿцоу	къзидохь къ от'цоу
покѣдите	покѣдите
соущеѥ бо к неи	рождьшеѥ са въ неи.

Даље задржато је ѣ у место ꙗ, и стоји поклапѣти се, где Остромирово има: поклапѣти са. — А у чему Сврљишки текст одступа од Асемановог, то су опет врло стари прости облици речи, као н. пр. Сврљишко има: иже имаши, где Асеманово ѥгоже имаши.

СВРЉИШКО:	АССЕМАНОВО:
сьбра	събъракъ
неимите глаголати	неимѣиѩте глаголати
въсдасилоущъ	въсдѣлѩщтаѩ
обновлениѩ	скаѩеніѣ.

Или су то речи, које јасно показују да су србски преписаоци ишли на то, да старословенски текст учине лакше разумљивим за Србе, и да необичне у србском нарјечију гласе, форме и изразе замене

са обичнијима србскима, тако су свуда носна самогласна заменута са оу и є, (осим где су погрешком преписаоца остала); тако има:

СВРЉИШКО.:	ГДЕ АССЕМАНОВО ИМА:
се	са
пиша	ѣдъ
порождениꙗ	пꙗдинѣ
показа	съказа
пристоуни	пристѫплъ
ѿмиетъ	къхъметъ.

Из ових сравнења мислимо да ће се моћи читаоци довољно уверити о истинитости горњих наших потврђивања, да су то јест Сврљишки одломци преписи из врло старих рукописа глаголске рецензије, јер у чему се год они разликују од Остромировог превода у томе се слажу са Ассемановим; и да су од србских преписаоца, дотеривана места нека старословенског текста да буду за Србе разумљивија; али да зато и она места која од Асемановог текста одступају показују знаке древности. Све то из приложених сравнења и снимака јасно се може видити. На основу свега тога ми ове сврљишке одломке држимо за важне остатке и доказе развитка србске књижевности у 12. и 13. веку, па их зато и саобштавамо свима онима који се труде око испитивања старог словенског језика и његове књижевности, а нарочито око истраживања разлика старог словенског превода светог писма.

Др. Ј. Шафарик.

ИЗ „ОПИСА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ,“

ОД ЈЕДНОГ РОДОЉУБА САМОВИДЦА.

Горе.

Горе, које се кроз Босну и Херцеговину широм повлаче, тако су тесно скопчане да се никако не могу описати, кад би их на провинције поделили а да јасан преглед не изгубимо. С тога се у овоме послу не ћемо обзирати на провинцијске границе, које ћемо доцније кад се изближе упознамо са земљиштем, много боље и лакше означити.

И колико је голем овај опис тих гора, опет мораху неки делови испасти, јер би они само општем прегледу сметали; а после, свакојако их морамо доцније споменути кад дођемо на убле, равнице, и долине куд реке теку.

Ради јаснога прегледа мислим, да је пре свега потребно, да ону непрекидну висину опишемо, која дели изворе оних река што у црно море утичу, од извора јадранских река, па онда тек редом све огранке њене, као што се они већ мање више у свези између многих река пружају и шире.

Главни горски ланац као главна размеђа водена.

Остављајући југоисточну страну Босне и Херцеговине на десној обали Таре и Дрине неиспита-

ну, остаје Дурмитор, највиша и најгоростаснија планина, као излазак.

Од Дурмитора са западно северозападне стране пружа се брдо уз реку Суђеву, вежући Пирлитор, к високом Волујку, од којега се онда пружа главна коса северозападно под различним именима, која су мени непозната, упочетку на левој обали Суђеве, па онда између те реке и Неретве, даље између Неретве и Бистрице, између извора Бистрице и Улога, за тим као Иванова планина, све до између извора Лепенице и Трешњеваче.

Одавде се опет пружа главна коса Битовна западно, и онда, мислим, као Погорелица, између Дусине и Дубоког потока северно, где се са Зецом састаје.

Главна коса Зеца опет пружа се јужнозападно и продужује се на западу непрестано у истој величини, различно именовано, као Коњско, Мењик, Радуша и најпосле Равашница, све до источнога краја равнице Равно. Одавде сврће северозападу, опасујући североисточно високо купреско поље. Оно је подељено на више брдина, од којих је последње Стожер до Виторога, које се, повлачећи се јужнозападно, с Црном Гором састаје. Оно полази западносеверозападно, али после сврће к северу, и повлачи се између извора Пливе и Сане. И том размеђом воде постаје над низом између Црне Горе и Шатора јужнозападно низак, широк и го каменит нагиб, у истом правцу између Роре и развала града Преодца. Шатор иде још и даље северозападно под именом Мањешевац, Јадовник, Каменица, и Бобара,

као размеђа водена. А најпосле пружа се још од Бобаре, мали комад, Лишка, јужнозападно, раздвајајући воду. Он се састаје са Ујлицом, која полазећи северозападно између извора Уне и Тишковца у Хрватску улази.

Део главних гора од Дурмитора па до западнога слемена Иванове горе, могах само с једне стране са врх Рањена, северозападно од Горежде и с друге стране од Липета, дакле доста из далека прегледати. Па и то беше тек од чести, или у опште узето. По томе могу само казати, да су Дурмитор, саставак с Пирлитором и Волујак на врху голе степе, да су им по стрменима шуме, и да је она пруга од Волујка до Иванове горе са свим у шуми и стенама. Тамо је тако исто стеновито као и у Херцеговини.

Иванова је планина, као што сам чуо, такођер пуна стена, и провала, и много је мање шумом одевена, а на западној страни има нешто на вису поља за обделавање и пашу.

Битовна, и ако је у опште стеновита, на врху су јој врло дивне шуме, па и сена се прилично коси. Њезин је највећи брег Височица, јужно јужнозападно од Крешева. Тако је исто и оно брдо, што Битовњу са Зецом веже.

Зец је висок и широк. На њему је врло лепа пољана, пуна пашњака, цбунова, шумарака и стена, па и самих њива местимице. А така је иста и западна пруга до Бајне Лучице. Обронци су обично стрми, и мање више шумом окићени, а често и каменити.

Даље западу горе су, а особито Радуша, врло

стеновите, и на врху изузимајући Равашницу, са свим су шумом обрасле. Обронци су уопште стрми, а има доста и провала.

Горе, које још и даље равнину Купреску североисточно и северозападно окружавају, свуда су камените и голе. Но по обронцима спрам Врбаских долина и Пливе врло су лепе шуме.

Још даља пруга од Шатора, изузимајући мали део Црне Горе, много је каменитија и неодевенија.

Од Шатора даље такођер су брегови јако стеновити. На врху су им шуме, а обронци су у опште стрми, но местимице и проваласти.

После Дурмитора и Волујка највиши су врхови Битовна, Зец и Радуша.

Цела планина поцепана је на све стране многим гудурама, провалама и стрменима. Њезини су обронци врло стрми, па стога су изузимајући брег, што веже Црну Гору са Шатором врло ретки и тешки путови у њој.

Од ове размеђе водене одбијају се многе и снажне гране, које мање више у свези стоје. Њихови огранци пролазе обе провинције у различним правцима, и окружавајући нешто тесвобних површина, дају им карактер гора у најпотпунијем смислу.

1. *Грана.*

И ако нисам могао сам добро промотрити, свакојако је ван сумње, да се југоисточно од размеђе водене до Иванове планине између извора Бистрице и Лепенице, грдна горска коса цепа у два снажна тела,

од којих се једно северозападно, а друго источно пружа.

Ја почињем са западним делом, јер је ограниченији.

Он је висок и неисцепан. Са запада и севера окружава га речица Зујевина, а са истока Босанска пољана. Источно и северно, а особито западно прекида се јаком стрмењу. Сав је у шуми. Западно и северозападно цепа га једна долина у двоје. Први део, који није баш тако висок, зове се Игман, а други Бјелашчица.

Од ове западно и недалеко од Тарчина, око извора Зујевине, пружа се западно са свим ниско сленме, сврће к северу, и у том правцу онда иде између Зујевине и Лепенице, где се код села Раковице, преко Кобиље главе с другом ниском косом састаје. Ова се коса опет пружа с једне стране западно уз Лепеницу и северно прелазећи с Кисељака на Војницу, дуж ње нешто, а с друге стране опет иде источно северо-источно к Босни, и пратећи ју најпосле се преко од Високога са свим доле такођер код Војнице свршава, окружавајући једну ониску долину, која је са свим на копиту налик.

Источно од Раковице, пружају се од ове ниске косе јужно више мањих редова, с једне стране према Раковици и Блажују, с друге стране према северозападном делу пољане Босне, где се у опште стрмо свршавају.

И све те висине већином су обрасле, но стабала и великих дрвета врло је мало.

Онај део брега, што се источно пружа, доста је горостасан, и као што ја у истину верујем, дели се опет на југоисточној страни Оравичина хртња.

Гледајући са севера, видимо, где се ове горе, у почетку Трескавица назване, једном слемену пружају на источнојсеверо-источној страни, којег је врх са свим го и каменит, и који се са јужнозападним куком Јахорине, надмашајући га састаје.

Даља пруга, коју незнатна низа од Трескавице дели, састоји се из више делова и повлачи се истоку. Ови се опет у истоме правцу на Острожац, Клек и широке хртње, Ораовицу и Прачу деле. Ови се последњи свршавају југоисточно од села Праће према реци, исто тако названој, дакле североисточно стеновито и врло стрмо. Ту постаје између Праће и Баре и каменит и низак вук.

Ова је долина, као што ја мислим поникла на југоисточној страни Ораовице и дели тако Прачу планину од косе, која се и даље повлачи, и која је ужа од других брегова. Она се у почетку као Рањен, после као Вражалићко брдо источно к Дрини повлачи, и врло стрмо свршава.

Од ове гране полази опет други огранак, доста голем, управо југу, те испуњава цео простор, што је западно Бистрицом, а источно низом код Колуне и југоисточно Дрином опасан, код које се са свим на обалу стрми и шумовити обронци спуштају.

Даље источно повлачи се као што ја мислим од Ораовице до Устуколина јак свод, и дели тако низу Колуне од оне, која добар сахат даље на истоку лежи. Са висине села Мравњава, с пута на Дрини,

може се прилично низе видети. Ову низу дели опет други источни, доста повисови свод од низе код Горажда, од које се различне висине до Горажде повлаче, и то као десна обала речице, што крај истога села тече.

Исто се тако пружају од Вражаличкога брда и од Костионика, који су као Рањен јужно и јужнозападно доста стрми врло низка брда према поменутоме потоку и чистој равници на Дрини код Горажде.

По свој јужној низбрдици тих описаних гора осим првопоменуте низе, или су шуме или разштркана дрва стаблике и шипрази. И само је један део обронка Вражалићког брда код Осечана чист и обделава се; иначе кад погледиш са врх Рањена ништа друго не видиш, до шуму.

Северни обронак косе, који се преко Клека као Тресквавица са јужнозападним зубом Јахорине саставља, свршава се према Праћи доста стрмо. Он је понајвише шумовит и тек местимице су рађена поља.

Долину Бара, доцније ћемо описати.

Ја сам то земљиште, које овде описах, посматрао из долине на Дрини, више Фоче, с пута од Горажде преко Рањена и Баре, са источнога обронка Праће планине, из долине Праће, са врх Витеза, са равнине Босне, и са северних висина, и најпосле с пута из Сарајева у Мостар код Тарчина. Па кад сам јошт разабрао и шта мисле онуда људи, кад сам правац и размак упоредио, не могох никако да огранке прве гране од размеђе водене онако не признам, као што су назначени.

Као што већ споменусмо, Трескавица се састаје као оно мало даље к истоку Клек, са Јахорином преко једне низе, која је прилично дубока и која стоји између извора Праће и Жељезнице. Јахорина заузима знатан простор, ликом као троугао, којега западна страна од Сарајева јужно близу пет сахати, а северна страна такођер од Сарајева источно и преко пет сахати износи, јер се гора не посредно у северозападном куту изнад Сарајева са високим Требевићем свршава.

Јужноисточно од овога, што је као чвор целе горе, види се са врх Озрена, четири сахата североисточно од Сарајева, голема коса, права Јахорина. Она се пружа од запада истоку, и на њој се може у сред лета местимице снега видети. Северно и западно свршава се ова многим гудурама и провалама поцепана гора, врло стрмо. Јужноисточно к долини Праћи има већ мање стрмих низбрдица ал ипак пуно провала и стена као што је то већ на северу. Осим неколико каменитих места на Требевићу, сва је гора шумом покривена, и пуна је повеће дивљачи, што срчана ловца измамљује, заборављајући са свим муку и опасност. Ту су ти срне, медведи, свиње, дивље козе, тетридови и рисови.

У североисточном куту састаје се Јахорина са Витез-планином, која се источно пружа, и са јужним делом висока предела Гласинца сједињава. Из ње полази јужно, или према речици Праћи још једна ниска коса, која је окићена нешто шумом, а нешто ниским дрвима. На јужној страни Романије

изгледа као њена поступница с којом је са свим скопчана и ако је западно пукотина дели.

Даље северно од Витеза подиже се као најближи наставак огранка осамљена планине Романије, која се од југа к северу близу четири сахата, а од запада истоку до три сахата шири. Јужна и западна пруга стрма је као затесани зид, а источно и северно већ није тако, и преставља велико латинско R, кога је круна, бар колико сам ја догледати могао, понајвише гола узвишена равница.

Осим стеновитих дела на западноме обронку и још понеких места, сви су други обронци гором окићени.

Са јужнозападнога краја Романије пружа се од подножја стеновите провале онижа коса к западу, која се у почетку Пале, а за тим ниже Каловита брда зове. На западноме крају тих брда подиже се опет стрмо, и улази као висок и стеновит оклизак Клокочевик у угао између северне и јужне Миљацке, те се најпосле пред њиховим састанком, према старом граду, а добар сахат источно од Сарајева, у грдној стеновитој провали губи.

Да и остало ширење првога огранка, које је врло исплетено, јасно претставимо, преко је потреба, да га опширно разложимо.

Ја сам целину Романије сматрао као засебну гору, јер је збиља тако. Но сад разјасњавајући то, морам додати, да то релативно ваља узети. Јер и ако се Романија изнад свог земљишта знатно подиже, то ипак припада она са своје апсолутне висине горама, што особито за предељ Гласинац важи,

који се источно шири. Нихово се јединство не може баш тако лако, одмах на први поглед опазити. О томо ће мо се најбоље уверити, кад означимо границе, или реке и обронке.

По томе стоји Романија у најтешњој свези са целом гором која је тако испрекрштана, да се не може разазнати. Она испуњава сав простор, који је јужно на источној и западној страни Романије, где ју речице Праће и Миљацке окружавају, и пружа се између Дрине и Босне према Сави.

Ту се изнутра показују три огранка, не далеко од Романије. Њихов почетак означавају три реке својим изворима. Те воде, са својим даљим током: Ракитница, а ниже Праћа, Студени Јадар, а ниже Јадар; и онда Биоштица, и ниже Кривања, деле означени простор у три дела, где се онда различне гране на све стране деле, шире вијугају и пружају.

Сад кад посмотримо земљиште североисточнога подножја Романије, пажљивим ће мо оком још издалека угледати свод на североисточној страни, где са свим близу подножја Романије више оних брегова, Кнежине названих постепено подижу. Не знам баш управо колики је тај свод, али свакако више од једнога сахата у дуж не може бити. И ту се сад почиње земљиште наједан пут, али опет умерено дизати. То је јужнозападно низбрдица онога слемена, где североисточно Власаница лежи, које се са северним обронком Краљевске планине састаје, из којега Студени Јадар извире.

Биоштица долази из оних многих сједињених брегова, што се Кнежине зову, и тече западно.

Ракитница тече код села, које се тако исто зове, од прилике три сахата северно од Рогатнице.

После овога општег прегледа, прелазим сад на описивање предела Гласинца, који је један део Романије.

Олакшице ради ваља ми из сред земљишта почети, као и код три даља одсека, т. ј. од Краљевске планине. Она је и висока и широка на југу, где се Студени Јадар и Лукава стичу. Обе реке извиру из ње.

Од Краљевске планине спушта се јужно доста равно земљиште, Краљевска гора, у опште врло умерено, све до села Маргетића или до Кошутице, где се у један пут јужнозападно доста ниским обронком свршава, који се североисточно са оним обронком састаје, кога смо мало пре поменули.

Између тога обронка и онога североисточног на Романији, пружа се узана са свим ниска коса југоисточно. Одатле даље постаје све шира. Североисточни обронак те косе, што ономе преко са свим наличи, сврће од Маргетића југу. А докле се ови обронци на југу протежу, нисам могао догледати, но ипак мислим, да се не далеко састају и тако јужноисточно равницу Кошутицу затварају. И сама коса, ниска и равна, продужује се посреди између Романије и долине Ракитнице јужно све до јужноисточно од Гласинца. Одавде му се јужнозападна низбрдица у равном скоро земљишту, мало по мало губи, а овамо јужноисточно постају две мале долине. Западни обронак косе незнатно је стрм, а стрмији нешто од тога је кратки зуб, на ком је сам Гласинац.

Под равницом Гласинском разумева се равни део између западнога обронка косе и Романије, кога јужно баш не стрмо земљиште затвара.

Ја сам овде описао, што сам видео. О источној низбрдици косе могу само толико казати, колико сам с пута од Гласинца у Рогатицу уочити могао. Овде се губи та низбрдица спуштајући се све постепено, но која се најпосле врло умерено диже, и свршавајући се као Кован-гора стрмо, чини западну страну дубоке долине Ракитнице. Кад се северно погледи с пута са Коване, види се гора још два добра сахата у истој величини, и тек на изворима Ракитнице подиже се земљиште нешто више.

Остали јужни део овога одсека, т. ј. јужни Гласинац између Праће и Ракитнице не познајем, с тога не могу ни говорити о њему.

Северно од Кошутице па до простора преко Краљевскога брда све је земљиште равно, и колико сам с пута догледати могао, у опште врло је мало нагнуто, и мање више шумовито, т. ј. негде је шума рећа, негде су дрва мања, а местимице опет има и већих и мањих чистих места. Даље северно много је гушћа шума, пуна различних дрва.

И на самоме слемену Гласинца виде се већи и мањи дбунови веће растркани, а местимице и по нека дрва смрекова.

Цела та покрајина између Ракитнице и Романије од виса Рогатице северно све до Краљевске планине, зове се Гласинци, где господа некад у јесени провођаху и ловом се весељаху. А особито

је морао северни део краљевима мио бити, јер ту многа места носе њихово име, као: краљева планина, краљева гора, краљева шума, краљев извор, краљево поље. И данашња Кошутица, где једва дванаест колибица има, сведочи, да је на њој негда, много јелена морало бити.

Ја сам се за љубав те краљевске околине у подробно описивање пустио, премда не ма никаквога краљевскога изгледа.

Прелазећи сад на оне одсеке између Јадра и Ракитнице, морам пре свега напоменути, да их тек нешто знам, и то на десној обали Јадра део западнога обронка према Ракитници у долини Рогатице, и после јужноисточни обронак према Дрини од улива Праће до добар део испод Вишеграда.

И ако не познајем висину и ширину земљишта, свакојако је ван сумње, да с једне стране од Краљевске планине између извора Лукавца и Топлог Јадра, а с друге стране, између извора Ракитнице, узвишено земљиште мора ићи, што се делећи област вода, дуж Дрине између ушћа Праће и Јадра, као грдна гора пружа.

Земљиште између Ракитнице и Праће западно и од Дрине источно, јесте широка и висока коса, која растући јужно, источно од Рогатице под именом Семеч као снажан хртањ свој вршак достиже. Цело то слеме у опште врло је стеновито и испроваљивано. Западни обронци према Ракитници и источни према Дрини са свим су стрми; јужни према Дрини понајвише су стрме провала-

сте стене, а тако исто и према Праћи код њенога излива. По врху Семеђа — хртња — свуда је шума; иначе су сад шумарци, сад чиста земља. То је нај непролазнија гора од свију.

Северни део те горе, која се напред Краљевска планина зове, свршава се са Сикиром према Студеноме Јадру и према Лукавцу врло стрмо, и сва је у шуми. Обронци, који долину Топлога Јадра чине, ниски су и шумовити, а тако исто и они на Јадру до онога простора Новекасабе, за тим се опет стеновито подижу према Јадру, и врло стрмо спуштају.

По сахата ниже Кушлата скреће обронак са свим обали Јадра према истоку, и остаје уз њу, и ту већ из далека види се гора, која се зове Удрц, као голема коса, која се источно пружа и чак до Дрине допире.

Касније ћу још казати, што ми је познато, а сад морам још напоменути, како ми се чинило да најдубље спуштање земљишта између Удрца и Семеђа од Новекасабе источно иде.

Прелазећи на други одсек, морамо као праву истину споменути, да се она речена коса, што од Краљевске планине иде и област Јадра и Биоштице дели, око извора Јадарских северно креће, и да се у том правцу шири. А растући полако се састаје с оном косом, што западно са Смолином почиње кад с југа гледамо, и даље као Караула, Стоборје, на десној обали Дриначе све до њена улива у Јадар, дакле источно иде, тако да се само у том правцу и спушта.

И цела ова гора понајвише је стеновита. Местимице су тек шуме. Јужни обронак на западу врло је стрм, а на истоку према ублу на Биоштци нешто је мањи. Северни обронак код Кладња врло је стрм, а мало горе и одсеком проваласт. Обронци источно од Јадра, од Подгоре-хана па све доле до Новекасабе ниски су и шумовити, а даље до улива Дрињаче, па и према овој још једнаки су с онима на десној обали Јадра, ако и нису баш онако високи.

Од јужног обронка Карауле и Смолине пружа се ниска коса на десној обали Ступчанице јужнозападно ступа са свим на Кривају код Олова, где у стеновитој провали престаје.

Од Смолина, који западно стрмо опада, скреће планина северно, где читав чвор постаје, од куда две гране излазе.

Прва грана иде од највише тачке целе горе, од Коњуха северозападно, опада знатно у истоме правцу, и онда растући иде опет северно као Озрина гора између Босне и Спрече. Као Краљица и Буковица достиже до највише висине, па опет опадајући долази са свим у кут, што уливом оне две реке једна у другу, постаје.

Озрина се силази стрмо према Босни, — простор северно и јужно код Маглаја —; на врху су јој шуме, а источно од долине Спреча, пружа се уз њега друга коса од које ниски огранци према Спречу, а и дуж Спреча иду.

У долини Криваје ниже Олова нисам био, с тога не могу о онима обронцима ни говорити.

Друга грана иде истоку као Мошуљ, од кога се између Коњуха и Гостиља прилично брдо са Јаворјем к Спречи пружа. Даље источно стоји високи Мошуљ са ниским Јаворником у свези. Одавде се опет пружа десном обалом Гостиља и преко од Јаворја коса Матијевички гајеви крај Гостиља и долине Спреча. Сматрајући са севера, наставља се гора од Јаворника према истоку, и спуштајући се полако, пружа се између Дриначе и Спрече, док се најпосле око извора ове последње реке северно, а мало за тим северозападно неокрене. У том правцу онда иде под именом Мајевица, све до Тиње, преко од Ргаве у висини до својих 1500 стопа.

И цела та гора осим једнога дела североисточнога обронка Мошуља, у самој је шуми, а на јужноме слемену налазе се месстимице и стене. Обронци су у опште доста стрми.

Од описане горе, која се између Спрече и Дриначе повлачи, има још једна повижа коса, што од Јадра североисточно Дрини иде и чак до Зворника допире, где се онда у Громади Крндији и Кавећачи свршава.

Од Мајевице се пружа ниска и узацка коса источно и северно од Зворника к Дрини, па онда дуж Дрине, са свим обалом још једно по сахата као Вратоломија.

Даље северозападно излази из Мајевице опет једна ониска коса Јасеница, што источно повлачећи се, око три сахата северно од Зворника све до близу Дрине долази, те с пређашном косом

између Мајевице и Дрине лепу и подужу равницу окружава. Северно се губи у равници Посавине.

Још даље северозападно иду од Мајевице две такођер ниске косе северно. Оне се и десно и лево цепају, и прате Сибошчицу пут Саве изравњавајући се већ на три сахата пред њом.

И ти огранци Мајевице мање више покривени су дрвима и врло слабо шумом. Она два последња огранка имају више чистих и обделаних места и њихови обронци понајвише су стрми и стеновити.

Осим тога пружају се од Мајевице и други огранци спрам Посавине, али ја их нисам видео.

На југозападној страни Мајевице између почетка Спрече и Глибаје шири се ониско земљиште из кога више не знатних потока у долину Спречу утичу.

Између Глибаје и Јале долази, од Мајевице ниска, равна коса у јужнозападном правцу. На Бановачком потоку скреће као Бановачко брдо западу те се тако, кал Тузланска брда између Јале и Спрече још два сахата западно од доње Соли повлачи.

На овој гори има и њива све до врха њезина. Западна виша страна врло је испроваљивана и понајвише стабљикама обрасла.

Између Јале и Солине од Мајевице шири се Хумље многим потоцима извијугано, које се према поменутим водама, а од чести и према Јали у стрмим обронцима свршава, и где су њиве многим стабљикама и гричевима испрекрштане.

Између извора Смолуђа и Тиње састаје се Ма-

јевица са Ратимом, који се од села Смолућа, Грачаници, или од југоистока северозападно као коса с многим огранцима и различним именима пружа. Сви су обронци тога слемена према Спречи јако стрми.

Ово се опет земљиште састаје северно између извора Тиње и Грачанице с оним, кога се обронци јужнозападно на обалама Грачанице, Спрече и Босне не високо али доста стрмо свршавају, о које се, као што ми говораху, као ниско хумље према Сави простире.

Ради свезе морамо се опет вратити трећем одсеку, к Романији.

Од северозападног обронка Романије између Биоштице, што из Кнежина долази, и извора северне Миљацке, пружа се западно ниска коса, која се одмах за тим подиже и знатну висину Озрен достиже, који је, као што се лако може веровати, највиша тачка у том одсеку.

Део ових гора, јужно од Озрена, има источно и јужно према Миљацки мање огранака, но западно пружа их се већ више, који су многим пучинама испрекидани, од којих Пољану, коса Кобиља глава са Громадом веже. Они, Хум и Граховица названи иду између Вогаче и Миљацке западно и окружавају равницу Сарајева — Пољане — на североисточној страни.

Обронци су ових гора у опште врло стрми, јужно врлетни, а често и стеновити, проваласти.

Највиши врх Озрена голетан је. Но Озрени — то је источни огранак — и врх западнога слемена

су више мање шумовити. Јужни је део голо стење и тек местимице налазе се гричеви.

Са врх Озрена диван је изглед. Северно се види Смолин, Караула, Стоборје и преко тога као одсек круга врх Братиловића код Кладња. Даље се види цела источна протега, убао на Биоштици, Кнежине, северозападна страна Гласинца, Краљевска планина, далеки Удрц, цела западна страна Романије, кроз низу између ње и Јахорине преко Витез-горе, Прађа, Ораовица и Клек. Најпосле види се и у сред Маја снегом покривен врх Јахорине, Трескавице, Белашчића, Игмана, Височице, Инаћа, Зеца и Влашића.

Још и даље могао сам ту гору само до Олова на истоку сматрати, а западно тек из долине Босне и нешто из Трстионице. Па и сам врх косе могао се од Озрена врло слабо, једва до Варешких брда видети.

За тим се опажају са врх Озрена, па до Олова два зуба, што од главне косе иду. Њих деле две узане долине, прво ближе Озрену равна Караула, па онда Ракова нога и Курјача. Ове последње сачињавају узвишену равницу. Њихова низбрдица косна на истоку није ни мало стрма, као и она на Караули. Обронак ових зубова према Биоштици иде од Олова једнако стрмо, и придружује се исто тако стрмом обронку на Озрену. Код Олова прелази обронак према Кривији у неку стеновиту провалу, где на десној обали врло узацко кршно ждрело постаје, којим и Кривија пролази.

Западно у долине Босне повлаче се стрми обронци

од улива Вогаче до према селу Малешићу са свим уз реку. Они су узаним, али дубоким, двема долинама подељени, кроз које бујан поток Љубишна и бујица Мисоча к Босни тече.

Нешто североисточно од Малешића одваја се једна коса западно, спушта се мало ниже, и иде тако северозападно према средњој Стобњи.

Између Стобње и Трстионице иде од главне горе јужнозападно висока коса Заруђе, — гледајући из долине Босне — јер између ње и Трстионице стоји велика пукотина. На истој коси има према горњој Стобњи једнак обронак. Он граничи са обема рекама, и шири се између Стобње и Трстионице према Босни, где се као и код Трстионице стрмо свршава.

На десној обали Трстионице и преко Сутиске подиже се грдан, стеновит и го брег Тешево, а западно од њега јужном, отвореном долином одељен, подиже се исто такн брег Осоченик. Њих веже северно шумовит обронак што с исте стране једну долину окружава. Источно од ове долине повлачи се од Тешева полако опадајући го и онизак брег на десној обали Трстионице к Босни, а западно од Осеченика три доста висока зуба у савитак Босне између Какња и Зенице.

Северозападно од Осеченика састављен је с њим доста високи Вепар од којега врло стрми и стеновити обронци ступају више од једнога сахата северозападно од Зенице са свим на обалу Босне.

Одавде иду ти високи и стрми обронци обалом реке све до преко од Ораова поља, и тек ту не-

што мало одступају. Ту се почињу и смањивати, но повлаче се обалом још непрестано све до Криваје. Они су понајвише шумом одевени или су густи џбунови по њима.

Од Битовње као долне размеђе водо и то непосредно од највише точке, од Височице иду северно две гране. Оне су кратке, па с тога их ја никако не могу сматрати као горе, но само као незнатне огранке главнога стабла. Источни крај иде између Лепенице и Крешева, а за тим улази у кут, кога поменуте воде саставише код Кисељака. Он је стеновит и обрастао, а често се према оним водама стрмо свршава. Западни огранак, који је знатно већи, зове се Инаћ, иде северно између Крешева и Дусине и спуштајући се полако, свршава се на обали Војнице. Обронци су стрми, каменити и обрасли. Западни виши део је према Дусини стрм. Са источне стране иде опет један огранак према Крешеву и Војници, који је још стрмији и каменитији, него онај мало пре поменути огранак. Он је џбуновима и ниским дрвима окићен.

2. Грана.

Друга грана почиње од Зеца.

Ја сам био на јужном крају Зеца и разгледао сам северне висине из долине Лашве, са врх Карауле планине и са врх Козице-планине, — код Витовља западно од Влашића — ал оним путем нисам ишао, што из долине Драгаче од Војнице преко Вранице с једне стране, а преко Штита с

друге стране к горњем Скопљу — горњи Вакуп — у долину Врбаса иде. С тога могу само по причању, описивању и белешкама оних људи удешавати, који су та места познавали, и ако је то све нејасно, јер их не казиваху стручни људи. Но узимајући у обзир бар позната растојања мислим, да не ћу баш здраво погрешити, ако кажем, да Зец преко високог седла заједно стоји са Враницом. Она лежи нешто западно северозападно од Зеца, и спада међу највише горе у Босни — јер су Дурмитор и Волујак у Херцеговини. Па мислим, да и Штит тако исто стоји са Враницом, неозначавајући му положај из ближе, премда би се по описивању Јукића могло рећи, да Штит северозападно од Вранице лежи. Ствар сама по себи не вреди много, и ове примедбе наводим ја само ради потпуности и савести моје у овоме послу.

Но зна се сад да одатле два огранка иду и то, као што је могуће, од Штита.

Штитов доста повисок огранак иде левом обалом Драгаче и Војнице, према истоку, и сврће југоисточно од места Бусоваче између извора Млаве и Клокота, најпосле као са свим низак брежуљак северно, где се одмах и раздваја. Онај део, што истоку иде, диже се полако и свршава се код Високога северно, и источно према Војници у стрмим обронцима. Јужна низбрдица није тако стрма и код Кисељака је местимице стеновита. Други део ширећи се западно иде северно, те растући у истом правцу, достиже северно на Босни приличну висину, но се опет спушта према Босни ниже

Какња стрмо, као и на западу према изливу Лашве. Источни је обронак преко од улива Трстионице око три четврти сахата више Босне стрм, ал даље је према низи Високога много нижи.

Један изданак тога огранка Штитови, иде северно између Грмовнице и Витеза са стеновитим зубом са свим к Лашви, а други између Витеза и Бусоваче. То сам све из долине Лашве гледао, и све су висине мање више обрасле.

Друга грана, што од Штита иде, која се у почетку Копила а после Радован зове, повлачи се северозападно до Врбаса, и даље низ Врбас до потока Крезлука. Цела та коса доста је висока, стеновита и шипразима одевена. Од ње иде нов изданак источно према Лашви и свршава се јужноисточно од Травника у стрмом обронку.

Између извора Лашве и Крезлука стоји Радован са прилично високим брдом Караула, од кога једна коса Крезлук северозападно Врбасу иде, где се, на обали преко од Јајцета у врло стрмом обронку свршава. Источни и западни обронци Карауле, као и јужнозападни Крезлука врло су стрми. По Караули је шума, а по здраво стеновитом Крезлуку виде се само стабљике.

Караула и Крезлук састају се северно са Козицом. То је висока и голема коса, која од Влашића долазећи западно, и после северозападно између Врбаса и Угра све до угла, који они састављају, иде. На крају своме спушта се знатно. Она је особито на северозападу стеновита, код Лашве је прилично, а код Врбаса и Угра је врло

стрма. На врху Витомља Козица је понајвише шумовита. На јужном обронку виде се стабљике између обделаних поља, а даље северозападно расте између стена ониско дрвље.

Као што рекосмо Козица излази од Влашића. Њен је јужни обронак продужење јужног обронка Влашића. Он се диже северно изнад Травника као знатна громада, од које по мом мишлењу, једна коса северно иде. Оно је стабло свију других огранака, што стоје у испрекиданој свези, и они испуњавају цео простор између Босне и Врбаса до на Саву, северно.

Влашић је јужно врло стрм, а јужноисточно здраво проваласт, од куд две мале косе јужноисточно иду, које су узаном долином потока Бијела одељене. Као што сам чуо јужна је коса према Бијелој доста стрма, а јужна низбрдица нагнута је.

Друга је коса виша и повлачи се више источно, све до Босне и Лашве, где се најпосле Губер зове. Оно је северно према Зеници, источно према Босни и Лашви, а јужнозападно према Бијелој врло стрмо. Јужноисточно према Лашви изједначава се. Цела јужна страна различно је покривена, а северни и североисточни обронци према ублу од Зенице понајвише су голи.

На северозападној страни Влашића, између извора Угре и Врбаса повлачи се северозападно доста висока коса све до Скендервакупа. Одавде скреће смањивши се доста западу, где се на брзо у широком неравном земљишту губи. То земљиште окружава северозападно спрам Врбаса високи и

стрми Тисовац, који после северно скреће, а североисточно друге ониже висине.

Северно стоји ово земљиште између Арапарског поља и једног поточића, што Врбасу дотиче с Осмачом у свези, која је западно Врбасом, а источно и северно Врбањом опасана.

Цела ова гора изузимајући неколико поља код Скендервакупа и споменутога неравног земљишта, па онда западног обронка Тисовице или је шумовита или ниским дрвима обузета. Обронци спрам Угре, Угрића и Врбаса врло су стрми. Осмача је на све стране стрма.

Колико се означена коса од Влашића северно пружа, не могу казати, јер сам тај део горе тек с пута од Скендервакупа у Травник, и из долине Босне проматрао, но ја сам целу северну пругу даље видео. И та моја проматрања и казивање мога пријатеља, који је пут од Травника јужноисточно од Влашића, под јужноисточним обронком и даље преко Буковице и горњи убао велике Усоре прешао, са свим ме храбре, да ово земљиште тако опишем, као што ћу га ниже ставити. Ја ћу ево извештај његов верно исписати:

„Северни је наставак Влашића коса, па између те косе и између једног дела горе Скомарске и Мацуље лежи Буковица (глува Буковица), даље у долу.“

„Од потока Бијеле спрам Блатнице и Трогира повлачи се доста висока гора са кљунаклистаром и дрвима од црногорице обрасла, а местимице су јој и врло лепи пашњаци и дивне низе, а са стране

усече долине. Имена гора, која амо спадају, ова су: Скомарско, Мацуља, Биједа. На јужнозападном обронку ове последње горе, иде дубоко пут, кроз дољу, која гудури личи и цео сахат траје. Том долином тече горски поток Жираја, где се на левој обали провале и стене као зидови натуриште, те тако пут стешњавају. После по сахата хода у истој долини, дође се до једног сеоца Палине, а четврт сахата ниже утиче Жираја у Усору. Ту се долина шири, и горе, које су се у пола смањиле у гудурама постају сад још мање, а особито оне на левој обали Усоре. Долина је широка до 500 корачаја.“

Од Влашића између Угра и Врбање пружа се око извора оне последње реке још једна висока коса. Идући северо спушта се знатно, и према висини Челинцу скреће као Скатавица истоку, те се у том правцу све до Шњеготине повлачи. Северни обронци *Скатавице* допиру до Јошавке. Са запада према Осмачи иду неки изданци са свим до Врбање, и ту се врло стрмо спуштају. Осим ових последњих изданака сва је гора у шуми.

Скатавица се наставља неком ниском косом, што левом обалом Укрња иде, и најпосле северно према Вијацки иде.

Ова коса стоји опет између извора Вијацке и Јошавке уз узвишено земљиште, које се с једне стране у врх подиже, повлачећи се као коса обалом Јошавке, Црни врх названа. Код Врбање свриће као Челинац к западу и пружа се крај Врбање као Присјека до Врбаса, а одавде иде ваљда још читава три сахата уз Врбас, спуштајући се већ са

свим ниско. Но с друге стране између извора Вијацке и онога потока што северозападно у Врбас утиче, коме сам име заборавио, спаја се северно са Деветином, те растући мало по мало постаје Мотајица.

Мотајица је велика, али још више пада у очи што је на ниском земљишту сама за себе. Њени изданци допиру северно и западно све до Врбаса и Саве. Од ње иде, дуж Укрње источно, једна ониска коса, сврће северно и спушта се јужно врло стрмо, а северно косо.

Деветина и Мотајица покривена је шумом, а тако и коса што се источно пружа. Црни врх, Челинац, Присјека и још даље исто су тако шумовити и свршавају се спрам Јошавке, Врбање и Врбаса стрмо.

Даље иде између извора Укрња и велике Усоре с десне стране Врбање друга коса. Ја не могу баш тачку назначити, јер сам с пута од Шњеготине преко Укрње к истоку дуж Лукавца и преко Клупе даље дуж мале Усоре, само северне брдине видео, и после са врх Црнога врха јужно од Тешња убао извора велике Усоре, што са свим на шкољку наличи. Не могу дакле казати, како се пружају, јер их нисам видео. Но ово што ћу рећи истина је, јер својим очима видех, т. ј. да велика Укрња код Шњеготине с југа из једне долине долази, и да она коса, ширећи се северно сав простор између Укрња и Велике Усоре заузима, кога северно Лукавац, а источно мала Усора ограничава.

Између њених извора састаје се јужна гора са северном. Њих деле две северне долине Лукавца код Липља и Бујица код Прибинића. Највиша је тачка овога земљишта Оптока која се северозападно од Липља у круг од Лукавца подиже. Колико се год с његова врха јужнозападно догледати може, све је земљиште, што се јужно диже, неравно и шумовито. А тако исто и коса између Липља и Прибинића. Прибинић је доста широка низа, кроз коју се корито бујице провлачи, и коју ниска и шумовита коса Борје, што се северно и према малој Усори т. ј. североисточно опадајући повлачи, од лепе и мале косе поља Теслића дели. Њу окружава јужно ониска коса, која повлачећи се од Борја источно са свим на обалу велике Усоре достиже.

Као што споменусмо, ово је земљиште преко Клупа са једним обронком спојено, које је у опште доста ниско а јужно стрмо. Он се повлачи од велике Укрње код Шњеготине на десној обали Лукавца и на левој мале Усоре све до велике према истоку и изузимајући нешто каменита простора северозападно од Прибинића (села) свуда су шуме.

Даље североисточно продужује се истина овај обронак као ниска коса на левој обали Усоре, ал' кад се погледи из далека са северног обронка Црнога врха, јужнозападно од Тешња, онда се губи у оној равници, која се између споменутог и пређе описаног брега — Мотајице и изданка — шири. Тек пред уливом Усоре у Босну подиже се кратка коса, што од Добоја северно иде и јужно се од Которске у земљишту губи.

Јужно источно од Дервенте подиже се из споменутог земљишта широка коса, које се северни обронак на северу и свршава. Даље земљиште између Босне и Саве не познајем.

Сад ми ваља и Зеницу погледати, па да источне обронке северне горе опишем, што од Влашића полазе.

Западно од Зенице одступају нешто обронци, а одавде опет подруг сахата к Босни, и сачињавају корито све до Орахова поља, исто онако стрмо и високо, као и на десној обали. Дуж Орахова поља, а то је равна пруга дуж Босне, која нигде није шира од 1000 коракљаја, обронци су ниски па и даље до по сахата западно од Жепча. То су обронци само изданака, јер главна је коса мало даље од Босне. Да бих се опет на њ повратио, морам врх Црнога врха узети. Овде морам још споменути, да Црни врх јужно од Тешња лежи, јер је у Босни и Херцеговини пуно Црних врхова. Па кад погледимо јужнозападно с тог врха, види се цела област извора Велике Усоре, што је доста на шкољку налик, и која је с јужнозападне стране према југоисточној, као брдом ограничена. Коса, што се југоисточно пружа — (северно од Врандука, а западно од Жепча) — има голем брег Дуб, и дели се опадајући североисточно, скоро два добра сахата североисточно од Жепча, у две ниже косе. Једна се повлачи источно-североисточно к Босни, па онда дуж Босне, све до угла између ње и Љешнице. Друга коса, у почетку са свим гола и ниска

подиже се мало по мало Црном врху, који је највиши врх оне косе, што од истока североистока к западу северозападу, т. ј. од Босне великој Усори иде, кога су северни изданци долином од Тешња, што се северно повлаче, одељени. Источни огранак од Црног врха иде између Босне и долине Тешња до Усоре доле, северно те у Усору. Ту има и један поток, што у ту долину утиче, али ја сам му име заборавио. Северни му обронак цепају многе провале. На западној страни долине, протеже се ниска коса, која чак до Усоре допире.

Северозападно код Мркотића свршава се земљиште што Црном Врху припада у громади обронака спрам Усоре. Сву косу Црног Врха обузела је шума, а северни изданци су само местимице шумовити.

Од онога дела размеђе водене, што високу равницу Купреса са севера ограничава, иде гора северно, као лева страна Врбаса, од које сам ја само северни, врло стрми обронак видео, и који на језеру, што је од Пливе постало, између језера и Јајцета лежи. И обронак спрам Врбаса више Јајца врло је стрм.

3-ћа Грана.

Црна гора пропушта, измичући северно, две гране, од којих се једна између Пливе и Врбаса с једне стране, а Сане с друге стране, северно према Сави и североисточно све до Уне протеже, а друга испуњава сав простор између Сане, Уне и Унца.

Сама Црна гора повлачи се између извора Пливе

и Сане северно, све до близу југоистока и близу Варцар Вакупа, где се у две гране дели. Једна се продужује као Лисина на десној обали Сане, и свршава се са Димитором на северозападној страни равнице Подражнице и јужно од Кука, које дубока низа и провала на западном обронку дели. Она је сва шумовита.

Друга грана, која је још краћа, иде јужно од Варцар Вакупа између извора Јошаве и Црне ријеке, источно Врбасу. Њени су обронци источно, северно и јужно врло стрми. Јужноисточно лежи Јајце на зубу који у кут на Пливи и Врбасу улази.

Обе ове гране стоје у тесној свези са земљиштем, које северно идући, јужноисточни врх високе равнине Подражнице од долине Црне реке — Варцар Вакуп — дели, те се тако са високом равницом спаја, која северно од поменутог места лежи. Она је голо стење. Ја сам од ње само источни и западни обронак видео, па и то тек од чести. О северној међи могао бих само од ока говорити.

Западни обронак иде источним крајем равнице Подражничке ка Куку, који је са севера ограничава. Између њега и пукотине, која се од Ситнице нешто западносеверозападно к Сани пружа, иде опет доста висока коса дуж Сане до Кључа. Сви су ти обронци стрми, а особито онај према Сани. Мало даље северно иде још прилично дуго обронак према Сани стеновито и врло стрмо, које се од чести са висине код Кључа, а од чести са обронка Вратице — Црнога врха западно од Кључа, — видети може. Даља пруга обронка до равнице Приједора није ми позната.

Источни обронак према Врбасу, т. ј. између висине Варцар Вакупа и Бање Луке, дели се у два скоро једнака дела. Јужни, као онај вишега земљишта, дугачак је и различно нијансован, но северни који је приличнији ономе нижега земљишта, нити је висок а нити стрм, а повлачи се са свим обалом. Ако се добро опомињем иде од северног дела мала коса југоисточно, а од јужног тако исто, само мало краће североисточно, но свезу њихову и опадање њихово спрам Врбаса не могу означити.

Прави и основани узрок тога, што сам само обронке описивао, то је, што сам само њих видео, што нисам на северу на путу од Бање Луке преко Добриње к Ситници нигде праве косе нашао, јер у целоме то је узвишено земљиште, које и ако није стеновито, сва својства крша има, а као тако врло је неравно, па с тога и непрегледно. Северним делом иде дубоко корито Гомионице, а по целоме налазе се местимице шумарци, шипрази и поједина дрва.

Тек западно од Бање Луке — од Високе кукавице идући — показује се једна коса, која између Врбаса и Гомионице северно иде. Од ње се пружају источно и западно и кратки изданци. Најпосле се између извора Драгочаја и једнога потока, што у Гомионицу утиче, састаје се са Козарац-гором. Врх косе или је шумовит или растрканим стабљикама покривен.

Козарац-гора иде од Врбаса — три сахата северно од Бање Луке западно северозападно до

североистока од Приједора и састаје се преко низвога седла са западним висинама, које се уза Сану и Уну не мењајући се нимало, све до Кнежице више Дубице повлаче, до којих и северозападни изданци Козарца допиру. И тако окружавају ове висине дивно, али пусто Кнеж-поље северно од Приједора.

Козарац је сав у шуми, и свршава се јужно понајвише стрмо. А такви су исти и обронци на Сани и Уни. Од подножја јужног обронка Козарца пружају се јужно ка Гомионици с малом низбрдицом више равних и голих изданака, који су већим и мањим, одраслим и стрмим пукотинама одељени. Од Козарца иде такођер више мањих изданака према Сави, од којих ћу ја само онај споменути, што с источног краја горе под именом Крњи северозападно у малом луку до југозапада од Градишке иде.

О земљишту између Гомионице и Сане могу толико тек казати, да се око извора Стратинске на левој обали исте источно све до Гомионице код Бронзеног Мајдана повлачи, и северно у низи код Приједора престаје. Берегемица је ниска и на врху су јој стабљике. На десној обали Стратинске су ниски обронци понајвише шумовити.

Друга грана, што од Црне Горе долази, веже с оном, го и стеновит крас Пре ваију, која између извора Сане и Уне лежи. На западној страни Преваје подиже се на један пут грдан брег Луњевача, од кога се на десној обали Унца висова и широка

коса Црвљивица скоро све до југоистока од Бјелаја повлачи, где се најпосле као Осјеченица стрмо свршава. Обронци су Црвљивице врло стрми. Она је осим југозападног обронка свуда шумовита.

Североисточни обронак гране, који као што споменусмо, од Црне Горе полази, продужује се северно, и стоји до Кључа, као западни зид долине Сане. Овде свршће западно и наслања се на источни обронак Вратнице горе Грмеча западно од Кључа.

Грмеч се подиже западно од Кључа са Црним врхом, који је уз Црвљивицу највећи брег целог краја. Ту постаје и чвор, од кога све висине на високом земљишту северно и северозападно излазе. Но пре но што о томе коју проговорим, морам онај простор између Грмеча и Црвљивице промотрити. Од обронка гране Црнога врха пружа се широка коса Шиша к Сани, и ту је на јужној страни велика пукотина од Срнетице дели, која је у једно источни излазак Бравског поља. Она стоји са Црвљивицом источно у свези и повлачи се као коса северозападно, и најпосле под различним именима подалеко северозападно од Петровца, где се коса у земљишту губи. И тако свршава Срнетица са Црвљивицом на јужнозападној страни Петровачко, а на североисточној страни са Грмечем Бравско поље.

Ниска једна коса, која од Грмеча северозападно иде, продужује се у истом правцу под именом Рисовац, а за тим Мосора и свршава се брегом Грабеж, североисточно од Бишћа. Са свим ниска

коса Рашиновци веже Мосору са Дулибом, која од Рипача од Уне јужноисточно иде, и стоји с онижим висинама са Чуковском, а ова опет преко брегова јужно од Бјелаја са јужнозападним провалама Црвљевице у свези.

Од Грмеча иде још једна коса левом обалом Санице и спушта се североисточно. Према Саници свршава се врло стрмо.

Од Грмеча са подножја кланца Вратнице иде између извора Присјеке и Санице мала висина према Сани, која се незнатно источно и североисточно подиже. Она је јужно стрма, али источно или према Сани врло стрма и стеновита а према Саници се изравњује. Срнетица, Шајновац, Шиша, Грмеч, брегови дуж Сане, и источни брегови од Новога, као и они што Уну око Бишћа, а особито јужноисточно прате, све је то шумом покривено.

Како се брегови даље северно састају, не могу казати, али да нема никакве знатне висине, то морам споменути.

С тим свршавамо гране и огранке североисточне размеђе водене.

Гране на северозападној страни размеђе водене.

1-ва Грана.

Ван сваке је сумње, да гране Дурмитора к Црној гори иду, али оне су ми исто тако не познате као и излазак оне гране, коју бих ја као прву описати хтео заједно с њеним продужењем, које ми је познато. Оно почиње од Војника у северном Никшићу. Војник се подиже, гледајући га

с југа, на два и по сахата северосеверозападно од Оногошта од кога се опет велика коса северозападно протеже најпре и то задуго, под именом Дуга, а после као Лебршник до четрнаест сахати. За тим се североисточно два сахата од Метоја — столица покрајине Гацке — северозападно у провали губи. То је висока гора, стеновита и више мање шумовита. Само је Лебршник гола стена. Обронци су у опште стрми, а често и проваласти. Западно и јужнозападно од подножја Лебршника пружа се мала и врло коса висока равница Пониква. Источно окружава равницу Гацко и повлачи се различно именована између Рашлетице и Колечке ријеке с једне стране, а с друге између горње Неретве све до два и по сахата североисточно од Невесиња, где се земљиште према источноме крају Аваља, а тим и према доњем Језеру спушта. Оброчак је према Колечкој ријеци и од чести према Рашлетици понајвише врло стрм.

Четири сахата јужноисточно од Метоја пружа се од те горе једна коса, на којој је кула Крстац, и састаје се преко незнатне низе са Сомином, која саставља, повлачећи се северозападно, са споменутом косом и обронцима главне косе једну долину. Она се пружа северозападно, и дели је од равнице Гацке једна пречага, што од Поникве северозападном врху Сомине иде.

Јужноисточно од Крсца излази Сомина јужноисточно и састаје се са Утесом, који је опет с Дугом спојен. И тако Дуга, Утес, Сомина и споменута коса окружавају долину Голију. Њена

дужа осовина износи са севера к југу подруг сахата, а краћа један.

Утес је само урвина јужнозападног обронка Дуге, између којих се само узацка долина повлачи.

Сомина, што северозападним врхом равницу Гацко јужноисточно ограничава, силази се јужнозападно у високо земљиште, у коме долина Требињштица пониче. Она се повлачи у малом луку и јужна тачка њена, то је као дубока пукотина према западу.

Сад представимо себи између поменуте низе, која равнице Никшића, Грахова и Привожића јужнозападно прошорава, и између дубоке пукотине даље Требињштице јужнозападно од Дуге као узвишено земљиште све до брегова Зубаца, и одавде даље низбрдицу западно као широку косу између мора и Требињштице долине, све до онога пута од Требиња до Дубровника, а јужнозападно стрму низбрдицу, те ћемо имати општи појам овога одсека. Само се по себи разуме, да сам ја то земљиште сматрао само као огранак Дуге. Овде не могу пропустити, да нешто интересно не споменем. Долину Кривожицу окружава висока коса, која од описаних већ земљишта к црногорским брдима иде. А тако је исто и са долином Требињштицом. Западно од споменутога пута од Требиња у Дубровник подиже се знатно Влаштица. Она се продужује северозападно између Шора и Требињштице и састаје се са северозападним висинама, а с тога је и долина Требињштица са свим затворена. У осталом то исто долази и у Херцеговини.

Зупци леже четири сахата јужноисточно од Требиња. Од колевке долине Требињштице до Требиња су обронци на левој обали високи, стеновити и стрми. А тако је исто и десна обала све до Попова поља.

Између почетка долине Требињштице и северне горе стоји горе описано земљиште у истој такој свези, која се далеко пружа и различито разгранава тако, да је без нацрта врло тешко лак преглед о томе дати, јербо заузима сав простор на левој обали Колечке реке и Неретве све до улива Брегаве. То би се могло као продужење пређашње и Требињштице долине сматрати. На њиховој северозападној страни подижу се велике косе и брегови. А то је тим теже описати, што се са карата никако не може ово земљиште схватити, шта више оне сметају још својом погрешношћу. Представимо себи једну линију од Љубиће и јужно код Стоца к Брегави, то ће она јужнозападни део земљишта, који је мени не познат, одвојити. Остало земљиште познајем врло добро, па с тога могу и морам рећи, да се не могу доста начудити, како се може земљиште, код његова тако означеног карактера, и код тако јасних граница појединих делова, тако побркати. Карте и описи мора да су по казивању онаких путника написани, којима појмови земљишта и управљање још јасни не беху. А лако може бити, да се онај који је приповедао, и онај који је онога слушао, не разумеше. Да бих дакле познато ми земљиште описао како ваља, морам га најпре поделити.

Ја ћу додирнути и то земљиште, што се држи као не познато, јер сам га видео, са истока и севера и ако је из даље било.

Од свију карата, најбоља је Вајсова. Она се даје лако поправити, а после и с тога је најбоља, што није само „за време“ писана.

Као што већ споменусмо, долину Гацко ограничава јужноисточно Сомина. На њеном западном крају подиже се Бјеласица и јужно Баба. Између ове и Сомине лежи слободна, коса, каменита низа, која се даље јужнозападно Корито зове.

Од Бјеласице иде северозападно једна коса са свим обалом Раплетице и Колечке реке, зове се између ње и долине Шочиња Загомско брдо, и свршава се преко од северног краја Црвање, североисточно од Шочиња.

Од овога доста висока и дугачка коса иде од североисточнога краја равнице Неочиња кратка коса према југозападу и зове се Шњежина.

На југозападној страни исте равнице пружа се од Хргуда јужно-јужноисточно према Шњежини доста висок и широк брег Трусина, и дели долину Дабар од споменуте равнице. Ова се долина зове на јужноисточноме крају Жупа и ограничена је јужнозападно високим стенама и стрмим североисточним обронцима Кубаше.

Због сунца, које ми у онај пар невгодно стајаше, нисам могао целу Жупу, као ни даљи изглед северног обронка Кубаше прегледати. Ал' гледајући са врх западног обронка код Задома јужно, могла се између Шњежине и Трусине по-

велика низа видети, а преко ње колико је год око догледати могло, не беше нигде брега.

Из свега реченог види се, да западни обронак брега, који се од Шњежине повлачи, јужно иде, као и источна страна мало пре споменуте долине, да између тог обронка и источног краја Кубаше низа лежи, да је на тај начин равница Неочиње од Жупе, долина Дабра као и од равнице Љубиња једним брегом одељена, и да је по томе на југу све више нагнута долина.

Кубаш је доста висок брег. На северозападу је према Брегави до Стоца врло стрм и стеновит. Јужно је низбрдица коса и северозападном пругом Градине постаје просека, која се на североисточном подножју тога брега вод Љубиња у равницу исто тако названу спушта, и кроз коју бујица Буковштак у равницу јури.

Јужноисточно спрам равнице Љубињске такође је низбрдица Кубаш коса.

Јужноисточно од Љубиња и уједно као продужење Гранаде у истом правцу, подижу се два релативно висока брега Завала и Илија. Они иду и даље и ако не као коса, јужно. На источној страни њиховој дели их једна низа од поворке брежуљака, који су као продужење косе, што с источне стране равнице Љубиња јужнозападно иду под именом Неум, Јаворак, Грбеши, и Кличање на Требињштици. Североисточно иде онај низ брежуљава долини Љубомора, што од северозапада југоисточно или брегу Гљиви иде, према којој се и североисточни стрми обронак свршава.

Долина Требињштице почиње на шест сахата североисточно од Требиња и повлачи се све до тога места као дубока провала од стрмих и стеновитих обронака, која се код Требиња у долину шири. Два сахата западно од Требиња сврће она к северозападу и иде у том правцу још пуних осам сахата. Но десна обала остаје увек висока, стеновита и врло стрма. По томе је напред споменуто земљиште на југу дубоком пукотином Требињштице стрмо ограничено. И само на северозападу иду од Кибаше и Градине гране јужнозападно с једне стране око Понора Требињштице к северозападној прузи Влаштице, с друге стране на левој обали Брегаве к Неретви и т. д. к мору.

Требиње лежи на подножју брега Гљиве, кога врх северно од места знатно надмаша високо земљиште. Западно од Гљиве лежи брег Иличање. Кад погледимо сад одсек у целини, кога источно од равнице Гацкога и од Кољечке реке, северно од Шњежине и од Кибаше, западно од Градине и даље на целој јужној страни Требињштица ограничава, то га с правом можемо назвати узвишеном равницом, која две низе има, од којих се једна северно у равницу Невесиње спушта, а друга је затворена долина Љубомир. Гледајући северно са врх Кличања, чисто се укочи око јединственим призором голих стена и нехотице ти се питање намеће: како могу овде људи живети? Окренеш ли се к југу с ужасом би одскочио натраг испред дубљине Требињштичке долине.

Не знам како да почнем, да опишем ово земљиште, које је с оним споменутим више извора Брегове спојено, јер по досадашњем начину не ће ми поћи за руком. С тога држим, да је најбоље, ако с главне тачке почнем; па ће се тако и свеза сама собом показати.

Тај део земљишта лежи јужно од Брегове, источно од равнице Невесиња и Неретве, која га чак до Брегове ограничава.

Јужно три сахата од Коњица подиже се спојена маса Борашница северно, и Обрљина јужно. Прва показује северне дубоке гудуре, из којих поток Неретва тече. На њеном северозападном обронку јужнозападно и не далеко од Хан Борке показује се друга гудура, која се у узану долину спушта и шири, а после једнога сахата сузи се као врата, сврће јужно и улази јужноисточно у долину Неретве. Поток Језеро тече том дубоком просеком.

Између прво споменутог потока и Неретве с једне стране, а између језерова усека с друге стране, полази широка и висока коса Врабац или Враб од Борашнице источно. Њих дели до 800 корака висока равница с југа к северу. Та коса иде између Неретве и Језера јужно, те и свршава се у куту између воде и високе Височице.

Гора на јужној страни Језера зове се Влах.

Западно лежи високи, стрми и стеновити обронак, испод кога се зуб један све до савитка долине пружа. Тај исти обронак иде још и даље, јужно као Липета уз поток све до Неретве. Врх

Липета обронак јесте на подножју јужног обронка високе косе Обрљине, која је са Борашницом уједињена, и продужавајући се даље западно испуњава цео кут, који Неретва својим јужноисточним и западним коритом сачињава.

Јужни је обронак те косе које је врх зубастим стенама крунисан све до Зимскога поља — преко по друг сахата од врха Липете-обронка западно — го и стеновит. Од подножја и између Зимскога поља и Липете шири се гола и стеновита узвишена равница Батијевица јужно све до Чрвња, који као доста висока коса од запада источно иде, и својим јужним стрмим обронком равницу Невесиње северно ограничава.

Од западног дела гореспоменуте косе — од Обрљине — иде исто тако велика коса Пориш, с почетка јужноисточно, а за тим пресеца се са оним првим, које је као почетак Зимскога поља. За тим се пружа јужно између Неретве и Батијевице све до северо-североистока од Мостара. Ту сврће на један пут као Вележ источно-јужноисточно и свршава се северозападно од Невесиња, преко од Чрвња, врло стрмо.

С јужне стране Порима полази кратка коса источно и свршава се у окруженом брегу Прујиште на Зимском пољу преко од Батијевице.

Јужни обронак Вележ, то је одсек, који се као узвишена и стеновита равница јужно у врло стрмом обронку на северној страни равнице од Мостара свршава. Источно од Благаја дели га низина, која источно иде и код Невесиња почиње од Бишина.

Но обронци ових висина изузимајући североисточних на Пориму, врло су стрми. Врабац, Борашница, Влах, Липета, Порим и коса до Вележа све је то шумовито. Вележ је гола стеновита коса ка' оно Лебршник.

Овде бих имао још приметити: да је западна половина оне косе што од Борашнице западно у савитак Неретве улази, много ужа, него што ју на картама показују, и да је западни врх збиља много нижи. С тим добијају на картама скраћени јужни обронци Битовња, а особито Зеца и од чести Радуще свој природни облик. Са јужног краја Зеца могао бих врло добро брегове прегледати, да није било пода мном магле.

Јужно од споменуте линије, коју источно од Благаја спрам Невесиња једна низа означава, шири се по споменутим границама горовито земљиште са две различне површине. Источни, виши део дели опет једна линија, што од Благаја к Стоцу иде, од мањег западног дела од Дубраве и повлачећи се као јужноисточни наставак Подвележа даље, свршава се јужно код Стоца и даље североисточно према Брегави као Хргуд стрмо и стеновито. Од туда излази и горе споменута Трусина. Њен обронак стоји северозападно са обронком Бишине као западна граница равнице Невесиња у свези, само се јужнозападно од Љубовића спушта узана долина, кроз коју увек кад је кише поток тече. Западно почиње низбрдица према Дубрави, а за тим се на целом доста нагнутом земљишту само ниска коса види, која се један сахат западно од Стоца подиже

и северосеверозападно под именом Пјесевац, а касније Губавица к Буни повлачи, јер је на истој најугоднији пут од Стоца до Мостара.

Сви не споменути обронци тога земљишта према Буни, Неретви и Брегави јесу стрми и проваласти. Висина и мали део Хргуда су шумовити. У Дубрави има нешто шуме, иначе су ониски растићи (дубрава) што и само име показује.

Хргуд и Кубаш спојени су једним понором на јужнозападној страни долине Добар, јужнозападно од Требесиња, које је у једно и почетак долине Брегаве. Западносеверозападно и око три сахата од Стоца стоји усамљен брег Прењ, са кога се већи делови Дубраве, а особито цело земљиште према југу прегледати може. Око шест сахата од Прења јужнозападно подиже се брег Жаба, што и сам обзор надмаша. Одатле се подиже помало земљиште североисточно, и северозападно земљиште или земљиште на левој обали Брегаве надмаша оно на десној обали, но врло незнатно. Све што год се догледати може, шума је закрилила.

Следујући размеђи воде северозападно, могу се тек код Битовња задржати. Одатле ступа кратка коса на десну обалу Трешњевара све до Неретве; но оно спада више обронцима.

Одавде па до Дубоког потока не познајем јужну низбрдицу, али не верујем да је онако кратка као што ју карте показују. Између Дубоког Поља, који јужноисточно тече, и Неретвице (обе долазе од Зеца), која у први мах источно иде и с првим се

састаје, има кратак зуб Зеца са врло стрмим обронцима. Даље западно иде од Зеца између Неретвице, Бајне лучице, а за тим Праме све до Неретве велика широка и висока коса, која се на Неретви Крштица зове. Како још и даље изгледа, не могу казати, јербо је, као што рекох, све јужне дубљине густа магла обузела, и тек поједине стене високих гора провириваху на левој обали Неретве. Обронци према Неретвици и Бајној лучици необично су стрми.

Између Прозорског потока и Рама подиже се из обронка Радуше високо брдо Коливрат, које се западно врло стрмо спушта и дивну Раму источно окружава. Од туда постају јужнозападно од стеновите провале преко од исте такве провале на Магленици узацка врата, кроз која Рама из улега излази. Јужноисточно је мала низбрдица.

2-га Грана.

Читалац ће се уверити, да није баш лако означене брдине лепо све по реду описати, и поред онога характера целог земљишта. Оно је, као и пређашњи одсек, чудно стеновито, испрекршитано многим долинама и брдима, а често се састаје и с другим гранама, што од размеђе воде излазе. С тога ћемо овде још мање на ред пазити, али тим више у читаоца пажње и стрпљења молити, и особито још кад ни карте немамо, која би нам својом верношћу посао олакшала.—

Оно се протеже од размеђе воде између Раме источно и Шујице западно и уједно је јужноисточни

наставак високе Купресе. Међе овога земљишта ове су: источно Рама и даље Неретва, јужно Цетина и западно Шујица Миљацка и Студено врело.

Источно стоји дакле јужни обронак Равашнице преко Клапавице са североисточним подножјем Љубуше и Дашника у свези. Клапавица се свршава источно у дубоком просеку између Радуше и Дашника.

Љубуша ограничава својим северним обронком јужно равницу Равну а подиже се као висока коса на јужнозападном обронку Паклине, која северно са равницом Дувном граничи.

Североисточно се састаје Љубуша са Дашником који са Радушом повлачећи се источно, поменуту дубоку провалу чини; западно граничи му источни врло стрми обронак са Рамом.

Јужно се састаје Љубуша у врху са Дашником и са Враном, који се западно од Дувна као оштра стена подиже. Он се повлачи као висока коса источно, и свршава се према Неретви у стеновитом и стрмом обронку. Јужно од Врана повлачи се много нижи Либ, који вод Сеонице на своме западном крају северно полази, те у том правцу као висока оштра и стеновита коса — прави Либ — северним својим зубом поменуту долину обухвата и источно је ограничава.

Два сахата источно од Сеонице састаје се источна пруга Либа са Јармом и Коњским.

Коњско је доста висока коса, што североисточно од Пробитна иде, и с Гвоздом се јужноисточно састаје. Гвозд је западни део високе косе, која најпре као

Варда, а после као Чабуља растући источно иде. На Неретви свриће у правом куту к југу и спушта се знатно западно од Мостара према Заоници.

Заоница иде југоисточно између Мостарског блата и Мостара, а њено продужење Њемачка брда опет североисточно од равнице Мостара, све до Неретве, преко од Буне. Од Њемачких брда повлачи се југозападном страном Мостарског блата мали обронак к ниској коси, која западном страном блата северозападно иде, јужно од Широког брега као Тртла западно, и свршава се идући истим правцем до три сахата под именом Мамичка брда, западно од Широког брега, где их кратко седло северно с једне стране са Кочерином, а с друге са Врањицом саставља. Коса се сама још наставља северно, иде између долина Посушја и Имоског. Код Вињана ступа на аустријску област.

Од Гвозда се подиже југозападно висока коса и састаје са Врањицом и Кочерином. Овај последњи полази источно у Мамичко поље, а тим се затвара убао Мостарско блато са свију страна.

Јужним обронком Варде постају две мале узвишене равнице, горњи и доњи Црнац, иначе су обронци изузимајући оних западних и југоисточних од Блата, сви стрми.

Ја нисам северне обронке Коњскога, Гвозда, Варда, и Чабуља видео, но опет могу по поузданим изворима казати, да од тих обронака и јужнога од Врана, узана и дубока долина Дрежница постаје. Сад се морам Јарму повратити.

Он полази са северозападнога врха Коњскога

упоредо са Либом западно све до потока Студеног, и ту се на изворима тога састаје јужно са Црвљеницом. Црвљеница је ниска коса, која се јужно не далеко од Сеонице подиже, и јужно дуж Миљачке и Студеног врела иде. Ту се зове земљиште Навратци и спушта се према долини Посушју врло стрмо.

И тај обронак полази од Радована даље источно, и састаје се са мањим обронком поменуте Вранице. Земљиште, које је источно од Коњскога и Гвозда, северно од Јарма, западно од Миљачке и Студеног врела и јужно од долине Посушја ограничено, сачињава понајвише стеновиту и голу узвишену равницу. По Гвозду је дивна шума.

Тртла, и косе Кочерин, Врањиц, Радован, један део Врана и Дашник покривене су шумом; на Црнцу су саме стабљике, иначе се виде још шипрази и врло слабо дрва.

З-ћа Грана.

Ова се протеже од Виторога, где се све горе састају и од Црне Горе, те тако иде као висока стеновита коса Хрбине југоисточно, и ограничава североисточно равницу Гломајску, а с друге стране високу равницу Купреску. Југоисточно подиже се она огромно у Цинцери, коју кратка али висока североисточна коса са још вишим Малованом саставља.

Одавде иде југоисточно ниска широка коса к Љубуши и Паклини, који равницу Купрес и Равно

југоисточно ограничавају. Спрам Сунца и равнице Дувна спуштају се они нагло.

Југоисточни обронак Цинцера и коса, што се Маловану пружа, спушта се такођер нагло спрам Сунца.

Јужни је обронак Цинцера одсек — Круг, од кога се ниска коса под истим именом источно Тусници повлачи. Северни обронак ове косе са оним споменутим сачињава голо, стеновито корито. Спрам Сунца код Мокроноге је врло стрм. Тушница је врло голем брег између равница Дувна и Лијевна, и на њему су са свију страна стрми обронци. С јужне је стране скопчан ниском, широком и стеновитом косом, која се даље јужно са својим западним обронком на низину Бушко блато, а с источним, северно од Цвитичког моста, на јужни део равнице Дувна спушта. Јужно га прекида стеновита низа, с тога се и зове јужнозападни краћи део Заведин. Источни део Кукавица, повлачи се десном обалом Студеног врела јужно и спушта се према Вињанима врло стрмо. Између извора Миљачке, која северно и потока Студеног врела што јужно тече, протеже се од ове косе један део Црљенцима. Тако постаје и свеза те гране с пређашњом, а убао Дувно затворен је с јужне стране.

Малован је шумовит; Тушница је тек од чести, а стеновита коса, што се јужно од ње пружа, обрасла је ниским дрвима и џбуновима. На Хрбинама виде се местимице џбунићи, иначе је свуда голо.

Још нам ваља као ниансу споменути пространу стеновиту област, која се од Тушнице западно у

равницу Лијевно између вода Беловаче, Жабљака и Стуоба југозападно од Лијевно повлачи.

Од Шатора. као дела размеђе водене повлачи се висока на врху шумовита и стеновита коса јужно између равнице Гломај и Лијевна.

Од Шатора, иде северно још једна краћа ниска коса од прилике према обронку Црне Горе и између северног дела равнице Гломаја и Попа.

4-та Грана.

Четврта и последња грана почиње од Ујлице, састаје се југоисточно са Мрачајем и пружа се даље. Од овога се протеже југоисточно непрекидни ланац под именом Гњат, Троглав, Пролог, Висибаба, Стрмица и најпосле Каменшница, која се источно од Бушког блата одвећ стрмим стеновитим обронком свршава. Северни исто тако високи и стеновити обронак те косе, граничи целом својом дужином равницама Граховом и Лијевном. Сви су ови брегови шумовити, осим стеновитих места, само је јужни обронак Пролога према Бијелом Бријегу го. Остала ми је јужна област с леве обале Цетине непозната.

Ја сам у описивању гора у Херцеговини само на облик пазио, а облик површине, да не би једно исто два пут долазило, оставио сам на послетку.

Као што сам већ напред казао, Херцеговина је сва крас, и осим споменутих, ниских равница свуда стеновита. С тога су проласци врло ретки или тешки.

Убао, равница и котао.

После описивања гора у опште, држим да је најзгодније појединим деловима, који су од њих окружени приступити. Они се по својим својствима зову убао, равница и котао. Јер моје је немеродавно мњење, да се само на тај начин, најпотпунији појам о површини добити може, који ће се доцније описом река и низа усавршити.

И колико је језик богат, ипак не може, тако рећи, ћудљивим правилима природе одолети. Тим хоћу да речем, да је реч убао, са обзиром на свој постанак пуно значајна, и да је њен појам више опширан, но да бих је без претходног опредељаја употребити могао, као што је лако увидети само из тога узрока, што се овде са свим о не познатом предмету говори. Не ћу нову реч ковати, ни досадашњој ново значење пришивати, него ћу је само у њену значењу овде ограничити, да се не бих помео. Ја ћу се њом послужити само онда, кад ми треба низу на води описати, која се с једног гледишта прегледати може, и која је више мање са свих страна бреговима окружена. Таквих има у Босни и у Херцеговини.

У Босни.

1-ви Убао.

Низа на Биоштици, што из Кнежине долази, и на Ступчаници сачињава први убао. Јужно од Олова почињући окружавају га обронци Курјаче, Раков-

ноге, Карауле, Озрена и Романија; источно га деле од Гласинаца Кнежине, северно је обронак на левој обали Лукавца, а на десној обали Дрињаче, према западној коси, од које се изданак као што је напред речено, јужнозападно са свим до Криваје протеже.

У угао између Ступчанице и Биоштице улази са истока ниска, шумовита коса са стрмим обронцима.

Цела је низа врло косо и стеновито земљиште, по коме су тамо амо џбунићи и ниска дрва израсла. Са више тачака може се прегледати, и протеже се са запада на исток до четири сахата.

Сматрајући са врх Озрена уједињене бреговс Кнежине, чине се као више нагнута низа, што западно кроз стеновиту провалу пролазе, кроз коју једва Криваја тече, а источно се са Гласинцем, а јужно и северно с Кнежином спаја.

Смолин је, од приливе, виши од Романије, а Романија опет од Озрена.

2-ги Убао.

Други убао сачињава област извора велике Усоре.

Ја сам га гледао са врх Црнога врха, јужно од Тешња, дакле само из далека. И гледајући одатле изгледа као шкољка, у које је свршетак североисточно окренут. Западно, јужно и јужноисточно окружавају га стеновитим гребеном крунисане горе у округ. Јужноисточна је страна са Дубом виша од друге. Дубо има своје име од дубо-

ког снега, јер преко целе зиме лежи на њему снег. Коса, што источно убао окружава, у почетку је, т. ј. јужнозападно од паланке Нови шер — ниска, и после подиже се северно у Црном врху. И ако је зима била, ја сам с великим задовољством гледао лепу низу, која је на Вајсовој карти врло добро снимљена. По свој прилици биће, да ју је и он са Црнога врха проматрао.

3-ћи Убао.

Трећи убао заузима, и ако не баш са свим, средњу област реке Укрње с једним делом области Усоре.

Северно је ограничава Мотајица са својим огранцима, западно Даветина и Црни врх, јужно Скатавица, па онда коса што од запада источно иде, т. ј. од Укрње великој Усори, а најпосле обронци Црнога врха, до Тешња, источно изданак од Црнога врха до Усоре, и даље висине које се од леве обале поменуте реке западно код Добоја према северу до Дервенте повлаче, где после ка Укрњи ступају.

Као што већ споменусмо, највиши су Мотајица, Црни врх западно, Скатавица и северозападни део Црнога врха, западнојужнозападно од Тешња.

Цео овај убао испрекрштан је мањим већим косама које се с округлим бреговима, а од чести и са врло широким земљиштем састају. С тога је земљиште понајвише неравно. Он је још и многим мањим потоцима пролокан, а местимице и шипразима, ниским дрвима и мањим шумарцима покривен.

И то би било чудо дивна околина, кад би је људи само знали уживати.

4-ти Убао.

Низу на Сани и Гомионици или око Приједора затвора северно Козарац и западна пруга, источно коса између Гомионице и Врбаса, јужно Берегемица и западно ниски брегови на левој обали Сане. Низбрдица назначених висина врло је мало коса, и губи се у равном делу Приједора и Тимара. Гледајући са висине северно од Приједора, подижу се јужни брегови, и обзор је ограничен тек даље јужно као косом, што се с истока западно повлачи, и преко које се још и Црвљивица подиже.

И то је као и пређашњи, диван предео, ал' још више измењен. А особито га је лепо погледати са брега између Бронзеног Мајдана и Бање Луке, с кога се и Берегемица, и изданци на десној обали Гомионице виде.

У Херцеговини.

1-ви Убао.

Овај убао обузима област речице Лештице. Северна граница до четир сахата дугачка, и источна до три сахата, сачињавају прав угао, према коме јужнозападне међе исто тако само са краћим краковима са југозапада полазе. На западу и југу сједињавају се.

Тај убао дели ред брегова у два дела, који с једне стране од Тртла, а с друге од доњег

Црнца полазе, и који се код Шировога брега на Лештици сретају.

Јужна је долина, која се од истока западно читав сахат шири, равна и слободна, и зове се Мостарско блато, јер се Лештица ту сваке године излива. Северни је део све до Мамичког поља на западу, од кога је један део — Полива — обично сваке године преко јесени у води, каменит, стеновит, и са свим шипразима и ниским дрвима обрастао. Она није нигде са севера јужно од једнога сахата нижа.

И то земљиште није управо убао, него одвојена стеновита дубина, из које само испод земље, Лештица тече. А ја сам је узео као убао за то, што је доста велика, а осим тога, што је различне земље. Оно је доста високо, јер од Буњског брда три сахата источно од Мостара, види се један део Језера северно од Завнице.

2-ги Убао.

Овај убао Рама, јединствен је. Као што већ пре рекосмо јужно га окружава Магленица, западно Дашник, а источно Коливрат, кога високи стеновити и врло стрми обронци са свим до земље допиру.

Северно га окружава Радуша са исто тако стрмим и стеновитим обронцима.

Јужноисточно сачињавају стеновите провале Коливрата и Магленице излазак речице Раме. Цела ова четвороуголна просторија није већа од једнога сахата. Призора је дивна и усхитљива.

Тај убао са Прозором, то је горња Рама, а ниже реке до Неретве, то је доња Рама, о којој шематизам босанских калуђера вели: Ubique terribilibus rupibus et praecipitiis referta.

Сад прелазим на равнице, јер оних земаља, што их мало час описасмо, нема више. А оне што су на оне налик, или су равнице, или долине речне.

Равнице.

Све равнице, па и слободне неравне површине, изузимајући Посавине, зову се без разлике *поља*. Ја ћу праве равнице редом навести, а касније тек оне мање, и особито ћу оне, што долинама речним припадају, при описивању истих уплести, те ћемо тако и несносно опетовање избећи.

Наравно је, да нам ваља најпре о најпространијима говорити, а те су на Сави.

Посавина.

Под Посавином разуме се овде она низина на Сави, од Дрине к Босни, коју јужно изданци Мајевице, Ветрењака и нижих гора код Градачца ограничавају. Дужина са југоистока до северо-источне границе износи осамнаест, а ширина три до четири сахата. Она је равна, и прошарана је само неким малим брежуљцима, што се као ниске косе провлаче, од којих је најзнаменитија она, што се Дубравом са запада источно пружа.

Посавина је била некад сва у густим шумама, којих је доцније нестало, и сад се само још у равницама Бељинске нахије врло прошаране од раз-

личитих дрва налазе. А местимице се налазе још и помање шуме, као у околини Жабра, Марковића поља, Поребрице и около Дубраве.

Земља је обично подводна, па кад Сава у кишно време излије, и кад потоци прелију, то је онда увек зло по комуникацију, а особито од Брчкога преко Вукшића у Шанац.

Овај кратки опис написао сам по речима мога пријатеља, у кога се могу поуздати. На другога се нисам ослањао; а ја сам долазећи са Утес Тузле у Посавину, сам само пут од Зурика у Брчко прешао. —

Равницу Турске Градишке ограничава јужно-источно Врбас, а западно коса Крњи. Она је осим два места, која су са свим обрасла, више слободна, чиста и зиратна, а местимице и не обделавана.

И сад се познаје још око обале Ровине по многим грдним, сухим и испуцалим храстовим стаблима, да је ту морала некад бити дивна растова шума.

Северно од Зворника шири се горе поменута равница између Дрине и Мајевице, и између два изданка — Вратоломије и Јасенице. — Њено ширење са севера на југ износи два сахата, а са истока на запад три сахата. Она је највише зиратна и зове се различно.

Мало више на Дрини окружавају јужно Јадар и северозападно обронци косе, што од Јадра Дрини иде, лепу равницу у виду троугла; дугачка је читав сахат и са свим је зиратна.

Поменута равница Гласинци — Глусинско поље

— пружа се између Романије и косе Гласинци, која са севера јужно иде, и широка је највише три четврти сахата. Она је после сваке јаке кише подводна, а на јужној страни буду нека места — Понори — и потопљена. Кад оде вода, а оно се лети земља окори озго, и не може човек преко прећи. Она се не обделава, али даје сваке године много сена.

И на североисточној страни Гласиначке косе протеже се једна равница од североистока јужноисточно између села Ведрића и Кошутице, а постаје на обе стране све ужа. Између Кошутице и Ведрића није шира од 2500 корака.

Равница Сарајевско поље на Босни, лежи добар сахат од Сарајева. Њу ограничавају Игман, јужноисточно обронци Тресковице и Озрена — Граховица — но северно нисви изданци брегова, источно Раковица.

Њена најјача дужина са истока западно износи два сахата, а она са севера јужно скоро три сахата. Она има четири изданка: прво јужни изданак, који између Тресковице и Игмана к Тагорју, даље Фочи или Невесињу иде; друго источни, који источно Миљацком долином у Сарајево иде; треће северни, у долини Босне, и четврто северозападни у долини Блажуја, а одавде к Мостару, Крешеву и Травнику.

Обронак је Игмана врло стрм, други нису тако стрми. —

Узвишена равница Подражнице пружа се са

јужноисточнога подножја Кука — јужноисточно од Кључа — скоро три сахата јужно-јужноисточно. Њена је најјача ширина један сахат. Западно ју ограничава Димитор, јужно Лисина, источно обронак, што од Кука Варцарвакупу иде. Сви су ти обронци стрми.

Она је са југа северно подељена Лађавицом, која се код Кука спушта, а великом провалом у два дела подељена. Кук је највиши; Димитор и Лисина такође су високи, а коса на североисточној страни ниска је према онима, ал' само релативно, јер је цело земљиште узвишено.

Равница Петровац протеже се скоро шест сахата од северозапада југоисточно. Широка је од приливе од три четврти до два сахата. Њу ограничава јужнозападно Црвљивица, јужноисточно од савезне косе, североисточно Срнетица, Сапновац и Рисовац, а северозападно стеновита ниска коса, што од Вртоваче к Бјелају иде.

По местима Бјелај, Петровац, Буковица и Дренић зове се и околина равнице, Бјелајско, Петровачко, Буковачко и Дреничко поље. Северозападни је део код Бјелаја и Вртоваче слободан, раван и само на подножју високих брегова обделан. Даље Петровцима је средњи део стеновит, и обрастао је ретким дрвима или шипразима. Јужноисточно је од Петроваца поље чисто, а од равнице Буковице одељена је малим хумкама.

Јужноисточни је део код Буковице и Дренића плодан, а друго је поље више стеновито и нема од Петроваца до Бјелаја нигде воде.

Купрес.

Под Купресом разуме се цело земљиште, које је познатим горама окружено, и то североисточно Клапавица, Равашница и даље до Виторога планине, јужно Цинцер и Малован, од овога у југоисточноме правцу Паклина, и даље Љубуша до Клапавице.

О овима границама споменуте равнице Купреса не може се нико посумњати, и ако сам ја само на југоисточноме крају њихову био, то јест на Равном. А слободно о томе с тога говорим, што сам са северногa обронка Тушнице, Паклину, Малован, и Цинцер, а са Гломаја Хрбину на ведроме и чистоме дану гледао, и још се поред свега од зналаца известио.

Купрес је тако интересан предео, да никако не могу пропустити, а да не кажем оно што сам видео, тим пре, што још нико о томе, бар колико је мени познато, речи не рече.

Он се протеже од северозапада југоисточно, или од Виторога к Љубуши до десет сахата, на северозападу широк је до четир сахата, а југоисточно код Равног има од запада источно добар сахат.

Ниско а широко земљиште повлачи се као коса од размеђе водене на северу југоисточно к Паклини, и дели Купрес у два неједнака дела, т. ј. у праву узвишену равницу Купрес, и у равницу Равно. Његову праву величину и облик његов не могу баш јасно назначити, јер се беше густа магла спустила. Но оволико је опет извесно: да је рав-

ница Купрес два сахата широка, и много већа од равнице Равнога; да преко ње два повелика потока теку, Мартвић и Милај, и да се ту више тако названи језера находи, која никад не усишу.

Од равнице Равнога видео сам само јужни део до 2000 корака од Љубуше северно. Од југа северно много је дужа равница, и нека нигде воде, осим нешто горских извора, и ако сам добро разумео, Купрес је са свим наг.

Црете, Хрбина и Паклина подиже се врло мало над равницом Купресом, с тога држим, да је Г. Ами Буé висину Купреса омањио, кад је рекао, да је 2000 корака висока, а Сарајевско поље 1700 корака.

Равно се може назвати највишом равницом у Босни и Херцеговини. Обе су равнице потпуно затворене, и воде Купреске теку само испод земље.

Равница Гломаја, Гломајско поље, пружа се са северозапада јужноисточно до девет сахата. Ширина јој је између једнога сахата и 1200 корака.

Њу ограничавају северно Црна Гора, североисточна коса, која се од Црне Горе и Хрбине источно од северног обронка Цинцера, и јужнозападно од Букве, и даље Старој стени повлачи. Даље ју ограничава још изданак Старе стене и Шатора. Осим обронка Црне Горе, онај је других брегова стеновит и врло стрм.

Равница се састоји из два дела различне површине. Северни је део каменито земљиште, и надмаша јужни са пуних шест хвата, и спушта се стрмо. Јужни део има равно земљиште, које се

само из близа може разазнати, и потпуно је затворен, а воде му се губе у земљи.

Равница Лијеванска, Лијеванско поље, ограничено је северозападно Лишком, североисточно Бобаром, Каменицом, Јадовником, Малешевцем, Шатором, Старетином, Букром и Кругом, источно ниским изданцима Лушнице и јужним продужењем, јужнозападно Мрачајем, Гњатом, Троглавом, Прологом, Стрмицом и Каменшницом, и то тако, да је са свих страна великим брдинама, а само с јужне стране Лијевна ниским окружена. Обронци су им, као што већ рекосмо, врло стрми.

Дужина је Лијевна према северозападу дванаест сахата, ширина је како где, а најшира је близу Лијевна, т. ј. око два сахата. У врху Шатора сужава се та равница, и дели се једним узвишеним земљиштем, што се тим теснацем повлачи, у два дела. Јужно од Лијевна дели узвишено земљиште, што од Тешнице Каменшници иде, Лијеванско поље од Бушког блата, које код Ержана на аустријској граници осам сахата од Лијевна — ниска коса прекида, те тако постају Лијеванско поље, Грахово, и Бушко блато, три убла. Њихова вода усише у њиховој области.

Велики део равнице — Лијеванског поља — потопљен је водом од јесени па до пролећа; па и кад су велике суше, опет је велики део, североисточно од Пролога, непролазна мочвара.

Иста је така и низа Бушко блато. Вода испре-

кршта пут тако, да се по беспутицама на обронцима тумарати мора. —

Равницу Дуванску — Дуванско поље — ограничавају северно Паклина, источно Љубуша, Либ, и Црљеница, западно Тушница и јужна коса, и јужна гора, што ону са Црљеницом веже. Она се протеже са севера јужно четири сахата, а широка је два сахата. Од Тушнице иде источно широка, равна, али са свим ниска коса, на којој је Жупана, и равница према Сушици. Иначе је са свим равна и нага. Осим последњега места, нема нигде ни једнога дрвета, а поједине куће, или све у скупу изгледају на обиму равнице на подножју стрмих обронака као ластавичина гнезда.

Ја сам први пут видео ту земљу првих новембарских дана. Дани беху топли и ведри. И поред свега зеленила свога, и ванредне пластике, изгледаше она са наготиње своје и оних стеновитих гора, што је окружавају, мртво, и не побуђује ни најмање осећања у човеку.

Два дана доцније покривао је исту земљу снег. Свуда се виђаше само снег и голе горе, а између њих је било врло тешко разазнати куће, што би само добри познавачи онога места могли. Други је утисак био хладнији од изненадне зиме. И Дувно је убао. Његова вода нестаје у једној чистој пећини на западу.

Равница Ракитна широка је једно по сахата хода на јужнозападноме подножју Коњскога, ограничена је јужноисточно Гвоздом, и северозападно Јармом. Јужнозападно подиже се веома. И само

око јужноисточнога краја равнице диди се шума, друго је све наго. Северозападним делом равнице повлачи се са северозапада јужноисточно више стеновитих брдина, које се из земље подижу. Поток један, који на истој равници истиче, усише недалеко на Коњскоме.

Равница Мостарска, Мостарско поље, ограничена је, као што већ рекосмо, северосевероисточно обронком Подвележа, јужноисточно Буном, јужнозападно Немачким брдом, и северозападно код Мостара брегом Хумом. Са свим мали део тога је на десној обали Неретве.

Између Подвележа и Неретве повлачи се од Буне са свим ниска равна, зиратна коса, северозападно све до средине равнице, где се изједначава. Остали је део равнице каменито поље, а по њему су трнасти цбунови, Од Мостара до Благаја или Буне има два добра сахата, од Благаја до Немачких брда три четврти сахата, и то је највећа ширина равнице.

Као што пре споменусмо, обронци су сви стрми и Неретвом расцепљени.

Равница Љубиње је троугаоник од своја подруга сахата дужине, коју северозападно јужноисточни Кубаш, јужнозападно Градина, а источно брегови, који се све више дижу, али које не познајем, ограничава. То је висока равница, коју свакога пљуска, бујица Буковштак потапа, која из усека између Кубаша и Градине, међу селом Љубињем у равницу утиче, јер вода нема куд да се излије.

Равница Невесиње пружа се са северосеверозапада јужно-јужноисточно скоро четири сахата, а широка је два сахата. Западно је ограничава Вележ, Подвележ, Бишина и Трусина, јужноисточно Шњежина, источно Заломска брда, а северно Црвањ. Обронци су врло стрми. Северни је део све до врх Невесиња са свим раван, а јужни је неједнак.

Северозападно од Невесиња између обронака Вележа и Црвња продужује се још нешто мало низа, за тим је узвишено, шумовито земљиште од Зимскога поља дели. Зимско је поље широка долина од својих 300 корака и почиње од усека између Обуљина и Порима, а иде између Обуљина и Рујижја источно, за тим између Рујижја и Батијевице јужно све до северног подножја Вележа.

Између источнога краја Црвња и северногa врха Жабовничког брда, јесте дубок каменит сурдук, који равницу Невесиња од једнога дела Неретве дели, до којег се од Невесиња за два и по сахата доћи може.

Равница Невесиње такођер је затворен убао, у коме оних поменутих вода нестаје. Тако на пример и Колечка река, која источно од Заломских брда западно тече, и у земљи се разлева, а за тим се опет западно указује и тако се дубоким својим коритом све до Понора на подножју Трусине продужује.

Низина Дабар, која је у почетку доласта, постаје процепом Хргуда северозападно од Требесиња, и ограничена је североисточно Трусином, јужно-

западно Хргудом и Куташом. Она је широка баш добра по сахата, а дужину и друга својства нисам могао дознати. По среди тече југоисточно мали поток. Доцне у јесен преливена је та низа већином, и вода стоји обично све до пролећа. Обронци су јој врло стрми.

Равница Гадачка — Гадачко поље — дугачка је са северозапада к југоистоку три и по сахата, а широка је један и по сахат. Њу ограничавају североисточно Пониква, југоисточно Сомина, западно Баба и Бјеласица. Њихови су обронци, изузимајући малога дела Пониквe, врло стрми.

Између Сомине и Бабе је стеновито земљиште врло мало над равницом узвишено, па с тога се и зове та низина Корито. Северозападно је равница нисвим земљиштем, које од Бјеласице к Поникви иде, од долине Рашлетице одељена, и као убао затворена, воде јој нестаје у једној пећини на подножју Рабе.

Хумка Гад, раздваја долину од равнице, што од Крсца долази. По тој хумци морала се и земља тако назвати. На њој је морао некад дворац какав бити, али сад му нема ни спомена ни трага.

Равница Никшићка протеже се са северосеверо-истока јужно-југозападно добра два и по сахата. Њу раздваја једна коса, као заглавак што је, која се идући са југозапада југоисточно, знатно смањава, и то у два неједнака дела, тако, да је источни део једва 3000 корака, а западни више од једнога сахата широк. На североистоку равнице разграњава се источно Жупа, а колико се протеже, не могу назначити.

Северозападно састаје се равница са Горњим Пољем. Северно је равница, а доње Жупа Војником, Суковом и Ивањем ограничена. Западно обузима цело узвишено земљиште, које се од Војника јужнозападно пружа, и које се са споменутом косом западно од Брочанца састаје, а јужно се повлаче у малом луку обронци Црногорских гора.

Сви су ови обронци стрми, стеновити и густо обрасли.

Јужни део равнице на црногорској граници обично је зими у води.

Равница Никшићка је такође потпун убао; вода јој истиче у Жупу, где је под Сливја у земљи не стаје.

Равница Граховска пружа се са североистока јужнозападно, а са северозападних гора спуштају се ниске косе на њу. На југоисточној страни нису баш тако високи брегови, али обронци су им стрми. Свуда је стење и камење и гдегде се тек види по које дрво, или цбун. О тој равници не знам ништа више, јер сам је само с једне тачке гледао.

Бравско је поље врло неравна долина између Срнетице и Сајновца јужно, а између Шиша и Грмеча северно. Широко је до 1800 корака, а дугачко три добра сахата од истока-југоистока, па до запада-северозапада. Свршава се источно у узанској и шумовитој гудури између Шиша и Срнетице. Бравско је поље било пашњак, па и сад још показују места краљевских овчара.

Рора лежи на подножју Шатора и ограничена је западно косом, између размеђе водене, Црне горе

и Шатора, северно Црном гором, источно косом, што од Шатора Црној гори иде. Широка је три четврти сахата, околни су бреговн изузимајући Шатора ниски и наги.

Голију, источно од Крсца, описали смо још напред. Он је врло стрм и стеновит.

Реке са њиховим областима, долинама и прелазима.

У Босни и Херцеговини има река, које отичу, и види се да отичу; а има опет, које се у понорима и земљи губе, и испод земље теку. Ја ћу најпре оне прве описати, и то у истом реду, по коме сам и код гора поступио, а за тим ове друге; јер држим да ћемо тако и бољи и лакши преглед добити.

Сава.

У Саву утичу све друге реке, које са северо-источне стране гора као размеђе водене, долазе. Она је највећа и толико позната, да би сувишно било, о њој још што говорити.

Дрина.

Дрина долази одмах за Савом. Испитујући дознао сам, да она постаје из три друге реке, које у њу утичу, и то из Таре, с којом се Пива, у коју опет Суђеса утиче, четири сахата више Фоче састаје.

Долине ових река, као и Дрине; све до Фоче, мора да су здраво дубоке, и често им је обала тако тесна, да ни кола не могу проћи.

Од Фоче до Вишеграда, где сам видео, тече Дрина северисточно, изузимајући долину до Устуколина, Горажда и Вишеграда, заиста узаном долином, која је врло стрмим и стеновитим обронцима опкољена.

Од Вишеграда па до утока Јадра нисам видео долину, само горе; Семеч продужавајући се даље, и Удра, који леву обалу ограничавају, засведочавају бар с те стране долинасту земљу, изузимајући може бити Сребрничке околине; но о томе не знам ништа више казати. Подаље од Вишеграда сужава се долина, а обронци су на левој обали врло стрми.

Ми смо већ споменули равницу на Дрини и Јадру. И ту се спуштају обронци онижих гора са свим на обалу, тако, да само живинче с теретом проћи може.

И тако иду они поред воде скоро читав сахат до северно од Зворника, који на изласку узане долине што се према Дрини повлачи, лежи.

Даље сам северно већ казао, како од Мајевице ниска коса Јасеница према Дрини иде, а више не могу ништа рећи, јер нисам ништа ни видео.

Дрина је код Фоче до 100 корака широка, код Горажда 130 код Вишеграда 220, а код Зворника 300.

Она је врло брза, а на дну јој је само камење, па с тога се до Љубовије и не може пловити, а не може се из истих узрока ни регулисати. Од Љубовије, која веже Босну са Србијом, тамо доле вода је дубока, па и ма колико да је брза, опет би могле по њој највеће лађе пловити.

Код Зворника сам видео турске лађе мање врсте.

Више Љубовије је дубљина како где. Близу Уступолина, био је један прелаз куда је само султан прешао са својом четом. За исто место, не зна се ништа више из ближе. Ниже моста код Вишеграда може се такође кад није велика вода прегазити. Обични су прелази више Фоче, код Горажда и код Уступолина. На Дрини је само један мост код Вишеграда, један сахат више Фоче, а код Горажда се виде још каменити остатци једнога моста, који није давно био, а који би се опет лако могао подићи.

Дрински мост код Вишеграда је право вештачко дело, с тога заслужује, да га мало изближе посмотримо. Он је, као што ми људи приповедаху, још пре 280 и неколико година трошком Ахмед паше Соколовића сазидан. Дугачак је 220 корачаја, а широк је два и по хвата, а на среди до пет хвата висок. Седам га година зидаше. Пре зидања подигоше врло леп хан 80 корачаја дугачак, а 30 широк. Шест каменитих једноставних ступова држаху кров. Унаоколо на зидовима иђаше ходник из великих, каменитих плоча до 2 корака над земљом уздигнути, и на сваком мањем зиду беше по једна камина, у коима живеше. Продужујући се јужнозападно стоји опет једна зграда исте величине, то је кујна и магацин.

Но сад су то све развале. Само је мост остао у целости. Он лежи на једанаест сводова, који су из самих резаних коцака, а где се састављају, свуда

су оловом заливени. На десној обали ослоња се мост на два боја врло лепо подигнуту главу, а на левој обали може се тек у мост ући.

Зид се пружа још у правом куту на 200 корачаја горе, куда један поток тече.

У долини стоји мост још цео, али на страни брега разорила га је Дрина, кад је један пут прелила, и собом однела.

На сред моста на бреговитој страни подиже се више стуба као нека кула, и ту стајаше дрвена колибица за стоку.

О уливима Дрине на десној обали, могу толико само говорити, колико сам с улива видео.

Овамо спада Чаотина, (Мухамеданци изговарају Чахотина и оно х аспирирају). Она тече једном долином, која је три четврти сахата дугачка, а 300 до 400 корачаја широка. Иде с истока западно, и састављају је високи, стрми и наги обронци. Утиче у Фочу, па и у Дрину.

Има једна речица што сваке јаке кише прелива, и зове се Зла вода. И преко Чаотине води у Фочи неки стари, рђав дрвени мост. На десној обали Чаотине иде од Фоче пут у Чајниħ.

Лим се улива три сахата више Вишеграда у Дрину преко од стеновита брда Заглава, и на јужнозападном подножју брега Бујака. Његово је корито као и Дринино, десет хвата дубоко, и стрмим стенама озидано.

Ржава долази са истока-југоистока из узаце стеновитим обронцима ограђене долине и утиче код Вишеграда у Дрину. У Вишеграду је дубока, а

више горе и још даље, може се и прегазити. Кад год је кишовито, расте она врло нагло, па с тога, један сахат од Вишеграда има мост преко ње, да би се тако и пошта не прекидала. Па и код Вишеграда има мост. Друге уливе Дрине на десној обали не познајем.

А међу побочним рекама Дрине на левој обали, морам једну пре свега споменути, и ако је нисам видео. То је Бистрица, која на Вајсовој карти под именом Илок долази. Она долази јужноисточно од Загорја, и утиче три четврти сахата више Фоче.

Још има једна река Улог, која испод исто тако названог села истиче и јужнозападно к Неретви тече.

Колуна је поток, који из једне долине западно од Устуколина долази. Но њу смо у описивању бреговa споменули.

Код Горажда утиче у Дрину један поток, који из горе Рањена долази, и јужноисточно тече. Долина му је код Горажда до 300 корачаја широка, но сужава се горе. Брегови, што га окружавају, то су ниски изданци Рањена и Вражалићког брда. Он тече два добра сахата источно долином, за тим један сахат јужно и најпосле сврће на подножју Праћар-горе, јужноисточно. Одавде па све до његова улива у Дрину нисам га могао видети. Она истиче из узане, стеновите, шумовите и дубоке гудуре, на по пута између Горажда и Вишеграда не далеко од малога села Међеда до 300 корачаја од улива.

И код Праће беше неки дрвени мост али за

време мога путовања у Децембру 1858, већ је тако опао, да су се једва пешаци усуђивали преко њега, а коњици су ишли преко реке.

Долина Праће код исто тако названога села је 800 корака широка и ниским изданцима Праће и Витез-горе затворена. Горе је према изворима све ужа.

Десном обалом тече Праћа, а из долине између горе Праће и Рањена поток источно, који у долини широкој од 100 до 300 корака вијугајући као змија мочарна места оставља. С тога се и зове та долина Бара.

На левој обали утиче у Праћу други поток Грачница, који из Витез горе јужно долазећи код Хан-Подвитра добар сахат више Праће тече.

Као најглавнија река за Праћом долази Ракитница. Она почиње два и по сахата од Богатића (турски на картама Челеби Парар) и долази најпосле у праву долину Богатића, узаним и ниским изданком Кован-горе. Она се продужује јужно до Богатице, а овде сврће јужноисточно, и свршава се на скоро опет у некој провали. Она се састаје два сахата више улива Праће у Дрину са оном реком, која је највише 15 корака широка; доста је плитка, али тече брзо и пуна је красног камења. Два каменита моста воде преко ње у Рогатицу.

Долина Ракитнице изненади човека својим лепим и дивним призором. С тога ћу се потрудити, да ју читаоцу ма и из далека представим.

Она се као што већ рекосмо, са севера јужно

пружа, а ограничена је источно обронцима Семећа и западно обронцима Кована, који су у опште стрми, и који се јужно и недалеко од Рогатице у полукругу опет састају.

Колико се год са врх Кована и Рогатице догледати може, дели се Ихал у два дела.

Северни је део, гледајући од Рогатице, стеновито, испроваљивано и дивље брдо, са врло стрмим обронцима, између којих једна речица тече.

Јужни део има само једну нианcу, т. ј. од Дебелога се брда повлачи близу леве обале ниска коса, јужно све до јужноистока од Богатице, и саставља са западним обронком Семећа, дубоку и узану провалу, у коју мали поток Ракитница утиче.

Између те косе и источнога обронка Кована износи Ихал једва 2000 корачаја, а са севера к југу читав сахат.

А кад погледиш са Богатице северно, онда се не можеш растати од дивна призора. И клима је блага. Ја сам туда пропутовао месеца Декембра.

На западном Гласинцу и Кована дувао је тих, хладан ветар с истока, па и ако није било снега, била је земља смрзла до 8°. Па опет је био пут блатан, и људи ораху. Ту се налази и римских новаца и израђених каменова.

Најпознатији и најближи улив Дрине је Јадар. Он се састоји из Студеног и Топлог Јадра. Први истиче код Залуквика на северозападној страни Краљевске Планине, и тече два сахата североисточно до Подгоре-хана, где се онда два сахата одавде код Заграђе с потоком Лукавцем састаје.

Даље иде источно до два сахата једном долином, која је 200 до 300 корака широка и шумовитим и стрмим обронцима опасана. Та иста долина, што се источно пружа, иде још један сахат даље; из ње долази Топли Јадар, који западно тече, и састаје се још у долини са Студеним, те тако заједно под именом Јадар иду у једну дољу на северу, која је 800 до 900 корака широка. Одавде полази источно, а одавде опет сврће на подножју источних брда к западу, почем је три четврти сахата у првоме правцу текао. Западно тече Јадар преко Нове Касабе, свега до 2000 корачаја, а вијугајући за тим малом неком долином, иде североисточно и спушта се у узацку гудурасту долину, коју високи, врло стрми, шумовити и стеновити обронци сачињавају, и која се у поменутом правцу још добра по сахата ниже Кушлата пружа, одакле Јадар на подножју северног обронка Удрца источно јури.

Јадар је мала речица, и може се у њеноме нормалном стању свуда, па и код Кушлата прегазити. Но кад су јаке кише, набуја брзо, и тад се без моста не може преко. С тога и има неки дрвени мост преко Студенога Јадра, не далеко од улива Топлога у Студени.

У старија времена беше и преко Нове Касабе неки каменити мост, али се у пролеће године 1859 сруши, а сад су ради комуникације пометали саме греде на још тврде зидове. Ниже Кушлата на путу у Зворник може се Јадар прегазити, а близу његова улива има прелазак.

О Топломе Јадру не могах ништа више дознати, но што сам видео и овде испричао. Лукавац је поток, и долази из узане и врло дубоке долине на подножју североисточнога обронка Краљевске Планине и Сикире. Као што споменусмо, он се састаје код Подгоре-хана са Студеним Јадром. На левој обали утиче у Јадар његова највећа грана Дринача. Она истиче два сахата западно-северозападно од Кладња, а спушта се у једну гудуру, која је високим, стрмим и стеновитим обронцима Стоборја и Мошуља опасана. Одавде иде северно до 2000 корака, а за тим источно између Братиловића и Градине. Одавде па до улива нисам видео долину, но судећи по горама, мора да је стешњена. Речица тече преко од Кушлата, где из неке гудуре стрмих обронака истиче.

Преко Дриначе воде у Кладањ два дрвена моста, и у њу утичу два потока. Северно и близу Равња код Јадра тече један поточић од обронка к Дрини, и на њему су шест воденица.

Северно од Зворника тече такођер у Дрину са запада неки поток, преко кога каменити мост води.

Северно а један сахат од Зворника иде опет један поток оном лепом, поменутом низом. На њему нема моста, и ако тим путем и кола иду.

О уливима Дрине северу даље, не могу ништа више говорити, јер нисам ништа више ни видео.

Позната и најближа река Пиве је Сибоштица. Она истиче близу сеоца Висаре, из горе Мајевице, и тече северно између изданака те горе и села Пипера, где се врло узацка долина шири. Ту иде

западно, и поменутим правцем, а за тим узаном долином све до брега Пећника, а за тим источно, све уз неке мале брдине.

Даље је не видех, али ипак стоји, да се идући северно, улива у Саву. То је мала речица, али кад је врло кишовито, она нарасте, и преліје сву долину, па се опет брзо сасуши.

У долини код Пипера састаје се Сибоштица са Пећником, који долазећи са запада, добро по сахата узаном и стеновитом долином тече. Западно од Сибоштице па до Босне има више мањих река, које у Саву утичу, али ја не могу о њима говорити, јер их не видех.

Од њих је понајглавнија Тиња. Њени су извори у Мајевици и Ратиши, и утиче више Рајева Села у Саву.

Босна.

Босна извире на подножју Игмана на Сарајевском пољу из више извора, који се у једну реку сливају, и преко које је 2000 корака ниже 60 корака дугачак мост.

Она тече равњем вијугајући се североисточно до Двора, одавде северно ниже улива Вогаче, за тим северозападно до Вратник-хана, и добар сахат западно до Високога. Од Високога тече Босна лепом низом читав подруг сахата западно, за тим северно до улива Трстионице, а одавде северозападно до Каконља. Од Каконља подруг сахата западно, и северозападно читав сахат и четврт ниже Јенице и даље северно до Врандука. Ту се креће источно,

и иде даље у полукругу око зуба Ораовице горе, до Ораова поља. Одавде тече не кривудајући много североисточно до ниже Жепча, а одавде добра два сахата источно-североисточно до Завидовића, одакле опет исто тако право све до ниже Добоја северно иде. Ниже Добоја скреће она западно, а за тим јужноисточно од Которскога на један пут североисточно, и достиже тако код Шанца и до Саве.

Посмотримо сад састојке те долине.

Двор је само сеоце од неколико села на десној обали и североисточној страни равња Босне. Од Двора па до села Малешића на левој обали и преко од Влашкога брда, дакле у простору од два сахата, долина је стрмим обронцима високих и стрмих гора на десној обали и обронцима нижих брда на левој обали тако стешњена, да једва кола могу проћи.

Од Малешића па до Влашкога брда све до Хан-Вратника постаје доља широка, дивна и плодна низа, са лепим равницама на десној обали Босне и на левој Стабња.

Од Влашкога брда, — западни ниски изданак — иде уз реку ниска коса, која се близу Стабња на један пут свршава. Лепа равница између те косе и Босне широка је до 3000 корака.

Иза ове косе даље источно, иде Чемерна гора, надвисујући га, као Варешко брдо према северозападу и састаје се са Заруђем, које се јужнозападно повлачи, и са својим огранцима сав простор између Стабња и Трстионице све до Босне заузима. И тако постаје између споменуте косе, Чемерна и

Заруђа на горњем Стабњу низа. Ја јој не могу облик по ближе означити, јер сам је само с пута с десне обале Босне видео.

Дугачки обронак Заруђа, што се јужноисточно од ове низе пружа, добро је обрађен и многим кућама насељен. Изузимајући њега сви су други шумовити.

Једно по сахата више Вратник-хана пружа се један изданак као неки насип десном обалом Стабња све до Босне и сачињава тако на равном земљишту нианcу. Између те узвишене десне обале Стабња и између оних споменутих ниских коса види се са обале Босне лепо, како се равно земљиште све до реке Заруђа пружа.

Од Малешића горе пружа се левом обалом Босне једна равница ка хану, која је једва 300 корака широка. Брегови што је опкољавају ниски су и шумовити. Предео је чудо диван.

Од Вратник-хана па до близу Високога је долина Босне опет сужена. Северни је обронак, т. ј. на десној обали, врло стрм и стеновит.

Од Високога подруг сахата северозападно шири се долина опет у зелену низу, која је 5000—6000 корака широка, а већи део од тога лежи на левој обали. Обронци на десној обали нису тако високи, али опет доста стрми и шумовити, докле се они на левој обали осим брега на подножју Високога, у равницу спуштају.

С пута од Високога у Бусовачу види се између јужног и северног земљишта равна низбрдица, гледајући с брега јужно од Високога. Она је

врло плодна, и добро обрађена, а лепо ју је и погледати.

Даље долазе стрми обронци на десној обали са свим уз реку, и иду с њом тако све до Трстионице, но брегови на левој обали одступају у први мах од равња, а за тим прелазе са свим уз Босну и иду тако добра по сахата до Трстионице, и сачињавају тако с онима другим бреговима што су преко од њих дубок и узан просек. Обронци су врло стрми и шумовити.

Од уласка Трстионице до Какња опет се шири долина. Као што је већ у описивању гора речено, полази десном обалом Трстионице од Тешева широка и равна коса јужнозападно, која се у углу између те речице и Босне са једним зубом свршава, кога су доста стрми и наги обронци као отесан зид, а између њихових река и обале Босне повлачи се опет узацка пруга као ливада.

Између те косе и Осјеченика лежи такођер споменута низа. Њене јужне нијансе ступају са свим на обалу, и заузимају леву равницу. Да би се то још боље разумело, морамо напоменути, да Босна западно свриће, која је нешто северно текла, код сеоца Добоја на њеној левој обали, и тако иде чак више Какања.

На левој обали одмах ниже улива Трстионице престају оне ниске брдине у једној провали на Босни, за којом обронак до 800 корака широк од Босне одступа и тако лепу, чисту, зиратну раван сачињава. Она провала високе обале расплињава у северном делу равнице и оставља за со-

бом и Босном равне ливаде, и ту северно лежи Добој.

Од Кања па три четврти сахата више Зенице спуштају се високи шумовити и стеновити обронци врло стрмо, са свим на обалу реке, па долазећи из узацке долине, састају се Лашва и Босна.

Од краја те долине или узине иде Босна северозападно до Зенице, сврће западу, а одмах за тим северу и иде три четврти сахата, и даље западно савијајући мало сахат и четврт од Зенице. И та пруга дели низу Зенице у два неједнака дела.

Западни део Осјечника иде северно. Одавде иду, — а само их узана и врло дубока провала, кроз коју поменути поток тече, раставља, — обронци Вепра, обилазећи западно, к Босни. Ови обронци ограничавају на десној обали једну долину. Њен је јужни део зиратна земља, и врло мало нијансована, а северни је опет врло каменито земљиште, које се северно полако диже, а тим је и онако већ доста висока и стрма десна обала још виша, док се најпосле тако са стрмим обронцима Вепра не састави.

То исто каменито земљиште просеца један поток, који из поменуте провале између Осјечника и Вепра долази, те јужнозападно ниже моста код Зенице у Босну утиче.

Најшире је земљиште од подножја Осјечника до Босне и то добра по сахата.

На левој обали Босне, и преко од Осјечника је, као што смо већ споменули, Габер, коме на

северноме подножју Зеница лежи. Западно-северозападно од овога нису висока брда, и губе се на равњу обале. Даље северно ступају опет обронци на савитку Босне, на обалу, и пристају уз вишу Горчевицу.

Од Зенице северозападно дуга је низа сахат и четврт, а широка око 4000 корака.

Овај је део плодан и добро обрађен, али изгледа доста жалосно. Али у красном оделу пролећа опет је леп, кад га од људи оделимо, јер су Турци већина становника, који не знају леп предео уживати, нити га дају уживати другоме.

Даље тече Босна читав сахат северно к Врандуку. Високи су обронци стеновити, шумовити и врло стрми, а на левој обали једва има пута за кола.

Од Врандука иде Босна до 850 корачаја источно, па онда око стеновита зуба, на коме је неки двор, од 600 до 700 корака северно. За тим савија опет источно-јужноисточно и заузима Ораовичин зуб на два сахата све до Ораова поља, где после мало по мало опет северозападно иде. Ни ту изузимајући мали део на десној обали, нема нигде равнице.

Тако је све до ниже Жепча.

Од почетка Ораова поља тече Босна, врло мало кривудајући по друг сахата источно североисточно, савија северо-североисточно, и добра по сахата више Жепча источно-североисточно и тако онда иде све до улива Криваје, два сахата ниже Жепча. Ораово се поље зове од чести равна и зиратна обала, која је различне ширине, а нигде није шира

од 1200 корачаја и која левом обалом Босне североисточно иде. Обронци, који је окружавају нису високи, само местимице стрми и здраво шумовити. Тако су исто и брегови, што дуж реке северо-североисточно иду, само шумовити и као код Хан-Голубиња, нешто обрађени. А река савија најпосле источно на подножју једнога брега, који је доста висок и на југу стрм, а с истока му се почиње равница Жепче.

Та се равница шири одавде на два сахата од Жепча источно-североисточно 2000 до 3000 корака, а ограничена је северно, као што рекосмо, ниском косом, која источно до Босне допире и њу чак до угла прати, кога Лешница с њом сачињава. Она је врло лепа и источно од Жепча добро обделана.

Северно је пред Завидовићем долина опет сужена све до улива Лешнице. На десној су обали обронци са свим уз њу, до једнога дела ниже Маглаја, а левом се обалом повлачи од улива Лешнице широка раван, од 2000 корака, три четврти сахата у дуж, а добру четврт ниже Маглаја.

Више горе, скоро до улива Усоре нисам видео долину Босне, али по општем карактеру брдина, могло би се рећи, да сад на десној, сад на левој обали равнице има, и ако је то све у малом, и да су обронци само местимице уз обалу. А више улива Усоре стоје обронци са свим уз обалу, који нису толико ни високи, колико стрми, и остају тако све до улива Спрече преко од Добоја, а за тим иду и десном обалом реке, колико се с пута од Добоја у Которско догледати може.

Па и преко је на левој обали пред уливом Усоре узана обала. На левој обали Усоре спушта се један зуб са свим на Босну, а за њим се пружа до 2000 корака дугачка равница, а 800 корака широка, и на њеној северозападној страни лежи онижи брег Добој.

Од Добоја тече Босна северозападно све до долине, јужноисточно од Которскога. И ту га прати левом обалом до 250 корака широка равница, као млади месец што је, која је опет стрмим и шумовитим обронцима ограничена. Они ступају са свим на обалу, и Босна сврће североисточно у оштром куту. Овде се на један пут долина шири на по сахата западно, и ограничена је с исте стране обронцима, који су североисточно све стрмији, долазећи реци све ближе.

Ови су брегови сви наги.

Даље одавде па до улива Босне, не могу ништа о долини говорити, јер је нисам видео.

Чини ми се, да не би требало труда пожалити ради лакшега прегледа само, те у кратко долину Босне, на ново прегледати.

Она почиње у равници Босне и зове се Пољана, — Сарајевско поље — спушта се код Двора у неку узацку долину, а после два сахата излази из ње код села Малешића у лепу низу на Мраку и Стабњу; за тим се опет стешњава између Вратника-хана и Високога, тече тихо дивном равницом Високога и сужена читав сахат све до Трстионице, види се у низини Какња, после се пак не види, јер иде непролазним долом све до више Зенице. Остављајући

Зеницу, тече, влажећи само на ова места долину, са свим сужена, читаво по сахата више Жепча. Даље од Завидовића заслужују само долине код Маглаја, и јужноисточно од Которскога, да се спомену, јер су друге долине, и ако не баш свуда, стешњене.

Само северно од Маглаја, тако један сахат, може се споменути једна равница на десној обали, него и то говорим само по чувењу.

Преко Босне има каменит мост у равницу Босне, а даље северно широк, дрвен мост само за теглећу стоку, Раљевска ћуприја.

Код Високога и код Зенице има такођер дрвених мостова преко реке, али не верујем, да се прелази с колима преко ње, поред све ширине њене, јер ако пређе само оптерећено марвинче, а мост се тако превије, да је страхота погледати.

И више Какња беше један још из старијих времена, каменити мост. Разорен је г. 1697. На обали виде се још зидови.

Прелазака има на више места, а споменути се могу више Какња, код Жепча, Завидовића, Маглаја и Добоја. Што се путова тиче, могу само о онима говорити, за које знам, као у равници Босне више Раљевске ћуприје, и ниже утока Трстионице и баш више поменуте провале. Разуме се, да то бива, само кад је вода тиха. Код улива Вогаче могло би се такођер за невољу прећи, али кад је вода мало већа, онда се не може.

Од Жепча долази Босном у Саву свакојака

грађа, а дотле може се и на слабијим лађама донети, али даље не верујем, јер је пуно стена и камења.

Уливи Босне на десној обали.

Жељезница долази из горе, која јужноисточно равницу Босне ограничава, и тече тако северозападно и не далеко од Топлице — турски Илица —, која се неколико корачаја од обале у Босну спушта. Ниже Топлице има преко ње леп каменит мост.

Добра је постала из више потока, међу којима је Лукавац понајвећи. Они истичу из подножја западног обронка Требовића. Добра иде у почетку западно, а за тим северозападно у равницу и Босну, То је повећи поток, и на путу у Загорје — јужнозападно од Сарајева, има каменити мост, а од Сарајева у Травник дрвени.

Миљацка је постала из јужне и северне Миљацке.

Јужна истиче између Витеза и Романије, до шест сахата хода од Сарајева, и тече два сахата западно као поток Паоштица. Овде се састаје са другим мањим потоцима и тако ојачана тече даље испод неког старог моста као Миљацка. Одмах иза тога моста иде јужнозападно и спушта се близу села Баре у неку гудуру, која је стрмим обронцима Јаорине с једне стране, а с друге опет обронцима Каловитог брда и Клокочевика ограничена, из које се код Старог града, један сахат источно од Сарајева опет показује и где се са северном Миљацком састаје.

Долина Паоштице је јужно обронцима Витеза, а за тим Јаорине а северно оном ниском косом ограничена, која се са јужнозападног краја Романије западно ка Каловитим брдима повлачи.

У Пали је најшира и то 300 корачаја. Ниже моста код села Баре има нека подводна равница, па од туда се и село тако зове. Кад је велика вода, онда се њоме носе дрва у Сарајево.

Као што смо у описивању гора рекли, стоји између Озрена и северозападнога краја Романије нека коса што обоје веже. Из овога извире северна Миљацка код Кадина тела, два сахата северозападно од Мокрога, и тече тако јужно око 2500 корачаја од поменутог места, па с тога је често и Мокрањчицом зову. Горњи је део њен, па све до Мокрога шумовита раван, но јужни опет до јужних брегова чиста и равне ливаде, и највећа јој је ширина 3000 корачаја. За тим улази речица у стеновиту гудуру између Љадогоштина и Соколина, и јужно излази опет из ње и сврће на подножју Соколина западно па тече даље као неким каналом између Одађеде и Клокочевника и најпосле пада у провале између обронака Клокочевника и Булога на 50 хвата у дубљину у другу Миљацку.

Одавде иду сливене као Миљацка неком узаном и дубоком долином западно, која је врло стрмим обронцима опасана, излази за тим из стеновите узине у долину Сарајевску, и дели ту варош у два неједнака дела, настављајући свој западни ток још читав сахат к Босни, где онда северозападно полази.

Долина Сарајевска ограничена је северно обронцима Годоње, Хума и Граховице, јужно обронцима Треберића и једном западном ниском косом. Широка је од прилике 3000 корачаја.

Северна је Миљацка много већа него јужна. На путу од Сарајева у Мокро има дрвени мост преко ње, а каменити између Клокочевика и Одаћена. Но кад је мала вода може се и прегазити. У јесен, кад нарасте, плове дрва њом у Сарајево.

У северну Миљацку утиче поток Сињава, који источно тече и после својих 1800 корачаја у Миљацку утиче. На левој обали тече од Мокрога мали поточић у Миљацку, и њега ваља само с тога споменути, што пут у Мокро тако руши, да се с опасношћу иде и да се мораш бојати, да не западнеш у блато, или да се не угушиш или најпосле да ноге не изломиш на покваренoј калдрми.

Преко праве Миљацке има каменити мост на по пута између Старог града и Сарајева, и зове се Козија ћуприја. У самоме Сарајеву имају три лепа каменита моста, и један дрвени на крају равнице од Босне.

У осталом Миљацка се може скоро свуда, кад је обична вода, прегазити.

Уливи Миљацке су на десној обали ови:

Биошка, извире подруг сахата североисточно од Сарајева у једној доњи, која западно почиње, између Годоњег Зуба — на коме је град Сарајево — и између Борија јужно скреће, те у том правцу управо до Миљацке иде. Обронак на источ-

ној страни града, као и онај на Борији врло је стрм и висок.

На путу из Сарајева у Мокро има на Бијошки лепа, каменита ћуприја.

Од тога потока иде канал Мастаница, који горњом долином у град иде, на коме и неколико воденица раде, и најпосле се у доњој вароши с другим потоком састаје.

У западној страни Сарајева утиче у Миљацку поток Кошева, који два сахата од града северозападно из неке узаћке гудуре између Годоња и Пољане долази, и јужно-јужноисточно у узану долину тече, коју обронци Годоња и Кршарског сачињавају. У вароши има преко ње мост.

Не далеко изван вароши стајаху два каменита моста у два реда, од којих је један на левој обали од више година већ готово срушен.

Западно од Кошеве тече Поток Сушица, и само их ниска коса Кошарско брдо раставља. Отуда поста уливом ниховим на јужном подножју Пољане и на источноме Кобиље главе један сахат јужнозападно од Сарајева, голема река. Она тече у низу јужноисточно, а на подножју Горице, на крају Кошарског брда иде јужно к Миљацки.

И ту има на путу у Високо дрвени мост.

На левој обали и једним делом Сарајева, који на истој обали лежи, пада један поток са обронка Требића, на коме и воденица има и опет други један поток, који такође на обронку јужнозападно од Сарајева извире, тече западно-северозападно чак до Миљацке.

Најближи је улив Босне Вагача.

Она истиче у Озрену северно од Сарајева и излази из дубоке и узане гудуре између брегова Нахарова и Тиоваца код исто тако названога села, и тече нешто мало јужнозападно до Турбе, а одавде западно-северозападно к Босни. Код Турбе има преко ње неки опао мост.

Водача је поток; у њега утиче други неки поточић, што с југоистока између обронака Кобиље главе и Граховице долази.

Између села Вогаче и Турбе је долина мало шира, а под Турбом ужа; обронци су ниским дрвима обрасли.

Више горе утичу у Босну још два повећа потока, Љубишна и Мисача, из стрмих обронака Босне. Оба имају добре мостове. Толико знам о њима.

Између Влашког брда и Стабња тече од малог сеоца Мрака исто тако названи поток јужнозападно к Босни.

Стабњу сам видео само на њену извору. То је поток што својим дубоким коритом тече, а кад су јаче кише, он тако нарасте, да се не може прегазити, па опет нема моста. Као што људи кажу извори су Стабње у Варешким брдима, а тече кроз Вареш.

Код Вратник-хана тече са североистока мали поточић у Босну. Поточић Трстионица извире на источној страни високога Тешева а показује се опет код францишканског манастира код Сутјеске, долазећи из узане дубоке долине, коју врло стрми и стеновити обронци Тешева и Реда сачињавају. Сврће за

тим ниже Сутјеске јужноисточно, а за тим јужнозападно и тече тако врло узаном долином у Босну. Околина је врло лепа.

Више Какња долазе из поменуте низе два потока, и теку јужно у Босну, и код Хана упада други опет. У јужном процепу Осечника тече јужно мали поток у Босну. А поток, што између Осечника и Вејара преко стеновита земљишта тече, и ниже моста код Зенице у Босну утиче, поменули смо већ.

На великом простору одавде до Криваје, обзирући се на земљиште има врло мало потока, што у Босну утичу. Путујући левом обалом нисам ни једнога видео, што најпосле код онакога земљишта ништа чудно није.

Криваја је постала из Ступчанице и Биоштице или Биострице, које се састају код Олова. Ступчаница извире на подножју обронка Карауле горе, између Стоборја и Смолина, и тече јужнозападно узаном и стеновитом долином између оне две поменуте косе. У њу се улива Грабовица, која са северосеверозапада долази, појављује се за тим јужно у низу Ораово поље, и иде још даље подножјем косе што се с истока западно између ње и Биоштице пружа, и најпосле се састаје на подножју Курјача код Олова са Биоштицом.

Ступчаница је кратка, али доста дубока, па с тога има јужно од Ораова поља мост. То ме је уједно довело у сумњу, е да ли нема Ступчаница у околини Олова поља источни улив који. Ја нисам могао са мало подаљег пута догледати, а нисам опет никога нашао, који би ми разјаснио.

Биострица извире у Кнежини и тече западно неким узаним и дубоким коритом, које је опет врло стрмим обронцима ограђено, а појављује се опет на 900 корака источно од Олова из једне дубине, коју обронци Курјачице и поменуте косе сачињавају, одакле опет све до улива у Ступчаницу управо западно испод подножја стрмога обронка Курјачице тече. На десној обали има нешто лепе равнице.

Одмах за тим, т. ј. иза онога места где се она са Ступчаницом састаје има мост; други је мост ниже а оба беху дрвена и врло рђава.

Биоштица је као и Ступчаница и кад су јаче кише а оне увек прелију, јер све воде са источне низе немају куд на другу страну но у њих.

На дну Биострице има олова, а у Олову — мало сеоце на стрмом обронку Курјаче, једва има двадесет кућа, — добива се олово.

Из горе јужноисточно од Олова теку више потока у Биострицу. Међу њима има један повећи, мислим да се Дубоштица зове. Овај тече са запада из шумовите долине на подножју северног обронка Карауле према истоку, и потапа код Хана лепе ливаде, а нестаје га мало ниже, ниже моста у некој дубљини.

Ступчаница и Биоштица заједно, зову се Кривања. Она тече до 300 корака западно. Даље је нисам видео, и знам само да два сахата ниже Жепча преко од Завидовића у Босну улази. Ако она одговара своме имену, онда мора да врло много кривуда.

Спреча.

Да бисмо лакше описали ток ове реке, треба да назначимо њену пространу долину, ма и овлаш само. Она почиње три и по сахата јужнозападно од Зворника, а тече за тим западно све до Гостиља.

Северно ју ограничавају ниски изданци Мајевице, а даље западно Тузланска брда, јужно горе, што од Мошуља левом обалом Дриначе иду, и јужноисточним се крајем састају. Имена им нисам могао дознати. Западно сужавају долину на левој обали Гостиља брегови преко од Тузланских брда, и тако постаје горњим делом реке пет до шест сахата дугачак овал, који је најшири код Петровића до Милановаца и то подруг сахата. Јужно од Милановаца подиже се с истока западно мало по мало ниска коса Осмаци, која је до 3000 корака дугачка, а опада на један пут западно. Она је истина ниска, али са усамљености своје пада у очи. Западни је део доста чист, и само на јужном крају има нешто шуме, а на источноме крају види се тек гдегде по које дрво, иначе су сами шипрази, џбунови и ниска дрва, у опште је пак земљиште чисто.

Ниже улива Гостиља продужује се сужена долина — једва 1000 корака — колико сам год догледати могао.

Мислећи по оним бреговима, што је ограничавају, судим, да је још и даље широке равнице праве, све до доњега простора, који сам опет раз-

мотрити могао. Као што је већ познато Тузланска се брда повлаче до два сахата од Соли доње западно. Северни обронак јужне горе, што Коњуху припада, повлачи се такођер западно, а с њиме и долина Спреча. Ниже Тузланских брда сврће долина северозападно и још даље северо-северозападно све до Грачанице, где је северни брегови северо-северозападно ограничавају.

Ту је долина Спрече све до потока Смолуће североисточно ниским изданцима Мајевице и Ратиша као косама ограничена. Од Смолуће даље до Грачанице ограничена је онижим обронцима, који Ратишу припадају — и најпосле западним-северозападним обронком, што са десне обале Грачанице иде, као и обронцима северних брегова, који се од Грачанице читав сахат и четврт обали примичу и њоме све до утока иду. Јужнозападном страном ограничавају долину Спречу оне горе, које спуштајући се знатно северозападно од Коњуха иду, а за тим се као Озрина подижући опет северно повлаче, и најпосле својим ниским изданцима код Клокотнице са свим Спречи примичу.

Жао ми је што беше рђаво, кишовито време, кад сам ову лепу долину гледао. Па с тога и ако сам северну страну са висине јужно од Грачанице на ведрим данима разматрао, и са Црвенога брда цео јужни део прегледао, ипак изгледаше, а особито ово последње тако нешто магловито у даљини, да су се истина већи делови видели, али поједине честице не могоше се распознати, а пратиоци моји опет, на жалост, не беху ми ни од какве помоћи.

Но по томе не треба се сад посумњати о ономе, што сам до сад рекао, јер што јесте, то је све оштрим разматрањем и вежбањем у пресуђивању земљишта, па ма и у незгодним околностима, учињено и речено.

По томе је земљиште на десној обали све до обронака равно и само дрвима тамо амо испрекршитано и потоцима прошарано. Северни је део брега од Ораовице више на обема обалама са свим чист и раван.

На источној страни главне косе Озрине има других коса и зубова; низбрдица се спушта према реци, где се и нека онижа коса, спуштајући се постепено, на томе равњу пружа, која се опет северозападно стрмо свршава. Даље јужно цело је земљиште све до поменуте низбрдице нијансовано и од чести шумовито.

Код такога земљишта дакле, тешко је назначити ширину, но кад погледимо са ниских брегова на левој обали, онда може бити два и по до три сахата широко. Равница на десној обали широка је како где, од по па до три четврти сахата.

И овом долином, која те својим дивним погледом усхићава, и која је природом тако богато украшена, тече Спреча са многим мањим речицама, оживљавајући све. Она извире из оних гора, где се Мајевица са јужним горама састаје; око четири сахата јужнозападно од Зворника тече она из почетка северозападно, сврће за тим западно и иде тим правцем близу јужнога краја долине, све до Петроваца. За тим тече преко равнице Тузланскога

брда, вијуга на јужноме подножју његову и нестаје после улива Гостиља у њу, у удолитом теснацу.

Три сахата западно од Соли доње (Доња Тузла) — састаје се са Јалом и тече кривудајући на више места северозападно све до више Грачанице, где мало по мало западно-северозападно полази, до северни брдина допире, и даље подножјем му скоро западно к Босни тече, с којом се преко од Добоја састаје.

Код Клокотнице три сахата западно-северозападно од Грачанице ступају опет северни изданци Озрине са свим на реку и остају тако све до улива. А источно нестаје тих изданака по мало у чистоме равњу.

Спреча тече доста полако, и кад су суше, могао бих је на више места прегазити. Равница на десној обали често је мокра са многих речица, што у њу утичу, а кад је кишовито онда је већи део потопљен.

Преко Спрече има дрвени мост више улива Гостиља, и други опет западно од Грачанице, после има још прелазака на путу од Соли доње у Маглај или Завидовиће, које ваља споменути.

У Спречу се уливају многе речице на левој обали. Ја ћу само важније напоменути. Има их више одмах у почетку долине па до Петроваца, а са неких има и баруштина.

Вредно је споменути Глибоју, која у Мајевици близу Солубња а не далеко од Пожарнице извире, јужнозападно тече и пред уливом својим у долину

Спрече с Бановачким се потоком састаје, који са југозапада долази, и са Спречом се састаје. На уласку њеноме у равницу има неки врло рђав мост, али без њега богме не би могло ни бити, јер је обала подводна, а особито још кад је кишовито.

Најглавнија побочна река Спречи је Јала. Она извире у Мајевици један сахат северно од Соли горње — горња Тузла —, а тече јужно кроз то место, и после три четврти сахата преко у неку долину, сврће на подножју Бановачких брда западно и иде тако кривудајући мало око јужнога краја Доње Соли к Спречи, коју после три сахата ниже поменутога села достиже.

Јала је речица, и може се изузимајући нешто мало више доње Соли свуда прегазити. Западна јој је долина широка од 400 до 1000 корака. Брегови, што је ограничавају ниски су, и само су Тузланска брда мало виша и стрма. Преко Јале има два моста у Горње Соли, а тако исто два код Доње Соли.

У Јалу се улива баш више Доње Соли поток Солина, који не далеко од Брешке у Мајевици извире и 400 до 600 корака широком долином јужноисточно тече. Један сахат пред Сољу утиче у њу опет један поток са североистока. Јала и Солина потопе увек већи део долине, кад год су кише.

Од доње Соли северозападно до Смолућа теку три потока јужнозападно, а да ли к Јали или Спречи, не могу казати., но толико опет знам, да се у кишовито време краћим путем од Смолућа к Соли иде. Поток Смолуће извире близу исто тако на-

званога села на североисточној страни Ратише, за тим кривудајући лепом долином, јужно, даље западно, где га неки брегови стешњавају и најпосле долази близу Добоштице из дубоке пукотине у равницу, где западно-јужнозападно до Спрече достиже. Код Смолућа има мост.

Прелазећи сад више потока долазим на Грачаницу.

Она извире северно од села, исто тако названога, код двора и села Сокола, тече јужно кроз Грачаницу а сврће ниже ње јужнозападно, и после по сахата долази до Спрече близу моста. У Грачаници има два моста.

На левој обали Спрече познајем само један улив, Гостиљ. Он извире у процепу Јаворника, добар сахат источно од Ноћајевића, тече западно, а сврће ниже Ноћајевића северно и достиже тако до Спрече, стешњен Матијевичком главом и Саворјем.

Код долине Спрече има преко мост, а иначе може се, изузимајући нека дубља места, прегазити. У њега утичу још два мала потока из Брлоза, који на његовој левој обали и на подножју Мосуља лежи.

Пре још, него што оставим област Спрече, морам нешто споменути. Као што се тамо говори, разуме се под Спречом не само река, него и цела долина, па се додаје још и место, да би се што јасније околина означила.

По горњој долини Спрече путовао сам од Зворника почетком Маја једнога дана врло лепога и

ведрога, а преноћио сам у Прњавцу. У вече се подиже врло јак и топал ветар са запада, и испуњаваше долину неким густим и облачним испарењем, да се не могаше прста видети. Прашине не беше, јер дан пре падаше у целој околини јака киша. Мој газда, неки стари Мухамеданац не могаше разјаснити ту појаву.

Уливи Босне на левој обали.

Блажуј извире на јужнозападноме подножју Бјелаштице близу Тарчина, тече под именом Зујевина северно лепом, местимице узаном долином, и свриће на северозападном крају Игмана источно, те називајући се од села Блажуја исто тако, иде североисточно у два огранка, и долази тако близу села Осјека у Босну.

Добар сахат више Блажуја има преко Зујевине мост.

Блажуј често прелива, кад су јаке кише, и то тако да мора комуникација тим путем са Сарајевом престати, и онда се иде увек од Раковице преко Црнотине и Раљевског моста. Али обично се може Блажуј прегазити, а и нема другога прелаза до једнога за пешаке.

Код села Блажуја утиче у ту речицу поток Раковица, који код исто тако названога села почиње, и идући један сахат јужноисточно с више мањих потока се састаје, па с тога је од 300 до 700 корака широка долина на више места подводна и блатна.

Војница извире по Јукићу из малога језера на

врху Вранице горе као Драгача, тече источно кроз варош Војницу, а по сахата мало ниже састаје се са Дусином и зове се одавде Војница. Она иде даље источно кривудајући нешто мало, а свршће код Кисељака северно, и утиче вод Високога управо у Босну.

Долину Драгаче нисам видео, а долина Војнице је све до брега Јеовице врло сужена и нема на десној обали никакве долине.

На левој обали, сахат од Кисељака, постаје долина чистија и прелази у споменуто ниско земљиште.

Северно и не далеко од Кисељака улази Војница у неки стеновит теснац, састави се најпре с Лепеницом и тече подножјем западнога обронка, докле се западном обалом мала долина пружа са јужноисточне стране, којом неки поток у Војницу тече.

Преко Драгаче има леп мост, баш више улива Дусине. За цело има мостова преко Драгаче, који и у варош Војницу воде, али ја сам био само у манастиру, а не у вароши, па с тога и не могу тврдити.

Преко Војнице има дрвени мост близу Кисељака, и опет један по сахата више Високога, којим се у поменуту долину и даље к Рађевском мосту иде. Около Кисељака ниже не може се она нигде прегазити, али горе свуда скоро, где само стрма десна обала допушта. По себи се разуме да ово не важи и за онда, кад су велике кише.

Дусина извире у горама, који још Битовњу при-

падају, и тече северно једном долином, коју обронци Инаћа и Битовња и Зец стешњавају.

Лепеницу састављају потоци из Иван-горе и Битовња, тече северозападно и сврће код Бан-брда западно, а сахат ниже код Кисељака северно, и састаје се за тим с Војницом.

Ја не познајем долину све до више Бан-брда, а овде се шири, па док речица на подножју северних брда застаје, иде десном обалом уз лепу равницу. Обале су све до више Кисељака високе, а дно им је каменито. Кад су јаче кише, она врло брзо набуја, а и иначе ниже Бан-брда не може се баш лако прегазити.

Преко Лепенице има код Бан-брда пут Крешева мост, па и више Кисељака. Ту утиче код Лепенице и поток Крешево. Он извире на подножју северногa обронка Вишевице у процепу, који две косе састављају, и који од споменутих брегова северно иде. Тече за тим северно све до манастира Крешева па онда источно један сахат, где се долина мало по мало шири, а у лепој низини почиње опет северно, и иде тако и даље између обронака изданака. Преко код Крешева има мост, а тако исто и код Витељака. Горња је долина код Крешева врло узана и дубока.

На левој обали утиче у Војницу само поток Млава. Он извире северозападно од Клоковте и недалеко од Јеовца и утиче јужноисточно у Војницу.

На северозападној страни Високога тече у Босну један поток, преко кога пут Какња каменити мост има.

Лашва извире у Караули гори, тече као повећи поток источно-јужноисточно кроз Травник и источном страном Травника споменутом долином, из које се у лепу низу спушта, у којој се с Грмавницом састаје. За тим наставља свој ток старим правцем све до више Витеза, где североисточно скреће, те кривудајући ниским земљиштем даље иде и одмах ниже улива Козице у поменуту дубину улази.

Источно од споменуте косе пружа се јужно долина Грмавница. На источној страни њеној подиже се не толико висока, колико стеновита коса са свим на Лашву, и спушта се спрам ње врло стрмо.

На источној страни те косе и на десној обали Лашве, шири се од Витеза лепа и са свим чиста равница добар сахат са запада источно, и тако исто са севера јужно. Њу ограничавају горе, од којих се опет ниски изданци на североисточној страни између Лашве и Козице пружају.

Површина равнице је два до три хвата над Лашвом узвишена, а обала је врло стрма.

Левом се обалом повлачи, као што је познато, од источне провале Влашића источна коса, која се најпосле на Лашви и Босни под именом Губер свршава. У западном делу ове косе, где нисам могао доспети, има неки теснац, који се тек с пута од Травника дуж Лашве видети може, кад се на Бијелу дође. То је бујица, која у гори северно од Травника полази, поменутом долином јужноисточно тече, и најпосле јужно, идући Лашви западни крај равнице сахат и четврт од Витеза, а источно од Травника достиже. Па као што се долина ниже

Травника шири, то сачињава земљиште, на левој обали и преко од стеновите косе на десној обали, троугао, који северно обронци гора, а источно Бијела ограничавају и који се према Лашви врло стрмо свршава.

На левој обали иде покрај Бијеле јужно врло стрм низак обронак, који се на 60 корака од Лашве свршава, и кога се низбрдица јужноисточно према Лашви изравњује. Ово је земљиште понајвише шипразима и ниским дрвима обрасло, а на десној је обали и насељено.

Даље сам видео Лашву још нешто само са кратка пута од Бусоваче преко Губера у Зеницу.

Лашва је мала речица и може се скоро свуда прегазити. Код Травника има преко ње два моста, један дрвен а један каменит, а тако исто и ниже у низи код улива Грмавице. Године 1853 беше одмах ниже улива Бијеле јак дрвен мост. Пет година касније беше исто тако још тврд, и само га пешаци употребљаваху. Коњаници јахаше преко воде и то више моста, јер ту беше обала згодна за излазак.

О двама уливима Лашве, о Грмавици и Бијелој, не знам више него што мало пре казах. Преко Бијеле има идући из Травника у Витез мост, јер се без њега не би могло преко, како мало јача киша падне.

Други је улив Лашве поток Козица, који јужно од Бусоваче у гори извире и исто тако названом равницом северно тече, а за тим северо-северозападно к Лашви после подруг сахата од Бусоваче

долази. Код Бусоваче има мост, а на краћем путу одавде до Зенице може се и Лашва прегазити.

Цела равница Бусоваче сачињава т; угао, који је са северне стране отворен, и читаво подруг сахата дугачак.

У Козицу утиче поток Клокоти. Он извире на западној страни истога земљишта, а на источној страни извире му поток Млава, и тече узаном шумовитом долином западно, близу Бусоваче у Козицу.

Овде прелазим неколико малих потока. Исто тако прелазим и више поточића, који више Лашве у Босну утичу. А од главних, које нам ваља споменути, први је Љешница.

Она постаје из горских потока јужнозападно и северно од Паланке Нови-пер, код истога места, и тече лепом равницом источно-североисточно и утиче три четврти сахата више Маглаја у Босну. Баш пред њеним уливом сужава се долина, и има преко мост, јер врло брзо нарасте, кад је кишно.

Усору сам видео са три стране: код Тезлића, са правога пута од Тешња у Дервенту, и код њена ,улива, али свугде сам видео мало само, а од северних обронака Црнога врха нисам је ни могао од онога неравног и различно обраслога земљишта видети; но опет се толико зна да на западној страни споменутога шкољкастог убла извире, и с почетка источно, а за тим северно тече, и најпосле после по сахата јужно од Тезлића из некога теснаца у лепу низу долази. После тече северно три четврти сахата и обронком источних гора, за тим савија нешто

мало западно, и састављајући се с малом Усором нестаје је у неком теснацу.

Одавде тече савијајући много, североисточно неком узаном долином, и стешњена је после по сахата више Добоја врло стрмим обронцима. Она је местимице дубока, али већином се може прегазити, где само обала допушта.

На другоме путу у Добој и Дервенту има мост, баш пред изливом, а на путу између Сарајева и Брода нема моста и мора се газити, па и кола, која врло ретко туда пролазе, морају преко воде. Кад су јаке кише, онда се коњаници и пешаци превозе, ако не могу чекати да вода опадне.

На десној обали утичу у Усору три позната ми потока: први је, што западно узаном долином тече, која је северозападним изданцима Црнога врха постала, преко од јужне равнице Тезлићке.

Други иде северно, с првим упоредо, стеновитом пукотином, и тече баш више савитка Усоре, западно.

Трећи долази из Црнога врха, тече северно преко Тешња управо у Усору. Више Тешња постаје његовом доњом нијансована низина, а ниже Тешња широка од 300 до 600 корака. На источној страни има више узаних долина, којима потоци теку, кад су год јаке кише.

Жирају смо већ напред споменули.

Мала је Усора најзнатнија побочна река Усоре. Она извире у западном Прибинићу, а јужно од Клупе, тече нешто мало источно узаном долином, за тим јужноисточно, и на послетку добар сахат

источно до улива на североисточној страни Тезлићке низине.

На левој обали ступају онижи брегови са свим на обалу. Међу њима је и северозападно од Тезлића ниско, врло шумовито брдо — Градина. Градина се зове за то, јер људи говоре, да су Хрвати и Мађари имали шанчеве своје ту и да је двор некакав био.

Као што је познато из описа гора иде десном обалом јужноисточно од Клупе са југа северно равна долина, коју источно ниска коса Борје, а западно брегови Липња ограничавају. Још има и један процеп, којим, кад је кишно, бујица јури.

Северни је део Борја низак, спушта се према малој Усори и обрастао је на источној страни ниским дрвима. Са источне стране њене теку два потока у Усору.

Код села Прибинића обе су обале ниске, дно стеновито, а десна је обала местимице подруг и два хвата висока и стрма.

Даље у низини јужноисточно од Которскога утиче у Босну с југозападне стране један поток, а мало даље северно са северозападне стране Фоча.

Оба имају на путу од Которскога у Добој мост.

Најближа река Сави је Укрња. Она истиче код Шњеготине из неке узане долине коју шумовити обронци окружавају, тече нешто мало источном страном Борја, а за тим североисточно, састављајући се на западној страни Борја са потоком Шњеготином. Одавде иде североисточно, и сврће на североисточној страни брега Љубаче западно, па саставши

се у низи код Дрења са Вијачком, која са југозапада долази, иде опет североисточно. Тим правцем иде још читав сахат североисточно од Дервенте и тек онда савијајући нешто мало северо-северозападно к Сави тече.

Укрња је код Шњеготине поток, за тим речица, и може се свуда прегазити кад вода не нарасте. Код Дервенте има мост, али тај је тако лош, да је људима и с пуним колима милије воду газити. И на краћем путу од Дервенте у Брод може се више њена улива прегазити. У време мога путовања од Прњавора у Дервенту почеше баш мост зидати.

На десној обали утиче у Укрњу код Шњеготине Лукавац. Он долази с југа код Липља из узане долине на јужноисточноме подножју брега Оптока, ту се састаје са једним поточићем, што с истока долази, а за тим га нестаје у узаној и дубокој провали. На подножју северозападнога обронка Оптока показује се опет, и тече 300 до 400 корака широком долином западно к Укрњи. На њему нема моста. Поток што Лукавцу тече, извире на западној страни Клупе, и тече западно до три четврти сахата узаном и подводном горском долином.

О другима уливима Укрња на десној обали не могу ништа говорити и ако има више, од којих сам неке и прешао. На некима има мостова.

Малу Укрњу не познајем баш ни мало. На левој је обали Шњеготина. Она извире на западној страни Борја; у њу утичу два потока, од којих један из јужноисточне, а други из западне долине

Скатавице долази. На њему има једна воденица, а моста нема.

Даље је ниже Вајачка. Она долази из Деветине, тече североисточно једном низом у узано и дубоко корито, и има на путу од Прњавора у Тешањ мост.

Врбас.

О Врбасу могу по своме разматрању само од Јајцета на ниже говорити, а горе по чувењу. Он извире на западној страни планине Зеца, а утичу у њ друге реке из Вранице и Радуше, и тече тако оснажена Горњим Скопљем — Горњи Вакуп, где северозападно полази, а после шест сахата ступа ниже Доњег Скопља код Вијенца у узану горску дољу, и иде тако северно до Бање Луке, где се онда долина шири. Три сахата ниже Бање Луке, докле кривудајући још северно иде, сврће североисточно, и утиче преко од Свињара у Саву.

Све до Горњег Скопља нема Врбас долине, него се само из стрмих обронака највиших босанских гора дубоке провале дижу. Баш више Горњег Скопља шири се долина између једнога до три сахата све до нижег Доњег Скопља. То је лепа долина и могла би много плоднија бити, кад би се обала Врбаса уредила. Обронци, што ту долину окружавају, стеновити су и различно обрасли, али нису врло стрми.

Код Вијенца излазе опет стеновити и стрми обронци са свим на подножје, и то тако, да се деспом обалом у Јајце једва ићи може.

Од Јајца горе, један сахат више Бање Луке

десна је обала врло стеновита и стрма, и нема, колико сам с пута од Варцар-Вакупа у Бању Луку догледати могао, нигде долине. Добар сахат више Бање Луке долази Врбас из узане дубине, а на десној обали све до ниже горњег моста једва има нешто пута од обронака, где и обронак Осмача источно сврће.

Што се тиче земљишта на левој обали од Јајца па до горње провале, ту не знам ништа више казати, но што сам у опису гора о њему рекао.

Обронци на левој обали осим оне две узане пруге, које су до 100 корака широке, остају такођер сви уз обалу, и тек под доњом вароши сврћу западно. Одавде се северно па до јужних обронака источно Козаре до три сахата између Врбаса и западних гора пружа раван, која је на најужим местима — до 800 корака, ниским дрвима и шипразима обрасла. Одавде један сахат даље све до споменуте равнице Градишке пружају се ниски и шумовити источни обронци Козарца са свим на обалу.

На горњем Врбасу код Скопља има мост, али може се и прегазити. Код Јајца има два моста, један више улива Пливе, други на источној страни села ниже тврдиње. Тако исто има и преко Врбаса два дрвена моста, код Бање Луке на источној страни тврдиње и добар сахат хода више у ономе теснацу. Не знам, да ли се може гдегод Врбас ниже Јајца прегазити, но људи ме увераваху, да има једно по сахата ниже Бање Луке код воденице и одмах ниже улива Врбање, кад није вода велика, прелаз; а ту је сеоце Кумсале.

Врбас је брз, а дно му је пуно камења и понајвише стеновито. Ниже Бање Луке тече лакше. Не знам, да ли доле лађе плове, или би пловити могле, али више Бање Луке знам да се не може.

Ливи Врбаса на десној обали.

Поток Крезлук — а зове се просто и Ријека — извире на јужнозападној страни Карауле-горе, и тече узаном и дубоком долином северозападно к Врбасу, кога баш више горњег моста код Јајцета достиже. Близу горњега улива код хана има мост.

Речица Угар извире у Влашић-гори, и тече узаном, врло дубоком долином, коју врло стрми, шумовити и стеновити обронци сачињавају, најпре северозападно, а за тим западно у Врбас, што се са врх Скендервакупа врло добро видети може.

Пре десет година стајаше преко Угара неки дрвени мост на путу од Скендервакупа у Травник, али још онда беше жалостан и опао.

У Угар теку јужно и близу Скендер-Вакупа два незнатна потока Угрићи, који су по томе важни, што оба у врло дубоке провале западно теку, у западним врло стрмим обронцима, и што обични пут између Бање Луке и Травника преко њих иде.

Кад ми рекоше, да се овде мора спуштати, нисам могао веровати, док не спазих калдрму на противним бреговима. Пут иде управо доле и то у таким кратким и оштрим савитцима између стена, да се коњ с великом муком провлачи. Па и колико је ужасно, опет сам се наканио, доле одјахати; и срећно се спустим.

Али то се може само на обученом босанском коњу предузети. Па опет је Омер-паша год. 1851 своју војску преко Угра и Угрића превео, што је без машинерије и великих сила немогуће. Он није имао наравно никаква противника, јер за такве се не могу босански мухамедански устаници држати, који су одмах у први мах заменили старо ратно делање са непримерним кавгањем, и који пашу толико пропустише, да му је после лако с њима било. За то имамо доказа у години 1831. и 1851.

Али поред свега тога, остаје свакоме то, који познаје Угар и Угриће, као чудно и велико дело. И свет не зна ништа о томе! Кад бих ја поред турске симпатије још и појетски ћеф некојих бечких дистова, или баш ратно схватање и судбу војничких новина имао, слободно бих могао упоредити овај Омер-пашин прелазак са Ханибаловим и Наполеоновим преласком Алпа. Штета што поменути журнали, који наравно онда другу песму певаху, не издадоше дописника у главноме стану Омеровоме. И тако се мораде код велике смерности Омерове ратна и друга слава Турака у самом собом извиканом дивљаштву распудити, и његова сјајност не могаше преко средњега Дунава прећи. За оне, који ме познају, може чудно изгледати, што славу Омер-паше, и ако немоћном прозом, славим и узносим. Али ко је за славу, слава му! ја приповедам само оно, што јесте, јер слава је Омерова вечита у срцима хришћанских народа Босанских.

Ја се не ћу правдати за ово, што сам мало застранио у ствари; напротив ја се поносим, што сам

код толиких околности и осећање саслушао. А и то характерише ствар.

И Угар има на левој обали незнатан али тим интересији улив, јер он влажи пут, што обронком из Угрове долине иде, и тим га отештава.

На најтежим местима стоје мостови, какве само турски инжинери измислити могоше, а који се опет врло лако порушити могу.

Један се поток зове Козица, као и она коса, на којој се обронку он спушта, и тече у Угар по сахата више угарског моста.

Даље ниже тече од Скендер-Вакупа мали поточић горским просеком у Врбас. Најближи улив Врбаса је Врбања. И она извире у горама северно од Травника, и тече у горски процеп између две косе, од којих једна северозападно, десном обалом Угра, а друга западном страном извора Усоре северно иде. Најпосле се пружа лепом долином све до Котора, где северно, и код Челинаца западно сврће, и идући још једно по сахата ниже Бање Луке до Врбаса допире.

О горњој Врбањи не могу ништа говорити. Даље ниже тече речица на подножју западних брегова и десном обалом до подруг сахата, и шири се на 2500 корака широка лепа долина, која је источно стрмим обронцима ограничена. Северно од тога равња па све до преко више Челинаца допиру западни обронци Скатавице, делећи се најпосле у две косе, све до речице, према којој се врло стрмо спуштају. Ту савија речица источно, где се нека равница као језик пружа, која би и знаоце земљишта изненади-

ла. Са северне стране другога зуба до Јошавке, дакле преко Челинаца на левој обали, опет је земљиште равно. А од десне обале Јошавке па до по сахата западно, спет пристају врло стрми обронци са свим уз обалу, и иду скоро управо Врбасу, а Врбања се долином вијуга.

На левој су обали, дуж поменуте равнице обронци стрми све до Арапарског поља. То је равница између Осмаче и јужних брдина, у којој Котор лежи. Њена површина надвисује са два и по хвата равницу на десној обали, а и лева се обала врло стрмо спушта. Северно од Арапарског поља све до близу Челинаца остаје стрми источни обронак са свим уз обалу, и оставља, сврћући код Челинаца западно, с почетка малу равницу, и даље равно земљиште на левој обали, на којој је важно Влашко брдо, које се северозападно повлачи. Одмах више села Врбање шири се долина и широка је ниже, а баш пред улазом достиже 2500 корачаја.

Ту је са свим равно, и од чести мочарно. Близу утока су обале врло високе. Врбања је речица, и на много је места дубока, но може се у долини на десној обали на савитку к истоку на два места, и после опет код села Врбање прегазити. Не знам, да ли има гдегод горе мостова, а на путу од Бање Луке у Слатину, и даље у Прњавор има преко мост таки, да је милије коњаницима поред њега водом ићи.

У Врбању утиче десном обалом осим неколико малих поточића још и Јошавка. Она извире у исто тако названој околини, тече западно-јужнозападно,

и најпосле нешто источним подножјем Црнога врха јужнозападно, те тим правцем и до Врбање долази.

Даље ниже на путу од Слатине у Прњавор теку из лепе низе још неки поточићи више мање. северозападно к Врбасу. Међу њима ваља један посепце споменути. Не знам како се зове, ако не буде Деретина, јер тече ниским и мочарним земљиштем, па и мост преко ње тако је лош, да се с муком прелази.

Уливи Врбаса на левој обали.

Пливу сам видео само од Језера до улива, а од горњега тока толико ми је тек познато, да на источној страни Црне горе код развалине некадашњег дворца Сокоца извире, североисточно тече и код Језера из низе излази. Код Језера има мало острво и одмах ниже језера, које се источно-североисточно до Јајцета пружа, и у неколико хвата дубоко корито Врбаса улива.

Обронци, што јужно језеро ограничавају високи су, стрми и шумовити, а и северни су високи и стрми, али су наги, и на сред земљишта има нека мочвара, а због ње опет уздуж мост.

Преко Пливе има мост код Језера и код Јајца, баш више улива.

Код Језера утиче у Пливу поток Јошава, који један сахат од оне косе извире, што од Варцар-Вакупа јужном страном Лисине источно иде, и даље до 300 корака широком и лепом долином јужно-источно тече. Код Језера има на њему мостић.

Црна река извире на северозападној страни Варцар-Вакупа, тече туда источно, и даље к Врбасу. Код Варцара има мост.

На јужнозападној страни Бање Луке утиче у Врбас велики поток из стеновитих обронака.

Поток Црквина извире два сахата западно-северозападно од Бање Луке, и тече узаном долином, коју стрми обронци сачињавају, и најпосле кривудајући равњем иде к Бањој Луци и северно у Врбас.

Преко Црквине у Бању Луку има два моста, где у неку дубоку провалу тече.

Поток Драгочај извире три сахата северозападно од Бање Луке, и јужно од околине Ивањске, тече узаном, равном и лепом долином, за тим равњем и најпосле кривудајући подруг сахата северно од Бање Луке у Врбас. У горњој долини има због њега неколико мочарних места, па с тога има преко мост и ако је врло рђав. Али кад су кише он нарасте врло јако, па с тога има и пред уливом један мост, који такођер жалосно изгледаше.

О другим уливима Саве, који су мали и незнатни, до Уне, не могу говорити. Па и саму Уну видео сам само на прелазу код Дубице, Костајнице, Новога и Бишћа. Код Костајнице и Бишћа има и мост. Код Новога плове лађе. Преко од Јасеновца улива се у Саву.

Уливи Уне.

Уна има два главна улива, Унац и Сану.

Унац извире у Шатору, тече нешто мало северозападно, излази за тим на источној страни

Сајновца јужно од Луњеваче, из узане и дубоке провале, тече једно по сахата северно, и свриће на подножју Луњеваче северозападно. Ту се састаје са великим потоком Лесковцем, и улази у дубоку провалу, коју зуб Малешовац са обронком Луњеваче сачињава. Одавде тече опет у лепу долину Мокроногу, која се са североисточне стране Јадовника пружа. Одавде опет крај улива Височице у чисту долину Дрвар на североисточној страни Каменице, а мало ниже неким теснацем, где најпосле са северозападног правца скреће. Одавде па до улива — ниже развала манастира Рмање — нисам Унац видео.

Но чуо сам, да је долина врло узана, и да су стеновити обронци, а особито на десној обали пуни одсека. Крају између Унца на левој обали и Уне заузима Очигрија. Изузимајући оно мало простора и узане пруге код Мокроноге, стоје стрми обронци на десној обали са свим уз њу.

Споменуто брдо ограничавају северно Луњевача, западно ниски Граб, јужно Сајновац, и источно обронак Прекаје, од које се ниска, стеновита и ниским дрвима обрасла коса Орловача све до Унца пружа. На северној страни постаје равница, која се на подножју Луњеваче до Граба пружа. На јужној страни Орловаче има само мала, чиста равница на десној обали Унца. Он долази, као што смо рекли, са источне стране Сајновца из неке узане дубине, и исто тако са западне стране, коју Сајновац и Малешовац сачињавају, долази велики поток Лесковац, и тече северно близу подножја Граба.

Између Унца и Лесковца и западне пруге Орловаче подиже се ниска, кратка, нага и одвојена коса, опкољена чистим и равним земљиштем. Она се пружа са истока западно читав сахат, а са севера јужно само четврт сахата.

Долина Мокронога широка је до по сахата, и то добра по сахата, а постаје спуштањем североисточнога обронка Јадовника, која се од провале на Грабу полако оној на Вишњици повлачи.

Најјача ширина долине Дрвара је обично доњи Унац, добар сахат. Њу сачињавају североисточни обронци Каменице; на северозападној страни је хумовита, а на јужноисточној више равна и чиста, и пружа се до два сахата од Вишњице до пута ниже Дрвара.

Погледимо ли са врх Прекаја северозападно у долину Унца, то изгледа Орловача, Граб и Зуб на Височици као нианса између гора.

Преко Унца код Дрвара има дрвен мост. Ту се повлачи између Унца и дрварских брегова до 100 корака широка ливада, коју увек вода прелије, кад су год јаке кише, тако да се комуникација на мало прекине. На десној обали утиче у Унац мали поточић, који између Орловаче и Прекаја извире, и подножјем последњега тече.

На левој је обали Лесковац већ споменут.

Височица долази из тесне провале између Јадовника и Каменице, и тече даље до 100 корака у Унац.

Код Дрвара теку од обронака Каменице још неколико поточића, и на једноме од њих баш преко од моста има воденица.

Сана извире у процепу између Црне Горе и Црвљивице северно све до Приједора, а одавде западно, где за тим код Новога у Уну утиче.

Њен је горњи дсо до Кључа, колико сам год са врх Кука догледати могао, источно Лисином, Димитаром и Куком, а западно обронцима Срнетице и Шиша ограничен.

Обронци су шумовити и врло стрми. Долина је неравна и различно обрасла. А призор је диван. Близу Велешева тече Сана са свим подножјем стрмог обронка Шише, и тако савијајући све до Кључа. Одатле иде десном обалом између Велешева и реке до 1500 корачаја широка пруга, коју по сахата ниже Велешева обронци окружавају, који опет мало по мало са свим на обалу долазе. За тим се сужава долина па 400 корака и Сана сврће на један пут испод развала некадашњег двора Кључа северно. Одавде тече као неком провалом читаво по сахата северно, и сврће на подножју косе Пламенице источно. Даље на североисточној страни Пламенице и на подножју високих и стрмих обронака источних брегова сврће северозападно, а одмах за тим северно. Толико сам могао видети са врх Кључа, и са других страна, а даље ми је све до више Приједора непознато.

На лепој и пространој низи Приједора познато је земљиште из описа гора. А овде ћу још само додати, да је прилично парче ниже Приједора на левој обали Сане високо и стрмо.

Од Приједора даље западно још је десна обала Сане подруг сахата отворено земљиште, а за тим

долази низак, али стеновит обронак скоро са свим на обалу, и иде реком јужнозападно све до запада од Чикоте, где на један пут западно полази, а река опет јужнозападно полази, и тек се кадгод мало по мало са западним крајем обронка састаје. И тако пресеца тај обронак шипразима обрасла раван.

Одавде су обронци све стрмији и виши, и иду тако све до долине Уне. На левој обали ниже Бресичана спуштају се брегови према Сани, а особито од Чикоте западно.

Но ту тече Сана сад подножјем јужних, не високих ал стрмих брегова, који су густом шумицом обрасли све до читав сахат више Новога, и тим остаје сва долина на десној обали. Долина је широка између 200 до 300 корака.

Три четврти сахата ниже Новога шири се долина мало по мало и постаје тако лепа равница, коју Сана просеца. Она тече северно близу Новога.

Код Приједора постаје из Сане лепо острво, на коме је исто тако названи град. Сана је лепа река. Код Кључа има преко ње мост, и не може се нигде у тој околици прегазити.

Е да ли мост код Санскога места још постоји, и какав је — то не знам. У град Приједор води мост и с истока и са запада. Саном се више Приједора и плови.

На десној обали утиче у Сану Гомионица. Она извире два сахата западно од Добриње, и излази сахат јужнозападно од Бронзеног Мајдана из узане провале, а састаје се одмах западно с потоком

Стратинска. Северозападно кривуда до села исто тако названога, и сврће северозападно Мајданом. Одавде даље па скоро до њена улива, не познајем је. Најпосле тече западно, и утиче по сахата више Приједора у Сану.

Колико су мени познати јужни обронци горе Козаре, то спада њена доња долина к низи Приједора.

Преко Гомионице у Бронзени Мајдан има дрвени мост. Но она се може и ту, као и пред њеним изливом прегазити.

На десној обали утиче у Гомиоицу више потока, али ја их не могу изближе описати, и ако сам од Бронзеног Мајдана у Бању Луку три прешао.

Врло неравно и различно обрасло земљиште није се могло прегледати, а мој пратилац Арнаутин чини ми се, да није имао појма о природним лепотама и земљиштима, да би ми могао у том случају помоћи.

Од јужних обронака горе Козаре теку такођер неки потоци к Сани, међу њима и Коварац, који исто тако названим местом јужнозападно ка Гомионици тече. Кад су јаче више онда теку споменутим провалама јужних низбрдица Козаре исто толико бујица. Ја сам их седамнаест набројао, и ако се неварам има само преко две моста.

На левој обали утиче у Гомионицу споменути поток Стратинска. Он извире у Берегемици, и тече источно 200 до 400 корака широком долином у Гомионицу.

Још један поток утиче у Сану, онај, што са

северне стране Приједора од села Черега долази. Он тече и самим селом, а дубок је тако, да се тешко може на коњу прећи.

Западно од Брезичана утиче такођер у Сану један поток, и ваља га у толико само споменути, што је доње земљиште мочарно, па с тога и мост има.

Даље западно од прилике на по пута од Приједора у Нови утиче у Сану, која је доста дубока и четири хвата широка, велики поток, који опет из неке узане долине са севера долази. На њему је врло рђав мост, и ако је већ толико њих однео, кад год падне мало јача киша.

Међу рекама, које се у Сану уливају познајем само Присјеку. Она извире у просеку Шише и обронка Вратнице, и тече подножјем Шише код Кључа у Сану. То је поток и има код Кључа мост.

О Саници не могу говорити, јер је нисам видео. Али међу тим држим, да ми ваља споменути оно, што о обронку Вратнице знам. Саница извире на североисточноме подножју Црнога врха, и тече јужноисточним подножјем косе, која североисточно од Црнога врха полази и све јужноисточно земљиште заузима. Она је за цело много краћа, но што се на картама показује.

Тако исто о Јапри могу само то казати, да сам је пред уливом на два сахата више Новога видео, а нисам чуо, да споменутим земљиштем дубоко тече.

Други мањи улив Уне је поток Кнежица. Она извире на северној страни са свим ниске косе, која

Кнеж-поље од низе Приједора дели, тече с почетка северозападно, за тим северно на Кнеж-поље, и даље између северних брегова. Она утиче више Дубице.

И то су реке на североисточној страни главне размеђе водене. Још нам ваља оне споменути, које немају свога правог тока, нестајући у земљи.

По овоме реду, по коме смо и напред поступали, долазе најпре оне у пределу Гласиначком.

Као што већ у спису гора споменусмо, иде источном страном Романије низа према равници Гласинцима. Ту кривуда мали поточић од севернога обронка јужно, а усише у земљи. Нешто даље источно, а близу хана код Мошеје извиру више извора, и сви су за пиће, и одмах мало ниже већ усишу.

Даље и североисточно од поменутога хана и у равници Гласинаца извире из стена врло добар и јак извор, који као поток јужноисточно отиче, и с Решетницом се састаје. Она долази са северозапада као поток, и има близу споменутога извора мост, а за тим мало ниже усише.

Код Мачковице извире поток Лехота, тече до 800 корака широком долином, четврт сахата западно, а за тим сврће јужнозападно, и кривудајући узаном шумовитом долином, долази источно од Кошутице у равницу, у којој се после 1500 корачаја свршава.

Поток Добриња, пет сахата јужнозападно од Бање Луке извире јужно од села исто тако назва-

нога, тече северно кроз то село и нестаје га мало ниже у земљи. Поточић Плазај извире по сахата источно од Добриње на западној страни северногa обронка Луњевца, тече источно подножјем истога и нестаје га опет у земљи.

Речица Чађавица долази из Лисине код Подражнице, тече северно високом исто тако названом равницом, и нестаје опет на јужноисточноме подножју Кука.

На путу од Кључа у Варцар-Вакуп има преко ње дрвен мост.

На јужноисточној страни равнице од Петровца код Биковице тече један поток подножјем ниске косе Црвљивице северозападно, а усише такођер, не знам само да ли напред где, или код Петровца, али знам да на западној страни Петровца нека стајаћа вода има, која не долази ни са запада ни са севера.

Реке на јужно-западној страни главне размеђе водене.

На јужнозападној страни главне размеђе водене има само једна река, што јадранскоме мору тече, и то Неретва.

Неретва.

Ову сам реку видео само код Коњица, и четири до пет сахата више и ниже Мостара. С тога могу о њој само у толико говорити колико сам је видео, јамчећи да је тако сам собом, а о даљем по извештајима других. О горњем току дакле све до Коњица могу само тако говорити, даље све до

западне стране Порима, где се река указује, о томе ћу говорити по моме општем разматрању, јер и ако ми не допушташе густа магла са јужнога краја Зеца највећи део те просторије прегледати, ипак сам могао више врхова и гребена горских, што се изнад магле дигоше, на обема обалама видети.

О целоме доњем току Неретве тако су извештаји замршени, да их нисам могао ни употребити, али из свега се видело, да не би баш тешко било десном обалом пут оправити.

И тако дакле почиње Неретва северо-северозападно, два добра сахата од Гацкога, близу северозападне провале Лебршника.

Даље северозападно одмиче се она два добра сахата од Невесиња. Најпосле тече поток Језеро, почињући од малога Језера, здраво кривудајући два добра сахата, у Неретву. Знам да се то време не може баш математички узети, али опет ни диференција од по сахата и нешто више не отештава посао, и није велика погрешка, кад узмемо, да никаквих геометријских средстава не имадох.

Даље држим, да Неретва од почетка па до источнога обронка Црвање северозападно, одавде крај источне стране Височице северно, и даље подножјем североисточнога обронка Врапца северозападно до Коњица тече. Одавде се повлачи јужнозападно, и нестаје брзо испред очију. А судећи по горама могла би још прилично тим правцем ићи, и онда западно поћи, великом и чистом долином.

Под слободном чистом долином не разумева се

овде равна долина, што ја ни видео нисам, него само горња долина, која је много већа од оне код Коњица, која је врло сужена.

Преко од северних обронака Врана сврће Неретва јужнозападно. За тим између североисточних обронака Чабуље и јужнозападних Обрљина, и од Порима западно повучене косе, јужноисточно. Тим правцем иде три добра сахата више Мостара из онога теснаца у долину. Овде тече подножјем стрмих обронака западних брегова јужнозападно, сврће три четврти сахата од Мостара у правом куту јужноисточно, тече тако кроз споменуту варош, а после два сахата иде оним равњем. Најпосле утиче код Буне у ону узану долину, и сврће између немачких брда и Губавице јужно-јужнозападно.

Од Подпорим-хана, три сахата више Мостара пружа се левом обалом читав сахат, а три четврти сахата источно између Порима и Витеза лепа равница.

Ниже ње и пред савитком реке југоистоку, шири се долина на обема обалама у ширину добра по сахата. Она се пружа јужноисточно сужавајући се тако, да у сред вароши само један ред кућа на левој обали стоји.

Ниже вароши почиње описана равница.

Од Буне два сахата горе има на десној обали доста простора за леп и пространи друм, али на левој обали стоје обронци, изузимајући мале и лепе равнице код манастира Житомишљића, са свим уз обалу.

Неретва је велика река, и колико је мени познато, не може се нигде прегазити, јер и на путу од Невесиња у Загорје, дакле близу извора њенога, има већ уредан превоз.

Код Коњица је она преко 100 корака широка, и ту има врло леп каменит мост. Хришћани тврде, да је он још у десетоме веку краљем Хвалимиром подигнут, а Турци опет приповедају, да је то скромно дело Хисећи-аге, мудира Коњичког, који га је пре 186 година својим трошком сазидао. Он се родио у Благају, два сахата од Мостара, и добије поред милости султанове у Цариграду, и силно благо, постане мудиром Коњичким.

Други мост опет води преко Неретве у Мостар. То је збиља дивно вештачко дело. На два ступца на обалама стоји лук и то тако слаб, да се човек мора дивити. Он је десет хвати дугачак, а висок је још више. Камење је с математичком точношћу изрезано и једно с другим привезано. На оба краја стоје куле. Кажу, да је овај мост још од старих Римљана. Али међу тим су Турци натписом једним себи присвојили ту част и славу.

Других мостова нема на Неретви. Али неколико сахата ниже Мостара корито јој је стеновито и подземно, т. ј. већина воде тече испод камења, које је она пролокала, тако да се на једноме месту више Мостара кад вода опадне једним скоком може прећи, но доле за то опет она тече.

Она је брза. А да ли се више Метковића по њој плови или пловити може, то не знам.

Од улива на десној обали споменуо сам Улог само по чувењу.

Трешњевача је састављена из различних улива из Иван-горе и Битовња. То је мало повећи поток, тече узаном долином и дубоким коритом јужно-источно, а одмах ниже моста код Коњица утиче у Неретву.

Даље западно утичу у Неретву више потока, као Дубоки поток, Неретвица, Бајна Лучица; па онда опет један повећи поток — ја му не знам имена — источно близу Прозора, Прозорски поток и Рама. Те сам потоке видео или на горњем току њиховоме, као Дубоки поток и Бајну Лучицу, или баш на њиховоме извору и то све остале. Дакле толико могу само о њима говорити, али држим да не би излишно било и о ономе говорити, што сам туда чуо.

Дубоки поток тече тамо, где сам га прешао, јужно-јужноисточно, здраво дубоком долином, коју стрми обронц: сачињавају. На њему има мост. Извештаји кажу, а тако ће и бити, да у Зецу извире, и одмах мало ниже с Неретвицом се састаје. То потврђује и моје мишљење, јер Неретвица, Мала Неретва, састављена је из потока што из Зеца долазе. Неретвица тече источно, а саставши се са Дубоким потоком, иде још добра четири сахата до Неретве.

Бајна Лучица извире у горама, које Зец с Радушом састављају. Она тече јужноисточно мислио бих онаком истом долином као Дубоки поток. Има

мост. По казивању улива се она у Раму два сахата више улива Дубокога потока у Неретву.

Онај велики поток, што му ја не знам имена, слива се у једној доњи између Узде и Прозора, коју брдо, што од Радуше јужно полази, сужава, и која на један пут јужно полази. По земљишту мислим, да се састаје са оним потоком, што кроз Прозор иде и Рами тече.

Прозорски поток извире сахат северозап дно од Прозора источном страном између Радуше и Коловрата. Тече јужноисточно кроз Прозор, где га ниже у дубокој долини нестаје.

Рама извире у дубоком процепу између Радуше и Дашника и близу Копчића оцака, тече јужно подножјем Дашника, за тим источно подножјем Магленице и одлази јужноисточно између Магленице и Коловрата. Кажу да је једва осам сахата дугачка. На доњој Рами има два моста, као што ми један пријатељ мој пише: „Дуљина реке Раме непозната ми је, али мислим, да је најдуље од 8 ура. Она прима у се рјечицу Бајну Лучицу код горњега каменитог моста, код села Горице; уз воду идући од великога моста једну уру далеко, а од утока у велику Неретву около двије уре.“

Други је уток кога ја не познајем Дрежница. Као што ми рекоше, она извире близу села исто тако названога, око четири сахата северо-североисточно од Ракитнога и тече источно узаном долином. Она је мало већи поток, и њом возе у Неретву и Мостар дрва. Да ли су опет онај мост пред утоком подигли, који се порушио, не знам.

Радобоља извире сахат и четврт западно од Мостара, на подножју западних брегова, тече источно-јужноисточно и у Мостару ниже моста улива се у Неретву. Она има у Мостару два моста.

Лиштица извире добрих пет сахата северозападно од Мостара, и тече узаном дубоком и стеновитом провалом доњега Црнича. Тече низом по сахата јужно-јужноисточно до Широког брега, иде узаном и стеновитом провалом, ниже које равницом јужноисточно тече, и језеро Мостарско благо сачињава.

На јужноисточној страни језера продужује се она као Јесеница и нестаје је најпосле у земљи, а показује се опет на подножју немачких брда близу Буне, и састаје се с Неретвом.

Кад сам у почетку Јунија језеро видео, било је сахат широко, а два дугачко. Величина његова стоји до времена, како је кад. Лети је обично врло мало, а често се и са свим пресуши, те га људи обделавају. Још ми људи казиваху, да би се врло лако могла вода отпустити и лепу долину осушити. И то би била срећа по земљу. На Лиштици има више Широког брега мост. На десној обали утиче у Лиштицу бујица Угровача, која са северозападне стране Гвозда од јужне равнице Ракитно почиње, и јужно провалом обронка у низу Мамичко поље пада, одакле опет источно тече и код манастира Широког брега у Лиштицу утиче.

Пред уливом у Лиштицу има преко Угроваче дрвени мост, ал је већ од неко доба пао.

Угровачом тече само онда вода, кад су јаке

више, па онда још нарасте често тако, да се комуникација мора прекинути.

На левој обали утичу у Лиштицу два потока Црнишница и Жватић. Оба извиру источно у Црнићу и теку јужноисточно. На путу од Мостара у Широки брег има преко Жватића мост. Црнашница се може прегазити.

Друге уливе Неретве на десној обали не познајем.

Уливи Неретве на левој обали.

Овамо спада прво и прво поток Језеро. Ја му не знам право име, али и тако се зове, јер мало језеро сачињава. Он извире у споменутој долини између Бораснице и Влаха, тече један сахат јужноисточно, и сврће на источној страни Влаха између њега и Височице јужно. За тим иде узаном долином, коју стрми обронци Липеле и Височице сачињавају, јужноисточно Жупом све до Неретве. Мало, лепо језеро стоји као четворокут, а долина је 700 до 800 корака широка. Одмах ниже језера има преко потока дрвени мост. Кад је вода велика онда се пуштају дрва потоком из Влаха у Неретву, а овом даље ниже Буне, и ту се тешу даске од њих.

Из северне провале Борашнице тече велики поток најпре североисточно, дубоким коритом, и утиче више Коња у Неретву. Преко њега има мост.

Код Подпорим хана иде јужнозападно корито бујице. И ту има преко код хана каменити мост. Један сахат даље ниже тече с истока такођер повећи поток.

Бане долази два и по сахата источно-јужноис-

точно од Мостара испод једне најмање 50 хвата високе стене. На врху те стене стоје још и сада зидови некадашњега двора Благаја. Вода долази из дубоке, широке и стеновите пећине, кривуда јужнозападно и састаје се после подруг сахата код Буне са Неретвом, баш где се ова у долину спушта. Она је дубока, и код Буне има леп каменити мост. А друга су два моста мало више горе пропала.

На десној обали утиче у Буну мали поток који на подножју Подвележа извире, и источно-јужноисточно ниже Благаја тече. На њему има мост.

На левој обали утиче у Буну бујица. Она се слива на северној страни Пјешевца, тече између Губавице и Квања код села Удбиње левом обалом Буне, и северозападним дубоким коритом. Кад је јака киша, онда се прелије један део обале Буне, и с тога остаје више места мочарних, па с тога се свагда рађају опуда грознице.

Преко тога потока на путу од Буне преко Квања у Столац има већ постар, каменити мост.

Брегава извире на јужнозападној страни ниског брега између Хргуда и Кубаше, јужнозападно од Требесиња и тече врло узаним и дубоким просеком, кога стрми обронци споменутих гора сачињавају. Ниже Стоца ступајући у низу иде западно и тече тако кривудајући к Неретви. Она ограничава јужно земљу Дубраву. Њено је дно до Стоца каменито и стеновито. Више Стоца просецају стене као неки насип корито њено.

У Стрелац воде преко Брегаве два каменита

моста, но може се кад вода мало опадне и прегазити.

Друге уливе Неретве не познајем, али мислим, ради погрешности садашњих мапа, да ми ваља казати, да Крупа истина постоји, али да се не саставља са Брегавом, него много ниже у Брегаву утиче.

И тако сам све казао што ми је познато о области Неретвиној, и сад имам још оне реке навести, којих у понорима нестаје.

Воде, које се губе у земљу.

Не знам да ли има који поток на Црногорскоме Грахову. А о водама у Никшићу могу само казати да Гропољска река на јужноме подножју Војника извире и да западном страном Горњега поља подножјем брегова тече. Она је поток и усише негде у земљи. Североисточно од Оногошта извире из мочарна места један поток. Име му не знам, а утиче у Жупу.

О језеру једном на равници Никшићкој нисам ништа чуо, но истина је, да је већи део равнице спрам Црногорскога Брочанца од јесени па до пролећа преливен. Ја кад сам почетком Септембра туда пропутовао, беше зелена ливада.

Од Крсца тече северозападно мали поток, који такођер на подножју јужне Поникве усише.

У равници Гацкој главна је река Гњечаница. Она извире један сахат западно-северозападно од Метовије (Метвија, Метвохија) из узане провале Поникве, тече кривудајући равницом, и нестаје је

на подножју Рабе у земљи. А одмах по њеноме изливу из провале утиче у њу поток Леденица, који према Раштетици јужноисточно иде. Близу њенога улива међе нека воденица. На више места обала јој је мочарна.

Мошчица долази по друг сахата источно-јужноисточно од Метовије из некога теснаца у Поникви код Ченгића опака у равницу, и тече западно Гњечаници. И преко ње има неки дрвени опали мост.

Даље јужно од Мошчице тече у равницу још један поток североисточно и полази источно у неку пећину на подножју Поникве. На уласку њеноме извире лепа и добра вода; ту се види још и траг некадашње зидане воденице.

Требињштица долази непосредно код Требиња са истока из врло узане и дубоке стеновите горске долине, сврће на источној страни села и града на 2000 корака јужно; за тим опет западно и после једнога сахата долази до подножја обронка Кличања, и колико сам год догледати могао, тече подножјем обронака. Она тече и испод земље, а људи тврде, да се опет као Омбла појављује, и да тече, као што је већ познато у Гравосу Она је код Требиња дубока и испуњава градске шанчеве. Јужнозападно на путу од Дубровника може се, кад вода не нарасте без по муке прегазити. А кад је кишно, она прелије на више страна и онда постаје у Поповом пољу право језеро. Колико је мени познато нема на Требињштици нигде моста.

Долина Требињштице већ је доста описана, а баш и не знам више о њој. На подножју Кличања

поред пута и добар сахат ниже Требиња отиче она у понор, на којем опет једна воденица стоји.

На равници Љубињу усише бујица Буковштак. Као што смо већ споменули, она постаје у процепу Кубаше и Градине и тече северном страном града, где је себи широко и дубоко корито продрла, источно у равницу. Често прави велике штете.

Равницом Невесиња тече поток из провале Подвележа споменутим местом и северном страном источно. Најпосле сврће јужноисточно и нестаје га у земљи. Име сам заборавио.

Осим тога потока губи се у земљи у јужном делу равнице још један поток, Колечка река. Она извире близу села, од кога је и име своје узела, и долази са североистока из равне долине три добра сахата северозападно од Метоја код сеоца Којнице. Ниже сеоца спушта се у споменуту долину и тече њом северозападно кривудајући, све до Залома, где северно полази и најпосле је нестаје. По казивању других тече она још читав сахат северно, губи се у земљи и обилазећи испод земље северни врх Заломског брда, полази на подножју споменутих брдина и на крају равнице северо-северозападно од Залома.

Одавде тече с почетка јужно, и даље јужнозападно узаним, дубоким и стеновитим коритом све до Понора. Дно јој је шљунковито и стеновито. Лети има мало воде, јербо се не види, како испод камена тече. Доле је већ дубља и на путу од Залома у Љубовићу има преко стари каменити, али већ трошан мост. У јесен тако нарасте Колечка

река, да се путем од Невесиња у Сацко не може ићи. У Колечку реку улива се ниже Војнице југоисточно један поток. Близу два сахата северозападно од Метоја подиже се између Поникве и Бјеласице ниско, равно земљиште, из кога два потока извиру, Леденица, која јужноисточно и Рашлетица (Рашатлица?) која северозападно иде.

Она тече нешто мало низом, спушта се за тим у узану долину, која такођер кривуда и изузимајући нешто доле код Врпоља, једнака је са свим са долином Колечке реке. Код Врпоља има на обема обалама Рашлетице равних мочарних ливада. Мало више има мост.

Равницом Ракитне тече поточић са свим подножјем Коњскога, и нестаје га код села Ракитног у земљи.

На равници Дувну главна је река Шујица. Она извире на јужноме подножју Малована, тече јужноисточно са свим узаним коритом и излази код Мокроноге у равницу Дувно. За тим тече још јужноисточно, а на сред равнице савија јужно и код села Ковачи северозападно. Најпосле је нестаје на подножју обронка у дубокој пећини.

Преко Шујице има јужноисточно од Жупањца нов каменит мост. Близу њега је обала местимице мочарна. Други је мост близу села Шујице.

Међу уливима Шујице на десној обали теку два потока од источних обронака Тушнице источно, и опет трећи један, Ножрац, што источно од Стипанића на јужноме обронку Тушнице извире. Он тече јужно и састаје се са Шујицом.

На левој је обали Миљачка. Она извире према Студеноме врелу на северној страни споменуте косе, тече северно, и покрај Сеоница још нешто мало, за тим сврће западно к Шујици. На њој нема моста. У Миљачку утиче Студена. Она извире сахат источно од Сеонице из узане долине између Јарма и Црљенице са југа, тече јужним подножјем Либа западно, и код Сеонице у Миљачку.

Студено врело тече јужно стеновитом провалом и долази између Навратака и Кукавице код Виљане у низину; ту сврће западно, и губи се негде ниже Цвитића моста у земљи.

Западно од Посушја и на јужноисточној страни обронака Навратака постаје сваке кише јака бујица Речина, која низом западно у Студено врело утиче.

На високој равници Купреској теку, као што смо већ споменули два потока, Милаћ и Мртвица.

Првога нестаје још на равници на подножју Малована, а тврде да се као Шујица опет показује. Мртвица се губи на подножју Курљаје и истиче у Лијевну опет као Бистрица.

Равницом Лијевна теку више потока, који се састају и у великој баруштини нестају. Најглавнија је Бистрица. Она извире на западној страни града из стена, тече јужнозападно до 1600 корака, сврће у равници западно, и иде тако још један сахат до мочари.

Јужноисточно и близу Лијевна утиче у Бистрицу речица Жабљак. Она извире из стене јужно и добра по сахата од Лијевна код села исто тако на-

званога и идући северозападно састаје се са Бистрицом. Преко ње има каменити мост.

На десној обали утиче у Жабљак поток Беговача, која један сахат источно од Лијевна у нисском земљишту извире и западно тече.

Даље западно долази из равнице са југоистока речица Студба и утиче западно од малога сеоца Губера у Бистрицу.

Преко Бистрице ниже извора има дрвен, а горе каменити мост, затим преко Жабљака и Студбе на путу у Пролог — Бијели-бријег — каменити мост. Онај преко Студбе врло је опао.

Лети кад је суша могу се више баре прегазити. А од јесени до пролећа потопљен је већи део равница. Бара заузима већи део равнице и протеже се западно прилично преко Пролога. Она тече испод земље, а каже се, да се 100 корака ниже Цетина моста код хана на путу од Бијела-бријега у Сиљ, опет указује и с Цетином састаје.

Равницом Грахова тече од Ресановца јужноисточно један поток, и свршава се у некој мочари.

У равници Гламоч има два потока, који се такођер у понорима свршавају. Један иде процепом северозападном страном зуба, на коме Гламоч лежи. У равници тече северно и сачињава између села Ковачице и Халапића узани поток.

Јужноисточно од Гламоча извире на јужноисточној страни споменута земљишта поток, који равницом кривуда и расте по мало и најпосле на јужноисточноме крају равнице три језера сачињава.

И с тим сам и у Херцеговини све воде изређао, у колико су мени познате. —

У Босни има небројени извора. Од свакога обронка пузи по један поточић, те кваре и онако хрђаве путове, да се коњ с великом муком из блата извлачи, и не навикнута путника зној спопадне.

У Херцеговини има више околина, где нема воде, и где људи на далеко рад ње морају ићи. То ћу у опису других мојих путова споменути, као и све познате изворе. —

Приметба: Овај састав написао је један стручни Србин, који је кроз дуже време путовао по Босни и по Херцеговини, и сам све видио; те тако овај његов подробни а са свим поуздани опис тих земаља у погледу орографијском и потамографијском, може добро послужити за то, да се поправе многе махне садашњих карата речених земаља. У идућој свезци Гласника продужиће се овај чланак, и овом опису гора, брда, долина, ублова и равница, река и потока, сљедоваће опис друмова и путова, извора и важнији места.

Секретар друштва:
Др. Шафарик.

ИЗ ОПИСА „БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ.“

Садржај:

Горе.
Главни горски ланац као главна размеђа водена,
1-ва Грана. — 2-га Грана.
Гране на северозападној страни размеђе водене.
1-ва Грана. — 2-га Грана. — 3-ћа Грана. — 4-та Грана.
Убао, равница и котао.
У Босни.
Први убао или басен. — Други убао. — Трећи убао. — Четврти убао.
У Херцеговини.
Први убао. — Други убао.
Равнице. — Посавина. — Купрес.
Реке са њиховим областима, долина и преламље.
Сава. — Дрина. — Босна.
Уливи Босне на десној обали.
Спреча.
Уливи Босне на левој обали.
Врбас.
Уливи Врбаса на на десној обали.
Уливи Врбаса на левој обали.
Уливи Уне.
Реке на јужнозападној страни главне размеђе водене.
Неретва.
Уливи Неретве на левој обали.
Воде, које се губе у земљу.

ПРОТОКОЛИ

СЕДНИЦА СРБСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

I. Седница одбора српског ученог друштва, држана дана 2. Декембра 1865 године; присуствовали су: Председатељ срб. уч. друштва г. Јован Гавриловић; чланови одбора: гг. Јосиф Панчић, Архимандрит Сава, и Филип Христић; и секретар Ј. Шафарик.

Бр. 1. Г. Председатељ спомену како је ово друштво изгубило ових дана смрћу свог редовног члана и председатеља одсека за науке језикословне литерарне и моралне, г. Косту Бранковића, професора и ректора велике школе, који бијаше један од оних чланова, што су при постанку овог друштва наименовани од Светлог оснивателя његовог, Књаза Михајила; а како је он био свагда ревностни саделатељ а више пута и секретар и подпредседатељ његов, то предлаже да се ово у протоколу с чашћу напомене, а у идућу књигу Гласника која се сад штампа, да се стави његов некролог, који обећа се драговољно написати г. Архимандрит Сава; које све би једногласно одобрено.

Бр. 2. Г. председатељ јавља, да му је г. професор Сима Љубић на његов допис одговорио писмом, датим у Рјеци дана 16. Студеног 1865 год., у ком му јавља, да се он својом речју обвезао предати своје преписе југославенски споменика мљетачке архиве, загребачкој академији, кад ова почне радити; за то засад не може ступити с нама у погодбу, док се речена академија неизјасни оће ли их одкупити и печатати или не; но то нам обећава, да ће нам писмена тичућа се српске државе, за пристојну награду свакако уступити; —

на које би закључено, писати опет г. професору Сими Љубићу, да нам јави подробније, колико би то могло бити писама и какви, да му према томе можемо понудити и одкупну награду.

Бр. 3. Г. председатељ предлаже, да се опише и фотографише и она кућа, недалеко од Стамбол-капије наодећа се, у којој је неко време била школа богословска, где је био учитељ познати српски списатељ, доцније Фенечки игуман Вићентије Ракић, а која била је собственост славног Србина Доситеја Обрадовића; које одбор подпуно одобрава.

Бр. 4. Како г. Срезњевски, професор имп. руског университета СтПетербурског, у писму свом писаном професору Јагићу у Загреб, наводи, да један руски архијереј има рукописно еванђелије српске рецензије писано у време Стефана Немање, то на предлог г. председатеља би закључено:

писати истом г. професору Изм. Срезњевском, и умолити га, да он подјејствује, да се за ово друштво и о трошку истог овог друштва верно препише то рукописно еванђелије, а друштво ће се постарати, да се оно верно и достојно напечата.

Бр. 5. Г. председатељ предложи, да се отличном грађанину и трговцу Земунском, честитом Србину г. Васи Василијевићу, који је овом друштву од много година разне услуге учинио, за знак уважења пошљу књиге друштвеног Гласника од XIII. до XVIII. на дар,

које одбор једногласно одобри.

Бр. 6. Г. председатељ јавља, да је друштво „Словенске беседе“ у Бечу примило књиге послате му од овог друштва на дар и да је њега у особитом писму од дана 18. Нов. 1865 године датом у Бечу умолило, да изјави овом друштву његову хвалу на том дару; — знања ради.

Бр. 7. Како је друштво у главном скупу дана 7. Новембра 1865 године избрало за своје редовне чланове гг. професоре Јована Бошковића и Стојана Новаковића, а за почастног члана г. Ђувенала Вејецци-Рускалу, то би закључено:

да се реченој г. издаду на чланство дипломе, и да им се с писмом од друштва пошљу, а прва два да се позову нека се изјасне у који одсек друштва желе ступити.

Бр. 8. Прочита се накнадно закључење одсека за науке језикословне, литерарне и моралне од дана 10. Октобра 1863 г., којим овај предлаже за кандидате за председатеља истог одсека, редовне чланове друштва, господу: Косту Бранковића ректора вел. г. коле; архимандрита

горњачког Саву; и Љуб. П. Ненадовића началника министерства просвете и црквени дела;

који бише предложени г. министру просвете и црквени дела, да једног од њи за председатеља одсека изабере.

Бр. 9. Прочита се накнадно писмо г. министра просвете и црквени дела № 3902. дана 6. Новембра 1865 год. којим јавља српском ученом друштву, да је од предложени му кандидата одредио за председника одсека за науке језикословне, литерарне и моралне г. архимандрита Саву; које би у своје време саобштено скупу друштва.

Бр. 10. Прочита се накнадно писмо г. министра просвете и црквени дела од дана 5. Новембра 1865 године № 3887, којим у одговору на предлог ученог друштва овом даје на знање, да нема ништа примјетити против тога, да би друштво за своје чланове изабрало гг. Ђувенала Вељецци-Рускалу за почастног и Ђ. Даничића, Јована Бошковића и Ст. Новаковића за редовне чланове;

знања и управљања ради.

Бр. 11. Прочита се накнадно писмо г. министра просвете и црквени дела од дана 6. Новембра 1865 № 3909 којим јавља друштву, да је Његова Светлост Књаз, на његов предлог благоволила под истим даном поставити члана државног совјета г. Јована Гавриловића за председатеља српског ученог друштва; о чему декрет приложени нека се преда г. Јовану Гавриловићу,

које би у своје време извршено, а акт скупу друштва саобштен.

Бр. 12. На питање секретара, како да се печата пословни ред друштва одобрен у скупу дана 14. Нов. 1865. под бр. IV. би закључено, да се штампа у Гласнику, одма после протокола скупа и после известија о радњи друштва у 186⁴/₅ години.

Бр. 13. Академија наука у Пешти с писмом својим од дана 15. Нов. 1865. шиље овом друштву позив на свечано отварање њене нове палате, које ће се држати дана 11. Декембра исте године, и шиље уједно друштву две улазне билете за ту свечаност,

које би примљено с хвалом.

Бр. 14. По решењу скупа од дана 14. Нов. 1865 г. под бр. VI. нека се пошље под адресом г. дворског саветника Ј. Утјешеновића 30 дуката, у име овог друштва, као помоћ на издавање дела покојног Вука Ст. Караџића.

Бр. 15. Секретар јавља да редовни члан друштва г. Стојан Новаковић, као прилог за Гласник подноси у рукопису свој састав: „Прилог к србској историји око године 1790," на које би закључено, да се преда одсеку за науке историјске и државне на преглед и оцену.

Бр. 16. Професор србског језика при вел. реалној школи у Панчеву, г. Бранко Рајић, писмом од дана 20. Новембра 1865 године, моли, да би друштво ово поклонило књижници речене више реалне школе, књиге које је оно издало;

на које би решено: да секретар одабере од они књига, од који још повише имаде код друштва, и које мисли да су за ту школу, па да их пошље истој школи на дар.

Бр. 17. Читано би писмо секрет. баварске академије наука у Минхену г. Видемана од дана 18. Нов. 1865 г., у ком јавља да је примио послате академији књиге, Гласнике 16. 17. и 18. Пуцићеве срб. споменике арх. дубров. књигу II. и Преписку о Унији Краљевића, на којима захваљује, но уједно јавља, да им неке књиге Гласника нису дошле, а да су досад од сваке књиге по два изтиска добијали, један за академију а други за јавну краљевску библиотеку и моли, да се то накнадно пошље,

на које би закључено, да се по жељи реченог господина учини, и да се захтеване књиге пошљу.

Бр. 18. Прочитано би писмо г. министра просвете и црквени дела № 3866 дана 4. Нов. 1865 год. с којим се шиље извод из буџета државног, тичући се овог друштва; ради знања и управљања.

Бр. 19. Секретар јавља да србска Матица у Новом Саду шаље овом друштву свој литерарни лист „Матицу" који је почела издавати за 1866 годину, и да је дошло досад 5 бројева, од 1 до 5. Које би примљено с хвалом.

Бр. 20. Секретар јавља, да су дошле на дар овом друштву од Импер. Общества истории и древности россійскихъ при Универз. Московском, с писмом г. професора Јос. Бодјанског, свагдашњег секретара истог друштва, сљедујуће књиге:

Чтенія въ Импер. Обществе Истор. и древн. росс. при Московскомъ Университетѣ:

године	1862.	књига	1	до	4.
„	1863.	„	1	„	4.
„	1864.	„	1	„	4.

и Гриневича Алекс. Алфавитни Указатель къ периодичнимъ изданіямъ Импер. Общ. исторіи и древ. россійск. при Московскомъ Университетѣ. За год. 1815 до 1862. Москва 1862. 8. у арт. које би примљено с хвалом.

Бр. 21. Секретар јавља, да је г. Ашмјанцов, секретар славенског друштва у Москви, послао овом друштву на дар сљедујуће књиге:

Современика за годину 1864-ту књ. 7 до 12, 8°. пола у кожи.

Православное обозрѣніе: за год. 1863. књ. 1 до 12.
и „ „ 1864. „ 1 „ 12.
а „ „ 1865. „ 1 и 2.

Русское Слово за год. 1860. књ. 1 до 3. и 5-ту до 12-те.

Худјакова И. Руская Книжка. СтПетербургъ 1863.

Карту раздѣловъ польскаго государства 1 листъ, са објасњењем печат. на 2 листа; које би примљено с хвалом.

Бр. 22. Г. председатељ предлаже, да се у будуће сваке недеље и празника, после божије службе држи отворена соба друштва, која зими да буде угрејана, и да се на асталу изложе све новодошавше друштву књиге и часописи, — а чланови да се о том известе, како би који хоће могли ту састати се, и видити оно што је друштво добило ново;

на које би закључено, да се тако учини.

Прочитано у седници одбора српског ученог друштва, држаној дана 3-ћег Јануара 1866 г. у Београду.

I. Седница одсека за историјске и државне науке срб. ученог друштва, држана 9. Дек. 1865 год. под председништвом г. редовног члена Филипа Христића, а у присутству гг. редовни членова: Д. Црнобарца, Ј. Мариновића, Ј. Гавриловића, Ј. Шафарика, М. Лешјанина, М. Спасића, М. Милићевића, М. Петронијевића, Д. Голубовића и В. Јакшића.

Бр. 1. Одбор српског ученог друштва шиље рукописно дело г. Стојана Обрадовића, председатеља суда окружија подринског у пензији под насловом: „Историја народа окр. подринског од 14. Септ. 1813, пак до конца 1834. године.“

Решено: да речено дјело редовни членови: гг. М. Милићевић и М. Спасић прегледе и одсјеку своје мњење

о томе даду, дали је вредно да се као прилог за друштвени орган прими.

Бр. 2. Редовни члан друштва, г. Ст. Новаковић шиље преко одбора на преглед и оцјену свој спис под насловом: „Прилог к србској историји око 1790. године;“ које јо он из разни рукописни документа а нарочито из једног рукописа нађеног у монастиру Троноши окр. подринског сложно и у систематични ред довео.

Рјешено да исти гг. редовни членови Ј. Мариновић и Ј. Шафарик критично прегледе, а по том своје мњеније одсјеку о томе саобште, да ли се спис као прилог за Гласник друштва примити може.

II. Седница одбора србског ученог друштва, држана дана 3-ћег Јануари, 1866 године; присутствовали су гг. Јован Гавриловић председатељ друштва; чланови одбора: Јос. Панчић, Филип Христић, и архимандрит Сава; и секретар и касир друштва, Јанко Шафарик.

Прочитан би и подписан протокол 1-ве седнице одбора држане дана 2. Декембра 1865. године.

Бр. 23. Прочитано би писмо г. доктора Ђорђа Мушицког, дописног члана овог друштва, писано у Броду дана 6. Декембра, управљено на г. председатеља друштва, у ком му пише да по његовој жељи, шиље овом друштву неке од заоставши рукописа свог покојног стрица, владике Лукијана Мушицког, и то а.) бележке тичуће се граматике србске и славенске; б.) библиографију србске књижевности; в.) Описе свију писмени старина, које се налазе по србским монастирима по Славонији, Срему, Бачкој и Банату, побележене 1810 и 1811 годнне, кад је покојни све те монастире обишао; г.) Друге многе бележке разног садржаја; — јавља му да има још неке важне рукописе, које ће доцније друштву саобштити; а за ове жели да му се призна од друштва новчана награда, коју друштво за праведну нађе;

на које би закључено, да се рукописи по садржају разреде, па да их одбор преда дотичним одсецима на преглед и оцену.

Бр. 24. Г. председатељ предлаже, да се у име одбора изјави г. Јосифу Јиречеку писмена хвала, зато што је издао на свет дело покојног Павла Јос. Шафарика:

„Geschichte der Südslawischen Literatur,“ које је и по Србство толико важно, а уједно да одбор реченог господина предложи за дописног члана друштва; — које би одобрено.

Бр. 25. С писмом од дана 20. Дек. 1865. г. Др. Стева Милосављевић, начаљник одјеленя санитета у министерству унутрашњи дела, шиље овом друштву, по одобрењу г. министра унутрашњи дела, један комад нове апотекарске таксе, с којом је састављен закон о апотекама, наставлење за апотекаре и кратка фармакопеа за Србију, — која књига би примљена с хвалом.

Бр. 26. С писмом од 10. Декембра 1865 год. шиље управитељ вароши београда, г. Мих. Барловац, по жељи г. председатеља друштва, план са точним мерама и нацрт оне куће у којој је негда обитавао Доситије Обрадовић, на великој пијаци, а који је план сачинио варошки инжинир г. Вуковић, — које би примљено с хвалом.

Бр. 27. Читано би решење суда окружија подринског, у Лозници дана 2. Дек. 1865. № 9158; којим се они који имају по тестаменту покојног Вука Стеф. Караџића од његовог насљедства што тражити, упућују да своје право, које јим припада по реченом тестаменту, судским путем и парницом траже, против сина покојниковог капетана Димитрија Караџића, који је као закони насљедник, онај тестамент за неважећи прогласио, — на које би закључено: да одбор умоли г. Филипа Христића, да он у договору са другим још правословима како за добро нађе, да своје мишлење овом одбору о реченој ствари, — а према томе да се тек онда реши, оће ли се друштво ово упуштати у парницу или не.

Бр. 28. Г. Филип Христић саобштава одбору, да га је умолила писмом својим од 6. Дек. 1865. православна обштина дубровачка, да изјави овом друштву њену захвалност на послатим на дар у библиотеку Бошковића у Дубровник књикама, која библиотска је за речено обштество отворена и приступна; — које служи на пријатно знање.

Бр. 29. Омладина учећа се у гимназији Темишварској, писмом својим од дана 20. Декембра 1865 год. моли ово друштво, да јој оно своје књиге на дар пошиље; — на које би закључено, да се реченој србској младежи одговори, да ће друштво њену жељу радо испунити, ако му она означи неко јавно лице, коме би се књиге имале

послати, и које би се о том постарати хтело, да се оне сместе куд треба и да се сачувају.

Бр. 30. Редовничка младеж босанска, учећа се у семеништу Ђаковачком, писмом својим од дана 10. Јануара 1866 године моли, да јој друштво продужи слати на дар свој Гласник, од кога има од 1 до 14-те књиге, — на које би закључено, да секретар пошље реченим клирицима све до сад изишавше Гласнике и друге друштвене књиге, које за сходне нађе.

Бр. 31. Секретар предлаже, да одбор одобри, да се може по обичају дати слагачу који је 18-ту књигу Гласника слагао један дукат као награда на дар; — које буде одобрено.

Бр. 32. Секретар јавља, да је штампар земунски г. Сопрон од друштвени књига, које је имао у комисији, послао друштву натраг, три комада Гласника, и то књ. 3. 7. 11. — знања ради.

Бр. 33. Г. архимандрит Сава, подноси од њега написани некролог покојног Косте Бранковића, — који се има штампати у 19-том Гласнику.

Бр. 34. Секретар јавља, да је друштву послао на дар: г. Стојан Новаковић, проф. гимназије и редовни члан овог друштва, издаване и уређиване од њега „Виле“ цео I. течај за годину 1865. — које би примљено с хвалом.

Прочитано и подписано у седници одбора, дана 22. Јануара 1866. године у Београду.

III. Седница одбора српског ученог друштва, држана дана 22. Јан. 1866г.; присутствовали су: гг. Ј. Гавриловић председатељ друштва, чланови одбора: Јосиф Панчић, Архимандрит Сава и Филип Христић; и секретар и касир Јанко Шафарик.

Прочитан би и подписан протокол друге седнице одбора.

Бр. 35. Гг. Јован Гавриловић и Филип Христић предлажу, да овај одбор препоручи идућем скупу друштва, г. Убичинија, познатог француског списатеља, који је већ у више својих књига о Србији и о Србском народу пријатељским духом писао, за дописног члана србског ученог друштва;

који предлог би једногласно од одбора усвојен.

Бр. 36. Г. председатељ друштва предаје оригинални рукопис покојног Јове Миленковића, одломак к географији Србије, штампан у Гласнику 19-том, који је он од покојног писца купио, на чување у архиву друштва.

Бр. 37. Г. Филип Христић, ког је одбор умолио да као православ покаже одбору своје мишлење о оном решењу суда окружија подринског, од дана 2. Декембра 1865 године, којим се србско учено друштво као и остала лица којих се тестамент покојног Вука Ст. Караџића тиче, упућују да своје право путем парнице пред судом бране, — изјавио је то своје мишлење, да није вредно упуштати се друштву поради тог тестамента у парницу, почем је сва прилика да се неће моћи ништа добити, него ће бити само трошкова, но да неби одбор право друштва лако упустио, то он саветује, да одбор умоли министерство просвете и црквени дела, да оно изиште о целом питању овом о тестаменту покојног Вука Ст. Караџића, мишлење православног одбора постојећег при министерству финансије; — на које би закључено, да се по савету г. Филипа Христића учини.

Бр. 38. Г. Милорад Поповић Шабчанин подноси друштву као прилог за Гласник, препис „Летописа раваничког" који је он бавећи се у манастиру Раваници у Сремској Фрушкој гори са оригинала верно преписао; — који има се саобштити одсеку за науке историјске и државне.

Бр. 39. Редовни члан друштва г. Милан Ђ. Милићевић прилаже друштву за његов архив, а уједно и као историјски споменик за Гласник, оригиналну синђелију, коју је дао дана 6. Јунија 1793 године попу Матеју Алексићу (Ненадовићу) владика ваљевски Јоаким; —

која би примљена с хвалом, и закључено да се и она саобшти одсеку за науке историјске и државне.

Прочитано и подписано у Београду дана 10. Марта 1865 године.

II. Седница одсека србског ученог друштва за науке историјске и државне, држана дана 28. Јануара 1866. Присуствовали су: гг. Јован Мариновић, Филип Христић, Рајко Лешјанин, Јован Гавриловић, Милан Петронијевић, Милоје Лешјанин, Милован Спасић, Милан Ђ. Милићевић, Јанко Шафарик.

Бр. 1. Одређени за прегледање и оцену чланка: „Историја народа окружија подринског од 24. Септ. 1813

до конца 1834 године“ ред. чланови гг. М. Спасић и М. Ђ. Милићевић, подносе одсеку своје писмено мишлење о реченом чланку, по ком тај чланак из наведени тамо основа није за Гласник; — на које би закључено, да одсек то мишлење усвојава, и да се чланак одбору с таковим мишлењем поврати.

Бр. 2. Редовни чланови гг. Јов. Мариновић и Јанко Шафарик одређени закључењем одсека, да прегледају и оцене рукописни чланак редовног члана друштва г. Стојана Новаковића: „Прилог к српској историји око 1790 године,“ подносе своје мишлење о истом чланку писмено, у том смислу, да је вредан да се штампа у Гласнику; за награду г. Шафарик предлаже, да се оригинални састав писца награди са 7 дуката за штампани табак а преписи документа са 2 дуката штампани табак; на које би закључено: да одсек усвојава први део мишлења гг. референата, да се чланак штампа у Гласнику, а за награду закључио је одсек да се писцу да једно на друго за штампани табак по 5 дуката цес., и тако да се ствар одбору саобшти.

Бр. 3. Одбор саобштава одсеку прилог за Гласник, послат од г. Милорада Поповића „Летопис раванички“ који је речени г. верно преписао из оригинала у Сремској Раваници: за који би закључено да се гг. редовни чланови Ј. Шафарик и М. Милићевић увере, да ли тај летопис није већ негде штампан, и да га прегледе, па да о том одсек известе, и да уједно даду мишлење дали да се у Гласнику штампа или не.

Бр. 4. Г. Мил. Ђ. Милићевић ред. члан друштва предао је одбору: Синђелију издату године 1793-ће попу Матеју Алексићу (доцније проти Мат. А. Ненадовићу) од митрополита ваљевског кир Јоакима, са жељом да се она као историјски споменик штампа у Гласнику, а коју одбор саобштава тога ради одсеку, да овај своје мишлење о том одбору саобшти; на које би закључено, да се иста синђелија наштампа у идућем Гласнику.

Бр. 5. Одбор саобштава одсеку, да се међу рукописима покојног владике Лукијана Мушицког, које је синовац покојников г. Др. Ђорђе Мушицки, члан овог друштва, послао друштву на употребљење, налазе и списи садржаја историјског, зато нека одсек нареди, да се ти списи прегледе, и да се одбере што је за штампање у Гласнику, на које би закључено, да гг. ред. чланови Ј.

Гавриловић, Ј. Шафарик и М. Милићевић, те рукописе прегледају, па да одсеку о њима своје мишлење саобште.

Бр. 6. Г. Владимир Јакшић, редовни члан друштва, и досадашњи перовођа овог одсека писмено моли, да га одсек од те дужности разреши поглавито из призрења на удаљеност његовог обиталишта, и да на његово место другог перовођу изабере, — на које би закључено, да се жеља г. Влад. Јакшића уважи, и да буде у будуће перовођ овог одсека редовни члан г. Милан Ђ. Милићевић.

Подписано у седници одсека дана 6. Априла 1866. у Београду.

IV. Седница одбора српског ученог друштва, држана дана 10. Марта, 1866 године. Присутствовали су: гг. Јован Гавриловић председник друштва; чланови одбора Др. Јос. Панчић, Др. Ник. Крстић, и секретар Др. Ј. Шафарик.

Прочитан би и подписан протокол треће седнице одбора.

Бр. 40. Прочитано би писмо високопреосвештеног г. митрополита Михајила, управљено на г. председника друштва с којим шиље овом друштву од г. проф. Московске духовне академије Кап. Невострујева овога дјело: „Записка о переводѣ Евангелія на славянски языкъ одъ Кирила и Методія,“ — и преписане две молитве из једног сборника српске рецензије, наодећег се у синодалној библиотеци, које молитве списане су од Срба и тичу се Србства, а к којима написао је исти г. Невострујев обширни увод на руском језику, па жели да се то овде штампа у Гласнику; на концу жели знати, да ли је ово друштво добило све досад од њега издате чести дјела: „Описаніе славянскихъ рукописей синодалной библіотеки?“ на које би закључено:

Књига прима се с хвалом, а о рукопису решиће се, док га дотични одсек, коме се има саобштити, прегледа, па ће се тада одговорити г. митрополиту и на питање о дјелу г. Невострујева: Описаніе рукописа синодалне библіотеке.

Бр. 41. Г. председник друштва подноси писмено

известије о том, како је прегледао у артијама покојнога владике Лукијана Мушицког наодећа се акта српског конгреса темишварског од године 1790, па је нашао да би те ствари ваљало саобштити Српској Матици у Новом Саду, да она документе који још нису на свет издати, да за себе преписати, па да их како за добро нађе употреби; на које би закључено, да секретар списак тих акта пошље секретару Матице Српске, и да му ово закључење саобшти, ако није то јест од ових акта већ учињено употребленье.

Бр. 42. Г. председник јавља, да је на његову молбу г. Коста Лазаревић, отац бившег књижара Светолика Лазаревића, а бивши пре архивар књаж. српске канцеларије, имао доброту подјејствовати, да су послате друштву натраг све друштвене књиге бивше код његовог сина у комисији, а још неразпродате; а на рачун дуга за продате књиге међутим док се рачуни о том разчисте, послао је друштву 10 # то јест десет дуката цес; на које би закључено, да секретар и касир књиге и новце прими и у рачуне заведе.

Бр. 43. Преосвештени г. Јаниће владика Ужички, почастни члан овог друштва, шиље друштву на дар преко ред. члана г. Мил. Ђ. Милићевића, један старински бакрени руско-расколнички крст, са славенским надписима, нађен у Србији; који би примљен с хвалом.

Бр. 44. Секретар јавља, да је 19-та књига Гласника готова, зато нека одбор закључи пошто ће се продавати, па да се може Гласник раздавати и разшиљати како буде повезан; на које би закључено да се и 19-та књига продаје по обучној цени, то јест по 6 гроша чарш.

Бр. 45. Одобрава се предлог секретарев, да се одма може приступити к штампању 20-те књиге Гласника, чим буде прегледаног материјала при руци.

Бр. 46. Секретар јавља, да је дошао писмени одговор од г. дворског саветника Утјешеновића из Беча, у ком у име одбора за издавање дјела покојног Вука Ст. Караџића потврђује примање прилога српског ученог друштва од тридесет дуката цесарских у злату, и захваљује за тај прилог; знања ради.

Бр. 47. Г. председник јавља, да досад нису могли бити прегледани рачуни са књижаром земунским Сопроном, ако се о том и радило, но да ће се моћи та ствар

коначно свршити, почем је сад већ рачун на чисто изведен: знања ради.

Бр. 47. Г. председник јавља, да су хартије покојног владике Мушицког већ подељене по садржају, и да највише има материјала за језикословље србско и словенско, и за библиографију и историју србске књижевности, а после разне бележке историјске; на које би закључено, да се ти рукописи предаду одсецима, једни ономе за науке језикословне литерарне и моралне, а други ономе за науке историјске и државне, да их прегледе, и да одберу оно, што би се могло у Гласнику штампати.

Бр. 48. Г. председник јавља, да је он писао у Земун г. Стеф. Андрејевићу, који је по гласу своје собственоручне признанице примио књиге од друштва у комисију ради продавања, но овај да није досад ни књиге вратио ни рачун послао; и предлаже да се надлежним путем потражи, да речени г. Ст. Андрејевић рачун о књигама друштвенима положи, на које узме на себе г. члан одбора Др. Ник. Крстић, да ће се он постарати, да ову ствар разчисти.

Бр. 49. Да би се у продавању друштвени књига строжији ред постигао, би закључено, писмено позвати комисионара друштва, овдашњег књижара г. Вел. Валожића, да у напредак сваке пол године предаје друштву рачун о повереним му за продавање друштвеним књигама, као што је то у обште обичај код књигопродаваца.

Бр. 50. Инжинирски капетан Владимир Николић предао је друштву свој саставак: „о досадашњим топографским пословима у Србији, с картом, на којој је точно означено положење главни места Србије“ са жељом, да се то штампа у гласнику; на које би закључено, да се то дело преда на преглед одсеку за науке природословне и математичне.

Бр. 51. Секретар јавља, да је по жељи министерства просвете и црквени дела, дао за књижницу монастира Житомишлића и за вишу школу, која се тамо заводи, по једну књигу од они друштвени књига, од којих има још доста екземплара, г. архимандриту Серафиму Петровићу, на овога признаницу; које би одобрено.

Бр. 52. Исто тако дао је за школу обштине православне у Призрену, од Гласника и неки књига друштвени, од којих се још већи број екземплара при руци

налази, на признаницу учитељу тамо одлазећем, по један комад; које би од одбора одобрено.

Бр. 53. Секретар јавља, да су дошле друштву на дар сљедујуће књиге:

Од г. Андрије Станковића, писара управитељства вароши Београда: Стенћа, Дра Іов. Саборъ истине и науке. 2 изд. у Беогр. 1866.

Од горњо-лужичког друштва за науке: Neues Lausitzisches Magazin. Görlitz 1865. 42-ster Bd. 1—2 Häfte.

Од друштва: „Verein für Erdkunde zu Dresden," његове: Erster und zweiter Jahresbericht des Vereins für Erdkunde in Dresden.

Од царске академије наука у Бечу: Sitzungsberichte der philosoph. historischen Classe Bd. 48. Heft 1. 2 Bd. 49. Hft 1. 2. 3. Bd. 50. Heft. 1. 2. 3. Mathematisch-naturwissenschaft. Classe. 1864. I. Abth. № 9. 10. II. Abth. № 10. Jhrgg 1865. I. Abth. № 1 bis 5. II. Abth. № 1 bis 6. Register d. mathem. naturw. Cl. № V. и Almanach für 1865.

Од г. Ченгерије и Лоњаије из Пеште: Budapestí Szemle; Uj folyam: 6. 7. 8. 9. 10 Füzet. Pest. 1865.

Од г. Г. С. Раковског у Букурешту, његово дјело: Българска старина; повремено списаніе, издаваемое въ неупредѣлѣно врѣмя одъ Г. С. Раковскаго. Кнь. I-ва Букурештъ 1865. 4°:

које све бише примљене с хвалом.

Прочитано у седници одбора, дана 13-тог Априла 1866 године у Београду.

Састанак одсека за литерарне језикословне и моралне науке од д. 10. Марта 1866. Били су: председник овог одсека г. архимандрит Сава и редовни чланови гг. К. Цукић, С. Срстеновић, Јован Бошковић, М. Бан, Ст. Новаковић, Ђ. Малетић.

Бр. 1. ГГ. ред. чланови: архим. Сава и Бан, као референти, поднеше своје мишљење о „Беседи о љубави к отачбини" г. Ђ. Малетића, која им је дата на преглед, и то да је ствар добра; на које се поведе реч о томе може ли она пристати у програм гласника ученога друштва и

реши се једногласно, да се господину писцу чланак врати.

Бр. 2. Почем је истекао рок досадашњем перовођи г. С. Сретеновићу, избере се за перовођу ове године Ст. Новаковић, и г. С. Сретеновићу се захвали на досадашњем труду.

Седница одсека за науке природословне и математичне држана 6. Апр. 1866. у којој су били г.г. Др. Ј. Панчић, проф. М. Рашковић, Др. Ј. Валента и проф. М. Панић.

Г. др. Панчић поднесе „Мемоар о топографск. радњи у Србији са картом од г. кап. В. Николића. Овај мемоар би прочитан и карта прегледана и по дужем дискутовању ове ствари одсек се у овоме сагласно:

1. Да је оно што г. Н. о топографској радњи у Србији каже, већином основано, и да би било заиста време, да се у нас ова радња једном одпочне радити на бољем научном темељу, а да би то сада и могуће било мисли одсек за то, што се за последњих 20 година подоста младих Срба на ту радњу спремило.

2. Да је и карта што је уз мемоар поднешена у ономе што је у њој изражено—а то су само главна места и реке — много точнија него досадашње српске карте; али да би добро било да се она допуни и да се на тај начин наша једина (Миленковићева) карта што имамо у Србији, колико је то по садашњем стању топографског знања могуће исправи, и потоме

3. да се г. кап. Н. понуди, да то своје дело доврши, а међу тим да се његов мемоар у Гласник прими но с овом изменом, да по критици досадашње топографске радње у Србији разложи начин, како се та радња има вршити, да би одговарала потребовањима данашње науке, а уједно да правила постави по којима се имају топографски описи каквога краја саставити. Ово последње држи одсек да је тим важније, што се у нас самоуци са топографским описима већ по томе радо баве, што пролазећи кроз многе крајеве имају прилике да много којешта дознају, што би по науку добро било да се у свет пусти, но разуме се само онда, кад би то било списано по оним правилима и у оном реду, као што је то наука за користно нашла.

Решено: Да се ово одбору ученог друштва саобшти.

III. Седница одсека српског ученог друштва за науке историјске и државне, држана 6. Априла 1866. Били су: гг. Др. Никола Крстић, Јован Гавриловић, Филип Христић, Милан А. Петронијевић, Др. Јанко Шафарик, Милан Ђ. Милићевић и Панта Срећковић.

Бр. 1. Чланови, др. Јанко Шафарик и Милан Ђ. Милићевић одређени да прегледе препис „Раваничког летописа", који посла друштву г. Милорад Поповић, изјавише своје мњење, да тај летопис заслужује да се у Гласнику наштампа; на што би решено: усвоити мњење господе референата те рукопис тај у Гласнику печатати, а г. Милораду Поповићу, у име награде издати 6 дуката цес. из друштвене касе.

Бр. 2. Редовни члан друштва г. Јован Гавриловић, који је прегледао акта народнога српскога сабора од 1790 године, находећа се у хартијама владике Мушицког изјављује, да би боље било кад би се та акта, од којих су и онако многа већ јавности предана, у органу Матице Српске наштампала, због тога и предлаже да се, ако би Матица то зажелила учинити, од стране друштва њој иде на руку. Би наређено:

да се иста акта као материјал за историју сабора од 1790 г. хране у архиви друштва.

Бр. 3. Редовни чланови Јован Гавриловић, Др. Јанко Шафарик и Милан Ђ. Милићевић, који су прегледали записе пок. владике Л. Мушицког о српским манастирима у Аустрији, јављају да се у тим белешкама находи доста података, које би ваљало јавности предати, али да би се то предходно морало боље уредити. Зато би наређено:

да се тај материјал преда редовном члану Милану Ђ. Милићевићу, који ће га спремити за Гласник.

Бр. 4. Бејаху међу артијама пок. Мушицког и неке његове белешке о невачу Вишњићу и о ученицима, који су из Србије и Босне прешли, да се у Карловцима уче 1816. г.

Ове белешке узе председник одсека г. Крстић, да их прегледа и своје мишљење одсеку јави.

Бр. 5. Г. митрополит Михајило шиље књигу „Записка о переводје Евангелија на славјански јазик, сдјеланом св. Кирилом и Методијем," коју му је послао проф. московске семинарије г. Капитон Невострујев, заједно с две старе молитве исписане из српског рукописног треб-

ника, који се налази у московској синодалној библиотеци. На ово би наређено:

да се г. Митрополиту захвали за његово посредовање а г. Невострујев да се умоли, да нам за ствари у реченој библиотеци које би се тицале србства јавља, како би се могло добавити или преписати оно што би нам нуждно било. Сам тај рукопис г. Невострујева да се преда редовном члану г. Срећковићу, који ће се споразумети с одсеком језикословним коме ово више припада, па о томе дати своје мишљење.

Бр. 6. Председник одсека г. Никола Крстић предлаже, да се друштво обрати г. Магазиновићу у Букурешту и умоли га, да се он постара набавити и овамо послати списак оних влашких диплома, које су писане славенским језиком, а тако и ближе извести таје о стварима, које би се у тамошњем музеју находиле а биле би за нас од важности. Наређено је:

да се ово јави одбору, који ће даље шта буде нуждно сам чинити.

V. Седница одбора српског ученог друштва, држана дана 13-ог Априла 1866 године; а присутствовали су гг. председник друштва Јован Гавриловић; чланови одбора: Др. Јос. Панчић и архимандрит Сава; редовни члан Филип Христић, као заменик г. Ник. Крстића, и секретар Јанко Шафарик.

Прочита се и подписа протокол четврте седнице одбора.

Бр. 54. Прочитано би писмо г. министра просвете и црквени дела од дана 11. Априла тек. г. № 922, са којим шиље српском ученом друштву мишљење православног одбора о тестаменту покојног Вука С. Караџића, по ком мишлењу неће се моћи одржати тај тестамент у снаги, зато што нема законом прописана својства; — на које би закључено: писати суду подринског окружија, да српско учено друштво неће тражити путем парнице право, које би му могло припадати по реченом тестаменту.

Бр. 55. Г. архимандрит Сава јавља, да је одсек за науке литерарне, језикословне и моралне прегледао чланак ред. члана г. Ђорђа Малетића: „Слово о љубави к отачаству“ и нашао, да оно по устројству друштва не-

улази у програм друштвеног Гласника, да се дакле неможе ни штампати у њему; на које би закључено, да се одбор слаже са мишлењем одсека, а да се чланак врати г. писцу.

Бр. 56. Исти г. архимандрит Сава, јавља даље, да је одсек тај на место досадашњег перовође ред. члана г. Саве Сретеновића, избрао за свог перовођу ред. члана г. Стојана Новаковића, — знања ради.

Бр. 57. Г. Др. Јос. Панчић јавља, да је у одсеку за науке природословне и математичне, прегледан био мемоар инжинирског капетана г. Влад. Николића: „О досадашњој топографској радњи у Србији," а исто тако прегледана је и његова карта, на којој је мрежа главни неки точака Србије; а одсек је закључио, да се речени мемоар прими у Гласник, но тако, да г. сачинитељ критици о досадашњој топографској радњи у Србији, дода правила по којима би се имала та радња вршити, да би одговарала потребовању науке; а за карту одсек је тога мишлења, да би ваљало у име друштва позвати реченог г. капетана, да своју карту даље продужи и тако попуни, како би могла као много точнија од свију наши досадашњи карта, по свом садржају нашим потребама послужити;

на које би закључено; одбор саглашава се подпуно са мишлењем одсека; г. Вл. Николићу тако да се пише, а у смотрењу карте, одбор закључи, писати г. министру просвете и црквени дела и умолити га, да он у споразумлењу са г. министром војне подјејствује, да се реченом г. капетану Вл. Николићу учини могућним, да може своју карту продужити попуњавати, и до тога довести, да она одговори нашим потребама школским и обичног друштвеног живота.

Бр. 58. Г. Филип Христић јавља, да се одсек за науке историјске и државне сагласно, да се чланак: „Раванички летопис" у идућем Гласнику штампа и награди са 6 дуката цес.; које би од одбора одобрено.

Бр. 59. Исти г. Ф. Христић даље јавља, да је речени одсек нашао за добро, да се акта србског конгреса темишварског од 1790 године, што су међ артијама покојног владике Лук. Мушицког чувају у архиви друштва; а она која досад нису нигде штампана, да се саобште србској Матици у Новом Саду, ако их ова усхте имати и штампати; које одбор одобрава.

Бр. 60. Исти г. Ф. Христић јавља, да је одсек за науке историјске и државне нашао за добро, предати чланак г. професора московске богословске академије Капитона Невоствујева, на руском језику, да га ред. члан г. П. Срећковић преведе на србски; а истог господина професора Невострујева у име овог друштва умолити, да му и други пут, кад што важно за србство нађе, за то јавља; на које би закључено, захвалити реченом господину на послатом прилогу и умолити га сходно закључењу одсека.

Бр. 61. Исти г. Ф. Христић јавља, да је на предлог свог председника г. Ник. Крстића, одсек за науке историјске и државне закључио, предложити одбору друштва, да овај пише у Букурешт г. Кости Магазиновићу и да га умоли у име друштва, да се постара набавити и друштву послати списак оних диплома архиве влашке, које су писане славенским језиком, а исто тако и опис ствари, које би се у тамошњем музеју находиле, а биле би за нас важне; на које би закључено, да се по предлогу одсека учини.

Бр. 62. Редовни члан г. Стојан Новаковић подноси као прилог за Гласник, препис једне дипломе краља Милутина, са објасњавајућим уводом, — који има се дати одсеку за науке историјске и државне на преглед.

Бр. 63. Редовни члан г. Љуб. П. Ненадовић шиље на дар за архиву друштва преписе неких споменика, којих оригинали били су у манастиру Троноши, а који преписи нашли су се међ артијама његовог покојног отца, савјетника проте Матије Ненадовића, које бише примљене с хвалом, и би закључено, да се оно што још није познато одбере и одсеку за науке историјске и државне саобшти.

Бр. 64. На молбу г. М. Розена, којом се писмено обратио г. председнику друштва, одбор одобрава, да секретар може реченом г. Розену на употребленье саобштавати животописне бележке србски списатеља, које се наоде у архиви друштва.

Бр. 65. Императорско руска академија наука у СтПетербургу са писмом својим шиље овом друштву на дар, сљедујућа од ње издата дела:

1. „О климатѣ Россіи.“

2. „Записки Императ. академіи наукъ“ све досада изишавше осим 1-вог тома;

и 3. „Извѣстія императ. академіи наукъ“ исто тако све што је досад издато, осим I. II. и III. тома, који су већ нестали; уједно изјављује жељу, да и ово друштво шиље академији сва издата од њега дела; на које би закључено, да се академији писмено захвали у име друштва, на том дару; да јој се пошљу сва друштвена дела, која још нису послата; при том да се каже, да је ово друштво продужено друштво српске словесности, преустројено под новим именом.

Бр. 66. На писмо друштва омладине учеће се у Пожуну, званог Слобода, у ком моли да му се шиљу на дар издаване од овог друштва књиге, би закључено одговорити, нека речена омладина јави овамо, који од професора јој је старешина, и које друштвене књиге они тамо још немају, па да ће ово друштво њену жељу испунити, и књиге послати њеном старешини.

Бр. 67. На предлог г. председника друштва би закључено, да се оне књиге друштвеног Гласника, што су већ нестале и што ће се прештампати, што се тиче језика и правописа онако прештампају, као што јесу, нити да се у њима што мења, осим ако има погрешака.

Бр. 68. Секретар јавља, да су дошле друштву на дар сљедујуће књиге:

Од мљетачког друштва за науке, његов орган:
Atti de l' istituto veneto, tomo 10 & 11.

Од редовног члана г. Ст. Новаковића:
Jubileusz Serbski. у Лавову 1865.

Од г. архивара пражког, Ербена, његово дело:
Сто повѣсти словенских; у Прагу 1865.

Од професора императ. универзитета у СтПетербургу г. Измаила Срезњевског, његово дело:
Древніе памятника писма и языка югозападнихъ Славянъ IX. до XII. вѣка; трудъ И. Срезнѣвскога. СтПетербургъ. 1865. 4°.

Које све бише примљене с великом хвалом.

Прочитано и подписано у седници одбора дана 12. Маја 1866 године.

VI. Седница одбора српског ученог друштва, држана дана 12. Маја, 1866 године. Присутствовали су: гг. председник друштва Јован Гавриловић; чланови одбора Др. Јос. Панчић и Др. Ник. Крстић, и секретар и касир друштва Др. Ј. Шафарик.

Прочитан би и подписан протокол пете седнице одбора.

Бр. 69. Прочитано би писмо „Общества любителей естествознанія" постоећег при императорском московском универзитету, писано овоме друштву дана 1. Априла т. г., којим оно позива српско учено друштво, да оно дејствује на том, да се пошљу из Србије у етнографски излог, који ће бити у Москви у месецу Априлу 1867 год., разне народне ношње, домаћа оруђа и фотографије људи разног пола и стања; на које би закључено:

да се ово писмо преведе и наштампа у нашем литерарном листу Вили, — а и г. министру просвете и црквени дела да се саобшти, и да се он у име друштва умоли, да од своје стране подејствује, да се код нас у Србији за горе речену цељ што буде могуће учини, јер друштво ово поред своји слаби средства, при најбољој вољи није у стању за ову ствар што знатније учинити.

Бр. 70. Овдашњи књижар и комисионар друштва г. Велимир Валожић, шиље рачун о друштвеним књигама, које је узео за продавање, а уз рачун у готовом новцу 780 гр. то јест, седам стотина и осамдесет гроша чаршијски, — на које би закључено: да секретар и касир рачун тај испита, а новце у примање друштва да заведе.

Бр. 71. Прочитано би писмо управитељства више реалне школе у Панчеву од 9. Маја т. г. и професора српског језика при истој школи г. ђакона Бранка Рајића од 26. Априла т. г. у којима захваљују овом друштву, што им је послало на дар за књижницу речене школе, књиге од друштва издате; које служи на пријатно знање.

Бр. 72. Члан одбора г. Никола Крстић, предаје послато на дар друштву дело руског списатеља: Билярскогъ, о средне-болгарскомъ Вокализмѣ. СтПетерб. 1858. г.

које би примљено с хвалом.

Бр. 73. Г. председник друштва предлаже, да се у име друштва писмено умоли г. министер просвете и црквени дела, да изволи наредити, да се сачувају старине,

које се налазе у нашем отачаству, нарочито у подунављу, у Костолцу; а оне што нису још точно испитане, да се од способни за то људи испитају; на које би закључено: да се по предлогу г. председника учини, а нарочито да се умоли господин министер, да да испитати римске старине у Костолцу, и римско гробље код Пожеге ужичког округа.

Бр. 74. Прочитано би писмо члана овога друштва г. Д-ра Ђорђа Мушицког, управљено на г. председника друштва, писано дана 28. Априла тек. год. у Броду, у ком онај г. моли, да друштво реши, да му се да награда за рукописе његовог покојног стрица владике Лукијана Мушицког, које је он овом друштву пре неколико месеци послао, — на које би решено, да се г. председник споразуме са г. Мушицким за количину те награде, па тада да се ствар ова у одбору реши.

Бр. 75. Г. председник јавља, да је дошао један сандук друштвени књига из Земуна од г. Ст. Андрејевића, које је овај узео био од друштва у комисију да их распрода, а сад их на позив друшвта као нераспродате враћа, и то вратио је:

Од Гласника	књиге	I. — 6	комада,
„	„	II. — 7	„
„	„	III. — 7	„
„	„	IV. — 7	„
„	„	V. — 8	„
„	„	VI. — 6	„
„	„	VII. — 7	„
„	„	VIII. — 4	„
„	„	IX. — 5	„
„	„	X. — 7	„
„	„	XI. — 7	„
„	„	XII. — 6	„
„	„	XIII. — 5	„
	ДАКЛЕ СВЕГА . .	82	КОМАДА,

али како он није све књиге које је од друштва примио, (130 комада) у овима вратио, зато да му је опет писао, и позвао га да рачун свој с друштвом коначно расчисти, — које служи на знање.

Бр. 76. Г. председник предаје на дар за друштвену библиотеку, издато од абата Валентинелије у Мљетцима дело:

Esposizione di rapporti fra la republ. Veneta e gli Slavi meridionali, brani tratti da diarii, di Marino Sanudi 1496—1533. Vol I. Venezia 1863. 8° у артији; које би примљено с хвалом.

Исто тако и I-ви течај новина излазећи у Сарајеву у штампарији Сопрона под именом: „Вјестник босански“ за годину 1866.

Бр. 77. Секретар јавља, да су дошле на дар за друштво ове књиге:

Од уредништва литерарног летописа: Književnika, овога III-ће године, Свезак I.

Од г. Викенела његово дело:

Viquesnel Coup d'oeil sur quelques points de l' histoire generale des peuples Slaves. Lyon. 1865. 8° у арт.

Од цес. краљ. академије наука у Бечу:

Sitzungsberichte, philosoph-histor. Classe Bd. 50 Heft. 4. Bd. 51. Heft. 1. 2. 3. Mathematisch-naturw. Classe. 1865. I. Abtheil. № 6/7. 8. 9. 10. II. Abtheil. № 7. 8. 9. 10. 1866. II. Abtheilg. № 1. Regist. philos. hist. Cl. № V.

Од гг. Ченгери и Лоњај у Пешти; издаваног од њи литерарног летописа:

Budapesti Szemle, Uj folyam; књига 11. 12. и 13.

Од императ. руског министерства просвештенија:

Журналъ министерства народнаго просвещенія, год. 1866. 3 књига за Март. и

Сборникъ распоряженіи по министерстве просвештенія. Томъ I. 1802—1804, СтПетербургъ 1866. 8°. у артији.

Које све бише примљене с хвалом.

Прочитано и подписано у седници одбора дана 18. Маја 1866 године, у Београду.

VII. Седница одбора српског ученог друштва, држана дана 18. Маја 1866 године; присуствовали су: гг. председник српског ученог друштва Јован Гавриловић; чланови одбора: Др, Јосиф Панчић, Др. Ник. Крстић, и секретар Др. Ј. Шафарик.

Прочитан би и подписан протокол шесте сед. одбора.

Бр. 78. Прочитано би писмо г. Ђорђа Мушицког, члана овог друштва, писано дана 12 Маја тек. год. у

Броду, управљено на г. председника друштва, у ком он изјављује да је савршено задовољан са наградом од 100 фор. аустр. вредн. у банкама, коју му одбор овај нуди за све оне рукописе његовог покојног стрица владике Лукијана Мушицког, које је послао друштву;

на које би решено, да се та сума од 100 фор. аустр. вредности у банкама пошље реченом г. Ђ. Мушицком, као награда за уступљене овом друштву рукописе.

Бр. 79. Г. председник друштва читао је своју разправу, о досад чињеним по Србији мерењима висина разних места помоћу барометра, која су чинили барон Хердер, конзул Хан и др. ком саставку додао је и г. Др. Ј. Панчић таблицу, на којој су означена положења места географијска, неки главни точака Србије, по мерењу руских инжинерских официра и астронома Краила, — на које би решено, да се овај чланак као прилог за Гласник, преда на преглед одсеку за науке природ. и математичне.

Бр. 80. Г. председник друштва читао је своју бележку о неким српским повељама, које су штампане у Извѣстияма импер. руске академије наука, нарочито у Тому VII. випуску 2, и 3, од којих једна по његовом знању код нас још није нигде штампана, а нема је ни у Миклошића Monumenta Serbica, зато вели да би ваљало уверити се о томе какве су те повеље, па ако су варианти прештампати их и код нас, — на које би закључено, да се ово саобшти одсеку историјском.

Бр. 81. Секретар јавља, да је дошла овом друштву књига од краљ. пруске академије наука у Берлину:

Monatsberichte der kön. preuss. Akademie der Wissenschaften. Für den Monath Februar. 1866. I. Свезка у 8°. у артији везана.

Прочитано и подписано у седници одбора, држаној дана 14. Јунија 1866 године, у Београду.

VIII. Седница одбора српског ученог друштва, држана 14. Јунија 1866 г.; присутствовали су: гг. председник друштва Ј. Гавриловић, чланови одбора: Др. Ј. Панчић и Др. Ник. Крстић, и секретар Др. Јанко Шафарик.

Прочитан би и подписан протокол седме седнице одбора.

Бр. 82. Секретар предаје чланак г. професора Милана Јовановића: „Општа биостатика с погледом на Ср-

бију" који исти господин подноси као прилог за друштвени Гласник; има се предати на преглед одсеку друштва за науке природословне и математичне.

Бр. 83. Редовни члан друштва г. професор гимн. Ст. Новаковић, подноси преко секретара, као прилог за друштвени Гласник, једну народну причу о косовском боју, коју је нашао случајно у рукопису, и којој је додао своју кратку расправу, за коју би решено, да се преда на преглед одсеку друштва за науке историјске и државне.

Бр. 84. Прочитано би писмо једног родољуба из Босне, с којим шиље друштву статистичне белешке о тој земљи и о Херцеговини, за које вели да су сасвим поуздане; на које би решено, да се прегледа и оцене ради саобште одсеку за науке историјске и државне, па ако овај нађе да су за Гласник, то да се штампају у идућем Гласнику.

Бр. 85. Секретар подноси као материјал за друштвени Гласник, два преписа докумената, тичући се манастира Раковице код Београда, које му је у оригиналу саобштио г. министер Цукић, ради тога да друштво учини употребљење са тим преписима, које нађе за добро; на које би решено, да се саобште одсеку за науке историјске и државне.

Бр. 86. Прочитано би писмо г. митрополита Михајила, с којим шиље преписе народни српски песама, што је скупио сарајевски учитељ јеромонах г. Теофил Петрановић, а које нису још нигде штампане, с жељом да се оне овде печатају, а реченом скупитељу да се да пристојна награда; —

на које би решено: како је у босанском вјестнику оглашено, да се код Сопрона у Сарајеву штампају пјесме од истог г. учитеља Теофила скупљене, то да се пише истоме г. да ли он ненамерава и ове песме тамо штампати, да ли је све из уста народни верно преписао, и шта најпосле иште за то, да ове преписе друштву уступи, па да их ово може како зна на своју корист или штету штампати.

Бр. 87. Секретар јавља, да је за канцеларску потребу издао на набавку хартије 24 гроша чарш. по приложеном рачуну трговачком; које би одобрено.

Бр. 88. На предлог секретара одобрава се слагачу 19-те књиге Гласника поклон од једног дуката цес. по

обичају, — а уједно би закључено, да се у напредак овај уобичајени издатак може учинити без питања.

Бр. 89. Секретар јавља, да су дошле за друштво на дар ове књиге:

1. Од пр. К. Невострујева из Москве његовог дјела: Описаніе славянскихъ рукописея синодалной библіотеки, Оддѣленія II. частъ 2, и 3.
2. Од академије науке у Берлину: Monatsberichte für 1866. Märzheft.
3. Од г. председника друштва Јована Гавриловића: Архијепископа Данила животи краљева и архиепископа србских, које је издао Ђура Даничић, и Босанског Вјестника бројеви 1 до 7.

5. Од г. Хаждеја-Петричејка, проф. у Букурешту, живот Јована грозног војводе, на влашком језику штампан у Букурешту 1865 г. Које све бише примљене с хвалом.

Прочитано и подписано у седници дана 13. Јулија 1866 године у Београду.

Седница одсека за науке природословне и математичне држана дана 1. Јулија 1866. г., у присутству гг. председника Јос. Панчића, и чланова: професора Ем. Јосимовића, д-ра А. Медовића, д-ра Ј. Машина, дра Ј. Валенте, проф. М. Рашковића и М. Паника.

Бр. 1. Чланови др. Медовић и Валента изјавише своје мнење о чланку „Општа биостатика“ од Милана Јовановића, које су од председника г. Панчића на преглед добили. По њиовом мнењу речени чланак подпуно одговара свом наслову, и заслужује да се у Гласник печата а писцу да се даде награда, као за оригинални посао.

Одсек усваја ово мишлење речени чланова и решава, да се одбору ученог друштва ово закључење достави.

IX. Седница одбора србског ученог друштва, држана дана 13. Јулија 1865 год. Присуствовали су: гг. председник друштва Ј. Гавриловића, члан одбора архим. Сава, и ред. члан Др. Аћим Медовић, као зам. Др. Ј. Панчића, одсутствујућег; и секретар Ј. Шафарик.

Прочита се и подписа протокол осме седнице одбора.

Бр. 90. Г. Аћим Медовић редовни члан замењујући одсуствујућег члана одбора и председника одсека д-ра

Јос. Панчића, јавља да је одсек за науке природословне и математичне прегледао чланак: „Општа биостатика са погледом на Србију, и да је нашао да заслужује да се штампа у Гласнику, а да се награди као оригинални саставак, — на које би решено, да се одбор саглашава са мишлењем одсека, а писцу тога чланка да се да награда од осам дуката цес. за штампани табак.

Бр. 91. Прочитано би писмо господина Теофила Петрановића, јеромонаха и учитеља сарајевског, у ком одговара друштву, да се саглашава са тим што друштво нареди за штампање од њега скупљених песама, а нарочито што се тиче награде, да ће пристати на награду, коју друштво буде одредило; — на које би решено, да се његов рукопис песама заједно са његовим писмама, и са мишлењем редовног члана г. Стојана Новаковића о овим песмама и о начину, како би се оне могле наштампати и издати, преда одсеку за науке језикословне философијске и моралне, да их прегледа и оцени, и да мишлење своје о овој ствари одбору саобшти.

Бр. 92. Прочита се писмо управитеља реалне школе у Крушевцу г. Карамарковића, који моли друштво, да оно пошаље књиге што је досад издало, на поклон за библиотеку речене школе, на које би решено, да се реченој школи поклоне све друштвом издате књиге од којих још има по више екземплара, а да се умоли од стране друштва овог министарство просвете и црквени дела, да их оно са својим актом пошље у Крушевац управитељу реалне школе.

Бр. 93. Редовни члан г. Милан Ђ. Милићевић преко секретара подноси друштву као прилог за библиотеку, одломак старог рукописног еванђелија србске рецензије, писаног на кожи у граду Сврљигу у Србији, године 1279, састојећи се из 11 листова, а имајући на последњем листу важан за историју запис са годином, кад је то еванђеље писано, за кога и од кога; — а ту важну старину књижевну пропратио је исти г. Мил. Ђ. Милићевић кратком расправом, па жели да се штампа у Гласнику, — на које би решено, рукописни споменик овај прима се с великом хвалом, а заједно са расправом има се саобштити одсецима за науке историјске и језикословне.

Бр. 94. Почастни члан друштва, митрополит србски г. Михаил, шаље друштву преко г. архимандрита Саве препис типика, који је свети Сава србски написао за

манастир Хиландар у Светој гори, са изреченом жељом г. митрополита, да се овај знаменити споменик наштампа у друштвеном Гласнику; на које би решено, да се рукопис преда одсеку за науке језикословне литерарне и моралне на преглед.

Бр. 95. Секретар јавља, да је фотограф Гантенбајн по наредби друштва фотографисао кућу, у којој је седио и умро Доситеј Обрадовић, и у којој је био совјет српски, па са рачуном подноси 6 комада фотографисани слика те куће; — на које би решено да се рачун (од 120 гроша чарш.) исплати, а слике да се чувају у архиви друштва.

Бр. 96. Секретар јавља, да су дошле друштву овом на дар сљедујуће књиге:

1. Од почастног члана овог друштва; г. Стојана Вељковића члана касационог суда, његова дела:

Нешто о задатку касационог суда; у Београду. 1865. 12°,

Објашњење трговачког законика. Свеска 1. и 2, у Београду 1866. 8° у арт.

2. Од редовног члана друштва, г. Матије Бана, његова дела:

Државословна разправа съ Видовданомъ, у Београду, печатња А. Андрића. 1866. 8° у арт.

Цвіети српске, драма у петъ раздѣла; написао М. Бан за педесетогодишню светковину ослобоѣеня Србіе, 1865 год. у Београду. у печатњи А. Андрића. 8°.

3. Од императорско руске академије наука у СтПетербургу:

Записки императорской академіи наукъ. Томъ VIII. книжка II. и Томъ IX. книжка I. СтПетербургъ. 1866. 8° у арт.

4. Од императ. руског генерал-конзулства:

Сборникъ справочныхъ свѣдѣніи по министерству народнаго просвѣштенія, за 1862 и частію 1863 и 1864 годи. СПетерб. 1864.

5. Од ученог друштва Млетачког:

Atti del i. r. istituto veneto di scienze lettere ed arti. Tomo IX. Seria 3. Dispensa: 5. 6. 7. 8. Venezia 1863—6. 8°.

6. Од редовног члана друштва г. Д-ра Ј. Панчића; његова дела:

Plantæ Serbicæ rariores aut novæ; decas II-da Venezia. 1866. 4° свеску другу.

7. Од редовног члана друштва г. д-ра Аћима Медовића: његово дело:

Судска медицина, у Београду 1866. 8°.

Које све бише примљене с хвалом.

Прочитано и подписано у седници одбора, у Београду дана 20. Септембра 1866 године.

IV. Седница одеска српског ученог друштва за науке историјске и државне, држана дана 27. Јулија 1866. у Београду. Били су: гг. Др. Никола Крстић председник, чланови: Милоје Лешјанин, Димитрије Голубовић, Сергије Николић, Др. Јанко Шафарик, Панта Срећковић, и перовођа Милан Ђ. Миличевић.

Бр. 1. Редовни члан г. Панта Срећковић, одређен да прегледа две српске молитве, које је г. Невострујев преписао из српског требника находећег се у синодалној библиотеци у Москви, заједно с описом предмета, који се још у том требнику находе, — изјављује своје мишљење, да се те молитве, заједно са расправом г. Невострујева руски писаном (но коју је он на српски превео) штампају у гласнику друштва;

које мишљење г. референта, одсек усваја у свему, с тим, да се расправа само у српском преводу г. Срећковића штампа.

Бр. 2. Редовни члан госп. Стојан Но аковић шиље преко одбора прилог, — „Народна прича о косовском боју,“ којој је он додао своју кратку расправу. Би нарећено:

да и причу и расправу прегледа и одсеку своје мишљење јави, редовни члан г. Панта Срећковић.

Бр. 3. За статистичне таблице о Босни, Херцеговини и Старој Србији, које је друштву послао неки родољуб из Босне, а које су црпане из турских званичних извора, би нарећено:

да се наштампају у Гласнику друштва, као статистичка грађа за познавање српских земаља.

Бр. 4. Г. председник одсека, др. Никола Крстић, прегледавши повељу, коју је из извештаја импер. руске академије исписао, и својом расправом пропратио ред. члан г. Стојан Новаковић, тога је мишљења, да се и

диплома и расправа имају штампати у гласнику. Би наређено:

да се и повеља и расправа штампају у Гласнику.

Бр. 5. Одбор је послао овом одсеку на преглед преписе од два документа, тичућа се монастира Раковице код Београда, а које је са истих оригинала верно преписао секретар друштва др. Јанко Шафарик, па жели, да се штампају у Гласнику, а то су: Уговор о сједињењу између монастира Раковице у Србији и В. Ремете у Фрушкој Гори, у Срему, од године 1739 и „жалована" грамата цара руског, Петра I. великог, дарована истом монастиру Раковици у Србији, за које би решено:

да се ти споменици без даљега прегледања штампају у Гласнику.

Бр. 6. Редовни члан Милан Ђ. Милићевић, прилаже за архиву друштвену оригинално писмо почившег Кнеза Милоша, писано дана 31. Јулија 1831 године, Стевану Стефановићу (Тенки), ка које би наређено:

да се храни у архиви друштва, док се више таквих писама не скупи, како би се после заједно наштампати могла.

Бр. 7. Председник Јован Гавриловић предлаже, да се прегледају известија академије наука у СтПетербургу (Том VII. випуск 2. стр. 155. и випуск III. стр. 233.) где се налазе штампане две повеље србске, за које се сумња, да су код нас обадве већ штампане и познате, на које би решено:

да се сравне са миклошићевима монумента сербика, са споменицима србскима и са дечанским првенцем, па ако одступају у нечем, или нису никако ни наштампане, онда да се прештампају у Гласнику, а тај посао да изврши редовни члан и секретар господин доктор Јанко Шафарик.

Бр. 8. Одбор шаље одсеку одломак рукописног еванђелија србске рецензије, писаног на кожи у граду Свр-ђигу године 1279, који је редовни члан г. Милан Ђ. Милићевић друштву поклонио, и својом расправом пропратио, па жели, да се у Гласнику штампа; а како у том одломку на последњем листу има и запис од историјске важности, то би наређено:

да се и расправа г. Милићевића у Гласнику штампа, и тај запис факсимилиран тој расправи дода; а како има и филологијску важност овај споменик, то да ово буде

у договору са одсеком језикословним, ком ће се овај предмет такође саобштити.

Бр. 9. Г. председник одсека др. Никола Крстић, прочита у целости кратку расправу о животу знаменитога Филипа Вишњића (слепца), коју је написао по белешкама, наодећим се о том предмету у артијама покојног владике Лукијана Мушицког, за коју би једногласно закључено:

да се у Гласнику друштва наштампа.

Бр. 10. На предлог г. председника свога дра Ник. Крстића, овај одсек једногласно закључи:

Предложити за редовнога члана српског ученог друштва г. Чедомила Мијатовића, професора велике школе, који се са више својих списа одлично показао на пољу српске књижевности.

Рађено у Београду дана 27. Јулија 1866 године.

X. Седница одбора српског ученог друштва, држана дана 20-ог Септембра 1866 године. Били су у седници: гг. Јован Гавриловић председник друштва; и чланови одбора: Др. Јос. Панчић и архимандрит Сава; и секретар и касир друштва Др. Јанко Шафарик.

Прочитан би и подписан протокол девете седнице одбора.

Бр. 97. За одсуствујућег председника одсека за науке историјске и државне јавља секретар, да је исти одсек прегледао два стара српска писма, што је преписао из рукописног српског требника синодалне библиотеке у Москви, и са својом руском расправом овом друштву послао г. професор тамошње духовне академије Новструјев, — па јавља да заслужују, да се заједно са српским преводом речене расправе, који је по жељи одсека начинио г. профес. Панта Срећковић редовни члан друштва, штампају у друштвеном Гласнику; — на које би решено, да то мишлење одсека и одбор усвојава.

Бр. 98. Исти одсек закључио је предложити одбору, да се и статистични податци о Босни наштампају у Гласнику, које и одбор одобрава.

Бр. 99. Исти одсек закључно је, да се штампа у Гласнику диплома краља Уроша II. Милутина, коју је преписао из известија императорско-руске акатдемије и својом расправом пропратио редовни члан друшва Ст. Новаковић; — које закључење одсека одбор одобрава.

Бр. 100. Исти одсек закључио је, да се наштампају у Гласнику два документа тичућа се монастира Раковице код Београда, које је с оригинала преписао секретар друштва, и то 1. жалованаја грамота цара Петра вел. од год. 1701, дата монастиру Раковици, а 2. уговор сједињења монастира Раковице и Ремете у Фрушкој гори од год. 1739; на које би решено, да се и одбор саглашава с тим мишлењем одсека.

Бр. 101. Исти одсек закључио је, да се штампа у Гласнику живот певача слепца Филипа Вишњића, који је по жељи истог одсека из материјала наодећег се у артијама покојног владике Лукијана Мушицког, написао и у седници друштвеног одсека прочитао овога председник г. др. Никола Крстић; које закључење и одбор одобрава.

Бр. 102. Исти одсек на предлог свога председника једногласно закључио је препоручити одбору, да предложи у идућем скупу за редовног члана овог друштва, професора велике школе Чедомила Мијатовића, који се већ отлично показао као раденик на пољу српске књижевности; на које би закључено:

да се и одбор с тим предлогом одсека саглашава.

Бр. 103. Један родољуб из Босне шаље овом друштву опет са својим писмом од 11. Августа тек. г. статистичне податке о Босни, Херцеговини и Старој Србији, који бише примљени с хвалом и решено: да се за даље употребљење чувају у архиви друштва.

Бр. 104. Прочитано би писмо г. Ђувенела Већеци-Рускале дато дана 24. Јулија 1866 год. у Турину; у ком јавља, да је с радошћу примио диплому са писмом друштва на два језика писаним, захваљује друштву на тој учињеној му почасти, и уверава га, да ће и у напред чинити што буде могао, за то да се свет научи познавати и достојно ценити Србе и јужне Словене; које би примљено на пријатно знање.

Бр. 105. Г. Теофил Петрановић јеромонах и учитељ сарајевски, шаље друштву допуну к својој збирци песама и предговор ка тим истим својим песмама, — за које би закључено, да се приложе к осталом рукопису.

Бр. 106. Г. Милош Милојевић I. писар апелац. суда, шаље друштву као прилог за Гласник свој рукописни збир собствени лични имена српски, с писмом, у ком је изложио под којим условима жели он то своје дело усту-

пити, да се штампа у друштвеном гласнику; на које би решено: да се рукопис заједно с писмом преда одсеку за науке језикословне моралне и литерарне, ради прегледа и оцене.

Бр. 107. Управа правитељствене штампарије, шаље заједно са рачуном од 101 гроша чарш. 42 комада литографисаних диплома за чланове друштва, — на које би решено: рачун да се исплати, а дипломе да се чувају у архиви друштва до потребе.

Бр. 108. Г. Стеван Василијевић моли, да му се одобри награда за његов труд, који је положио око регистрирања старих акта друштва, од год. 1857 до 1863. закључно, на које би решено:

да му се за његов посао да награда од 5 ⌗ т. ј. пет дуката цес.

Бр. 109. Секретар јавља, да је друштво добило на дар или у измену сљедујуће књиге:

1. Од г. Ђорђа Кондића, приседника судног стола сремске жупаније:

а.) Katanchich Orbis antiquus Tom. 1—2. Budæ 1824. заједно са Tabula Peutingerii seu Itinerarium Imperat. Theodosii, у футроли од платна.

б.) Cuccioni Pianta della citta di Roma, један лист на платну.

в.) Препис дипломе угарског краља Ладислава од године 1457. 12. Априла, којом се правда погубљење Ладислава Хуњадије, и онима се обећава заштита који су помогли уватити га и суду предати.

2. Од господина архимандрита Цетињског Нићифора Дучића:

а.) Старопечатану књигу словенску: Дѣянія и посланія апостолска, штампану у Трговишту 1547. по налогу Логотета Димитрија унука Божидара Вуковића.

б.) један оштећен старопечатани словенски молитвослов.

в.) Рукописну србуљу садржавајућу слова светога отца Исаака Сиријна, писану на хартији.

3. Од импер. академије наука у Петрограду, њене Записки, Томъ IX. књижка 2.

4. Од краљ. пруске акад. наука у Берлину њене: Monatshefte für 1866. April und May.

5. Од Млетачког друштва за науке:
Atti del Istituto Veneto: Tomo X. Seria 3. Dispensa: 1. 2. 3. Tomo XI. 5. 6. 7.

6. Од г. Матије Мајара, списатеља словенског, његова дела:
а.) Света браћа Цирил и Метод. у Прагу 1864. 12°
б.) Правопис славјански. У Прагу, 1865. 8°.

7. Од ц. кр. географског друштва у Бечу, његове: Mittheilungen der kais. k. geographischen Gesellschaft. 7. Jahrgang. Wien. 1863. 8°. у арт.

8. Од импер. руског генерал-конзулства: за Србију:
а.) Матеріали для исторіи образованости въ Россіи въ царствованіе импер. Александра I. кнь. II. СПетерб. 1866.
б.) Литература рускои исторіи одъ Межова. Томъ I. СПетербургъ 1866.
в.) Журналъ министерства народнаго просвещенія, год. 1865. Мај, год. 1866. Ферв. Апр. Юн. Јул.

Које све бише примљене с великом хвалом.

Прочитано и подписано у седници одбора српског ученог друштва, у Београду дана 17. Октобра 1866 г.

Састанак одсека за науке моралне, језикословне и литерарне, држан 26. Септембра 1866 г. Били су: председник одсека г. архимандрит Сава, чланови гг. Љубомир П. Ненадовић, Јован Бошковић, Сава Срстеновић, и перовођа Ст. Новаковић.

Бр. 3. Изнесе се збирка српских народних песама од јеромонаха Теофила Петрановића из Сарајева, да се пресуди, хоће ли је друштво штампати и да се одреди, колико ће се за њу платити г. Петрановићу, по чем је он на позив, шта ће за њу искати, одговорио, да то друштву оставља на расположење.

Уз то се прочита реферат Стојана Новаковића о тој ствари поднет г. председнику друштва — који држи да друштво треба да ту збирку штампа и напомиње неке ситније ствари у језику и писању, на које треба мотрити, да се у штампању поправе, на које буде одлучено:

да се та г. Петрановићева збирка преко министарства просвете штампа државним трошком и да се опет отуд исплати г. Петрановићу 100 дук. цес. за откуп а посао око штампања збирке да остане брига друштвена.

Још се додаје, да се садашњи предговор не штампа и да се понуди писац, хоће ли да место псевдонима право име подпише.

Бр. 4. Подноси се препис један хилендарског типика с. Саве, који је добавно друштву г. митрополит а приредио га је неки ђакон у св. Гори. Буде одлучено:

да се тај типик штампа, али с изменама, да се т. ј. русизми поврате у стару србску верзију, које да се повери уреднику „Гласника" г. секретару друштва а коректуру да прегледа шњим и г. архимандрит Сава.

Бр. 5. Прочита се чланак г. Милана Ђ. Милићевића „Сврљишки запис од 1279 године" и разгледају се листови јеванђеља, у којих је на корицама нађен тај запис. Буде одлучено:

да се чланак у Гласнику штампа, запис да се изда у факсимилу и будући може лако бити, да је ово јеванђеље препис с глагољског рукописа, а препис је свакојако са оригинала писана старим словенским језиком — буде одлучено, да се и ти листови наштампају у Гласнику с белешкама о тој ствари.

Бр. 6. Узме се у претрес саставак г. Милоша М. Милојевића: „Народна имена лична," која је он из нашег народа скупио. У том су саставку само имена на *А* покупљена и објашњена. Г. Милојевић даје тај чланак с погодбом: да се он изабере за редовног друштвеног члана, да му се да награда, која се највећа даје члановима за оригиналне чланке и да може штампати одвојено за себе 2—300 комада.

Чланак се прегледа и нађе се да су сва готово имена измишљена и да потоме не могу поднети ни као материјал јер нису поуздана; нису казани најпосле, крајеви на којима се говоре, нити начин како је тако скупљање извршено — јер тамо долазе на пр. имена: Абибран, Абидрач, Абивита, Абењенка, Адрижурка, Адрожуђа, Адрко, Адровита, Андозарка, Акивојка, Андут, Андогар, Акозарка, Акањка, Акуница, Азканец, Алошуђ, Алтичан, Амистан, Аладин, Ахавит итд. за која је лако знати, не само да нису ни народна ни србска, него да то и не могу бити. Објашњења су написана још с мање правца, а будући да су и услови, према томе свему, особити; буде закључено:

да се дело не може употребити и да се с тим одбору поврати.

Бр. 7. Буде одлучено да се за кандидате предложе одбору за дописне чланове г. В. Јагић из Загреба добро познат као лингвиста и од уредништва „Књижевника“ и др. Валтазар Богишић, који ради на правној књижевности, а за редовне чланове гг. Милан Кујунџић и Милан Јовановић професори овдашњи и то г. Јовановић, ако донде постане грађанином српским.

Бр. 8. Разговор се заподене о томе, како ће се веома слаба средства друштвена, која не залежу већ ни за садашњу слабу радњу, умножити, да би друштво тако могло боље радити о задатку своме. Нађе се да је то потреба с којом је у превећ тесној свези питање о развитку друштва, и одсек одлучи уручити ово одбору као предлог:

да се питање о повећању средстава друштвених, која су данас постала онолико мала, колико су се потребе и изискивања у друштва умножила за ово неколико година — од стране целокупног друштва код високе владе на ново покрене, а да се поред тога промисли о начину којим би друштво своје новчано стање поткрепило и с приватне стране, на пр. позивом богаташа на прилоге. Јер док се не стеку средства, живља се радња кренути не може.

XI. Седница одбора српског ученог друштва, држана дана 17. Октобра 1866 г. Били су: гг. Ј. Гавриловић председник друштва; чланови одбора: Др. Ј. Панчић, архимандрит Сава; и секретар и касир друштва Др. Јанко Шафарик.

Прочитан би и подписан протокол десете седнице одбора.

Бр. 110. Г. председник друштва износи земљописни и топографски опис Босне и Херцеговине, од једног Србина, који је сам прошао и описао те предјеле, и предлаже, да се тај саставак преда одсеку за науке природословне и математичне на преглед и оцену, које би закључено.

Бр. 111. Г. Јован Мостић, ђумрукџија београдски у пензији, поклања за архиву друштва оригинално писмо Карађорђево, писано на Мишару године 1806, његовом отцу Илији Мостарлији; које би примљено са великом хвалом.

Бр. 112. Г. архимандрит Сава, као председник од-

сека за науке моралне, језикословне и литерарне јавља, да је одсек тај прегледао песме скупљене од г. Теофила Петрановића, да је нашао, да оне по својој важности у смотрењу језика и садржаја заслужују, да се штампају, — зато је закључио предложити одбору, да овај у име друштва умоли нашу високу владу, да се скупитељу ти народни песама да награда од 100 дуката цес. за уступлење ове збирке; па да их друштво штампа о трошку владе; с којим предлогом одсека одбор се саглашава, и би закључено, да се тако пише од стране друштва г. министру просвете и црквени дела, и да се овај умоли, да издејствује код највишег места, да се ове песме издаду на корист друштвене касе.

Бр. 113. Исти г. јавља, да је одсек језикословни закључио, да се одломци еванђелија сврљишки у Гласнику наштампају, као важни за историју србске рецензије словенског превода светога писма, и да се дода снимак рукописа; — с којим предлогом одсека одбор се саглашава.

Бр. 114. Исти г. јавља, да је одсек за науке моралне, језикословне и литерарне, прегледавши саобштени му саставак г. Милоша М. Милојевића: „Народна имена лична,“ који је овај г. под известним условима поднео за друштвени Гласник, нашао да друштво неможе пристати на она условија, и да чланак није за Гласник, с тога, што она лична имена по великом делу нису србска, некаже се ништа где су и како су скупљена, а и објашнење написано је без довољне критике, — са којим закључењем одсека и одбор се саглашава, зато нека се рукопис г. писцу порвати.

Бр. 115. Исти г. архимандрит јавља, да је одсек језикословни закључио препоручити одбору, да се „типик светога Саве за Хиландар,“ што га је г. митрополит србски Михаил друштву послао као прилога за Гласник, штампа у Гласнику, но тако, да се увукавши се у овај нов препис русизми поврате у стару србску верзију, — на које одбор пристане с тим, да тај посао изврши секретар друштва као уредник Гласника, а коректуру да прегледа и г. архимандрит Сава.

Бр. 116. Исти г. архимандрит јавља, да је одсек за науке моралне, језикословне и литерарне закључио предложити одбору за кандидате на чланство друштва, и то за почастне чланове г. В. Јагића из Загреба, добро познатог филолога и уредника "Књижевника", и г. Валтазара

Богишића, писца отлични правни саставака у „Књижевнику;“ а за редовне чланове гг. Милана Кујунџића и Милана Јовановића овдашње професоре: са којим предлогом одбор се саглашава.

Бр. 117. Исти г. јавља, да је одсек закључио предложити одбору, да он од стране друштва покрене код високе владе питање о умножењу веома слаби новчани средства друштва, јер је развитак друштва најтешње скопчан са овом потребом његовом; на које одбор закључи ово питање оставити као предлог за скуп друштва.

Бр. 118. Редовни члан г. Милан Ђ. Милићевић преко секретара шиље као прилог за Гласник свој рукописни саставак: „Монастири у Србији;“ који се има предати на преглед и оцену одсеку за науке историјске и државне.

Бр. 119. Редовни члан г. Стојан Новаковић преко секретара подноси као прилог за Гласник: „Живот кнеза Лазара.“ Који је он преписао из једног рукописног сборника народне библиотеке, и који досад није штампан; који има се предати одсеку за науке историјске, да га прегледа и оцени, и да мишлење своје о њему одбору саобшти.

Бр. 120. Г. Милош М. Милојевић, први писар апелационог суда, шиље друштву свој рукописни саставак: „О српском гробљу,“ који је на руском језику већ штампан, но овде је обширније на српски преведен, — и који он под известним условијама подноси друштву као прилог за друштвени Гласник, — за који би закључено, да се преда одсеку за науке историјске и државне, да га прегледа и оцени.

Бр. 121. Г. члан одбора др. Ј. Панчић јавља, да директор Мокрогорског карантина г. Стојан Марић, има шест комада турски докумената, тичућих се породице кнезова старовлашки Рашковића, и да би их друштву на употребленье уступио, да се друштво на њега обрати, на које би закључено писати истом г. и умолити га у име друштва, да те споменике друштву саобшти.

Бр. 122. Секретар јавља, да су друштву дошле на дар или у замену сљедујуће књиге:

1. Од кр. пруске академије наука у Берлину, њени: Monatsberichte, aus dem Jahre 1865. Berlin 1866. 8°
2. Од цес. краљ. географијског друштва у Бечу: Mitheilungen der k. k. Geographischen Gesellschaft in Wien IX. Jahrgang. Wien. 1865 I. 8°

Које бише примљене с хвалом.

Прочитано и подписано у седници одбора, држаној дана 24. Новембра 1866 године, у Београду.

V. Седница одсека српског ученог друштва за науке историјске и државне, држана 28. Октобра 1866. год. Били су: гг. Др. Никола Крстић председник, чланови: Јован Гавриловић, Милан А. Петронијевић, Дим. Голубовић, Др. М. Спасић, Др. Јанко Шафарик, Панта Срећковић и Милан Ђ. Милићевић.

Бр. 1. Беше на реду да се реши за „Рукопис о боју косовском," који је г. Стојан Новаковић био поднео; али како је исти господин узео натраг тај рукопис: то се пређе на следеће предмете.

Бр. 2. Одбор шиље одсеку: „Нешто о кнезу Лазару из рукописа XVII. вијека," који је у народној библиотеци у Београду, што посла г. Стојан Новаковић. Би наређено:

да се овај рукопис штампа у Гласнику друштва.

Бр. 3. Одбор шиље одсеку састав члана, г. Милапа Ђ. Милићевића, „Монастири у Србији" на греглед и оцену. Наређено:

да рукопис тај прегледа и одсеку своје мишљење каже редован члан, др. М. Спасић.

Бр. 4. Г. Милош Милојевић, Мачванин, подноси свој састав: „О старим српским гробљама," на преглед и усвојење, захтевајући, да му се за исти одреди највећа награда, какву друштво може дати. Наређено би:

да састав тај прегледа и одсеку своје мишљење јаве чланови: др. Јанко Шафарик и М. Ђ. Милићевић.

Седница одсека за науке природословне и математичне држана дана 2. Новембра 1866. Били су: гг. др. Јос. Панчић, др. А. Медовић, проф. М. Рашковић, б. проф. Ем. Јосимовић, и др. Ј. Валента.

Бр. 1. Г. професор Панчић подноси одсеку „Опис Босне," израђен једним Србином, који је по Босни путовао, — јавља да је он тај опис прегледао. У њему је орографско-потамографска страна Босне по свима оним крајевима, куда је путник пролазио врло обширно описана, пак како таквога точног описа Босне у нашој ли-

тератури још нема, а како је и језик доста чист и прилично дотеран, то је речени пр. Панчић тога мишљења, да би то делце заслужило, да се у нашем Гласнику штампа, а да се писцу достојна награда (најмање 6 дуката цес. за штампан табак) да.

Одсек по свему усваја ово мишљење дра Панчића.

Бр. 2. Г. проф. Панчић јавља, да ће се око новог лета по обичају држати главна седница ученог друштва, и да ће се том приликом бирати и нови чланови. Он, проф. Панчић, желео би да се и наш одсек којим новим чланом подкрепи и предлаже за таквог почасног члана д-ра при Падованском универзитету, писца Флоре далматинске и издаватеља дела: Plantæ Serbicæ novæ aut rariores, г. Роберта Визијана.

По дужем дискутовању овога предлога одсек се сагласио.

Да како реченога г. Визијана тако и проф. при војеној академији г. С. Пантелића, писца хемије за потребу војене школе, ученом друштву за чланове препоручи, и то првога за почасног, а другог за редовног члана.

XII. Седница одбора српског ученог друштва, држана дана 24. Новембра 1866 год. Били су: гг. председник друштва Ј. Гавриловића, чланови одбора: архимандрит Сава, и др. Никола Крстић, и секретар и касир друштва др. Ј. Шафарик.

Прочитан би и подписан протокол једанајсте седнице одбора.

Бр. 123. Прочитано би писмо г. министра просвете и црквених дела № 3542 од дана 17. Новембра тек. г. којим се саобштава друштву: „да је Његова Свјетлост благоволила у договору са државним саветом решити, да се може издати 100 дуката цес. Теоф. Петрановићу, јеромонаху и учитељу у Сарајеву, за збирку српских народних пјесама, коју је српском ученом друштву послао, и која да се у правитељственој типографији без процента у корист српског ученог друштва наштампа, па да ову суму може друштво кад хоће из касе министерства просвете и црквених дела дићи; — на које би закључено писати истом г. Петрановићу, нека јави како да му се ти новци на његову признаницу доставе.

Бр. 124. У свези са горњим предметом на предлог г. председника друштва би закључено, да се посао око штампања и издавања ових пјесама повери редовном члану друштва г. Стојану Новаковићу, који се већ обећао, да ће се драговољно примити тога посла, и он да се позове да предложи одбору каквим начином да се то издавање изврши.

Бр. 125. Прочитано би писмо г. министра просвете и црквених дела № 3509 од дана 22. Новембра тек. г. с којим се шиље друштву буџет одобрен за друштво за 1867 рачунску годину; на које би закључено, да се новци из касе министерства финансије дигну, и у примање друштва уведу.

Бр. 126. Са писмом својим од нана 24. Октобра т. г. шиље овдашњи књижар и комисионар друштва г. Велимир Валожић, рачун за другу половину 1866 године, о предатим му у комисију књигама друштвеним, са 540 гроша чаршијских готових новаца; на које би решено, да секретар и касир рачун прегледа, књижару признаницу о новцима да изда, а примљене новце у примање друштвено да заведе.

Бр. 127. Члан одбора и председник одсека за нанауке историјске и државне г. Никола Крстић јавља, да је исти одсек закључио препоручити одбору, да се „Живот кнеза Лазара," који је редовни члан друштва г. Ст. Новаковић, као прилог за Гласник предао, у идућој свесци Гласника 21-ој штампа, на које закључење одбор једногласно пристаје.

Бр. 128. Исти г. Никола Крстић јавља, да је редовни члан друштва г. Стојан Новаковић причу о косовском бој у, што је саобштио био друштву узео натраг; знања ради.

Бр. 129. Члан одбора и председник одсека за науке природословне и математичне г. др. Јосиф Панчић јавља, да је исти одсек прегледавши рукописни састав ак: „Опис Босне и Херцеговине" закључио, да је тај састав ак вредан, да се штампа у Гласнику, и да се писцу његовом да награда од 6 дуката цес. за штампани табак; које закључење одсека одбор у свему одобрава.

Бр. 130. Исти господин доктор. Јос. Панчић јавља, да је речени одсек закључио препоручити одбору за кандидате на чланство друштва г. г. доктора Роберта Визијани, професора падованског универзите-

тета, списатеља Флоре Далмације и издаватеља дела: Plantæ serbicæ rariores aut novæ, за почасног члана, а г. Стеву Пантелића, поручика артиљерије и професора хемије при војеној школи, који је написао хемију за своје ученике, за редовног члана; са којим закључењем одсека одбор се подпуно саглашава.

Бр. 131. У свези са предходећом точком би закључено, да се секретар друштва увери од предложене за редовне чланове господе, оће ли се они чланства примити (по §. 6.), и потом да јави (у смислу §. 9. устројства друштва) гос. министру просвете и црквени дјела њиова имена.

Бр. 132. Дошло је друштву с поштом рукописно дјело „О Богомилима“ са запечаћеним писмом управљеним на друштво, а означеним истом девизом, којом је означен и рукопис, — које се шаље у сљедству објављеног од овог друштва наградоносног питања; — за које би закључено, да се до конца рока причува, докле се даље о њему не реши.

Бр. 133. Преко г. архимандрита Саве, члана одбора, подноси неименовани писац превод са руског, „Живот и дјела светих словенских просветитеља Кирила и Методија,“ који је руски написао и штампао у 4. књизи Чтенія общества историйскоъ у Москви године 1846. митрополитъ Филаретъ, — за који би закључено, да се преда на преглед и оцену одсеку за науке историјске и државне.

Бр. 134. Друштво учеће се у Бечу србске омладине „Зора“ писмом својим од 5. Новембра тек. год. моли ово друштво, да му пошље на дар своје књиге, осим Гласника књ. I. до XI. које већ има, на које би закључено, да се истом друштву пошље по један комад од свију књига, што је ово друштво издало, а од којих још има повише комада.

Бр. 135. Почасни члан овог друштва, господ. епископ ужички Јаниће, с писмом својим од 8. Октобра тек. год. шиље друштву сва акта покојног кнеза Васе, што су досад чувана у Карановцу, на употребленье, — на које би закључено, како ту може имати важни акта, то да се за ово јави г. министру просвете и црквених дјела, па ако се нађе да би та акта имала уђи у државну архиву, нека он изволи што за сходно нађе наредити.

Бр. 136. Секретар јавља, да су дошле друштву на дар или у промену сљедујуће књиге:

1. Од цар. кр. академије наука у Бечу:
Sitzungsberichte, philosoph-histor. Classe Bd. 52 Heft. 1. 2. bis 4.
Mathematisch-naturw. Classe. Jhrgg 1866. I. Abtheil. № ½ ¾ 5. 6. — II. Abtheil. № 2. 3. 4. 5. 6. и
Almanach за годину 1866.

2. Од г. Ченгерије и Лоњаије уредника часописа: Budapestí Szemle; Uj folyam: 14 до 20 Füzet. Pesten. 1866. у 4 књиге.

3. Од Смитсоновог завода у Вашингтону у Америки:
Annual report of the board of regents of the Smithsonian Institution. Showing the operations for the year 1864. Washington 1865.

Које све бише примљене с хвалом.

Прочитано и подписано у седници одбора дана 28. Новембра 1866 године. У Београду.

XIII. Седница одбора српског ученог друштва, држана дана 28. Новембра, 1866 године. Били су: гг. председник друштва Јован Гавриловић; чланови одбора Др. Јос. Панчић, Др. Ник. Крстић, архимандрит Сава, и секретар и касир друштва Др. Ј. Шафарик.

Прочитан би и подписан протокол дванајсте седнице одбора.

Бр. 137. Како по смислу §. 31-вог друштвеног устројства сваке године има из одбора иступити његов најстарији члан, и нов се избор учинити а ред је по старешинству на председнику одсека за науке природословне и математичне, то би закључено, да г. др. Јос. Панчић сазове речени одсек, па да га позове нека изберe три кандидата за председништво одсека, како би одбор могао исте предложити г. министру просвете и црквени дјела, да назначи из њих једнога за председника тога одсека.

Бр. 138. По §. 33. устројства друштва одбор има поднети скупу известије о раду и о стању друштва, које секретар мора најпре у одбору прочитати, би закључено:

да секретар то известије напише и да га у седници одбора дана 19-тог Декембра т. г. прочита.

Бр. 139. Г. министер просвете и црквени дела с писмом својим № 3684 од дана 1. Декембра т. г. шиље друштву овом као прилог за Гласник, рукописни састав: „О отношајима Русије к Србији од год. 1806 до 1812,“ који је питомац српски учећи се у духовној академији у Москви Никетић посрбио из часописа „Русскогъ Вѣстника за г. 1863.“ и послао овамо на г. министра са писмом, у ком изјављује жељу, да се тај његов састав штампа у Гласнику, — на које би закључено, да се преда одсеку за науке историјске и државне на преглед.

Бр. 140. Секретар јавља, да су дошле друштву на дар или у замену сљедујуће књиге:

1. Од редовног члана друштва г. Филипа Христића које је он превео:
   О основним школама у Америци. У Беогр. 1866. 2 комада.
2. Од г. Андрије Станковића: Добротворъ за младе и одрастле. 2° изд. у Београду 1866.
3. Од крал. пруске академије наука у Берлину: Monatsberichte, Augustheft. 1866.

Које бише примљене с хвалом.

Прочитано и подписано у седници одбора, дана 19. Декембра 1866. у Београду.

Седница одсека за науке природословне и математичне држана 5. Декембра 1866. године. Били су: гг. председник одсека Др. Јос. Панчић, чланови: професор Јосимовић, професор М. Паниħ, Др. Ј. Валента и Др. Аким Медовић.

Бр. 1. Председник одсека јавља, да по устројству ученога друштва најстарији члан одбора, после године дана ваља да одступи и другим се замени. Најстарији је члан одбора био председник овога одсека, с тога је одсек приступио избору замењеника и кандидисани бише:

1. Професор Јосимовић,
2. Доктор Медовић, и
3. Професор Рашковић.

Овај избор одсека да се саобшти одбору.

VI. Седница одсека за науке историјске и државне, држана дана 16. Декембра 1866 године у Београду; Били су: гг. председник Др. Никола Крстић; чланови: Јован Мариновић, Рајко Ј. Лешјанин, Дим. Црнобарац, Ф. Христић, Милан А. Петронијевић, Милован Спасић, Јанко Шафарик, Сергије Николић, Панта Срећковић и М. Ђ. Милићевић.

Бр. 1. Редовни члан г. Мил. Спасић прегледавши чланак редовнога члана М. Ђ. Милићевића „Монастири у Србији," изјављује да тај састав ваља штампати у Гласнику, а писцу предлаже, да се да награда по седам дуката ћес. од штампанога табака.

Ово мишљење усвоји подпуно и одсек и нареди, да се по овоме даље шта треба уради.

Бр. 2. Ред. чланови др. Ј. Шафарик и М. Ђ. Милићевић, који су прегледали састав г. Милоша Милојевића, „О старим србским гробљама," подносе на писмено свој извештај о томе раду изјављујући, да се тај иначе интересан чланак неможе, по њихову мишљењу, примити у Гласник докле писац неби учинио неке измене у њему.

На то са прочиташе нека места, која су у извештају забележена и нађе се, да се чланак тај, такав какав је сада, неможе примити у друштвени орган, с тога се нма вратити г. писцу.

Бр. 3. За чланак „Кирил и Методије славенски просветитељи," који је преведен с руског језика а написао га је пок. митрополит Филарет и наштампао у „Чтенія въ императорскомъ обществѣ истор. и древности русскихъ при Московск. Универзитетѣ 4. Москва 1846." Би наређено:

да га прегледа и одсеку своје мишљење о њему јави г. Сергије Николић.

Бр. 4. За чланак г. Светозара Никетића правительственога питомца у Москви; „О одношајима Русије к Србији од 1806 до 1812. године, који је он по рускоме прерадио и преко господина министра просвете и црквени дела друштву послао. Би наређено:

да га прегледају и свој суд о њему одсеку јаве: г. председник Никола Крстић и члан Панта Срећковић.

Бр. 5. Председник одсека г. Никола Крстић предлаже, да се за дописног члана кандидира гос. Рачки, отлични историк и књижевник у Загребу.

Једногласно би предлог примљен и наређено, да се даље шта ваља уради.

Въ лѣто ѡ сѧнсна и ст агодѧ ха · аз ьр абьвн
в костанднь ѵ ьць · аз овомьвон снль
граматнікь написахь книгы сиѥ
презвитерю геѡргию азовомь пѵ
радославоѵ · въ градѣ свр ьлизѣ · въ
анницрѣ иванла · и при ѥ пп ѣ нише
вьсѣмь никоднмѣ · вл ѣ г ѵ п з ·
инди · з · ѥгн стоѧхоѵ грьцн подь
градомь тр ьновомь · дамлювисе
ѡцн и братиѥ · до кого до ндоѵтьки
гисиѥ · ѵтѣте исправлѣюще аме
не грѣшнаго не злословите ньпа
ѵебл вте · дан ва бъ простить и прѣ
ст аѥгомтн · амнь амнь амнь ·

I.

прьвѣнець: и марѳа и мариѥмоу
ѥь: ісоуже рождьшоусе вьси
ѳлеѥмъ и іудѣисцѣ мьвьдани
и родацра: се вьлсви ѿ вьстокь
приидоуть вь іерлимь глоуще: где

I.

боудетъ въ немъ и стоуникъ
водъі · въсхлепающъ въ живо
тъ въчуні · глаѥмоуже на ги
дажлиснюводоу · да не жеждоу
ни при хожоу поуръпати: гла
ѥніісъ · и дни пригласи моужа
своего ·

II.

и на два ѿ оученикь · глаи
мьсимонь петрь · и доуры
бьіловити · и рѣше ѥмоуи
деньмь · стобож · и и дж и
вьлѣ зжвьіко рабь · и вт жно
щь не ѧ сѧ ни чесоже · оутрю
же бьівшю абьіѥ стане ьпри
брѣзѣ · и не познаше же оуче

ГЛАСНИК

СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

КЊИГА IV.

СВЕСКА XXI. (СТАРОГА РЕДА).

У БЕОГРАДУ,
У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ 1867.

ГДЕ ЈЕ ШТО.

Страна.

1. Манастири у Србији од М. Ђ. Миличевића . . . . 1.
2. Служба и живот св. Ђурђа Кратовца. По рукопису XVII. вијека спремио за штампу Стојан Новаковић . . 98.
3. Нешто о кнезу Лазару. По рукопису XVII. вијека спремио за штампу Стојан Новаковић . . . . . 157.
4. Висине неких места у Србији, као што их је барометром мерио бар. Хердер, Бује и Хан . . . . . 165.
5. Покрети у Босни између 1820 и 1832. По Л. Ранку и Р. Куниберту од Милорада Поповића Шапчанина . . 171.
6. Родословіе сербскіи царей. Спремио за штампу П. С. Срећковић . . . . . 226.
7. Филип Мезијер о цару Стефану. Приложио Ђ. Даничић 277.
8. Из „Описа Босне и Херцеговине“ од једног родољуба 289.
9. Натпис у цркви села Богдашића близу Котора. Приложио Иларион монах . . . . . 359.
10. Некролози:
    а) Милоју Лешјанину . . . . . 362.
    б) Владици Платону Атанацковићу . . . . . 368.
11. Радња српског ученог друштва. . . . . 372.

МАНАСТИРИ У СРБИЈИ.

„Il n'est âme si revesche qui ne se sente touchée de quelque révérence à considérer cette vastité sombre de nos églises, la diversité d'ornements et ordre de nos cérémonies, et ouïr le son dévotieux de nos orgues, et l'harmonie si posée et religieuse de nos voix; ceux-mesmes qui y entrent avec mespris sentent quelque frisson dans le coeur et quelque horreur qui les met en desfiance de leur opinion.“

Монтењ, Essais, II, гл. XII. У изд. Leclerc-a Paris, 1844. II, стр. 264.

Ето како се изражава човек, на кога се не може нико потужити да је сувише занет за веру и за цркву. Његове речи садрже толико лепоте и истинитога осећања да се не могах уздржати а да их не ставим у прочеље ономе што наумих проговорити о манастирима у Србији.

Ја сам имао срећу собом походити готово све манастире у Србији; у многима од њих молио сам се Богу у различита доба од године, у различитим приликама и у различитом расположењу своје душе, па ми је пријатно потврдити: да сам у век осећао оно што Монтењ вели да се тамо мора осетити. Може бити да није толико сама религијска пола, колико истоветност ових споменика старине с прошлим народним животом, с минулим белим и црним

данима племена српскога, показивала нада мном толику своју владу, тек свакојако он погађа осећања ако им баш и не би извор или причину потпунце означио био.

Доиста колика осећања може изазвати сам један поглед, бачен, на прилику, на Студеницу, Љубостињу или Манасију? Та богомоље ове, окром што јуначки осташе верне намери, којој их свети *ктитори* њихови наменише, претрпевши тога ради големе муке и невоље, служе нам данас као светао доказ и за побожност и за цивилизацију наших старих. По њима се познаје да су царске задужбине; познаје се

„Е смо царовали.“

А окром тога, избоденим очима на својим иконама, онакаженим предметима дивне сечивице, огорелим и порушеним сводовима и кубетима својим, свака та задужбина казује и казиваће увек потоњим појасима какво се вандалство разли по земљи Немањића, по што неста те снажне лозе, и по што се Косово напоји српском крвљу. У тим богомољама по најдуже оста не угашена ватра слободнога живота; у њима се, махом, писаху догађаји, који се, гори за горим, ређаху по пространом Душановом царству; у њих се, и у најцрње дане, скупљаху ојађени Срби да проговоре о прошлом животу, о тадашњим мукама и о оном што може иза тога бити. И баш кад се небо беше наоблачило са свију страна, *манастири* и *зелене горе*, *калуђери* и *хајдуци*, *петрахиљ*, *шешана* и *гусле* повраћаху у жиле већ малаксалу снагу и сваком напомињаху да ће, данас или сутра, доћи земан да ваља војевати,

„За крст часни крвцу пролевати.
„Сваки своје да покаје старе.“

Калуђерство, које се у хришћанској вери јави око 270. године после Христа, кад оно св. Антоније скупи различите поједине пустињике у једну општину с неким правилима за живљење, дошло је међу Србе онда кад и вера Христова. Но тек од времена Немањића оно постаје значајније и тим моћније да утиче у судбину народну.

Да је калуђерство свуда остало онако како је било у своме постанку, онда оно никад не би могло толико утицати на народ колико су утицали наши калуђери. Калуђерство је, у последњој анализи, служба веома егоистична. *Ко пресече све своје сношаје са светом; ко презре свет и одбаци све што је светско; ко побегне од људи да живи сам у пустињи мислећи једино о Богу и кајући се за своје грехе, — за тога се каже да врши највеће јунаштво у славу имена божјега; каже се да узима на се анђелски лик и броји се међу војнике Христове!*

Тако се опредељује калуђерство у нашој православној цркви.

За римску цркву пак каже г. Монталамбер, на кога речи она се за цело не ће срдити: „La vie monastique est le plus noble effort qui ait jamais été tenté pour lutter contre la nature corrompue et pour approcher de la perfection crétienne.“ [1]

Не можемо ићи за развитком историје калуђерства. Али морамо казати да српско калуђерство, остајући у опште свакад везано за свет и светске

[1] У Etudes morales et politiques г. Лабулеја Paris, 1862. стр. 128.

послове, беше подељено, по спољном облику, на три реда од којих

у *први* иду који приме расу и камилавку: *прости монаси*;

у *други* који приме малу схиму и даду обете:

а) да живе испоснички до своје смрти у манастиру,

б) да буду увек девојачкога стања,

в) до смрти, без поговора, да слушају што им старији заповеди.

За овима долазе

у *трећи* ред они који приме *велику схиму*; но ови се не смеју ни састајати с људима. У српској цркви ових последњих није никада ни било, осим ваљда појединих врло ретких случајева.

И ако по свему спољноме српско калуђерство бејаше продужење онога егоистичкога калуђерства, ипак се оно никад није туђило од земаљске судбе народа, у коме је постало и стајало.

Немањићи сви из реда тако рећи надметаху се ко да озида лепши манастир, као задужбину себи; а и други великаши и богати људи не штеђаху блага да подижу себи задужбине.

Они који подизаху манастире снабдеваху их селима и великим имањима, скупљаху у њих калуђере и предаваху им те своје задужбине повељама, у којима одређиваху како унутрашњи поредак у обитељи тако и у опште држање свештених слугу у тој задужбини.

Калуђери дакле бејаху уживаоци тих великих добара по правилима за монашки живот и по хрисовуљама *благочастивих ктитора.*[1]

У отплату за ова добра калуђери су се трудили око развитка књижевности и око распростирања просвете у народу. Има се узрока мислити да су манастири били у једно и учионице где се, осим вере, учило и све друго што је, за оно време, било нужно свакоме одабрану човеку а нарочито чиновнику државном.

Манастири, у које силажаху и блиски рођаци владалачки, нису били неудесна места, нити калуђери, који у своју дружину могаху бројати и светога Саву, неудесни трудбеници, да се тамо научи и Краљевић Марко те да „зна књиге цароставне“ и да може „у цара писар бити,“ и Милан Косанчић, који „зна турски и арапски.“ Краљ Стефан, потоњи цар српски, у једној дипломи, датој манастиру Хиландару (Monumenta Serbica, у Бечу, 1858., стр. 120—122) изреком каже да је оцу његову, краљу Стефану Дечанском, био учитељ јеромонах Андоније, башта[2] манастира Хиландара.

Ако се још сетимо да је у оно време, и уз опште образовање, религијска пола свуда била јака: онда ће се још мање моћи одрицати, да су наши манастири били школе за свеколико обучавање

---

[1] Закон Душанов 36. Прѣдаде царство ми игоуменомь цркви, да обладають вьсѣмь имѣніемь монастырскимь и коньми и овцами и инѣмь всѣмь. О всѣхь да су волни що е прилично по поути и правдѣ *и како пишеть Хривосоль светыхь ктиторь.*

[2] *Башта* се звао у Хиландару старешина млађи од *игоумна* и старији од *икономa* и *вклисијарка.*

онога доба. А и где би се, осим манастира, могли изучити толики писмени људи онога доба, свештеници, државници а да та места не буду нигде поменута ни запамћена?

Према томе мислим да не ћу погрешити ако кажем, да су српски манастири, у прва времена, грађени и обдржавани у тројакој намери: а) као богомоље, б) као народне школе,[1] и в) као у опште добротворни заводи.

А то је учинило да српски калуђери буду у многоме другојачији од хришћанских калуђера првих времена на истоку.

За данима среће и славе дођоше дани несреће и понижења. Стече се оно што рече војвода Милош; Турци освојише српску земљу. Изгибе „све што беше добро и честито,“ а остало се разбеже *јако овци не имѹще пастирѹ* веле наши домаћи летописи; и где оста да се најдуже не угаси и нај-

---

[1] У животу кн. Лазара који се находи у рукопису једном из XVII. века у народној библиотеци у Београду број 23. каже се за манастир Раваницу како ту кнез Лазар: и болницоу оустровь вь оупокоеніе болѣщимь инокомь и страннимь и р слабліеннимь, што јасно потврђује горњу мисао. Окром тога напомињем овде и онај у 32. броју Матице красни чланак нашег даровита писца, г. Чед. Мијатовића о Ст. Немањи, у коме он каже: „да манастири у српској држави старој *нису само пустињице окићене златом и сребром и шареним мрамором, у које се приорисци склањају да метаншу и да посте — него су школе за омладину, слободне гостионице за путнике, јавни заводи за негу болесника и заводи који у неколико одговарају данашњим сиротињским кућама и брзи полиције о издржавању сиротиње.*“

упорније на ново ложи слободна српска ватра? У манастирима![1]

Турска сила прекрили све, од Црнога до Сињега мора. Кад је не сузби Косово: онда малена беше снага појединих мишица које јој се жељаху одупирати и одупираху. Ко год, дакле, осећаше још бујне снаге или челичнога постојанства да се бори за свој род, он се узмицаше или у гору или у манастир па тамо на различан начин продужаваше борбу за одбрану својега имена и племена.

Дуго се протеже ово несрећно стање нашега народа и то беше време највећих заслуга наших манастира и калуђера.[2]

И кад на ново зарује зора слободе Србији, ми у првим редовима находимо и дугу браду и оштру ђорду: олтари не умукоше, а толика бојна поља оквасише се крвљу јунака — калуђера у поредо са световним вођима.

И то је најочевиднији доказ за оно што рекосмо, да калуђерство наше никад није било онако какво се находило на истоку.

Србија дахну слободном душом и манастири представише благо нецењено: један по један јављају

[1] А П. Ј. Шафарик у Časopis-у českého Museuma 1842. I. 96. међу осталим каже: . . . . . „Свеколико књижевно образовање и многе гране индустрије, колико тога могаше бити у оно ратно и бурно време, утекоше у манастире српске и ту се причуваше за неколико векова. Манастири грчки, српски и бугарски били су школе не само за побожност и науку, него и за оно мало уметности што је онда било (живопис, резбу, и т. д. и занате).

[2] Гл. чланак Др. М. Спасића у I. Гласнику Друштва Српске Словесности у Београду 1847. стр. 150 и 151.

се од туда толики споменици старе књижевности и управљања, и за кратко време, из манастирске тишине изидоше на видело и посташе имаовина свега просвећенога света, обилне збирке српских монумената књижевних, доказа наше прошле славе и потпора будућим тежњама нашим.

Каква је тек ово голема заслуга наших манастира!

Но у свету се све мења: мењају се људи, мењају се и сви њихови одношаји. У Србији, по што сила турска би сатрвена, јави се другојачији живот. Образоваше се друге средине, други радини на народним пословима. Ко год осећаше у себи умне и физичке снаге, ко год тражаше рада, славе, спомена, а не бојаше се мукâ, борбе, терета, тај се упућиваше тим новим срединама где се стицаху послови народни. С тога сада у манастире и долажаху људи којима тај живот беше немио, досадан, осудан. Манастири се обрнуше само у скровите богомоље а калуђери постајаху све више тек обични духовници.

Народ, збацив са себе турски јарам, виде пред собом сву многостручност својега живота и баци се да обрађује, да развија све те различите стране. Манастирима се сада поклањао тек део народне пажње место што је пре тога сва радња народна могла се развити и показати једино у тим приликама. Све струке народнога живота тргоше напред. Пођоше и манастири, али не у оној сразмери у каквој

би да они, и по ослобођењу, осташе једини предмет народне бриге и жртава.

Та околност наведе многе, који веома милују манастире, да мисле да ће манастири пропасти, нарочито још с тога, што се тешко ко хоће да калуђери.

Мени се чини да је ова брига не основана. Рекао бих да ће увек, докле год траје ове наше вере, бити душа, које ће притицати к олтару да се склоне од света; биће срца, која ће, рањена у свету, бегати у самоћу да бољу своју лече. Затворити и уништити ова уточишта, чини ми се да би била неправда коју ништа не може оправдати. Што се тиче мене, ја бих рекао да би било веће јунаштво и да би боље приличило Хришћанину, остати међу људима и с људима него се саможиво затворити у манастирске стене, те своје спокојство ограђивати, не мареći за цео други свет, који је сав чедо божје; да би, велим, било боље давати људима пример трпљења, себепреговарања и благости. Али ако баш чије срце жели да се уклони од света у самоћу да тамо размишља о људском ништавилу и божјем свемогућству; да носи вериге место појаса, да се испашта и злопати, што бих му се ја противио? Зар је побожност кривица, те да закон крати Хришћанину водити свој живот како му се мили? Кад се и пороку оставља широко поље, под условом да не ремети јавни мир, за што би се мирним душама кратило скупљати се пред иконостасе?

Но овде има нешто без чега је тешко пристати на све ово што поређах довде: не треба на име у манастире примати подмлатке, у којих би обети били

под сумњом; не треба допустити да се породице осиромашавају у корист обитељи, нити дозволити да монаси могу безгранично развијати жеђ за имањем, која је тим опаснија што се представља као да бива у славу имена божјега. Још једном приликом[1] помињао сам како је неудесно то што манастири држе нурије, како би неки између њих много користнији били да се обрну у мирске цркве а сада додајем: *да би неопходно било, по што је већ ишчезло начело манастирске автономије,* увести јаку дисциплину у братство, јер без тога не само да нема реда ни напретка манастирима, него се готово сваки дан могу да понављају сцене које су за свако осуђивање.....

Пустивши напред овако неколико речи о манастирима ја ћу сада, по именима округа, поређати кратке описе свију наших 42 манастира, који данас служе у Србији. Или боље да речем: изложићу збирку свију записа и бележака које се у коме манастиру находе; по чем ми је то и била главна намера, да те записе колико толико изнесем на видело а неке и од пропасти сачувам.

Још године 1836., на предлог пок. митрополита Петра, нареди пок. кнез Милош да се попишу сви манастири и све цркве у Србији. За тај посао бише састављене комисије којима се дадоше упутства за извршење тога рада. Комисије, како која умеде, из-

[1] „Вила“ број 48. стр. 582 од 1865.

вршише тај посао и своје описе послаше, а они се оставише у архиву где се и сада находе.

И ако сам се код неких манастира врло мало користио овим комисијским описима, опет сам, са захвалношћу иставио, у почетку свакога округа, имена оних људи, који састављаху коју комисију; за сам пак свој рад служих се и другим писцима а највише својим запискама.

Овако састављен опис тих 42 манастира намењујем за „Гласник“ држећи да му је, као грађи за познање Србије и Срба, најпристојније место у том друштвеном органу.

Манастири су, као што већ рекох, поређани по азбучном реду имена округа, у којима су, а после свију долази преглед њихове готовине, коју су имали 1839. а коју 1864. године.

18. Септембра 1866.
у Београду.

М. Ђ. Милићевић.

I.

У АЛЕКСИНАЧКОМ ОКРУГУ.

(Комисари бејаху: *Поповић*, помоћник окружног алексиначког начелства, каваљер; *Матеја Миличевић*, прота окружни; *Стефан Богојевић*, члан суда, и *Павле Караматић*, писар).

1. МАНАСТИР СВ. РОМАНА.

За овај манастир причано ми је да га је подигао неки слуга кнеза Лазара, који је на том месту, чувајући стоку кнежеву, добио у утвари заповест да сазида цркву св. *Роману*. И то је учинио. Међу тим комисија, која 1836. године, по заповести пок. кнеза Милоша, пописиваше манастире, каже да је овај био сама развалина до 1795. У то доба пак дође некакав *Ђорђе Пиле*, из Турске, на те развалине да се лечи. Њему буде боље и оздрави па за то настане око људи из околних села те скупи до 300 гроша и оде натраг да моли за ферман. После три године донесе он из Цариграда ферман, који допусти да се тај манастир обнови. Народу је било драго што ће имати близу богомољу па својски настане да се манастир обнови. Највише се трудио око тога посла неки *Живко Крстић* из Прњавора, што сведочи и запис на женским вратима манастирским.

Манастир овај готово је већ у селу. Озидан је од камена и врло здепасто. Дугачак је 24 корака, широк 9 а висок 5. На десној страни има мали један сводић за који се казује да је гроб св. *Романа*.

Многи народ долази овоме манастиру на *„исцеленије.“*

Манастир св. Романа је крај Мораве Бинче, онде где се ова прелази кад се из Крушевца иде у Алексинац. Од св. Романа до Алексинца има $3^1/_2$ сахата а до Ражња 1 сахат путовања.

Манастиру св. Романа храм је *Ваведење* (21. Новембра) а сабор се купи на *вел. Госпођу* (15. Августа). Ова му села чине нурију: *Рутеваг* са 124 куће; *Вукашиноваг* 54 к.; *Јабуковаг* 25; *Јасења* 29; *Праскоча* 33; *Манастирско* 20; *Малетина* 28; и *Церова* са 12; свега 435 кућа. Године 1864. имао је готових новаца 6859 гр. и 14 пар. чар., а није се могло дознати колико је имао готовине године 1837.

У овом манастиру умре 16. Октобра 1862. владика *Стеван Ковачевић.*

2. МАНАСТИР СВ. СТЕФАНА.

На 3 сахата хода, од приливе, од Алексинца к северо-истоку, у планину идући лежи овај манастирић. Озидан је од камена и има једно кубе. Дугачак је 17 корака а $7^1/_2$ корака широк. Малтерисан је и споља и изнутра. Над вратима манастира изнутра има запис овај: „Благоволеніемъ отца, вьпльщеннюмь сина и освященіемь светога дѹха, азъ Германь смиренын и последны къ нинокихь потрѹдихь се о томь и вьзмогохь къ ѹстановленнымъ (тако) общежителнемъ (тако): да егоже изволи Богъ поменетъ (тако) по мнѣ вь немь жити и начелствовати: молю и закланию светимь дѹхомь ꙗко да неразорить нь и потврдить; аще ли кто дрзнеть разорити, да разорить

ѥго Богъ и да ѥ проклетъ..... Храмь сїи въ дни благовернаго кнеѕа Стефана въ лѣто ѕ. ц. ѕ. † (= 1399) Азъ кнеѕь Стефань сь братомь монмь Кльканомь приложихь Кривѣ Моравѣ со всѣми старинами и во — и с виногради у Липовници. Слава сьвршителю Богу вишнему[1] — — — —"

Овај натпис сад је покривен кречом тако да се не зна ни где је био; тако светотатски поступају неки манастирски настојници с овим тапијама од наше прошлости . . . . . .

Манастир овај зове се иначе и *Липовац.*

Манастиру овоме храм је *Преображење* (6. Августа) а тај дан се и сабор ту скупља.

Ова су села нурија манистиру Липовцу: *Станци* 41; *Катун* 61; *Липовац* 42; *Црна бара* 25; *Добрујевац* 39; *Пруговац* 28; и *Брујмир* 25; свега 261 кућа.

Године 1864. имао је готовине свега 3076 гр. и 12 пар. чар. а године 1837. није било ни једне паре.

---

[1] Monumenta Serbica стр. 245 и 246, и Гласник I, 184. г. Срежњевски је погрешно прочито годину те је запис овај однео чак години 1199.

II.

У БЕОГРАДСКОМ ОКРУГУ.

(Комисари бејаху: Смедеревски прота, *Јосиф Стефановић*; члан окружног смедеревског суда, *Сима Радојковић* и помоћник окружног београдског начелства, *Јанко Махаиловић*).

1. МАНАСТИР РАЈИНОВАЦ.

Међу манастирима који су описани од 1836—1839. године нема манастира Рајиновца, који сада служи. Мора бити да та богомоља није била оправна у оно време, јер пре тога, године 1827., као што казује пок. Ј. Вујић (у своме „путешествију по Србији, стр. 307.) манастир је тај служио. Г. Вујић доноси и овај запис из њега: „Изволенїемъ отца, поспѣшенїемъ сына и совершенїемъ свѧтаго дꙋха, совръшисе свѧтыи храмъ пресвѧтыѧ владꙋницы наше Богородицы и присноде҃вы Марїи ꙋестное рождество еѧ, трꙋдомъ и поштанїемъ госп. архимандрита Герасима Студенїꙋанина еромонаха Мелетїѧ и кнеѕа Стефана, Дмитра Стефановнѣа, тогда царствꙋющꙋ Сꙋлтан-Селимꙋ и митрополитꙋ Меѳодїю 1793.“ — Доцније овај је манастир оправљан, па не знам да ли је запис овај сачуван.

Рајиновац је од Београда далеко око 5—6 сахата а од Гроцке ваљда нема ни пун сахат. Код тога манастира купи се велики сабор о малој Госпођи (8. Септембра) сваке године.

Прича се да је ову цркву први пут подигао *Стеван Андрејић, Палалија* обор-кнез бегаљички, кад му је неки архимандрит студенички *Ђерасим* дошао са св. краљем враћајући се из Немачке а не смејући од Турака даље у Србију упуштати се.

У тој његовој цркви — Рајиновцу — почивао је неко време св. краљ. Кад Турци, пред устанак народни 1804. године, почну сећи народне кнезове, погубе они и *„кнеза Палалију из малена села Бегаљице,“* а родбина га сахрани код његове задужбине *Рајиновца*. И данас, с источне стране цркве, има плоча с овим надписом: *Здѣ почиваетъ рабъ божи Стефанъ Андрѣевићъ обор-кнезъ бегалички. Пострада и погибе за ристянѣ. Богъ да прости нѣму душу. Подписа ову плочу Мія Янковићъ* 1804. год. Уз ову плочу је и гроб Палалијнога сина *Ристе*.

Ова села чине нурију манастиру Рајиновцу:

Умчари 130; *Дражањ* 67; *Бегаљица* 115; *Пударци* 67; и *Камен до* 55; свега 434 куће.

Године 1864. Рајиновац је имао готовине 11.090 гр 4. пар. чар.

О овом манастиру, осим пок. Јоакима Вујића, за кога сам раније помињао, писао је и г. Ј. Веселић у 80. бр. Световида за 1861. годину.

2. МАНАСТИР РАКОВИЦА.

На два сахата од Београда идући уз речицу Топчидер, повише села Кнежевца у једном десном притоку топчидерском, находи се овај манастир. Прича се да је он био у врх села Раковице, више механе раковичке, куда пролази крагујевачки друм, па је,

од турскога зулума, премештен на садашње место. Црква слави светога Аранђела, али се сабор купи о великој Госпођи (15. Августа).

Прича се да је њему основалац био св. Сава, чија се и „испосница“ налази у брегу, недалеко од манастира, на северној страни, али је то тешко веровати. По свој прилици ова је богомоља начињена тек доцније, по што је турска нога опоганила српску земљу.

У Гласнику XX. (III). стр. 229—235. штампана су два документа која се тичу манастира Раковице. Једно је грамата рускога цара Петра великога, коју даде игуману раковичком Григорију 30. Јунија 1701. год. за слободан пролаз кроз руске области до Москве ради милостиње; а друго је уговор, којим су се Раковица и Ремета у Фрушкој Гори договорили 14. Септембра 1739. да буду један манастир под једним игуманом.

Осим тога нема никаквих записа нити се што друго за манастир тај могло дознати до то, да је 1823. године дошао у њега игуман Пајсије Радонић, из пећске патријаршије, и много се трудио да манастиру подигне забран, који му је сада главна имаовина, а и иначе да га унапреди.

Покојни кн. Милош начинио је ћелије 1822.[1] год., а Њ. Св. кнез Михаило и госпођа Томанија Јвр. Обреновића помогоше године 1862. и доцније, те је та богомоља обновљена са свим тако да не може човек да

[1] Топографски речник врачарског среза од г. Ал. Богића у XIX. Гласнику 216.

позна ништа старо у њој. Осим тога начини госпођа Томанија и нове ћелије и кулу за звона.[1]

Ова села спадају у манастирску нурију: Бањица 23; Жарково 101; Јајинци 25; Кнежевац 50; Раковица 23; Ресник 66; Рушањ 53 и Сремчица 63; свега 404 куће.

Раковица је имала 1864. године готовине 42.233 гр. и 22 пар. чар.

Код цркве, од северне стране, гроб је јунака *Васе Чарапића*, који јуначки погибе ноћу, 29. Новембра 1806. у јуришу на Београд да се отме од Турака. Пао је, по казивању пок. Петра Јокића, негде између Стамбол-капије и зиданих *водовода*. Док се, идући пред својима, обрнуо и рекао: „За мном браћо, па се не бојте;“ Турчин га, према светлости од машала, смотри и устрели међу кукове па избије олово кроз мали трбух. „А, изеде ме пас! закон му је..м; не бојте се, ено пева Чамџија; Београд је наш!“ То му бејаше последња реч. На пушкама га изнесу до на Таш-мајдан Кара-Ђорђу, који се заплака за њим као дете. После га однесу у Раковицу и сахране где и сада бораве његове јуначке кости. Лака им српска земља!

---

[1] Гл. путешествіе по Србіи Іоакима Вунча у Будиму 1826. стр. 304.

[2] Неки *Милосав Чамџија* родом из Борка био је велики јунак а за господство није марио. Био је први момак код кнеза Симе. Свога века само се био и певао. Имао је небројено рана: и грло му је проваљено било куршумом да никад није могао јести чорбе; али је опет могао запевати да се далеко чује и увек би целу војску веселио. 29. Нов. 1806. продре с београдском нахијом на шанац, освоји топ, седне на њега и запева. Чарапић му чује глас и не мареći што изднше повиче својима: „Београд је наш, пева Чамџија.“ Кад је кнез Милош 1815. отимао Палеж, Чамџија погине баш код Колубаре, иза некаке врбе.

III.

У ВАЉЕВСКОМ ОКРУГУ.

(Комисари бејаху: прота ваљевски, *Петар Сајић*; члан суда окр. ваљевскога, *Петар Јокић*, и помоћник начелства, *Јефрем Гавриловић*.

1. МАНАСТИР БОГОВАЂА.

„Црква је висока 3, дугачка 9 и широка 3 хвата. Начињена је пре 250—300 година. Градио је народ а био је тада игуман некакав *Мардарије*, као што је забележено на једној црквеној књизи. Године 1813. Турци је попалише и расвопаше са свим. Но године 1816. обнови је покојни кнез Милош онакву каква се находила 1806. године.“

Године 1852. подигнута је нова црква на старим темељима а трошак је теглио народ.

Од Боговађе до Ваљева биће више од 4 сахата, а до Београда имаће 14 сахата путовања. Боговађа је у оном куту који чине састајући се међу собом, *Љиг* и *Колубара*, на месту веома пријатном.

Кад ја, године 1863. 3. Маја, бејах у манастиру Боговађи, нађох на једном листу у *Апостолу*, на леђима од лика св. *Јована* овај запис од руке х. *Рувима*, који мученички погибе међу првим жртвама за слободу Србије. Запис гласи: „Сего года, Іюнїа месеца, 13. числа 1791. лета, бихху три брата: еромонахъ Рувимъ, поклонникъ гроба господня, рожденїемъ села Бабине Луке, вторыи братъ, еро-

монахъ Касиаїе Петровичъ, рожденїемъ села Такова тамнавскогъ, третїи братъ еромонахъ Герасимъ Георгїевичъ, рожденїемъ одъ предела рудинуке (нахїе) села Церновће (Цемнуа); постриженикъ манастира Колаче, храмъ свѧтыхъ архангелъ. И баше стара црква, котору преподобныи отецъ Мардарїе[1] водрузилъ со ктиторы Іωанномъ и Павломъ Велимировићима, бывши спане абуке, и баше та црква одвише малена ако неможно дисати, человѣкъ покоа въ нен имѣти а свѧта трапеза за свѧтыи олтаръ прилеплѣна ако неможно бѣ служителѣмъ кругомъ ѡкресть еѧ ходити и бѣ создана 1554.“

„И мы у време рата за страхъ агаранскїи во славу и похвалу свѧтоме великомученику Георгїю распространисмо сеи свѧтыи храмъ. Ѹ нуждно време и прискорбно представно се римскїи кесаръ Іωсифъ, србскїи отецъ и благодѣтель (!) и смути сѧ держава ако овце немуще пастира. Ѹ томе лету, више помянутоме, воспатиша Римляни преко воде Саве а Туркомъ отдаша (в)затую землю. 10. Августа проклетыи Фатмишеръ (?) Калесъ велику скорбь наведе (на) народъ нашъ и лако разумѣ сѧ да ипакъ би турски Белградъ: всѧка душа христїанска проплака.“ Ове последње речи не знам да ли сам добро прочитао.

У том истом манастиру видех једно рукописно еванђелије коме је, на крају, придат и месецослов. У овоме месецослову стоји за месец Април ово: м҃цъ Априлъ рекомыи и бръзосокъ а Јуније — рекомыи йзокъ?!

[1] Био је родом из села *Вранеша* у Херцеговини.

Окром тога даде ми г. Љубомир П. Ненадовић из артија свога оца, пок. проте Матије Ненадовића, два предња листа од неких књига, на којима је руком својом Х. Рувим ово записао:

„Прѣ сему цару султану селиму второме и митрополиту Даниилу перкомъ во нма свѧтїа тронцы насъ три брата, Рувимъ архимандрїтъ, поклоникъ, и Василїе Петровићъ игуманъ и Герасимъ Георгїевићъ поклоникъ, кодрузисмо церковъ ѿ основанїа на славу и похвалу светому великомученику Георгїю вкупѣ со келїами. Ѹ то време бысть велико Благоѡтишие (тако) Христїаномъ а дани велми тешки и госпо (д)ствующи велико цари (или зари не може да се добро прочита ова реч). И ма(ј)стори бише ѿ Сараева не(и)маръ Афанасїе и здѣ престави се и погребе се при цркви и би ктиторъ 100 = грошии тако и прочи Христїа(ни) того года 1794.“

А с друге стране тога истог листа записано је ово:

„Сего года 1795. паша ѿ белграда баше посиа многу пшеницу, поштима людма ньике и собра у кладиѣ и пуче громъ и запали му жито и тога се неусветова. Пакъ пуће (тако) громъ (и) запали му кућу те сагоре и онъ у своему кифету содо(м)стковъ (тако) что грѣшно и писати токмо на зла(нѣ)прочимъ.“

На другом једном листу записано је чини ми се опет Х. Рувимовом руком ово:

„Сїе повѣствуетса ѡ сеи свати книзѣ егоже купилъ у цесарїи въ мѣсту земуну протопопъ земунски именомъ Михаилъ Иржанинъ. Ѡнъ мнѣ придобилъ за двѣ златице и принесалъ мнѣ Їоаннъ Мари(н)ковичъ, рожденїемъ изъ белградске махїе

села Краннуа и онъ платилъ цѣну кинзи сеа и то же бысть настоанїемъ хаци Рувїма архимандрита М. Боговаге (тако) и тогоже времена удави белградцкїи везиръ, хаци Мустафа-паша. И того времене тои везиръ допусти слободу церквама и многе се ѡбновише и воздигоше, старе поновише и гдѣ инсу ни быле начинише. И сего времене 1801. года Їануара мца 26. удави владику белградцкїи паша, именомъ Меѳодїа за негово нестроенїе и безаконїе, уподобно се баше фоки мучителю, греческому царю. И тогоже времене бысть междусобна брань: Турци Видинлїе противише се своему царю и много бысть кровопролитїа помежду нхъ. И бысть жито скупо у белграду, 18 гроша пшеница и кукурузъ 10 гроша; и того времене ми нашъ манастиръ украсисмо иконїнымъ писанїемъ при митрополиту Даниилу валевскомъ и собственою рукою подписахъ сего года а҃. ѡ҃. а҃. (1801.) Ферфара 24. азъ старацъ вишереченїи Рувїмъ и того времене бысть лепа зима. И тому слава во вѣкїи аминь.“

На другој страни овога истог листа том истом руком, само другим мастилом, записано је ово:

„Сего года на 1802. месеца Августа приде господинъ Анѳимъ митрополитъ валевскїи ужичкїи у Белградъ више помянутога Августа 15. числа, и у нашъ м(анастиръ) сего Септемвра, 26. и приде во нашъ монастиръ Боговагу и служи две службе и постави два свацїенника: едногa у рибницу, Рувїма, а Ефтимїа у М. Новаке и дїакона мир(с)когъ у рабровницу, на ст҃аго славнаго Їоанна богослова сего 26. числа.“

На једноме Псалтиру оца мојега стоји записано:

„Свидѣтелствуется када приде дакъ именемъ Іωанъ Стефановићъ, Миланѣевићъ, ѿ предѣла гроуанске нахіе села Рипна и приде у монастиръ Боговаѿу учениа ради при игумену Моисею и бысть ему наставникъ Авакумъ Петровичъ въ лѣто 1811. месеца Моембра 20.“

А сам отац, Бог да му душу прости, причао ми је да је одатле отишао на *Делиград,* као *ђак* манастирски, те му је име *Ђак* остало чак и по смрти и прешло у презиме потомцима.

У Боговађу је пренет „правителствующій совѣтъ“ из манастира *Вољавче* године 1805. И одатле је после прешао у Смедерево још те исте године.

Боговађа слави Ђурђев дан (23. Априла), када се и сабор купи велики, али се и други сабор сабира о великој Госпођи (15. Августа).

Ово су села која чине нурију манастиру Боговађи: Пепељевац са 36; Прњавор са 20; Лајковац са 33; Латковић са 32; Врачевић са 66; Тодорин до са 30; Дучић са 60; Мушић са 50; Д. Мушић са 24; Вијовци са 41; Маркова црква са 11; Стојшић са 7; Ратковци са 29; Придворица са 25; Наномир са 16; и Стрмово са 34 куће: свега дакле има нурије 514 домова.

Овај манастир дугује управи фондова 1000 # !!

Боговађу помиње пок. Јоан. Вујић у своме путовању по Србији стр. 222—225.

И г. Јос. Веселић у броју 79. Световида од 1861. а и у бр. 90. истог листа од 1864. год.

IV.

У ГУРГУСОВАЧКОМ—КЊАЖЕВАЧКОМ—ОКРУГУ.

(Комисари: прота гургусовачки *Петар Живуловић*; помоћник окружног начелства, *Јован Протић*; члан окружног суда, *Радосав Тричковић* и писар, *Манојло Огњановић*).

1. МАНАСТИР СУВОДОЛСКИ.

„Црква је ова сазидана од камена. Има у дужину 7½ а у ширину 3¼ хвата. Комисија не пропушта и то означити да је цркву мерила изнутра а не споља.“ Никаквих украса нема нити има каквих „великолепија: у два маха била је молована, али су то све Турци, за ратовања, попалили и порушили.“ Ко ју је градио и када не зна нико да каже. Но има натпис који се, од речи до речи, овде приписује:

„ „ Изволениемъ шца Іспешениѿъ Сина и сврш-шеніемъ ст҃го ^дха саписа се Си р҃ам рожство Бо҃ре И почв се мѣсеца Иуліа и с҃вршисе месеца Авгвста и настоиѩка Єромонаха Пимина ва лѣто † з҃. р҃. і҃. г҃. (7158 = 1655.) Ввкьмір и Павль.

Сад се манастир овај гради са свим из нова. Находи се у дивотном месту, под планимом *Бабиним носом*, и са лепим водопадом. Од њега до „Књажевца“, као столице округу, биће око 3 сахата путовања.

Сабор се купи о малој Госпођи а тада је и храм цркве.

Ова села иду у нурију манастира *Суводола*: Нови хан са 160; Селачка са 106; Ново корито са 116; Ошљани са 144 и Извор са 142 свега: 668 кућа.

Године 1864. готовина му је износила 29.436 гр. и 32 пр. чар.

2. МАНАСТИР СВ. ТРОЈИЦА.

Манастирић овај находи се на десној страни Трговишкога Тимока мало више од села Д. Каменице а од Књажевца до њега биће 2 сахата места.

Комисија га је нашла у тако бедном и оскудном стању да није држала за вредно много га ни описивати. Међу тим ваљало је дуже се бавити у овој малој богомољи и само због тога што је она задужбина деспота Лазара, најмлађег сина Ђурђа Бранковића, као што сведоче још сачувани остаци од записа над вратима црквеним: . . . Из . . . . . оц҃л . . . . . сп҃л . . . . . хр: . . . . . ст҃ы . . . тр҃ . . . . . десп҃: лазарь . . . . . в. лѣ . . . ѕ҃. ц҃. ѯ҃. в҃:[1] . . . . . .

Црква је дугачка (осим препрате) 36 а ширака 19 стопа; сва је малтерисана и доста јака.

Храм је цркви Св. Тројица а тада се и сабор купи.

Ова села чине нурију манастиру Св. Тројице: Обе Каменице: горња и доња са 264 дома.

---

[1] У XIX. Гласнику Српског Ученог Друштва стр. 345. доноси и госп. Мачај овај запис, само сумњам да ће година бити добро преписана.

Не ће бити излишно прочитати и моје *осмо писмо* у бр. 10. *Виле* за 1866. годину о овом истом манастиру.

Године 1864. било је готовине у овом манастиру 3912 гр. и 36 пр. чар.

На једно пола сахата ниже од задужбине деспотове, на десној страни Тимока, у селу Д. Каменица, стоји порушена црквица, коју сазида велики војвода деспота Лазара Михаило Абоговић, који, по том, би и наследник власти Лазареве, за кратко време, што га стаде главе.

У овој цркви има измолован сам Михаило и жена његова у деспотском оделу и с крунама на главама. Од натписа само је остало ово: . . . . . маихиль деспо: . . . . вь х҃а: б҃о: вѣр . . . . . емь . . . . . ла . . . . . бѣ . . . . . ѡ. А деспотици с леве стране остало је само ово: . . . . . ила деспина . . . . ль . . . Куд се излазило на звонару имају опет измоловани деспот и деспотица и уз њих три њихова мала сина[1]

[1] И за ове развалине није с горег прочитати *осмо* које *писмо* у 10 бр. *Виле* за 1866.

V.

У КРАГУЈЕВАЧКОМ ОКРУГУ.

(За овај округ беху комисари: члан у суду крагујевачком, *Тодор Петровић;* помоћник у начелству крагујевачком, *Ранко Матејић*; прота среза јасеничког, *Обрад Ђорђевић*, и писар, *Ђорђе Јевђенијевић*).

1. МАНАСТИР ДРАЧА.

Кад комисија пописива манастире, *Драча* беше световна црква и тек доцније су дошли у њу калуђери.

Има овака прича у народу о постању Драче. За владе Немаца седео је у Крагујевцу *„обор-капетан, Станиша Млатишума.“* [1] Човек овај, кажу, бејаше веома богат; имађаше једанаест џакова блага и три сина, па сва три луда. Млатишума рече овако: да оставим оволико големо благо лудим синовима никакве им вајде не ћу учинити; потрошиће га све, па ће опет остати без ничега, знам шта ћу чинити. Настаће, бојим се, зла времена; тешко ће бити градити цркве и манастире а народ ће без тога заборавити своју веру, него ево хоћу да начиним цркву и озида Драчу *од Спасова дне до св. Томе.* Тако је постала *Драча.*

И доиста у цркви, над вратима, на која се улази из женске у мушку цркву, има овај запис: **Изволенїемъ оца и поспѣшенїемъ сн҃а и совьршенїемъ ст҃аго дха, созда са и соверши са сеи ст҃ыи храмь и божественыи во имя стаго архїереа и чудотворца**

[1] Гласник II. стр. 226. „Станиша оборъ капетанъ *Млатишума.* родом Новопазарацъ на Краини Туркомъ страшан.“ То је било за *принца Евђенија.*

Храстова Николаа трудомь и иждивенїемь благороднаго господина оберкапитана ктутора Станише и еромонаха игумана Герасима при државе августаишаго римскаго императора Карола шестаго и при преосвященаишемь господину архїепископе и митрополите славено-сербском Никентїемь: и при освященаишемь архїереомъ Досиѳеомь валеѣскимъ державномъ. Во лѣто ѿ воплощенїа Христова а҃. ѱ҃. л҃. в҃. = 1735.

У женској пак цркви над вратима има овај запис:

„Сїи ст҃ыи и божественыи храмь поче се зидати а҃. ѱ҃. л҃. д҃. м҃ца Маїа к҃га совриши се м҃ца Октомврїа дне в҃. и поче се писати на годину а ѱ л в м҃ца Септемврїа а҃ дань.“

У Драчу је пренела и сахранила пок. кн. Љубица кости онога Јове Вукомановића, који погибе у крвавој битки на Пожаревцу 1815. Ту је такође сахрањен и јунак Јова Добрачанин. Од Крагујевца до Драче има 2 сахата идући на југо-запад.

Драча је доцније поправљана и имање јој умножено знатно. Покојни Тома Вучић Перишић оправио је овај манастир, начинио једну на два боја кућу, ар за коње, чешму, и више цркве озидао јак зид без кога би земља и цркву засула. Године 1864. имала је готовине 8854 гр. и 16 пар. чар.

Нурију јој чине ова села: Прекопеч са 64; Дивостиња са 16; Шљивовац са 25; Поскурица са 48; Доње Грбице са 96; Гор. Грбице са 50 и Драча са 43 — свега 332 куће.

Драча слави летњег св. *Николу* (9. Маја) а тада се ту и сабор купи.

О Драчи је писао пок. Јаћим Вујић на стр. 346 свога путовања по Србији и г. Ј. Веселић у 45. и 46. бр. Световида за 1861. годину.

2. МАНАСТИР ГРНЧАРИЦА.

На три сахата места, северо-источно од Крагујевца, идући Баточини, с десне стране пута, находи се мали манастирић *Грнчарица.*

Кад је комисија, 1837. године, пописивала манастире, онда је ова богомоља била световна црква, те је она, као такву и записа. Ништа се није могло дознати ко први озида ову цркву; толико је само забележено у „рапорту“ комисије да слави св. *Николу* и да има готових новаца 149 гр.

Црква је малена. мрачна и сва испрепуцана а и зидарски је посао веома груб.

На предњим црквеним вратима чита се с муком овај запис: Изволеніемь ѡца и поспѣшеніемь сн҃а и съвръшеніемь ст҃аго дх҃а създа се и пописа се сь цвить хра҃ ст҃го архіереа и чюдотворца Хр . . . . Николае трѹдѡ҃ и подвигомь еромонаха игѹмена Махима и всего братства бгь да прости и ст҃ы и велики чѹдотворьць Николае . . . . . (Христос, као да је) да мѹ ѥ заступникь и скори помощникь . . . . . (истрвено) . . . Сѹлтана Сѹлеймана . . . . на послетку три врсте се не могу прочитати јер су слова веома истрвена. У другој оздо види се: Ѡбитель мѣста семь.

Године 1850. преображена је ова богомоља у манастир.

Да је дуже време била световна црква, опажа се и по њеном имовном стању; јер 1864. године готовина јој је износила 20.550 гр. и 28 пар. чар.

Ова села чине нурију манастиру Грнчарици: Прњавор са 31; Жировница са 92; Дубравица са 50; Кијево са 61; Комарица са 62; и Никшић са 19; свега 315 кућа.

Сабор се купи код *Грнчарице* о великој Госпођи (15. Авг.).

О овоме манастиру има доста пространи опис од г. *Ј. Веселића* у 118. бр. Световида за 1861. год.

3. МАНАСТИР ВРАЋЕВШНИЦА.

Манастир је овај на подножју рудничке планине с јужне њене стране, на реци Враћевшници, која се, не далеко одавде, слива у реку Гружу. Зидао га је године Адамове 6939. велики *челник Радич Поступовић*, који је, у време српских деспота, живео у селу *Белићи*, које се сада зове *Црнућа*. То се најбоље може видети из записа на једном црквеном стубу, који ниже излажем у верном препису.

Величина цркве ова је: дужина је 11, висина 4 а ширина $3^1/_2$ хвата. Сва је озидана од бруснот камена и изнутра молована, као што записи веле, 1737. године.

Још године 1825. подигао је овде блаженопоч. кнез Милош један конак на два боја својој мајци *Вишњи* за спомен.

Године 1841. дозидан је уз цркву велики торањ, који доцније падне па и саму цркву повреди. Но у најновије време, од 1859—1860. пок. кнез Милош обнови цркву онако како је била од Радича подигнута и то опет за покој душе мајци својој *Вишњи*, која је ту сахрањена 1819. године. И двоје

деце пок. кнеза Милоша, Гаврило и Марија ту су укопани.

У Враћевшницу пренели су калуђери у почетку 1807. године, св. краља, где је остао до пропасти народне те исте године, па је тада пренет био у Срем.

У време устанка кнеза Милоша беше у овом манастиру старешина архимандрит *Мелентије Павловић*, који најпре беше неодлучан другар пок. кнезу *Милошу* на бојним пољима, а по том, први митрополит Србин, иза толиких туђинаца дотле. Он је умрьо у Београду.[1] Многе ствари његове находе се и сада овде. Међу њима је и крст, који је носио кад је на Љубићу у добош ударао а тако и пушка и паласке његове. Сам пак обод од тога добоша храни се у народном музеју у Београду. Пок. кнегиња *Љубица*, дарова овоме манастиру, за спомен архимандрита *Мелентија* све одело архимандритско, тако богато и тако кусно израђено да га, држим, таквога нема ни једна црква у Србији.

Сада ево записа, који су се сачували у овом манастиру.

На стубу, с десне стране врата на која се улази из женске у мушку цркву, чита се ово:

Въ дни благоучастникаго и христолюбиваго деспота сръбски ѕем . . . гѡрга велики чанникъ Радичъ . . . . . повїкъ. Изволен(їемь) ѿца и поспешенїемь . . . . сѫтаго . . . . . въ ние сѫтаго . . . . . победо . . . . . (ге)ѡргїа . . . . . иже . . . ел(и)ко емꙋ възможно би-

[1] Глед. Знаменити догађаи новіе србске исторіе на кратко у везаном слогу списани Герасимомъ Георгиевићемъ, епископомъ шабачкимъ, у Београду 1838.

сть приложи сѣтому храму ѿ своихь сель: село вракевщицу горню и село вракевщицу долню и село красовацъ, конюшу и саселакь осмцї на рецї вракевщици что ꙁамени у Бранка Миладиновика ї кодь Рудника село Брестово и кодь Рудника село Кукавце (друго читање је: кукю вьлканску) с пиниицомь и башинами, и ѿ доловь и ѿ пола що є у Каменице унинѣно половина (а) половина манастиру кастуинскому. И еще приложи келики челикь радичь сѣтому храму великомученика Христова Георгїа ѿ своихь сель що му господинь гюраги деспоть ꙁа(п)исаль у башину кадь му се смрть сьлучї по повеленїю бжїю по неговѣ смрти село Белучу ꙁ двороль и с вїноградомь и сь всѣмь що се к нему предрьжи; на Мораве половина ѡбровскихь сель що се кь Оброву предрьжи, половину частному Благовещенїю. Кто се обретае у нему да є о нему окрмла и помага. И ѿ именїа како есть писано у дїатеꙁу и сицевнмь образомь утеха келики челикь Радїчь да прѣбїваеть братна у сѣтому матїру колико нхь се обретаю да пребивкаю обще дондеже стоить сѣти манастирь и да не будеть между нмь нмутоже раꙁлучено до танкихь вѣщи, до игле и до конца, и да ставеть между собомь стареега кое вси соборнѣ нꙁколе. Аще ли кто дрьꙁнеть сіе вниме писанїе раꙁорити или ѿ начелствуемихь или ѿ сародних моих да му есть вь мѣсто помощи сѣты великомучїнїкь Хрвь Георгїе супарникь на страшнему испитанию хему молюже се сѣтому великомученику Георгїю да ми буде властикь и помощникь вь днь страшнаго испитанїа предь великимь цару всехь да нꙁбавлю се его ради вѣчнаго

мчеНїа. Пописа же и саврьши и украси сы сты божестЕмы храм великы чѣлникь Радичь въ имѣ стаго и славнаго великомученика Хрва Геѡргїа въ лѣто ѕ. ц. л. ѳ. (6939—1431.) индиктиона ѳ. Приведе съ сен ѿ стараго рысоволѣ повеленїемь прѣѡсвещенаго патриарха срьбскаго кир Арсенїа въ лѣто .... мца Генвара В. Пописа вьса црква благословенїемь господина епископа Доситеа Николаевика валѣвскога трудомъ и иждивенїемь игумена Єромонаха Михаила 1737 лѣто.“

На левој страни врата, која воде из женске у мушку цркву, опет на једном стубу има: С (било је црвеним и једва се познаје сада) изволенїемь ѡца и са поспешенїемь сина и савршенїемь (не чита се јасно јер је истрто) стаго духа пописа се стаа и божеставна цркоѵь зоѵемь Кракевьчица храмь стаго и славнаго великомученика и победоносца хва Геѡргїа ва времѣ цсара Карола шестаго прї блажененшемь патриархь Арсенїю Їѡанновїчь трудомь иждивеннемь игумена єромонаха Михаила. Поновн и саписа вась црков са братїам мца Августа .кн. въ лѣт(о) аѱлз—1737. Андре Зографь Андреовичь.

Мало још у лево испод прозора на дувару пише:

Поме... Гдн зографї Пьрву Неделко .. Никола, Геѡргїе Филипь Андреовичь.

Садашња Црнућа звала се пређе Белућа па се доцније пошто су Белућани готово сви на Косову изгинули то ојађено село у течају времена прозвало Црнућа. Тако се прича у околини овој.

У селу Црнући имају неки Маринковићи, који кажу да су потомци Радича Поступовића. И неки од њих и потписивали су се Поступовићи. Пок. кнез

Милош који је живео у Гор. Црнући на три четврти сахата пешачког хода од манастира дао је своју тамо кућу, воћњак и остале земље једноме од тих Маринковића с угодбом да овај за све то плаћа манастиру Враћевшници по дуват на годину. Тај човек и сада тамо живи.

Ова села су нурија манастиру Враћевшници: Љуљаци 56, Каменица 74, Кнежевац 28, Д. Црнућа 48, Коњуша 33, Липовац 48, Прњавор 20, Баре 56, Гор. Црнућа 32, Д. Врбава[1] 60, Гор. Врбава 44, и Бело Поље 43, свега 542 куће.

Сматрам за дужност овде поменути да отац Вићентије Красојевић, игуман враћевшнички, заслужује сваку хвалу како за одлично руковање и приумножавање манастирске имаовине тако и за своју просвећену побожност и за љубазност и срчану добродушност у дочекивању путника који обитељ његову походе.

Враћевшница је од Гор. Милановца два и по сахата на исток, а од Крагујевца око 5 сахата на запад идући.

---

[1] Из села Врбаве био је родом пок. Мелентије Павловић, о коме раније беше реч. Он и пок. Тома Вучић Перишић од два рођена брата су деца: Мелентије од Павла а Тома од Петра (Перише). Тому је мајка, преудавши се, одвела у Вучковицу, и од тога села дато му је, доцније, име *Вучић*.

VI.

У КРАЈИНСКОМ ОКРУГУ.

(Комисари: намесник неготински, *Тома Ђорђевић;* члан окр. суда, *Тодор Владовић;* помоћник окр. начелства, *Данило Стефановић* и писар *Атанасије Ризић).*

1. МАНАСТИР ВУКОВ.

На једно три четврти сахата југо-западно од Неготина находи се овај манастир, окружен красном шумом и добрим изворима.

Пописна комисија каже да се не зна ко га је и кад озидао, а, по што је 1813 године поробљен и попаљен, обновљен је године 1837.

Међу тим над вратима препрате спроћу двари има запис, који је комисија овако преписала:

„Изволеніемь оца и с поспѣшеніемь сына и совершеніемь свѧтаго дѹха аминь. Пописа се свѧтыи божественыи храмъ свѧтагѡ чѹдотворца отца нашегѡ Єрарха Николаа Милкинскїи (тако) въ лѣт з.р.ѯ.в=1654. И придбинскїи митрополитъ владика киръ киръ Софронїа и настоатель киръ Михаилъ игѹменъ Деванацъ и съ поможеніемъ благовѣрнагѡ и христолюбивагѡ ктиторъ киръ Симеѡнъ кнезъ Трнанскїи (тако).

„Овај манастир, вели комисија, садржава изнутра дужине 8 хвата и 4 шуха, ширине 1 хват, 3 шуха и 7 цола а висине 3 хв. и 1 шух.“

Храм му је св. Никола а сабор се купи о Великој Госпођи (15. Авг.).

Ова му села иду у нурију: Видровац са 177 к., Јасеница са 143 к., Карбулово са 96., и Чубра са 172 к., свега 588 кућа.

На крају 1864 године имао је готовине свега 113.288. гроша и 11 и по пар. чарш.

2. МАНАСТИР ВРАТНА.

Око шест сахата хода од Неготина к западу идући поред реке *Вратне,* у планини, више *Брзе Паланке,* находи се овај манастир. Не зна се ко га је и када први пут градио но људи из околних села казиваше комисији да га је градио неки *„свети Никодим за краља Стефана“;* али како је манастир толико пута робљен и паљен то су се и записи, ако је каквих било, а било је по свој прилици, истрли, те се сада не зна који је то краљ *Стефан* што га народ помиње. Црква је веома незнатна по грађевини. Само су јој темељи од камена а даље на више све је од чатме. Ово последње начинио је, по казивању старих људи, неки неготински баш-кнез *Станко Фрајкор*, а не зна се управо које је године ни то било.

На неколико хвата од овога манастирића имају два прекрасна природна свода од камена испод којих пролази река Вратна.

У ово место вреди доћи само да се ови дивни природни послови виде.

Манастиру Вратни храм је *Петров дан* (29. Јунија) и на тај дан купи се ту сабор а већи још бива о *Спасову дне.*

Нурију манастирску чини само село *Вратна* са 87 кућа.

Године 1864 Вратна имађаше готових новаца 20.974 гр. 12 пр. ч.

У рубрици за „примѣчаніе“ комисијскога списка стоји ово:

„До 1839 године, вели комисија, обитавао є у истом манастиру (Вратни) по єданъ Єромонахъ, кои є рачуне, сваке године, *суду окружія краинскогъ предавао*“.

3. МАНАСТИР МАНАСТИРИЦА.

На месту веома пријатноме, кад се већ мирочке планине спуштају да се у Дунаву оквасе, у једном осоју находи се ова мала задужбина, коју народ приписује опет неком св. *Никодиму*. (Да не буде архиепископ Никодим за Милутина краља, који је превео типик св. Саве јерусалимског с грчког и као што арх. Данило прича био у милости краљевој?) Црква је од камена озидана а ћерамидом покривена. Има прилично непокретнога имања а од готових новаца комисија је затекла 215 „горњих гроша“. Прича се да је кћи цара Лазара, Милева, по што се опростила од Бајазита и побегла од Тамерлана, ударила на овај манастир и у њему се одморила неко време. Црква ова била је некад сва измолована а на вратима у олтару могло се до скоро прочитати само ово: Радулбегъ.... Људи овде причају да је св. *Никодим* градио ову цркву а доцније је понављао војвода *Радулбег*.

Манастирица је бивала и мирска црква и тек од скора седи у њој калуђер.

Манастирица је у срезу кључком, 2—3 сахата јужно од Кладова.

О Манастирици су помињали г.г. Пчелар и Ивановић, у својим описима крајинскога округа, први у IX. Гласнику Друштва Србске Словесности на стр. 216. и 217., а други у V. на стр. 235.

У Гласнику XI. пак, на стр. 134. краљ српски Стефан IV. од 1336—1346 потврђујући некој цркви многа села вели: „Метохь ѹ порѣѹн Манастирицѣ света богородица сь людьми, сь нивнѣмь сь винограды и сь планинами и сь видоѹшемь и сь мѣлоѹь и сь всѣми правинами.“ И у Гласнику XIII. стр. 372. краљ Стефан, потоњи цар српски, некој цркви даје: „Метохь ѹ порѣѹн Манастирицѣ сь нивнемь с ви. . . . емь и сь селицѣмь птичемь и сь роѹдомь и сь планиномь и сь всѣми . . винами.

Је ли ово данашња Манастирица не могу управо казати. Треба још навести и то да је садашњој храм св. *Тројица* а ето овај Манастирцѣ зове се свете Богородице. (Међу тим не уди напоменути да у пожаревачком округу, некако на граници између среза звиждскога и млавскога, има друга стара црква, која се зове *Манастирица*. Више ништа нисам о њој дознао).

Сабор се купи о св. Пантелији (27. Јулија).

Ова села чине манастиричку нурију: Село Манастирица са 32 куће, Подвршка са 100 к., Петрово Село са 84 к., и Речица са 24 куће, свега 240 кућа.

Године 1864 имађаше готовине 9422 гр. 31 пр. ч.

VII.

У КРУШЕВАЧКОМ ОКРУГУ.

(Комисари су они који и за алексиначки округ, јер се онда Наупара придруживала као *метох* манастиру *св. Романа*).

1. МАНАСТИР НАУПАРА.

По казивању старих људи, манастир је овај градио још цар *Лазар*, па је био са свим порушен. И тек 1835 године браћа *Стојан* и *Алекса Симићи* начине га са свим из нова и ставе над западним вратима, с поља, овај запис: „Ко времѧ Благовѣрнаго Господаря кнѧзѧ сѳбскогъ Милоша Т. Обреновнѣа и при высокопреосвѧщенѣишаго (тако) Митрополита всѧ (тако) Сѳрбїи Господина Петра Їовановнѣа обновисѧ храмъ сеи прескатыѧ Богородицы честнаго еѧ рождества трудомъ и иждивенїемъ Господина Стоана Симнѣа съ братомъ своимъ Алексомъ. Обновише е ѧ за свои вечити споменъ въ лѣто Христово 1835. Настоятельи быше при иждивенїемъ истога храма Сава Петровнѣъ, архимандритъ св. Романа[1] и Пахомїе Їеромонахъ тоажде обительи.“

Побожни ови ктитори начинише Наупару као мирску цркву, и комисија је, 13. Дек. 1839. и помиње као такву, али доцније 18. Марта 1848 год.

[1] Манастир је Наупара у крушевачком окр.; али у комисијном попису он је придружен округу алексиначком, као метох манастира св. Романа Комисија пописујући броји га међу мирске цркве а не међу манастире.

В. № 306. изиде кнежевски указ, који ту цркву преобрати у манастир. Како је извршено ово преображење може се најбоље видети у IV. Зборнику на стр. 156.

Имам узрока сумњати да је ово била права жеља већине онога народа у толико више што нигде не видим да је саслушана жеља оних, који ту богомољу и саградише, а без тога се ово не би смело урадити.

Наупара је јужно од Крушевца, 2 сахата далеко, под самим *Јастрепцом*.

Слави Малу Госпођу (8. Септембра).

Ова јој села чине нурију: Село Наупара са 46; Јабланица са 45; Витановци са 46; Шаврани са 42; Степош 53; Ломница 95; Буци 28; Слатина 8; Сеземча 17; Модрица 55; Дворани 46; Петина 23; Трмчари 53; Пољаци 30; Ловци 12; Станци 31; и Болван 40, свега 670 домова.

Готовине нема ништа.

2. МАНАСТИР ВЕЛУЋЕ.[1]

Године 1837 овај је манастир био мирска црква и тек доцније су дошли калуђери у њега. Комисија је записала, по казивању старих људи, „да су га градили у време деспота (?) два брата Јован и Стеван и некакав у исто време владика Максим а пограђиван је по други пут године 1830.“

Мени пак, кад тамо бејах године 1862, казиваше један духовник да га је градио српски деспот *Јован*

[1] Овај манастир описивала је јагодинска комисија јер се он онда рачунао као метох манастира Љубостиње, који се налази једно 2 и по сахата одавде, преко Мораве, у јагодинском округу.

и да се пре звао *Сребрница*, па се, доцније, по селу *Велуђу* и он прозвао *Велуће*. Ова богомоља по лепоти грађевине далеко изостаје од *Руденице*, која је не далеко одатле, и за коју се опет прича да је задужбина деспота *Јована*.

Ту се сада гради нова школа за мушку децу, и до године биће са свим готова.

Велуће се находи на два сахата југоисточно од Трстеника.

Храм је цркви Ваведење (21. Нов.).

Ова су му села нурија: Братић са 20 кућа; Бучје са 44; Велуће са 37; Дренча са 12 к.; Каменјача са 22 к.; Округлица са 23; Омашница са 90; Пасјак са 10; Ржаница са 28; Рићевшница са 33; Руденица[1] са 10; Срњани са 5; Тоболац са 49; Тржак са 16, и Јасиковица са 51 = свега 450 кућа.

---

[1] У овом сеоцу и с истим именом има красна стара црква, која мало ако у чем уступа Лазарици цркви у Крушевцу. Гледај моје белешке уз пут у „Српским Новинама“ за 1861 годину.

VIII.

У ЈАГОДИНСКОМ ОКРУГУ.

(Комисари: Помоћник начелства, *Илија Вукићевић*; члан окр. суда, *Мојсило Јанковић*; окружни прота, *Јован Димитријевић*; и писар *Мијат Остојић*).

1. МАНАСТИР ЉУБОСТИЊА.

На левој страни реке Мораве, скоро на међи округа јагодинскога и крагујевачкога, на једну четврт сахата од Мораве спроћу Трстеника находи се ова красна задужбина царице Милице. Манастиру овоме најлепше је доћи од Крушевца или од Карановца па на Трстенику превести се преко Мораве. С других страна нема насутога пута. Комисија овако описује Љубостињу:

„Овај је манастир, по сказивању, кнегиња Милица сазидала (које је године сазидан не зна се[1]) и посветила га успенију Богоматере. Он износи у дужину 10, у ширину 3 а у висину 12 хвата, и изнутра је старим моловањем био украшен, но Турци су то на много места искварили и порушили а и саме су неке натписе старе с летописима сатрли. После године 1819 обновљен је трудом блаженоупокојенога јеромонаха Арсенија Стефановића и сад је средњега *великолепија*“.

„У овоме манастиру налази се од древности, у женској препрати, с леве стране, камена гробница,

[1] Мора да је било између 1389—1405.

у којој, прича се, да су кости царице Милице сахрањене[1] а спрам исте гробнице на дувару изображена је царица Милица с натписом: „„Вь Христа Бога благовѣрна и благоучьстива и прѣвисока госп . . . кнегыня Милица““. До ње, с десне стране, изображеније је кнеза Лазара (тако) с натписом: „„Вь Христа Бога благовѣрныи и рѣвисокыи и благодрьжавны Стефань кнезь Лазарь всѣмь срьблѣмь и подоунавскимь странамъ господинь““.

„На десној страни, у истој препрати, има друга гробница (натписа нема), у коју говори се да је сахрањен Стефан, син кнеза Лазара, а спрам исте гробнице на дувару стоји изображеније истога Стефана с натписом: „„Вь Христа Бога благовѣрныи и прѣвисокыи и благодрьжавныи Стефань, деспоть всѣмь Срблѣмь подунавскимь странамь господинь““.

„А у мушкој препрати, с десне стране, до архијерејског стола, има такође гробница од камена на којој је бела од мермера плоча с натписом: „„а се лежи Стѣфань кесара Оуглеше синь. . .““.[2]

---

[1] Троношки летописац (у Гласнику V. стр. 94.) то потврђује говорећи: „Стати же и весь народь истинию честь и покорность имѣахъ до краличы своеи, жены Лазаревои, а матери Стефановои Милици, которая всегда богоугодно жила. По смерти же мужа своего Лазара недалеко Крушевца въ Расїи созидала монастирь зовомїи Любостина и тамо постригла са во иноучество и совокупила многїа сестри, наипаче велики госпожи, которїи в'доки изостали по мужехъ избившихъ съ Лазаремъ на Косову. И тамо представалися и погребена“. (Умрла је 11. Нов. 1405.).

[2] Натписи су ови поправљени по белешци г. Стојана Новаковића, који их је сам на месту читао.

„На дувару, до исте гробнице, изображена је царица Милица држећи у руци изображење овога манастира. С десне стране њена лика био је и запис али су га Турци истрли и само се ово могло прочитати: „**вьсѣмь госпожа раба божїѧ кнегыни Миница** ..... **ангель** ..... **прѣ** ..... **и** ..... **на мона** ..... **индикта** 11 ..... **дьнь** 14[1]“.

С тугом морам да кажем да је и оно мало споменика од старога живописа, што је варварска рука оставила, неразборита ревност замазала малтером и само се има захвалити журној заповести пок. митрополита Петра, што и ове неколике слике нису за на век изгубљене.

Над западним вратима измолован је цар на престолу, а и с леве и десне му стране виде се лица светитеља. По врх свега једва се може да прочита: .... **ы вьселѥнскыи є сьборь** .. **ѯє стихъ ѡц҃ь бисть при великомь цари Їоустиніанѣ въ нихь же бѣхоу прьвосѣдалници Мина Константина града Аполинаріє** ..... **там** ..... **рад** ..... **оригина** ..... Даље се не може да прочита.

На доњем каменом прагу, на средњим вратима, у цркви од стране женске препрате, изрезане су ове речи: **Протоманосторь Коровикь Рад.**[2]

---

[1] Ја сумњам да је овај број забележен био арапским цифрама, но комисија је тако преписала а сада је све замазано да се не може да прочита ништа.

[2] Ове речи г. Вуичъ (у своме Путешествію по Србіи стр. 108.) прочитао је овако: „**протоманастыръ царскіи**“; но то је погрешно. Правилно се пак чита онако како мало пре рекох.

По овоме нема сумње да наше народне песме не певају узалуд Рада Најмара. Ово име и презиме довољно доказује да

По својој спољашњој лепоти Љубостиња стоји међу првим нашим царским манастирима. Но унутра је нешто гломазна. Кажу да имају неке шупљине у њезиним зидовима, који су веома дебели. Сад је препокривена плехом и оправљена у свему добро; нарочито има добре земље у Морави. За све то ваља захвалити оцу архимандриту Јаниђију Мачужићу.[1]

Ова села су нурија манастиру Љубостињи: Богдаће са 81 кућом; Грабовац 78; Прњавор 40; Планиница 39; Лободер 19; Рајинац 68; Д. Дубич 18; Мијаиловац 54; Угљарево 41; и Лозна 43=481 кућа.

Године 1864 имала је готовине 42.503 г. 36 п. ч.

У Љубостињи се купи велик сабор на св. Стевана (2. Августа). Храм јој је в. *Госпођа* (15. Авг.)

2. МАНАСТИР КАЛИНИЋ.

У планинама које деле Левач од Груже находи се овај манастир, који је зидао деспот *Стефан Лазаревић.*[2] Он је дугачак 12, широк 2 и по, а висок, од прилике 12 хвата, „и које старим које новим молованьем прилично је украшен“, вели комисија.

Срби онога времена не само умедјаху титрати се сабљом и перним буздованом, него је и мајсторска сечивица у њиховим рукама срезивала грађевине каквима се данас свет диви. Ја се усуђујем ставити *Рада Боровића* за најмлара и при зидању *Манасије,* овог најдивнијег споменика српске снаге, уметности и побожности.

[1] Умрьо је у првој половини Маја 1866. Бог нека му душу прости!

[2] Гласник V. стр. 98. §. 54. Троношкога Летописа, који вели, да је Стефан многе цркве и манастире озидао, које су од Турака, по том, порушене а само две стоје, и то: „Монастирь Калеиић и Свстотроиуеская окитель на реци Ресави, Манасїа зовома“.

Даље комисија говори ово:

„У истом манастиру, у средњој препрати, на дувару, с леве стране, изображена је фамилија деспота Стефана с натписом, готово истртим, који се овако тешко може да прочита: „„Ктиторь Петарь брать протодовїарось, Госпожа Милица Протодовїарица, Богданъ Протодовїаръ. Светому храму ктиторь бысть благоѵьстивыи Стефань Деспоть Лазаревичь *године 1407.*[1]““

„С десне стране исте препрате на дувару стоји натпис овакав: „„Изволенїемъ ѡтца и с поспѣшенїемъ сына и совершенїемъ святаго духа обнови се и препокри со окрестними келїами своими сен святыи и божественыи храмъ воведенїа пресвятыа владиѵицы нашеа Богородицы и приснодѣвы Марїи трудомъ же и настоянїемъ Г҃на Игумна кнръ Василїа съ братїами своими, помощенїемъ ктиторовъ и приложниковъ кнеза кир Ѧураѧа, (тако) кнеза кнръ Богдана, кнеза Спасоа и кнеза кир Саввы с осталими ктитори и приложников (тако). Тогда святеиши престолъ славеносербски правящу и содержащу господину патриарху хаджи кир Калинику при господину митрополиту бѣлградскому кнръ Єремїи лѣта отъ Адама 7274 од рождества же по плоти Бога слова 1776.““

Године 1839. 3. Марта пише „Попечитель“ просвете, пок. г. Стефан Стефановић, игуману манастира Калинића да му јави: ко је и када зидао манастир Калинић и каква је историја те обитељи?

---

[1] Овако говори комисија но ја не знам да ли она ово тумачи или преписује.

Игуман, *Гаврило Миљковић*, уз своје писмо од 14. Марта 1839 године шиље оба горња записа а у писму још додаје ово: „Понавлята е (црква) када е *Млатишума*[1] *боравио у Крагуевцу* и у нѣга е изунъ узео *Василіе Церногорацъ*“. (У Архиви мин. просвете П. № 151. архиве № 43. од 1839 године).

Тога игумна *Василија* убили су Турци у селу Богдању 1768 год., а сахрањен је код цркве с десне стране олтара. Кад *Коча*, трговац из села *Пањевца*, ниже *Јагодине*, закрајини против Турака (1787), он узе за писара *Исаију* јеромонаха из *Калинића*. За то се после и певало:

„Војску купи Коча капетане . . . . .
. . . . . .
„Барјактара силна калуђера,
„По барјаку положио браду
„Па он учи Србе у параду и т. д.

Године 1814 бејаше игуман у Калинићу неки *Никифор*, родом из *Баната;* умео је лепо писати и моловати иконе. У време Х. Проданове буне долазили су му Светлићани Јаковљевићи и други да им по нешто прочита и напише, с тога га с Јаковљевићима и другима везана из Левча преко Јагодине отера у Београд Ћириш-паша те га 1815. 14. Јануара, после великих мука, посеку и главу му код Стамбол-капије с другима, набију на шиљак. Био је слеп у једно око за то су га звали: Ћорави игуман из Калинића. До тога времена била су многа стара писмена и пи-

[1] Има и данас један апостол, који је *Млатишума* приложио Калинићу.

сане књиге у манастиру Калинићу, па он, жалосник, побојавши се од Турака све то побаца у једну хлебну пећ те изгори.

У Августу 1820. одреди пок. кнез Милош архимандрита калинићског *Самуила* те као депутат оде у Цариград. Како посланици ови оду, њих поапсе и тек их пусте 1825. Самујило преживи апс али одмах у Августу 1825. умре у Цариграду и сахрањен буде код цркве св. Параскеве у Хоћоју.

У овом манастиру био је ђак, па ђакон (26. Јулија 1826 године), па јеромонах (24. Септ. 1833.), и архимандрит (6. Маја 1847.) садашњи ужичко-крушевачки владика господин *Јаниќије*, који ми је и доставио података о овој знаменитој задужбини *Високог Стевана*, и који је њојзи имање знатно умножио и прилоге учинио.

У овај манастир донет је свети краљ, „кад се вратио из Немачке“, 28. Декембра 1815 године, као што запис на зиду манастирскоме казује: **И сист сїє нждивенїє ієромонаховъ скатостѹденичкїн, братство г. г. архїмандритъ Самѹилъ Їаковлевичъ, Паисеи ієромонахъ, Моисеи ієромонахъ, Дїонисїє, Гавриилъ, Макарїє и проѵїн.“**[1]

Мошти светога краља остале су у овоме манастиру до 20. Августа 1839 године. За све то време у Калинићу су били двоји калуђери: калинићски и студенички. Морало је и имање бити подвојено. С тога су обоји наваљивали да се једном то подели и

[1] Вуича Путешествіе по Сербіи стр. 110.

да се св. краљ пренесе у Студеницу одакле су га калуђери, бежећи од Турака године 1807, однели у Враћевшницу а отуда 1813. у Срем.

Пок. кнез Милош реши да се св. краљ пренесе у Студеницу, али је желео да то пренесење буде нов знак васкрсавајуће српске славе и снаге. За то у писму једном, 19. Септембра 1838 године, из Пожаревца писаноме г. Тенки, ондашњему попечитељу просвете, каже да се тај посао по рђаву јесењу времену не може извршити.

Година 1839. умножи унутрашње немире и неспоразумљења у Србији те кнез не изврши дело побожности које је тако јако желео.

То се изврши под намесништвом.

19. Августа 1839. дођу на конак у Калинић: митрополит *Петар*, и владике: ужички *Никифор*, неготински *Доситије* и шабачки *Максим*. Даље: један саветник, по један чиновник из свију седамнаест округа и из сваког среза по један кмет а добровољним гостима броја није било.

20. Августа крене се тај свечани спровод носећи ћивот св. краља на рукама и певајући песме из Србљака те на конак у *Љубостињу*.

Сутра дан, 21. Августа, крене се одатле те на конак у *Карановац*.

22. пође из Карановца и дође у *Дубочицу* на конак, и

23. Авг. из Дубочице стигну на конак у *Лавру Студеницу* и мошти се унесу да преноће у „краљевој цркви“.

Сутра дан, 24., после свечане божије службе, пренесу се мошти св. краља из „краљеве цркве“ у лавру и наместе у ћивот с десне стране царских двари где бораве и данас.

Званични опис те посмртне славе „првовенчанога краља“ и народне радости, у 41. броју „Србских Новина“ од 1839 године, завршује се овако: *Съ восхищенiемъ было е видѣти съ каквимъ е усердiемъ народъ обытаваюћiй дужь пута, коимъ е сироводъ ишао, къ истому притицао, съ каквимъ е благоговѣнiемъ кiвотъ сироводiо, съ каквомъ ли е побожностiю овомъ отечественномъ святителю свое страхопочитанiе усерднымъ целиванѣмъ указивао. Узъ путъ и на конацима было е свега у изобилiю къ дочеку толикогъ народа. На лицу свакогъ видила се жива радость, и свакiй е себе за сретна вменявао, што е могао кiвотъ святителя понети или га цѣливати“.*

Вратимо се опет у Калинић:

Коча је био приложио једно звоно Калинићу, које, по том, изгори у Прерадовцу.

Пок. Карађорђе походио је овај манастир године 1811.

Пок. кнез Милош пак походи га први пут 1818, и приложи велики чирак; а други пут 8. Септ. 1822. и сагради велики конак, на три боја, „у коме имају 43-оја врата“.

У Калинићу би мучки убијен ноћу 5. Јануара 1844 године, шабачки владика *Максим*, који је и укопан у манастирској цркви.

Калинићу је храм *Ваведење* а сабор се купи о Петрову дне и на вел. *Госпођу*.

Ова села чине манастиру нурију: Прњавор са 28 кућа; Шљива 17; Превеш 58; г. Дубич 20; Лепојевић 54; Калудра 64; Опарић 147; Белушић 95; Браиновац 47; Пуљци 76; Волујак 73; Малешево 22; Жупањевац 65; Богалинци 60; Доброселица 24; Надрље 35; и Сибница 89 свега 974 куће.

Годиве 1864 Калинић имаше готовине 45.288 6 и две трећине пар. чарш.

3. МАНАСТИР ЈОШАНИЦА.

Од Јагодине биће два сахата хода, идући к западу, до овога манастира. Положај му је красан. Поред њега тече река која му је своје име и дала. Комисија каже да није нашла никаквих старих записа, али стари причају да га је градио цар Лазар те се у њему венчао с царицом Милицом. Ни ја нисам могао наћи у њему никаква записа о коме год иоле важнијем догађају до један који не приличи ни месту где је ни ономе ко га је писао а најмање да бих га ја овде преписао. Међу тим г. Вујић у своме „Путешествію по Сербіи“ (стр. 95.) излаже повелик запис у коме се казује да су ту богомољу године 1786 обновили: „Игуман Алексіє Теодоровичь и братъ му прота ягодинскій Іован Поповићъ съ ктиторима, кнезовима: Доброславомъ и Бошкомъ при митрополиту *Діонисію* београдском“

Комисија, даље, каже: дугачак је 7 и четврт, широк 2, а висок 3 хвата, и био је измолован сав изнутра, као и Калинић и Љубостиња, а сада је „слабог великолепија“.

„У истоме (манастиру) нужно је расцјатије, да се он покрије и више јеромонаха (сад је само један) да има, будући се види да један имање манастирско не може да обдржава те је ово доста и запуштено, а и нуријаши представљају (има их до 300 кућа) да им се слабо закон извршује“.

Овако пише комисија 21. Октобра 1839.

Ја сам походио овај манастир 6. Маја године 1864 и исте сам жалбе слушао од стране побожних нуријаша. . . . .

Јошаница слави св. Николу.

Нурију манастира Јошанице чине ова села: Црнча са 53; Међуреч 44; Лозовик 39; Мишевић 39; Сиоковац 36; Каленовац 16; и Прњавор са 7 кућа, свега 234 куће.

Године 1864 овај манастир имаше 2260 гр. чарш. капитала у новцу.

У броју 132. Световида за 1862 годину штампао је г. Ј. Веселић опис овога манастира.

Примедба: У списку комисијском находе се још две богомоље убројане међу манастире: то су: *Орашје* и *Ивковић*. Првој се не зна време кад је грађена а „обновиј је народ у Мустај-пашино време“. Године 1821 обрнута је у „мирску цркву“. За другу пак прича се да ју је цар Лазар начинио своме *кованџији* Ивку, од куд је и прозвана *Ивковић*. Ни у овој, као ни у оној првој, нема никаквих записа. Сад је и ово „мирска“ црква. Обе су мале грађевине и, по речма комисије, „слабога су великолепија“.

IX.

У ПОДРИНСКОМ ОКРУГУ.

(Комисари: окружни начелник *Матија Симић*; члан окр. суда, *Максим Крстић*; парох лознички, *Јован Станковић* и писар *Павле Вулић*).

1. МАНАСТИР ТРОНОША.

Комисија, у своме „рапорту“ који је писан 16. Октобра 1839 године, каже: „да је црква манастира Троноше од тврдога материјала сазидана и лепо украшена, да је повривена лимом и да има два звона, да се говори да је њу градио цар Лазар али потписа никаква нема, јер су манастир Турци више пута палили“.

Кад ја, 30. Апр. 1862., бејах у Троноши, казиваше ми отац Серафим, ондашњи игуман, да је Троноша задужбина *Југовића* и да је постала оваком приликом: Кад Југовићи, закидањем надница мајсторима раваничким, скривише цару, он нареди те њих тројицу однеше везане к *Милошу*, који се бавио у Подрињу. Они ту бише у прогону па доцније, кад бише помиловани, сазидаше Троношу за спомен, куда су њих *Тројицу носили* везане.[1] Али троношки летописац причајући како је краљ Драгутин, после заваде с братом Милутином, одвојио себи земље, које му даде таст заједно с Београдом и с неким делом Босне који

[1] Гледа. другу версију у Вукову речнику под: *Затроношити*.

придоби сам, прешао у *Зворник* са женом и децом: Владиславом и Урошицом и ту се настанио; како је ходао на лађи Дрином до у Саву а из Саве прокопао канал *велик* преко Срема до града *Солине* и *Купинова* одакле је опет Савом до у Београд одлазио, и тако „обхождаше своє господствованіє, мало где можаше на коню сѣсти“,[1] најпосле вели ово: „Жена[2] єго добрѣ по немъ пожнвє и созда манастирь свєтыа троицы у кадлаву Зворнику комъ, у предѣлу Адранскомъ, у гори Гуцеву, растоянїємъ ѿ Зворника четирємъ часомъ, иже називаєтса Троноша.[3]

И оне свезе, које се обелодањују међу братством манастира *Раче*, у ужичком округу, и духовницима манастира *Троноше*, показују доста разговетно: да летописац има право што ове две задужбине приписује *једноме брачном пару*.

Од Лознице до Троноше биће добра 2 сахата хода идући к југоистову. Троноша је на месту које са свим доликује манастиру. Неколике чешме у самој порти црквеној не престају жуборити и сипати чисту планинску воду, а над манастир, са свију страна, наднела се витнаста шума у којој највише има липе. Ништа пријатније него у Мају одстојати вечерње и јутрење у овој тихој споменици наших минулих дана.

Троноша је сачувала више важних података за српску историју како старију тако и новију. Сведок

---

[1] Познато ће бити да је Драгутин „под *Јелечем*“ пао с коња и сломио ногу.

[2] Име јој беше *Катарина*.

[3] Гласник — V. стр. 56., 57. и 58.

је тому, поред осталога и чланак г. Стојана Новаковића у XIX. Гласнику Српског Ученог Друштва.

У Троноши има обичај, који нисам опазио ни у ком манастиру нашем. Не зна се од када се то уобичајило, али бива сваке године: да се манастиру на Велики Четвртак, донесу две свеће, од којих свака мора бити већа од 2 хвата. Једну донесе народ из среза јадранског а другу из среза рађевског. Долазак тих свећа прати пуцањ пушака а предсрета лупа манастирских звона и тако се унесу у цркву и поставе: јадранска с десне а рађевска с леве стране. Сад те свеће горе од Вел. Четвртка једне до Вел. Четвртка друге године и колике бивају може се судити по томе, што се од њихових остатака, на концу године, може да натопи по 10—12 ока чиста воска!

Храм је цркви *Ваведење* (21. Новембра). Сабори се купе лети више пута о празницима.

Ова села чине манастиру нурију: Село Коренита са 168 кућа; Костајник са 81 к.; Тршић са 41 кућом; Зајача и Пасковац са 55, свега 345 кућа.

Године 1864 готовине имаше свега 811 гроша и 38 пр. чарш.

X.

У ПОЖАРЕВАЧКОМ ОКРУГУ.

(Комисари: окружни начелник, *Мијаило Ђорђевић;* члан окр. суда, *Недељко Ђоковић;* кладуровски прота, *Димитрије Илић;* и писар *Марко Павловић).*

1. МАНАСТИР ГОРЊАК.

Горњак је био добре среће те су га походили и описали до сада толики путници. Међу тим комисија у своме „рапорту" овако говори: „Црква лежи покрај реке *Млаве*, на једној између каменитих брда не одвећ пространој пољани; величина је њена преко целе цркве с олтаром и препратом *53* стопе; покрај двари од дувара једног до другог 22 стопе ширине и 23 стопе висине. Она је украшена темплом и измолованим кубетом и дуварима од источне стране до пола цркве; с потребним иконама и с нуждним окрутом снабдевена је. *Црква е сазидана одъ кнеза Лазара, по гласу привилегіе нѣгове, у манастиру налазеће се, године 1378.*" [1]

Од Пожаревца до Горњака (све уз Млаву) има добрих 8—9 сахата путовања. Путнику, који би зажелео видети ову задужбину цара-мученика, богато би се наградио сав умор прекрасним изгледом млавске долине а нарочито оним чудним теснацем који је Млава себи пролокала од Хомоља доле до села Ждрела. Но ово и привлачи томе манастиру можда више го-

[1] Monumenta Serbica (стр. 193—195) И Вујића Путеш. по Сербіи (стр. 71—73) показују годину 1380. 1. дан Августа као доба када је манастир овај зидан.

стију него *приложника*. Бар је то забележила и комисија још „17. Октоврія 1839. те є збогъ тога реченый монастиръ на великомъ трошку“.

У народу се прича за постанак овога манастира ово: Цар Лазар је ловио по планинама *Вукану* и *Јежевцу* (Вукан је на десној а Јежевац левој страни Млаве). Момци његови нађу пустињика у шуми. То је био св. *Григорије* Синајац, који се ту испаштао. Цар зажели да се с њим разговори. Пустињик не хтене ближе му прићи него се устави на противној обали млавиној. Вода је хујала те се разговор није могао да разбира. Он јој заповеди да умукне и вода на том месту ћути и данас као да се не миче а и пре и после јури и лупа се о камење као бесна. У разговору са царем каже да би желео да му се начини црква. Цар Лазар му прими жељу и озида Горњак манастир-цркву св. Богородици, у Ждрелу браничевском.

Ниже од садашњега манастира, не далеко од саме Млаве имају развалине од старе цркве, које се зове митрополија и ту је била, како се прича, столица браничевске епископије а прича се још да су ту и књиге штампане.

Мало више уз Млаву остатци су друге старе цркве са зазиданом огромном пећином за оставу. Кажу да се та црква звала: *Благовештење*.

Још има више развалина од кула, и од старих градића с једне и с друге стране Млаве. Народно причање све то приписује браћи *Дрману* и *Куделину*.

У манастиру се и данас чува хрисовуља цара Лазара, коју даде Горњаку 1. дан месеца Августа 1380. кад сазда тај манастир.

Документ овај, као и оно потврђење на њему од патријарха српског Спиридона, находи се цео преписан, осим других места, на страни 193. и 195. у Monumenta Serbica од г. Миклошића, те с тога ја не држим да је нужно овде га свега излагати. Само ћу додати то да је повеља та из прошлога века препис а не оригинал.

У манастиру још има стаклена чаша цара Лазара с овим записом: К. Л. Г. Браћа ми казиваху и за барјак цара Душана, али рекоше да је он већ предан Њ. Св. кнезу Михаилу.

Ова села иду у нурију овоме манастиру: Село Бресница са 33 куће; Крепољин са 104 куће; Сиге са 94 куће; Магудица са 49 к.; Крупаја са 40; Близнаци са 67; Шетоња са 165; и Ћовдин са 148 кућа, свега 700 кућа.

Црква је посвећена светој Богородици, и назива се, у старим писмима „Света Богородица Ждрелска", а сабор се купи о Малој Госпођи (8. Септембра).

Године 1864 Горњак је имао готовине свега 27.177 гр. и 34 пр. ч.

У најновије време наређено је да у Горњаку издржавају каштигу она свештена лица, *која би грађански судови осудили у затвор.*

2. МАНАСТИР ВИТОВНИЦА.

„Црква лежи под каменитим брдом на једном узвишку, крај реке *Витовнице;* величина њена је преко целе цркве с олтаром и препратом 54 стопе у дужину, покрај двари од дувара једних до других

24 стопе у ширину и 25 стопа у висину. Она је украшена само с простим темплом као и кубетом без икаквог молераја; но у оскудном је стању с књигама црквеним. Будући да никаквих натписа од старине нејма: то се, по сказивању старих људи из околних села, који су од предака својих чули, дознало, да је црква од бившег краља српског *Милутина* сазидана".

На левој страни цркве унутра ја летос прочитах с муком ово: — мѫ шца и сн҃а ст҃аго дх҃а аз Бла... Дси... Бакоуговь поставинь сиѫ Бж҃и храм... имѫ ап҃ла ѣкова и петра въ лѣт. ѕ.ѱ.к.ѕ. (1218?) єниѡ... Даље као да је грчки али не могах прочитати.

„Манастир овај оскудан будући у ћелијама подигао је 1837. такве врз једнога каменитог подрума и све је проче довршио, осим чатме, лепа и врата, које му за сад није могуће учинити, јер у новцу оскудева".

Овако се описује стање овога манастира године „1839 17. Октоврія", а сад он има прекрасне ћелије, измоловану и покривену цркву, доведену преко Витовнице, у авлију, чешму и велико имање непокретно!

За све то највише ваља захвалити оцу архимандриту, Хаџи *Стевану* Бојовићу, који је сада у манастиру Раваници, у ћупријском округу.

Витовница је далеко од Пожаревца око 7—8 сахата а од Горњака око 3 сахата. Од Пожаревца она је на југоистоку а од Горњака на северу.

Храм је цркви *Велика Госпођа* (15. Августа); а тада се и сабор купи.

Ова села чине нурију *Витовници:* село Витовница са 77 кућа; Мељница са 260 к.; Стамница са 210; и Бистрица са 122 куће, свега 669 кућа.

Год. 1864 Витовница имађаше готовине 30.038 гроша и 4 пр. чарш.

3. МАНАСТИР ТУМАН.

„Црква лежи између две велике планине под брдом на равном месту, крај једне реке. Има у дужину преко целе цркве с олтаром и препратом 53 стопе, у ширину пак и у висину има по 19 стопа. Украшена је простим темплом без кубета, но *старинским по дувару до препрате женске молерави.* Будући да никаква од старине натписа нејма: то се, по казивању старих, из околних села, људи, који су од предака својих чули, дознало, да је црква у време кнеза Лазара од *Милоша Обилића* сазидана".

Народна прича вели да је Милош ловећи туда нехотице устрелио пустињика *Зосима Синајца* па за севап после, на том месту начинио цркву, коју тек што је био довршио а то му дође глас из Крушевца од цара Лазара, који каже: „Ту мани задужбину; ево Турака на Косову; него похитај земљу да одбранимо." Од тога, веле, остане име *Туман.*

Манастир Туман находи се с оне стране реке Пека и може бити од Пожаревца удаљен 6—8 сахата хода.

Ова му села чине нурију: село Снеготин са 60 кућа; Кривача са 51 к.; Ракова Бара са 123 к.; и Турија са 125 кућа, свега 354 куће.

Храм цркве је св. Аранђео Михаило (8. Новем.) а сабор се купи о вел. Госпођи.

Готовине је имао 1864. 1016 гр. и 11 пр. ч.

XI.

У РУДНИЧКОМ ОКРУГУ.

(Комисари: Помоћник начелства, *Никола Радојловић;* члан окр. суда, *Спасоје Нектаријевић;* прота моравски, *Тома Михаиловић,* и писар *Живан Богосављевић).*

1. МАНАСТИР ВОЉАВЧА.

(У ОСОЈУ РУДНИЧКИХ ПЛАНИНА).

„Манастир је овај величине средње и великолепија приличног а савидао га је *Мијаило Кончиновић,* сељак из страгарског засеока *Сребрнице* 1050 (тако) године.“ [1] Комисија, даље, казује само колико има соба у ћелијама, колико подрума и других стаја а о манастиру самом ни речи више не казује.

Међу тим није с горег напоменути да је у овоме манастиру имао своју столицу *„Правителствующій Совѣтъ“* за времена Карађорђева, одакле је пренет у *Боговађу* па после у *Смедерево.*

Комисија не каже од куда јој година грађења овога манастира. Ако би се обистинило ово: онда би *Вољавча* била најстарија српска грађевина, ваљда једина, која би мимоилазила доба Немањића. Али ми се чини да ништа није теже поверовати него то гледајући на ову трошну и незграпну грађевину.

Вољавчи је храм св. *Аранђео* (8. Новембра).

---

[1] У II. Гласнику Друштва Српске Словесности стр. 206—207 има исписе из неких записа где се каже то исто с додатком да је црква та начињена у време грчког цара Мономаха (1042—1054) а за владе *„краља Михаила Добросављевића, самодержца сербскаго“,* и да ју је осветио ваљевски митрополит *Теофан.*

У овом је манастиру дуго био старешина добро у околини чувени игуман Хаџи-Мелентије, кога се слика находи у народном музеју, дело, ако се не варам, пок. Д. Аврамовића. Био је то човек врло уважаван од околнога народа. Умрьо је тек пре неколико година.

Ова села чине нурију м. *Вољавчи:* Маслошево са 101 кућом; Пласковац са 41 к.; Влакча са 101; и Котража са 51 к., свега 294 куће.

2. МАНАСТИР БЛАГОВЕШТЕЊЕ.

(У ОСОЈУ РУДНИЧКИХ ПЛАНИНА).

Комисија каже да се не зна ко је градио овај манастир, али се прича да је ктитор и овој богомољи онај исти побожни *Мијаило Кончиновић*, који је и Вољавчу зидао. Црква је мала и незнатна. Ни по чему не би човек помислио да је она из тако дубоке старине. У време Карађорђево ту је држан барут а и сада су мало ниже манастира чувене Страгарске барутане. Ревношћу садашњега својега архимандрита, оца *Василија*, овај манастир ваљада заузима место међу најбољима манастирима у Србији. Ћелије су красне изграђене, имање прибављено, ред влада међу браћом, библиотека је манастирска заведена и прилично умножена. Управо рећи овде вреди отићи ко жели да види смирени монашки живот, онде где је природа миловала да покаже безграничност своје моћи у стварању.

Од Београда до Благовештења биће 16 с. хода.

Храм је цркви *Благовест*, а сабор се купи и о св. Јовану (29. Авг.).

Ова села чине нурију манастирску: село Страгари са 111 кућа; Бушинци са 23 к.; и Блазнава са 83 куће, свега 217 кућа.

3. МАНАСТИР ВУЈАН.[1]

„Манастир овај бејаше опустио па га обновише године 1805 блаженопочивши господар *Милан Обреновић* и *Никола Миличевић*, *Луњевица*, из села Луњевице рудничкога округа.[2] При томе обнављању нађен је овај запис на једној плочи: „Знано буди последнѣмь времену када опусти Обровинь манастирь храмь светаго архистратига Михаила. У нѣму има светиња у правои цркви сь десне стране ..... села имена Десетакь, Прислоница, Брћани и Луњевица 1597 године.“

Манастир је овај на јужној страни планине *Вујна*, наспрам Чачка и *Љубића*, где се оно године 1815 играше крвава драма за ослобођење Србије.

Од Гор. Милановца до Вујна мислим да нема више од 3 сахата хода.

Ни грађевином својом нити украсима не одликује се ова обитељ од других, њој равних богомоља.

Ова му села иду у нурију: Прислоница са 110 кућа; Коњевићи са 57 к.; Соколићи с 38; Брћани са 80 к.; Луњевица са 64 к.; Семедраж са 37 кућа, свега 395 кућа.

Слави св. Аранђела (8. Новембра).

---

[1] Неки ми говорише у околини да се планина а по њој и манастир зове Ујан, Хујан, а не Вујан, но у брзом говору веле чује се ово последње.

[2] Вуичъ у своме „Путешествію по Сербіи“ наводи још један новіи запис који друге ктиторе показује стр. 327.

4. МАНАСТИРИ КАВЛАРСКИ.

У теснацу, који проби Морава између *Каблара* и *Овчара* поникло је више манастира и с једне и с друге стране Моравине. По несрећи извесно се не зна ни за један од тих манастира: ко га је и када зидао, тек би се човек смео одважити да каже: да ни један није од времена српске славе. Сви су морали понићи или за владе турске или за ратова аустријских с Турцима.

На левој обали Мораве сад поју: *Јованья, Никоља* и *Благовештење*, који припадају рудничкоме округу. Њих је лепо описао пок. г. Вук, у својој Даници за годину 1826 (од стр. 1—26), да није нужно ништа више к томе додавати.

Могу додати само толико која су им села нурија. И тако, *Јованьи* су нурија: село Пријевор са 97 кућа; Трбушани са 65 кућа; и Видова са 28 кућа, свега 190 кућа. *Никољи* пак: село Јанчићи са 37 кућа; Ромци са 79 к.; Миоковци са 110; Љубић са 85 кућа; Ракова са 66 к.; Вранићи са 44; Милићевци са 90; и Горевница са 120 к., свега 631 кућа; и, најпосле, *Благовештењу*: Врнчани са 36 кућа; Папратиште са 50 к.; Гугаљ са 65; Табановић са 73; Тучково и Јелен-до са 35, свега 259 кућа.

На десној страни пак имају: *Тројица, Сретење* и *Ваведење*, који припадају чачанскоме округу. И њих је пок. Вук описао како се боље може у истој Даници својој, коју мало час поменух.

За то пређимо к другим богомољама, које не бејаху срећне да их Вуково перо помене.

XII.

У УЖИЧКОМ ОКРУГУ.

(Комисари: помоћник начелства, *Антоније Нешковић*; члан суда окр., *Пано Радојевић*; прота црногорски, *Никола Обрадовић*; и писар *Никола Антоновић*).

1. МАНАСТИР РАЧА.

Овај манастир је на месту, какво баш доликује таквој богомољи. Изнад њега наднели су се врхови од планине *Звезде*, окићени „борјем и мраморјем“, испод њега тече бистра река Рача, у којој има пастрмке изобилно „кад год хоћеш, да је једеш таве.“ Западно ½ сахата хији бујна Дрина, даље к северу, на један сахат хода, находи се Бајина Башта, красна равница, где је канцеларија рачанскоме срезу. Од Раче до Ужица пак биће 7—8 сахата путовања.

Комисија каже, да је пок. игуман Х. Мелентије Стефановић[1] „донео из Русије некакав трукован нат-

[1] Вредно је овде мало више навести о овоме човеку. Архимандрит Хаџи-Мелентије Стефановић родом је из села Бирча, нахије сребрничке, у Босни; књигу је учио по манастирима а покалуђерио се у манастиру Троноши у округу подринском. Ишао је у Јерусалим 1794 године, и кад се отуда вратио добије од Турака ферман да може оправити манастир Рачу које и учини 1795. Причају онуда људи да је уз Карађорђев рат све до 1813. ратовао као старешина војнички и добио је онда од Русије златан крст на златном ланцу, који се и сад налази у манастиру Рачи. После пропасти 1813 године, Хаџи-Мелентије се склонио у Фрушку Гору. Кад се Србија ослободила и уста-

пис из ког се дознаје да су овај манастир зидали краљеви: Драгутин и Милутин". Но ја сам у три маха био у овоме манастиру и тога записа нико ми не показа до што нађох на једном јеванђелију, које стоји на часној трпези, ово: „Сие светое евангеліе купише раби божїи Митьрь Антонићь, житель села Милутинице, и Николае Млађеновићь изъ села Суходола оба же нахие валевске и Иван Антић нахие шабачке цѣною 150 грошевъ и приложише е во светоспасовскїи вознесенїа Христова монастирь Рачу, въ сербстѣи земли во митрополїи ужичкои, при рѣцѣ Дринѣ, который прежде создань есть отъ святаго крала Драгутина Неманића во иноцѣхъ же Ѳеоктиста, который и сего времене преко 120 лѣта запустѣнїа возобновлѣнь и отъ основанїа воздигнутъ бысть божїимь произволенїемь и помощїю, а усердїемь и подвигом сыновъ свето-вокеденского мона-

новила, пређе и он натраг у свој манастир где и премине 27. Марта 1824 године. За њ у народној песми, која нева устанак на дахије, вели Фочић Мемед-ага:

„Док запалим Рачу у крај Дрине,
„И погубим Хаџи-Мелентија,
„Који' је иш'о преко мора сињег,
„Те је влашку ћабу полазио,
„Пак се узгред у Стамбол свратио,
„И од цара ферман излагао
„За стотину жутијех дуката,
„Да Власима богомољу гради,
„Да је гради за седам година,
„Начини је за годину дана,
„Ево има шест година дана,
„Како зида покрај цркве куле,
„А у куле набавља цебану
„И по мраку топове привлачи;
„Видиш, јолдаш, да се нечем нада!"

стира Троноше ко єпархїи ѕкорнинуком єромонахомъ кир-хаци Мелетїа, Їосифа и Исаїє сь народомь христїанскимь, которимь и отєуєство оки предѣли биша и вышереуєни раби божїи когда сему новому монастирю пришли на видѣнїє, тогда и сїє скатоє евангеліє даровали скатому монастирю и Богу на службу, себѣ же и своме роду ѕа спомень. Богъ да прости во 1796-го лѣта".

Међу тим Троношки Летописац[1] потврђује то јасно, говорећи: „Создa Драгутинь (краљ) Раѵу манастирь коди рѣке Дрине, више Ѕкорника растоянїемь 16 ѵаса или више, иже и нынѣ пуста и разорена стоить и ѕритса, имѣеть же ѿ истока противь олтара источникъ води ѵудодѣнственнїи и нынѣ болящии и съ вѣрою приходящїи ѕдравїє поѵєрпаютъ."

Манастир овај опустили су били и разорили Турци.[2] Обновио га је пак, по причању старих људи, поменути игуман Хаци Мелентије Стефановић. После 1813 дођу Турци из Сребрнице које посла Хаци-бег те у самој цркви посеку јеромонаха Исаију и ђакона Јована Обада, па скупивши све црквене ствари на њихова телеса све спале попаливши и манастир и све око њега. Кад се Хаци-Мелентије вратио 1818

[1] Гласник Друштва Србске Словесности V. стр. 57.

[2] Троношки Летописац (Гласнику V. стр. 57.) каже: „Владика. бѣоградскїи Меѳод и кнезь Стефанъ Конѣъ Соколскїи продадоше ѿдадоше монастирь раѵу безцѣнѣ бѣоградскоих месеца Їуниїа 1799. за 15 хилада гроша и редка се тада монастирь ѿкупи." А даље опет вели: „Монастирь раѵа поноки се ѵрезъ не . . . божїа и єромонахонъ Троношинихъ, Хаци Мелетїа, Ѿсифа, и Исаие 1795 лѣта".

из Фрушке Горе, куда се био склонио, стане га оправљати опет а око године 1829—30 пок. кн. Милош допринесе да се он постави у красно стање, у каквоме је сада.

„Дугачак је и висок по 11 и по хвата, а широк је пред дверима 6 а у средини 4 хвата.“

Сад је црква сва измолована, има леп иконостас и све потребе за службу божију.

Ово је један од оних манастира у Србији, који својим пријатним положајем, својом чистотом, љубавношћу свога братства, привлаче човека, који би их једном походио, да му још који пут отиду.

За све ово буди хвала садашњему архимандриту оцу Костантину, примерноме духовнику, разбориту старешини, усталачкоме домаћину и паметну човеку.

Да се отвори прелазак преко Дрине на „рачанској караули“ и да се начини пут уз Дрину (и преко Малога Зворника) до у Бајину Башту, не би се кајао ко би се нарочито кренуо из Београда да о Малој Госпођи види народни сабор код манастира Раче.

Рача слави Спасов дан а сабор се велики купи и о Малој Госпођи (8. Септембра).

Е да Бога и српске снаге те и то дочекамо скоро!

Око овога манастира има и сеоце, које се зове *Рача*. Пада у очи што у овом селу, по казивању духовника и самога среског начелника г. Јев. Мићића, има преко 50 лица, које малоумних, које сакатих, које немих, које глухих. Говори се да су предци ових веселника помагали 1813 године Турцима палити манастир па их, с тога, нашла таква невоља. Но да овде не леже какви природни месни узроци? . . . . .

Још је значајно за околину овога манастира што је веома много српских имена мушких и женских. То ја нисам нигде у Србији опазио и ако сам разгледао протоколе крштених и опеваних готово у свакој цркви.

Даница, Милева, Драга, Љубимир, Драгољуб, најобичнија су имена и старим људима.

Ова су села нурија манастиру Рачи: Добротин са 53 куће; Драксин са 30 к.; Придоли са 47; Пилица с Пепељем 104; Солотуша 127; Рача 90; Обајгоре 77; Плесково 45; Вишесава 65; Бесаровина са Перуђцем 67; Црвица (од Растишта) 64; Гаочићи 4, свега 773 куће.

2. МАНАСТИР КЛИСУРА.

Онде где Моравица, обилазећи око крша који се зове „Градина", удара у *Малич* па се повија к северо-истоку на левој обали њезиној на стенама и под небројеним стенама озидан је овај манастирак.

Дугачак је и висок по 6 и по хвата, широк је пак пред дварима 4 и четврт хвата, а у средини 2 и по хвата. Зидан је каменом и има једно кубе. По казивању старих људи ту је била некад црква од које су само темељи остали и могли се познати. Године 1798 дође неки *Јаким Курлага*, калуђер, из Фоче, у Босни, и с народом из околних села подигне ову богомољу.

Кажу да се стара црква звала *Добрачка* по селу Добрачама, које јој чини нурију, али сада свак ову зове манастир *Клисура*. Манастир овај мора се бојати да се не оброни која од безбројних стена што

су се наднеле над њега и да га у темељ не поруши. То му се једном већ догодило да је једна стена у сами олтар грунула и повредила зид. Духовници су засадили по литици, колико се могло, врба да би оне уставиле ако би која стена полетела; но да Бог сачува од зла случаја а не би се знале ни врбе ни манастир нити ћелије које су на левој обали потока.

Овај манастир сазнаће многи путник једино за то, што се, кад придође Моравица, мора баш поред њега пролазити ако се путује на Јавор или у Ивањицу.

Од Клисуре до Ариља биће 2 сахата а до Ужица биће 7, до Ивањице пак имаће 3 сахата.

О летњем св. Аранђелу овде се купи сабор,[1] а тај дан и слави црква.

Ова су села нурија манастиру Клисури: Село Добраче са 123 куће; Трешњевица са 87 к.; Ступчевићи са 67; и Латвица са 66 к., свега 343 куће.

---

[1] Гледај моје пето писмо у „Вили“ бр. 48. од 1865 године.

XIII.

У ЧАЧАНСКОМ ОКРУГУ.

(Комисари: помоћник начелства, *Милија Илић;* члан суда, *Василије Симић;* прота драгачевски, *Јанко Михаиловић*, *Молер).*

1. МАНАСТИР СТУДЕНИЦА.

На 10 сахата хода од Карановца идући к југу, у крај реке Студенице, находи се овај најлепши а и најстарији српски манастир, који подиже Стефан Немања I. од 1190—1197 године.[1]

О овој првој задужбини Немањића писали су многи до сада. Од свега је најважније оно што написа г. Каниц и што би штампано у Бечу године 1862 под именом: *Византијски Споменици по Србији.* Само ми је јако жао што поштовани писац не каза како јесте: Српски споменици у византијском стилу, него овако како не одговара ствари.

Још једну погрешку допустио је овај поштовани писац што каже (стр. 25.) да целокупно тело Стефана *Немање I.* лежи у Студеници, а то није тако, него је ту тело Немањино сахрањено, и из раке му је миро текло, а целокупан је ту *Стефан Првовенчани краљ, син Немањин.*

---

[1] Не може се управо казати година кад је Студеница почета када ли је довршена. Али Немања оде у Св. Гору 1197. (по П. Ј. Шафарику) а Студеница је дотле већ била пропевала. Морала се дакле почети градити на 6—7 година раније.

Ко види поменуто дело г. Каница, томе бисмо ми били досадни нашим бледим описивањем тога најлепшега доказа и за побожност и за уметност наших старих. Прелазећи све што је већ описано поменућу само што до сада не би било помињано.

На јужном рукавцу, над вратима, има сунчани сахат са грчким словима и преломљеном казаљком. То је удешено још кад је црква грађена.

Стара писма о Студеници находе се у разним делима, до сад изданима. Тако се налазе у Monumenta Serbica од г. Миклошића под бр. 15., 16. и у *Památky* Dřévního Písemnictví Jihoslovanův, v Praze, 1851, од пок. П. Ј. Шафарика а на име: У животу св. Симеона Немање, који написа св. Стефан Првовенчани, син његов; у кратким летописима, на стр. 51., 58., 60. и 68; — У животу св. Саве, који написа Доментијан (штампан у Београду 1860 и 1865); и у Гласнику XV. стр. 305. и 309.

Још је о Студеници помињао пок. Јоакимъ Вуичь у своме „Путешествію по Сербіи“ стр. 111—120.

Владика шабачки Ѣерасим Студеничанин у своме делу: Найновіи догађаи србске исторіе.

Г. Јосиф Веселић у 137-ом броју Световида за 1864 годину и г. Владан Ђорђевић у „Вили“ 1865. И „*Српске Новине*“, 1862. у своме подлистку.

Студеница слави Велику Госпођу (15. Августа), а сабори највећи бивају: о Малој Госпођи (8. Септембра), о Краљеву дану (24. Септембра), и о светом Симеуну (13. Фебруара).

Ова села чине нурију манастиру Студеници: Село Брезова са 81 кућом; Врх са 60 кућа; Долац са

39 к.; Ушће са 97; Полумир са 34; Таденье са 73; Савово са 39; Ђаково са 31; Бресник са 35; Бањевац са 38; и Побрђе 51 к., свега 604 куће.

Као што мало пре поменух, у Студеници почива свето тело Стефана Првовенчанога краља српскога, Немањинога најстаријег сина и рођенога брата светога Саве. Оно је, по ослобођењу Србије, враћено из Срема најпре у манастир Калинић, као што је под овим манастиром испричано, где је остало све до 20. Августа 1839. Тога дана кренуо се свечани пренос *светога Краља* из Калинића и 23. дана истога месеца стигло се на конак у Лавру Студеницу, где су свете мошти положене пред олтар, пред којим стоје и данас.

Неки *Викентије Велимировић*, јеромонах студенички, који је био родом из села Витковца близу Крагујевца а 1806. умрьо у манастиру Враћевшници, написао је „Сказаніе“ о преношењу моштију св. краља првовенчанога до последњега преноса у Враћевшницу г. 1807.

Из тога рукописа, који се храни у манастиру Студеници и који, осим лепоте у писању, нема ништа са чега би га ваљало свега саопштити, ја вадим само места куда су преношене мошти св. краља и где су се колико находиле.

Тако је прво после смрти своје светитељ овај укопан био у Студеници, одакле га св. Сава, по повратку с првог пута у Јерусалим, пренесе у Жичу као своју задужбину. После смрти св. Саве мошти св. краља пренесене буду опет у Студеницу, одакле их Урош велики 1237 године пренесе у своју цркву *Сопоћане*. Ту је св. краљ остао до после битке ко-

совске и чак до после смрти деспота Стевана високог. А у то време од силе турске калуђери закопају у земљу ћивот са св. моштима где остане до 1529 године; а тада га, вели, изваде: пећски архијепископ Пајсије и рашки митрополит и патријарх те остане тако у јавности до 1587. А тада, од страха турскога пренесу га духовници из Сопоћана у: Ѵерну рѣку идѣже есть въ пещерѣ церковь, архангелова Михаила и Гавриила храм, те ту остане 14 година. Одатле се опет врати у манастир Студеницу 1701 године где и остане до 1789. На годину дана пре 1789., прича се у рукопису даље, зарати се Русија и Аустрија с Турском и Аустрија узме многе градове од Турака у Босни, узме и Шабац у Србији, и 1789. фелдмаршал Лаудан пређе преко Саве 30. Августа и опседне Београд који и узме 24. Септембра, када му се Турци предадоше и 26. Септ. одоше из града. Овде писац казује како је лако народ српски устао на Турке ослањајући се на реч Немаца, али Немци се доцније тргну не гледајући на обећања давана Србима и тако Турци страшне муке навале на јадну српску земљу, безбројни народ исеку а у ропство одведу толико да их, вели, може избројати једини: *„исчитаяй множество звѣздъ“*.

Кад, за тога немачкога (Кочина) ратовања, војвода Михаљевић освоји Јагодину, Крушевац и Карановац од Турака остави он у овом последњем два капетана: *Симића* и *Николајевића*, па се опет врати у Јагодину. Ова двојица дођу и до Студенице. Турци се уплаше и побегну к Новом Пазару. Но доцније немачки се капетани тргну натраг и калуђери не

смејући чекати Турке 6. Јануара 1789 г. узму мошти св. краља и однесу у Карановац где остану 8 дана.

Кад Михаљевић чује за то, поручи архимандриту Василију да понесу св. краља у Јагодину а он изиде са десет хиљада војске те светитеља дочека и ту некога осуђенога на смрт поштеди од смрти у славу св. краља. У Јагодину су стигли 17. Јануара. Из Јагодине отпрати их Михаљевић са пет стотина људи до Смедерева, а одатле с мање још пратње дођу до Гроцке. Ту св. мошти метну у ораницу и уз Дунаво пођу к Београду. Кад се приближе, изиђе им на сусрет београдски митрополит Дионисије, који је после био у Будиму владика, и дочека их, па св. мошти однесу у цркву св. Аранђела Михаила и Гаврила у Београду.

Находећи се тако у Београду калуђери Студенички а на име архимандрит Василије[1] настану те подигну манастир Рајиновац близу Гроцке. У Београду остао је св. краљ од 1. Фебруара до 10. Септ.

По том св. краљ буде пренет у Панчево. Архимандрит Василије оде у Тамишвар народноме српском сабору за помоћ и отуда му се одреди за светитеља манастир *Војиловица*. Но они не хтену тамо ићи већ остану у Панчеву.

А како Бећир-паша, који прими од Немаца Београд, по углављену миру између Аустрије и Турске, објави да ће се престати од зулума и зла спроћу Срба, одмах се и духовници усуде те 1. Декембра врате мошти св. краља у Рајиновац а одатле с бла-

[1] У опису манастира Рајиновца помиње се име *Герасим* а не Василије (стр. 16.).

гословом митрополита рашко-призренског Јаниђија 9. Фебруара 1791. донесу га у Студеницу.

Довде Велимировић, а даље казује ђерасим Ђорђевић, владика шабачки, да су под Карађорђем пренете мошти св. краља из Студенице у Враћевшницу, где су остале око 6 година, а одатле 1813 године пренесу их у Срем, од куда су повраћене у Србију и донете у Калиниħ на крају године 1815. (Гед. под Калиниħем).

Уз тај исти Велимировићев рукопис, који је везан са јеванђелијама, која се читају на Велики Четвртак, има још руком пок. Ђерасима Ђорђевића, потоњега шабачког владике записано неколико народних старешина, који су 1808. учинили прилоге манастиру и уписали се ради спомена, овим редом:

„Помени Господи:

„Домъ и родъ господара Георгиа, перваго властелина[1] сербскаго: Алексїа, сина его; Александра юненшаго сина его; супругъ его Еленъ“.

„Домъ и родъ господара Младена“. (нема нико више).

„Домъ и родъ господара Милана (Обреновића) комендата рудничке нахїе: Милоша, брата его, и Їоанна, брата его“.

„Домъ и родъ господара Лазара Мутака“.

„Домъ и родъ Антонїа Пакића; брата его Пакла; матер его Ристу; сестру его Еросимъ; сина его Теодора; сина Павлова, Николаа; супругъ Паклову Ружицу и супругъ Антонїевъ Саку“.[2]

---

[1] Ово назвање први пут находим овде.

[2] Њи пок. Карађорђа и сада је жива у Београду.

„Домъ и родъ господара Кунце, комендата смедеревског, и брата его Миливоа“.

„Домъ и родъ господара Станоа, оборъ конводу“.[2]

К југу од велике цркве, у граду, има мала црквица, што се зове краљева црква. Њу је начинио св. краљ *Стефан Дечански*, као што казује овај запис у зиду под стрехом с поља урезани: „Въ име оца и сына и светаго доуха. Азъ рабъ божїи Стефанъ Оурошь правнукъ светаго Господина Сїмеона и вьнукъ прьковѣнчанаго краля Стефана сынъ великаго краля Оуроша .:. и краль всѣ српскїе земли и поморскые ·:· Сьздахь си храмь въ име светителю праведнику и прародителю Христову Иоакима и Ани ·:· в лѣт ҂.ѯ.ѯ.ѯ. (1314) индикта ѯі. и въ паметь же приложихь сему светому храму и их—ру въ лучнхь. Кто ли се прѣтвори да е проклеть ѿ Гда и ѿ мене грѣшнаго Аминь. †. Сьздаже се сьї храмь съ потруженнемь архимандрита протосинтелу игумена Іоана“.

Црква је ова висока 6 хвата, дугачка 4, а широка 2 и по хвата.

Ниже ове је друга црква, која се зове *Никоља*. Дугачка је 4 и пр, а широка и висока по 1 хват и по. Не одликује се никаквом лепотом ова последња као она прва.

На један сахат хода западно од манастира уз реку Студеницу на левој страни ове, у пећини находи се *Исповница* и *Каца св. Саве*. Прича се да је овде храњено много драгоцених старих рукописа па кад

[1] Ово је јемачно реч о Ставоју Главашу; али за што га назива *обор војводом?* Никад то до сада нисам чуо за *Главаша*.

Турци несрећне 1813 године, заузму Србију и запале Студеницу, калуђер *Софроније*, који се у *Испосници* налазио, побегне да главу изнесе, али не могући те рукописе понети уза се, а не хотећи их оставити да падну варварима у руке, злокобник не смисли ништа боље него их све живој ватри преда: Шта је блага само тада пламен прогутао! Овај несрећни случај помиње с тугом и г. Пав. Ј. Шафарик у својим Památkama на стр. III. и IV. пред житијем Ст. Немање, које написа син му св. Сава.

2. ЖИЧА.

Само један сахат од Карановца но на десној страни *Ибра*, на подножју планине *Столова*, находи се ова некад дивотна а сада тек обнављана задужбина Немањића I., који нареди да се у њој постаклають вьси краланє и архиепископупиє и пископупиє и игоумениє. И доиста народно памћење казује да се у Жичи крунисало „седам српских краљева“ са шта се она и прозвала „*Седмократна*“ Жича.

Налазећи се у дивној равници којој се лако може приступити а можда и богата даровима светих основатеља својих *Жича* је више него иједна задужбина српска страдала од безбожне силе турске.

У колико је некад била већа и лепша у толико је тужније гледати огромне развалине њене.

Црква је висока у кубету 9 а у кули 11 хвата; сва с кулом дугачка је 22 хв., 2 шуха и 6 палаца.

Године 1520, као што је записано на једном псалтиру у манастиру *Шишатовцу*, Жича је поха-

рана и опустела. Кад и кад се и после тога чуо у њој гласак плачне молитве али је то све прекидано. Од 1804 до 1813 године пропевала је опет и духовници њени: *Мелентије*, Самујило, Пајсије, Ђерасим, Јосиф, Симеун, Саватије, Евстратије, Јаниђије, Дионисије, Гаврило и други војевали су готово непрестанце против Турака. Година 1813 завивши у црно сву Србију, угаси свећу и у цркви *Жичи*. Од 1815. до 1854. служили су код Жиче, у малој црквици, световни свештеници.

У трему којим се улазило на западна врата њена и с леве и с десне стране написана је сва хрисовуља, у којој краљ првовенчани казује како је и за што начинио ову цркву у славу „Спасѹ нашемѹ Їсоѹсѹ Христоѹ". Ту су побројани сви они дари, који су дани овој цркви. Исто тако казују се ту и неке наредбе народу и господи за управљање. (Запис овај находи се верно преписан у Monumenta Serbica XVIII. стр. 11., 12., 13., 14., 15. и 16.) од г. Миклошића; у г. П. Ј. Шафарика. Památky Listiny. 7. Георг. Магарашевића, у Срб. Лѣтопису 1828. П. 9—22.; и Јоакима Вуича Путешествіе по Сербіи 147—154.)

Но поред свега тога у Жичи се сачувало нешто, што може поносом да испуни душу Србину вештаку. Г. Ст. Тодоровић, с којим ја имах пријатност походити и по четврти пут Жичу 9. Фебруара 1867. каже, да неке и неке слике у Жичи, нарочито смрт св. Богородице над западним вратима и друге, и ако у цртежу остављају нешто желети, у изразу унутрашњега осећања могу се такмити са сликама најбољих италијанских живописаца онога доба. Штета голема што

још *Србину уметнику* не паде у део да пробави 15—20 дана у Жичи и да нам изнесе оне драгоцености које и обрушени сводови њени сачуваше и од времена и од варварске силе, а бојати се да не ће моћи сачувати од претеране ревности и осудне дрскости неких и неких новијих молера.

У најновије време од 1856. владика ужичко-крушевачки, господин *Јаникије* наста својски да *Жичу* обнови.

Истина још од не запамћених времена находи се мала црквица не далеко од *Жиче* и ту су, као што мало пре рекох, свештеници служили службу божију, али је на правој *Жичи* расла трава и јасење и кисло је свуда на све стране.

Преосвештени господин *Јаникије* успе својим трошком и настојавањем те покри цркву и сва кубета лимом и оправи главну цркву те се сад у њој служи. Да ли и у овом обнављању не буде учињена каква погрешка против освећене старине, знаће српски архитекти боље него ја. Г. Јаникије старао се нарочито да се старина не би онаказила. Он јој је прибавио доста непокретнога имања, начинио ћелије за духовнике, школу за ђаке и механу и друге зграде.

Жича слави Спасов дан и тада се купи сабор; но највише народа долази Жичи 2. Августа о св. Стевану; а и о другим већим годовима долази света доста.

Ова су села нурија манастиру Жичи: село Крушевица са 97 кућа; Готовац са 32 к.; Рибница са 58; Ковачи са 32; Мељаница са 33; Церовак са 9;

Метикоше са 26 кућа; Ковандук са 19; Матаруге са 83; и Замчање са 23 к,, свега 412 кућа.

Читаоца ће задовољити највише ако разгледа опис и слику „Седмовратне Жиче“ у делу: *Византијски споменици по Србији у Бечу године 1862* које издаде г. Ф. *Каниц* и које ја и раније помињах.

У чачанском округу има још три манастира у *Овчару:* Тројица, Сретење и Ваведење.

Комисија је описала сва три ова манастира, како је могла и умела, но она ништа више није казала, него што се находи у Даници за 1826 годину од пок. Вука Стефан. Караџића.

За *Тројицу* мисли комисија да је грађена кад и манастир *Благовештење* на левом брегу Мораве, рашта је отуда набавила и исписала запис, који се тамо находи у женској цркви на левој страни, а у Даници I. на листу 23. и 24. преписан је сав.

Ова су села нурија манастиру Тројици: Дучаловић са 71; Ртари са 56; Лучани са 73, и Дљин са 90 кућа, свега 290.

Сретење је обновио 1818 године *Никифор Максимовић,* доцније ужички владика, а по том ово поста његов најмилији манастир, који он лепо украси и много му имање остави после своје смрти.

Нема нурије а и у њему, као и у Горњаку, држе се у затвору свештена лица, која грађански судови осуде да ту казну трпе.

За *Ваведење* није се могло сазнати ко га је, први пут, зидао. Но у Кочину Крајину обновио га је неки јеромонах *Мелентије* Вујовић, из села Трнаве.

Ова су села нурија манастиру Ваведењу: Паковрић са 44 куће; Рићаге са 57 к.; Придворица са 54; и Јездина са 59, свега 214 кућа.

Ја бих рекао за све ове манастире у Каблару и Овчару да су морали постати у доцније време и да ни један није запамтио светло доба српске независности. Но за то не мање су услуге чинили они и српској вери и књижевности.

Ово су, ја бих рекао, били више скити него манастири.

XIV.

У ШАБАЧКОМ ОКРУГУ.

(Комисари: окружни начелник, *Милош Богићевић*; члан суда, *Марко Лазаревић*; прота мачвански, *Милован Бериљ*; и писар *Миша Миленковић*).

1. МАНАСТИР ЧОКЕШИНА.

На северној страни планине Цера, већ близу западнога завршетка те косе, находи се манастир *Чокешина*. „Црква је дугачка 33 и по а широка 10 и по аршина; озидана је лепо, има три кубета и сва је покривена лимом. На мермерној плочи урезан је овај запис:

„„Благословенїемъ Бога отца, с поспѣшенїемъ сына и содѣйствїемъ скатаго Дꙋха, водрꙋжиса обитель сїа Чокешина храмъ рождества пресвятыа Богородицы въ предѣлѣ Маꙋки, при благовѣрномꙋ Государю Кнѧзѣ (тако) Сербїи Милошѣ Обреновичꙋ, егоже благоволенїемъ и тщанїемъ и создаса содѣйствꙋющꙋ братꙋ его государю Ефремꙋ Обреновичꙋ, валѣвскїа и шабаꙋкїа махїи тогда, правителю, при игꙋменꙋ обитель (тако) тоа Х. Константинꙋ Кꙋаннꙋ маꙋа ѕдатиса 1820 года совершн се 1823 года въ мѣсацѣ Септември.““

У околини се прича да је овај манастир, најпре, зидао војвода *Милош Обилић*, па је, доцније, опустео и порушен са свим те је у најновије време, као што се из записа види, обновљен.

О Малој Госпођи (8. Септембра) купи се овде велики сабор.

Много се хвали неки игуман Софроније који је овде био после пок. Вујанића. Кажу да је био и „учен“ човек и веома паметан.

Од Чокешине до Шапца може бити 6 сахата.

На Чокешини, више манастира, био је бој међу Србима и Турцима за Карађорђева времена.

Нурију манастирску чине ова села: Прњавор са 197 кућа; Ново Село са 91 кућом; и Чокешина (село) са 72 куће, свега 360 кућа.

На крају 1864 рачунске године Чокешина имаше: 25.566 гр. и 10 пр. чарш. готових новаца.

Јоак. Вуичь у своме Путешествію по Сербіи стр. 241—242 помиње овај манастир а г. Ј. Веселић доноси и опис у 73. броју Световида за 1864 годину.

2. МАНАСТИР ПЕТКОВИЦА.

На један сахат хода, идући к Шапцу од Чокешине у пријатном и не врлетном месту овај је манастир. Ко га је градио и када, не зна се. Натпис над вратима у цркви није се могао прочитати.[1] Црква је дугачка 27 а широка 9 аршина. Од камена је, има над олтаром кубе и, осим тога, звонару.

Међу хартијама нашло се:

1) Писмо неког пуковника *Меднела*, писано у Шапцу 29. Марта 1789 године, у коме запрећује: *„кнезу, кметовом и целоме селу код манастира Пет-*

[1] Истина г. Јос. Веселић (у бр. 66. Световида за 1864 годину) излаже тај запис, но једно што се њим ништа више не осветљава, а друго што се бојим да га не будем где другојачије прочитао, ја га само помињем али не излажем за сада.

ковице да у ону воденицу турску и кућу што је код манастира нитко не дира, за што све што је турско било оно је сада цесарско.“

„Који би се пак усудио најмање од оне воденице и куће узети, хоће се новцем а и по телу оштро каштиговати.“

„Кућа и воденица предају се на чување и гледање игуману петковачком, оцу Јеросиму“.

2) Неки *T. W. Oesterreich. obrister* у Лешници 11. Јануарија 1790. даје неку бившу турску кућу у Лешници манастиру Петковици *„на тај начин“* да је манастир *„оправи, кречом обели, да може госта а особито официра сваки пут у квартир примити, а ову кућу да му нико отети не може“.*

Манастир овај слави Петковачу (14. Октобра) и тада се и сабор велики купи код те цркве; но још већи бива о Преображењу (8. Августа).

Сад су ту начињене прекрасне ћелије за што се има захвалити оцу *Самуилу*, петковачкоме архимандриту.

Сва нурија манастирска само је село Петковица са 90 и нешто више кућа.

Готових новаца на концу 1864 рачунске године Петковица имаше 15.596 гроша и 21 пару чарш.

Петковицу помиње и пок. Іоакимъ Вуић у своме „Путешествію по Сербіи“ стр. 241.

3. МАНАСТИР РАДОВАШНИЦА.

На југу од Шапца, 4 сахата хода, под самим Цером, манастир је *Радовашница.* Не зна му се основалац ни време постанка, али је паљен више пута

и робљен за турске силе. Озидан је каменом, има над олтаром једно кубе. Црква је измолована сва. Дугачка је 33 а широка 12 аршина.

У кубету стоји, да је измоловано 1799 године, а у олтару над проскомидијом записано је ово: „Сеи скати олтарь платн єромонахъ Єктиміє Крикић, пострижник манастира сего, себи и родителамъ своимъ за спомєнь, при игуменѣ Моисею 1799.“

Даље к истоку идући Поцерином имају цркве: Кривања и Каона, које су обе пре биле манастири. На првој има запис да је грађена 1798 године. А по броју свију њих ја бих рекао да су обадве те цркве и поменута сва три манастира: *Радовашница, Петковица* и *Чокешина* никле у она времена кад су Немци онај крај држали.

У *Радовашници* сада нема духовника него мирски свештеник служи службу божију.

Од Радовашнице два сахата идући к Шапцу село је *Добрић;* код цркве у овом селу, с десне стране, сахрањен је јунак и војвода српски *Милош Стојићевић Поцерац.*

Радовашница слави летњег св. Аранђела (13. Јулија) и тада а и о светом Илији (20. Јулија) купи се сабор.

Нурију јој чине ова села: Радовашница са 17 к.; Десић са 34 к.; и Двориште са 37, свега 88 кућа.

А готовине на концу 1864 год. имала је 8857 гр.

Радовашницу помиње Іоакимъ Вуичъ у своме „Путешествію по Сербіи“ стр. 239. и 240. И г. Јос. Веселић у 52. бр. Световида за 1864 годину.

XV.

У ЋУПРИЈСКОМ ОКРУГУ.

(Комисари: члан окр. суда, *Јован Сарановац*; прота ћупријски, *Богосав Здравковић*, и помоћник окр. ћупријског, *Добросав Здравковић*).

1. МАНАСТИР МАНАСИЈА.[1]

„Манастир овај сазидан је од цара (погрешно, треба: деспота) *Стефана Високог*, по казивању братства.

„Натпис први, на њему нађени, јесте с поља више западних врата на препрати и гласи овако:

[1] О Манасији, која се звала и *Ресава*, помињу летописци (код Пав. Ј. Шафарика) на стр. 62: Стефанъ сьзда манастирь достохвалнъ светѣи Троици на рѣцѣ Ресавѣ, къ положеніе мощемъ своимъ . . . Стр. 73. каже се то исто; с. 80. „1458 г. приими Махьмоутъ каша Кишесану градъ и Голоукьцъ и Жрьновъ и Ресаву; у Гласнику X. стр. 273. „1456. изгоре Ресава.“ У Гласнику XI. стр. 149. стоји: Тожде лѣто (1389) одесноти се синъ его (цара Лазара) Стефанъ и царствова лѣтъ .лн. (38). Сы же Стефанъ сьзида келиимы храмъ Светую Троицу на Ресавѣ. Рајић (Том. III. гл. VII. §. 16.) каже да је *Манасија* начињена 1407, дакле на 18 година после боја косовскога. До сад још није познато да има каква повеља од деспота Стевана, којом би он давао каква села и земље овој својој задужбини; осим тога онај град око Манасије; причање о деспотовом борављењу ту и држању војске наводи ме да мислим: *да Стеван није Манасију зидао за манастир, него за своју дворску цркву*. Поузданих доказа за ово немам али је сва прилика да је тако. Нека се и ово има на уму при даљему осветљавању онога доба. Не ће бити с горег упоредити с овим описом и моје XIII. писмо у *Вили* за 1866 годину.

„Ѡбноки се в лѣто 1735. октомврїа 2-го при архїерею Кнѣнтїю Їовановнѣу. Ктитори приплате сїе биша господа Їѡаннъ и Анѣїе Константиновнѣи“.

Натпис други, нађен с поља на десној певници, овако гласи: „Показательство сегѡ святагѡ дома: Ѡбновисе сен святыи храмь сошествїа святагѡ духа при благовѣрномѹ и верховномѹ господарѹ Георгїю Петровнѣу, (и) предводителю народа сръскоґа и служителю монастырскомѹ, игуманѹ Їоаннинкїю. Ѡбноки се сегѡ лѣта 1810. года, месеца октомврїа 17. — Мансторъ Живаднинъ“.

„Речени манастир је ширине 38 и дужине 120 стопа. На њему има 6 кубета. Манастир је овај изнутра са свим у рђавом стању и за људе опасан, будући да из целога свода непрестано камење пада, тако, да братство и народ у великој су опасности богослужениј обдржавати, и да много прокисава чега ради и темпло, које је већ готово, не може се наместити, док се сав манастир не препокрије и она места, од куда камење пада, не оправе“.

Овако описује манастир Манасију комисија у своме „рапорту“ од 7. Декембра 1839 године; но сада је манастир тај оправљен прекрасно, покривен је плехом, начињено је прекрасно темпло, патосан је мермером и у опште стање је његово сада у велико поправљено.

За све то ваља захвалити највише пређашњему манасијском архимандриту, садашњему неготинском архијереју, госп. *Евђенију* и садашњему игуману мана-

сијском оцу *Кирилу*, примерноме духовнику и врло вредноме домаћину и кућевнику.

У Српском Летопису (за 1863. II. стр. 51.) има пространији опис овога највећега а и најлепшега манастира у Србији. По овом опису дужина Манасије износи у хватима 16 хвата, 4 шуха и 9 палаца, а ширина 8 хвата, 5 шуха и 6 палаца. Овде да приметим за све, да се комисија свака служила својом мером, какву је знала и имала. Мислим да и ово иде у карактеристику онога доба.

Народ прича и данас да је деспот сахрањен у овоме манастиру што и Троношки Летописац (Глас. V. стр. 98.) изреком потврђује.

Садашњи епархијски неготински архијереј, док још беше манасијски архимандрит, даде помоћ г. Ст. Тодоровићу те овај издаде литографисану слику овога манастира. Уз то снимио је он и лик деспота Стефана који се у цркви налази као и запис поред њега што је на дувару. Запис овај ја не могах прочитати, али је ту верно снимљен и може коме испасти за руком да га прочита онако баш како треба.

Манасија је далеко од Свилајинца 5 сахата, али на добрим коњима, како је сада и леп насип начињен, може се и за три сахата стићи. Од свију српских старина највредније је, у Србији, видети *Манасију* и *Студеницу*. Студеница је лепша лепотом, а Манасија је већа и величанственија. Видети Манасију не значи само видети један знатан манастир, него видети једно од утврђених српских места онога доба (од 1389—1427), на коме се огледа колико де-

спотова побожност и лепи кус толико и снага народа српског, живахна и усред малаксавања што онда настајаше.

Године 1837 имаше Манасија 2000 гроша готовине и 65 гр. на вересији.

Ова села су нурија Манасији: село Војник са 72 куће; Буковац са 63 к.; Милива са 89; Витанац са 75; Бељајка са 113; Кованица са 37; Језеро са 53; Поповњак са 30; и Ресавица са 53 куће, свега 585 кућа нурије.

Слави св. Тројице а сабор се купи и о Великој Госпођи (15. Августа).

2. МАНАСТИР РАВАНИЦА.[1]

Манастир овај зидао је кнез Лазар.[2] Широк је 28 а дугачак 89 стопа. У једном рукопису из XVII. в., који се находи у библиотеци министарства просвете у Београду под бројем 23. пише ово за Раваницу:

Бѣдкыже и храмъ ѿть ѡснованїа въ славоу иже въ славѣ бѣгнесшомоу се Христоу Богоу нашемоу на мѣстѣ нарицаемѣмь Равьница, высотою и красотою прѣоудивлаѥнь и четирми стльпи оутвьрждень и живописанїемь ѡзарнѣ его, наурьтанїемь и въѡбраженїемь, вьплъщенїе сина божїа и прѣчистїе его матере

[1] Раваница се помиње у летописима које издаде 1851 године у Прагу нок. Пав. J. Шафарик (Изборъ югославянскихъ достопамятностія) на страни 62., 72. и 74. (да је изгорела 1398). Мурать приими Корьчь и Раваницу 1438. стр. 77. И у Monumenta Serbica на стр. 196—200. У путешествію Іоак. Вуича по Сербіи стр. 85. Г. Каниц у делу: Византијски споменици по Србији. Г. Тодор Влаић у „Српском Венцу“ у Београду год. 1850 стр. 1—9.

[2] Зидао је цар Лазар године 1381.

и светыихъ его и не изчьтенних чюдесь, и страсти иже пострада по нась да нась вьзнесеть въ прьвое достоаніе, златомь и шарокы разничними оукрасивь его, и сьсуди сребрьнїи раничнїи и позлащени богативь его, потире, дискоси, надиванице, кацїе, рипиди, блюда, чаше служителине, двере сребрьне позлащенне, свѣщници тъиже образомь, иконы великыи и дробини оковани и позлащенны и крьсти чьстныи такожде оковани и позлащеньии и бисеромь и каменїемь много чьстнымь оукрашени, златесе разничне, отъ бусса и злата истькана и багра . . . . . таже градомь оградивь его и седмыми пирьзи оутврьдивь, трапезоу же сьздавь, широтою убо и висотою доволною мѣрою, еже и нарече обѣдницоу, и келїе сьградивь и прилѣпивь къ здоу тоже гнезда птичаа въ оупокоеніе иноком и вьсем хотещимь спасти се. и приложивь села и дохотки много и доволно, виногради насадивь и окощїа разничаа. Таже сьбравь въ нимь множьство иноць и лаврою составивь и обще житїе оустроивь, яко дивити се многемь отъ дальние страни приходещимь. Поставлаеть же въ нихъ игоумена некоего моужа Арсенїа именемь, моужа суща добродетелна и доволнымь разоумомь оукрашена“.

. . . . . Сьздаже и дроугы храмь, лежещь въ вьстоуни страни въ подгорїи мѣста того близь великые лаври, и болницоу оустроивь въ оупокоеніе болещимь иноком и странимь и раслабленимь“. Не знам управо где је била ова друга црква, ако није развијена црква *Петруша* код реке Црнице. Недалеко од манастира Раванице находи се

извор *Немања*, а и више развалина од богомоља и градића.

У Раваницу је пренето св. тело цара Лазара, по што је ископано из прве раке, у коју је на Косову било сахрањено.

Манастир овај имао је, за Турака, као и све што је српско тешку судбу; но комисија вели: Обновљен је, као што гласи натпис, у време Карла VI. Сам натпис гласи овако: „Ѡбновисе сїа церков божиєю помощїю, Римскаго Цесара Карола VI. свободою, а трудомъ Їеромонаха Стефана 1710“. Овай є надписъ србскимъ езикомъ и словима писанъ а име „*Карола*“ латинскимъ писменима.

Комисија, даље, каже да на манастиру има 6 кубета, да унутра има темпло, али да на више места манастир прокисава па га треба препокрити. Помиње да су свецима Турци поизбадали очи „миздрацима“, предлаже: да се сав манастир окречи, да се ћелије начине, да се подигне звонара а то манастир „ништа није кадар из своје собствености урадити“.

Најпосле каже, „да манастир нема ни мало жиродне горе за то предлаже да се од планине *Бигра* неки део одвоји и да Раваници, премда су сељани села Стубице томе противни“.

Међу тим комисија не помиње ништа о грамати цара Петра Великога и св. Синода, нити што зна за ону записку на службенику св. кн. Лазару и св. Ромилу, коју саопштава г. Лавровски (у XII. Гласнику Друштва Србске Словесности на стр. 681., и 682—683.) и у којој се казује како је Раваница разорена и калуђери се разбегли и однели мошти св.

кнеза Лазара у Сент-Андреју а отуда сишли у Фрушку Гору те обновили манастир *Врдник*, који се од тада прозове *Раваница*, и како се, одатле, вратио „старацъ Стефанъ Єромонахъ Ігуменъ и даскалъ“ опет у ресавску Раваницу те је обновио и у њој умрьо. Записка ова помиње догађаје од 1683 године до 1730. од прилике.

Манастир Раваница далеко је од Ћуприје два сахата идући к истоку а од Манасије лежи на југу и далеко је 4 сахата хода.

Раваница је сада лепо оправљена, покривена плехом, с поља окречена, ћелије су јој особито лепе а и иначе има се у свему добро.

За све ово ваља захвалити њеном дугогодишњем архимандриту госп. Дионисију Поповићу.

Године 1837 Раваница није имала ни паре готовине.

А године 1864 имала је 11.063 гр. и 7 пр. ч.

Ова села чине нурију манастиру Раваници: село Бигреница са 169 кућа; Пађани са 51 к.; Иванковац са 39; Сење са 151; Батинци са 88; Стубица са 99; Забрега са 57; и Буљани са 110, свега 764 куће.

Раваница слави Спасов дан, али се сабор купи и о Видову дне (15. Јун.) а и о Великој Госпођи (15. Августа).

3. МАНАСТИР СВ. ПЕТКА.

Црква заједно с олтаром, изнутра, дугачка је 50 стопа а широка 15.

Лепа је и има ново темпло; зидали су је житељи среза параћинскога 1824 године. Ту је некад била

црква па срушена и само јој се знало за темеље. Срби измоле од Турака ферман да озидају цркву на том темељу. Турци им даду ферман, али тако, да нова црква не буде ни за чеперак већа од старих темеља. Срби се забрину, јер су темељи показивали да је стара црква била веома мала. Нужда сваштa изумева. Обисну око Ћурчина који ће доћи да гледа кад се буде постављао темељ, а овамо оду раније на неколико дана, те ископају нове ендеке и наспу их оним кречом и камењем од старих темеља, па заспу. Кад Турчин дође да види старе темеље, они све то открију и покажу као основе старе цркве. Турчин, и ако види, зажмури за мито и црква се начини колику је народ желео.

На њој су три кубета, од којих је једно над крстионицом која се у опште зове *„гробница“*.

Овоме манастиру сваке младе Петке долази многи народ на „Топлик“ — „врело“, воду, која испод манастира извире и ту се купају и умивају болни.

Овај манастир лежи јужно од Раванице а југоисточно од Параћина. Од Раванице до св. Петке, преко, може бити 3 сахата а готово толико и од Параћина. Поред св. Петке пролази главни друм који од Београда води у Зајечар преко *Честобродице* и *Болевца*.

Света Петка слави 26. Јулија и тада се и сабор велики скупља код ње.

Ова јој села иду у нурију: Доња Мутница са 110 кућа; Горња Мутница са 74 к.; Лешје са 27; Шалудовац са 31; Извор са 46; и Кличевац са 27 кућа, свега 315 кућа.

Манастир овај имао је 1837 године 120 гроша готових новаца; а године 1864 није имао ни паре у готовини.

4. МАНАСТИР МИЉКОВ.

Кад се од Смедерева путује к Јагодини левом обалом Мораве, онда се од села Лапова и од места Рогота врло лепо види мала црква на десном брегу Мораве под самим селом Гложанима. То је манастирић *Миљков* или иначе *Буковица*. Око манастира су два брда: источно му се брдо зове *Оглавак* а западно *Градац*. Не зна се време кад поста ова богомоља; но прича се да га је, на старом темељу некаквом, зидао неки богат човек из села Гложана по имену *Миљко*. Црква је од проста камена, окречена с поља и изнутра, има једно кубе а препрата је од дрвета; све је пак покривено шиндром.

Има прилично непокретно имање али га, кад су велики поводњи, вода може да заспе: тако ружно стоји. Овај манастир није до скора имао нурије и тек од скора добије нурију на штету цркве у Гложанима.

Године 1837 имао је готових новаца 100 гр.; а год. 1864 нарасла му је готовина на 5024 гр. и 29 пр. ч.

Миљков манастир слави Ваведење а сабор се купи о Преображењу (6. Авг.)

Ова су му села дата у нурију: село Гложани, у којима има црква усред села, са 159 кућа; Радошин са 69 к.; и Бресје са 43 к., свега 271 кућа.

ПРЕГЛЕД ГОТОВИНЕ МАНАСТИРСКЕ

године 1839. и 1864.

Број.	Име манастира.	Готовина у чарш. грошевима. 1839. Гр.	1839. Пр.	1864. Гр.	1864. Пр.	Примедба.
1	М. св. Романа о. алекс.	—	—	6859	14	
2	„ Ст.-Лин. „ „	—	—	3076	12	
3	„ Рајиновац о. беогр.	—	—	11090	4	
4	„ Раковица „ „	—	—	42233	22	
5	„ Боговађа о. ваљ.	—	—	—	—	Има дуга до 1000 п.
6	„ Јошаница о. јагод.	—	—	2260	—	
7	„ Калиниħ „ „	—	—	45288	6⅔	
8	„ Љубостиња „ „	—	—	42503	36	
9	„ Суходол о. књаж.	—	—	29436	32	
10	„ св. Тројица „ „	—	—	3912	36	
11	„ Враћевшн. о. краг.	—	—	4379	39⅓	
12	„ Грнчарица „ „	149	—	20550	28	
13	„ Драча „ „	115	28	8854	16	
14	„ Велуће о. круш.	—	—	3677	31	
15	„ Наупара „ „	213	—	16910	20	
16	„ Троноша подр. окр.	—	—	811	38	
17	„ Витовница о. пож.	1565	—	30038	4	
18	„ Горњак „ „	—	—	27177	34	
19	„ Туман „ „	780	20	1016	11	
20	„ Благов. руд. о. рудн.	—	—	47	—	Има дуга 944 16 п.
21	„ „ каб „ „	—	—	2175	38	
22	„ Вољавча „ „	—	—	100	18	
23	„ Вујан „ „	—	—	12688	1	
24	„ Јованья „ „	—	—	12	21	
25	„ Никоља окр. рудн.	—	—	8171	13	
26	„ Манасија окр. ћупр.	2065	—	771	32	
27	„ Миљков „ „	100	—	5024	29	
28	„ Раваница „ „	—	—	11063	7	
29	„ св. Петка „ „	120	—	—	—	
30	„ Клисура окр. ужич.	—	—	334	39	
31	„ Рача „ „	627	35	46969	14½	
32	„ Ваведење окр. чач.	—	—	183	30	
33	„ Жича „ „	707	14	2155	35	Има д. 4643 г. 27 п
34	„ Сретење „ „	—	—	32533	29	
35	„ Студеница „ „	—	—	86016	25	
36	„ Тројица „ „	—	—	11770	33	
37	„ Буков о. крајин.	—	—	113288	11½	
38	„ Вратна „ „	—	—	20974	12	
39	„ Манаст. „ „	215	—	9422	31	
40	„ Петковица о. шаб.	5053	21	15596	21	
41	„ Радовашнц. „ „	200	—	8857	—	
42	„ Чокешина „ „	32786	33	25566	10	
	Свега . . .	44698	31	713733	34	

СЛУЖБА И ЖИВОТ

СВЕТОГА ЂУРЂА КРАТОВЦА.

ПО РУКОПИСУ XVII. ВИЈЕКА СПРЕМИО ЗА ШТАМПУ

Стојан Новаковић.

Службе Србима свецима појав су у историји наше књижевности и историји наше домаће цркве, који нам у многоме даје освијетлити ондашње просвјетно стање, висину развитка и правац умне радње у старој српској држави. Оне дакле нијесу од важности *само* за испитивање старога црквеног језика нашег. С тога рукописима служаба тијех допада двострука вриједност за историјску науку о народности нашој.

О овој ствари до сад је код нас мало рађено. Што је рађено, оно је започео први Ђ. Даничић, штампав о томе своју лекцију из историје књижевности у „Видову Дану“ од 1862 бр. 23., 24. и 25. под именом „Службе Србима свецима“. Помињући овдје *почињање*, не мислим ништа друго него критичку радњу око истраживања саме ствари; јер штампање „Србљака“ за црквену потребу и нешто библиографијскијех биљежака о овој ствари у П. Ј. Шафарика само је материјал. Поред изискивања критичкијех о самој ствари долазе још истраживања

науке о језику, којој су драгоцјени сви стари споменици, а много више споменици што су постали нарочито за таку домаћу потребу као што су службе народнијем свецима, којима је народна црква хтјела показати своје поштовање и признање. Може се рећи да је овоме изискивању одговорено барем у пола тијем, што се српски свеци и данас славе у цркви нашој и што су им службе штампане у Србљацима; али то не вриједи са свијем. Ваља се обазрети на историју садашњих Србљака. У старо вријеме, док бијаше у Срба на снази стара наука и стара држава, не бијаше Србљака, него се свецима нашим, које не слављаше само наша него често и бугарска а може бити и руска црква као што за то у неколико има доказа, даваху мјеста у минејима уза све остале свеце наше цркве, и они се не одвајаху између њих. Тако је и у нашим старим књигама, и рукописним и штампанијем. *Србљак* у данашњем смислу знамо најстарији у рукопису калуђера Максима из манастира Раковца, који је писан тек 1714-те године, — а то је врло важно.[1] За њим долази Србљак арадскога владике Синесија Живковића (штампан у Римнику у Влашкој 1761.) по коме се почео Србљак прештампавати у Русији. — Наука у српским земљама није никад горе стајала но око 1700; у то нам се вријеме почеше заводити по црквама руско-словенске књиге, и у то вријеме замираше она сјајна и поштовања достојна књижевност којом се слављаше српско име по небројеним црквама у вријеме Немањића. Можемо

[1] P. J. Schaffarik Gesch. der serb. Schriftthums. Гледај моју „Историју српске књижевности“ Београд 1867.

ли се потпуно ослонити на поузданост прикупљања служаба Србима свецима у тако вријеме; можемо ли очекивати да је прикупљено све у једно што се у овој ствари учинило по српскијем земљама за вријеме рада који трајаше три четири вијека?.... У Србљаку прештампаваноме у Русији нема службе светац као што је архијепископ Јевстатије I. (1278—1285). Ни у једноме нема службе светац, који је историјска знаменитост у нашој борби с Турцима, на име св. Ђурађ Кратовац; а служба му се заједно са животом нашла у једноме старом рукопису. Спремивши за издање живот и службу св. Ђурђа Кратовца, ово напријед рекосмо за то, да се види како стоји данас она грана наше историје књижевности у коју иде и овај прилог наш.

За овај је рукопис први објавио свијету Ђ. Даничић у поменутој својој лекцији, штампаној у „Видову Дану". За тијем је говорио о њему пространије у Književniku 1866-те године стр. 303. наштампав на том мјесту кратак извод живота Ђурђева.

По томе што ћемо рећи о рукопису све су ријечи Ђ. Даничића.

„Рукопис је у народној библиотеци (№ 23), писан на хартији, има 179 листа у 8-ни и ово има у њему: на листу 1—12 мѣждꙋчасїє .а.-го часа; мѣждꙋчасїє третїаго часа; мѣждꙋчасїє .ѕ.-го часа; мѣждꙋчасїє .ѳ.-го часа; — на л. 12—20 начело паке-черныцѣ; на л. 27—70 послѣдованїє вь память светаго и блаженнаго кнеѕа Лаѕара бившаго самодрьжца всеѥ срьбскыѥ ѕемлѥ; на л. 72—136 мѣсеца того (то је Фебруар, али не зна се од куда така

погрјешка) .аі. светаго свещеномученика Власїа епїскопа севастинскаго и светаго мученика Георгїа новаго иже въ Сардакы; — на л. 137 уставъ пѣваемы над коутїею оусьпшимъ; на л. 147 молитва над новѣм брашном; на л. 147 на другој страни молитва глаголаемаа над тѣстом; — на л. 148—149 молитва на благословенїе масла".

„На првој страни пошљедњега листа на којој је крај књизи пише: Сиѭ книга дечанска светаго великомученика въ царех Стефана .г. Ѹроша, а испод тога истом руком са свијем у дну: писа Ѕахариѭ проигуменъ въ лето .ѕр. и .пе., мѣсеца сектемвр(иѭ); даље је у истој врсти још нешто написано, али се већ истрло те се не може знати ко је књигу писао и кад, јер проигуман Захарија само свједочи да је он писао овај запис године ѕрпе. т. ј. 7185=1677. Али не ће бити књига много старија од записа: по писму може бити из почетка XVII. вијека".

„У служби кнеза Лазара има и кратак живот његов". Тај смо живот такође за штампу спремили и долази послије овога чланка у овој истој књизи.

Али је најважнији дио рукописа, „Служба и живот светога Ђурђа Кратовца". Ђ. Даничић мисли да „Живот" тај нема правога свршетка. Што такође припада међу ствари, које нас могу обрадовати у овом дјелу, јесте и то што му се зна писац. Именује се ријечима у пјесми: попь Пеѭ[1] тебѣ приносить Георгиѥ.

---

[1] У рукопису Пѣѭ.

Назначићемо, да је рукопис набавио у библиотеку народну 1858 J. X. Константинов, а он га је нашао у манастиру св. Петра близу Призрена.

Архиепископ черниговски Филарет у својем дјелу „Святіе южнихъ Славянъ“ (Черниговъ 1865) помиње да је мука светога Ђурђа, како је описа очевидац на српском језику, штампана у „*Лѣтоп. археогр. ком.*“ С.Петербург 1864. али те књиге у Биограду нема. На пошљетку завршује Ђ. Даничић свој говор о овоме дјелу ријечима: „да би добро било штампати и цио живот овога свеца и службу његову, као наше књижевно дјело, које може бити да би нам показало што у тадашњем просвјетном стању народа нашега“.

Овијем се и старасмо да ту жељу по могућству извршимо.

Још нам ваља казати којих се начела држасмо радећи овај посао.

Држећи се у овијем стварима пута на којем се сјајно показаше пок. П. J. Шафарик, др. Ф. Миклошић и наш неуморни Ђ. Даничић а за њима и поштовања вриједни В. Јагић из Загреба, не хтјесмо се слијепо држати рукописа у стварима од правописа и начина писања: јер нијесмо у стању у томе видјети оне важности коју су ради да нађу неки руски научници. Скраћења смо попунили свуда, на акценте нијесмо никако ни мотрили, јер данас већ не треба ничим потврђивати како они нијесу ништа у књижевности старијех рукописа, а у правопису смо се држали с дошљедношћу само онога што смо најбоље нашли у рукопису. Изведавши, на име, у принцип оно што бјеше у рукопису најбоље у правопису,

изједначисмо према томе и све оно што није тако било и што је писано друкчије буд невјештином, буд незнањем, буд непажњом. Такијем начином ми нијесмо узели у правопис ништа из своје главе, а опет смо га удесили тако, да ће изгледати као цјелина којој ће начело бити наука а не самовоља. Ко је рад сазнати какав је правопис у самом оригиналу, може га познати у цитатима који су у овоме предговору наведени, а и ми ћемо овдје напоменути посебице шта у правопису долази и шта смо ми мијењали.

У рукопису слово ѣ писано је са свијем самовољно, час на својим мјестима, час на мјесто є (и коренитога, и од наставка, и замјенитога за а: кѣрѣ долази м. кѣре, које је генитив по народноме језику м. кѣры; красотѣ м. красотє 2 п. јед. Тако исто градѣ у 5. п. јед. м. граде). Мјесто ѣ на правоме мјесту његову долази є, а по некад и ѥ, али ово друго доста ријетко (гнѥкь м. гнѣкь). Познаваоцима ове врсте књижевности није од потребе потврђивати ово другијем примјерима.

Поред овога за чудо је како слово ь кад је употребљено, долази увијек на свом мјесту. Нашао сам само на два мјеста (у ријечи любокань м. любокьнь и чловѣчаскаго м. чловѣчьскаго) *а* народно мјесто њега и један пут ь мјесто народнога *а* у ријечи вьсь м. вась (2 пад. мн. личн. зам.). У осталом долази мјесто њега врло често апостроф (') и често нема ништа међу словима гдје би требало да оно дође. Разабравши у опште како се ь употребљује, ми смо према ономе изједначили остало.

Слово ы исто тако као и ѣ нема својега правог мјеста него је са свијем измијешано са и. И ту сам се држао онога чега и код ѣ; пометао сам ы на име на његово право-мјесто.

Слова ї и ѡ нијесам хтио писати нигдје, јер се ѡ употребљава без икаква правила а ї долази исто тако у различитијем случајевима мјесто и. Видјевши да у свијема ријечима мјесто оба та слова долази правилно и и о, ја сам се тима двама увијек и служио.

Исто сам тако чинио и са словом ѹ, писавши мјесто њега свуда оу; јер је и оно на измјенце са оу писано без икаква правила. Исто сам то учинио и са словом ѿ.

Глаголски партицип praet. pass. има у овом рукопису скоро увијек придјевски наставак ьн. Тога наставка нијесам хтио писати јер држим да је доста што то овдје спомињем, а то сам учинио за то, што је тај наставак на том мјесту неорганичан. Упор. Миклошића Formenlehre (Wien 1856) стр. 95.

Ријечи сам одвојио и пунктацију употребио према данашњем обичају.

Што се тиче језика, у томе сам вјерно оставио и зло и добро као што сам нашао у рукопису, задржавши и оно што је дјело самовоље и чини неорганичност у језику. Понегдје сам о томе и биљешке на дну страна додавао.

Мѣсеца того[1] .аі. светаго священомоученика Власиа, епископа севастинскаго и светаго моученика Георгиа новаго иже въ Сардаки. Аще хощеть предстатель, творимъ бьдение на малѣи вечерьни. Стихиры светомоу Георгию гласъ .а. подобно небесьнымъ чиномъ радование.

Небесьныихъ красоть вьжделѣвъ времеьноую славоу яко тлѣньну вьмѣнивъ, яко беспалтьнъ претрьпѣлъ еси многоказньные моукы гонителеи доблестьвьно, блажене! О нась, христовы страдальче, моли се!

На степени вѣре, моученче славьне, мысьль свою оутвьрьдилъ еси стрьмлениа безбожьныхъ, никако же поколѣбавъ се, тѣмже онѣхъ нахождениа бездѣльна показалъ еси силѣ христовѣ укрѣплышеи те, богомоудре моученче Георгие!

Въ небесьныхъ чрьтозѣхъ ликоуеши нынѣ, веселяиши се въ славѣ вьсаульскыихъ царя Христа; моли се емоу о нась, блажене, яко да полоучимъ вѣчьноуцеие блаженьство съ моученичьскыми ликы и праведьныихъ сьборы!

Двацѣ првоу. Слава, гласъ .s.

Страдальчьскымъ моужьствомъ, воине, благочьстьно вьороужь се, сьвѣстию Христова повелениа

[1] Февруара.

ясно проповѣдаль еси, жьстьвно оукрѣпляемь силою его, моучительское прѣщение немощьно показаль еси. Не раде о огни горещаго прѣменьнѣ ниже о славѣ земльнѣи ни вь что же соуща нь божьстьвныхь даровании оупованиѥ положьша и не погрѣшивьша блаженыихь жилищь сьвьдорениѥ идѣже нынѣ прѣдстоиши сь всѣми светыми, моли се вьсѣхь владыцѣ, избавити се намь оть вьсакаго навѣта противьнаго и вь боудоущюи жизни десьнаго стоѧниѥ и блаженаго сподобити се приити.

Завидѣ соупротивьникь стадоу твоѥмоу, прѣчистаѧ, вьсегда ратоуеть лоукавыи сиѣдь себѣ сьтворити, нь ты, богородице, того врѣда избави нась.

На стиховьно, стихиры гласъ .в. подь доме ефра.

Греди православьныхь сьсловиѥ дьньсь вь кесении поучьтѣмь дьньшьнаго страдальца Гюргиѧ, ѥгоже Христось прослави исповѣдавьшаго того прѣдь моучители.

Кою похвалоу и чьсть тебѣ принесемь, о Гюргиѥ, ѥже здѣшьниѥ славы и чьсти ѧко оумети оплювавь и прѣзрѣвь и оулоучиль еси славоу оть Христа сь моученикы и моудрыми дѣвами.

Стихь: насаждень вь домоу господьни.

Оу Христа нынѣ прѣдстоиши сь вьсѣми светыми, и ясно наслаждаѥ се того свѣтлости и красоти нетлѣньныѥ помени, моучениче, поминающихь те, Гюргиѥ!

Вьзьсѣдь ѧкоже на колесьницоу огньноую, своѥю крьвию и притекьль еси неходатаистьвно, блажене,

къ тронци идѣже шоумъ праздьноуюшихъ и веселешихъ се, Гюргие!

Призри съ высоты о прѣсветаѩ владычице на смѣреные рабы своѥ и вижди вьзвышенние грьдыхъ на стадо православьноѥ; и грьдые смири, смѣреные же молитвами вьзвыси, богородице!

Тропарь гласъ .д. въ трьпѣнинхъ многоискоусьныхъ .н-ши на оутрьни, на: богъ господь.

—

На велицѣи вечерьни стихологъ блажень моужь, и поѥмъ стихиры гласъ .д. подъ: ѩко доблѩ.

Поспѣшеннѥмъ доуховьнымъ, страстотрьпьче Гюргие оудолѣвъ сьпротивоборьцоу ѩко воинъ непобѣдимы, ороужиѥмъ бо вѣры тьмы мисьльныхъ моуринъ побѣдилъ еси и сьврьшивъ свои подвигъ законьно съ вьсѣми страдальцы вѣньча се, великомоучениче, доблѥстьвьно.

Въ тьмници моучениче затваряѥмъ и въ мѥн божьствьнымъ пооученѥмъ оукрѣплѩѥмъ не брѣгалъ еси пооученѥмъ невѣрьныхъ, въ соудни же безаконьномоу приводимъ и ласканьми и прѣщеньми помоуждаѥмъ Христа отврещи се, нъ ты ни въ что же вьмѣнѩе малокрѣменьныихъ, огнѥмъ сконьчалъ еси течение, богомоудре, къ Христоу, ѥгоже вьжделѣлъ еси, прѣшьлъ еси славьно.

Нашьствие вьсако вражие раздроушилъ еси, агараньскые же слоужителе посрамилъ еси, еретичьствоующихъ же трьпѣниемь своимь оужасилъ еси, православьныхъ же и единовѣрьныхъ тебѣ оудивилъ еси и съ моученичьскыми лики нынѣ веселиши се, съ ними же Христоу богоу о насъ моли се, иже вѣрьно хвалещихъ те, блажене, и почитающихъ светые ти мощи, Георгие.

Слава гласъ .г.

Въ подвизѣ моучениѧ себе добрѣ оуѧсилъ еси и благочьстивыихъ сьборъ оукрѣпилъ еси, зилаемыхъ же тебѣ вьзвеселилъ еси, бѣсовьскоую силоу раздроушилъ еси, амираханьскые оучителе посрамилъ еси, сардакискые же люди съ окрьстьными оудивилъ еси, аггельскые же сили трьпѣниемь своимь оужасилъ еси, и моученикъ ликъ прославилъ еси. Съ ними же нынѣ вьдвараеши се вѣньцемь нетлѣньнымь вѣньчаниемь десьницею христовою, за егоже, блажене, себе огню прѣдалъ еси, великомоучениче Георгие, моли се о насъ въ господоу!

Како не дивимь се богомоужьномоу ти рождьствоу, прѣчистаѧ, искоушениѧ бо моужьска не приемльши, вьсенепороучьнаѧ, родила еси безъ отьца сына плъть иже прѣжде вѣкъ отъ отьца рождена безъ матере никако же претрьпѣвьша измѣнениѧ или смѣшениѧ или раздѣлениѧ нь въ обоиемь соуществѣ своиство цѣло съхраньша, тѣмь же мати, дѣво владичице, того милости спасти се доушамъ иже православьно богородицоу исповѣдающихъ те.

Вьходь. Прок. Дьневи, и ѹьтение прѣмоудрости Соломоновы.

Праведьныихь доуше вь роуцѣ божии и не прикосиеть се ихь моука, непьщевани быше вь очию безоумьныихь оумрѣти и вь мѣ[1]... оѕлоблениие исходь ихь и иже о нась шьствие ськроушение, они же соуть вь мирѣ, ибо прѣдь лицемь ѹловѣѹьскыимь, аще и моукоу приимоуть, оупованиие ихь бесьмрьтиѩ испльнь, маломь показани быкьше великаѩ вьспринимоуть. Ꙗко Богь искоуси ихь и обрѣтеть ихь достойни себѣ и ꙗко ѕлато вь грьнили искоуси ихь, ꙗко вьсесьжигаемоу жрьтвоу приеть ихь, и вь врѣме посѣщениѩ ихь вьсиѩють и ꙗко искры по стьблию потекоуть, соудеть иѕыкомь и обладають людьми и вьцарить се господь на нихь вь вѣкы, надѣющи се на нь разоумѣють истиноу и вѣрьныи любовию прѣбоудоуть вь нимь.

Оть прѣмоудрости Соломоновы ѹьтение.

Праведьникь аще постигнеть сконьѹати се вь покои боудеть, старость бо ѹьстьна не многолѣтьна ни вь ѹислѣ лѣть изѹитаеть се. Сѣдины же соуть моудрость ѹловѣкомь и дѣло старости и житие безьскврьньно, оугодьнь бо богови быкь, вьѕлюблень бысть и живыи по срѣдѣ грѣшникь прѣставлень бысть, вьсхыщень бысть да не ѕлоба измѣнить разоума его или льсть прѣльстить доушоу его, реѹение бо ѕлое гоубить добраѩ и глоумление похоти прѣмѣняеть оумь

[1] Ово је нејасно за то, што је на том мјесту био запис некакав са стране и неко, избрисав тај запис нечим мокријем, дотакао се мало и крајњих слова од врета.

нєзлобивь. Сконьчавь се въ малѣ испльнить лѣта многаѩ, оугодьна бо бѣ господеви доуша єго. Сего ради потьщѧ се оть срѣды єго злобы, людиѥ же видѣвьше и не разоумѣвьше и не положивьше въ помишлєниѥ таковаго ѩко благодѣть и милость на прѣподобьныихь єго и посѣщєниѥ въ избраныихь єго.

Оть прѣмоудрости Соломоновы чьтєниѥ.

Праведьницѣ въ вѣкы живоуть и оть господа мьзда имь и сьтворєниѥ ихь оть вышьнѩго. Сего ради приимоуть царствиѥ красоте и вѣньць доброты оть роукы господьниѥ, ѩко десьницею покрыеть ихь и мишьцею защитить ихь и приѥть ороужиѥмь рьвєниѥ и ороужиѥмь осоудить тварь. Въ мьсть врагомь облѣчеть се въ брьниѥ правдоу и възложить шлѣмь, соудь нелицемѣрьнь и приѥметь соудь непобѣдимь прѣподобиѥ. поострить же лють гнѣвь въ ороужиѥ и побореть сь нимь вьсь мирь на безоумьникы, пондоуть праволоучьныѥ стрѣлы мльнины и ѩко оть окроужьна лоука облачьна на намѣрєниѥ пероуть и оть камєниѩ пращєю ярости испльнь падоуть гради. Възнегодоуеть же на нихь вода морьска, рѣкы же потопеть напрасьно, противоу имь станеть доухь силы. Ѩко вихьрь развѣеть ихь и опоустить вьсоу землю. Беззаконниѥ сильныхь и злодѣѩниѥ прѣвратить прѣстолы силныихь. Слышите оубо, цариѥ, и разоумѣите и наоучите се соудиѥ конець земли и вьноушите дрьжещеи народы ибо грьдещеи се о народѣхь ѥзыцьскыхь ѩко дано бы дрьжаниѥ вамь и сила оть вышьнѩго.

На литии стихиръ храмоу, та же светомоу, гласъ .а.

Свѣтлы храборьинкъ Гюргие къ славьнѣмъ страданиих своемъ горьнюю силы веселить и съ иными нынѣ радоуеть се и намъ на ѕемли веселие нынѣ бъѕдение, новъ праѕдьникъ трьжьствовати славьнаго твоего прѣставлениѥ, прославлающе твое подвиги и трьпѣниѥ, иже прѣтрьпѣ Христа ради, блаженне, помоли се о насъ, свете, ранское полоучити селение и велию милость.

Доблестьвьными страданиих оудивиль еси аггельскаѥ воиньства ѕреще те, вонне, огньнаго пламене не оужасающа се и юноу ти соущоу на огнь дрьѕающа и тьщещюу се по срѣдѣ пламене вьпрѣщи се Христа ради, ѩкоже иногда трие отроци, съ иными же нынѣ вьдвараеши се. Помиинаи, Гюргие, тебе почитающихъ и покланяющихъ се рацѣ мощеи твоихъ.

Весели се о господи граде Софие съ окрьстьными странами, радоуите се и ликоуите вѣрою свѣтлою одѣѩвьшеи се и дрьѕновение велие приемьше Гюргиѥ новаго храборьника въ сие послѣдьнюю дьнии подвиѕавьша се и равьно трьпѣние показавьша и огнемь сконьчавьша се, ѩкоже иногда славьнаго апостола и евангелиста Матеѥ[1] и по немь бывьшимъ великомоучеником, и прославивъ иже тѣхъ оукрѣпльшаго Христа и побѣдоу тѣмъ насъ противоборьца даровавьшаго и вѣньцы свѣтлыми тѣхъ вѣньчавьшаго и на ѕемли повьсоудоу паметь ихъ прославльшаго и сего юношоу тьчьна тѣмъ показавьшаго и оть ве-

[1] Матьоеѥ стоји тамо.

ликаго пламенє ѕнаніе намъ оставльшаго и вонє благооуханіи костємь его даровавьшаго, и намъ того ради подающаго велию милость.

Слава глась .є.

Сьтецємь се вѣрою и любовию, христоименити людиє и вьѕоупиємь праѕдньствьнаѩ и вьсплещимь роуками вьси въ настоящеє трьжьство славьнаго Гєоргиѩ моученика. Конньства небесьнаѩ да веселеть се и облаци веселиѩ сладость да кропеть ѩкоже и въ дьнь чьстьнаго его прѣставлєниѩ, роса бо тогда надь скрадою его изліѩ се сь выше, оудивлѩющи невѣрьныхъ множьства да чюдить се ѕємлѩ и море свѣтлаго юношы прѣславьнымь велєниємь: ськроушанте биєньми, нѫжєите пльть мою, Христа моего не отверьгоу се въ вѣкь; желаю и сладьцѣ приимоу нынѩшьниєє моукы иже аще нанесєте ми паче башнихъ благъ иже ми обѣщаваєте. Кто не оудивить се и кто не прославить и хвальныє пѣсны вьспоеть прѣславьномоу его подвигоу и чюдесь благоооуханиѩ иже оть мощеи его. И молеще се томоу сніце рьцѣмь: Вьсесвєте Гєоргиє, моли се о насъ къ господоу иже твои дьнь поуштающихъ и рацѣ мощеи твоихъ покланѩющихъ се избавити се оть вьсакого прилога противьнаго и спасти се доушамъ нашимъ.

И нынѩ глась тьжде.

Вьстроубнымь троубою пѣсней прѣклоньши бо се сь выше вьсе царица милостиваѩ благословєньми вѣнчаваѥть вьспѣвающихъ ею. Царие и кнєзи да сьте-

коуть се и царицы и да вьсплещоуть вь пѣснѣхь царѧ рождьшои иже сьмрьтию дрьжимихь прьвѣе отпоустити благоизволивьша. Пастирие и оучителие добраго пастира, прѣчистоую матерь, сьшьдьше се, вьсхвалите, свѣтильникь златозарьны, свѣтоносьны облакь, небесь широкоую, одоушевлены кивоть, огнеобразны владычьны прѣстоль, маньноприемноую златоую роучькоу, затворено́ую словоу дверь, вьсѣмь христианомь прибѣжиште. Пѣсньми благогласьными похвалѧюще сице рьцѣмь: полато слова сподоби нась сьмѣреныхь небесьнаго царьствиѧ, иноуьто же бо немощьно ходатанствоу твоемоу.

На стиховьно стихиры, глас .s. подь: вьсе оупование.

Вьсь оть юности вьложи се владыцѣ сего вьжделѣль еси, оуиць же се оть вьсакоие страсти и скверьнословиѧ, велерѣчиѧ же и глоумлениѧ и неприлоучьнаго хождениѧ и моучениѧ вьль еси вьсеизредьны, прилогии моучениѧ непрѣклоньнь прѣбыль еси, силою пожрьшаго се на крьстѣ, егоже прилѣжьно моли о доушахь нашихь.

Стихь: Праведьникь яко.

Гвоздьми оковаше тѣло твое трѣблаженое, страдальче блажене Георгие, доушоу непрѣложьноу и оумь некрадомь сьблюль еси и вь тьмьници затваряемь, вь ниеи же пооучаемь трьпѣти вьсакь видь моукамь наносимыи тебѣ, моучениче страстотрьпьче блажене, Георгию великомоу единонаименитыи и обь-

цьмиуе, сь нимь Христа Бога моли непрѣстано о вьсѣхь нась.

Стихь: вьсхвалеть се прѣподобьны вь славѣ.

Радость прѣсвѣтлоую и прѣуьстьноую страданиѩ твоюго ради наслѣдовалъ еси, благоовѣтлане моуеннуе, уьстьны конне непобѣдиме; иже конньства и опльуениѩ бѣсовьска оуѯами твоими ѩкѣ посрамилъ еси, сь нимь же и неуьстивыхь сьньмище оудивилъ еси, благоуьстивыхь же лики вьѯвеселилъ еси и дрьѯновенне велие тѣмь даровалъ еси, моли се о нась страдальуе блажене.

Слава, гласъ 8.

Страдальуьскымь моужьствомь конне благоуьстьно вьороужь се сьвѣстню Христова повелениѩ ѩсьно проповѣдалъ еси, ѩвьстьвьно оукрѣплѧюмь силою его моучительское прещение немощьно показалъ еси не раде о огни горещаго врѣменьне ни же о славѣ ѯемльнен, ни вь что же соуща, на божьстьвьныхь даровании оупование положьша и не погрѣшивьша блаженыхь жилищь сьвьдворениѩ идѣже нынѩ прѣдстоиши сь вьсѣми светыми, моли се вьсѣхь владыуицѣ избавити се намь оть вьсакаго навѣта противьнаго и вь боудоущои жизни десьнаго и блаженаго стоѧниѩ сьподобити се приити.

Нынѣ Богородице, ти ѥси лоза истиньна, тропарь светомоу Гѥоргию, двашь, Богородице дѣво радоуи се, тадь же ѵьтение о моуѵении светого Гѥоргиѩ.

По псальмѣхь на оутрьни на Богь господь, тропарь глась .д.

Вь трьпѣниихь многонскоусьныхь подвигь твоихь Гѥоргие, огиенскоусьноую сьмрьть прѣтрьпѣль ѥси и по коньѵинѣ своѥи вѣньць оть Христа нетлѣньныи. Сь моуѵеннѵьскыми лики вьсприѥль ѥси и нынѣ вь ꙁемли кротькыхь достонно вьдвараѥши се, блажене, о нась Христа Бога моли непрѣстано иже вѣрьно покланѧющихь се рацѣ мощеи твоихь.

На .а. стихологь сѣдальнь глась .а. подь: камени ꙁнаменаноу.

Блаженьство ѥже на ꙁемли вьꙁиенавидѣ, моуѵеннуе, иже на небесѣхь блаженьство вьꙁлюбиль ѥси, сего ради вьꙁанию прѣтрьпѣль ѥси и моуждьноую сьмрьть, тѣмь же дьньсь вьсесветоую ти память праздьноуѥмь и любовию вьꙁываѥмь, слава давьшемоу ти крѣпость, слава вѣньѵавшемоу те, слава даровавьшомоу мощемь твоимь благооухание и цѣльбы вьсѣмь.

Двашь. Слава и нынѣ богор.

Роуцѣ свои божьстьвьнѣи, ими же Бога носила ѥси, дѣво прѣѵьстьнаѧ, вьплѣщенаго, ꙁа благостьнию простьрьши оумилости ѥго иꙁбавити нась оть на-

пастеи, вьсхвалающихъ те и любовию вьпющихъ слава вьсельшомоу се вь те, слава прошьдьшомоу изь тебе, слава свобождьшомоу насъ рождьствомь твоимь.

На .в. каѳ. сѣд. гласъ .д подь оудиви се Іосифъ.

Оудивише се аггели твоюмоу моужьствоу Гюоргие, зреще твое сьпротивлениие оужасьное, еже вь сьборищоу агареньскомоу отвѣщаваше: нинѣто же ме разлоучить оть любве Христа моюго; бѣсоке же оустрашише се, вѣньцоносьца те зреще, о юноше, юго же бо мнѣхоу моуками низложити, самь бо побѣждьше се падоше. Иже тогда сего оукрѣпивыи свѣтлымь подвигомь просвѣтли доуше наше.

Дванадесь. Слава и нынѣ Бог.

Оудиви се Іосифъ паучюстьствьное зре и вьнимаше мисленю роуновьнаго дьжда вь безьсѣменьнѣмь зачетии твоюмь, богородице, коупиноу огнюнеопалимоу, жьзьлъ Ааронов прозебьши, и свѣдѣтельствоують яко овроучьникь твои и хранитель свещеникомь вьпиаше: дѣва раждають и по рождьствѣ пакы дѣвою прѣбоудеть.

По полиелео сѣдальни гласъ .н. подь: Прѣмоудрость.

Благочьстивыхь родителеи сы отрасьль, прозебьль еси оть корене срьбьскаго и доухомь свѣтымь водимь оставилъ еси отьчьство и сьродникы, иже вь

Кратовѣ, пришьль ѥси къ градоу Сарьдакискомоу, благоучьстнѥмь и правьдою себе оукрашаѥ, ꙁакиденъ же быв оть безꙁбожьнихъ агареньскыихъ начельникъ, тѣхъ посрамивъ безꙁбожьноѥ шетание словесы своими. Сего ради огнѥмь сконьчаль ѥси тѥчение Гѥоргие, добли моучѥнице, моли Христа Бога грѣхомь оставлѥние даровати, чьтоущимь сь любовию вьсечьстьноѥ твоѥ сконьчание.

Слава и нынѣ Богор.

Ѥгда приидеть соудити вьсеи ꙁемли иже вьсѣхъ творьць и владыка, сынъ твои, дѣвице чьстьнаѩ, овьцамь ме приучьти десьнымь осоужденаго и кромѣшьнѥѥ тьмы и вьсакоѥ моукы своѥго неключимаго роба молю се исхити, да благодарьно величаю богатьство твоѥѥ благости, богородице вьсенепороучьнаѩ и вьпию ти радоуѥ се: моли Христа Бога сьгрѣшенимь оставлѥние подати ми, тебѣ бо имамь надеждоу рабъ твои.

Таж. Антифонъ, прок. гласъ д. праведьникъ ꙗко финикъ. Стихъ вьꙁваше праведныи и господь. Вьсако дихание... Евангелие, Матеи глава .лѕ. по .и. псалмѣ. Стихира гласъ .в.

Приидѣте православьныхъ сьбори, старьци и юноше вьноупѣ и дѣвы иже въ градѣ прѣмоудрости тьꙁоименитѣмь живоущеи сь окрьстьными вьси поревьноумь по силѣ добродѣтѣли моучѥнику. И главоу моудрѣ сьблюдающе, и аще и вьсе тѣло сьдроблено боудеть, имаши ꙁдателѩ нꙁвѣстьна пакы то свѣтлѣнише

сьставити да ѕвание посрамимь, еже Христовы именоуемь се, не соущи водѣ вь соуе ние истоуьникоу. Аще имѣнии и уедь лишимь се, подражаниь цѣлости и голоуба и своего господа не отстоупимь, якоже видѣхомь и ныня сего воина, не слоухомь ни дѣлы Христовоу ѕаповѣдь сьвершивьша, да коупить бисера многоцѣньнаго Христа, егоже и полоучи, тѣмь же и мы достойно поживѣмь и яко на восцѣ, на своихь срьдьцихь тогово моужьство изображаниь и оуклонимь се ѕдѣ оть поути пространьнаго да не вьждѣлѣемь тамо прьста омоуена, и оуслишимь: вьспрнемь еси благаго вѣ животѣ своемь, ни да сьгрѣеть нась лоно Авраамле и сь дрьѕновениемь Христови вьѕоуциемь: Господи, молитвами твоего страдальца Георгия небесьнихь благь сьподоби нась яко уловѣколюбьць.

Таж. Спаси, Боже, люди своя, Господи помилоуи .ві. Поп. милостию и щедротами.

Канонь Богородици сь ирмосомь на .s. и светомоу на .н. гласъ .в. Пѣс. .а.

ирмосъ.

Нетреноу и необычноу, немокрьноморьскоую шьствовавь стьѕоу изьбраныи вьпиаше Израиль: Господеви поемь, славьно бо прослави се.

Невещьстьвьнаго дрѣвле лѣствица и страньно оседѣвши поуть мора твое ськаза рождьство, чистаго, еже поемь, владычице, яко прослави се.

Сила вишьнаго соущьство сьвершено, божие моудрости вьплащьшее се изъ тебе, чистаго, ни уловѣкомь приближи се яко прослави се.

Пронде скроѕѣ дверь непроходьноую ѕатворенные оутробы твоюю, правде сльньце чистаѩ и мироѩ вьсиѩ ѩко прославеи се.

Канонь моученикоу Георгию; емоу же краѥ гранє сиѥ. Попь Пеѩ тебѣ приносить Георгиѥ. Въ Богородичьнахъ гласъ .а. пѣс. .а. Ирмосъ: твоѩ побѣдительна.

Прѣпрославлєнь еси въ свєтыхъ, Христе словє божии, слово ми вьдьхни и оумь просвѣти вьсвѣти по достоѩнию Георгиѩ новаго моученика и тебѣ непрѣстаноѥ пѣниѥ пѣти, ѩко прославеи се.

О тебѣ, моучениче, надѣѩвь се принести тебѣ пѣниѥ потьщахъ се, вѣмь любовь твою ѩко приемеши сиѩ, аще и не по достоѩнию ради скоудооумиѩ ѩ оть оусрьдиѩ приимеи ѩкоже и Христосъ вьдовиѥ двѣ цєте.

Прошьдъ моучениѩ скещеноѥ пьрпрѫє, достигьлъ еси въ островоу небесьномоу, блажене, въ нємь же нынѣ вьдвараѥши се, моли се владыцѣ вьсѣхъ богомоудре, отгнати оть оума моѥго помрачениѥ да достоино вьспою твою память.

Оле страшьныхъ сьмышлении прѣчистаѩ, ѩко сьтворивыи роукою Адама и оть ребра ѥго Єву слово ѩзъ тебє вьпльти се и на крьстѣ пригвоѕди се и въ ребра проходе се, исправьи тѣхъ ребрь иноѥ поѩльѕоѭщениѥ.

Кафавасиѩ: Отвьрьѕоу оуста моѩ. Пѣс. .г. ирмосъ.

Лоукъ сьдьныхъ сьвроуши се дрьжавою ти Христе и немощьнии силою прѣпоѩсаше се тобою.

Иже времень превишьшии высатьсныхь, шно времене творьць изь тебе, дѣво, волею младѣньць сьзда се.

Уреко пространьнѣишеи небеса вьспонмь, иегоже ради Адамь на небесѣхь радоуе се живеть.

Инь. Ирмось: Єдинь сьвѣды чловѣчьскаго.

Православию оутвьрьждение и степень благочьстии и чистоте сьнабдѣние, вѣрьнымь людемь новое веселие бы Георгие. Сего ради, те, свете, пѣсньми вьсхвалаемь.

Еще вь юности сын славьнѣ страдальчьскы разоумь сьтежаль еси, вьсѣхь бо сьврьстьникь своихь безлобиемь и смѣрениемь прѣшьль еси и сего ради оть вьсѣхь вѣрьныихь оублажаеши се.

Якоже велие сьровище и црькваль благолѣпие сьтежа тебе страдальчьскы градь, нь и вьселеная вьса окрьсть слышавьши твои борения веселить се и твоемоу подвигоу дивить се и прославляеть оукрѣпальшаго те господа и тебе блажеть, блажене.

Глаголы зимнеы Єва послоушавьши низьгнана бы дрѣвле изь раи, нь ты, прѣчистаи, глаголи Гавриловы архаггела послоушавьши, еже радоуи се, обрадованаи, и тое (?) печаль прѣложи се и послоушаниемь вьзоупивьши: се раба господьня и оное прѣслоушание исцѣлила еси и сынь твои пакы тоу дрѣвомь вь нь вьведе.

Твое пѣснослоовьце, богородице. Сѣд. глась .г. под: Красоте дѣвьства.

Красьна те творьць оть юности твоеи лицемь показа, доушевьноую же топлотоу вьноутрь тѣла за-

твореноу наꙁнаменаше. Ненавистьникы же добротоу хотеще сию оукрасти и сластию врѣменьною сиѣдь себѣ сьдѣлати, сьдѣтель же благыи невидимо те оукрѣпи, ꙁлобѣ же льстьца посрамивь и слоужещихь ѥмоу, творьцоу же вьсѣхь слоужещеѥ славьно пакы прослави и нынѣ вь дворѣхь ѥго славьно ликоуѥши, сьꙁираѥ того красоты не изреченыѥ, идѣже ликоуѥть лици моученичьскыи и праведныихь сьборы вьдѣваѥть се, сь иными же, свѣте, моли се вь господоу, причестьникомь быти вашеи радости иже ꙁдѣ прославляющихь ваше подвигы.

Слава и нынѣ Бог.

Недомисьльно и непостижимоѥ, владычице богорадованаѧ, сьдѣяноѥ ѥже о тебѣ божиѥ таиньство страшьноѥ ибо необнимьнаго ꙁачьнши родила еси плѣтию обложена оть прѣчистыихь крьвеи твоихь, ѥгоже вьсегда чистаѧ сь моученики моли спасти се доушамь нашимь.

Пѣс. .д. ирмось.

Оуслышахь господи славьности сьмотреніѥ и прославихь чловѣколюбьчѥ непостижимоую твою силоу.

Се прѣвьꙁнесе се божьстьвьнаѧ гора храмь господьнь прѣвыше сыль богородительница жьстьвьмѣ.

Ꙁаконь ѥстьстьвьныихь, дѣво, кромѣ ѥдина рождьши владоущаго тварию, сьподоби се божьстьвьнаго ꙁванія.

Инь ирмось, гороу те благости.

Инуьто же те оть любьви Христовы отлоучи, ни тьмьнинуьна затворенинѧ ни соудинина прѣщенинѧ, ни рабьнаго огнѧ разгоренинє, ни тлѣньныхь славь пакы обѣщанинє, ѣзнраѥ во славоу боудоущоую сию ни вь что же вьмѣниль ѥси маловрѣмєньноую.

Божьствьныѥ любьвє испльнь доблѥстьвьно моукы прѣтрьпѣль ѥси, моучєнинуе славьнє Христовь, Гиєоргиѥ, Богоу бо оть юности себе вьзложиль ѥси послоушаѥ того повелєнинѧ, и стопамь ѥго послѣдоуѥ блаженє, и оумрѣти за нь не отврьгьль се ѥси.

Сьродьствинѧ землю оставиль ѥси и вь Сардакинскомоу пришьль ѥси градоу, своѥ же добродѣтѣли сь собою ведыи, сконстьвьнѣиши тѣхь паче онѣхь себѣ сьтворилъ ѥси, вѣсть бо добродѣтѣль прославлѧти сьтежавьшимь ѥю.

Єви вьсѣхь прѣматери своимь рождьствомь клєтвоу дѣво, упразьдьнила ѥси, мирови благословєнинѥ вьсиѧвши Христа, тѣмь же радоующе се и ѥзыкомь и срьдьцємь богородицоу вь истиноу исповѣдающе те вєлиуаємь.

Пѣс. .є. ирмось.

Оугьль Исаии проѧвлєи се сльньце оть оутробы дѣвьстьвьныѥ вьсиѧ иже вь тьмѣ заблоуждьшимь богоразоумиѧ просвѣщєнинѥ дароуѥ.

Облаци кесєлиѧ сладость кропите соущимь на земли, ѧко отроуе дасть се сии прѣжде вѣкь, оть дѣвы вьпльщь се Богь нашь.

Житию и пльти моеи свѣть вьсиꙗ и дрѣхлость грѣха раꙁдрѣши, на послѣдьнь оть дѣвы вьпльщь се беꙁь сѣмене вышьныи.

Инь. ирмосъ. Богъ сы мира отьць.

Иже дрѣвлѥ хвалѣн се беꙁь мѣры ꙁемлю погоубити и море твоныи доблѥсти, моучѥниѥ, попираѥть се и посрамлѥть се божии сьпротивьникь.

Прооумышлѥють се служителиѥ грьдаго льстивыми словесы оуловити доблаго и кь своеи слоужьбѣ оудобь того привлѣщи, нь посрамлють се сь посланьшаго ихь кь нѥмоу.

Не трьпѣ оукориꙁнь свою вѣлиучаныи нь поноуждаѥть слоугы своѥ приити кь соудии, надѣѥ се страхомь того кь себѣ привести, оустрашають се прѣисподныи ꙁреціе того видимыѥ ѥго слоугы посрамльша.

Обрадованаꙗ прѣчистаꙗ вьсь лик пророчьскыи Богомь ꙗвѣ наоучѥнь, твоѥ провьꙁгласи таиньство неськаꙁанаго ти ꙁачѥтиꙗ иже иꙁь тебе божьстьвьнаго слова мати дѣво, ты бо истиньныи и беꙁначѥльны свѣть родила еси.

Пѣс. .s. ирмосъ.

Глась глаголь мольбы оть болѣꙁьньныѥ вѣлиходоуше послоушавь оть лютыхь ме иꙁбави, ѥдинь бо еси нашемоу спасѥнию вимовьнь.

Ѥстьство чловѣчьскоѥ работающѥе грѣхоу, владычице чистаꙗ, тобою слободоу оулоучи, твои бо сынь ꙗко агньць ꙁа вьсѣхь ꙁаколаѥть се.

Выпиемь ти вьси истиньнѣи богоматери, прогнѣвавьшеѥ рабы избави, ѥдина бо дрьзновение къ сыноу имаши.

Ин. ирмосъ: Оутробы Іоны младѣньца.

Сталь еси моучениче на соудищи моучительнѣмь, ꙗко агньне незлобиво посрѣдь влькъ не оужасе се ни трепеще тѣхъ зоубы на те скрьжитаниѥ, сего ради те прославляемь, помнинающе твоѥ храборьство.

Зрѣше тебе моучитель непрѣклоньна стоеща, Георгие, и велеиии его ни въ чьто же вьмѣнѥюща разгараше се яростию на те, блажене, желѣзы те оковаеть и въ тьмьници затварають, хоте оустрашити те ꙗко не оумоудрена нь ꙗви се посрамлень грьдыи.

Въ тьмьници вьврьженоу ти блажене большими надеждами къ Богоу вьвѣраеши се и блажиши иже те къ моучению поочуають и словесы моудрыми не затикаемаꙗ грьдыихъ оуста заграждаеши, сего ради оублажаеши се отъ вьсѣхъ чловѣкъ вьсегда. Бог.

Радость тебѣ ꙗве съ небесъ пришьдь архистратигъ, чистаꙗ, благовѣсти, рекъ: изъ тебе иждеть Богъ съ плъть, дѣво, прѣчистаꙗ въ спасение вѣрою поющимъ те.

Код. гласъ .в. подъ: Вышьнихъ.

Вышьнюю славоу желаеѥ трьблажене и многострадальне, сего ради перьскые прѣльсти посѣкьлъ еси вышение и побѣдь вѣньць приемь, Георгие, агглом славьнѣ сьвеселяеши се тьзоименитьне воине, съ ними же непрѣстано Христа Бога моли о вьсѣхъ насъ.

Ікось.

Сльньца множаіе кьзьсиꙗ мольбьноіе твоіе трьжьство, Гиеоргиіе, вѣрьныіе люди проскѣщаіе блаженіе и бѣсомь тьмьноѕраѵьноѵю силоѵ отганꙗіе и прошениꙗ вѣрьно просещиꙗ исплньнꙗіе, тѣмь же припадаіе азь окаꙗнын оть доуше и оть болѣзни срьдьца да приимоу иеже прошоу и обрѣщоу ихь же требоуюѵ прѣмѣнениіе печалемь и житіе безмалвьно и сьгрѣшениемь прощеніе и скврьномоу оумоу моіемоу исправленіе, вь иеже по достоꙗнию вьсегда пѣти тебѣ и вѣрьно вьпинти, ꙗко сы нынꙗ сь аггелы на небесѣхь и ꙗсно сь иными ѕрини Христа на прѣстолѣ непристоупьнѣмь за иего же крьвь свою излиꙗль иеси.

Людніе.

Сь иными же моли иего непрѣстано оть вьсѣхь нась.

Пѣс. .ѕ. ирмось.

Вѣтии ꙗвише се дѣти прѣмоудрыи иногда и богоприиетьныіе во доуше оустьнами поꙗхоу: прѣбожьствьны отьцемь бѣ.

Ѕрѣше оубо вь нощи Иꙗковь ꙗко вь гадании бога вьпльщена же изь тебе свѣтлостию, ꙗви се поющиꙗ прѣбожьствьны отьцемь.

Сьобразьна иже вь тебѣ не изреченаго провьзвѣщаіе сьнитиꙗ, сь Иꙗковомь борить се, ныи же волею сьвьвоупи се ѵловѣкомь, ѵистаꙗ. Прѣбожьствьны отьцемь боже благословень.

Мрьзькь иже не проповѣдоуе единаго дѣвы е сына оть прѣпѣтые тронце и несоумьненою вѣрою и ѥзыкомь вьпие: прѣбожьстьвьныи отьцемь, боже благословень.

Инь. ирмось: Отроци вь блазѣи.

Да божьстьвьнѣишоую твою благодѣть избавлающаго ме оть вьсакого сьпротивьнаго нашьствия лютыхь богатьно божьстьвьныи моучениуе, сию мольбоу тебѣ принесохь, Георгие, любовию.

Пламенемь тѣло опалаемо блажене, оугасиль еси пламень вьзвышения грьдыхь и свѣтомь разоума вѣрьныхь просвѣтиль еси, тѣмь веселеще се вьпиемь отьць нашихь.

Соущаго бога вьзлюбиль еси вь истиноу, соущьстьвьная пльти своеи отверьгль еси и на огнь моужьскы дрьзноуль еси и побѣдь вѣньць приемь, поюще: благословень еси господи Боже[1] нашихь.

Горѣ доуше вь владыцѣ вьзнран и вь спасти могоущомоу а не вь земли мнеющии якоже бесловесьная, нь вьспреии оть помраучения и оунынии и вьзоупии: Господи, молитвами чисто рождьшеие те и моучеників твоихь сьподоби ме вь оумиляении единодоушьно пѣти тебѣ[2] отьць нашихь.

Пѣс. .н. ирмось.

Тѣлоу златомоу не поклонише се три богатьные юноше, непрѣменьныи живыи божии образь видѣвьше по срѣдѣ пламене вьспѣваахоу: о соущьствия се пои господа вьса тварь и превьзносить.

[1] Вьла да отьць — [2] вьла да Боже.

Ꙗвн се на ꙁемли тебе ради и сь чловѣкы поживѣ благостию не изрѣченою и силою ѥмоу же поѥмь вьси вѣрьныи ꙁовоуще: о соущьствиѩ се пои господа вьса тварь и прѣвьꙁносить ѥго.

Вь истиноу те, чистаѩ, пропокѣдающе славнѣ Богородицоу, ты бо ѥдиного породила ѥси оть троице вьплощена ѥгоже сь отьцемь и доухомь вьси поѥмь: да поѥть господа вьса тварь и прѣвьꙁносить.

Ина. ирмосъ: Чоудо прѣвеликое.

Православьнымь оутврьждение и благочьствоующимь чьстьнословие, цьрьквамь свещеное приношение, моученикомь и страдальцемь свѣтлое радование, прибѣгающимь теплое ꙁастоупление, трьсланьне и прѣблажене Георгие, моли се о иже вѣрою вьспѣвающихь: да благословить тварь вьса господа и прѣвьꙁносить.

Мольбьноую похвалоу тебѣ приношоу, оть лютыхь же избави моученичьстрастьнотрьпьче и доушоу мою просвѣти свѣтомь благораꙁоумиѩ и вь божьстьвьнымь стьꙁамь настави ѩко да сь дрьꙁновениемь вьпиѥмь: да благословить тварь вьса господа и прѣвьꙁносить.

Ꙗко свѣть, ѩко свѣщьникь прысно сиѩе иже вь нощи житиѩ ходещимь ѩвилъ се ѥси, моученичьче, вь истиноу нераꙁоумьныхь бо и безбожьныхь оумы оужасилъ ѥси, православьныхь же лики вьꙁдвигьлъ ѥси, вьпити: да благословить тварь вьса господа и прѣвьꙁносить.

Изь тебе проꙁебе, чистаѩ, цвѣть не оувядаѩщыи и облагооухавь вьсе чловѣчьство божьстьвьнымь му-

ромь ѥстьства своѥго иже отьцоу сьвѣзначельным, изь тебе быть подь лѣтомь, дѣво вьсе непороучьнаѧ, тѣмь ѩ ѥмоу вьспѣвающе поѥмь: да благословить тварь вьса господа и прѣвьзносить.

Пѣс. .ѳ. ирмось.

Вьсь ѥси желаниѥ, вьсь сладость, слово божиѥ, дѣвы ѥ сыне, боже богомь господи светьныхь прѣсвете, тѣмь же те вьси сьрождьшеѥ величаѥмь.

Жьзьль крѣпости дасть се ѥстьствоу плѣньномоу слово божиѥ вь чрѣвѣ ти, чистаѧ, и сиѥ вьстави до ада попльзьшеѥ се, тѣмь те вьси ѩко Богородицоу величаѥмь.

Юже изволилъ ѥси, владыко, приими милостивьно мольбоу матере твоѥѥ оть нась, да твоѥѥ славы вьсачьскаѧ испльнеть се, да те вьси ѩко благодѣтелѧ величаѥмь.

Нинь. ирмось: Таиньство странно.

Пѣсньными гласы благолѣпьноѥ сьбирающеѥ трьжьство, свещеноую паметь твою хвально прославляѥмь блаженѥ, и приими сиѧ аще и не по достоѧнию ѩвоуще бо тебе ходатаѧ вь спасоу нашемоу Христоу, тою маанниѥмь оукрѣпльшаго те, тебѣ пѣснь принести потьщахь се.

Направи, моучеѧнче, вь Богоу молитвы и молениѧ наша иже оть доушевьнаго желаниѧ тебѣ принесьшихь и твою поминающихь мольбноую паметь, избавлѧи оть бѣдь и недоуг грѣховьныхь и вьсакого искоушениѧ молитвами си.

Оть любьки твоюю и надежде иже по Христѣ
ююже ѕащитивь се твьрдо и ограждение вь срьдьци
своюмь приюмь прѣтрьпѣль юси огньное горение
благодоушьное юго ради и югова царьствия и славы
полоучиль юси ихь же и желаше, не ѕабывая нась
тебѣ помнинающихь любовию вѣньцоносьче моудре
Георгие.

Богородичьнь.

Югоже отьць роди прѣжде дьньнице присьно сы
юдиносоущьнь семоу и доухоу и равьнопрѣстольная
сего на роукоу понесла юси яко младѣньца, дѣво
Богородице, изь тебе на послѣдьки выпльтивьша се
нась ради неблагодарьные, пострадавьша плътию а не
божьствомь, того вѣроуюмь Бога вь коупѣ и чловѣка
и тебе дѣвоу испокѣдоуюмь чистоую и по рождьствѣ,
югоже моли сь апостолы и моученики о иже вѣрьно
вьспѣвающихь те.

Свѣть подь: Небо ѕвѣздами оукрас.

Процвьте яко крин вь породѣхь и яко дрѣво
оугобьзи се при истоучьникохь водь и свѣтло вьсия
различьными цвѣты добродѣтѣли и страданьми оукра-
шена Георгия моученика память, тѣмь же благо-
оухавьше се доушею свѣтломь лицемь вь нимоу вь-
ѕьпиимь: радоуи се страдальцемь печати и вѣрьнымь
ѕастоупьнице, радоуи се яко оутврьдиль юси дрѣвь-
нихь моученикь трьжьства и равьнь вѣньць сь ними
приюль юси оть вьсѣхь цара Христа Бога, юго же
моли о поющихь те.

Богородичьнь.

Те Даниилъ прѣдписоуѥть не сѣкомоую гороу, ѩзь нѥѥ же чьстьныи камень отсѣче се кромѣ роукь человѣчьскыихь и истьнии идольскые храми, тѣмь же ти вьпиѥмь Богородице: радоуи се главиѫно людемь православьныимь, радоуи се роуно Гѣдеоние ѩзь нѥго же росоу приѥмьше грѣхомь прохлажденниѥмь, радоуи се роучько вь нѥи же мана иже облагооухавьши вьселѥноую чюдесы, и сего ради вь коню мура твоѥго по тебѣ приведоше се прѣподобьныихь сьборн и моучеиничьска конньства, сь иными же о нась моли се, прѣчистаѩ дѣво мати, Марие!

На: Хвалить вьсако дихание поставиимь на .д. стихиры гласъ .д. подь.

Сь выше ѫвань бысть оть вышьнѩго промысла ѥгда те божьствьное желание распали, тогда вьса вь житии семь прѣѫрѣль ѥси и того сьврьшити повелѥние потьщаль се ѥси, не оужасе се прѣщениѩ моучитель ни оуслаждае се сладостьными маловрѣмеиьныихь нь желае не прѣходныихь наслаждати се иже потьщаль се ѥси, сихь полоучиль ѥси вь вѣчьнѣмь царствии сь Христомь ликовати, ѥгоже моли спасти и просвѣтити доуше наше.

Сь выше оукрѣплѥнь богоблажене, ѥгда те безаконьныи вь тьмьниѩ ѫтворише, тогда и видимо оукрѣплѩѥмь, богомоудре, прѣтрьпѣти вьсакь видь моукь ѥго ради и радостию проповѣдати того ѩко самоѫвань и надеждоу вьѫложити на нь ѩко вѣрьныи рабь, и того ради не лишити се того помощи и оукрѣ-

ПАЮЩИМ И НАСЛАЖДЕНИЮ И ЮЖЕ СЬ МОУЧЕНИЧЬСКЫМИ ЛИКЫ СЬВЬДВОРЕНИЮ, ТОГДА ТЫ, КОНИЕ, ОУСРЬДЬНО СИМЬ ПОСЛѢДОВАЛЬ ЮСИ И ЯКО СЬКРОВИЩЕ ВЬ СРЬДЬЦИ ПРИЮЕМЬ СИХЬ БЛАЖЕНЕ НЕ ПОГРѢШИЛЬ ЮСИ НЬ ВЬСПРИЮЕМЬ ВѢНЬЦЬ ЗА ЮГОЖЕ ПОСТРАДАЛЬ ЮСИ, ЮГО ЖЕ МОЛИ СПАСТИ И ПРОСВѢТИТИ ДОУШЕ НАШЕ.

ВЫШЬНЯГО ПРОМЫШЛЕНИЮЕМЬ КЬ СОУДИЦЮУ ПРИВОДИМЬ БЫЛЬ ЮСИ И ЛЬСТИВЫМЫ СЛОВЕСЫ ОУЛОВИТИ ТЕ ХОТЕЩЕ, ТЫ ЖЕ ПАУЕ ТѢХЬ ПОСРАМИЛЬ ЮСИ ПРѢЛЬСТЬ, ХРИСТОВО ЖЕ ЦАРЬСТВО ЯСЬНО ПРОПОВѢДАЛЬ ЮСИ, ЗА ЮГО ЖЕ БЛАЖЕНЕ СЕБЕ ОГНЮ ПРѢДАЛЬ ЮСИ, СЕГО РАДИ ТЕ ХРИСТОСЬ ОУКРѢПИ И ОТЬ ОГНЯ ТѢЛО ТВОЮ НЕ ВРѢДИМО СЬХРАНИ, ДОУШОУ ЖЕ ТВОЮ ВЬ ЦАРЬСТВИЯ НЕБЕСЬНАЯ ВЬСЕЛИ, ЮГО ЖЕ МОЛИ СПАСТИ И ПРОСВѢТИТИ ДОУШЕ НАШЕ.

Слава гласъ .н.

ХРИСТОВО ИЗЬБРАНОЮ СТАДО И ВѢРЬНЫИХЬ СЬБОРЕ НОВОСВЕЩЕНЫХЬ ЛЮДИИ, ПРИИДѢТЕ, СЬТЕЦѢМЬ СЕ ВЬСИ ВЬ УЬСТЬНѢИ ПАМЕТИ ПРѢСЛАВЬНАГО МОУЧЕНИКА ГЕОРГИЯ ВЬ САРДАКИСЦѢМЬ ГРАДѢ ПРОСИЯВЬШАГО, СЕ БО ПРѢДЛЕЖЕТЬ НАМЬ ВЬСЕУЬСТЬНЫЕ ЮГО МОЩИ ВОНЮ БЛАГООУХАНИЯ ИСПОУЩАЮЩЕ И ВѢРОУ НАШОУ УИСТОУ СЬБЛЮДАЮТЬ, ДОУХЬ ЖЕ ЮГО ВЬ ПРѢМИРЬНАЯ СЕЛЕНИЯ ВЬДВАРАЮТЬ СЕ, ВЬСПРИЕМЛЮТЬ И НАСЛАЖДАЮТЬ СЕ БЛАГЫИХЬ, ИХЬ ЖЕ ОКО НЕ ВИДѢ И ОУХО НЕ СЛЫША, ОУГОТОВАНАЯ БОГОМЬ ТОГО ВЬЗЛЮБИВЬШИХЬ, ДА ПОСРАМЕТЬ СЕ ПРОУЕЕ ЮРЕТИЧЬСКАЯ МОУДРОВАНИЯ НЕ ВѢРОУЮЩИХЬ ВЬСКРЬСЕНИЮ. СЕ БО И ПО СЬМРЬТИ ЗРѢНИЕ СЛѢПЫМЬ ПОДАВАЮТЬ, РАЗЛИЧЬНЫМЬ НЕДОУГОМЬ ИСЦѢЛЕНИЕ ПРОСТИРАЮТЬ И БѢСЫ ИЗГОНЯТЬ И БЛАГОВѢРЬНЫИХЬ ГОСПОДАХЬ ОУКРѢПЛЯЮТЬ НАСЬ ПРОТИВЬНЫЕ, ВЬ ВЕСЕЛИИ ЖЕ ПРѢД-

стоить прѣстолоу владычьномоу, молить се о иже вѣрою и любовию чьтоущихь вьсе чьстьноую паметь его.

И нынѣ, богородичьнь.

Владычице, приими мольбы рабь своихь, и избави нась оть вьсакоие ноужде и скрьби.

Славословие велико и отпоусть и даеть се масло оть кандила светаго. На антоурги на блаженахь оть канонь светаго пѣс. г. н. s. Апостоль, моученикомь обьще. Евангелие оть Матѣ гл. .п.

Моучение светаго моученика Гиеоргиа иоваго вь сардакинсцѣмь градѣ. Отьче благослови.

Слова потрѣбоу дарова намь сьздавы нась бог, яко да разоумѣемь тайны божие, ище же и сьтвореноу имь вьсоу тварь, ище же чловѣчьское естьство како почьтено бы вьсеие видимые и не видимые твари животьнынихь и бездушьнынихь. И чьто глаголю животьнынихь ихь же нынѣ зримь, нь и бесплътьныхь небесьныхь чиновь мысльныхь же аггель. Желають аггели яко да и вь естьство чловѣчьское[1] ихь облѣчеть се бог яко же и вь чловѣчьское естьство облѣче се, и желають сѣсти на двоюнадесете прѣстолоу яко же и апостоли и соудити сь Христомь; и не сихь тьчию, нь желають и вь дьнь онь приети

[1] Ова ријеч је превучена — али као да ће бити у позније вријеме.

славоу и вѣньцы ѥже прииметь лики пророоуьскы, апостольскы и архиѥреискы и моучениуьскы. Кто ме оудивить се и кто не прославить чловѣколюбьца бога толикоу славоу и толикоу благость чловѣчьствоу сьдѣлавьшаго. Нь зри пакы чловѣчьство ѥдиное. Вьси бо чловѣци изъ ѥдиныѥ оутробы изидохомь. И како вьси не ѥдиноу чьсть приимѣмь, нь ови вь царство небесьноѥ и вь небесьнаѩ и раискаѩ наслаждениѩ, иии же вь тьмоу кромѣшьноую и вь огнь вѣчьныи и плачь не оутѣшимыи и чьто се нѣ симь виновьнь сьздатель нашь и творьць.

Се и дроугоѥ скажоу вамь дивнаѩ и прѣславьнаѩ и оумоу моѥмоу недостижьна по достоѩнию разоумѣти исповѣдати, о нѥмь же и потьщахь се сиѥ слово сьставити. Невѣжьстьвьныхь подобьныихь мнѣ мало неучьто вьздвиже оть лѣности, искоусьныхь се и моудрихь и оучителѥи црковьнаго чина молю не понашати ме сего ради ни оуничижати. Доуховьнь ми отрокь бѣ и любимь, и прѣдь мною подвизаѥ се о побѣдѣ льстиваго. Сего ради рѣчь да не како безь писаниѩ вь забвениѥ прѣидеть подвигь ѥго и борениѥ ѥже Христа ради подеть. Нь молю се любьви вашеи приклонити оуши срьдьца вашего вь послоушаниѥ, понѥже простымь и невѣждамь вь разоумѣнию оудобьно боудеть, искоусьнымь же и моудрымь вь мѣсто глоумлениѩ боудеть; понѥже азь невѣжда сы и скоудьнь оумомь и сьплетень коуплѧѩми житенскыми како могоу по искоусоу писати. Нь оуповаю пакы трьсть дрьже вь роукоу тьчию ономоу же оугодьна самь о себѣ писаниѥмь прѣдати.

Семоу отьчьство бѣ мѣсто глаголемо Кратова, благочьстивыихь родителеи чедо, Димитриѭ и Сары.[1] Достигьшоу же отрокоу шестое лѣто вьда се родительми своими свещеными книгами и сими вь скорѣ поучаеть се. Та же хытрости ꙁлатокоуꙁнивьскыие вьдають его, и сими добрѣ приемникь быть, вь обоихь добрѣ оучителеми оугодивь, и оть обоихь благословение и молитвоу приемь. Вь то же врѣме родитель его Димитрие вь господоу прѣиде, онь же сирь оть отьца оста, а понеже лиувнь бѣ отрокь и красьнь ꙁѣло, ꙗко не обрѣтати се подобьнь емоу лѣпотою вь градѣ томь, оубожь же се жити вь мѣстѣ томь, цароу исманьльтьскомоу Баѧꙁить бегоу царьствоующоу тогда, и убожь се да не поуждею вьведень боудеть вь двори его, сихь ради отьчьство свое оставлаеть и прѣходить вь сардакинскы градь, нарицаемы Софиѧ. И обитаеть вь дворѣ единого оть свещеникь града того добродѣтѣль вь добродѣтѣли прилагаѥ. Ꙁрѣше бо прѣꙁвитерь сладьцѣ того послоушающа, еанко бѣ емоу вьꙁможьно поучаше его оть светыихь писании, онь же тьщаше се дѣломь испльнити поучение его, еже и бы. И понеже не вьꙁможе градь ськрыти се врьхоу горы стое, ниже свѣтильникь подь споудомь полагаеть се нь на свѣщьникь вьꙁлагаеть се да вьходещи свѣть видеть, сице бо и о отроцѣ семь сьдѣла се; ꙁрѣще бо его Моухаметови скврьньныи ереие и бѣсомь пострѣкаеми не трьпеще того благочиньнѣ ходеща, тьщахоу се вьсею крѣпостию вь себѣ того привести. И тако иꙁбирають единого тѣхь оучениемь до коньца иꙁвѣстьна и хытра вь сло-

[1] У рукопису Сарьри.

вѣ и къ отвѣтоу вьсакомоу готова, и тако посылаюють юго къ нюмоу сьбесѣдовати съ нимь. Онь же оухыштренѣ приходить и приносить юмоу роукодѣлие нѣкое и даюеть юмоу цѣноу довольно и снѣди приносить, ꙗкоже любовь съ нимь съставити, и тако начеть малыми и оухыштреными словесы подкрадати юго. О юноше, глаголю, аще бы ты хотѣль вашеюе слоужбы скрьбьные и мироу семоу непрюютьные отстоупити, и къ намь и благомоу и льгкомоу оучению пристоупити, ты бы великоу славоу и чьсть полоучиль и прьвомоу и богатѣишомоу въ градѣ семь дьщери съпрегьль те быхь, и богатьствоу многоу наслѣдьникь бы быль и оть вьсѣхь иже въ градѣ чьсти и поклонюении красоты ради приюмаль бы и прьваго въ градѣ вьсемь имѣли те быхомь; не достоить бо таковоу благолиную въ нищетѣ сеи и рабьски прѣбывати, нь нека да раби и рабынѣ тебѣ прѣдстоюеть и слоужеть те. Сиꙗ слышавь Гюоргие рече къ нюмоу: Благодароу те ꙗко добра о мнѣ промышлꙗеши, нь скажи ми истиньно юже въпрошоу те. Вѣмь бо ꙗко добрѣ вѣси, слышахь бо о тебѣ ꙗко до конець извѣстьно вѣси ваша до нынѣ бывшаꙗ и по коньчинѣ хотещаꙗ быти; аще тьчию истиноу хощеши рещи, сию славоу и чьсть юже рече ми, въ вѣкы ли прѣбыкаюеть или прѣстаюеть сиꙗ здѣ? Онь же глаголавь: Како прѣстаюеть сиꙗ здѣ; нь иже добрѣ живьше и Моухамедово прѣдание дрьжеще и сии оть соудоу прѣходеть въ рай. Рече же Гюоргие: И чьто юесть добро житие здѣ юже рече? Онь же глагола: Прьвое, вѣра добра та же тѣлесьна чистота. Гюоргие же рече: Добрѣ рече вѣра добра, чистота же како? Онь же

рече: Често изливати се и често кланяти се. Георгие отвѣща: Аще человѣкъ живеть блоудомъ или прѣлюбодѣйствомъ или обьядениемъ и пиньствомъ и въ пльти въсакоу сласть пльтьскоую сьдѣлаеть, сихъ приеть ли богъ въ рай? Онъ же и не хоте свѣдѣтельствова истиноу, рекъ: Въсако сицевыхъ не приемлеть Богъ, аще не великымъ покаяниемъ обратеть се, а иже въ сицевыхъ дѣлѣхъ оумроуть въсако въ моукоу отходеть. Георгие глагола: Право соудилъ еси, да вси иже въ васъ царие и кнезѣ и соудие и вельмоужие, яко же нынѣ зроу, сими дѣлы нечистыми порабощени соуть и до коньца живота своего безъ покаяниа злѣ погыбають якоже ть самъ рекалъ еси. Онъ же глагола: И милостынями оумилостивлеть бываеть богъ и отпоуштаеть грѣхы, и възри на царие наше и кнезы и вельмоужи колики церькви и мостове и источьници бога ради въ оупокоение человѣкомъ сьтвараютъ? Георгие отвѣща: Пишеть Давидъ доухомъ свѣтымъ: жрьтва нечьстивыхъ мрьзость Господеви и понеже, якоже зроу, отъ вѣка множьство царей и сильныи много благаа сьдѣлаше нь невѣрия ради вси погыбоше и безъпамятьни быше, паче же отъ рода вашего вси погыбоше и не обрѣтаеть се никто же въ вѣрѣ вашей свѣть или праведьнъ или царь или баша или воевода или соудия или оучитель или отъ прѣпростыхъ любо кои, нь вси погыбоше; въ нашей же вѣрѣ и царие и архиерие и просты люди отъ Христа даже и до дьньсь свѣтыи и праведьны обрѣтають се и тѣлеса ихъ отъ многыхъ лѣть и невредима прѣбывають, и различьнымъ недоугомъ съ вѣрою приходещимъ исцѣлениа подавають и бѣсы отъ чло-

вѣкь отганѭють, и аще не вѣроуєши, греди сь мною и покажоу ти краѭ Милоутина, вь градѣ сємь лежещааго, како поуиваєть ѭкоже оусноукы и ѭкоже оть крина благооуханиє испоуѭаєть, и вѣроуи, ѭкоже ть свєть єсть, и мы вьси свєтьи єсмы, иже тако вѣроуюшєи ѭкоже и тии, да како ме оучиши отстоупити оть истиньныє вѣры вь богоу приходєшєи и царствию небєсьномоу наслѣдьникы сьтвараюшиє? И кѣмь, ѭко сиѭ ты добрѣ вѣси, нь прѣльсть мира сего не оставляєть тє пристоупити вь истинѣ и спасти сє, понєже самь погыбноути хоцєши, нихь вь своєи погибѣли не оставляи! Сиѭ слышавь онь, посрамлєнь ста и не имы чьто вь симь отвѣщати и свои ѭдь вь срьдьци ськрывь, приходить вь своєи дроужинѣ и сьбираєть сихь, и сказоуєть имь вьса по тьмьноу и глаголєть имь: Аще сега тако оставимь, вьса наша оть нєго пороугана соуть, и тако на враждоу подвижєть ихь и приходєть вь соудии, и сказоуюють ємоу вьса ѭже о нємь, єще и льжоу прилагають, глаголюще: ѭко вьсоу слоужьбоу нашоу и законодавьца нашєгь пороугаль є, єще и царє наше и кнєзє и соудиє, вьсѣхь моуцѣ прѣдаль єсть, да аще сего оставиши вь христиѭньствѣ, да вѣси ѭко тѣхь вѣра вьзвєлиуить сє, наша же вь пороуганиє боудєть. И сими словесы разѭрише соудию. Онь же посылаєть того иже сь Гєоргиємь бесѣдовати, глаголе: Иди, и приведи єго вь мнѣ сь хытростию и инчьтоже ємоу подавь оть сихь. Онь же пришьдь вь нємоу и обычьнѣ мирь давь ємоу глаголе: Да вѣси, о Гєоргиє ѭко нашь соудиѭ многоу потрѣбоу о тебѣ имать, сказахь бо ємоу како искоусьнь єси вь хоудожьствѣ и мно-

гыи коуѕни потрѣбьнь ѥсть да твориши ѥмоу и вельми любовьнь боудеши ѥмоу и мьѕдоу ѥлико хощеши приимеши оть нѥго, нь бьстани и идѣмь кь нѥмоу! Онь же мнѣвь сиѥ истина быти, неѕлобивы бо вьсакомоу словеси вѣроу ѥмлѥть. И тако приходеть обои прѣдь соудию. Оуѕрѣвь же ѥго соудиꙗ, оудивѥи се лѣпоти ѥго и блиѕь себе того приѕываѥть и глаголѥть ѥмоу тихымь и оумилѥнымь гласомь: О юноше, искоусьна ми те кь хоудожьствѣ сказоують, можеши ли ми сьтворити коуѕни ꙗкоже аѕь люблю. Онь же глагола: Даждь ми да сьтвороу и мию ꙗко вьѕлюбиши ѥ. Онь же глагола: О семь разоумѣхь, ꙗко искоусьнь ѥси вь сихь, нь и ѥще ѥдино рекоу ти, и аще послоушаѥши ме, благо тебѣ боудеть, аще ли прѣслоушаѥши, то ѕлѣ погыбнеши. Онь же глагола: И чьто ми повелѣваѥши? Соудиꙗ же рече: Отвьрьѕи се Христа и пристоупи кь нашеи вѣри правѣи, и ѕдѣ вьсѣхь благь насладиши се и по коньчинѣ твоѥи вь рай вьселиши се, и инаꙗ многаꙗ бледивы глаголаше. Сиꙗ слышавь Гѥоргиѥ глаголаше: Кь себѣ виждоу оубо ꙗко на се приведень ѥсмь ѕдѣ, да о вѣрѣ моѥи подвижоу се а не хоудожьства ради, нь Господи мои, Исоусе Христе, даждь ми слово разоумьно кь отвѣтоу и наоучи ме по воли твоѥи. И вь ть чась да се ѥмоу слово прѣмоудрости, рече бо: Начело подвига нашего Христось, ѥгда прѣдадоуть вы на сьньмы и сьборища не прѣжде пещѣте се чьто или како вьѕглаголѥте, не вы бо боудете глаголѥще нь доухь светыи. И рече кь соудии: Родь вашь оть на чельника вашего Моухамета, по сьмрьти доуше ихь камо отходеть? Онь же глагола: Кь рай. Гѥоргиѥ

отвѣща: Кое свѣдѣтелство или ѕнамение приводиши, или чюдо? Онь же глагола: И каково ѕнамение ищеши ино, не мы ли есмы царие и не побѣждаемь ли сильна царьствия и грады ихь приемлемь? Не вселеньсци ли царие и кнеѕи покланяють се намь и дани дають? Не биливиль (?) нась богь не бы вьздвигьль рогь нашь. Георгие рече: Вь древьнеие роды како сильныи царие сьдрьжаше вселеноую, и богатьство и славоу ѕемльноую сьбравьше и иже Христоу не работавьше вьси погыбоше и беспаметьни быше и инчьтоже польѕева ихь слава ѕемльная и царьство, едины же Христиане иже добрѣ работавьшеи Богоу, и царие и просты людие оправдаше се и праведныи соуть и светыи. Сиа и ты добрѣ вѣси ны не оставляеть те царьская сила истиноу испокѣдати. Онь же глагола: Маучельникь нашь Моухаметь сь Богомь глаголаль есть. Рече же Георгие: Не боуди то да Моухаметь сь Богомь глаголаль е, ибо егда сьниде богь на гороу синаискоую, подь горою же стояхоу людие, еврейское множьство трепетахоу страхомь ѕреще того мльнияии и облакомь огньнымь сьходеща, Моусеи же приѕвавь сь инымь глаголаше; пакы егда Христось роди се перьсции царие ѕвѣздою водими приидоше и поклонише се емоу и пакы ть многая чюдеса прѣдь вьсѣми сьтворивь, слѣпыхь просвѣщае, прокаженые очищае, больныхь исцѣлѣваше, мрьтвые вьскрѣшаше и по водахь яко по соухоу хождаше, и пакы, егда оть горы елеоньскые на небеса вьѕнесе се, множьство люди и сь материю его стоеще дивляхоу се ѕреще его облакомь вьсходима и вь ть чась .в. аггела пришьдьша и глаголюща людемь:

Сьн юго же ѯрите оть вась вьѯносима и пакы приидеть соудити живыимь и мрьтвыимь и вьѯдати комоуждо по дѣломь юго и иже самоу не вѣроують, вьси погыбноуть. О вашемь же Моухамедоу кто видѣ или кто слыша или на коюмь мѣстѣ глагола сь нимь Богь, или вь житии кою ѯнамение сьтвори? Вѣмь добрѣ яко инюдино, нь ть самь, сьписавь оудобьно оучение, пльтьскою моудрование, и сию прѣдасть чловѣкомь и женскоусьнымь о вѣрѣ, и приемьше того вьсь перьскы родь, и оукорени се оучение юго вь срьдьци ихь, и якоже тьи ниже свѣть ниже прѣподобьнь, тако и вьси иже вѣровавьшеи юмоу. — Сиа слышавьше окрьсть стоюшеи множьство Агарень вьѯьпиише вьси: Вьѯми сего оть срѣды, се до коньца пороуга се намь. Соудиа же повелѣ вести юго вь тьмьницоу, и тако сьвеѯавьше роуцѣ на опеть и оби бивюще, и оби порѣкающе и ини плающе, вьсадише юго вь тьмьницоу. Постиѯають юго свещеникь онь и глаголють ведоушиимь юго: Дадите ми сего и азь иѯпороучьникь о нюмь и югда вьстрѣбоують пакы прѣдамь юго вамь. Они же рекоше кь томоу тако: Тьи оть роукь нашихь не исходить, нь аще любовьнь ти ю и животоу юго радь юси, оувѣщан юго приити кь нашеи вѣрѣ, аще ли не приидеть, то живота лишити се имать. Онь же глаголють: да понюже сице юсть, повелите да не вьѯбранюють ми никтоже приходити кь нюмоу и азь оувѣщаю юго сьтворити польѯна себѣ. Они же рѣше: Да никто вьѯбранюють ти. И тако приходить кь тьмьничьномоу стражоу и оумалюють юго юже иѯвести иѯь тьмьнице юго и на юдинѣ вь домоу тьмьничаревѣ проглаголати сь нимь. Понюже и

тьмьнинъны стражь зѣло любляше свещенника и по воли его сьтвори, и вьводить ихь вь домь. Маютъ свещеникь цѣловати его, глаголе: радоуи се ютьстьнаи главо, Гюргие, ты бо дьньсь прославилъ еси Христа, ꙗкоже иногда Стефань прьвомоученикь или Стефань новыи иже о светыхь иконахь подвизавы се и инѣмь светымь многымь подобьно дѣло сьтворилъ еси дьньсь, нь моужаи се и крѣпи се, подобаеть бо ти по исповѣдании семь и пострадати, ꙗкоже и прьвомоученици исповѣдаше, по сихь пострадаше. Сего ради по вьселенѣи прославляемыи соуть, и аще оть нась тако ютьсти приемлють инютьоже нась ради пострадавьшихь да оть Христа за него же ради пострадаше и за любовь его крьви своие пролиꙗше, да егда приидеть и сѣдеть на прѣстолѣ славы своеѥ и сьбероуть се прѣдь нимь вьси ѥзыци, иже вьздати комоуждо по дѣломь его. Колики славы и ютьсти вьспринимоуть иже того ради подвизавьшеи се здѣ вь маловрѣменьнѣмь семь житии, ꙗкоже ть самь глаголеть: иже исповѣсть ме прѣдь ютовѣкы; исповѣмь его и азь прѣдь отьцемь моимь иже на небесѣхь, и колико тогда вьсхвалеть се прѣподобьныи вь славѣ и аще кто земльнаго ради цара подвигнеть се докрьвѣ ютьсти и дары приемлеть, да каковые ютьсти и дары приимоуть за цара царемь подвизаꙗщеи се, и таковоу славоу приимоуть иже око не видѣ и оухо не слыша и на срьдьце ютовѣкоу не вьзнде, иже оуготова богь любещиимь его. Рече же Гюргие: вѣроую ꙗко сице есть ꙗкоже глаголеши, нь зѣло оустрашаю се и боюсе огнꙗ и не надѣю се ꙗко могоу прѣтрьпѣти. Глаголаа ему презвутерь: Да или сего огнꙗ боиши се

ѣь поль чась прѣмѣнити те хотеща оть болѣзни и по сихь сь ликы светыхь вьселити те хотеща, или поль чась здѣ не прѣтрьпѣти а вь вѣкы вь гиєєни огньнєи моучити се; не вѣроуєши ли оучителю нашего Павла глаголюща: ничьто же ме разлоучить оть любьви Христа моюго, ни мьчь ни огнь, ни аггели, ни настоєщаю ни боудоущаю ни ина каꙗ тварь, и пакы не пьщоую бо ꙗко недостойни сьмрьти нынѣшьнаго времене вь хотєщои славѣ явити се вь нась, ничьто же бо соуть здѣшьнєє моукы противоу вьздании онѣхь вѣчьныхь благь, да по чьто не радоуєши се ꙗко оуготовлєнь єси измѣнити тлѣньныи нетлѣньнаꙗ и земльныи небесьнаꙗ, и понєже дьнии лѣть нашихь .о. или .п. и тысоуща лѣть ꙗко дьнь вьчерашьнии иже минонде, да оуготован себе моужьски стати противоу вьзнемь диꙗволинмь. И вѣроуи богови ꙗко оукрѣпить те, понєже оть своюго неразоумиꙗ вь сиє вьпаль єси ꙗкоже разоумѣю, ни богь призываєть те да прославиши єго вь сиє послѣдьнєє дьни. И ть сьтворить сь тобою ꙗкоже и сь великыи моученикомь Гєоргиємь, тьчию не ослабѣи ни мало подвигни се вь трьпѣнию. — Глагола же Гєоргие: Истиньно вьсе глаголаль єси, ни єдино мало прошение хоцюу оть тебе: єда како искоупити ме вьзможеши да и єще поживоу вь плъти и нѣкое благо дѣло сьтвороу прѣдь Богомь, понєже до нынѣ поусть єсмь вьсакыє добродѣтели; аще ли не вьзможеши, волꙗ божиꙗ да боудеть, азь тьщоу се вьса єлика глаголаль ми єси да сьтвороу, ни моли бога о мнѣ да не лишить свою помощь оть мене, самь бо рекль єсть: безь мене не можете творити ничесоже.

И глагола ѥмоу прѣзвутерь: Вь истиноу вьсѣмь срьдьцемь моимь подвигноу се о спасении твоѥмь ꙗко не пошедѣти ми нищьто вь домоу моѥмь аще тьчию вьзможьно боудеть. Сиꙗ и ина многаꙗ пооучивь ѥго оть божьствьнаго писаниꙗ, онь же сиꙗ слыше приѥмлꙗше вь срьдьци своѥмь сь радостию; рече бо Соломонь: ськаза и праведьномоу и приложить приѥмати. И глаголеть ѥмоу скеѩеникь: Мирь ти Гѥоргие, господь боуди сь тобою оукрѣплꙗѥ те и ограждаѥ оть вьсакого противьнаго нашьствиꙗ. И тако растание оть ѥго сьтвори, онь же поклонивь се ѥмоу вьведень бысть пакы вь тьмьницоу и на оутриꙗ пакы сьбирають се Моухаметови ѥреѥ, множьство, и того изь тьмьнице изводеть и чьто подобаѥть рещи, колико оухыщреные глаголы или колико прѣщениꙗ наѣдоше на нь и ничьтоже вьзмогоше, и пакы затваряють ѥго вь тьмьницоу, и желѣзы моучьными оковають ѥмоу роуцѣ и ноузѣ. Онь же благодаре бога трьпѣше вьса. Прѣзвутерь же шьдь тан вь соудии моле ѥго и дары обѣщаваѥ многы да ѥго оть оузь свободить, знаѥмь бо бѣше соудии прѣзвутерь добрѣ. И о вьсѣмь дрзновено вь ѥмоу прихождааше, та же обѣщаваѥть се глаголеть: Потьщоу се о избавлении ѥго и по осьмихь дьнѣхь пакы приводеть ѥго на соудилище и сьбирають се вьси злобѣ начельници, слоужьбьници Моухаметови, и того свезана прѣдь соудию поставлꙗють, таже пакы того начеть ласкати глаголе: О юноше, по чьто себе вьдаѥши таковомоу безьчьстию и таковомоу пороуганию? Виждь, како ти се вьси подсмѣвають и пороугають, знаѥмыи твои о тебѣ печаль имоуть, ѩ послоушаи мене, и сьтвори

волю нашоу. Имѣше же соудиꙗ єдиного сына и прꙁвавь єго рекь: Се Гєоргиє, оть селѣ сьн сынь мои брать ти боудеть, менѣ же обои сыноке и вь домоу моємь сь инмь коупьно прѣбоудеши и, ꙗкоже ꙁриши, аꙁь сьстарѣль се єсмь, по сьмрьти моєи вьторыи наслѣдьникь боудеши вьсемоу моємоу богатьствоу и сьтежанию. Сь ꙁаписаниємь сиꙗ ꙗже рѣхь прѣдь сими вьсѣми даю ти дьньсь да оувѣриши се ꙗко истиньно ти глаголю. Єже рѣхь ти, слово се сьтвороу ти и дѣломь, да ихь же нынꙗ ꙁрыши сьбраноє сиє множьство, вьси поклонеть ти се и вьси ꙗко раби ти боудоуть. Сии глаголы ꙗко слышаше сьбраноє оно множьство перьско великыми гласы вьсхваляше своєго соудию. Стоꙗхь же близь єго аꙁь и често вьꙁираѥ на нь и моле се Богоу вь оумѣ своємь о нємь ꙗко да не боудеть пороуганиє врагомь. Глагола же Гєоргиє кь соудии: Ꙗкоже благаꙗ промышляєши ꙁдѣ тѣлоу и понєже тако любиши ме, остави ме быти ми Христиꙗнинноу и сь Христиꙗны жити, аще ли не хощеши, иꙁвѣстьно ти боуди ꙗко оть вѣры Христовы и любьви єго ничьто же ме раꙁлоучити вьꙁьможеть, ни богатьство ꙁемльно ни слава сиꙗ мимоходещиꙗ, ниже пакы огнь ни мьчь ни нина каꙗ моука. Єлико аще ꙁлаꙗ нанесеши ми, оуповаю на Христа моєго, ꙗко сторицею приимоу сихь ради моукь благаꙗ вь царьствии єго. Да чьто кьсиниши оть трехь дѣль, єдино ти подобаєть: сьтворити или отпоустити ме и быти ми Христиꙗнинноу, или кь Христоу моємоу отслати ме, или быти и вамь Христиꙗномь и иꙁбавити се вѣчьныхь моукь. — Глагола же соудиꙗ: Є да аꙁь глаголю отвръщи ти се Христа

и не любити его ни почитати его, да не боудеть, понеже и азь того зѣло люблю и исповѣдоую яко оть доуха божиа зачеть есть и оть дѣвице Марие рожденъ безъ моужа и пророкъ истиньнь есть и живъ на небеса вьзиде, и пакы тьи хощеть быти соудиа вь послѣдьныи дьнь. Иже семоу не вѣроуеи проклеть да есть, да кое зло мы сьтвараемь понеже и Моухамета почитаемь и законь иже богь емоу дасть сьтвараемь и вѣроуемь, яко ключе раискые оть бога томоу прѣдани соуть. Глагола Георгие: Благодароу бога яко ты добрѣ исповѣдоуеши о Христѣ яко оть доуха божиа зачеть есть, и оть дѣвице Марие рожденъ и яко тьи есть соудиа живыимь и мрьтвыимь и тьи вьздасть комоуждо по дѣломь его. Сице вьса вьселенаа оть вьстокь даже до запада вьси еузыци вѣроуютъ и не тьчию се, нь прѣжде рождьства его пророци вьси бывьшеи о немь прорекоше яко хощеть родити се оть доуха света сынь слово божие и сь чловѣкы пожити и чловѣчьскые немощи исцѣлити и завидѣноу быти оть неверьныхь Иоудеи и пропетоу быти и погребеноу и вьскрьсноути оть мрьтвыхь и вьзнести се на небеса и сѣсти о десноую отьца и вь послѣдьныи дьнь приити и соудити живыимь и мрьтвыимь. И ть самь ребаь есть вь светѣмь еуангелии: вьси пророци и законь до Їоана прорекоше и оть тои и пророкь до сконьчаниа вѣка не вьстанеть; рече бо апостоль Павьль: яко же аще кто благовѣстить вамь иного Христа, или иного пророка, да боудеть анафема, нь Мехемеди кто есть? Азь скажоу ти; рече бо Христось: вь послѣдьнеие дьнии изидоуть льже-Христи и льже-про-

роци и сьтвореть ѕнамениꙗ и чюдеса, нь не имѣте имь вѣры. Се иже рече и бысть. Вьси бо Христиꙗне избраные божие есть[1], не приеше льже пророка Мохамета нь вы неискоусьныи людие, понеже иниедино писание или нѣкы ѕаконь божии имѣсте прѣжде приꙗьстиꙗ его, нь поусти бѣсте оть истины божие и обрѣть вы инчьтоже оть божьстьвьнааго писаниꙗ ѕнаюшихь, и тако вьсѣꙗ вь вась плѣвѣльное свое оучение, себе же самь пророка нарече и ключара ранскаго: ран же пльтьскоую пищоу бледословивь и еще же и блоудьное сьмѣшение вь ран быти нарековавь и ина многаꙗ бледословиꙗ написавь, книгоу сьтворивь. И спещоу емоу сию книгоу оть бога падноути нарекь, и ть самь о себѣ свѣдѣтельствовавь, и сего вы приесте; иже пророци о нѣмь пророкоше, ꙗкоже о Христѣ пророкоше, иже пакы сьтвори чюдеса нѣкаꙗ ꙗкоже Исоусь Христось сьтвори, иже пакы видѣ его кто приемьша книгоу, ꙗкоже Моусеꙗ видѣвьше множьство люди, и чьто много глаголю, азь того иже пророка иже света иже праведьна имѣю и вѣроующен вь него оучестие да имоуть сь нимь. Азь же Христовь есмь и ѕдѣ и вь боудоущемь вѣцѣ. — Сиꙗ ꙗко слышавьше сьбраное множьство вьѕьпише велицѣмь гласы и оустрьмише се на нь ѕоубы своими скрьжещоуще и растрьгноути его хотеще, аще не бы соудиꙗ слоугы своими вьѕьбранилъ иже не бити его. И глаголеть имь: По чьто тако ꙗко и дивыи ѕвѣрие оустрьмлꙗете се на нь, не власть ли азь имѣю оть цара: егоже азь осоуждоу, осоуждень есть, и егоже сво-

[1] Овдје треба соуть, које је погрјешком могло изостати.

бождаю, свободь ѥсть. Они же вьзьпише: Ꙗкоже соудь дань ти ѥсть, соуди праведьнѣ по нашемоу законоу понеже и мы вьсь законь нашь сьвѣмы, аще и не имамы власти оть цара. Соудиꙗ же глагола: да понеже вѣсте, чьто подобаѥть о нѥмь сьтворити? Они же рѣше: Да огнѥмь сьжежень боудеть и пепель ѥго на вьздоухь да развѣѥмь. Соудиꙗ же глагола: Понеже вѣроу свою похваляѥть и нашоу не прѥимлѥть, сего ради ли да сьжежемь ѥго. Они же рѣше: Да аще кто похоулить законодавьца нашего, ѥще же и цара и воѥводы и соудиѥ и просто вьсѣхь, подобаѥть ли ѥмоу живоу быти? Онь же глагола: Не слышахь оть оусть ѥго таковые глаголы ѥже вы глаголѥте. Они же вьзьпише: Не тьчию се ѥже рѣхомь, нь и вьсь законь нашь и кланꙗниꙗ и мнѥниꙗ огадиль ѥсть и пороугаль. Глагола же соудиꙗ: Соуть ли сиꙗ сице, Гѥоргиѥ, ꙗко же сии свѣдѣтельствоують на те? Глагола же Гѥоргиѥ: Да не боудеть да азь тварь божию чловѣка покоулихь, тьчию дѣла грѣшьныихь не прѥимлю, истиноу же ꙗже о Христѣ проповѣдаю, и ѥго ради готовь ѥсмь оумрѣти. Глагола же соудиꙗ кь иньмь: Се хоула ли ѥсть ѥже слышите? Они же рѣше: Се нѣсть хоула нь прѣжде даже не приведохомь ѥго кь тебѣ, сиѥ глаголы хоульные рекль ѥсть, да аще сего поустиши и ты разоритель ѥси вѣрѣ нашеи законоу, и мы цароу о тебѣ знаѥмо сьтворити имамы. Видѣвь же соудиꙗ ꙗко ничесоже оуспѣѥть нь паче мльва бываѥть, глагола: Исповѣждь Гѥоргиѥ; ꙗко же сии свѣдѣтельствоують на те? Онь же глагола: Ѥже рѣхь, рѣхь, не обрѣтаѥши льсть вь оустѣхь моихь. Соудиꙗ глагола: Азь вѣроую сихь множьство

паче тебе єдиного и понєже не отвєрьжєши се Христа, достоинь єси сьмрьти и кь народоу вадєщомоу на нь рече: Грѣхь єго на вась и на доушахь вашихь да боудеть, такоже хощете сьтворите о нємь. Они же оустрьмише се на нь, тако вльци растрьгноути агньца, и ови оубо за ланитоу оударающе, ови плююще на нь, и ини потєзающе сѣмо и онамо. И тако сьвєзавьше ємоу роуцѣ на опеть и завию єго оужемь желѣзьномь и проведоше єго скрозѣ вьсе трьжище и проповѣдьникь ихь прѣдь вьсѣми вьпиваше крѣпькымь гласомь: Гредѣте вьси иже нашеи вѣры хранителиє и несѣте дрѣвиє да сьжежемь сего иже законь нашь похоуланьшаго и Христа не хотеща отврьщи се. И тако сьбираєть се множьство бесоусльноє Перьсь и ови того страшеще, ови прѣтеще, или многы дары обѣщавающе и ниуьтоже оуспѣвьше, нь кь сакомоу глаголающомоу ємоу готовѣ отвѣщаваше. Ведоше же єго на мѣсто близь светыє Софиє. Приближивь же се свещеникь глагола: Прѣтрьпи дьньсь, Гєоргиє, вь малѣ да вь вѣкы сь Христомь ликоуєши. Глагола Гєоргиє: Моли Бога о мнѣ, отьче, тако да оукрѣпить ме. Сиа же слышавьше вєдоущеи єго, кь томоу отгнаше свещєника не приближити се ємоу. Свещеникь же имѣше єдиного Сраценина сраценьскою одєждєю одѣана красьнѣ, вь срьдьци же великоу любовь имѣє о христианьсцѣи вѣрѣ, страха же ради не смѣаше исповѣдати нь вь таинѣ єлика повелѣваше ємоу презвутерь вьса сь радостию приимаше. Повелѣ же ємоу близь єго поити и слышати вьса єлика рекоуть ємоу и єлика тьи кь нимь отвѣщаєть. Та же сьбравь на томь мѣстѣ обрѣтьшихь се

свещенникь и Христиѧнь и глагола къ нимь: Братие, молите Бога ѩко да оукрѣпить его. И вьси начеше съ слъзами молити се Богоу о нѥмь, глаголюще: Господи Исоусе Христе, сьтворивы знамениѧ и чюдеса прѣжде съ светыными своими моучениковы, ты нынѣ тьжде ѥси, оукрѣпи отрока сего исповѣдати те даже до коньчины своѥи въ сиѥ послѣдьниѥ дьни. Сьтвори знамениѥ съ нимь нѣкоѥ, ѩко да видѣвьше и слышавьшеи о нѥмь прославеть имѧ твоѥ ѩко благословенъ ѥси въ вѣкы, аминь. Агаряне же събравьше дрѣвиѥ множьство и сьтворише скрадоу велию и тако начеше ласкати его и дары многы обѣщавати. Онь же глагола имь: Рѣхъ вамь единою и двашьи, ѩко азъ вѣры моѥѥ не отвьргоу се николи же, аще тьмами моукы нанесете на мѧ. Сиѧ слышавьше повелѣше огнь да принесень боудеть въ скорѣ и тако оутѣкоше потекоше множьство въ ближьниѥ домы, и овъ главьню поѥмь теучаше, инь же оугьлиѥ горещеѥ и дроугъ дроуга прѣдваряюще текоущи кои бы прьвѣѥ зажегль скрадоу, мнеть бо въ сьмыслѣ своѥмь омраченыи ѩко великоу слоужьбоу Богоу сьтворити. Зрѣхъ же азъ сихъ глаголаахъ въ себѣ ѩко дьньсь сьверши се на нѥмь Христово глаголаниѥ иже рече: ив приидеть часъ да вьсакъ иже оубиѥть вы, мнить се слоужьбоу приносити Богоу. И тако зажегоше скрадоу. И сьвлѣкоше его, одеждоу съ него, тьчию оставише срачице его, и свезаше ѥмоу роуцѣ на опеть, и тако вьрыноуше его въ огнь, и пакы извлѣкоше его и рѣше: О окаѧне, чьто тако погоублѧѥши себе, ив мы тебе хощемь сьвѣтовати добрѣ, не ѩко же приѥль ѥси зьль сьвѣть оного попа сребропродавьца. Не

вѣси ли, ꙗко радь ѥсть твоѥи сьмрьти, ꙗкоже да наслѣдить твоѥ иже имаши и похвалить се своѥи дроужини. Нь мы боимь се Бога и не хощемь да оумрѣши здѣ нынꙗ на огни семь и сьжежень боудеши ꙗко коськь. Нь послоушаи нась, и открьзи се Христа дьньсь прѣдь нами, и сьтвори волю нашоу и дары ѥже обѣщахомь, се вьса ти дамы, и по сихь аще ти боудеть оугодьно сь нами прѣбывати по законоу нашемоу, аще ли ни, землꙗ пространьна ѥсть царева, ѥще же и инихь царь такожде; ꙗко же хощеши ити, иди сь миромь и твори своѥ хотѣниѥ, нь нынꙗ пощеди свою юность и не погоублꙗи себе тако безоумьно. Глаголꙗ же Гѥоргиѥ къ нимь: Вѣсте ли, ꙗко въ послѣдьнии дьнь Христось хощеть соудити вьсѣмь иже оть Адама рожденымь и разлоучити праведьныхь оть грѣшьныхь, ꙗко же разлоучаѥть пастырь овьце оть козлищь, и грѣшьникы послѣть въ моукоу вѣчьноу и въ огнь не оугасимы моучити се въ бесконьчьныѥ вѣкы ради малыѥ сладости мира сего, праведьныхь же пакы разлоучить и овѣхь послѣть въ царствиꙗ небесьнаꙗ, инѣхь же въ блаженаꙗ жилища, противоу водѣнѥоу комоуждо. Иже здѣ подвизꙗ се, или постивь се, и пльть оть сласти въздрьжавь, и милостиѭ сь оусрьдиѥмь противоу силѣ своѥи бога ради сьтворивь, или моукы различьныѥ прѣтрьпѣвь и тѣло своѥ бога ради не пощедѣвь, сии вьси различьнаꙗ дарованиꙗ въ славѣ веліцѣи по чьсти въспринимоуть и веселиѥ и радость не конечьнаѥмоуѭ наслѣдеть. Да чьто ми много блазните, ꙗко невѣжда и прѣпроста, рече бо мои Христось, ть иже хощеть сиꙗ сьтворити: аще кто исповѣсть ми прѣдь человѣкы, исповѣмь и азь его

прѣдь отьцемь моимь иже на небесѣхь, а иже отрьжеть се мене прѣдь чловѣкы, отрьгоу се и азь его прѣдь отьцемь моимь иже на небесѣхь; да ако же рѣхь, инчьтоже ме разлоучить оть любьви Христа моего, инже сьжежеть мене огнь сьи до конца, ꙗкоже кы глаголете, нь тьчию прѣмѣнить ме оть сего свѣта на онь свѣть. Сьжежеть же вѣчьнии огнь вьсѣхь не вѣроующихь, ꙗко же глаголахь азь. Они же рѣше: Да вѣси, ꙗко прѣмѣнить те оть житиꙗ вь скорѣ, нь много постраждеши донде же прѣмѣниши се! И начеше вь огнь порѣвати его, ꙗко оприщи се вьсе тѣло его, и пакы повратише его и рѣше: Чьто, Георгие, не ощоущаеши ли огнь сьи? Онь же рече: Ие, не ощоущаю, понеже сьдѣтель огню и огнь на росоу прѣлагаеть, вьсь се окаꙗнѣхь и сьи огнь и боудоущии можеть пожещи: азь же благодатию Христовою ни сего огнꙗ бою се ни боудоущаго. Сиꙗ слышавьше абие вьрыноуше его вь огнь и даже до трищи вьрѣвающе и оть огнꙗ пакы вьзимающе и видѣвьше ꙗко инчьто же оуспѣти вьзмогоше, коньчьнѣ же его вьврьгоше по срѣдѣ огнꙗ и тако леже вь огни вьзнакь прострьть вь вьстокоу. И прѣгорѣвьши кеза на роукахь его и вьздвиже десьноую роукоу свою, знаменаше се крьста образьно и вьзьпии велиемь гласомь: Господи Исоусе Христе, вь роуцѣ твоеи прѣдаю доухь мои! И слышавьше же сиꙗ они и нѣкеи иединь оть нихь дрѣво велие и оударивь его вь главоу, и тако испоустивь доухь. И ꙗсьноу соущоу небоу, вь незаапоу облакь бѣль нанде надь скрадою, росоу велию испоусти, ꙗко дивити се вьсѣмь сьбравьшимь се на позорь тьи. Сиꙗ видѣвьше Христиꙗне

прославише Бога; Агарене же и сь самимь диаволомь посрамлени сташе и многѣхь оть нихь видѣхь отрываюшихь сльзы оть очию своихь, отхождахоу посрамлени. Христиане же велие дрьзновение приеше, и тако пристоупише кь кнезоу града и томоу тоу соушоу, и рекоше емоу: Се сьн Христианинь есть и Христа ради оумрѣть, дадите ны тѣло его да погребемь е. Сиа слышавьше Агарене вьзоупиише вьси; Да не надѣете се яко приети имате оть тѣла его честь некоую, нь вьсе сьжежемь и пепель его на вьздоухь развѣемь, яко же сьтвори се и нама вь Родии и вь Дрѣнополии. Они же шьдьше кь соудии и рѣше: Се Георгие оумреть Христа ради и даждь ны тѣло его да погребемь е. Онь же сиа слышавь диве се и кь презвутероу глагола; Добрѣ вѣмь яко ты виновьнь бы погыбѣли егоже и ты да даси отвѣть о нѣмь Богоу. И глагола презвутерь: Аще кое зьло азь емоу сьтворихь, да боудеть якоже рекль еси, нь азь пользьна его пооучихь, Богь же яко вьсхотѣ сьтвори, и дьньсь вь вѣрѣ нашеи оумреть Бога ради. Сего ради подобаеть намь да мы погребемь его а не вы. Онь же рекь: Иди, погреби его. Свещеникь же глагола: Даждь ми единого оть слоугь яко да раждеиеть ихь, и азь изьмоу оть огня тѣло его, понеже просихь его, они же рѣше ми: да не надѣеши се чьто любо приети оть него, нь пепель его развѣемь на вьздоухь. Рече же соудия: Да понеже сице есть, аще и азь шьдь сь силою, не могоу отети его; нь иди, еда чьто можешь молениемь полоучити. Шьдь же пакы презвутерь сь инѣми на мѣстѣ идѣже блаженыи на огни лежаваше, и начеть ового молити,

нимоу дары обѣщавати, ꙗко да ѩ томоу не жегоуть ѥго. Они же на горьшеѥ оустрьмише се. Дрѣвию же накладеномь на нь сьгорѣвьшоу, онь же лежаше по срѣдѣ огнꙗ цѣль и начеше ближьныѥ оплоти разврьзати и на нь накладати. И сими недовольни быше, нь аще кто вѣдꙗше оть скоть мрьтво тѣло, того клаꙗше и на нь вьзмѣташе. Сиѥ промысляше, ꙗко да сь онѣми тѣлесы тѣло ѥго сьвьковупивь се сьгорить. Она же вьса по малѣ сьгараахоу и пепель сьтвараахоу се; ть же цѣль прѣбывааше. Сиꙗ зрѣще они, не доумѣваахоу се чьто да сьтвореть, и бѣсомь наставлꙗемы сьвѣщаше се и рѣше: Сьи попь ожидаѥть ꙗко да вьзметь тѣло ѥго и прославить ѥго ꙗко свето; нь мы да жежемь ѥго до за оутра, и аще не сьгорить, да отнесемь ѥго за оутра и вьврьжемь ѥго вь ровь тьмениꙗ. Сьи сьвѣть сказа презвутероу оны, ѥго же прѣжде рѣхь одеждею страциньскою одѣꙗна. Сиꙗ слышавь презвутерь ськаза вьса тоу прѣдстоѥщиꙗ Христиꙗномь. Ѥдинь же Христиꙗнинь мьзды ради своѥ стоѥ оу Агаренина нѣкоѥго оть ближьныхь домовь тоу глагола вь презвутероу: Отидѣте вьси вы оть мѣста сего и оуповаю азь на Бога, ꙗко вь нощь сию не оусьноу донде же не оукрадоу ѥго и принесоу вь домь твои. Сиꙗ слышавь презвутерь, поучивь ѥго и мало сребрьниць давь ѥмоу рекь: Аще сиѥ сьтворишь, дарь и чьсть оть нась приимеши. И тако разидоше се Христиꙗне, вьждо вь домь свои. За оутра же и ѥще тьмѣ соущии приходить нѣкы презвутерь Ѥоаннь[1] оть града того, и обрѣтаѥть огнь горещь ѥще келии и никого

[1] Тако пише.

же тоу. И приходить ѣь дворь оного иже обѣщание дааль бѣ и тьвиноуѣь ѣь брата, онь же ѣвѣщаеть се ѣемоу и глаголеть: Ѩкоже ѣь прькоую стражоу мощи приидохь и обрѣтохь ихь ѣьсѣхь спещихь и изѣехь ѣего оть огнѧ и ѣьложихь ѣего ѣь врѣтище, страха ради стражь мощьныихь не смѣхь отнести ѣь онемоу презѣутероу ѣемоу же ѣьчера обѣщахь се, нь аще хощеши отнести ѣего ты? Онь же сь радостию приѣемь ѣего, и ѣьзлагаеть на раме свое и приходить ѣь презѣутероу и сказоуеть ѣемоу ѣьса. Онь же прославивь Бога и глаголеть ѣемоу, ѩко подобаеть ѣь сьборьноую црькѣь принести ѣего, да погребень боудеть. И тако быкаеть. И сьньцоу ѣьсиѣьшоу и сьбирають клирики црькѣьные и сказоують имь ѣьса быѣьшаѧ и понооуждають ихь ѩко да сь славою погребоуть ѣего. Они же рѣше: Боимь се да не како ѣьпадемь ѣего ради ѣь напасть, нь шьдь погребѣте ѣего да никто же оувѣсть, аще ли не хощеши, иди и ѣьпроси соудию; аще ти повелить, то да погребемь ѣего. Онь же шьдь молѧше се Богоу глаголе: Боже, наоучи ме како хощоу соудии глаголати. И тако пришьдь ѣь ѣемоу глагола: Да вѣси, о соудии, ѩко ѣьстахь оть оутра и ѣьиидохь ѣь црькѣь по обычаю. И се по срѣдѣ црькве обрѣтохь Гѣоргиѧ лежеща и чьто да сьтвороу о ѣемь? Сиѧ слышавь соудиѧ оудивиѣ се и глаголаа соущиимь тоу: Да оувѣсте ѩко свѣть ѣесть. Ськазаше бо оть оутра иже того жегоущен ѣь нощь сию глаголоуще: Ѩко ѣьси мы стоѧхомь и сѣдѣхомь и наклаадахомь дрѣвие на нь, ѣь незаапоу не видимь быть. Ѣьси же слышещен сиѧ дивише се. И глагола презѣутероу соудиѧ: Иди и погреби ѣего сь чьстию

ꙗко же ѣсте. И тако сьбирають се вьсь клирось и сь проучиными Христиꙗны и сь славословиꙗмь и пѣньми погрибають ѥго вь храмѣ светыѥ моучеꙗще Марꙗѥ вь лѣто ҂ꙁиѯг. мѣсеца февроуарꙗ .аі. дьнь. Прилоучи се тогда недѣлꙗ месопоусть вь г-тиѥ лѣто ꙁмаꙗльтьскааго цара Селима при митрополитѣ кирь Паньократии. Бѣше же сьи моучеꙗникь лѣтомь ні-тимь, вьꙁоромь же тьнькь и высокь, мароусиꙗвь, образомь подальгьнокасть, вѣжди вьꙁвышени и гоусти, нось похыль, прьсти роуꙗьными тьньци и дльꙁи, обиꙗвꙗемь же смѣрень и прѣпрость и вьсѣхь предвараꙗше поклонѥниѥмь и вьсакого господо словѣше поꙁыканиѥмь, и никогда же вьсмѣꙗ се безь раꙁоума, ниже ꙁиде слово праꙁно и неподобьно ꙁь оусть ѥго, ниже пакы похвалꙗ се о вѣщинѣ коѥи, ниже ꙁадѣ комоу ꙗто любо.

Сицеви подвиꙁи и сицеви борьбы Гѥоргиꙗ доблѣго храбра ѥже подвиꙁа се Христомь оукрѣплꙗѥмь вь сиѥ послѣдьниѥ дьни, и равьно трьпѣниѥ показа ниже прѣжде вь дрѣвьниѥ роды поставьшиихь. И сиѥ нась ради вьсако сьдѣꙗ се, да никто же оть нась скрьбить находещиимь на нь напастемь оть насѣѥ агареньскааго нь паче да радоуѥть се. Блаженыи бо, реѥ, ѥсте ѥгда вьꙁненавидеть вась ꙗловѣци и пронесоуть ѥже ваше ꙗко ꙁьло сына ꙗловѣчьскааго ради. Радоуите се и веселите се, ꙗко мьꙁда ваша многаꙗ на небесѣхь. И пакы трьпѣниѥмь тацѣмь на предлежещии намь подвигь вьꙁирающе на ꙁачелника вѣре и сьвьршителꙗ Исоуса, и слышите самого владыкоу Христа глаголюща: Царьство моѥ ѥсть оть мира сего, аще царьство моѥ оть мира сего бы было и слоуги моѥ подвиꙁали се быше. И не реѥ нигдѣже:

Царьствоуите, господьствоуите и обладаите людии, ны чьто рече? — Се посылаю васъ яко овьце по срѣдѣ влькъ, боудѣте хытри яко же зміие и цѣли яко же голоубие. И чьто есть хытрость зміина? — Егда гоніма бываеть нѣкыимь, тьщить се како бы главоу свою ськрыла; аще не можеть, прѣдаеть вьсе тѣло на оубиение, тьчию да вь главоу не оуязвлена боудеть, вѣсть бо: яко аще и вьсе тѣло побиено боудеть, пакы животъ обрѣтаеть, аще ли вь главоу оуязвлена боудеть, вь томоу погыбаеть. Сице же намъ глава есть Христосъ. Да аще того ради тѣло наше оумьртвимъ и растанемъ, вьсако пакы оживемъ. Рече бо Христосъ: Иже здѣ доушоу свою мене ради погоубить вь животѣ вѣчьнѣмь сьблюдеть ю. И апостолъ Павьлъ глаголеть: Аще плътьскаѧ храмина тѣла нашего разорить се, имамы иноу храминоу не роукотвореноу, на небесѣхь прѣбывающоую. Пакы чьто есть цѣлость голоубиѧ? Аще пьтеньци его оть гнѣзда вьзети боудоуть, не биеть се ниже скрьбить, ны пакы дроугые на томьжде гнѣздѣ изводить. Такожде подобаеть и намъ, инчьто же скрьбити ни тоужити. Рече бо апостолъ Павьлъ: Аще наказаніе трьпите, яко сыновомъ вамъ обрѣтаеть се Богъ; аще ли безъ наказаніѧ есте, любодѣиоуци есте а не сыноке: аще дѣти наши или сьродьници оть здѣшьнихь прѣходеть, не скрьбимъ ны паче и веселити се подобаеть и благодарити Бога, аще тьчию вѣрьни и безъгрѣшьни прѣидоше, понеже тамо оупокоеть се вь славѣ: аще ли не благодарнымъ, вьсако находещаѧ намъ прѣтрьпимъ, мьздоу же инѣдиноу приимѣмъ. И се истиньно глаголю: Вѣдь, Іовлва жена пострада

ꙗко же и моужь ѥѥ и ради слова ѥдиного ока вь тьмоу, овь же вь царьство небесьное. Семоу подобьно и ино скажоу ти: два разбоиника сь Христомь на крьстѣ висѣста и обои равьно трьпѣста и обоимь голѣни прѣбиста и ради слова: ѥдинь вь тьмоу кромѣшьноую дроугы же вь царьство небесьное: да аще сии слова ради толико трьпѣние погоубише, ѥще же и тьмоу наслѣдьствоваше!

НЕШТО О КНЕЗУ ЛАЗАРУ.

ПО РУКОПИСУ XVII. ВИЈЕКА СПРЕМИО ЗА ШТАМПУ

Стојан Новаковић.

Из истога оног рукописа, из кога је штампан напријед „Живот светог Ђурђа Кратовца“, штампа се и ово о кнезу Лазару. Ни о рукопису, ни о начину којим се служах спремајући ово за штампу, није ми тријебе говорити; што је требало, казано је пред онијем чланком.

Овај кратак живот кнеза Лазара у том рукопису долази заједно са **послѣдованиѥмь вь паметь светаго и блаженаго кнеѕа Лаѕара, бывшаго самодрьжца вьсеѥ срьбьскыѥ ѕемлѥ.** То је пријепис са каквога старијег рукописа, и у њему самом има више ствари које ће помоћи да се нађе вријеме кад је сам састав постао. У томе се животу, на прилику, говори на једном мјесту за Турке: **идѣаше бо ѕвѣрь яко львь рыкаѥ, искы погльтити стадо Христово и отьчьство наше безь вѣсти сьтворити. Нь слага себе трьокатныи и вь малѣ потрѣбляѥть се оть ѕемлѥ сь шоумомь паметь ѥго.** Овако се на сваки начин није могло писати у XV. и XVI. вијеку него једва у брзо послије Косова, док је још у народу било и снаге и живљега надања за оваку катастрофу. У језику и овдје као и у предњем чланку истога рукописа има

ријечи којих нема у „Рјечнику из књижевних старина“ Ђ. Даничића, таке су: сьдроужьбьница, податокь, шарь, цѣлька, кацнк. У осталом ако овај чланак и не доноси ништа веома непознато, показује ипак гдјекоје појединости; пружам прстом само на оно мјесто: и больницоу оустроикь вь оупокоеник болещнмь нокомь и страньнмь и раслабленнмь, које нам баца јаснију свјетлост на питање о подизању задужбина у старо вријеме, на име на питање: у каквом су се смислу онда те задужбине чиниле.[1]

---

[1] Обраћам пажњу на стр. 5 и 6 ове исте књиге „Гласника“.

Сьн свєтыи и прысьно поминаємы кнєзь Лазарь отьчьствомь и рожденнємь и вьспитаннємь срьбьскаго колѣна бѣше, рода славьна и свѣтьла и нарочита, благочьстивыихь родителєи. И ꙗко рожденоу быкьшоу ємоу, по рождьствѣ своємь растѣше и крѣплꙗше се духомь свєтымь и прѣспѣваше вь большихь. Таже и вьзрастоу лѣтоу достигьшоу вьдаєть се царьствоующомоу тогда цароу Стефаноу вь слоуженнє, и ради кротости и блага обичаꙗ и добродѣтѣли єго и храбрьства саномь почитаєть се оть цара и прьвыи вь полатѣ єго поставлꙗєть се. Таже повелєнннємь самодрьжьца сьдроужьбьницоу себѣ сьчетаєть, сьродьницоу царевоу, дьщи некоєго вельможа. И та[1] рода свѣтьла и славьна и нарочита, корене некоєго царскаго, племене светаго Симеона Немани, прьваго господина Срьблємь. И бысть отьць сыновомь и дьщеремь.

Врѣмени же не малоу прѣшьдьшоу царь Стефань оть житиꙗ сего тлѣньнаго прѣселꙗєть се вь не прѣходнымые вѣкы и прѣємьникь быкаєть царьствоу сынь царевь царь Оурошь. И тако срьбьскоє скѵптро сьдрьжаше и правѣше. Врѣмени же малоу мимошьдьшоу оставлꙗєть и сь житиє; вь многѣ скрьби и напасти оть своихь ємоу. Таже промысломь и благоволєнниємь божиємь кротости ради и правьды и добродѣтѣли и благообычаꙗ вьзводить се прысьно вьспоминаємы сьн моужь кнєзь Лазарь на прѣстоль срьбьскы. Прьвѣе

[1] У рукопису стоји тъ, дакле ъ мјесто правога а.

благословлаѥть се оть архиѥреовѣхь роукь и вьсего причьта и сьбора срьбьскаго и тако самодрьжьць бываѥть Срьблѥмь, прѣбываѥ и проваждаѥ житиѥ своѥ вь вьсакои добродѣтѣли и кротости и правьди, бѣше бо кротькь зѣло и тихь и милостивь и правосоудиꙗ ꙗкоже кто инь, и не ꙗко обладаѥ бѣше, ни ꙗко отьць чеда своꙗ наꙁираѥ и наказоуѥ. Архиѥреомь и свещеникомь и инокомь прѣдстоꙗше и поучьсти прѣдпосылаше, старьце по апостолоу поучташе, вельможе срѣташе, юныѥ наказоваше и любовь подаваше. Обидимыѥ ꙁастоупаше, имѣаше и око милостивьно и роукоу простьртоу и податливоу. Магыѥ сьгрѣваше и страньныѥ оудовлꙗаше, раслабленыѥ оупокоѥваше и далеѥ соущимь монастиромь потрѣбьнаꙗ посылаше. Вьсѣмь вьсако вьсакь[1] бываше да ѥдиного доуха приобрѣщеть ѥгоже и жедаше вь срьдьци своѥмь изь млада. Грады и црькви сьꙁидаше и обнавлꙗше и иныѥ оть основаниꙗ вьꙁдвиꙁаше вь славоу и вь хвалоу и чьсть господоу богоу и спасоу нашемоу Ісоусоу Христоу, и вь оутврьждениѥ и крѣпость отьчьствоу своѥмоу, христиꙗньскомоу родоу.

Вьꙁдвиже же и храмь оть основаниꙗ вь славоу иже вь славѣ вьꙁнесьшомоу се Христоу Богоу нашемоу на мѣстѣ нарицаѥмѣмь Равьница,[2] высотою и красотоу прѣоудивлѥны и четирьми стльпи оутврьждень и живописаниѥмь оꙁаривь ѥго, научьтаниѥмь и вьображениѥмь, вьплщениѥ сына божиꙗ и прѣчистыѥ ѥго матере и светыихь ѥго и не изчьтеныхь чюдесь,

[1] Коринт. I. гл. IX., 22.

[2] Тако је написано у рукопису. Као да је и ту ь мјесто народнога л.

и страсти иже пострада по нась да нась вьзнесеть вь прьвое достоянию, златомь и шаровы различными оукрасивь его, и сьсоуды сребрьны различьны и позлащены обогативь его. Потире, дискосы, кадильнице, кацие, рипиды, блюда, чаше слоужительные, дверьце сребрьне позлащене, свѣщьницы тѣмьжде образомь, иконы великыи и дробьныи, окованы и позлащены и крьсты чьстьныи такожде окованы и позлащены и кисеромь и каменнюмь много чьстьнымь оукрашены, завѣсе различьные, оть вусса и злата истькана и багра. И просто рещи вьсакыми виды добродѣтельными оукрасивь его и оудобривь. И до нынѣ стоить ꙗкоже некы цвѣть не оуведаемыи, и зрить се и видить се вьсѣмь приходещимь. Таже градомь оградивь его и седмыми пирьзи оутвьрдивь, трапезоу же сьздавь, широтою оубо и высотою и довольною мѣрою, еже и нарече обѣдьницоу, и келие сьградивь и прилѣпивь кь зьдоу ꙗкоже гнѣзда птичаꙗ вь оупокоение инокомь и вьсѣмь хотещимь спасти се. И приложивь села и доходьны зѣло много и довольно, винограды насадивь и овощиꙗ различьнаꙗ. Таже сьбравь вь нюмь множьство инокь и лавроу сьставивь и обьщие житие оустроивь, ꙗко дивити се многѣмь оть дальные страны приходещимь. Поставляють же вь нихь игоумена, некоего моужа Арсениꙗ именемь, моужа соуща добродѣтельна и довольнымь разоумомь оукрашена.

И понеже не довлѣꙗше ему оть многа многыхь добродѣтель, имѣꙗше бо вь себѣ доуха светаго благодать наоучающа его простирати се вь большихь, сьзда же и дроугы храмь, лежещь вь вьстоучьнѣи странѣ вь подгории мѣста того близь великые лавры, и боль-

ницоу оустроивь вь оупокоение болещимь инокомь и страньнымь и раслабленымь. Симь тако бывающимь радоваше се Христовь рабь, кнезь Лазарь о вьсѣхь добродѣтелехь бывьшихь оть него хвалоу и славоу вьздаваше богови о вьсѣхь дарованыихь немоу оть него, и провождаше житие свое тако вь простотѣ срьдьца, милостынею и кротостию оукрашень.

Времени же не малоу прешьдьшоу постиже и нась грѣхь ради нашихь богопоустьнаа стрѣла, измаильтини, яко да не хвалить се вьсака тварь предь Богомь, и подвиже се Амоурать царь перьскыи, сь множьствомь агарень, яко иже мощьно изьчисти ихь, яко быти при нихь наша яко рѣка мала при мори и яко обьстоупльше и сьпротивьсташе нашеи земли иноудоу немощьно бѣ оуклонити се, идеше бо звѣрь яко львь рыкае, искы погльтити стадо Христово и отьчьство наше безь вѣсти сьтворити. Нь слага[1] себѣ трьокаяныи и вь малѣ потрѣбляеть се оть земле сь шоумомь паметь его. И яко видѣвь дивьныи сь моужь кнезь Лазарь бывающее опльчение брани, ревноуе ревновавь по бозѣ и по отьчьствии своемь. Вьспрнемь себѣ моучениьскыи онь глась и вьзгласивь воемь и властеломь своимь оутврьждае и оукрѣпляе ихь глаголе: идѣмь братие и чеда, идѣмь вь предлежещии намь подвигь вьзирающе на мьздовьздателя Христа. Сьмрьтию дальжьнаа послужимь, пролѣимь крьви наше, сьмрьтию жизнь искоупимь и оуды телесь нашихь дадимь нещедьно на посечение за благочьстие и отьчьство наше и вьсако оумилостивить се Бог на останькы наше и не потрѣбить

[1] И овдје стоји ь мјесто правога народнога *а*.

родь и ѕемлю нашоу до коньца. И тако оукрѣпивь нхь и оутврьдивь и молитвовавь. Таже опльченню брани и сьраженню бывьшоу толико ѕвекь[1] и грохоть бысть и тако и потрести се мѣстоу идѣже сиа сьбыше се. И толико крьви изліа се тако и слѣдь конюмь поѕнати се скроѕѣ крьви изліанѣи, и много мрьтвьць безь числа бѣше и Амира царь перьскыи оубиюмь бысть тоу. Таже и сь дивьныи моужь светыи кнезь Лаѕарь. Обстоупльше юго множьство Агарень и юмьше юго, приведень бысть сь множьствомь властель юго, тако овьце на ѕаколюмие. Таже одсѣчена бысть чьстьна юго глава сь множьствомь своихь юмоу властель мѣсеца Июниа .еі. дьнь. Подражатель бысть Христоу, изліавьшаго крьвь свою юго ради, и бысть новыи моученикь Лаѕарь, вь дьни сию послѣдниюю и приведе сьборь велии моученикь Христоу Богоу своюмоу вь вишьнии Іероусалимь такоже древлаю Інсоусь Навинь люди божиюе вь ѕемлю обѣтованоую. Таже погребень бысть близь мѣста того вь митрополии.[2]

По времени же малѣ вьѕлюбленыи сынь юго кнезь Стефань сьдрьжатель бысть скуптра срьбьскаго. И ревностию многою распалиюмь, сь матерню своюю Евгениюю приюмь благословение оть архиюрея, таже сьбравь множьство народа, юпископы же и клирикы и игумена светыюе обитѣли юго сь множьствомь инокь и отгребьше чьстьноюе юго тѣло, о чюдеси, и обрѣтоше ю нетлѣно тако шипькь благоуханьнь, и вь-

[1] Ријеч ова написана је са ѣ.

[2] Граванице, стоји више те ријечи записано нечијом другом руком.

ѕьмьше его сь свѣщами и кадилы, и прѣнесоше и положише и чьстьно вь свои его монастирь идѣже и до нынѣ лежить вь рацѣ, творе цѣльбы и подавае здравие вѣрою приходещимь къ нему.

Сии подвизи и коренна и троуды и болѣзни новаго великомоученика Лазара, егоже молитвами сподоби насъ, Боже, вь царьствии своемь. Аминь.

ВИСИНЕ НЕКИХ МЕСТА

У СРБИЈИ

КАО ШТО ИХ ЈЕ БАРОМЕТРОМ МЕРИО БАР. ХЕРДЕР, ВУЈЕ И ХАН.

Познато је, како је барон Хердер, бивши краљ. саксонски гл. управитељ рудни 1835 године на позив кнеза Милоша у Србију дошао, да земљу нашу као рудар промотри. О том његовом путовању изашла је књига, под насловом: Bergmänische Reise in Serbien, im Auftrag der fürstl. serbischen Regierung ausgeführt im Jahre 1835, von S. A. W. Freiherrn von Herder. Pesth. Verlag von Conrad Adolph Hartleben. 1846. 8-на страна 136; и Барона Ж. А. В. Хердера рударски пут по Србији 1835 године. У изводу. У Београду, у књигопечатњи књажества србскогъ 1845. м. 8. стр. 44.

Путујући по Србији, покојни је барон Хердер мерио барометром висине неких места земље наше. Барометар је један носио са собом, један оставио код генерала у Земуну, а један у Београду. Кад се из Србије поврати у Фрајберг, у Саксонску, преда своје белешке о мерењу висина по Србији г. Раиху, професору физике у рудној академији у Фрајбергу, да он, Раих, по тим белешкама висине израчуни. Г. Раих изврши тај посао, напише о томе састав и

штампа га у периодичном листу, под насловом: Barometrische Höhenbestimmungen einiger Orte in Serbien. Nach den Beobachtungen des Oberberghauptmannes Freiherrn von Herder, berechnet von F. Reich, Professor an der Berg-Akademie zu Freiberg. Периодични пак тај лист зове се: Jahrbuch über Fortschritte der Geographie und Naturgeschichte. III. Band. Herausgegeben von Robert Fleriep und Otto Schombergh.

Г. Раих у поменутом саставку свом каже, да опредељења за висине многих места по Србији по барону Хердеру не могу се баш као поуздана узети, из узрока у истоме саставку стављених; али су за нас, који тако мало материјала за географију земље наше имамо, од важности, што је мерење Хердерово сравњено и успоређено са Бујевим и Хановим.

Висине места по Србији, као што их је мерећи барометром нашао и пописао познати писац Бује узета су из списа: La Turquie d' Europe, observations sur la Geographie, la Geologie, l' Histoire naturelle, la Statistique, les moeurs, les coutumes, l'Archeologie, l'industrie, le commerce, les Gouvernements diverses, le Clergè, l'Histoire et l'état politique de cet Empire, par Ami Bouè, D. dl. membre de plusieures sociétés. Avec une carte nouvelle de la Turquie d'Europe. Paris chez Arthur Bertrand, editeur libraire de la société de Geographie 1840.

Из истог дела висине су брда наших пописане и у додатку к Србским Новинама године 1842. броју 26-том стр. 98—99-ој.

Висине места у Србији означио је г. Хан у својој књизи: Reise von Belgrad nach Salonik. Von J. G. v. Hahn, k.k. Consul für das östliche Griechenland. 4. Wien 1861. на стр. 205. Мерење г. Хана је најпоузданије; јер су белешке његове сравњаване с белешкама чињеним у Трсту, Дубровнику, Атини и Браилову: све од људи стручних у томе послу.

ВИСИНЕ МЕСТА.

Број.	ИМЕНА.	Стопа париских.		
		ХЕРД.	ВУЈЕ	ХАН.
1	Авала	—	1195	—
2	Алексинац	502	—	—
3	„ површина Бугар-Мораве .	—	—	347
4	Бања	913	660—670	—
5	Бела црква, код брда у окр. подр. .	—	1200	—
6	Београд, површина Саве код Ушћа .	—	—	191
7	Брвеник	—	1600	—
8	Брестовачка Бања	1028	—	—
9	Брза Паланка	66	—	—
10	Брзеће, испод Копаоника	3014	—	—
11	Буковичко брдо	—	1400	—
12	Букуровац, село у ср. лепеничком . . окр. крагујевачког	1295	—	—
13	Ваљево	569	305	—
14	Венчац	—	1973	—
15	Ветреница	1074	—	—
16	Влашић	—	1000	—
17	Гледићка планина у окр. крагуј. . .	—	1500	—
18	Горњак, у окр. пожаревачком. . . .	—	1800	—
19	Гучево	—	1000	—
20	Ђаково, брдо између Карановца . . и Студенице	—	2477	—
21	Жабари	504	450	—

Број.	ИМЕНА.	Стопа париских.		
		ХЕРД.	ВУЈЕ	ХАН.
22	Жељин, брдо у окр. крушевачком . .	—	4200	—
23	Зајчар	362	—	—
24	Јавор	—	1855	—
25	Јагодина	640	—	—
26	Јастребац брдо	—	3000	—
27	Јовановац (Шупељак)	—	—	437
28	Јошаничка бања	1722	—	—
29	Каблар	—	1920	—
30	Копаоника највећи врх	6026	5986	—
31	Кораћица	680	—	—
32	Корито (на путу идући из Д. Милановца у М.-Пек)	2135	—	—
33	Космај	—	1250	—
34	Котленик (у крагујевачком окр. .	—	1000	—
35	Крагујевац	581	507	—
36	Крупња, код, брдо	—	2000	—
37	Крушевац	480	330	—
38	Луково, испод Ртња	956	—	—
39	Мајданпек	1063	—	—
40	„ највиша тачка окна . . .	1741	2500	—
41	Манасија	837	—	—
42	Медведник	—	2700	—
43	Мироч	—	2700	—
44	Мосна	137	—	—
45	Неготин	134	—	—
46	Нерачије	—	2868	—
47	Овчар	—	1400	—
48	Омољске планине	—	3500	—
49	Параћин	—	—	322
50	Пожаревац	324	244—235	193
51	Плоча, брдо у окр. крушевачком . . .	—	4900	—
52	Ражањ	—	—	770
53	Раља. 6 сахата од Београда	631	—	—
54	Рибар-Вања	1607	—	—
55	Рогачица	840	—	—
56	Ртња највиши врх	4750	3600—3900	—
57	Рудна Глава	492	—	—
58	Свилајница	—	—	245
59	Селенац	503	—	—
60	Смедерево, површина Дунава . . .	—	—	190

Број.	ИМЕНА.	Стопа париских.		
		ХЕРД.	БУЈЕ	ХАН.
61	Сокола, код, брдо	—	1760	—
62	„ „ „ друго	—	1730	—
63	Сталаћ, површина Буг..р-Мораве . .	—	—	348
64	Сталаћ, брдо на коме су развалине града	—	—	470
65	Стола. највиши врх у окр. крајинском	3521	3801	—
66	Столови, у чачанском округу . . .	—	3000	—
67	Студенице, код, брдо	—	3000	—
68	Сувобор	—	2000	—
69	Танда.	1058	—	—
70	Ћуприја, површина Мораве	—	—	288
71	Ужице	1252	—	—
72	Цер	—	1600	—
73	Црнајка	438	—	—
74	Црни врх, брдо између Крагујевца и Јагодине	1670	—	—
75	Црнућа	1755	—	—
76	Црнуће, код, брдо	—	2800	—
77	Чачак.	835	520	—
78	Чемерно доње	—	2000	—
79	Шашке Реке, код.	841	—	—
80	Штрбац, брдо, највиши врх више Текије	2337	3245	—
81	Штурца, врх.	3427	—	—

У СРБИЈИ ОВЕ СУ ТАЧКЕ

астрономски опредељене године 1832.[2]

Број	ИМЕНА МЕСТА.	Географска ширина	Географска дужина[2].
1	Јасика, сред. варошице . . .	43.° 36.′ 37.′	— 9.° 1.′ 21.″
2	Кладово, џамија	44.° 36.′ 53.″	— 7.° 44.′ 31.″
2	Карановац, црква св. Духа .	43.° 43.′ 32.″	— 9.° 39.′ 12.″
4	Крагујевац, сред. вароши . .	44.° 0.′ 29.″	— 9.° 22.′ 57.″
5	Пожега, крчма	43.° 50.′ 50.″	—10.° 30.′ 45.″
6	Пореч, острво, сред. развалина	44.° 30.′ 36.″	— 8.° 15.′ 38.″
7	Својдруг, крчма	44.° 2.′ 15.″	—11.° 1.′ 45.″
8	Смедерево, црква у бугарском предграђу	44.° 39.′ 51.″	— 9.° 24.′ 12.″
	ВИС. НАД МОР.		
	Београд 60 тоаза код круне 1 бој	44.° 47.′ 47.″	38.° 5.′ 21.″
	Пожега 149 Erdgeschos	43.° 52. 55.	37.° 39.′ 12.″
	Алексинац 86 —	није мерено.	39.° 15.′ 55.″

[1] Види каталогъ тригонометрическихъ и астрономическихъ пунктовъ, опредѣленныхъ въ російской имперіи и за границею. С. Петербургъ 1863.

[2] Дужини и ширини базис је николајевска опсерваторија (средње кубе) у Пулкови.

Знак + показује источну а — западну дужину.

ПОКРЕТИ У БОСНИ

између 1820 и 1832.

ПО Л. РАНКУ И Р. КУНИБЕРТУ.

од

Милорада Поповића Шапчанина.

По што престаше крвни бојеви у Европи, Азији и Мисиру, осетише турски султани да им много којешта ваља предругојачавати у својој држави која је истом постала, и ваљало је покренути све силе, да се подстакне унутрашње развиће, како би напоредо корачала са заједницом европских држава. Прво на шта се спотицаху те њихове намере бејаху безбројне повластице дане појединим провинцијама, па онда осиљена аристократија и јаничари који преко ока гледаху и саме заповести цареве. Да се подсече корен такој аномалији у државном животу требало је и упорнога духа и енергичне воље; и оба та својства осетише у себи султани Селим и Махмуд II па без двоумљења прихватише се да оборе све што је било привилеговано стародавним повластицама.

Установа јаничарска бејаше легло за сву ту аристократију, па с тога на њу учинише први јуриш. Селим је, истина, подлегао у тој борби, али је реакција одржала победу над јаничарима и то доведе на престо Махмуда II., који поче уводити мно-

ге реформе и организовати стајаћу војску по начину оном какав је био у осталим европским државама.

Ну с падом јаничара још не беше сатрвен корен целој властели; с оружјем у руци дочекаше босанске аге и спахије султанове наредбе о реформовању, и доцније се разви дуга и упорна борба на живот и на смрт. Али пре него што би се упустили у историју самога рата који беше уздрмао целу царевину — да погледамо како стајаше босанска властела према отоманској порти.

После кобне битке која учини крај напредовању српске државе коју беху утврдили Немањићи, српска властела поцепана на разне пархије пропадаше у својим прадедским тврдињицама. Многи подлегоше навали турској не могав одолети несразмерној сили, многи оставише земљу и са својим благом склонише се у Дубровник и друга сигурнија места, а многи, особито у Босни, из љубави према големим добрима оставише хришћанство и примише ислам. На тај начин осигураше своја властеоска права, која им потврдише султани са свим новим привилеђијама. И тако се у Босни отвори нова властела, која у многоме бејаше налик на пољску аристократију. Беше ратоборна, жељна части и добара и после самостална. Уживала је заштиту од стране државе којој припадаше и у том закриљу би јој осигуран опстанак и немаде се бојати од суседа или с које друге стране. Колико хтеде толико се и покораваше султану, а у котару своје области владала је по готову неограничено. У случају рата имађаше држава муке док би је приволела да се лати оружја и при-

дружи борби. Осим тога стајаше у свези са јаничарским опаком у Цариграду и то јој даваше толико маха да је од ње стрепио и сам босански везир, који живљаше у Травнику, јер га нерадо гледаху у Сарајеву где му је била резиденција.... С падом дакле јаничарским беше изречена пресуда и босанској властели. Није чудо што је устала на оружје и свим силама опирала се султанским реформама, којима се ишло на то, да се мимо султанске сатре свака друга власт у земљи. Организовање редовне и субординисане војске под врховном влашћу самога султана — учинило је њихову силу са свим излишном и то су они добро предвидели. За то су и устали на ноге.

Ово одметање босанске властеле и њезино опирање султанским реформама по нас Србе и сувише је важно. За то га српски историк не сме сметнути с ума при нацрту историје деветнаестога века. Не познавати ту страну била би управо празнина у нашој новијој историји. Јер у овом последњем покрету босанске властеле огледа се изданак старе српске аристократије и њезина радња под мусулманством, а знамо колико је својом самосталношћу и неслогом међу собом и према владаоцу допринела те је стара наша држава данас у развалинама. Мимо тога оба најглавнија узурпатора власти султанове Хусеин капетан и Али ага из Стоца постали су силнима и јакима само помоћу наше хришћанске браће, раје, којој су сваком приликом давали оружје и њоме се служили у свима бојевима. Па и та већ околност доста чини те се српске историје много тиче овај

покрет босански у трећој и четвртој десетини овога столећа.

У колико се код нас слабо шта писало о овом устанку, ја сам се подухватио да одговорим тој потреби. У II. свесци историчко-политичког часописа [1]) што га је у Берлину 1834. године издавао г. Леополдо Ранке има чланак под насловом: Die letzten Unruhen in Bosnien. 1820—1832. који је написао по поузданим изворима добивеним од нашег покојног Вука Караџића. Из њега сам извадио само оно што се односи на овај догађај, а остало сам избацио као речи којима може бити места само у општем разгледању сувремене политичке ситуације за немачку публику, које данас нашој публици не би донело ништа непознато. Мимо тога додао сам на своме месту и све оно што опширније говори Куниберт о том покрету у његову делу: Essai historique sur les revolutions et l'indépendance de la Serbie, depuis 1804. jusqu'à 1850. par le docteur Barthélemy Sylvestre Cunibert etc. Tome second. Leipzig, 1855.

Милорад Поповић.

---

[1]) Historisch — politische Zeitschrift, herausgegeben von Leopold Ranke. Zweiter Band. 2-tes Heft.

ПРВА ГЛАВА.

ПОГЛЕД НА СТАЊЕ.

Чисто човек не може да верује да после толике борбе народа и цивилизације и опет има у срцу Европе још један крај земље, где природа на празно производи најбогатије плодове; где године једна за другом пролазе а нико их не мотри нити се њима користи; где нико не наслађује погледе на њезиној лепоти, у колико до данас никакав ботаничар не подухвати се да опише њезину флору; где најбогатије паше немају свога господара; где врхове од планина покривају грмови од најбоље каквоће, који би се врло ваљано дали употребити на грађење бродова, тим пре, што је изобиље на рекама које би их преносиле ближе обалама, па онда, где се нико не пашти да те добити окрене на своју корист, него се оставља природи на вољу да сатре све што је произвела.

Но мимо свега тога има та земља нешто своје индустрије. У њој се кују сабље од најбоље врсте и нигде у свету не плаћају се тако скупо као ту. Пиштољи се циврају најлепшим шарама од срме и злата. А у владању коњима дотерује се до таке вештине да јој ваља пара тражити.

Између осталих провинција у Турској, Босна је земља, која се налази у таком положају. Њезини су

житељи с једне стране тако сувише немарни, а с друге стране претерани су у образовању једне једите, тако рећи сурове струке.

Нигде на земљи нема тако чудне границе, која би тако јако делила два различита света, као што је међа која дели аустријске земље од турскога царства; јер аустријска граница према турској двоструко је пооштрена: једно војничким уређењем, друго ланцима најстрожијих карантина. Та различност у толико јаче пада у очи, што се дотиче народних племена, која су и по колену и по језику и обичајима тако рећи једна и иста: и нигде не дају се тако живо опипати безмерни утицаји, које може имати на људе вера која где влада.

Још и сад настаје у Београду прави исток. У њему и данас седи паша на меком јастуку па натенане срче грку каву и пушта хладне димове из дуга чибука; беспослене баше стоје пред вратима па скрштених руку чекају на заповести му; са српских градова чује се „ил алах“ исто као и на арапским обалама; та вера у друштву са државом створила је себи приличну околину. Чим се пређе аустријска граница и ступи на босанску земљу, виде се Мусулмани у дугим хаљинама топлога истока и настају мирна села у којима се проводи патријархалан живот: нема јавних игара и весеља, као што то бива код Хришћана недељом и свечаником, особито кад се загреју вином, а на дрвима око кућа праве тице своја гнезда спокојно и не плаше се никога. Настају обичаји који су са свим противни самој клими: и ако су постали под утицајем са свим другога поднебља

пази се на њих у најтању длаку. И тај источњачки правац духа хвата се и самих Хришћана. Ићи у Јерусалим исто је тако света ствар као ићи у Меку: и једни и други путници добивају назив: хаџија. Шта више код Хришћана у османском царству често ћете чути да гроб господов зову ћабом, по ћаби у Меци.

Покрај тога што се народи у провинцијама османскога царства у скупу одвајају од западних начела — разликују се они врло јако и међу собом. Но не само због тога што су многа племена међу собом разнородна, него што су развила разна одношења и међу собом и према двору у Цариграду.

Не ћемо се ништа омести ако кажемо да су и унутрашње разноликости највише постале упливом вере.

Овде ћемо прегледати нешто из историје османскога царства, нешто, што по правилу слабије пада у очи, али је опет од највеће важности.

Истина да је освојење извршено на брзу руку и помоћу оружја; али је тек онда настао јад око тога, да се споје у једно победиоци с покоренима. И тај посао није прошао и ако се протезао кроз толика столећа.

Турска царевина није само држава, него је у исто време и нека религиозна задруга, у колико јој сва политичка права зависе од ислама. У епоси своје славе и величине састајала јој се најјача снага из оних који се на силу или из драге воље потурчише. Но у доцније време укинула је грозне мере и није допуштала турчења која би била на силу; али тиме, што је искључила неправоверне из већег дела поли-

тичких права учинила је то, да је постигла своје намере тихим путем, без икакве хуке и отпора.

Цео положај турскога царства оснива се на томе, како су место заузели различити народи према владарској вери. Неки су трпели турски јарам читава столећа па га и дан данас сносе, а некима је испало за руком да се колико толико ослободе, као: Србима, Црногорцима и неким арбанаским племенима. Увек су се служили удесним положајем планина у својој земљи или повољном комбинацијом ондашњег политичког стања. Али колико се пута десило, те су се одржали само оружјем у рукама!

Али многи не могоше остати при томе, да се непрестаио боре за своју слободу или да као потчињени сносе тешке невоље мусломанских држављана; с тога, не имавши у себи довољно наклоности према својој вери, загазише у ислам, који их изравна са њиховим господарима.

На овај начин смањен је број Хришћана више него што би се могло веровати.

Наравно да би нам одговорило жељи, кад би се некако дали у сигурну руку определити прави бројеви потурчених Хришћана, али се до тога не може доћи природом саме ствари, у колико би сувише мршави били подаци који би о томе говорили. При том жалосна је истина, да се на покорено племе и онако слабо пази.

На прилику Арбанаси; они се прилично дуго бише и крвише, а после се махом истурчише. По природи ратоборни и стасити и с тога способни за тешкоћу даљних ратовања и окретност каква се иште

за борбу у оним крајевима — постану преласком у ислам најодличнија војска портина; војничка служба пређе у њихове руке као какав монопол; све земље у Арапској, Мисиру и Грчкој, од Еуфрата па до Дрине, они су тако рећи извојевали. Па и ако су били новајлије у мухамеданству, опет су претеривали дотле, да су се држали за потомке правих Арапа.

И у Бугарској читаве масе поприма́ше ислам. Па и Бугари несу испод ратног духа арбанаског, само што не имаше нужде да под платом служе као Арбанаси, него су мирно живели у својим брдима и гледали да никоја друга султанова војска не стане ногом на њихову земљу.

Са свим друкчије развила се та ствар у Босни.

И у Босни као и по другим провинцијама разлика је између Турчина и раје.

Раја је од чести источне од чести западне цркве. Владике за источне цркве седе у Зворнику, Сарајеву и Мостару а владика за западну цркву седи у Војници. Ну обе вере приближене су једна другој. Срби западне цркве нигде се не придружују Србима источне цркве као ту. Посте све редом постове и по српско-народном обичају свака породица има и један пут преко године преславља свога светога.

Али, за чудо дивно, и господа, тако названи Турци, говоре једним истим језиком са рајом, и хране још многе народне обичаје. Тако их има пуно по земљи који се позивају: Љубовићи, Видајићи, Соколовићи, Ђурђевићи, Филиповићи. Но при свем том мухамеданство нема ревноснијих правоверaца од њих. Они се поносе догмом о једноме Богу — разуме се

у онолико колико је разумеју, и зову себе Турцима. Но при свем том несу заборавили домаће патроне, што их славише њихови предци, те изгледа, као да се још не могу са свим да одреку своје старе вере. А не бива ретко да босански бегови потајно одведу хришћанског свештеника на гробове својих праотаца и ту даду чатити молитве за покој душе преминулима.

Ово необично стање долази отуда, што је босанска властела примила ислам из страха да не буде истребљена као и остала већа господа по другим провинцијама; што је поставши мухамеданском постала и један део саме државе, добивши под своју руку тимаре, феудска добра и санџаке, и што је променом вере према већини хришћанских поданика добила онакав исти положај у царевини, какав је био у правих Османлија према раји.

И тако је народ у Босни подељен био на две половине које се на супрот ставише једна према другој. Што су Босњаци преревни постали у мухамеданству био је узрок с једне стране то, што је та религија била вера господовања, а с друге стране то, што се властеоској поноситости придружи понос мусулманства.

Босанска господа по што се истурчише, још већма брањаху и поштраваху своја права над поданицима, којих су живот и имање увек имали у својим рукама. Уз то им би од велике користи и то што су били прави оџаковићи. Јер кроз ту околност дођоше у такав положај према султану, да су били по готову независни, што другим вазалима врло тешко у део падаше.

И ово је баш она тачка која даваше земљи вид особитих одношаја.

Још из давнашњих времена постали су босански капетани наследни. И што су се овда онда дали бератисати, то је било још само гола форма. Сметнути их не могаше нико ван силе. Тврдиње у којима живе, сматрајући их са европског гледишта, врло су слабе за обрану: четири куле на четири стране доведене у савез доста јаким зидом, а оружане су неколико остарелих топова, то је сва припрема; но опет за то напасти их сумњива је ствар, јер нападачи немају ништа бољега, а обичај је да се бије на живот и на смрт и да се упорно брани до последње капи крви. Поврх тога су се породице на својим добрима тако угнездиле, да би их тек несрећни случаји истребити могли. Капетани су најбогатији имаоци и врло знатан део земље у њиховим је рукама. Имају они добара и ван граница босанских. Раја одаслава а они живе од десетка и аренде. Све им је занимање око вежбања у оружју и у томе налазе славу и част. Порта је до душе задржала то право да ради управе земаљске не поставља везира домородца, али ипак тако самостална властела слабо се осврта на њ. Везири немају обичај да обиђу земљу, а капетани не осећају се позванима да им па позив долазе у конак. И тако слабо мареći за њ, често воде међу собом и саме ратове.

Разуме се да остали бегови, аге и спахије, који живе на својим добрима, више се придружују власти капетанској, која не престаје, него везирској која је променљива; сви они имају учешћа у земаљској не-

зависности. Али мимо свију ужива је највише Сарајево, најглавнија варош целе провинције.

У Сарајеву је некада резидирао везир, а данас му је ту најслабија власт. Још сташе утврђен двор, где тада наставаше, али не имађаше приступа у њ. Јер то се било озаконило, да приликом доласка проведе цигло једну ноћ у вароши и то на рачун општег трошка, а сутра дан таки је одлазио у Травник где му је био опредељен конак.

У Сарајеву је била склопљена особита управа за варош из грађана благородника. То благородство, као и на западу, оснивало се на добрима у околини и у напредној, срећној трговини, с једином разликом, што није било тако сувише искључиво. Чим је ко стекао важније име било срећом и умом, било вештијим занатом или трговином — одмах је био примљен у ред ових благородника.

Варош има и свога богатства: у њу се стиче цео обрт што бива у земљи: она држи свезу међу Румелијом, Хрватском и Далмацијом, па и ако трговина у тим пределима није распрострањена и не обухвата далеке крајеве, опет за то доноси много више добити и с тога јој се мора одати свако признање. Опкољено лепим брежуљцима и зеленим ливадама а са реком Миљацка која скроз протиче — изгледа Сарајево доста велелепно и пријатно са сиротним кућицама, зиданим мостовима и минаретима што се издижу над зеленим дрвима. — Ред и благостање то је су чим се јако одликује.

Сарајево је било средина фанатизма и легло босанске аристократије. Зна се да су све повластице

у царству истекле из установе јаничарске. По готову шести део самих Сарајлија доводио је своје благородство из тих привилегија. И то је био узрок те су грађани особита права извршивали.

До најновијих времена слала им је порта мулу, који је силом апостолске заповести и освештаног пророковог курана, расправљао размирице и мусломанске и рајине. За рају слала је муселима, за аристокрацију јаничарског агу. И тако је самим делом признавала њихов високи положај у земљи. Него ова господа чиновници морали су бити на опрезу и чувати се да не учине што — што би изазвало незадовољство од стране грађана, јер варош је задржала себи то право, да их у свако доба удали. Па и сам везир, као глава целе земље, не бејаше изнад тога права. Чим су имали што против њега, пожале се оџаку јаничарском у Стамболу, и таки је био одазван.

Мучан је дакле био положај босанскога везира. Потиснут је био с две стране. Морао је да угоди и порти и захтевањима сараја и банкерима помоћу којих се докопао високог места, и опет да пази да не повреди повластице аристократије у овој вароши. Ону апсолутну власт пашинску није имао дакле у својим рукама.

А мимо везира и неколицине његових чиновника порта није имала никаквих других органа у целој земљи. С тога јој је уплив био сувише незнатан, и била је задовољна тиме, што јој се приходи уредно издаваше и што није долазило до јавног отпора.

Али опет није хтела до века при томе остати.

ДРУГА ГЛАВА.

ПОКУШАЈИ ЗА РЕФОРМУ.

Не да се порећи, да европски заплети, у које допаде порта каинарџанским миром, не би помоћу приближених одношаја допринели и нових тешкоћа; али опет за то може се казати, да ти заплети не би више били најзнатнији део саме ствари.

Живот османског царства у потоњих педесет година састоји се скроз и скроз у његовим унутарњим покретима.

И ако пуно варваризма, и опет је то царство врло интересно.

Нема их којима не би до тога стало, да тачно познају и виде, како се различити народи, из којих је састављено, са својим стародревним особинама опет на врх дижу; како, истина доста суров, али ипак млађан и једар подмладак развијају, примајући или одбијајући од себе цивилизацију; како или помажу највишој власти или пристају уз оне који се супрот ње боре — и како све то бива у добровољном покрету из живља унутарњег нагона а у борби која на мах букне и за кратко се време свршује. Доста има материјала по онога који би се хтео одати на посматрање. Каквих ту нема прилика из државнога живота који изгледа као нов али из природних елемената, па онда колико безазлених песама и обичаја, смесе и узајамног познавања вере и језика. Ништа се не би сувише учинило, кад би какво друштво прошло све крајеве, пронашло и испитало све споменике из старина; испитало све при-

родне производе, покупило народне песме што оживљавају планине и побележило обичаје и језик и све узајамности разноликих народа.

Али у свем том кретању има у исто време и великих свеза и општега развића.

У време француске револуције, која је давала посла целој Европи, па и порти, турско је царство доживело многих промена.

По целој земљи створише се самосталне власти и управе. Паше се осмелише и на многим крајевима одржаше у свом достојанству и супрот вољи портиној; Вахаби освојише света места, те које оружјем које реформованом вером подигоше читаву револуцију по целој Арапској. Локалне властеле било је свуда и то мање више налик на босанску аристократију: у Мисиру Мамелуци под њиховим бејем, који поновише своје силе чим одоше Французи; у малој Азији кнежина беја од Дере, која је стајала под заштитом; у Арбанији народне поглавице које не знадијаху ни за каке власти, а на све стране биле су гомиле привилегованих, који по свој прилици бише у договору са великом корпорацијом јаничара.

И тако дође до тога да се падиша упусти у борбу са својим вазалима. Он није имао увек посла само око тога да се опрости ограниченога права него и с покретима, који се појавише у другим крајевима. На прилику у Србији. Ту се дигоше јаничари на најнезаконитији начин да подигну нову независну силу и ваљало их је устукнути.

Знамо, да је после несрећнога Селима Махмуд II. дошао на престо, по што је оборио јаничаре средством реакције. Махмуд је био пријатељ реформама и то га је подигло на владу. Истина да су те реформе одмах устукнуте и јунак онога доба, Бајрактар мораде подлећи исто као Селим и сва му награда би славна смрт; али су у младом султану захватале све дубљи и дубљи корен. И што приморан беше хранити их у тајн, у толико јаче потхрањиваше у себи притворство, гњев и природну наклоност према грозним делима.

Док год је био жив имао је посла са побуњеницима. Све што би ревело на страну и хтело бити самостално — сатирао је у својој држави. Није много разбирао, да ли је то право или неправо, да ли је опасно или би се могло трпети. Никад није чинио разлике у средствима: било му је све једно те чинио што мучки или јавно на силу.

Нико дакле не може побити ту мисао, да је он сам изазвао побуну у Босни у намери да сруши или измени стање које је постојало. По што је одведен Мула-паша из Видина и Србија колико толико уљуткана, одмах се лати плана, да нападне најјачег свог вазала, Алију из Јањине, али у исто време не пропусти прихватити се и покушаја, да учини крај упорности босанских поглавара. Па да видимо како је заподео то дело. Прво пошље везира Целалудин-пашу са заповешћу да одбије сваки па и најмањи отпор, не штедећи никакве мере. Целалудин био је члан мухамеданских монаха, из реда тако званих Бекташа, који су једини овлашћени да просјаче, али

међу тим радије живе од дела руку својих. С тога барем није живео као остали везири. Није имао свога харема и дворане около себе. — Све и сва било му је своје званије. Често је ишао преобучен као што чинише старе падише и везири. Својим очима мотрио је како се врше његова наређења. Ишао је и у богомоље — самих хришћана.

Њему није било приступачно мито и мољакање. Што је радио, вршио је чисто по правди. С тога је био добро дошао раји која ништа друго и не тражаше, а немио босанској господи од благородства. Он је држао да му ваља, управо то му је било посланство, да на силу обори њихову власт. Њему изађе за руком те неколицину од сарајевских ага добије за се; јер племићска република и онако је подељена била на многе партије. Особито је имао на својој страни кућу Цинцафића, која је била врло снажна. То му је дало више маха те је слабо попуштао у казни према противницима. Зна се за толике капетане које је управо дао убити: као у Дервенти, у Бањој луци и Фочића Ахмед Бајрактара у Сарајеву. Гонио је старовољце, који су већ били оседели у уживању своје самосталности и лако је не могу прегорети. Тражио их је по њиховим тврдињама; Сребрницу и Мостар узео је оружјем. Послужио би се сваким лукавством, само да им сломи рогове.

И доиста толико је успео у ствари, да су га служили као старијег. Но сарајевски грађани не пропустише и овом приликом поднети своју жалбу оцаку у Цариграду. И не напоменуше само његова насиља него додаше и то да је хришћанин. Оцак по обичају

представи жалбу самоме султану. Он држећи, да би за онда прихитрено било напасти на јаничаре који су још пресилни били у својој престолници — издао је заповест — бар тако се говорило — да Ђелалудин дође натраг. Но то је било само претварање. Све што је вршио везир била је права воља султанова. Он се није помицао са свога места, и још жешће наваљиваше на Бошњаке, — а обећани заменик никако не долажаше.

Кад се узме у обзир положај и намере султанове у оном времену, онда излази то, да сва Ђелалудинова дела проистицаше из неке веће и опште комбинације.

У том, године 1820, нападе Махмуд и на Алипашу. Срећа га послужи и колико јој се није надао. Обе експедиције по мору и суху стигоше у исто време. И већ се дало без двоумљења судити, да ће султан скорим бити на ново господар свију својих европских земаља.

Па ни самој Црној Гори, која је од старина слободна, не могаше више кроз прсте гледати. С тога заповеди Ђелалудину, који стајаше у части због дела око умиривања Босне, да нападне и тај народ чим улучи згодну прилику.

Али са општим предузимањима стоје у свези и опште невоље.

Стари Алија не би тако из убаха побеђен као што се у почетку мислило. У најгорем теснацу разви још једном јачину свога карактера. Које савезом и благом а које и тиме што му се хтеде отпор дати — начини таку буну каке султан није доживео. С

пролећа 1821. пролазише кроз Епир чете Сулиота, који су били под платом Алијином; Одисеј продре из Јањине и на његову заповест побуни Ливадију; уз то се завереници и народ грчки узрујаше, јер им Алија откри планове, којима је султан смерао да истреби Грке.[1] У исто време грчка хетерија осили се у Јашу и Букурешту а Мауромихалис спусти се из својих брда и заузме Морсју. Цео народ као да на мах прену стидећи се сужањства у ком је толико робовао. Алија мораде подлећи, али наконсебе остави злочесто наследство султану, јер је он изазвао побуну грчку својим тајним и јавним, посредним и непосредним мерама.

Оваки догађаји несу могли бити без уплива на босанске ствари.

Ђелалудин би потучен у бој против Црногораца.[2] Његову војску дочекаше Брђани на ждрелима од Мораче и побише је до ноге. Кад се натраг повратио, већ није био толико страшан. Али по султанске цели био би још онај исти, да га не нађе смрт у почетку 1821 године. И да се не повери гласовима који се проношаху као да би био отрован — опет свакако његова смрт долази у исто време кад се по царству усколеба општи покрет и јако ослаби султанову моћ, те на тај начин и у Босни изазва големе промене, где се поврати све на старо коло. Истина дошао му је заменик; али је тај други везир толико стајао испод уважења, да му домородци не

[1] Види Суцову историју грчке револуције. Стр. 28.

[2] О овим поразима пева се у обојим последњим народним песмама, које у четвртој Вуковој свесци стоје под бројевима 46. и 47.

знадоше казати ни правога имена. Приврженици султанови и џелалудинови мораше дакле оставити земљу. Великашке породице заузеше свој ранији положај; биле су самосталне и проводише дане у слободи и војничком вежбању и у мањим ратовањима. Султан им није могао ништа, јер је и сувише био стешњен и занет пословима.

Довде што се рекло о општим променама у царству морало се напред казати, па да се добију јаснији појмови о стварима у појединим земљама.

Ваља се сетити тога како је султану испало за руком, по што се опростио најстрашнијега, да мало по мало утиша све побуњенике. Он на ново утврди своју моћ на Дунаву и у Епиру. Па и саму Морију не остави на миру. С пролећа 1825. уђе у њу Ибрахим са мисирским четама. Растуривши народа више него што га је у стању био покорити, учини по земљи такав дар мар, да је, по његовим речима, изгледала сушта развалина; ну опет за то на све стране мало по мало утврди власт падишину.

Кад је толико успео — султан се прихвати већега плана.

Предузећа и успеси Мехмед-Алијини служили су му свагда за углед. Мехмед је први започео газити стародавна права мисирских повластица. Тек после њега настао је Махмуд да то исто покуша. И међу њима била је тако рећи страховитог утрвивања у октроисању. Али је његов вазал већ далеко био измакао у том предузећу. Он је супрот противницима

јаничарима већ установио био регуларну војску, и униформисао је по европском начину. Па како су баш те нове чете припомогле те је Грчка после толиких узалудних покушаја освојена била — имало је то јака уплива на султана. Он опет стане мислити на оно што је оборило Селима и Бајрактара. Провидео је да нема другог спасења по његово царство него да се органише војска по начину и правилима европским.

И тако у седници од 28. Маја, 1826. буде свечано у дивану закључено: да је ради обране божје речи и отпора према неправовернима, преко нужно, да се и Мусломани потчине субординацији и изуче сва војничка вежбања. У тој знатној седници био је и комисар, који је не давно дошао из табора Ибрахимова.

Овим уређењем није се смерало управ на обрану против страних непријатеља, него на сву прилику на то, да се потисне и учини крај унутарњој опозицији. С тога је почетак учињен на јаничарима и успех је био повољан. Они се по свом обичају с места побунише, али је овога пута много смотреније рађено, те им сва жестина мину на празно. Сам њихов ага био је на страни падишиној. До сада су шта пута обарали свога поглавицу, а сада су сами били протеривани у гомилама. Једва један пут бише султану одрешене руку да се прихвати освете, и мржњу коју је осећао према њима стаде зајазивати крвљу. Грозна је била пресуда коју је изрекао над њима. И онда тек његове реформе добише правога смисла. Смео се подухватити да укине и целу корпорацију.

„Ми смо“ рече им, „изменили ваше име са старим статутима и дали вам другу форму.“ У ствари пак укинуо их је са свим.[1]

Институт јаничарски било је легло свију аристократских повластица; а по што су толике поједине мало по мало већ уништене биле, то је овим кораком учињен завршетак.

Али је било питање, да ли ће султан успети са својим делом и у провинцијама тако срећно као у престолници.

Било је Мусломана с којима је олако пролазио. Мухамеданци Бугари не имавши никаквога учешћа у аристократским повластицама придружише му се радо и весело. Но с Босном стајало је са свим друкче. Поглавице земаљске и Сарајевци јаничари оградише се протестом, јер по природи саме ствари друго шта није се могло ни очекивати. Него, истину рећи, слабо им је било до бирања; јер чим би се покорили, њихова би нарочита права на свагда престала. За то су се одмах подигли и изјавили своје велико незадовољство. Карактеристично је како се сами изразише. У новој униформи долази и то да се кајиши морају унакрст закопчавати. С тога они рекоше: „ако се хоће да се крстимо не треба нам султан; Аустријанци и Руси боље ће нас научити“. И у томе бише сви једног мишљења.

Новога везира Хаџи-Мустафу и још шест комисара који дођоше да изврше наредбе о реформама

---

[1] Ферман великог везира кадији стамболском од 11. зилкаде 1241. (4. Јуна, 1826.), који садржи и закључак дивана од 28. маја исте године.

принудише те оставише Босну. У Јануару 1827. а по најгорем времену дођоше сви заједно у Србију. У путу имали су и сувише незгода. С тешком муком и у најгорој нужди приспели су у Цариград.

Султан дакле није имао куда него се морао прихватити другога начина, ако је хтео да му се преустројење оствари и у овој области.

Дићи се на њу оружјем било би преухитрено, јер отпор, и ако је био силан и жесток, није изгледао на јавну побуну. Ваљало се прихватити другога средства.

Наименује дакле пашу београдског, Абдурахима, за босанскога везира, који је истина био болешљив и слаботиња, али за то пун турских врлина. У њему је била спојена лукава одважност с претераном одношћу према султану.

Са необичном вештином прихвати се Абдурахим да испуни ову тешку дужност. Како је био с кнезом Милошем у доброј љубави, испадне му за руком, те помоћу његовом наоружа до две стотине пратилаца. Ну на босанску земљу не би смео ни крочити да не имаше на својој страни неколицину поглавица из те области. Срећа га послужи, те му се придружи и капетан зворнички Видајић, а Зворник се у опште сматрао као кључ целе Босне. Сарајевске аге као да несу биле на чисто са верношћу Видајићевом и с тога беху већ у намери да му заузму тврдињу. Али Абдурахим поквари им цео план; јер га Видајић усрдно прими у своју тврдињу.

И тако је већ било много добивено. Абдурахим се осети толико снажним, да је одсудним речима огласио свој долазак.

„Из далека — рече у прокламацији, „шиљем вам, о босански мухамеданци, поздрав вере и братскога јединства. Ваше будалаштине не ћу ни да узимам на ум. Ја долазим да вам отворим очи те да видите светлост. Доносим вам свете заповести нашега пресилнога владара, и очекујем, да им се покорите. А ја сам овлашћен да вам и све ваше погрешке поопраштам. Бирајте јако сами. До вас стоји или да живите или да пропаднете. Зрело се размислите, да се доцније не кајете.“

Као и свуда тако је и ту законита власт постала и опет претежнијом, чим је појмила своју моћ и прихватила се озбиљних мера. Већ је почео сваки да помишља како да се спасе. А међу тим је нови везир своју прокламацију поткрепио још једном особитом важношћу.

У његовој пратњи биле су присталице Џелалудинове, који су по смрти му морали оставити своју земљу. Ти су сачињавали партају, која је са свим противна била начелима партаје, која је владала у Босни и потпуно се саглашавала са реформама султанским. Међу тима била су браћа Џинџафићи, Ђурага и многи други. Сад под закриљем везировим покушаше да се врате у Сарајево. И успех им је био преко очекивања. Велика партаја подиже се у корист њихову. У вароши дође до праве борбе. Противници султанови дуго се опираше у тврдињи. На послетку се мораше листом предати.

Као што се види, била је једна партаја, и ако у мањини, којој је по жељи испао долазак Абдурахимов. Што га је потпомагао кнез Милош то је било

за то, што је кнез нерадо гледао ту независност босанске аристократије. Међу тим Абдурахим био је и сувише вешт да покрене оне савезнике, којих се интереси подударају са његовима. После победе својих пријатеља у Сарајеву био је господар целе земље.

Он се пре свега стаде страховито светити над онима, који бише приморани предати се у тврдињи. Било их је седам најодличнијих поглавица: Пино Бајрактар, Ибрахим-ага Бакровић, оба брата Тамиждићи, Феиз-ага Турнахија и јаничарски ага Рутшуклија. Све их је дао довести у Зворник и ту до једнога смакнути. После је казнио још многе друге који му падоше шака. Неки су му преко посланика а неки и лично предстајали и изјављивали своју оданост. Али то није свагда помагало. Он је губио многе и од оних који су му били покорни. У Турској се утврђује власт само смрћу противника. Ту се и не зна за други начин. Ко дакле хоће да позна повесницу турску мора се на то навићи.

Видевши Абдурахим да се поприлично осигурао, с највећом помпом уђе у Сарајево. Но не с том намером да га по начину старих везира таки сутра дан остави. Он је држао да му баш ту ваља подигнути своју резиденцију, како би лакше могао мотрити најсилније поглавице и држати их у шкрипу. Своје грозне мере продужавао је и даље. Више стотина грађана дао је погубити, само једне ноћи срубио их је преко тридесет. Па и раја га је осетила. Ударао је на њу големе намете.

И тако опет Босна доби господара. Јаничаре не смеде нико ни споменути. Поче се уводити уни-

форма. Капетани је први примише и умундирише се. Цела земља потчини се новим уређењима.

Кад је букнуо руски рат, султан није двоумио, да ће се и Бошњацима моћи послужити. И доиста они се искупише у Бељини. Војска им је износила до 30.000 људи. Жељно се ишчекивало шта ће да се учини под управом нове системе, јер то је војска која је отпре понајвише важила, а за коју вели Омер ефендија, да је обрана Цариграда, да је дивља и срчана као лав. Преко Србије хтела је да узме пут на Дунаво. Порта је наваљивала на кнеза Милоша да јој дозволи пролаз. Дала му је знати: да се земљи не ће учинити никаква штета, а ако јаје стаје пару, плаћаће му се по две паре.

ТРЕЋА ГЛАВА.

ВУНА.

Махмут II. даје се поредити с Петром великим. Као год што су стрелци и јаничари међу собом слични, тако су и њихови уништиоци у неколико налик један на другога. Само су били различити у духу, у природној изворности, у разним гледиштима и у оној јачини карактера, која за собом повуче цео један народ. Да узмемо сва времена, па је опет мало било владалаца, који би се дали упоредити са Петром великим. О Махмуту и да се не помиње. Петар је био оригиналан изворан и мајстор да што произведе, Махмуд само подражавач. Петар лаћао се онога што је управо главно; Махмуду се опет допадало све што је незнатно, што је на себи носило печат голе форме.

Но из овога долази то, да је међу њима била још једна велика разлика. Велики Петар побеђивао је своје противнике, нити би се пре тога мирио с непријатељем; Махмута напротив побеђивали су његови противници: јер једренски мир закључен је истом онда, по што се непријатељ толико осилио, да је с две три хиљаде људи у стању био освојити саму престолницу. Осим тога подлегао је и вазалу, и морао му уступити најлепшу провинцију.

Уздање код човека зависи од успеха, и судећи по томе, његово положење било је много отежано толиким губитцима.

Још се не да појмити како је он, у сред толиких покрета, изазваних његовим реформама, могао издати онај хатишериф, у ком се проглашују Руси као народни непријатељи, с којима се у преговоре упушта само за то, да се боље припреми опет противу њих; јер без ове изјаве за онда тешко да би дошло до боја.

Али кад тај рат букну, узврда се Махмуд видевши се у великом теснацу. Побоја се да не скочи раја у корист својих једноверних Руса.

Она помирљива изјава коју је отпустио Србима далеко је била од искрености. Што је прикупљао чете у бељинској околици, близу српске границе, то је чинио из страха, да се Срби не би са свим оцепили и придружили Русима. Хтео је дакле босанском војсвом да их држи у шкрипу. Али се и Срби томе присетише. Кнез Милош украти пролаз босанској војсци. Он изјави: да његов народ увек мора понешто да претрпи кад и омање чете пролазе ради поткре-

пљења посаде београдске, па још већма мора зазирати од насиља тако убојне силе, нити ће моћи на миру остати, ако би и на саму земљу наступила. Готов да их и силом оружја одбије, пошље кнез Милош своје српске чете, те поседну Дрину.

Међу тим је султан с те стране могао бити без бриге; сама Русија желела је да Србија остане неутрална, а управ то је била воља и самога кнеза. Са свим с друге стране претила је опасност од које му се ваљало чувати.

То, што је султан објавио својим народима, да су Руси по њихово царство и веру стари непријатељи — није учинило свуда такав утисак, какав је он у свом очекивању желео. У томе није се састојало право стање ствари, па људи не дадоше се варати голим речима. С тога и испаде са свим противно. Бошњаци јавно говораху, да би их султан по победи још горим кргама притискао. А у то што је ратом допао невоље и опасности, уздали су се као у једино средство, које ће им помоћи, да се ослободе владе која им с дана на дан беше све несноснија.

И у овом показаше смесу од силе и лукавства, што је тако јака карактеристичка црта код свију варварских народа.

Из свију тврдиња и вароши дигоше се чете у Орлово поље код Бељине, на место, које је било уречено. Везир намераваше и сам тамо доћи са својим сарајевским четама. Међу тим док се припремао, догоди се те једна чета из Високога у место да узме право пут у Орлово поље удари на Сарајево. Везир изашље пред њих свога ћаја-башу са неколико от-

менијих грађана да их узму на одговор што измениште правац путу. Тој мисији би придодан и Капици баша, који не давно беше стигао из Цариграда ; те тако имађаше више значења и важности. Али ће бити да је била уговорена ствар између поглавица из Високога и Сарајева. Ван вароши било је доста света, које из радозналости, које што је био петак кад Турци светкују, а било је неких који се дигоше не без намере. Изаслана мисија најопоријим речма захтеваше да се без оклевања поврате другим путем на определено скупиште; али неколицина најсиромашнијих Височана изађоше ван редова и изјавише, да они без новаца не могу ни крочити даље ка уреченом месту; јер само док су се наоружали и довде дошли — било је толико нужде и невоље, да су неки и саму децу продавали. Овакав одговор би и сувише несносан и Ћаји и Капици-баши. Не премишљајући се дуго, заповеде својим пратиоцима, да похватају све који говораху, да их одведу и погубе. Али се ови не дадоше тако лако. Иза гласа повикаше: „ко верује у светога пророка нека нам поможе да се избавимо,“ и на те речи потегоше оружје и другови ових нападнутих и Сарајевци који су били посвећени у ствар и који се тек онако придружише. Капици-баша и Ћаја не добише ни толико времена да се баце на своје коње. Пешице појурише у варош и за њима се осуше куршуми као киша. Тако уђе у варош ова наоружана сила. Везирови момци потрудише се да јој даду отпора. Било их је свега 2000, али не у скупу на једном месту. Где се које одељење десило онде се и брањаше, на прилику: на мосту, у џамији и

по кућама. Но били су и сувише слаби. Само неколицина докопа се тврдиње где је био везир и су два три топа што се десише бомбардаше доњу варош. Али су куд камо јачи били Бошњаци, веште ништанције, са својим малим пушчицама. Три се дана било и крвило; на послетку виде Абдурахим да нема куд, него да му ваља избављати главу. И доиста му Бошњаци опијени својом победом, не би дозволили слободан одлазак, да старији и искуснији, задовољни са толиким успесима, не наваљиваше на млађе да га пропусте. Абдурахим се повуче четвртога дана, а то је било једнога уторника у Јулу, 1828. године. Дозвољено му је било да одвуче и топове које је собом донео. И тако оде право на Орлово поље.

Али гласови из Сарајева имађаху и ту природнога утицаја. И ко би двоумио шта да се ради онде, где је с једне стране предстојала двострука битка са Србима и Русима, после које би у случају победе, још већма била потиснута земаљска слобода, а с друге стране указиваху се повољни изгледи да се без по муке поврати живот уобичајеној самосталности. Везирове дакле наредбе после пораза изгубише сваку важност. Чете што су се скупиле биле на Орловом пољу употребише ту повољну прилику и разиђоше се куд која. Везир је врло добро познавао стање целе области. С тога се и не надаше више каквој помоћи. Оде дакле у Травник, а отуда у стан противу Руса. Собом није имао ни момка од војске, коју је намеравао собом повести.

Да би у Босни одржао какав такав мир приволи се султан те постави другога везира много бла-

жег у својим поступцима. Није се ни окренуо у Сарајеву, него оде право у Травник, где је уживао толико власти и поштовања као и они који су били пре њега.

ШКОДРА ПАША.

Да л' се могло и очекивати, да ће опирање Бошњака, које је у осталом дубок корен захватило, кроз тако сурово и грозно поступање од стране законите власти — остати увек при томе, да се само противи и брани. Очекивало се једино на миг или како популарније име, па да се једном учини крај таким страховитим покушајима.

С овога гледишта врло је важан паша скадарски Мустафа, од Турака и Албанаца тако названи Шкодра паша. Чим је пао Али паша, име његово поче се дазати и проносити на све стране. Имао је тада истом 25 година, и био је вичан свим знањима турске научености и, што је најређе међу Турцима, радо се занимао земљописом, и мапама; био је ратоборан и упоран у своме праву. Још из давнашњих времена скадарски пашалук припадао је по реду наследства породици Бушатлијиној, а у тој је кући и он рођен. Бушатлијина је породица једна од најстаријих. Порекло своје води још из племена Мрњавчевића и краља Вукашина. Народне песме истина не потврђују то, али је доведе из другога племена, које је тако исто славно. Кажу да почиње од Ивана Црнојевића. Мустафа је био природан непријатељ султану Махмуду, који је нерадо гледао све наследствене повластице. Још му се врзао у памети

његов бабо Кара-Махмуд[1], који се обесмртио тиме, што се у својој тврдињи одржао супрот толикој војсци коју беше изаслао на њ падишах. И он је дакле изгледао да га постигне такав исти случај.

Године 1823 толико је попустио те се дао склонити на бој противу Грчке; али се тога дела лати с особитом пажњом и смотреношћу. Да га је јуначки Бочарис застао у стану код Карпениса, где га је тражио, за цело би више нанео штете Грчкој него султану. Али друкчије је хтело бити. Бочарис сам погине, и у тренутку свога преминућа постаде бесмртан *како кажу његови сународнци.* — 1829. дигне се Мустафа на борбу противу Руса. Да не би напрасно прекинуо сваку свезу са султаном, попустио је на његову хитну и препонизну молбу. Но опет се није дао на пут без бриге и размишљања. Али шта је пре тога учинио? Није му било доста што је Скадар посео људма који су му били одани и верни, него још даде удавити у тамници једнога од својих рођака, који би по смрти му наследио пашалук. Онда се крене. На врло грозан начин држао

[1] Кара Махмуд био је бунтовник и проглашен ван свакога закона. Тукао се у многим бојевима и на послетку се повуче у скадарску тврдињу и ту се утврди са језгром своје најзаљаније војске. Макар што га Капудан паша беше притеснио великом обсадом, опет се некако споразуме с поглавицама арбанаским и обмане чету непријатељску. Уреченог дана излети из тврђаве, здружи се са својим приврженицима, потуче до ноге чете падишине, зароби Капудан пашу, и отишав у Руменлију принуди султана те пореч ферман којим је збачен и стављен ван закона, па покрај тога што је био пашом албанским, морао га је подићи на достојанство руменлијског валије Кара Махмуд беше дед Мустафин, а не његов отац, као што неки држе.

је дисциплину над својим момцима. Кад су српски посланици дошли у Ниш да га поздраве, застали су у стану неколико погубљених. До њих је лежало неколико главица лука, заклана кокош и још друга јестива — знаци, да сиромаси изгубише главе, што неправедним начином присвојише таке незнатне ствари. Дошав у Видин с војском, која је бројала на 35.000 људи, почне се припремати за бој. Но то је била форма, а намере имађаше са свим друге. Мотрио је добро, да му војска не слаби ни с које стране; јер је знао, да би му сваки губитак двоструко пао, једно што би изгинули у корист султану, друго, што би му султан дошао главе, чим би га видео без људи. Сви према којима је био поверљивији говораху јавно, како стоје међу двема непријатељима: Портом и Русијом, и да управо не знају који је гори и страшнији.

Не треба се дакле дивити што Мустафина војска не даде озбиљнога отпора. Да је колико толико прикупила своје силе, могла је препречити Русима прелаз преко Балкана. Но као што се види она је имала са свим други циљ. Дибић без икаквих тешкоћа прелази планине, и не бејаше никакве вароши, никакве војске, која би му се могла успротивити. Кад је посео Једрене било је расправљено велико питање између оба царства.

Међу тим се подиже и од Босне једна омања војска. Али у Филипопољ стигне кад је са свим било доцкан.

Нема дакле сумње, да су по готову сви вазали са задовољством гледали како им је господар огрезао

у невољама. Па и Мустафа бејаше оштар непријатељ свакоме новачењу. Он је први јавно рекао, да ће оружјем и у оделу својих праотаца послужити султану радо и весело, али никако друкчије и ни на какав новији начин. И тако мишљење поче се дизати на све стране и поткрепа му беху сувремени догађаји. Опште мњење приписиваше сву несрећу рата реформама. Па што је најчудније: док су се хришћани доласком Руса почели храбрити у нади за слободом, дотле су Турци сматрали згодну прилику да се ослободе свога господара. На све стране држаху се састанци. У Цариграду почеше носити и турбане и ношиво јаничарско, и одлучише се да прво збаце султана чим се појаве Руси.

У том и Муса прихвати се озбиљнога рада. Одважно поче у напред, а нико не знадијаше куда и камо. Говорило се: хоће да препречи мир али са свим друго нешто би у намери; хтео је управ на Цариград, да сметне султана.

Као што се види било је многих невоља које потискоше тврдоглавство Махмудово, те би принуђен обратити позор на мир. Оног истог дана, кад је ради мира послао у руски табор Тефтедара и његова Кади-Аскера, поче у престолници страховите ексекуције. Пуно беше по улицама мртвих телеса од погубљених. Дао је посећи свакога, који је за што био окривљен или на њ пала сумња. Истом што би утврђен мир, примаче се Мустафа к четама руским. Као што рекосмо био је више злу рад султану, али га Руси сматраху као свога непријатеља. Ђенерал Гисмар дочека га мушки и одбије га натраг.

У истом дакле тренутку, кад су Руси закључили тако срамотан мир по султана, морадоше се, само у другом погледу, прихватити индиректног дела за његову обрану.

Још неко време држаше се Мустафа у стану код Филипопоља. Не хтеде се пре повући, док не изнуди неке намете у оној провинцији и док му преко тога падишах не посла приличну суму новаца. Онда се поврати кући, али само да вреба на бољу прилику. Стајавши у свези са Бошњацима имао је скорих изгледа.

ХУСЕИН КАПЕТАН.

Међу тим је у Босни владала највећа анархија. Као што је примећено — поглавице вођаху међу собом мале ратове, не старајући се о општој судбини царства и не осврћући се на она питања од којих је зависио њихов опстанак.

Али паша Видајић из Зворника буде (године 1829.) наименован за пашу сребрничког; али кад је отишао у Сребрницу нађе тамо већ другога. Онамошњи Мемиш ага наоружао и Турке и Хришћане па се угнездио у тврдињи. Бадава се хтеде опирати Видајић паша; сваки му покушај за своје право би залудан. Мораде се дакле вратити у Зворник. Али како се јако зачудио, кад је застао затворене све зворничке капије. За његова странствовања подигао се један од његових сродника, Махмуд паша, који бејаше добар пријатељ Мемићу, и прогласио себе господаром. Алија би принуђен или да се прихвати силе или да напусти своју стару имаовину. Ну на срећу његову имао је још по гдеког привр-

женика у вароши, те помоћу њиховом продре унутра. Али је било крвава боја по улицама, по домовима и многим другим местима.

Алија би за цело био и победилац, да његов непријатељ немаде снажног савезника у капетану градачачком, који се зваше Хусеин. Обојима не могадијаше се одупрети — и напокон би потиснут у неку кућу. Ту се брањаше мушки и јунаčки, уза се имађаше своја најбоља блага, свога сина од три године и арапску кобилу. Од људи имао је наоружаних само три четири момка. Држао се донекле, то јест, док се не сурва горња половина од куће. Онда је са свим великодушно дао једноме од својих момака чедо, и метнуо му га на руке, рекав: носи га моме непријатељу Махмуду нек с њим учини шта му је воља. Сам се преда Хусеину.

Хусеин одведе Алију са собом у Градачац и на скоро посташе искрени другари. У свима предузећима не имађаше капетан ни вернијег ни храбријег друга од тог свога заробљеника.

И овде се први пут сусретамо са Хусеин капетаном, који мало по мало постаде најснажнији поглавица у целој земљи. Он је доста наличио на Мустафу, а имао је такође и нешто знања, али наравно све по турски. Био је одважан, богат, леп, у најбољим годинама и не толико силеција. Његов отац Осман капетан, пева се у српским народним песмама као узор справедљивости; јер у његовом котару кад је била реч о праву није чинио разлику између мухамедаваца и хришћана. Њему је дакле подражавао што се тиче правде а у храбрости и јуначком срцу

и превазишао га је. Још у почетку осети се Хусеин толико великим, да је сам себе прозвао „Змајем од Босне.“ И у самим његовим писмима потписивао се тим чудним и поносним именом. Сви Бошњаци беху упрли у њ своја очекивања и не двоумише, да ће толико бити снажан, да их одржи у уживању њихових права и слободе.

А доиста су на ново били узнемирени; јер по што отидоше Руси, султан настави и опет своје реформе. Управо рећи бејаше сад на то приморан. У староверцима целога царства имађаше све саме непријатеље, који га мрзише што их је узнемиравао у уживању њихова права; презираше, што је подлегао у боју — а бојаше га се, јер је имао у руци силу и моћ. У лето 1830. нападне их дакле на ново. По што му испаде за руком да се опрости неколицине вођа арбанаских, заповеди своме везиру у Травнику, да се озбиљски прихвати дела, и он обуче униформу која му би послана из Цариграда. На тако дело чинило се као да су баш и изгледали Бошњаци. Хусеин са више њих хиљада нападне везира у тврдињи (у почетку 1831. године). Он им не могаше дати отпора. Принудише га дакле да пред њиховим очима свуче униформу и да баци на себе рухо, како га ношаху стари везири. Па као да је повредио веру његових отаца, нагонише га те се по њиховим обредима морао купати и молити. Онда га одведоше собом. Држи се да им је био план, да се његовим именом послуже за већа предузећа. Они намераваху устати противу султана, а за то би као имали већа права, чим имају уза се везира, који би им под ви-

дом вођа припомогао да бољма напредују. Но заробљеник умакне приликом светковине рамазанске. Преко аустријских земаља врати се у Цариград. Но покрај свега скупише се босанске поглавице у Сарајеву одмах по рамазану. Баш тада пође Мустафа паша на бојно поље. Имао је 40.000 војника и држало се као у воску да ће освојити Цариград. Они закључише да му буду савезници и да пођу на бој што их више може. Наоружају се дакле њих до 25.000 људи.

Каке наде не обузеше тадашње Турке са оваких убојних предузећа. У Београду се јавно радоваху. У Нишу на ново се објаве права јаничарска. Свак изгледаше свршен преврат сатвари. Говорило се: „Шкодра паша освоиће Цариград, збациће султана и повратиће ток у свима стварима.“ Надаху се да ће то бити нешто на брзу руку. Још у пролеће 1831. продру напред Мустафине крџалије под Кара Фејзијом. Учинивши многа недела — освоје Софију. И тако би отворен рат.

ЧЕТВРТА ГЛАВА.

УСПЕСИ ВЕЛИКОГ ВЕЗИРА.

Као што се види, побуна није била обична, као што се то често догађало у османском царству кад збациваху пашу или му отказиваху покорност. Сад се тицало живота саме царевине: да л' то јест да остане по установама из толиких столећа, заједно с наследним повластицама, са слободом у појединим крајевима, са старим обичајима па наравно и са ста-

ром анархијом — или, ако не по европски, а оно бар да се постави у онако стање, како је постало било у Мисиру под Мехмедом, где је уништена била власт поглавица, све подвргнуто тегљењу државних терета, и установљена редовна полиција с војском покорном дисциплинарним правилима.

Они, који су изближе познавали султана, тврде, да је ишао на то, да један пут за свагда учини крај свима великашима, који придеваху себи имена паша, бегова, и муселима, а било их је по целој земљи, па њихова места да замени официрима регуларне војске, који би били плаћени из царске хазне, и с тога много обавезанији и зависнији. С тога се не треба чудити што се они из све снаге опираху тој намери, која је хтела поставити такав ред ствари, да би устуњнуо сваку њихову већу важност и тек би им толико попустио да се одрже у животу.

Дакле ред дође прво на Бошњаке који се томе толико и надаху.

Велики везир дигне се на пашу скадарског, па и ако није имао већу и храбрију војску, опет је имао мало више лукавства и вештине. Арбанаски је народ такав да ће лако покренути вером. С тога великом везиру изађе за руком те неке од њихових поглавица који се налжааху у војсци Мустафиној, придобије за се које новцем које ласкавим речима и разним обећањима. И то би узрок те већи део пашиних бораца пређе на страну великог везира, кад је дошло до боја на прилипским висинама. Паша је се трудио да још једном покуша срећу, али му је устанак био толико слаб, да се морао повратити у

Скадар. Ту у својој тврдњи бејаше још доста јак, а већ су се у том били дигли и сами Бошњаци. Има писмо покојнога кнеза Милоша, којим саветује Бошњацима, да се окане тога што су започели. Он им обећаваше да ће их измирити са султаном, па им је узгред помало и претио. Занимљив је одговор који му је послао Хусеин капетан: „Узми“ диктирао је сам у перо „сам то мало јестива што је пред тобом, ја сам своје чиније давно испревртао. Баш за тог падишу не ћу да знам, код ког би се ти могао за мене заузети. Да те дочекам готов сам у свако доба и на сваком месту. Моја је сабља секла пре него што је твоја кована.“ Но ова последња хвала била је далеко ван сваке истине; јер је Хусеин још био у пеленама, кад су српске сабље — па и Милошева — односиле најславније мегдане на пољу мишарском и на Чачку.

После тога дигну се Бошњаци према планинама и кнез им Милош није стајао на пут. Било их је свега око 25.000 момака.

Још код куће чули су били Бошњаци како је рђаво прошао Мустафа и одмах су дошли на ту мисао да су Арбанаси издали. Но у колико се они борише за своју ствар, несу се бојали од таке несреће. Но при свем том несу тајили да и они могу бити побеђени. Онога уверења о победи које је урођено варварским народима, није било у њима. Уз пут су певали песму, у којој спомињаху како иду на Косово, где су им предци изгубили славу и веру, па било да ту буде крај и њиховој вери и слави, или да се одрже, па са победом да се врну у Босну. Но за

овај мах као да им не би суђено да извојују пресудну битку. Изгледало је као да ће се и с мање муке доћи до својих намера. Без по муке заузму Косово: свуда беху дочекани као ослободници и само у Пећи даше им нешто отпора Арбанаси и регуларна војска великог везира; храбри и даровити Али-паша Видајић, који је као што је речено постао један од највернијих присталица Хусеинових, освоји и саму варош. Велики везир, који се бављаше у Скопљу, изашље против њих једно одељење своје војске, али буде потучено, и Арбанаси пређу на страну Бошњака. Непобедљива војска, да је иоле потерала унапред, ослободила би Скадар и дала би целоме ратовању са свим други правац.

Али се баш од овога бојао велики везир. Дошав до очајања, лати се све своје политике, само да побуди Бошњаке да се врате својим кућама.

Изашље дакле посланике, да саслушају њихова захтевања.

Они му положише три услова: прво, да се њихова област без икаквих реформа одржи у стању у ком је; друго, да се везир поставља само из домородаца, чим се на сваки начин даје више гарантије њиховој самосталности; трећe, да се одмах Хусеин капетан подигне на достојанство везирско.

Татари су јурили тамо амо у оба стана. И шта је друго могао чинити велики везир? Имао не имао овлашћења морао је дати што непријатељи траже, јер није смео допустити да и даље напредују. Пристане дакле на сва три услова.

Овде су Бошњаци загазили у големе погрешке. Од пут заборавише свога старога пријатеља Шкодра пашу који одавна брањаше њихову независност својим притешњеним положајем. Осим тога не почекаше да им се ново добивено право санкционише царским ферманом, него, као да би обећања великога везира била довољна, крену се назад.

Што то учинише било је ново масло великог везира. Док су трајала преговарања, његови Татари несу носили само оно о чему се водила реч, него доношаху и тајних гласова некојима од босанских великаша. Тако тузланском капетану додаше посланицу у којој говораше велики везир, како то није бог зна како захтевање, што би прави Босанац подигнут био на достојанство везирско, само да се не тражи за млада и непрактична човека као што је Хусеин; јер на сваки начин боље би приличило каком старијем и разумнијем, као што је он, тузлански капетан. И доиста се даде старац уловити у клопку. И не посаветовавши се с осталима да ли да се врате, напусти стан и крене се са својим момцима кући. Алија Видајић предвиде у томе почетак неслоге, која на далеко хвата и хтеде за њим да га погуби, али га задржи Хусеин. Ну тај случај опет учини то да пристану на то што је добивено, и у колико је већ и онако постала трн у оку та босанска самосталност, поврате се натраг.

Но истом тада бише отворене руке великом везиру да нападне на Мустафу. Навали на њ и силом и лукавством, а и на обичном издајству није се оскудевало. На послетку толико успе, да га је приморао.

Мустафа се преда; али у последње време Османлије као да су постале блаже и према самим јавним ребелијантима; јер Мустафи не узеше живота него га послаше негде у прогон.[1] Ну тим већа свирепства извршена су над његовим момцима. Чисто их је страшно и напоменути. Тако су биле начињене неке справе за бацање, па су на њих пометани сви заробљеници, и онда одбачени на нека дрва са гвозденим клинцима. Где је тело запело о гвожђе онде је и остало, и висило је дотле, док несрећник није пустио душу под боловима страховите лагане а препуне бола смрти. Уписивало им се у кривицу то, што су остали верни паши, који имађаше толиких удела у њиховим личним одношајима, а несу га изневерили као што то учинише многи други.

После овако срећног предузећа, то јест по што би сломљена власт и поглавицама арбанаским и Мустафа-паши — велики везир није се ни на шта обзирао. Са својом војском дигне се на Косово и подигне стан управо код Вучитрна. Отуда је имао отворен поглед и на Србију и на Црну Гору, а особито на Босну.

---

[1] Заједно с породицом беше послан у Цариград. У колико је својим делима довољно засведочио да је невешт у боју и политици — није задавао страха за даљу будућност. Султан Махмуд био је великодушан према њему као и према осталим својим бунтовницима. Цариград и околину определи му за затвор и одреди му 100.000 гроша на име годишњег издржања. Сина му постави официром у редовној војсци и доцније га произведе за дивизионог ђенерала. Доцније султан Абдул Мецид поврати Шкодра пашу на старо му достојанство и даде му пашалук у Малој Азији.

У Босни се Хусеин капетан прогласио везиром и подигао своју столицу у Травнику. Уредио је двор и поставио многе дворане: ћају, диван-ефендију. хазнадара и т. д. Он је био задовољан са својим положајем и у њему налажаше вршак свију својих намера. Потписивао се: витезом од Босне.

Међу тим му остали вођи почеше мало по мало завидети; одмах после победе почеше се појављивати безбројни знаци неслоге и неспоразумења: Али-ага од Стоца, који бејаше један од најсилнијих капетана, држао се сваком приликом странке султанове. Што се у свако доба могао одупрети навали својих непријатеља — имао је за то благодарити само раји која га је помагала. Он јој је дозвољавао носити оружје, што би били заробили од Мусулмана његових противника. Кад је године 1831 босански везир био заробљен па после умакао, Али-ага примио га је к себи, док није улучио прилику да пређе аустријску границу. Њега су остали чешће нападали, али је његова тврдиња, Столац у Херцеговини, била тако јака, његова раја толико храбра, да му не могаху ништа наудити. За време босанског покрета седео је на миру, пун поноса и неутралности.

Знамо да је Махмуда Видајића помогао Хусеин да се одржи у Зворнику. Али му није могао бити толико благодаран, јер је зазирао од тог што је Хусеин врло поверљиво живео са његовим противником, Алијом. Махмуд је дао реч да ће доћи на Косово, али се није дао видети.

Хасан-ага из Пећи био је јаван противник султанов, али не хтеде знати ни за Хусеина. И капетан

од Тузле, као што знамо, доводио је нека права на везирско достојанство. Осим ове двојице било је још људи који, и ако не из личног частољубља или личне мржње, али опет за то не могаху бити равнодушни. И у Турској влада неко осећање за легитимност. Старе аге сарајевске несу ни сумњале о потврђењу за ствари које бише уговорене на Косову. Кад је протекло много времена а ферман не дође па ни за само достојанство Хусеиново — они се стадоше двоумити. Ма колико да су одважни били за обрану својих повластица, опет су били тога мњења, да продужавању побуна на законитог господара, не ће бити доброга послетка.

Са задовољством гледао је велики везир ту смућеност и неслогу. Својим обећањима није осећао себе обавезаним. Видевши где се капетани, бегови и аге, покрај свега тога што су им интереси једни и исти, сваким даном све више цепају и колебају, у место да се потчине ономе ком су сами извојевали власт — наименује другога везира за Босну, тако званога Кара Махмуда. 30.000 војника — 18.000 Арбанаса и 12.000 регуларне војске — да му да га прате на путу у Босну.

Да је Хусеин са својим положајем био сигуран не би се био имао ничега бојати. Он би био изашао још у планине пред непријатеља, где би без по муке одржао мегдан. Него су ствари већ тако стајале да би било дошло до побуне за леђима само да се напред покренуо. Јер и ако се за њ не може рећи да је био крвожедан, опет је био принуђен те је погубио неколицину ага сарајевских.

Тако дакле собом донесе, те Хусеин би у стању изаслати пред непријатеља цигло неколико хиљада војника под вођима, у које је био сигуран да су му верни и одани. Него с тим није било ништа добивено. Боље би било да их је приштедео, јер то су му били најхрабрији момци. Под Алајбегом Тодоровићем подигне се њих 800 те се спусте у Косово и опколе варош Баишку. Али се у један пут запрепастише кад око себе смотрише до 15.000 људи. Дуго и од срца бише и бранише се, али сила непријатељска и сувише би несразмерна, те на покон предаше се сви што осташе у животу. После их одведу у Цариград.

Муселим пријепољски Хаџи Мујага, најпре трговачки момак а онда храбар вођ и затуцани приврженик старога стања ствари и Хусеина, заузме мост код Лима и бранаше се с приличном четом и с неколицином топова. После кратког отпора морао се и он предати. Онда га метнуше на магарца лицем назад и вођаху га кроз варош којој би заповедником. Он је викао Турцима: „Зар нема ниједнога да ме убије и ослободи ове грдне срамоте?“ Би му на то одговорено: „Овде нема никаква Турчина, ви Босњаци само сте прави Турци!“

И тако Кара Махмуд, без икаких даљих препона, поведе војску даље низ планину напред према Сарајеву.

Истом сада дигне се Хусеин. Не више него само пет сахата хода смео се удаљити од Сарајева. На брду Витезу дочекао је непријатеља. Имао је око 20.000 људи. Осим тога позвао је био и рају на

оружје и доста је било из његова Градашца. Али кад дође до одсудне борбе, као да није имала праву вољу за то. Ма какав да би био исход, њихово се стање не би поправило, па победила босанска аристократија или војска падишина. Међу Мухамеданцима опет се била залегла неслога. И тако од 20.000 људи борило их се цигло 3000. Кара Махмуд био је победилац.

Али тако олако не прође му ни та победа. Пред самим зидовима сарајевским изађе му на сусрет Хусеин. Био је за чудо храбар. Али паша Видајић борио се с њиме напоредо. Осам коња пало је под њиме тога дана. Да је било још двадест таких вођа као њих двојица, војска падишина пала би до ноге. Али већина изгледала је како ће се окренути ствар, и није хтела припомоћи, него ћутке мотрила на борбу. Па при свем том Кара Мустафа отрпи за чудо големе губитке и већ би приправан да окрене назад, да у најкритичнијем тренутку не допаде Али-ага из Стоца са својом херцеговачком рајом те потисну Бошњаке и одржа битку.

После овога није било ни мислити на још какав отпор. Капетани и бегови обзираше се како да се спрте у тврдиње по својим завичајима; јер се надаху отуда склапати уговоре са новим везиром. Аге сарајевске тражаху спасења још само у скорој предаји. Хусеин се увери да се не може одржати и лати се још последњег корака, то јест прегази на аустријску границу. Уз њега су били: верни Али-паша Видајић, Мула сарајевски, Крупа Капетан и још две стотине других.

Кара Махмуд уђе у Сарајево. Мора му се признати да је своје момке добро држао у шкрипу. Није било ни помена о оним безделима, која су донде била обична при освојењу каке вароши. Али није хтео ни за то да зна да су његови претходници живели у Травнику. На Горици, четврт сахата од Сарајева, подигне конак и касарне за своје момке.

Бадава су капетани изгледали да му се покоре под добрим условима; он је једног по једног принудио силом да му буде покоран, и није питао много, колико је ко био одан Хусеину. Хасан-ага Пећки, исто као и други, би позван прво у стан великог везира па онда спроведен у Стамбол. На место наследних господара дођоше на све стране муселими који су били само чиновници везирови.

Само Али-ага од Стоца био је поштеђен. Буде то јест наименован за пашу од Херцеговине.

РАТ НА ЦРНУ ГОРУ.

И тако је опет Босна потчињена била султану. Реформе се из нова почеше уводити.

Међу тим се велики везир лати других предузећа.

Увек, кад год би се турска војска прибрала у тим крајевима, предузимала би што противу Црне Горе, која им је са својом слободом и хришћанским поглаваром била големи трн у оку. Шта су се пута ти горски синови били са Али-пашом из Јањине! Отац Мустафин, стари Шкодра погинуо је бијући се с њима. И Џелалудин тек што је постао господаром Босне, дизао се на њих. Па и Решид намери покорењем Црногораца крунисати своја срећна предузећа. А сад

му се баш отворе повољни изгледи. Стари владика Петровић, познат целој Европи из разних путописних црта, умре у дубокој старости године 1830. Њега наследи његов синовац, али је било питање, да ли ће се умети одржати тако храбро као старина.

Тек што је Решид покорио Мустафу, а већ пошље књигу на Црну Гору, да му се покоре. Као обично било је у књизи пуно претње и обећања. Господар Црне Горе позивао се да одмах сиђе великом везиру, откуда ће с препорукама отићи у Стамбол, где ће му се написати кнежевски берат, исти онакав какав је у српсвога кнеза. Не одзове ли се, онда му је пропаст готова.

Оваке претње не могаху га поплашити, нити така обећања поласкати му. Господар Црне Горе још одавна уживаше већу слободу, него што је у део пала српскоме кнезу. На што му берати код народа који је вичан борити се за слободу; тек кад би тога нестало, било би места писаној дипломи. Он не нађе за вредно озбиљно и одговорити му. Црногорци се чуђаху тако неупутном захтевању и исмеваше га.

После овога дигну се Турци на оружје. На заповест великог везира пошље нови скадарски паша Али Намик 7000 војника против Црне Горе. Сам син пашин предводио их је.

Са свим безбрижно чуваху Црногорци своја брда по планинама, нити се у чему спремаху после књиге везирове. Турци са свим из ненада уђу у њихову земљу. Прво село што је било уз пут — Мартинићи, затекоше по готову пусто.

Само њих двадесет и четворо затекло се по кућама, па и та неколицина прихвате се пушке и ставе се на отпор. Десеторица падоше мртви, остали бише обрањени и већ се село сматрало као освојено. Истом што неколико домова букнуше у огњу и нешто нејачих допаде ропства, кад се остали јунаци спустише с брегова. С једног врха на други орило се запомагање и вика да се браћа искупе на обрану. Суседне општине дојурише са свих страна. Од Брнића дође у целој околини страшна поглавица Радован Пуљев су 100 својих момака, од Лаче и Брајовића дође их толико исто. По броју чете малене, али — вичне положају и природи земље — доста снажне да заподену борбу. Паша скадарски пропао је што се одметнуше Арбанаси; Босанци бише побеђени што се раздвојише. Али ова шака Црногораца из неколико села стајала је да погине један за другога. Послужи им дакле срећа и овога пута те натраг устукнуше Турке. Турци одведоше собом које заробише, а Црногорци за ту отмицу одрубише педесет турских глава и показиваху их.

Ну Црногорци не бише задовољни што се јуначки опреше непријатељу, него се дигоше на освету. Најславније племе — племе Кучи — нападне турско село Тузе, и истом се онда врну по што га спали и оплени.

Намик-Али не би тиме задовољан. Бој се распростре свуда по граници. И са других страна нападаху Турци и друга села, али свуда бише узбијени.

У колико се зна оваки бојеви водише се с Црном Гором још од 1604 године. Још онда био је

неки паша у Скадру, који не добив неке дарове које изгледаше дигне се на Љешко поље и опусти га. Па као што су тада побили његова ћају и поприличан број момака, тако су то морали понављати кроз столећа. Шта су пута дизали олтаре на самим опкопима и ту свештеник с мачем о појасу свршаваше богомољу; јер у сваком тренутку приморани беху стрепити од непријатеља.

Још одмах онда дигао би велики везир општу борбу противу Црне Горе да не букну рат у Мисиру. Султан одзове Решида да војује противу Ибрахима, надајући се да ће онај који му покори Европу у стању бити одржати госпоство му у Мисиру.

БЕГУНЦИ.

Само је још једна брига остала великом везиру пре него што се кренуо у Азију. Желео је да отклони опасност која је претила Босни од бегунаца који пређоше на аустријску границу. Већ су се и тако били Сарајевци на ново побунили и нападали Кара Махмуда на Горици, који их је победио, али за то постао много оштрији у понашању. Одласком великог везира од војске му лако су могли чинити нове и успешне покушаје.

С тога Решид пре поласка позове натраг све бегунце. И своје посланике беше послао кнез Милош. Велики везир обећаваше да ће свакога личност и имање што га имају при себи бити обезбеђено. Мимо њихове области све остало царство стоји им отворено. Мусулмани још најмање од осталих изгнаника могу живети мимо своје земље. Њима на страни оскуде-

вају сви елементи живота у ком се покрећу. За то већина пристане на понуду. Сам млађани предводилац Кара Фејзија, који се јако компромитовао опленив Софију, прегори сву опасност и пређе на турску земљу.

Од ове амнестије само неколицина беше изузета. То јест Хусеин капетан и они који су били уз њега. За њих беше нуждан ферман од самога султана. На послетку дође и ферман преко Земуна. Аустријска влада позове у ту варош Хусеина, који се налажаше у Осеку, где је пажено на њ, али је опет живео лепо и с достојанством везирским.

У пратњи стотине момака и својих присних присталица стигне Хусеин у Октобру 1832. Улаз му је био сјајан, пун источног велелепија. Он сеђаше на арапском хату и држаше сунцобран у руци. А кад је сишао с коња прихвате га под руку његови другови који не престајаху поштовати га својим везиром — Али паша Видајић с једне а Крупански капетан с друге стране. Тако дођу к аустриском команданту Фоићу и ту им се пред пашом београдским и посланицима кнеза Милоша прочита шта гласи у ферману. Не бејаше најповољнији. Даваше се свима јемство за живот и слободан повратак у земљу. Само Хусеин паша и Али упућиваху се да одмах иду у Цариград где ће им се казати место за пребивање. Сви се сташе томе пригибати. Али паша сећаше се како је негда верно служио султана па се уздаше у добар напредак. Но по Хусеина било је најнеповољније. Аустриска влада не хтеде да се налази око границе. Предлагаше му да се или поврати у Турску или да иде на острво Шиту (Schütt) код

Коморана, где би му слободно било живети. На промишљење би му дано цигло 24 часа. Хусеину би врло тешко. Жао му беше што напусти Босну и што не паде у јуначкој борби. Али је било нужно да се одважи ма на коју страну. На послетку одлучи се и пређе у Београд.

Међу тим у Босни промени се стање и настане други ред. У земљу дођоше око 10.000 редовних војника на жалост и уздисање правовераца. Порези беху удвојени и с тога народу настане још тежа и мучнија невоља. Многи капетани који беху напустили земљу повратише се; но аристократски елеменат толико се беше укоренио, да су их многе поставили муселимима у њиховим вилајетима. И Али паша Видајић добије помиловања и врати се у Босну.

Само за Хусеина испало је доста жалосно. Кад је прешао Саву дочекаше га београдски Турци као највишег земаљског достојника и одаваху му поштовање као најревноснијем поборнику и мученику за њихову мусулманску веру. За цело време док је седео у Београду био је пажен и обожаван. И сам Хусеин паша, који беше заповедником у граду, пазио га је и био му са свачим на руци. Туга и помисао на немилу будућност толико га беху обеспокојиле да је пао у постељу. Десио се у Београду лекар Куниберт и позову да га настане око његова оздрављења. Том приликом причаше Али паша Куниберту, да је главни узрок њихове побуне управ било то, што су зазирали од Србаља да им не упадну у земљу па се после тек породе последице које су изазвале

прави устанак. Корио је пред њим и самога Хусеина што се беспутно владао према кнезу Милошу, кога је вређао у место да се с њиме слагао и пазио.

Хусеин паша беше тада у својим најбољим годинама. Тек што их беше навршио 30 или нешто више. Пораста беше средњег а имађаше врло интересантну физиономију. Поглед му беше сладак и пун меланхолије, осмех тужан али пријатан. Над црним очима густе лепо повучене обрве, а лице му беше бело и ношаше на себи ђурђијански тип његове матере. С тога и беше чудно да у тако пријатном и деликатном човеку беше прикривен дух, пун крепости и енергије, војничкога талента и толике храбрости да јој често не беше равне. Као мусулман бејаше правоверан и пун ревности. До најмање ситнице вршио је спољашне обреде своје вере и све што прописиваху правила корана. Ни за шта под Богом не би пропустио свих пет молитава које су прописане за сваки дан. И у самом разговору често би подигао очи према небу и прошаптао неколико стихова из корана. Од јаких и преварених пића уздржаваше се строго. У својој капетанији управљао је боље од свију осталих капетана. И ако је по природи презирао рају као и остала му браћа по вери, опет је сваком приликом заштићавао и није дозвољавао да јој се за права Бога чини на жао. У опште беше љубљен од својих потчињених и стране пограничне власти одликоваше га што знађаше одржати ред дуж границе. Знајући да га у Цариграду или можда још у путу ишчекује страховита смрт не могаше се приволети да остави Београд. Но на по-

слетку мораде и то учинити. Најпристојнијим начином даде му Хусеин паша на знање да отпусти сву свиту која га праћаше и у злу и кад беше силан, а да собом поведе само неколицину од слугу. Он их отпусти до једнога не имав ни толико срества да им захвали пристојном наградом. Кнез Милош видећи га у такој неприлици што се тиче новца понуди њему и Али паши знатну суму новаца и обојица је примише с највећом захвалом те се тако опросте најмучнијег положаја.

Кад Хусеин капетан дође у Цариград понуди га султан да се прими неког великог чина над правилном војском (низама). Надао се да ће Хусеинов пример приволети и остале му сународнике да се придруже султанским наредбама о реформама. Али Хусеин одбије поднесену му понуду са свима обећањима и оста следствен својим старијим начелима. Ставив се на чело устанку у својој земљи борио се против реформа и свега што беше ново а, по његовом суду, противно прописима коранским. С тога не хтеде дати својим сународинцима гадан пример страха и славољубља. Ну то упорство ражљути султана те прогна Хусеина у Трапезунат где је преминуо после неколико месеца. И тако сврши своје дневи Хусеин капетан, а да је било још њему равних међу његовим присталицама, он би може бити извојевао својој отаџбини ако не потпуну слободу, а оно слободну унутрашњу администрацију и политичан положај онакав какав је заузела Србија према отоманској порти.

„ИСТОРІА ЦАРЕИ СЕРБСКИХ И ПЛЕМЕНЪ И ЛОЗИ И ПОРЕКЛЪ Ѿ КЪДА СЕ БЕШЕ ПОКЕЛА И ѿКОНЧА СЕ.“

—

Из овог назива види се, да ово већ није љетовник (хроника), али није ни историја, како се у данашње доба разумијева и схвата та наука. Ово је историја писана по правцу средњег вијека. Држимо за потребно да разјаснимо појаве писања историја у средњевјековно вријеме.

При пропасти старога свијета, због једне опште вјере, појаве се „Опште Хронике“. Прву је Општу Хронику написао сувременик Константина великог, Евсевије, почињући од постања свијета, редом набрајући династије царске: асирске, вавилонске, за тијем римске конзуле и цареве до 329 год.[1] Ту је Општу Хронику даље продужио св. Јероним и довео до 380 год. На Евсевијеву књигу угледали су се доцнији љетовничари. Сто година доцније „Општа Хроника“ већ прелази у историју код Орозија (живш. на крају IV. и у почеку V. стољ.), који је по савјету бл. Августина написао. „Adversus paganos historiarum libri; VII. (против многобожаца 7 књига

[1] Евсевије написао је своје дјело грчким језиком у 10 књига. Али се оригинал изгубио, па имамо сада пријевод исте књиге бл. Јеронима на латинском језику. (Јероним се родио у Далмацији 331. а умрьо 430 год. Највише је живио у Витлејему). Читаво је издање у књизи: Maffec, Venetia 1770 год. у Colombet-a: Hictoire de S-Jérôme. Paris 1846.

историје). Све су средњевјековне хронике и историје и по форми и по садржини продужење Евсевија и Орозија.[1] Од V. ст. стојећа историографи или преписују или прерађују Хронику Евсевијеву и по његовом начину тјерају даље. Тако у V. стољ. Хиспански епископ Идације (Idacius) продужи евсевијеву хронику од онога мјеста, на ком се зауставио бл. Јероним т. ј. од 380 до 468 године. Марцелин је довео хронику до 518 год. а Касиодор склопи хронику по пређашњим до 519 год. и т. д.[2] Овакијем сухопарним начином писали су и наши љетовничари своје љетовнике, по годинама.

Писати опште хронике отпочели су црквенски људи т. ј. свештенство код свију хришћанских народа. С тога су све средњевјековне хронике написане онако, како на историјске појаве гледа црква т. ј. историја им је била практичка стране богословије, а не самостална наука; историјом су доказиване свештеничке и црквенске мисли, а не закони друштвеног живота, развића, напретка.

По црквепим књигама власт долази с неба и даје се коме се хоће, а свештенство је посредник између Бога и људи; сви појави или су дошли од воље божије или од пакости сатанине. С тога

---

[1] Најбоље је издао Орозија Холандац Slavercamp, leyd. 1738. Како се угледали на Орозија кроз средње вијекове најбоље је описао Beck, у књизи: De Pauli Orosii Vita, fontibus et auctoritate. 1834.

[2] Савременик Касиодора Dionysius Exiguus (Ђонисије Мали) скит, заведе бројање година од рођења Христова. У осталом, код нас се већином задржало бројање од створења свијета. У овој историји од рођења Христова (вренски).

1) На мјесто историје друштва описују се лозе, паврзме царске, како су редом долазиле или лица једне династије.

2) Главно мјесто у њима запремају догађаји црквени, опис свештенства и његових послова, зидање цркава.

3) Све је приписано вољи божијој или пакости ђаволској; и

4) И они, који су писали „историје“ или „животе“ почињу текстима св. писма, пишу и свршују.

Главно је начело владајуће у животу вјера, одклен долази код нас н. пр. да ријеч „вјера“ и ријеч „закон“ значе једно и исто. С тога при опису владалаца ма какви они били тирјани, само ако су богомољци и добри спрам калуђерског чина, свагда су *добри*, *благочастиви*, *христољубиви* и т. д. Отален долази она нечувена аномалија да и један „*благочастиви*“ убија другога „*благочастивог*“, гдје наравно мора бити кривице код једног или код обојице; али како су обојица градили цркве и били *штедри* и *издашни* према свештенству: то су обојица добри, а крива је пакост сатанина.

Шта је узрок свему томе? Ништа друго, него *незнање*, *сујевјерство* и *лаковјерство*.

Од изображених грка и римљана остала је огромна књижевност; али су грци и римљани били многобошци. С тога их нијесу хтјели ни да читају. Такијем се начином забатали читање књига у којима има знања, а предузме се читање књига вјере, у којима не може бити знања, него једна вјеровања. Чим се више таких књига читало, тим су људи по-

стајали глупљи, и ко је био најучевнији у оно доба, онај је наравно имао најмање знања. То је све тако трајало, док се људи нијесу обратили грчкој старинској књижевности, послије освојења турцима Цариграда, и док се нијесу отпочела проналажења у свима гранама људске радње, када људи ослањајући се на стварне доказе природне одбаце сво средњевјековно сујевјерство. Тада се отпочела писати историја, као друштвена наука, те у данашње доба постала је најразређенија грана људскога знања, јер се тиче непосредно самих људи и њихног друштвеног живљења.

Кад претресемо нашу историографију по овоме што смо рекли, излази, да наши љетовничари, нијесу могли схватити, појмити, нити оцијенити жупанијско доба наше историје. Јер да би они о њему ма што могли написати, требало је да су имали знања о развитку друштвеном т. ј. да људи с почетка живе породичким, за тим племенским а тек доцније државним животом. Како нијесу имали знања, они и ређају некаке краљеве, који су били налик на наше жупане онако, као што су били налик тројанци престављани за владе Луја XIV. на истинске тројанце. Даље, Немања и Немањићи искупили су земље српске уједно таманећи жупанијску слободу, с чега када се угаси њихна лоза све се распадне, јер није било између српских земаља везе државне, разумне, није им била позната потреба опште државе, с чега се појављује више држава, али наши љетовничари само знаду за оне „лозе“, које су некако у свези с Немањићима. С тога ређају најприје краљеве, за тим

цареве, за тим деспоте и на мјесто историје српскога народа, читате гола „родословіа“.

Преписано мном „родословіе сербски цареи“ јесте пријелаз од простог љетовника генеалогичкој историји. У њему, као и у свима историјама ондашњим нема спомена о народу и народњем живљењу. Али је оно врло важно за нашу историографију, јер се види постепено развијање свијести историјске.

Ову је „историю сербски цареи“ нашао проигуман „кердинчки Стефань“ код архимандрита „кчрь Костантина“ из Студенице и прописао је 1764 г. „во манастирх Кердникх, на подкрилїи Крушкои гори.“

Ову историју спомиње г. Мил. П. Шапчанин у Гласнику XX. стр. 3. и говорећи шта има у рукопису, вели: „После записа одмах долази „Родословіе сербски цареи,“ које заузима двадесет и један лист, а свршује се тиме: како су „проклети агарани“ узели телеса светих деспота у манастиру Крушедолу и пред самим манастиром „сасекоше нхь на вдн.“ О овом родословљу србских царева говорићу доцније пошто га боље испитам.“ Г. Милорад П. Шапчанин био је тако добар да ми га је уступио. Захваљујући му од свега срца на доброти, ја сам преписао „родословіе сербски цареи“ и предајем га јавности.

Како треба гледати на наше хроничаре ја сам већ казао, а само додајем, да се у овоме родословију спомиње „далматинска краљевина, краљ Ђорђе, за тим се ређају догађаји српске историје, негдје сасма опширно на пр. како је скинута са срба грчка анатема, како је Душан подијелио царевину, како је

кнез Лазар поставио Вука Бранковића деспотом и т. д. Русизма има само неколико речи. Како се често повторавају многа мјеста и ријечи, држим, да је Стеван преписујући много којешта додавао, као и оне позиве на странске списатеље.

У исто доба у овоме „родословїю“ као да се отпочео „славено-сербскїи“ језик са огромним надмоћнијем народњег језика. Ријечи со сос и т. д. показују, по нашем мишљењу, да је или преписивач или списатељ био из земаља Вукашинових.

П. С. Срећковић.

П. П. Додао сам по гдјекоја објашњења ради тога, да покажем, како би требало с временом да се издаду српски љетовници. Наравно да тога још аз сада бити не може, јер треба да издамо:

1) Све шта о славенским јужним племенима говоре странски списатељи, а нарочитито византински, па тек онда да издамо;

2) Српски љетовник са свима разликама;

3) Сва друга књижевна дјела;

4) Све написане споменике, и

5) Обичаје, приче, мјестна казивања.

Тек тада може бити написана потпуна српска историја.

РОДОСЛОВІЄ СЕРБСКІИ ЦАРЕИ.

Ѿ славѧнов' же перкіи по рождеству Христову. Ѡѯ҃и: числомь вренскимь[1] 868.

Болгари же ѿ сотворенїѧ мира, разумется ѕ҃туи: вренскимь 6368[2]

Биша христїани по болгари меньше мнуны же :л҃:[3] лѣт. вренскими 30 лѣть.

Бывшу ими ближаиши серби Бошнѧци, херкати, далматини, панриуани, и свети полкь,* панонїски краль, русски, едино гласїє имѣѧху между собою греческїи законь воспрїѧша к лѣто ѿ рождества Христова ц҃п: вренскимь 980. Методие и Кирилъ философь, епископа катанскагѡ учителя же славѧномь и болгаромь[4] и писмень изобретателя, иже изь елинскагѡ на славѧнски ѧзикь предложи и азбуна слова написа и предаде славѧномь учитиса, иже бысть въ лѣто ѯ҃ѯ҃ѯ:[5] Въ царьство Михаила[6] третїагѡ. ѡ том

---

[1] „Вренски" је овдје речено у смислу оном, по коме све европљане зову турци и други источни народи „френкима" а европљане — Фрегистанци, а Европу Врегистан (вид. књигу Вамберија). Овдје значи западњачки, јер су наши предци писали прије крштења сасма особитијем бројевима, а по крштењу — азбуком.

[2] Т. ј. 860 г. од како се Христос родио.

[3] :л҃: т. ј. 30.

* Нсѣи полнь. Да није скетополкь?

[4] Овдје се јасно разликују Бугари татарског порекла — освојачи, од покорених славена, као што и пок. Караџић наводи онај примјер у књизи: Прим. Слав. срп. јез.

[5] Т. ј. 867. Ово је најтачније означено.

[6] Владао од 842—867 год.

бо пишеть Готофредь Арондологонь коуижу, въ лѣто господнѣ :ѿі: кренски :310: Егда Константинь царь велики западнюю власть ѡскон ѿ Ликинїа цесара и царствова надь Римомь старнмь константин ... ѿ Ликинїа до неманѣ крала ѿк: 320 лѣть минонило[1] и разумѣетса ликинь[2] сынь быти тїѡмиль, отець неманѣ первому кралю сербскому, якоже славенски списатеан пишуть, но токмо ѿ рода того мощно быти. Ѡрбниулански[3] историкь списующи коспоминаеть ѡ единомь Уроши беломь; понеже верху главе его власи бѣле быша, ему же родословїе блеуетса и до Неманѣ крала сербскогь, сице рекше: Бысть в захолмскон держави, Херцеговини, в селѣ луца[4] Стефань пресуитерь греуескаго закона баше. И сей Стефань блеуетса ѿ рода цара Константина великаго, иже ѿ супружинце свое, между иними сыни своими имѣвь именуемаго Любомира[5] ... и по не-

[1] Лицинија побједи Константин велики 323 год. а преминуо је 324 год. Немања се родио 1114 год. а умрио 1200. Дакле између смрти Лицинија и рођења Немањина има 790 година.

[2] Ликинија.

[3] „Дом немањићски отпочео се у селу хумском у сусједству луцком, од једнога попа, грчког закона, по имену Стевана. По источне цркве обичају, ожени се са једном сељанком, која му између осталих родила једног сина Љубомира, који својим разумом и јунаштвом завлада хумском земљом и постане жупаном (?) једнога села — Трново, које се од његовог имена назове Љубомир и т. д. Љубомир родио Уроша, а овај Дешу, а Деша Немању и т. д. вели Мавроурбин жививши у 16 столећу.

[4] Даље иде: „преименовать Стеванъ пресвитеръ“ сасма без смисла.

[5] Трнок(о) † Любомиръ.

коемꙋ времени мꙋжь тои ѹподоблень мꙋдростїю на конистеннихъ дѣлахъ* совершена себе показа. Его же князь холмски в некоемь своемь дворе пребивати** его постави, именꙋемо Терново. Исправленнь того сотвори. Тои же[1] прозвань ѿ его любомиръ именꙋется и до днесь. Тои малае ѿлꙋчи се мира и бысть монахъ, ѡставившїи по себе сына своегѡ именемь Ѹроша; и на нѣмꙋ ѡстави владѣнїе свое. И тои бывь конь разꙋмень, такоже и ѡтець егѡ. И за егѡ ѹслышавь Георгїе краль славански, диѡклитїански, ѡбладающаго мисїею захомскою державою постави Ѹроша князомь, сына любомирова. И по томь Ѹрошь роди :в: сына: Тиѡмила и Ѹадомила. Тиѡмила же роди .д. сына: Завида, Статимира, Православа и Стефана, иже именꙋется Стефань Немана. Ѿ тꙋдꙋже бивше наследници ѿечестꙋ своемꙋ. Сеи* Стефань млаѧїи во братїи своеи. Сего Стефана приꙋзнаеть краль француски и постави егѡ дворникомь своимь; и помалꙋ времени дарова Стефанꙋ Фридрикь[2] краль француски свою сродницꙋ присвꙋю д'шерь бана босанскога именемь аннꙋ на супрꙋжество; по семь краль

* Дѣль. ** Пребивати.

[1] Дукьанин вели:... „Градиња остави свога синовца уроша у Обливки да чува градиħ... Краљ Ђорђе скупио народ и дошао и обсјео Обливку, а Урош се са својима храбро бранаше...“ Србск. лѣтоп. за 1853 год. час. II. књ. 88. ср. 83.

* На супрот ових ријечи написано је по пријеко црвенијем мастилом: „:А: немани крал:“

[2] Фридрик Барбароса цар њемански (1152—1190) удавио се у Азији у ријеци Армадни (Cydnus или Calycadnus). Пошао је био са 100.000 војске да ослободи од Мухамедоваца св. земљу.

французски постави Стефана на графство и печатомь своимь потверди; еже есть ка печатѹ стебло ѡдь цвета крина, иже и до сего времене ка неманскомь печате ѡбретаетса. По томь Стефань Немана бысть краль первы сербскомѹ народѹ. И роди со анною :г: сына: Стефана, Волкана и Раска. И по томь Стефань Немана бысть инокь именованъ Симеѡнь монах; по смерти же (егѡ) нови мироточаць, и погребень бисть во ѡбители студеници; ѿ егѡ созданная. По томь поставлень бысть кралемь Стефань старѣи сынь[1] Стефана неманѣ. и супрѹгѹ поать дащерь Їсаака[2] ангель лозїѡнь (комне) комнена, сродницѹ присноѹю царѧ греческагѡ, и дарова царь гречески Стефанѹ зетѹ титѹль: Стефань мегали жапанїи тѹ[3] неманѧ. Стефань же именѹетса греческим кѹзником вѣнець царски. и даровань бысть ѡдь таста своегѡ ангель комнена царѧ греческаго: днадимою поставлѧеть его на престоль кралевски в лѣто господнѣ: ҂ахч҃=1190.[4] В тоже времѣ устремиса цесарь

[1] На супрот ових ријечи по пријеко стоји црвенијем мастилом написано: „ѥ краль неманинѣь.“

[2] Исак II. владао је од 1185—1195 и по други пут са својим сином Алексом од 1195—1203. — Немања предајући владу своме сину Стевану, вели сабору српске земље: „зети мѹ Алеѯїа цара грьчьскаго....“ Жит. св. Сим. напис. св. Сава. стр. 4. у Рат. Шаф.

[3] грчко τοῦ.

[4] „Оть рождества же емоу .м.н.г. лѣть (46) (Немањи) и тоу лвїе... прїеть владычьство и прѣбысть пакы вь владычьствѣ .л.н.з. (37) лѣть, и тоу лвїе прїе скеты аггелскыи образь и поживе вь томь образѣ .г. (3) лѣта. и вьсего жикота его бысть .п.з. (87) лѣть. Прѣставлѧеть

перви Кридерикь и ѿходить во Іерусалимь избавленіа ради. ѿ армень поли и даже есть река текуща салутъ, избавити ѿ рукь погани, и погружень бысть цесарь въ рецѣ сеи... Волкань же[1] брать стефановь, сынь же втори Стефана Неманѣ, бысть князь[2] велики. Брать же его Раско, трети сынь Стефана Неманѣ, прими на себе велики сань иноуески и поставлается Архіепископь всемь серблемь; именовань бысть Савва. Стефань мегали[3] жупани Неманиѣь перви во братіи своеи, первовѣнчани краль* роди :д: сына: Радослава, Владислава, Уроша и Преднслава. Сеи Преднславь бысть Архіепископь серблемь; именуется Савва втори. Стефань же краль первовѣнчани Неманиѣь приими ѿ сеа жизни и погребень бысть во ѡбители Студеници, ѿ его созданую. Радославь

же бысть блаженомоу отьцоу и хтитороу господиноу Симеѡноу въ лѣто ҂.г.ѫ.м. (6708 од ств. свијета, а од рођ. хр. 1200 год.) мѣсеца феврара въ .гі. дьнь (13),“ тако говори о Немањи његов син св. Сава. Пријестол је предао сину 1195 год. а отишао у Св. Гору 1198, и умрьо 1200 год. Из овога се јасно види да је погрјешно стављена година 1190, као да је тада владао Стеван Првовјенчани, ако се не буде угледао Немања на свога пријатеља цара грчкога Исака, па као и он узео свога сина за сауправитеља.

[1] По пријеко према имену Волкан стоји црвенијем мастилом написано: „.ѿ. (3) крал неманиѣь.“

[2] „И дроугаго си благороднаго и любимаго сына, кнеза Волкана благословки его и постави его кнеза келіа и вьлоучи емоу землю докольною ..... а рекше му: „покиноуи се и въ послоухъ емоу (Стевану краљу) боуди —“ жит. св. Сим. и ап. св. Саве.

[3] Мегали значи велики.

* У оригиналу погрјешно стоји: Сынь первовѣнчанномъ краю.

краль, синь же старѣи Стефана крала[1] перваго Неманића поставлается на престоль кралевски ѿ бітіа. ҂ѕѱѣі: 6713 (1205). В' тоже время латини ѡсвоише константиниполь и держахѹ Цариградь. ҂ѯ: 60: лѣть. имена цареи латинских: 1: Балдвинь. 2: Хенрокь. 3: Нетарь, Роберть.[2] и сіи вси латинскогь рода быша ѕане Никита греѵески историкь свидетелствѹеть. Сеи Радославь краль рапаки, старѣи сынь Стефана крала перваго Неманића, поиде вь римь кь папи ѡнофрію,[3] вѹискавь вѣнчати себе вѣнцемь кралевскимь, и поставлень бысть ѿ папе на сербское кралевство, вь лѣто господнѣ ҂ѧскд҃: 1224. и по томь ѡсвои радославь[4] краль болгарскѹю державѹ; и ѕемлаю сремь ѡсвои и ѹвати матерь ѹгарскаго крала, именемь ѹрицѹ. и потомь ѿпѹсти ю со ѵестію. и по томь радославь[5]

---

[1] У пријеко спроћу ових редова стоји: „҂д. крал Неманић."

[2] Крстоносци 4.-га крстоношкога похода мљечићи и французи на мјесто да освајају земље од мухамедоваца куда су били пошли 1204 год. освоје Цариград и оснују „латиску империју", а грчки цареви живљели су у Никеји. Латинске империје били су цареви: Балдвин I. граф фландријски 1204—1206; Хенрик 1206—1216; Петар 1216—1219; Роберт 1219—1228; Балдвин II. 1228—1261. — Тада Михаило Палеолог опет освоји Цариград. Влада латињана у Цариграду највише је помогла св. Сави, да добије српску архијепископију. Доментијан.

[3] Хонорије III. (1216—1227). Да је Радослав ишао папи у Рим први пут налазимо у нашим споменицима. Познато је, да је он избјегао у Дубровник од буне у земљи, али не знамо за што се народ против њега побунио. Радослав је владао од 1224—1234.

[4] На супрот у пријеко стоји написано: „Сеи (Радослав) сремь ѡсвои"

[5] О Радославу вели се у љетопису: приложѹи же се Радосланоѹ краляю жена Даванда ѡна или рещи мокы еѕа-

краль храпави престависа и погребень бысть во манастирѹ Сопоćани. По семь Владиславь, сынь втори Стефана крала перваго Неманиħа, имѣвь себѣ сѹпрѹгѹ Асеню, дащи крала болгарскоѓь. Сеи Владиславь поставлаетса краль сербльмь, именѹетса Неманиħ трети краль сербски, лѣто господнѣ. ,аčл: 1230.[1] По томь же ѹстреми се* на греке и на албанеѯе и все хвалне** покори под' скою власть. Потомь прикеде люде*** ѿ аламанскіа стране, сиреѹь немце — хѹдожници; и принесоше ѡдь ѯемлѣ свое[2] (сребро и ѯлато), свое хѹдожество, сиреѹь деланіа* ѯлатокѹѯнинскаа ѿ свое же манстворне и именна многа предобише себе. и Владиславь краль мноштво собра богатствь ѿ мандановь сребрени и ѯлати. По семь принесе мощи светаго Савве Архіепископа сербскагѡ ѡдь Тернова града во монастирь Милешевѹ. По малѹ же времени престави се Владиславь краль, и погребень бысть во ѡбітели милешева**, ѿ егѡ соѯданнаа. И по смертіи егѡ поставлаетса кралемь Ѵрошь брать егѡ трети,

---

кель и елика пострада, ни ѡбаче не сьнѣдень бысть ехидно." — (Рат.) Шаф. стр. 31. Глас. V. стр. 45.), а Дементијан вели: ѿ неа креждень бысть оумомь".

[1] По пријеко према овим редовима стоји: „.ѣ. краль Неманиħь."

* Стоји: Ѵстерми се. ** Ова је ријеч била написана па побрисана и готово као да ће и ово бити погрјешно. *** „Люде" стоји у оригиналу очевидна погрјешка.

[2] Стоји даље: „сребро и ѯлато. свое хѹдожество. сиреть деланіа. ѯлатокѹѯнинскаа (кузня=ковачница); ѿ свое же манстворне, именіа многа предобише себе..." Према овијем редовима стоји: „Аламанскіа: немце".

* Т. ј. злате, сирове. ** Стоји: „милошева".

сынъ же трети Стефана крала первокѣнчаннагѡ, негали жупани Неманинѣ, в лѣто господнѣ ҂ас҃лв҃: 1235.[1]

Урошь же краль имѣвь супругу Елену дащерь Балдвина цара грчеческагѡ, ѿ племене краля францескагѡ. Сегѡ лѣта греци осконше Царградь ѿ латинь в лѣто господнѣ ҂ас҃нѳ҃: 1259; по томь Михаиль Палеѡлогь поставлятсѧ царемь грекомь. Сей же Урошь Неманинѣ[2] роди сь Еленомь .в҃. сына: Драгутина и Милутина. По семь Урошь Неманинѣ приминиу ѿ сеѧ жизни и погребень бысть во манастиру Сопоћани; а супругь егѡ Елена, по своеи смерти погребаетсѧ во монастиру Градцу. По смерти же Уроша Неманинѣа, сынь его перви Драгутинь, имѣвь себе супругу дащерь Владислава краля угарскога; име ѥи Каталина. И краль Владиславь угарски дарова зету своему и кѣери своѧи землю Мачву. По семь Драгутинь краль[3] ѡполучиѧ на ѡтечество свое воевати с великою ратию.* И виде Богь егову неправду, и абіе пріими ѿ бога ѿмащеніе: подь градомь Елучемь** возбеси се конь под' ними и паде с коня своегѡ и сокрушиѧ ногу свою у бедри. И по томь призиваеть брата своего Милутина млађега, на кога е пошао воевати и

---

[1] По пријеко према овијем редовима стоји: „.ѕ҃. крал Неманинѣ; Урошь“, црвенијем словима.

[2] „Сеиу же Урошу Неманинѣу: роди: соленомь“ доста неразговијетна пошљедња ријеч.

[3] По пријеко према овој ријечи написано црвенијем словима: „.з҃. Драгутинь краль Неманинѣ.“

* У оргиналу: „ратою.“

** Да није то Јелеч, варошица у Херцеговини близу Фоче?

поставлаѣть его краемь въ месту рекомо дежема;[1] и ту ему превзуши краевство. Онь же* преиде** реку саву и вселися въ сремь, въ державу отечествія своего, въ лѣто господнѣ ҂ас҃ѳ: 1270. Тогда раздѣлена бисть сербская область на две части. Перву часть держаше Милутинь, фторую часть Драгутинь. И по пришествію драгутинову во сремьскую область, преименовать бысть: Стефань краль сремски. И вселися во дворь краевски, именуемо место Добрица[2] И тамо ему пребивающу во своеи области, содержающе отграничіе до дунавске реке право дунавомь низ воду: сремь, бранучево, кучево и прочее окрестнія страни помежду их и братіе. И ѿ того срема особито, кроме прочеа земли сербскаго владѣнія наузнашеса, якоже свидетелствуеть Преосвященни Архіепископь Даниль.* По семь многому же времену минмошедшу, краль Драгутинь воспріѣть иноческое житіе, и именованъ бысть Теоктисть монах; и по смрьти вьземше тѣло его одь сремскія предели и пренесено бисть въ место рекомо монастирь Расса, ѿ его созданаа: храмь светаго великомученика Георгія. Милутинь,[3] .к҃. сынь Уроша крала Немањића, бысть краль сербаемь в' лѣто господнѣ ҂ас҃ѳ҃: 1279. и на-

---

[1] Треба „Дежева" — сада је бријег и развалине код Новог-Пазара: „Код Дежеве старије дворова," Рјеч. Караџ. 1852. год. стр. 115.

* Драгутинь. ** Стоји „пріиде."

[2] Арх. Дан.: „дворь его Дьбрьць." стр. 44. а на стр. 44 вели: „въ срѣмѣ мѣсто рекомо Дьбрьць."

* Према овоме: „ѿ сирміи."

[3] Насупрот по пријеко: „.и҃. краль Немањићь."

речень бысть Урошь трети[1] и превисоки превосходить* своимь добродетелствомь.[2] Милутинь краль и себе воспріать супругу первую, д'щи крала Андреа[3] третіаго угарскаго, и роди с нею сына .а҃. Стефана, крала деуанскаго. и по томь престависа супругь первая Милутина крала и воспріать вторую супругу Симониду, дащи Андроника[4] Палеолога, цара греческаго старѣишаго. и роди с нею сина .а҃. Константина, по времену же воспріать Константинь себе супругу, дащи Владислава воеводе херделскаго. По томь сеи Константинь устремиса на цара Михаила[5] Палеолога греческаго. и сеи царь Міаиль, оставивши вѣру греческую и законь и примивши законь римске, во брема папе римскаго Григорїа; и Константин победи Михаила цара. Потомь устремиса Константинь на два велможа, именемь Дрмань и Куделинь братїа. и пребиваху вь держави бранчеевском и побѣди нхь. По том же устремиса на Шишмана крала болгарскогь, и побѣди его, и освои градь Ви-

---

[1] Или је ово погрјешка или се прима у рачун онај Урош, за кога списатељ ове књиге вели, да је био дјед Немањин. То је само по имену, а Милутин је доиста Урош II. краљ.

* Стоји: „происходить."

[2] Ваљда пређашњег краља Уроша.

[3] Андрија III. краљ мађарски владао од 1290—1301. г. Његов предходник (В)Ладислав IV. од 1272—1290.

[4] Андроник II Палеолог рођ. 1258. г. завладао 1282 г. и најприје владао је са својим сином Михаилом до 1295, за тим сам до 1325, а доцније са унуком Андроником III млађим који га затвори у манастир 1328, гдје и умре 1332. год. Млађи је Андроник умрьо 1341. г.

[5] Мијаило XIII., који је пристао на унију с Римом владао је од 1261—1282 год. Папа Григорије X. од 1271—1276. г.

дннь.[1] Таже: втори синь милутина крала: старѣи Стевань деуански краль, приими супругу себе; ime еи Смилца,[2] дащи крала болгарскогь: сеи имениуетса Уроши уетверти.

---

[1] Тада није био краљем Шишман, већ је 1260 г. био краљ Мичо, кога протјера с пријестола некакав Константин 1261 год. Тај Константин био се оженио Драгушом српкињом, кћерком једног великаша српског. Он је најприје био управитељ Видина; за тим од почнерат против Мичо, збаци га, па окрене оружје против Михаила цара грчког, који је пристао на унију с Римом, побиеди га и постане цар бугарски. Овај дакле и јесте вишеспоменути Константин, не син симонидин, већ некакав србин и подручник српскога краља Милутина, што се види из женидбе.... Около 1277. г. Лахан дигне буну противу овога Константина, надбије га, ухвати и погуби. (Крат. Българ. Истор. Конмова. 1861. г. стр. 155—160.) За овога Константина говори се у споменутој историји: „Константинь исиьрко е быль управитель къ Видинъ..... и ѕелъ ѕа жена Драгушиа дъщери на нѣкои си сърбскыа велможа.“ Пред тим се прича како је ратовао с грчким царем, а за тим како се помирио и како се против њега бунили.

[2] По пријеко према овим редовима стоји: „приими дащер крала болгарскогь.“ — За владе Лахана били су му противници: Михаил Палеолог и његово оруђе мичев син Иван. Против Лахана буду позвани татари и у скупу надбију Лахана 1280 г. а постане Иван. Против њега дигне буну Тертер великаш бугарски, царем који је имао за жену сестру другог бугарског великаша Елтимора, владавшег над неколико градова, као самостални господар. Цар грчки помогне Тертеру, па као оруђе грчко постане царем бугарским прогнавши Ивана 1282. г. Када он превари грке на њега они дигну татаре под заповједништвом Ногаја и протјерају Тертера; овога је Тертера дао грцима Милутин, а бугарима за цара Смиљцу постави Но-

Многи крать[1] даваше помощь Андроникъ царю греческомь палеологъ преко мора во Анадолню, супроть турковь погани, и* српскомъ воинству начални воевода бысть Новакь Грбострека. Таже сеи Милутинь краль родитель же Стефана и Костантина, именуется стефань превисоки-македонски; ибо македонїа српска область разумѣется (по) Антонїю Панфинїю[2] историку латинскому тако свидѣтелствующу: книга делни втораа, листь .ѧ.[3] ѡ том бо пишеть. По семь краль Милутинь** зиваетса Урошь четврти приминиу ѿ сеа живни и погребен быст ва место зовомо Банско, во храме светаго первомученика и архїдїакона Стефана. супругь же его Симонида воспринать чинь монешески; дари* же ен Неда, еще кралѣмь милутиномь данна бысть за Михаила — кралю болгарскому, сину же шишманову...[4] Стефань

гај. Овога Смиљце кћер узео је за жену Стефан Дечански и она му је родила Душана.

[2] Т. ј. Милутин.

* Стоји: „иже“ ** Позивается. *** Неда није била кћер грчиње Симониде.

[2] Bonfinius А. историк, рођен у Асколи 1427, г. умро 1502. г. Био је неко вријеме професор књижевности у Риканати. Матија, краљ мађарски дозове га у свој двор, да напише историју мађарску. Он је писао своје дјело латински и довео до 1495 г. Самбук је продужио и издао његово дјело 1568 г. Била је та књига препечатана у Лајпцигу 1771. г.

[3] Т. ј. 9.

[4] Поменутог Смиљцу Ногај збаци доцније и на његово мјесто постави Чјакосу; али се појаве други претензијаши на пријесто као Светослав син Тертера и закраљи се 1296. г. Али и против овога устану: Михаило син Константинов и два смиљцина брата Радослав и Бонслав. У исто доба и Елтимор

же краль деуански, сынь же Милутина брата, ѡслепленъ бисть ѡдь ѡца своегѡ; ѡклевета егѡ мачеха Симонида, кодь ѡца его милутина; и дароване быша ему зенице светымь николаемь. и хвалу богу воздавше, и никому неѡбави дарь, дарованїи ему ѿ Бога, на долгѡ время: нови токїа нови зенице, даже до смерти оца своегѡ Милутина, и по смерти ѡца своегѡ, поставленъ бисть Стефанъ краленъ Сербленъ.[1] Кѣнчаетса ѿ архїепископа Никодима, въ лѣто господнѣ ҂аѣзі: 1317[2] и нареченъ бисть стефан Урошь четвертїи. Тогда ѩви о'чи свое предь всѣмь народомь. По семь брать его Константинь устерми се на Стевана крала: и ту побеждень бысть Константинь одь Стефана и ту Константинь прими конець жизни своеа: меченъ усеченъ

деспот владао је за себе без мало као самостални господар. У опште у историји бугарској није било ни династије ни ти једне државе. Елтимор је владао од Сливна до Јамбола около р. Тунџе. Послије Светослава грци су признавали годину дана за цара бугарскога Тертера II, који када умре, де Сливна завладају грци. Елтимор пређе на њину страну и буде назван „Мизијски деспот.“ Около Трнова звао се царем Бо слав, а у Видину је владао самостални владар Страшимир за чијег је сина Михаила и дао Милутин своју кћер Неду и помогао му да се зацари у Бугарској. У осталом бугарска историја врло је неразмршена, над Бугарском је владало више владалаца. Она је била или под упливом грка или срба.

[1] Насупрот ових редова стоји написано црвенијем мастилом: „.д. краль Немаинѣ.“

[2] Милутин је владао свега 46 година од 1275—1321. г. Најприје владао је са својим братом над подијељеном земљом, а доцније сам. Овдје је погрешно речено да је Милутин умрье 1317. год.

бысть. Стефань же краль деуански, по смрти супруге своє перве, узе супругу вторую, дащи Басарабе воеводе влахозапланинскагѡ. и Басараба воевода дарова дащери своеи и zету Стефану кралю деуанскомь часть держаке своеа, караблашку кралѣво и градь сеи ѡдь текущагѡ дунава до ѡлту и до планинскіа гори. Стефань же краль имѣаше сина Стефана, иже именуета Душань. Поѧть zа сина душана дащерь Іоанна Катакузина цара греческагѡ; име еи Роzанда. И по томь устмено щеи се светыи Николае третицею Стефану кралю деуанскомь и возкѣсти ему ѡ смерти: уготови се, стефане, скоро имаши преити ѿ сеа жизни и предстати предь богомь. И по маломь времену сынь егѡ Стефань душань устреми се на ѡца своегѡ, стефана крала деуанскогь, и уката егѡ подь градомь Петрицемь и посла егѡ свезана, со женою и здетми, во градь Zвечань[1] у заточеніе, идѣже и удавлень бысть ѡдь сына своего Стефана Душана. и погребень бысть во манастиру Деуани, ѿ негѡ созданую. По смерти же егѡ поставлаетса кралемь сынь егѡ Стефань Душань. Вѣнчаеть егѡ кралѣмь Архіепископь Даниль, во дворе рекомом Скерка,[2] в лѣто господнѣ ҂аѿлѕ: 1336: го: именовань бысть Стефань шести краль серскіи, и бысть ѡбладатель в' место оца своегѡ. По томь устремися на Андроника Палеолога цара греческагѡ юнѣишагѡ и ѡсвои

---

[1] Град у Косову код Митровице, на некаком бријегу, сад пуст. Рjеч. Караџ. стр. 204.

[2] Према овим редовима, црнијем мастилом написано: „двор скрена.“

ѿ его подь свою власть: Македонїю, Комаиїю, Акерїа,[1] Серезь, Хоридь.* Трилѣпь,** Костурь, Трихала, Їанина, Аника, Струмица, Хапрнинь, Железаць, Унрилань и многе ине градове воспрнать даже до солунскаго града, въ третїе лѣто кралѣства своего. Царь же Андроникь грецески юнѣиши по многому своему мненїю мирь чуини, со Стефаномь душаномь кралемь сербскимь подь градомь солуномь.[2] в' лѣто господиѣ[4] ҂ѧтмѣ: 1348 Хоринлїи латинскїи[3] историкь свидѣтелствуеть рекшїи: Стефань Душань краль и ѡкладатель Грецеску(е), Бугарску(е), Басаиску(е), землю(е). и потомь на царство вѣнчань бысть во граду Скопїю[5] ѿ Архїепископа Їоани-

---

[1] Срби нијесу освајали земље од бугара, јер су и Бугари (татарског порекла) само освојили били словене Доње Мизије. Словени Македоније и осталих предјела ондашње грчке, нијесу били бугари, већ словени.

* Охридь, Орид. ** Прилип?

[2] Андроник млађи умрио је 1341. г. с тога је морао мир бити године 1339, а не као што писац даље вели: 1348 г. јер је од 1341 г. завладао Іован v. Палеолог, а доцније с њиме и Іован Канакузен до 1347. г.

[3] Овдје је било написано нешто и покварено, па онда наводи годину по латинском историку Хорнилију.

[4] Има Horneck (Ottokar de) историк и пјесма, рођен у замаку Horneck у Штирији 1250 а умрио 1310 г. Написао је „Историју империја свијета" до смрти Фридрика II и „Љетовник сувремених догађаја од 1266—1309. г." Његови манускрипти чувају се у библиотеци бечкој. Овај не може бити списатељ о коме се у тексту говори.

[5] Црвенијем словима.

кіа, иже именованъ бысть первы Патріарь сербскіи, на престолъ Ѡрндъ. Въ томъ же времени Лудовикъ[1] краль первы мађарскіи, устреми се на цара Стефана Душана и в'зиска ѿ его четири дела непотребна велми. Перво, да престанеть Стефанъ на унію; второ, да дасть ему землю сремскую; третіе, да за началника его признавати имать Душанъ. Четверто, да дасть ему у залогу Душанъ сына своего Уроша. Царь же Стеванъ душанъ сербскіи не хота престати ни на едно прошеніе (?) Лудовика крала. Но велика брань по между ихъ бывшіи, во месту зовомо Ломнику и Рудинику. Краль же Лудовикъ угарски возвратися воспять со студомъ; неполучи еже желаше. Пакъ и втори крать понде Лудовикъ краль — устремися на цара Стефана Душана сербскогъ, и ту крепкую брань сотворише между собою; и ту побеждень бысть Лудовикъ ѡдъ цара Стефана, при реци сави (зовомо). По сеи брани царь Стеванъ Душанъ повелѣ бити соборъ, и совокупися во градъ Серезъ.[2] В' тоже время преставися Іоанникіе патрихарь и въ его место поставленъ бысть патріхарь Савва четвертіи. и в' томъ соборѣ изгнани быша епископи гречески изъ ѡбласти сербскіа. и за сее дѣло неугодно патріархъ Калисть цариградски, анатеми предаде сеи саборъ сербски, Стефана Душана и в'сѣ епископе сербске.. И по семъ собору устремися Стеванъ царь

[1] Лудвик I. велики, краљ мађарски, дома анжујског, владао је над мађарском од 1342 до 1382. г.

[2] „По преставленіи..... Іоанникіи Стефанъ царь собра соборъ сербскіи и греческіи у градъ сѣрѣ (Серезъ). Гласн. VI. 42.

Душань на хорвате и побѣды ихь; и паки одь Лудовика крала белиградь ѡсвои. По томь посла свою конску во влахозапланнисву землю к лакоте воеводи, возискавь дащерь егѡ Елену, во супружество сыну своему Урошу, в' лѣто господнѣ ҂ѧтнѳ: 1355, тую и получи радость. По семуже веселїю царь Стефань Душань раздели свою область велможамь сербскимь: а. даде Зарку,[1] великому совѣтнику своему Македонїю, ва строителную ѡбласть; б. другую часть державе свое даде Богдану правоверному мужу, а сось градь в троадскую державу, во строителную державу; .г: третую часть даде Волкашину деспоту и брату его Углѣши, еже ѿ подунавскїа земли; .д: четвертую часть даде Волку Бранковичу, рекомо Браничево, Куванину, со ѡкрестными странами во строителную ѡбласть; е: Петую часть воздаде Николи Великому жупану: Трикалу, Костурь со ѡкрестными странами, во строителную ѡбласть и державу; .ѕ: шестую часть даде Прилепу мужу благовѣрному си: Талаю, Хоридь, Прилепу, со ѡкрестными странами, во строителную ѡбласть и державу. Сей Стефань Душань царь сербски, приимши ѿ сеа жизни во граду романїи и погребень бысть во ѡбители ѿ егѡ созданнаа, храмь светаго Архистратига Михаила, близь града Призрена, при рецѣ Бистрице. По смерти же цара Стефана Душана, поставлень бысть на царство сынь его Урошь млади; лѣть ему .ѩі: 18. вь лѣто господнѣ ҂ѧтнѕ: 1357. Сей именуется пати .в: 5 Урошь; и

[1] Све ријечи, које су крупним словима печатане, написане су црвенијем мастиломь.

имѣвь себѣ супругу Елену, дщіи Лаѡте воеводе влашкогь (влахо-ꙁаплаинискаго). И бисть раꙁделена ѡбласть сербская на :ѕ: честы, Стефаномь душаномь, и кси воеводе имѣюще ѡбласть во своеи ꙁеман. Волкашинь деспоть бысть нѧкѣтникь царю Урошу. и чинися бити супроть царѧ, держивь себе самь краѧемь именова: и ѡбладаше всимь ѡкрестиним странамь. Брата же своегѡ Углѣшу постави деспотомь; и ѡбладаше всею Романіею даже и до Солуна: градь лаверса и проче градове. Кнеꙁь же Гонко ѡбладаше ꙁетскую державу вишшую и нижнюю, босанску, сремску, даже до Котора. Кнеꙁь же Лаꙁарь сербски со Волкомь бранкоючеемь, ꙁетомь своимь содержаше ꙁемлю именуемую краля Стефана сремскагѡ, рекомаго Драгутина, со всеми державами егѡ; еже бисть ѡграничіе: подунавскимь брегомь. Царь же Урошь еще младь сіи лѣтомь ѡсамь надесетимь[1] лишень бисть державе свое и царства. И таковаѧ насиловаціа видѣвши царь Урошь, хотѧ ѿбѣгнути во градь Дубровникь. Краль же Вукашинь сіѧ раꙁумѣвь и в' ловѣ удари ѣзлумкомь во главу Уроша царѧ; и ѡдь сегѡ ударени(а) преставися, и погребень бисть близь града Петрича, во храмѣ пресветыѧ Богородице, вище Иероди(м)лѣ. Мати же его Роꙁанда царица бисть, — дащи Іѡана Кантакуꙁина,[2] царѧ греческагѡ, — по смерти же Стефана Душана царѧ и по смерти сина своегѡ Уроша царѧ, ва великои скорби своеи и плачу неутешному и жалости келіеи. ѡ кто можеть изве-

[1] Урошу је било 30 година а не осамнаест.

[2] Кантакузен вели, да је душанова жена била сестра бугарскога цара Александра, а не као што се овдје вели.

стити? на мѣсто неиже перкее радости, постиже ю велика скорбь и жалость ѿ своего брата роднаго.[1] И по тре(хь) летѣ(хь) примиив ѿ сеа жизни, во ѡбразѣ иноческомь и погребена бисть во ѡбители ѡ неа созданнаа. в' церкои гори, царь Урошь еще в' животе своемь, между многими скорбими своими, воздвиже храмь пресвятїа богородици, рождество еа, вь похвалу. По смерти же его прими Волкашинь всю * ѡбласть царскую и державу именова себе краалемь. Вь лѣто господнѣ ,аѿа: 1371.[2] По томь Лудовикь краль угарски сотвори мирь с владиа воеводомь влахозаплаиниским, со частомь царя Уроша младогь; и запроси Владь воевода помоѣь ѡдь краля угарскогь Лудовика, да му испусти ѿ узилища Статимира князя болгарскога, идѣ же баше заточень: :к: (12) лѣть; во граду Гемлеву, во державе хрватскои бысть; и ѡпрошуень бысть статимирь изь темнице. и по освобожденїю его, призиваеть его влахота воевода влахозаплаински и показуеть ему смерть за уроша зета своего, како га е убїо Волкашинь краль зависти ради; и умолѣнь бисть Статимирь князь влахотомь воеводомь и по томь устремлѣнь бысть на Вукашина краля, со всею силою своею, и по томь с великою силою турецкою, вакупѣ на Волкашина краля и Уг-

---

[1] Ово је збрка, јер мало прије вели, да је Роксанда кћер Кантакузена, а сада вели, да је сестра Вукашинова, но није ни једно ни друго од све прилике.

* Всюхь.

[2] Вукашин се називао краљем још за живота Урошева, дакле одмах по смрти Урошевој, он се објавио да је краљ над свима српскими земљама. 1371. год. погинуо је.

лѣшу деспота, брата егѡ. По томь обои сокупише свое воинство и пондоше полю Косову. И в' то полѣ пріинде кнѧзь Статимиръ и сила турска. Лицемь к' лицу соковупишаса ѡбоа полка на Косову. И ту ѡдь силе волкашинове погибе турске воинске .л̃:[1] нлада и словомь велимь тридесеть нлада. И по томь турци дадошеса бегству, во страну комидїнскую. Сербли же гонаху нхь крепко и натераше турке на реку Марицу; и ту погрезоше многи, аки древни фараонитани; и сербли преидоте Марицу реку, гонать турковь и немилостиво секуще нхь. По томь турци повратишеса и устремишеса на сербле и ѡслободишаса, и ту сотворише брань крепкую, и ту погибоше сербли многи, до десеть тисащь, и по томь сербли дадошеса бегству, и в' рецѣ Марици погрезоше до :5: тисащь, а прочи мечемь падоше; и ту погибе Волкашинь краль и брать егѡ Углѣша деспоть и прочи велможи многи и сербски витезови. Тако нма господь богь воздаде за убиство неправедно, почто убише цара Уроша, господина своегѡ: и ѡни ѡну чашу испише, на марици реци близь черномена; турци нма главе исекоше и све воинство ѿ турака погублено бисть. По томь народь сербски многь побїень и поробленъ ѡдь турковь.[2] Родословїе цареи сербски назначено по лозѣ и племену нема'нскомь до Уроша цара младого. .л̃: Волканъ, сынъ перваго крала Неманѣ, и брать его Стефанъ первовенчани краль и Раско брать нхь, преименованъ бысть иночески: Савва, первиархїепископь серб-

[1] Бројевима стоји написано: „3000.“

[2] Даље иде црвенијем словима написано „родословїе.“

ски. Волкань велики кнѧзь роди Стефана великаго кнѧза. Стефань велики роди Димитріа великаго жупана. Сей Димитріе роди Кратка великаго кнѧза. Кратко роди Миницѹ кнегиню. Кратко же именѹется Югь Богдановн.* Миница же дана бысть во супрѹжество Лаѕарѹ кнѧзѹ сербскомь. Нарицается Лаѕарь имѣемь ѡца своего подреклоуь Грекеладовнуа: богороднаго и великоможнаго болярска степень. ѡцѹ же име беше Приѣць. Єго же приближь бываше любовію, царѹ Стефанѹ Дѹшанѹ, и лицемь и коѕрастомь, ѡбоихь единомлѹнии бѣахѹ;[1] и по любви сердечнои родителя лаѕарева, приими лаѕара себѣ ѵ службѹ, во свои дворь царски и вел'ми ѵгоди царю; и бисть емѹ лаѕарь миль зѣло. И по малоуь времени царь Стефань Дѹшань Лаѕарѹ поклапаеть сродницѹ свою присиѹю во супрѹжество — Миницѹ, дащерь Кратка кнѧза юга. Єще же Лаѕара дарова самоуь кнежевскиуь и дарова емѹ ѕемлю Стефана краля

* Над писменом и стои знак и рекао би да значи иѣ.

[1] Из овога се види како Енгел није знао шта је писао, кад вели, да је Лазар био незаконити син Душанов. Ово се још доказује и овако, врло просто: Ђурђу Смедеревцу било је више од 90 година кад је умрио 1456 г. а то значи да се родио около 1364 год. Њега је родила Лазарева кћер од прике у својој 20-тој години, а то значи да је Лазар имао кћер около 1344 год. Кад је Лазар имао кћер, морао је имати најмање 22 године, а то значи да се кнез Лазар родио около 1322. Душану је било 45 година кад је умрио 1356 год. значи родио се 1311 год. значи Душан је био старији од кнеза Лазара највише около 11 година. Народна пјесма исто овако представља ту ствар, кад је Душан оженио кнеза Лазара. (Нар. Пјес. кн. II. стр. 180—186).

четвертаго, Драгутина. И Лазарь благодарив царю велми и себе присвонив в державу свою. По смерти же Волкашина крала кнезь же Лазарь содержаваше во своеи области Приштину, Ново-брдо и прочая места окрестная. И потомь устреми се в диоклитіанскіи, далматскіи и босански страни, на Николу Холтомана жупана, и на Радиуа Бранковиуа, иже во своихь кнежихь утверждени быхаху, еще о первагоо крала римскаго великаго. Кнезь же Лазарь расипа всю силу ихь и разрушивь, и уже в державу свою и область, и во свою волю привлече их и устрои. И тако (по) божественному промислу кнезь же Лазарь наче устроивати и бити второму царствію сербскому и вся ветхая измени. Повелѣвь убо кнезь Лазарь бити собору и совокупитися всѣмь первоначалнимь, вьсемь во области сербскіа земли. По совокупении в'сѣмь единодушно благопроизволише второ устроеніе царство сербское быти. И поставляется о собора, преподасаиь бити на царство сербское кнезь Лазарь. И по смерти Лудовика (1382) крала угарскогь, устреми се кнезь Лазарь на градь Белиградь, идеже находить Сава река, на дунавскую реку, и оскоп его, и расипа его до основаніа, яко да неимѣють угри возгнѣздитися тамо. Присвоив же себе и Мачву, во границу земли угарсков. Воспріять же всю землю между Савомь рекомь и Дравомь рекомь, со всѣми окрестними подунавскои области, и утвердивь великою крепостію державу сербскую. По томь воспоменувь себе о преучестнѣишагоо лика ермонашаскагоо, бого богоугодни старець, Їсаїи[1] имену-

[1] „Учестнѣишии же старець кѣрь Исаиа злобѣ сеи и т. д.

ємн ревностїю божественною ражжегса, вѣди ѩко вь клатвенѹ анафемѹ в'пали серблн, ѩже бѣ слѹчило се во днн великагѡ царя Стефана Дѹшана, ѩже до сего времене нераздрешена бывѧше. Ѿходить ѵестии старець Їсаїн Їеромонах ко князѹ Лазарѹ. и ѡ клатвн сеи сказѹющіе емѹ нѹвестно, и возвѣстн князѹ, ѵто потребно ко исправленїю. Кнез' же Лазарь преста таковомѹ благомѹ совѣтѹ и таковомѹ дѣлѹ дѹшеполезномь, посилаеть сего Їсаїю Їеромонаха, ѵестнагѡ старца, Саввн патрн(х)арѹ сербскомѹ, повелѣ, да прїидеть ко князѹ. Савва же патрїархь приде кнезѹ Лазарѹ и единодѹшно совѣть сотворише, со всимь синклитомь и саноѵитнмь. пошилають вниѩ именованогь старца вь Константинь градь; еще со шинмь мѹже нѹбране с посланїемь и з'даромь многнмь, вьселенскомь патрїархѹ, кѵрь Филотею, разрѣшително благословенїе испросити, еже воспоминѹти бываемои клетвенои анафемн, ѩко прежде преставлшнмса оцемь нашнмь; по томь и нась по нихь живѹщи, да разрѣшить нась. И тако ѵестии старець и проѵ. по себѣ пѹтѹ емса и прїиде во светѹю Горѹ атонскѹю; и ѡтѹдѹ в'земь со собою преѵестнѣншагѡ прота Ѳеѡфана, светыа гори, и два ѵченика егѡ со собою: Силвестра и Мнфонта и старца ѵестнагѡ Никодима, и ѡтѹдѹ вьлеше вь корабаль и ѿплише вь константиньполь. и прїидоше во Царьградь. Тогда царствѹющїи Їѡань Палеологь и синь егѡ Манѹнль.[1] И ѵвѣдши свѧтѣншїи патрїархь Филотеи пришествїе ѵест-

---

јасно се види оклен је узето ово казивање (Глас. XI. стр. 162., 163. и 164.).

[1] Јован V. и Мануил II. Палеолог од 1356—1391.

магѡ старца Їсаїю Їеромонаха и с пр. и пріать нхь Патріархь с великою честію и весь священнчески соборь. И пріать патріархь посланіе послатое ѿ кнеза Лазара и собора сербскагѡ. И по томь патріархь со царемь Їѡаномь и соборомь, яко духовнаго, тако и мирскагѡ лика сококупившимса и вса елика случиласа бывша, во дни великагѡ цара Стефана Душана Неманића сербскогь и фтораго Їѡаннкїа Архїепископа[1] сербскаго, тогда бывши.*

И* патріархь ѡчита има молитву разрѣшителну: И благословише и простише вса первїа бывшїи и по них живїа, цареи, патриархе, архїепископе, їепископе и весь священнчески и иночески чинь и всѣ православне христїане ѡбоего пола: чсопших и живущих.

Благословеніе пріаша, како ѿ патріарха, тако и ѿ цара и ѿ целогь собора православни' христїань. И не токмо получише само прощеніе, но испросише патріарха бити в'народѣ сербскомь, якоже и прочих патріарсних в'селенски. Еще и рисовули писменными тако чтвердише — бити непоколебимо. Посланике же царске(є) и собора сербскагѡ ѿпущають нхь с великою любовїю и

[1] Ово показује да грци нијесу признали Јаниљија за патријарха, већ га зову „други архијепископ", јер је „први" Јаниљије био архијепископом за владе Уроша, кога кад је прогнао његов син Драгутин Арх. Јаниљије својевољно оде с њиме у прогонство и онамо и умре (Глас. VI. стр. 30. и 31.).

* Вальда пошто су све прегледали... ** Црвенијем словима ово крупно.

ЧЕСТІЮ ПОДОБНОЮ. ЄЩЕ ВОЗДАЮТЬ НИМА ОДЪ СВАТАГО СВОЕГО СОБОРА, РАДИ БОЛШАГО ВЪРОАТІА, ПОШИЛАЮТЬ .Б. СТА МУЖА; СВАЩЕНОНМОЧЕСКАГО ЧИНА: МАФТЕА И МОНСЕА, И ИЖЕ ПРИШЕДШІИ НИМА ВО ОБЛАСТЬ СЕРБСКУЮ, ВО ГРАДЪ ПРИЗРЕНЪ И ПРИЯШЕ ИХ С ВЕЛИКОЮ РАДОСТІЮ.[1] И ПО СЕМЪ БОЖЕСТВЕННУЮ СЛУЖБУ СОВЕРШИВШІИ, ВКУПѢ СО СВЕТЕНШИМЪ ПАТРІАРХОМЪ И СО ВЬСЕМИ СВЕТЫМИ АРХІЕРЕИ СЕРБСКИМИ, РАДИ ПРОЩЕНІА И БЛАГОСЛОВЕНІА, ПРЕЖДНѢЕ КЛЕТВЕННЕЕ АНАФЕМЕ, И БЛАГОСЛОВИВШЕ ВСѢХЪ, БИВШИ ПРЕЖДЕ ЧСОПШІИ И ПО НИХЪ ЖИВИХЪ: СВАЩЕННЧЕСКИ ЧИНЪ И ЇНОЧЕСКИ, И МИРСКИ ОБОЕГО ПОЛА, МУЖЕСКИ И ЖЕНСКІИ. В' ТО ЖЕ ВРЕМА СЛУЧИСА ПРЕСТАВЛЕНІЕ ПАТРІАРХУ САВВИ,[2] И ТУ БИВШИМЪ ПОСЛАННИКОМЪ КОНСТАНТИНОПОЛСКИМЪ, И ПОВЕЛЕНІЕМЪ КНЕЗА ЛАЗАРА БИСТЬ СОБОРЪ СОКОКУПЛЕНЪ, ВСѢМЪ СЕРБСКИМЪ АРХІЕПИСКОПОМЪ, ЕПИСКОПОМЪ, АРХИМАНДРИТОМЪ ЖЕ И ВСЕМЪ СВАЩЕННЧЕСКОМЪ И ИНОЧЕСКОМЪ ЧИНУ, И ВСЕМЪ ВЕЛМОЖАМЪ И САМОВИТИМЪ ВО ПАТРІАРШІЮ ПЕКСКУЮ. И ПО ТОМЪ НОВОПОСТАВЛЕНЪ БЫСТЬ ПАТРІАРХЪ ЄВРЕМЪ ТРЕТИ, А ИМЕНЕМЪ СИКЕМЪ ФТОРИ. И НА СЕИ ХЕРЕТИКІИ БЛАЖЕНЕНШІИ ПАТРІАРХЪ ЄВРЕМЪ В'ЗЕМЪ СВЕТУЮ ЦАРСКУЮ ДІАДИМУ И СВОИМЪ РУКАМА ПОЛОЖИ* НА ГЛАВУ, ВЕЛИКОМЪ КНЕЗУ ЛАЗАРЮ: ПОСТАВЛАЕТЬ И ВЕНЧАЕТЬ ЕГО НА ЦАРСТВО СЕРБСКОЕ, В ЛѢТО ГОСПОДНѢ. ҂АѦОѢ: 1376. ПО СЕМЪ БИСТЬ ЛЮБОВЬ ВЕЛИКА МЕЖДУ ПАТРІАРХОМЪ ФИЛОТЕЕМЪ КОНСТАНТИНОПОЛСКИМЪ И ПАТРІАРХОМЪ ЄВРЕ-

---

[1] Према овим редовима по приљеко стоји: „Зри о Призренѣ граду началном.“

[2] По ѿшествіи же посланникоѣ греческихъ во свои, преставися Савва патріархъ вторыи (Гласн. VI. стр. 42.).

* Додато: „корону“.

мом серскимь, Пекскимь.[1] Тогда и Вукь Бранковићь поставлень бысть деспотомь.[2] По сему собору Лазарь Царь сербски изволи создати ѡбитель Раваницу, на славу божїю; храмь вознесенїе Христово ва державн кнежевства бранчевскагѡ. И Лазарь роди* с Миланцомь .г. сина: Стефана, Волка и Лазара; и дацїерен: е: Марїа, Елена, Деспина, Вукосава, Миница. Марїа пронареченa Ѣндосава, дана бысть за Вука Бранковича. Елена за Николу Палатина** в'землю угарскую. Деспина дана бысть за Шишмана князa болгарскога; по смрти же Шишмана болгарскогь дана бисть Деспина во втори бракь Ѣеорѣїю Бафши, зетскои державн кнезу. Вукосава дана бысть Милошу Ѡбиланѣу, пронареченa Ела.[3] Госпожа Миница по смерти иже во цара-кнеза Лазара, на Косову бивши кровопролитїе велїе ѿ обое вонске: цара

[1] По пријеко према овим редовима стоји: „Зри: поставленїе на царство Лазарь“.

[2] Ово се први пут спомиње.

* „Родивши“ стоји. ** Палатину.

[3] Готово о кћерима кнеза Лазара сваки летовник и историк друкчије говори. Као поуздано можемо казати, да је Марија била удата за Вука Бранковића; Јелена за Ђурђа Балшића, како се види из млетачког архива; трећа је била удата за Николу де-Гара. Једна је била за Сандалом. Њој је било име *Јелена* и звала се и *Јела* (Mon. Ser. Mik. стр. 415.): „Госпоге Елене ..... она је иста — „Госпоги Елла“ —. ред 5. и 7. Наши летописци веле, да је још четврта кћер кнеза Лазара била удата, једни — за Шишмана кнеза бугарског погинувшег 1389 год. а други веле за Милоша Обилића. У тестаменту Јелена Сандаловићевица оставља икону „сестри *Десини*“ и 100 дуката, што показује да је иста Деспина била сиромашног стања.

Лазара и турецкоѓ цара Амурата. По томь бою Милица царица, страха ради турецкоѓ, даде дашерь свою млађу, Миланцу, — тезоименитаа материнмь именомь — даде ю за Амуратова сина Палазита цара турецкоѓ, ради умиреніа державе своеа.*

Бившему бою на Косову. Извещеніе. Устремиса султань Амурать царь турецки на цара Лазара Сербскоѓ. Услишавши ополченіе турецко, царь Лазарь присовокупаеть свое воинство и приходить уко реку** Стримонь на оньполь пріиде со своимь полкомь, близь табора турецкоѓ на Полю Косову. Милошь же Обилану, воевода избрани цара Лазара, во втори же день оставь рано со два витеза: Іваномь и Миланомь Оборинмь[1] воеводамь лазаревимь, и купно .Г. пондоше у таборь турски. Турци же милостиво пріимають нхь. И дондоше шатору цара Мурата. И ту одседе кона Іванъ Косанунићь; и Милошь кона одьседа; и прими кона милошева Иванъ Косанунићь. Милань же воевода изъ пене кона подь собомь расерди и обазреса Милошь на Милана, и рече: „Не труди соколе крила уимь ћешь летити; мало почекаи, са'ћешь улетити". По томь пойде подь шаторь царю. Видевши Мурать Милоша рабрагю витеза возрадоваса велми. Милошь же последоваше обичаю турскомь и поклонися Мурату; денствоваше, руку цареву целовати хота. Велики же везирь рече цару: „Недан руке

* Даље иде црвенијем словима: „Бившему бою на Косову. Извещеніе". ** Замрљано, па написано: „Стримонь". (Струма или Кара-су) извире у Балкану (Hemus) и текући на југ, утиче у егејско море.

[1] Стоји: „обиринмь".

любити кахрину, но подаи ногу любити". Царь же ногу пружи и рече: „Полюби Милошу, многи ћу ти дарь дати!" Милошь уже цара за ногу и рече: „свакє самь власти богать кодь нашегь цара Лазара, него ћу днесь примити на дарь твои животь". И потерже ножь и распори цара до перси, и стаде му ногомь на герло, и саблю цареву уже и великога везира погуби, и све лале и везире исече ако цара подь шаторомь. И три крати доскочи до коня свогь, и на коня скочи, и у уженѣне се неодапре; и кадь турци видише о'ола витеза, страхь нхь обузе. И у таборь турски ударише у бои, и предь нима се незнаваше конь и юнакь: на едногь заманваше, по два и по три земли обараше. И хотеаше Милошь изити изь конске турске, како віјарь ветарь, али услишаше глась одь шатора царева: „Тужни турци! манитє, неможе се соко безь мреже уватити. Мећите предь нега саблѣ голе и штитове, еда би се набоо конь или юнакь!" И с' овнмь начинномь нападоше множество турковь; и конь се набоде подь Милошемь. И ту Милоша уватише турци и свезаше и цару га одьведоше подь шаторь, и рекоше: Ево ти унѣару,[1] патриша, Милоша кревника, и заповеди намь, коомь ћемо га смертїю уморити. И рече Мурат: „Оставите га саде жива.... Ви сви мои везири и беруницїи и делїе, берзо се справите и ударите на таборь кнеза Лазара, да виднмь за живота тко ће добити." И тако берзо се справи сва сила турска и удари на таборь кнеза Лазара: и обседе около таборь сербски. И кадь то видоше сербліи, викнуше

[1] Т. j. Кончару, jер се Мурат тако звао.

сви єдинмь гласомь и рекоше: „Ѡкде нема три воєводе Лазареве: Милоша Хобилића, Ивана Косанчића и Милана Топлицанина, — ѡна три неверника издадоше нась и турке подигоше на нась. И тако се ударише силно две конске и крокопролитіе бисть велїе тако же и слѣдь познаватыса коньма; И на семь бою погибоше многи рабри витезови Лазареви и ѡтедахѹ отети полѣ косово и конскѹ свою ѡбрадовати да их неиздао Вукь Бранковићь со седамь нада рабри витезова. И ту(рци) Лазара цара ухватише с неколико његови властитель и доведоше царю Амурату подь шаторь и рекоше турцы: „Чнѣарѹ патриша! ево ти жива кнеза Лазара! Наша е конска добила; прими га у дарь безь мита.“ И ту кнезь Лазарь прими мечнѹю смерть; тон чась и Милошь посечень бисть подь шаторомь царевнмь.

По смерти же кнеза и цара Лазара[1] ѡбласть сербска на две части раздеиса: Єдинѹ часть держаше кнегина Милица со синомь своимь Стефаномь и Волком и Лазаромь.[2] Другую част держаше Вукь Бранковићь деспоть, зеть Лазара цара. Вукь же роди с' Видосавомь .г҃. сина: Геѡргїа, Григорїа и Лазара. Сїи синови Вука Бранковича биша вь помощь Мусіи царю султанѹ турецкомь. — Синови же цира Лазара: Стефань деспоть. Братїаже Волкь и Лазарь скупа ѿвергошеса со своимь нећакомь Лазаромь Бранковичемь воевати с Мусїею султаномь, кои и(х) преваромь ѡбезглави нихь: султань Лазара Бранковича и Волка сына цара Лазара, у Пловдину гра-

[1] Црвенијем словима написане су.

[2] У једном опису косовске битке називље се овај Лазар „Добровоје.“

ду; и еще непосѣчени биша и тайно свѧщенника православна к' себе приꙁиваюгь и ꙁакгевають причаститиса тѣлому и кровїю господа нашего Їисуса Христа; и немощно беше приметн има свѧтую тайну; но во место тѣхь шболку има раꙁделаеть и подаеть, во има свѧтагѡ причѧщенїа и потому посѣчени быша. [1] Ꙋслышавши сїа Геѡргїе Бранковићь ѡ смерти братїи егѡ и в' то время и самь беше са султаному Мусїѡму ꙋ табору. И в' то время Мусїа ѡбседе (в') романїю градь ꙁовоми Лаугентинь. Геѡргїе Бранковичь показа себе с конистком своим; егда наступивши турци на градь восхитити егѡ хотѧще, тогда Геѡргїе Бранковићь ѿступи ѡдь турковь со своими вон и вь некое мѣсто потаено скрився ѿ турковь: жиꙁань свою сохрани и конистко свое, скупа с народому православнимь иꙁбеже ѿ рукь агарански(х). И сїа ради вини Геѡргїе Бранковићь сотвори мирь со ꙋгѧкому сконьмь Стефаному деспотому Лаꙁаревичему, и вь едину любовь жиꙁань свою проводили суть; Геѡргїе ꙋ в'сему повиновашеса Стефану деспоту, аки оцу своему. Потому Стефань деспоть Лаꙁаревићь имѣль бои многи крать, со султаному мусїѡму, турецкимь царему и ѡвогда побеждаше Стефань мусїю, ѡвогда же Мусїа побеждаше Стефана. В' тоже время соꙁда Стефань деспоть манастирь Манасїю, ꙁовома Ресава река, храмь сошествїа светаго духа. Последи же Стефань деспоть Лаꙁаревићь приꙁиваеть к' себѣ своего сестричища, нećака, Геѡргїа Бранковића и пре-

[1] У Památky Drevniho pisemnictvi jihostovanův. Par. J. Šafarik v Praze 1851. „Сказаніе о сръбскыихъ господахъ стр. 62. прича се то исто.

поручуєть ему царство сербско и скиптру и поставляєть єгѡ деспотомь. Стефань же болань бисть ногама, — именуєтса болѣзань апоплєхїєю и ѡть сеа болєзни престаниса Стефань; царствова же по Лазару царю 39 лѣть;[1] погребень* бисть Стефань во ѡбители Манасїи, ѿ єгѡ созданная. По семь Геѡргїє Вука Бранковича сынь ѿходить во престолни градь Сребрени белопол'ски и ту поставляєтса деспотомь 1427. В' тоже время царствоваше вь Константинуу граду Їѡань четверти Полеологь[2] гречески царь. Сестра же Єрина єму беше, єаже дана баше Геѡргїю Бранковичу ва супружество. И Геѡргїє деспоть роди со Єриномь .г҃. сына: Григорїа, Стефана, Лазара и две дащери: Катарина и Марїа. Єрина же приведена бысть изь Дубровника за Геѡргїа Бранковича, соизволенїємь и трудом Стефана Лазаревича. Посемь Геѡргїє деспоть по некоему времену мирь сотвори со султаномь Муратомь.[3] В' то время устреми се краль угарски на Геѡргїа деспота.[4] Видѣвшїи Геѡргїє яко ѿ едине стране турци, ѡдь друге же угри, восхитити хотаху Геѡргїю всю державу.. По томь изволи Геѡргїє держатиса со угри*; и Геѡргїє ѿходить

---

[1] Т. ј. умрьо је 1427.

* Стојн — „погребинь."

[2] У Цариграду је царовао Јован VIII. Палеолог од 1425 до 1448, а од 1448 до 1453 Константин XII. — Драгош Палеолог. Іован IV пак био је цар Трапезунтски и владао је до 1448 год. и није Палеолог, него Комнен.

[3] Мијаило из Острвице вели: Кад су били у пријатељству (Ђурђе и Мурат, кад је Ђурађ завладао Србијом). Гласн. XVIII ст. 89.

[4] 1432 г. вели летовник: „ходи царь моурать на оугре подь Кратово." Рам. III. стр. 77.

кралю Жигмунду угарскому и цесару римскому и обещаше Георгію мирное пребиваніе у своеи державы, и дарують ему градъ Келиградъ на усѣ Савы реки и дунавскои реки: Георгію пребивати здѣ. Паки Жигмунд краль поклони Георгію деспоту землю и кашеле; градъ Сланкаменъ, во предѣлу сремскомъ, украю Дунава, подъ високинъ брегомъ дунавскимъ; потомъ Кеуен, во предѣлу баукомъ: Келпу, Вилагошъ, Токан, Мукуъ; у сеунскои страни, Шарвнза реке, граниче будимске и проуее градове во предѣлу сему, тако: Рекцъ, Сакмаръ, Бесерминъ, Доброценъ, Тюръ, Аршанъ, високи верхъ, и у граду Будиму палате велике кралѣвске; пребываніе ту возмогаше быти Георгію деспоту Бонфинію историку тако свидѣтелствующе; Готовредъ[1] — и кромень во своеи арондологіи; пишеть по томъ Георгіе деспоть даде дацієръ свою старѣю Каталину во супружество Ургилу, грову цирскому; вторую дацієръ Марію даде Мурату султану и пославъ с Маріюмъ сына своего среднѣго Стефана. Потомъ Мурать султанъ воздвиже гоненіе на Георгіе деспота, таста своего. Видѣвши же деспоть многу силу турецку, градъ Смедерево утвердивъ и в' немъ оставляеть сына своего, Гергура князя; самъ же отходить Георгіе кралю угарскомъ просити помощь: лѣто господнѣ ҂аѹли: 1438. мисля же деспоть ускорити с помощію къ Смедереву; предвари же его сила турецкая и султанъ Мурать: в'зе Сме-

[1] 1434 г. Апр. 20 оудаде деспоть Гюрьгь дьщерь свою Кантакоузину за орлиха. Онам. 77.

[1] Управо му је име Абелон; умро је 1646 г. а његова су дјела издана под именом Готорида у Франке. 1662. г. у 21 тому.

дерево славно со ѡкрестними мести и ѕаробн Гергура, сина Геѡргіа деспота. Потомь деспоть Георгіе пребеже со Єрином супругомь своѡмь,* со синомь своимь млаѧнимь** Лаѕаромь кралю угарскомь, во градь Ѕагребь, дарованн емѹ ѿ егѡ; и отѹдѹ ѿходить Геѡргіе деспоть во градь Барь старн. Сѹтань же Мѹрать услишавь бегство Георгіево и тайно воѕискавь ѿ начальниковь града Бара. Георгіе уведе лѹкавство барское и ѡтѹдѹ преселяетса во место Будно; но и тамо Черноевићемь неверимь и ластивимь преданіемь ѕаседе у Кансуре вь локитву. Геѡргіе уразуме лѹкавство егѡ и ѡбратиса нинмь пѹтемь и ѡтиде во градь Дубровникь, и ѡднесе собомь множественное ѕлато и многоценно каменіе и царске митре и ѡкрѹте и проу. царска ѡдеаніа и скиптре — петь крать по сто тисящь миліѹна ѕлата[1] и во дѹбровнинуеском сокровищѹ поставляеть; искуси се ѿ мѹдри латинь, како ће богатство царен сербски ѡставити у ніѡвон власти. Ѡ томь же сказуеть Конфиніе ѡрбино латински историк. По сихь же Мѹрать тѹрецки царь пошилать писаніа у Дубровникь, дѹжду латинскомь, да Геѡргіа деспота подадѹть мѹратѹ. Н вѣдев' же деспоть локитство нхь и ѿ них' избеже со едиными супругою своєю и сь Лаѕаромь сыномь егѡ и со всѣми своими конистви, еже біахѹ со ш нимь сербски витеѕови и ѡдоше кралю

* Према овим редовима стоји по пријеко написано: „ѡ Ѕагребѹ.“ ** Најмлађим. О овом освојењу Смедерева говори М. из Остр. на стр. 90 Гласн. XVIII.

[1] Негледајући што је овдје сума и сувише увећана, опет је Ђурђе доиста грдно благо дао на сахрану дубровничанима. Вид. Mon. Ser, Mik. стр. 406, 407, 408. То је било 1441. год.

угарскомь Владиславу, во градь Будимь, и великою честїю ѡдь крала примлѣни быше, в' лѣто господнѣ ,аѯмд: 1444. По томь, по многомь моленїю георгїеву ко кралю Владиславу, да му дасть краль помощь на турковь, и Георгїю ѡбеща краль помощь дати. И вь-скорѣ краль собокупи воинство; такожде и Ѵлїдань воевода ерделски и кардинал папинь посланикь восташе вькупѣ на турковь сь великою силою у помощь Георгїю деспоту, и со своимь полкомь дондоше полю и граду Совїи; Турски же вои невѣдѣще; и потомь нападоше на турке и велми турке побеждають и трндесеть тисящь турковь мечемь падоша, а четири тисяще уватише живе.[1] Видѣши Мурать султань погибель вои(ске) свое и вопроси мирь. Тада Владиславь краль и Георгїе деспоть возискують ѡдь Мурата синове свое: Стефана и Гергура ѿ узнаништа; еще да дасть Мурать Георгїю Бранковичу Смедерево престолни градь со ѡкрестними местами и с' меѣами; градь Голубацъ, Зернава, Крушевацъ, Кокинь, Северинь, Моко-бердо, Сребреникь, Ѡстровацъ, Сврнинь, Козникь, Копрїхань, Прокопь, Ласковь зелени градь. Сїе градове и землю сербскую возврати Мурать султань Георгїю деспоту. Его же вопроси, еще поврати ему

[1] Рат. Шаф. стр. 77: „1443 г. воска деспоть и краль Владиславь и шиькоуль до златици иосм. 3. изкеде деспоть крали Владислава на Златицоу и шиькоула.... Тоже лѣто разби деспоть и шикоуль Хадомь пашоу оу Коуновици..... прими деспоть срьблє и оулезе у Смѣдерево акгоус. 22.... 1444 г. Вьзврати царь моурать деспотоу Гюрьгю Смѣдерево и ново брьдо и всю срьбскоу землю.“ О томе у Мијаила из Острвице од стр. 91—96. Глас. кн. XVIII. само се ставља 1441. г.

синове: Стефана и Гергура; ѹбо Мѹрать беше ѡслепіѡ Стефана и лишенагѡ ѕенница своих возврати Геѡргію. По томь миръ ѹтвердише са Мѹратомь в' лѣто господнѣ ҂а҃ѹ҃м҃е: 1445. По сотвореномѹ же миръ с тѹрци и по погибели Владислава краля ѹгарскогь, потомь Ѩнко воевода херделски превароль поче воевати на тѹрке и ѡдь Геѡргіа деспота возискѹеть помощь. Геѡргію же нѹждно бише преступити миръ, его же с Мѹратомь ѹтвердили есѹ; деспоть же никако же невозможе дати помощь. Ѹслышавшіи сіа Ѩнко воевода херделски и ѿписа Геѡргію деспотѹ: Ако аще победимь тѹрке, Геѡргію ѡдьсечемь главѹ, своѡмь десницоль.[1] По томь побеждень бисть Ѩнко воевода ѡдь тѹрковь и бегствѹ дадеса с'своими кои; и восхищень бысть Ѩнко ѿ некихь ва местѹ Кладовѹ и ѡдьнешень ѹ градь Смедерево и предадоше егѡ Геѡргію. Деспоть же его содержа код себе во местѹ потаенѹ ѡдь тѹрковь многѡ дней и поутень бысть ѿ Геѡргіа, и вазискавь Геѡргіе ѿ Ѩнка воеводе: сина егѡва ѹ залогѹ, именемь Владислава и Ѩнко предаде сина своегѡ Владислава Геѡргію деспотѹ ѹ залогѹ вь место себе. И по томь Геѡргіе ѿпусти Ѩнка во своаси; последнже многа зла сотвори Ѩнко Геѡргію деспотѹ. По семь Ѩнко и Геѡргіе имѣвши между собою любовь великѹю, ѹрезь патріарха константинополскаго моленіемь и ѹмиреніемь нхь. В'то время ѡсвоили бахѹ агарани Константинь градь, ѡдь царя Греческогь в'лѣто госпо-

[1] Мијаило из Острв. вели да је Јанко рекао: „Ако мени помогне мили Бог одржати побіеду над поганицима, наћи ћу вас у Смедереву.“ Онам. стр. 106.

днѣ ,авнг: 1453.[1] И ѡтуду исманатани ѡполучишаса на землю и державу сербскую. И первее в'зеше турци Мисїю; и взеше сребрне банѣ, зовомо мандане, и Новобердо, и градове поредь реке Ситнице: Призрень столь цареи сербски'; Бихорь и прочаа места. Геѡргїе деспоть видевшїи нападенїе турецкое на сербскую землю ѿходить Геѡргїе кралю угарскому просити помощь ѿ егѡ. Владиславь же краль ѡбеща дати ему помощь, ѡбаче понуждаеть Геѡргїа деспота, да прими законь римски. Геѡргїе ѿвеща кралю: „Ꙗко азь живимь у вѣри благочестивои лѣть 90. и прежде бивши мои прародители во закону и вѣри благочестивои. Сей же законь воспрїа ѿ младости моеа в'сердцѣ моемь и вь души моеи утверждено есть. Ти же мисляши бити мнѣ разума младенческогь. Азь убо аще буду лишень ѡбласти моеа и ѡтечества, еще и вѣка сегѡ малобременнагѡ, не хощу ѡставити вѣру ѡтеческую и законь благочестивои“. Тогѡ ради узрока не получи Геѡргїе деспоть помощу ѡдь краала угарскогь, но возвратиса во спать в'сербскую землю. Ѡ томь же гласить историкь ѡрбинулански, сице пишеть: Бившїи убо Михаиль Силагїи начаалникь во Граду Белграду со братомь своимь Владиславомь и з Геѡргїемь деспотомь путьшествующи* (ѡдь Будима) на колесницах, и дондоше близь границе деспотске; и хоташе Михаиль Силагїи пресвонти маста нѣкаа ѿ Геѡргїа у нихову збору. Деспоть же сїа увѣдевши честь конистка сво-

[1] У пријеко с обе стране стоји написано: Зри ѡсконше агарини Цариградь 1453. лѣто“ и: „зри: ѡ Цариграду 1453.“

* Додато дручијим мастилом: „ѡдь Будима.“

его ѿславь и покелѣвь воинствꙋ: Сеи два брата, Михаила Силагїю и Владислава, изъ Белграда пренести, или живе или мертве, пренести емꙋ. И Михаиль Силагїе разꙋмевь ѡ воинствꙋ послани, избегаеть на коню ѿ рꙋкь ихь. Брата же его Владислава въ колесницѣхь смерти предають. По томь Силагїе устремися на Георгїа хота ѡсветити брата своегѡ Владислава ꙋбиство; предстояше при пꙋтꙋ на заседи при брегови дꙋнавски ꙋхитити Георгїа и невозможе; но мирно прїиде Георгїе ѡдь пꙋта бꙋдимскогь во градь Кꙋпиново, близь реке Дꙋнава.* По томь Михаиль Силагїи ꙋведевь пришествїе его и устремися на Георгїа деспота с великою силою и воинствомь ратнимь, киезапꙋ нападаеть на Георгїа деспота ва Кꙋпиновꙋ. Георгїе же имѣвь при себѣ мало воинства, и тꙋ междꙋ собою сотворише брань крепкꙋю; и тꙋ Михаиль победи деспота,[1] и ꙋрани его: ѡдьсече деспотꙋ два перста ꙋ рꙋке десне, и ꙋхити Михаиль Георгїа и ѡдьведе его во Белградь и метꙋ его во ꙋзилище. По семь Георгїе деспоть искꙋпи себе ѿ ꙋзилища многою ценою. И ѿпꙋщень бисть деспоть во своаси, и прїиде во градь Смедерево, во свои престоль, ѿ его создань. И поболевь много ѿ ране рꙋнее и ѿ того престависа 1457. во градꙋ Смедеревꙋ, и тамо бисть погребень, содержаваше скиптрꙋ и владѣнїе деспотское лѣть 29. По смерти же его ѡстави три сына своа: Стефана,Ergꙋра и Лазара со Ерниною деспотовїцею. Стефань, синь Георгїевь

* Погрјешно стоји: „близь реке Саве.“

[1] Срп. Нар. Пјесм. В. С. Караџић кн. II. № 81. стр. 481. Капца вели: „Уби мене Мађар из пенада.“

старѣи, приими ѡбласть деспотскую, себе приспонивъ; и минувши два лѣта Стефанъ пострада ѿ свои сродни братіе завистію за власть деспотскую и ѿслаше его во узилише, и бисть заточенъ Стефанъ, во страни далматинскои. И паки Стефанъ свобожденъ бисть ѿ узилища. И видѣвши толику злобу ѿ свое братіе ѡтиде на державу діѡклитіанску: лѣто господне ҂аѹнѯ: 1459. Тогда божіимъ попущеніемъ, видѣвши божіе око завистъ братскую и воздвиже богъ цара Мехмета турецкогъ на сербле, и ѡсвои Мехметъ Смедерево градъ. И ту Лазара Бранковича супругу Елену уватн и ѿпусти ю царь со всимъ имѣніемъ въ землю угарскую. Гергур же князь Бранковићъ, синъ же втори Геѡргіа деспота, видѣвши таковое лишеніе своегѡ ѡтечества и державе, ѡставлаетъ миръ и ѡтиде во святую Гору и бисть монахъ, пренименованъ Германъ монах, во манастиру Хиаендару; тамо и пріими конецъ живни своеа, имѣа сына Вука деспота. Стефанъ же Бранковићъ, сынъ же старѣи Геѡргіа деспота, тогда бисть во держави диѡклитианскои, и уразуме за свое ѡтечество изгубаено — турци ѡбладають — и велми ѡскорби се. И тамо уже супругу себе Ангелину, дашерь князя харванитінскагѡ, и ѡтуду Стефанъ ѡтиде въ державу италінскую, и тамо воспріатъ конецъ живни своеа; лѣтъ ему бысть ѿ рожденіа .нѕ: 56. и тамо погребенъ бисть въ церкви ѿ егѡ созданнаа.* И по некоему времену мощи егѡ принесоше скетее въ землю сремскую, трудомъ супруге

* Стеван Бранковић пред смрт написао је писмо дубровчанима около 1476. г. у коме им препоручује дјецу и жену и вели између осталог...;;; ни на чим не сьм имал у моме богом

егѡ Ангелиномь и синомь егѡ: Геѡргїа, Їѡанна; лѣто господнѣ ҂аѹ҃ξа҃: 1468. И по томь Сербли лишени биша ѕемлѣ своеа и ѡтечества... Стефань же и Гергѹрь, синови Геѡргїа деспота, ѡба ѡслеплена биша царемь Амѹратомь тѹрскимь вторымь. Тогда ѿ насилїа тѹрецкогь видѣвши сербли себе ѡставши безглавни и лишени своегѡ ѡтечества, прендоше Саву реку и вселишеса ѹ Сремь. Тамо же и тѣло Стефана деспота принесено бысть, во градь Купиново. По старом же времену именѹется Сремь: Держава Крала Драгѹтина Сербскагѡ Неманнѣа; и бысть емѹ место престолно Добрица и Солинѹкь градь. По свидѣтелству новоѹстановленагѡ правила и Ѹстїнїана* .цара, ѿ еще пришествїемь Атила** вожда и начаалника ѹгровь. Илирическо место престолно бивше держава сремска, иже и свидѣтелствѹеть Касїѡдорь,[1] книга третаа, епистолїа .К҃Ѳ: (23) и Панонїею сремскою наѕиваеть. Єдина часть сербовь преселишеса ѹ Сремь; а дрѹгаа часть сербовь преселившихса преко реке дѹнанскее и реке Морища и в'селившихса вь ѕемлю Їѡаннополску державу. Їѡан' же бысть пред-

---

домь ѹнинити тестементь, ни ѕлата, ни сребра ни покѹпна, що бих ѡставила Агелине ѕ деѹницам.... Mon. Mik. стр. 518. Зар је имао новаца да гради цркву?

* Цар Јустинијан родом славенин владао је од 528—565.

** Атила цар Хунски (бич божиј) завладао над Хунима 441. имао престолницу у Панонији 451. год. удари на зап. империју двапут. Умрьо у Панонији 453. год.

[1] Касиодор (рођ. 480, умр. 575 г.) био је најпре у служби Одоакра, доцније министар Теодорика великог; за тим је отишао у манастир, гдје и умрьо оставивши послије себе много написаних дјела, а у том броју и Хронику (лѣтовник) доведен 519. г.

водитель народу славяно-сербскому. По семь именовано бысть Іоаннополіа. По води же Тамишу именуется Тамишварь градь. Тогю времене бысть преселеніе серблем во Угарскую землю. По томь Сербли не восхотѣша быти без своегю вожда и начаяника, но поставише князя Вука Бранковича, сына же Гергурева, а унука Георгіа деспота. Еще из'браша два начаяника. Сродници же быша Вуку Бранковичу сремскомь присни Павель Бранковичь поставляется князомь, Димитріе Якшичь позивается, иже бысть зеть Георгію деспоту и Лазару сыну егю, и любовь имѣаху великую между собою. Они же велми угождаху кралю угарскомь Матіашу, мужественомь воинственнимь. По семь Павель князь донде во старость глубокую и во болѣзан в'паде грозу и преставися, и погребень бысть во граду Темишвару. Во место же егю поставляется Іоаннь поліа, вь Тамишварь градь. Сродникь же егю Іосифь, иже рабростію и мужествомь подобень бысть оцу своему Павеу старомь, лѣто господне ҂аѳѣ: 1505. — По смерти же Стефана деспота Бранковича слепагю осташе сынови егю два: Георгіе, Іоаннь. Георгіе же возлюби житіе иноческо. Еще браку несочетану именовань Маѕимь Іеромонах. Брать же егю Іоаннь — млаѣи оста вь наслѣдію отечеству своемь; и поставляется князомь, имѣвь супругу Елену, преименовата Лена, дацри Стефана Якшиѣа анежеа. Маѕимь же Іеромонах Бранковичь, по представленію матере своеа Ангелине деспотовице и по смерти брата своегю Іоанна кнеза ѿверзаеть и ѿсипаеть гробнице нма, и обрете телеса нетленна и благоуханна. И

вьземше кѹпно их с мощі'ми ѿца своегѡ Стефана деспота слепагѡ ѡдь града Кѹпинова и пренесе вь землю влахозапланнинскѹю. И по томь ѿходить Маѯимь Іеромонах кь воеводи Радѹлѹ запланнинскомь, бивши сынь Іѡанна монаха, прежде бывши воевода запланнинскои земли(?). Маѯима же Іеромонаха любезно прими воевода Радѹль благоѡбразно егѡ. Послѣди же поставлаеть Маѯима Іеромонаха Епископомь. По малѹже времени поставлаеть егѡ Архіепископомь земли Влахозапланнинскои. По семь во краткомь времени воздвиже діаволь, сѣатель злоби и пагѹби дѹши человѣческіа, возьсеа в'сердце воеводи Радѹлѹ злобѹ и гординю враждовати[1] на воеводѹ Богдана молдовскагѡ. По семь Маѯимь архіепископь преклони их и смири и в'веде их в'любовь и во утвержденіе смирителное, не ратовати дрѹгь на дрѹга никогда; утверди их и любовь вькорени помеждѹ их. По семь во краткомь времени Радѹль воевода в'падаеть вь недѹгь, и ѿ сее болѣзни умираеть; и по емѹ поставлаетса Михаиль воевода злоумни. Онь бо посилаеть Маѯима митрополита во кралю угарскомѹ Владиславѹ, умиренія ради, междѹ има разрѹшити злобѹ. И Маѯимь архіепископь приде кралю угарскомь, и умоли крала и ѡбрати егѡ вь любовь и мирь имѣти по междѹ собою, с Михаиломь воеводомь, и утверди мирь по междѹ има нерѹшими. И ѡтѹдѹ даде се пѹтѹ Маѯимь архіепископь, во свое ѡтечество посетити егѡ, во Сремь пріиде; во свое место престолно и

[1] Даље било написано па превучено другом руком: „на Маѯима архіепископа сербскагѡ; и по себе имѣвши враждѹ воевода Радѹль к воеводе.“ — а даље иде као горе.

своихъ сродниихъ; приимше его съ радостію велїею и умолише его да приидеть во свою державу, „понеже остахомъ сирїи и безъ своеѣ вожда и пастира, и подъ чуждую власть подпадохомъ.“ И слезе многе излїаше пред нимъ и великимъ плачемъ и склоненїемъ умолише его, да принесеть мощи ихъ ѿ земле запланинске: своихъ родителеи и своего брата Їоанна мощи, бившаго деспота последнѣеѣ. И по сему моленїю вопроси ѿ своихъ статовъ Стефана Якшића и сына его Марка да дадуть Махиму архїепископу место Крушедоль со окрестними меѣами. И поклони ему место Крушедоль. По томъ Махимъ архїепископъ на семъ месту воздвиже обитель святую Крушедоль, храмъ святыа Богородици. И по семъ времену низвержень бываеть Михаиль воевода запланински каравлашки, ерделски и поставлаетса во место его Нагое воевода. И сеи воевода многимъ посланїемъ и моленїемъ призиваеть Махима архїепископа, да приидеть во свою архїепископїю, зовомо запланинску. По сему же моленїю Махимъ митрополитъ тамо ѿходить. И егда приде, тогдь поучень бысть велми ѿ воеводе и ѿ боларъ. По семъ Махимъ архїепископъ поклони синовицу, свою анеѯїю, воеводи Нагою во супружество. И по семъ Махимъ митрополитъ испроси код воеводе возвратитиса во Сремъ, во свое отечество; и ѿпущень бисть ѿ зета своего воеводе Нагоа, со многимъ богатствомъ и дарованїемъ многимъ. И принесе са собою мощи родителевъ своихъ — Стефана деспота слепогѣ и Ангелине деспотовице и брата его Їоанна деспота мощи въ землю Сремъ, и положи их во монастирь Крушедоль ѿ его созданную; и обо-

гати ю сел'ма и дохотки многими и украси ю велми. И в'сен обители поживи нѣкое время кратко, ва посте и бдении и молитвами, и поуи о господѣ. И многь плачь бисть серблемь, понеже осташе безь своеь пастира и вожда; и на нѣмь се оконча племе деспота сербски и свою власть и господство погубише и чуждои власти осташе у порабощенію и до днесь тако же прежде інзрахнатани по Иосифу прекрасномь осташе у Египту у порабощенію тешкомь: тако и ми последни, по божію произволенію и милости[1] дондеже обратитса одь свое срости и избавить родь христиански ѿ порабощенія лютаго и немилостиваго, чуждее державе и царства.

Но смерти же Маѯима архіепископа, по времену краткомь одгребоше раку, и обрѣтоше тѣло цѣло и благоуханно и свято. Вьземше и положише вь рацѣ многоценон, скупа со оцемь его. Мати же его Ангелина[2] положена во другую раку, скупа со синомь своимь Іоанномь млаѣнмь. И положише во светои обители ѿшуюю страною. Разумеваемо баше историко-писменію, да есу поуивала телеса целокупна и благоухана лѣть .рξѕ. во светои обители Крушедолу, во храму Благовѣщенія пресветіа Богородици. По томь по многи летѣ и ратови многи бивши, между царемь турецкимь и римскимь. Пріиде[3] рать вараднински. Егда приде везирь турецки с великою силою да освонть Вараднинь градь, на дунанскои реци, во предѣлу сремскомь, лѣто господнѣ .ѕаѱѕі. 1716.

[1] Другом руком додато: „дондеже.“

[2] То је св. Мајка Анђелија.

[3] Црвенијем словима.

месеца Їулїа 25. сего дне разби немаць турчина подь Карадниомь, принць Євгенїе, и многа богатства предоби одь табора турскогь. Тогда и везирь погибе. Турци га убише на Сави.

Тогда[1] агарани проклети в'земше свѣтаа телеса светих* деспотовь, и предь манастиромь Крушедоломь, сосекоше нихь на уди.. Нѣци же одь турковь у себе сокривають чести одь светихь мощеи и со собою донесоше. Тогда бивши единь добри стараць монах, сокровень страха турецкогь. Егда турци отидоше изь манастира: тогда сеи стараць ускори, искупи изоставшихь чести о мощеи светих и воздвиже на црковь подь покровь манастирски. По томь же стараць вьскоре убѣжа. По маломь же часу паки турци прїидоше и весь манастирь пленише; храмь же огню предадоше. И изгори манастирь весь, его же и до днесь познавается на стенахь. И тамо на церкви згореше светаа телеса, иже изоставши о турковь и сокровена бѣаху, подь покровь црковни, згоревши и вь пепель биша. Сеи же агаранинь, иже рукою своею преда храмь огню, абїе возбесисе, и падь на землю испусти душу свою окаанную, и предаде дїаволу во вѣчную муку. Свети же прїаше о бога вѣнець мученически. Сеи же агарани мечемь падоше подь Карадниомь. Во скорѣ прїимеше омаще-нїе о бога; и многа трупна агаранска осташа на земли лежащи; други же дадоше себе бегству, никимь же гоними, и испод Земуна на сави реки Белграда ума-

[1] Исто.

* „Светыи" — стоји написано.

ло се нисъ истопиан ѹ Сáки ѿ страха. И тъ между собою ѹбише безнра своѓь.

До зде конець сеи исторіи цареи сербски и племенъ и лозн, и подрекаъ, ѿ къда се беше повела и ѡконча се.

Сею исторію сербски цареи ѡбретохь коль преѹестнѣишагѡ господина оца архимандрита кнрь Константина;[1] постриженикь ѡбители царскіа Студеници, идѣже почитають мощи светаго Стефана краля первовенчаннагѡ, иноѹески Симеѡнь монахь.

И преписа 28 Септемврія 1764. во монастирь Вердникъ ва подкрилїи Врьшкои гори, Стеванъ Проигъмень. ДХ҃О

НЗОРАНОВИЧЬ ВЕРДИН *

---

[1] Да ли овај архимандрит није онај Константин игуман студенички, ког је живот описао Герасим епископ шабачки у књизи: Сказаније и т. д. на стр. 89., 90. и 91.?

* Ове двије ријечи написане су друкчијим мастилом и чини се доцније.

ФИЛИП МЕЗИЈЕР

о

ЦАРУ СТЕФАНУ.

Приложио Ђ. Даничић.

Кад цар Стефан зацаривши се јави папи преко посланика својих и писмом својим да је рад уредити послове римске цркве у својој држави, тада папа посла к њему посланике с писмима на њега самога и на царицу Јелену и младога краља Уроша и на патријарха Јаниђија и на дворане цареве. Посланици папини бијаху владика трогирски Вартоломије и владика патски (Pactensis у Сицилији) Петар Томасије. Овај је Петар послије био архиепископ критски и патријарах цариградски. Његов је живот описао Филип Мезијер (de Maizières), који се родио у Француској 1312, био витез француски и неколико година канцелар двојици краљева кипарских до године 1370, по том вративши се у Француску постао државни савјетник краљу Карлу V. и учитељ његову сину потоњему краљу Карлу VI, и најпослије у манастиру у Паризу умрьо 26 маја 1405. То је дјело Филипово наштампано 1659 у Антверпији под именом: Vita S. *Petri Thomasii*, ex Ordine Fratrum B-mae Virginis Mariae de Monte Carmelo. Episcopi Pactensis et Coronensis, Archiep. Cretensis, et Patriarchae

Constantinopolitani, ac Legati Apostolici: scripta ab oculato teste *Philippo Mazzerio*, Cancellario Cypri, et a Godefrido Henschenio Societatis Jesu illustrata. Antverpiae MDCLIX. (Живот св. Петра Томасија, од братства пресвете богородице на гори Кармилској, владике патског и корунског, архиепископа критског, патријарха цариградског и посланика апостолског, написао очевидац Филип Мезијер, канцелар кипарски, а освијетлио Годефрид Хеншен, језуита. У Антверпији 1659.) По том је прештампано у Боландову зборнику Acta Sanctorum (дјела светитељска) под даном 29 мјесеца јануара. У том дјелу свом приповиједа Филип и о поменутој посаобини папиној к цару Стефану, како је дошла на српски двор и шта је свршила. Премда је оно што о тој ствари говори врло мало; али и то мало мислим да је за нас врло знатно баш за то што је мало, јер показује да није право викати на наше старе писце што нам у дјелима својим не говоре о свачему онолико колико бисмо жељели. Осим тога приповиједајући о бављењу речене посаобине на двору цара Стефана казује и о самом цару и његову двору ствари које данас нама не могу бити без цијене, и говори тако да је тешко сумњати да није и он сам био тада с посаобином папином на двору цара српскога. Премда од тога мало помиње и Рајић а за њим и Енгел, опет мислим да то не може умањити жеље да чујемо самога Филипа. Ево све што говори о поменутој посаобини у трећој глави својега дјела:

.... Et ipso Fratre Petro semper praedicante et populum Auinionensem reformante, noua in Curia[1] venerunt, videlicet quod Rex Raciae, qui modo se vocauerit Bulgariae Imperator, schismaticus ad gremium Ecclesiae Romanae pie venire volebat. Illo vero tempore Caesar Augustus Karolus IV. in Italia venit et Romam. Consilio autem ventilato in Consistorio, Papa de consilio Fratrum ordinauit Fratrem Petrum Nuntium Apostolicum ad Imperatorem, et ad Regem Raciae. Et quia ambassiata, siue legatio, ponderosa, periculosa, authentica, imperialis et regalis erat, ideo oportebat Nuntium authenticum, et in gradu alto esse. Dominus autem Papa dedit tunc Fratri Petro Thomae Ecclesiam Pactensem in Sicilia, et factus est Episco-

.... И докле брат Петар једнако проповиједаше и исправљаше народ Авињонски, дођоше у нови двор (у Рим), очевидно што краљ српски, који се сад зваше цар бугарски, расколник, шћаше побожно да дође у крило римске цркве. А у то вријеме дође његово царско величанство Карло IV. у Италију и Рим. И пошто вијећаху у консисторији, папа из вијећа братства одреди брата Петра за посланика апостолског и к ћесару и ка краљу српском. А како посаобина или посланство бјеше важно, опасно, особито, царско и краљевско, то требаше и посланик да је особит и у великом чину. С тога господин папа даде брату Петру Томи цркву патску у Сицилији и завладичи га (1354). А овај узевши пут свој дође к ћесару римском; коме како највиши старешина црквени подношаше многа добра преко брата Петра, посланика

[1] Romana. Nota editoris.

pus.[1] Ipse arripiens iter suum primo ad Imperatorem Romanum venit; cui summus Pontifex per Fratrem Petrum, Sedis Apostolicae Nuntium, multa bona offerens, sibi misit pro parte ipsius Domini Papae et Ecclesiae, etiam tractaturus inter Ecclesiam et ipsum Impepatorem magnae laudis et vtilitatis Ecclesiae, Reipublicae et honoris Christianitatis. Quod et fecit quantum in eo erat: et Imperatorem in amorem Ecclesiae per verba mirae praedicationis et deuotionis, semper ad honorem Ecclesiae, solidauit, roborauit, et confortauit.

Recedente autem Domino Fratre Petro ab Imperatore, et versus Raciam iter arripiente, per Italiam, Hungariam, et Sclauoniam transiuit cum tantis periculis, quod familia sua pluries de die in diem mortem corporalem expectabat. Ipse vero firmus, constans et stabilis, nec labores appretiabat nec mortem timebat, nec proprio corpori parcebat: sed confortatus in Domino, vnionem Ecclesiae et saluationem animarum cordialiter desiderans, omnia pericula itineris et laboris quasi ludum puerorum reputabat. Inter omnia autem pericula quae pertransiuit, aliqua miranda inferius narrabo. Nam Frater Petrus, requirente socio ipsius Domini Fratris Petri, a Domino Archiepiscopo[2] Nicosiensi interrogatus, coram pluribus dixit, quod ipso existente in societate ipsius Domini Fratris Petri Domini sui, in via eundo in Raciam accidit, quod ipse Nuntius Papalis non potuit habere vnam galeam, sed intrauit in quodam ligno satis paruo cum familia sua.

[1] 1354. Nota editoris.

[2] In insula Cypro Raimundo. Nota editoris.

апостолске столице, то овај узе на се за господина папу и цркву и да уговара између цркве и ћесара, велике славе и пробитка цркве, државе и части хришћанске. Које и учини колико до њега стајаше: те је цара учврстио, укријепио и утврдио у љубави к цркви ријечима необичног проповиједања и побожности, све у част цркви.

А кад се господин брат Петар поврати од цара, пошав у Србију прође кроз Италију, Угарску и Словенију у таким опасностима, да му братство више пута сваки час изгледаше смрт тјелесну. Али он чврст, постојан и сталан, нити је марио за труде нити се бојао смрти, нити штедијаше својега тијела: него крепак у Господу, желећи од срца јединство цркве и спасење душа, све опасности пута и труда сматраше као игру ријечију. А између свијех опасности које је претрпио приповједићу неке чудне. Господин брат Петар, кад један од друштва његова тражаше и упитан од господина архиепископа Никосијског (Рајмунда, с острва Кипра) рече пред многима, како и тај бјеше у друштву с господином братом Петром, господином својим, кад се на путу у Србију догодило, да посланик папин не могаше добити галије, него уђе са својим братством у неку доста малу лађу. И кад пловљаше из Млетака, идући у Србију, па кад бјеше на мору око граница Словеније и Ахаје,[1] сусрете га и приближаваше му се једна велика лађа турска тако, да испред ње никоја људска памет не могаше измаћи. Тада сви лађари и остали што за живот свој очајаваху молише посланика апостол-

[1] Или је боље читати Albaniae место Achaiae?

Et nauigante de Venetiis, eundo versus Raciam circa fines Sclauoniae et Achaiae,[1] Domino Fratre Petro in mari nauigante, cuidam ligno magno Turcorum sibi occurrenti et appropinquanti, nullo ingenio humano euadere poterat. Tunc marinarii omnes et alii de vita eorum desperantes Nuntium Apostolicum exorauerunt, vt ad Deum preces funderet pro liberatione ipsorum. Tunc Fratre Petro in oratione prostrato, et appropinquante Turcorum ligno, miraculose adeo caelo claro, sole feruente, et nulla nebula apparente, subito quaedam nubes condensa et spissa lignum ipsius Domini Fratris Petri circumfulsit, taliter quod lignum Turcorum valde prope remigando, appropinquantis ipsius Nuntii Papalis ligni visionem perdidit; lignum ipsius Domini Fratris versus terram nauigando, libere a Deo, nebula mediante, Turcos euasit. Miranda res, et miraculum obstupendum, ab ipso gloriosissimo Creatore clare suo seruienti demonstratum.[2]

.... Multis vero laboribus et periculis transactis, Deo adiuuante, famulus Dei in Raciam applicuit, et diebus aliquibus elapsis, ad praesentiam Regis Raciae peruenit. Qui quidem Rex *inter omnes homines mundi suo tempore maior erat corpore, et terribilis facie. Consuetudo autem illius regni et magnificentiae regalis est, quod quicumque ad praesentiam Regis venit, ante salutationem pedem ipsius osculatur, et alias reuerentias non modicum superfluas facit.* De quibus Dominus Frater Petrus Nuntius apostolicus multoties

---

[1] An potius Albaniae legendum? Nota editoris.

[2] Овдје приповиједа још једно чудо како се молитвама Петровијем избавила лађа на којој је био, те се није разбила.

ског, да се помоли Богу за њихово ослобођење. На то брат Петар припаде Богу на молитву, и кад се приближи турска лађа, на мах нека густа и тешка магла обасу лађу господина брата Петра тако, да је турска лађа, која се врло близу примаче, изгубила из очију лађу посланика папиног, која се приближаваше. А дотле за чудо бјеше небо ведро, сунце припекло и не бјеше никакве магле. Те тако лађа господина брата пловећи к земљи, с помоћу божјом измаче од Турака маглом. Чудо дивно, које сам преславни Спаситељ јасно учини своме службенику.

.... И пошто поднесе многе труде и напасти, с помоћу божјом слуга божји приспје у Србију, па пошто прођоше неколики дани, изађе пред краља српског. А тај краљ *бјеше већи тијелом од свијех људи на свијету, својега времена, и страшан у лицу. И обичај бјеше у тој краљевини и припадаше краљевскоме величанству, кад се излази пред краља, да га сваК прије поздрава пољуби у ногу, и да му чини друге, веома залудње поште.* То је господину брату Петру посланику апостолском у напријед више пута напомињато од многих, да зна, да га може и сама смрт снаћи, ако то не учини. Али посланик апостолски кад изађе пред краља, не поклони се пред њим нити му учини и какве поште, очевидно да не омали части црквеној, јер је папин посланик, него свагда одбацујући страх, с поуздањем у Бога, поздрави краља као што се пристоји, особено и умилно. Краљ пак дочека посланика папиног поносито, опкољен војском и властелом, и много се величаше и разметаше ријечима. А кад углавише дан кад ће да испоручи по-

ante praemonitus fuerat a pluribus, sibi dicendo, quod si in hoc peficeret, periculo mortis subiturus esset. Stante vero Apostolico Nuntio in praesentia Regis sine inclinatione aut aliqua reuerentia, ne videlicet honores Ecclesiae derogaret, quia Nuntius Papalis, omni tempore, postposito timore, a Deo confisus, authentice et gratiose Regem, prout decebat salutabat. Rex autem militia et Baronibus circumdatus, superbe Nuntium Papalem recepit, et multa verba magnifica et iactabunda secum habuit. Die autem constituto exponendi legationem, adueniente Fratre Petro, clare et strenue in quodam sermone, legationem suam Apostolicam Regi exposuit. Sed in responsionibus superbiam, cautelas, et mendacia ipsius Regis Nuntius Papalis clare cognouit. Illo tunc omnes de familia Domini Fratris Petri reputabant ipsum Nuntium Apostolicum et ipsos mortuos, videntes crudelitatem et malitiam ipsius Regis.

Transactis aliquibus diebus, et multis tractatibus in honorem Ecclesiae Romanae concordatis, et iterum malitiose ruptis; ipse Frater Dominus Petrus semper et quotidie officium diuinum coram se authentice celebrari faciebat, siue in campis, siue in ciuitatibus et castris. Tandem Rege tyranno indurato, malitiam non modicam contra Ecclesiam Romanam ostendit, fecit praeconizari, quod nullus Christianus Ecclesiae Romanae sub priuatione oculorum Missae ipsius Domini Fratris Petri Nuntii Papalis interesset. Erant multi ibi Nobiles Teutonici et alii stipendiarii ipsius Regis. Quo audito timor et tremor omnes fideles Ecclesiae Romanae apprehendit. Ipse vero fidelis Nuntius intre-

сланство, дође брат Петар те разложи краљу своје апостолско посланство, јасно и одрешито у особитој бесједи. Али у одговорима краљевим посланик папин јасно познаде охолост, смотреност и лаж. Сада тамо све братство господина брата Петра па и самога посланика апостолског држаху за мртве, видећи сверјепост и пакост краљеву.

Послије неколико дана, пошто угодише многе уговоре у част римске цркве и опет пакосно раскварише; исти брат господин Петар чињаше те се служба божја једнако и сваки дан нарочито пред њим служила, било у пољу, у граду или у околу. На пошљетку кад отврдну краљ насилник, није малу пакост показивао противу римске цркве, те јавно огласи да се ни један Хришћанин римске цркве не нађе на *миси* господина брата Петра посланика папиног, по што су му очи миле. Ту бијаху многи њемачки племићи и други најамници самога краља. Кад то чуше вјерни римске цркве све их попаде страх и трепет. Али вјерни посланик бјеше неустрашив па их побожно и живо храбраше, и добро познајући напаст у којој бијаху он и вјерни цркви, одбацујући сваки смртни страх, шта више желећи смрт да би се умножила католичка вјера, рече им с озбиљним лицем, да ће сјутра дан, у обично вријеме, у славу божју служити свечану *мису* сам лично, које није противно краљевој заповијести: па ко би од наших вјерних хтио доћи, нека изволи, а који не усхтје, да му је просто. А кад би у јутру господин брат Петар у обично вријеме, очекујући побожно смрт, приправи се на уреченом мјесту да служи свечану *мису*. И гле, вјерни

pidus pie et strenue eos confortans, et periculum, in quo ipse et fideles Ecclesiae erant, bene cognoscens, omni timore mortis postposito, imo pro augmentatione fidei Catholicae mortem desiderans, eis cum vultu sereno dixit, quod in crastina die, hora consueta, Missam solennem personaliter gratia Dei celebraret, edicto Regis non obstante: et qui nostrorum fidelium interesse vellet, bene sibi placeret, et qui non, etiam contentus esset. Mane autem facto Dominus Frater Petrus hora consueta mortem pie expectans loco authentico se praeparauit ad Missam solennem celebrandum. Et ecce fideles Ecclessiae quasi ad martyrium cum gaudio currentes, alio alium non expectante, edictum Regis paruipendendo, omnes ad Missam ipsius Legati venerunt, et ipsam deuotissime audierunt. Fuerunt autem ad Missam trecenti Teutonici, aliis Christianorum nationibus exceptis.

Missa autem cum magna deuotione completa, et Rege audiente, ipse furore repletus, edicto Regali fracto pro omnibus Teutonicis mandauit. Aduenientibus autem eis, Rex facie turbata, zelo repletus eis dixit: Cur non timuistis edictum meum frangere? Nesciebatis quod ego praeconizari feceram omnes oculos vestros eruere, si Missam inimici nostri audiretis? Teutonicorum vero quidam Miles deuotus, et strenuus omnium aliorum Capitaneus, cuius nomen obliuioni dedi,[1] a Spiritu sancto inspiratus et a Patre meo animatus pro omnibus aliis Regi respondit: Domine, bene

[1] Име му је било Палман, како се види из писама папинијех истога времена, која је издавач ове књиге додао на крају, нека цијела а нека у изводу.

цркви трчећи с радошћу као на мучеништво, не ишчекујући један другога, и слабо мареће за заповијест краљеву, дођоше сви на службу самога посланика, па је слушаху најнобожније. А бијаху на служби триста Нијемаца осим других хришћанских народа.

А кад се свршила служба с великом побожношћу, и кад чу краљ, разгњеви се па посла по све Нијемце, јер преступише краљевску заповијест. А кад дођоше, краљ промијенивши се у лицу рече им ревњиво: „Како се не побојасте преступити заповијест моју? Зар нијесте знали да сам огласио, да ћу вам ископати очи, ако будете слушали *мису* нашега непријатеља?“ Али између Нијемаца један војник побожан и жив, свима осталима капетан, којему име заборавих (Палман), напуњен светим духом и од оца мојега љубљен, одговори краљу за све остале: „Господару, истина је да смо чули твоју заповијест, али се више бојимо Бога него тебе. И како бисмо оставили такога оца да сам службу служи без нас? Знаш добро да смо ми сви католици и вјерни римске цркве, па пошто хоћеш да нам ископаш очи, ми смо сви готови не само да изгубимо очи него и да умремо бранећи католичку вјеру.“ — Краљ пак чувши оваке ријечи, бјеше тако ублажен, да се насмија, па се стаде дивити постојанству посланика папиног и њемачком. Од тога часа господин брат Петар примаше само част и поштовање од краља још за неко вријемс, које описивати не могу. Иза тога пошто се краљ узјогуни те оста у невјери, господин брат Петар окрену многе цркве у престолници и по краљевини, које прије бијаху јеретичке, у јединство с рим-

verum est, quod edictum vestrum audiuimus, sed magis timemus Deum quam vos. Et quomodo talem Patrem solum celebrantem sine nobis dimisissemus? Bene scitis, quod nos omnes Catholici et fideles Ecclesiae Romanae sumus, et ex quo oculos nostros velletis eruere, non solum oculos, sed nos omnes mori pro fide Catholica defendenda parati sumus. Audiens autem Rex talia verba, adeo mitigatus incepit ridere, et admirari de tanta constantia ipsius Nuntii Apostolici et Teutonicorum. Ex illa hora tantum honorem et reuerentiam Dominus Frater Petrus recepit ab ipso Rege aliquibus temporibus, quod scribere non valerem. Temporis intervallo Rege obstinato, et in perfidia remanente, Dominus Frater Petrus multas Ecclesias Metropolitanas et alias illius regni ad vnionem Ecclesiae Romanae reformauit, quae prius schismaticae erant. Et multis et infinitis periculis et insidiis a Rege cautelose ordinatis, cum difficultate, Deo adiuuante, regno Raciae ipse Nuntius Papalis Dominus Frater Petrus recessit sanus, et in Curiam reuersus est.

ском црквом. И послије многих и небројених напасти и засједа, од краља смотрено нарећених, посланик папин господин брат Петар једва с помоћу божјом дође здрав из краљевине српске, и поврати се у двор.

ИЗ „ОПИСА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ“

ОД ЈЕДНОГ РОДОЉУБА.

КОМУНИКАЦИЈЕ.

Познајући горе и њима окружене равнице, убле, котле и долине, а за тим воде и обале њихове, могао би се човек лако занети, те помислити, да онда познаје и Босну и Херцеговину. Ал' би се љуто преварио, јер ту још нема две најпоглавитије чињенице: комуникације и населбине.

С тога ћу овде најглавније путове, који су најпоглавитија средства унутрашње управе и трговине, редом описати, а узгред и сва места, која знам, поменути или описати. И онда ће тек пажљиви читалац моћи о земљи судити, кад позна материјално и морално стање становника.

Што се комуникација тиче, преко је потребно, да пре свега читаоцу поменем, да то све онако верно и истинито описујем, као што сам својим рођеним очима видео.

Изображени Европљани, који никада не видеше Босне и Херцеговине, а којима не треба тек доказивати важност комуникација, чудиће се и не ће веровати кад ушчитају ово. Али да би их уверио и утврдио у вери, ваља ми само казати, да у овим провинцијама, а тако је у целом царству турском, нигде

саграђена пута нема, него само таквих, како су их људи и стока угазили, или вода пролокала. Има много путова, којима коњ, ако није тамо одгајен, не ће да пође, или се одупире. Да су они људи, што се у последње време, у Бечу појавише, баш — право рећи — као прави пријатељи Турцима, само два најпознатија пута од Спљета до Лијевна, и од Дубровника до Требиња прошли, они би се морали као поштени људи махнути мухамеданства, и — просто да кажем — крста се прихватити. Али на жалост они слабо маре за крст, и јуре у својој несхватљивој политичкој занесености.

Сарајево и Мостар, то су главна места обе провинције, а уједно и средсреда управе и обрта. С тога се одатле протежу главни путови на све стране и мени се чини, да ће по самој природи ствари најбоље бити, ако најпре оне пруге од међа к њима, које су ми познате, изнутра к тим срединама, а за тим изван опишем, а при том и поредне путове згодно уплетем, да би тако — по мом мишљењу — не изостављајући ништа, и поглед на карту олакшао.

Али пре него што пређем на опис путова, морам још споменути, да се растојања по јахачком сахату мере, које се са европским рачуном не може упоредити. Као опште мерило, држим да бих могао узети, да добро појахати ваља, па да сахат који се службено узима, не прејуриш. Тегоба путова у горама и стенама, стање њихово по времену, врлина коња, и вештина јахача када коња наводи на тај пут, од велика су уплива, не обзирући се ни мало на самовољна одређења, која се не ослањају на геометријски закон.

Узећу дакле себи, као основ, пругу, која је са свим унутра, на Дрини, од Вишеграда до Фоче, и назначићу њену јужно-западну претегу до Гацкога, и то само у опште, јер њоме нисам прошао.

Полазећи од ове основе, најпре ћу описати путове у Сарајево и Мостар, за тим везу између ова два места, и најпосле по досадашњем реду редом све комуникације, које са истока, севера и запада њима воде.

Држим, да не ће бити сувишно, ако прегледа ради читаоцу ред тих путова што краће назначим:

1. Вишеград — Горажде — Фоча — Тјентишта — Метоија (Гацко) — Оногошт (Никшић).

2. Вишеград — Сарајево.

3. Горажде — Сарајево.

4. Фоча — Сарајево.

5. Оногошт — (Гацко) Метоија — Мостар.

6. Сарајево — Мостар.

7. Зворник — Сарајево.

8. Брчко — Сарајево.

9. Зворник — Соли — Грачаница.

10. Брод — Сарајево.

11. Градишка — Бања Лука — Травник — Сарајево, (и путови између Зенице и Травника и између Зенице и Бусоваче).

12. Брод — Бања Лука.

13. Маглај — Тешањ — Бања Лука.

14. Костајница — Бања Лука.

15. Нови — Бања Лука.

16. Бихач — Кључ — Варцар — Јајце — Травник.

17. Бања Лука — Кључ или Варцар.

18. Кључ — Дренић — Дрвар (Унац) — Роре — Гламоч — Лијевно.

19. Сиљ — Лијевно — Купрес — Скопље — Травник.

20. Лијевно — Рама — Прозор — Пожетва — Крешево — Сарајево.

21. Сарајево — Војница — Скопље.

22. Имоцки — Дувно (Жупањац) — Лијевно.

23. Лијевно — Дувно — Мостар.

24. Метковић — Мостар.

25. Клек — Мостар.

26. Дубровник — Требиње — Мостар.

27. Невесиње или Залом — Столац.

28. Невесиње — Загорје — Сарајево.

Изузимајући просторије Фоча — Гацко, Војница — Скопље, Лијевно — Купрес — Травник, Метковић — Мостар, Клек — Мостар и Невесиње — Загорје — Сарајево све сам друге путове прошао. А оне, које нисам пропутовао, споменућу у опште само по поузданим изворима, као згодну допуну, као још и многе друге узгред.

I.

Од Вишеграда у Горажде и Фочу и даље у Тјентиште и Гацко.

Од Вишеграда у Горажде води пут левом обалом. Одмах од моста подиже се североисточним обронком брега, који се према Вишеграду стрмо и стеновито подиже, али је незгодан и тежак; а за тим

јужно-западно међу угибима, проломима и кланцима врло каменито, и мучно, и читава три сахата стеновитим одсеком громорног, стрмог и стеновитог брега Заглава, што је уједно и висока обала Дрине. Спрам овога, између Дрине и Лима стоји брег Бујак, који је нешто и шумом обрастао, и који према обема рекама као стрма стеновита зидина стоји. Одавде се продужава пут стрмим обронком, и после доброга сахата долази се у мало сеоце (10 кућа) Мећеђ на узацкој равници, а по сахата мало ниже на ушће Праће, за тим 100 корака на више и преко моста. Одмах за тим долазимо на врло стрм и висок обронак према Дрини; остављајући обронак спуштамо се у долину а одавде опет пењемо се преко долине на Костионик, са којега шумовитога јужно-западнога обронка пут у поменуту равницу и даље ка Горажду води. Ја сам 10½ сахата без престанка ходио, и могао бих само по сахата одбити, што сам бадава пропустио, јер ми вођа беше пут изгубио што ни мало није чудно, како је слабо прогажен био. Рекоше ми, да је Мећеђа на пола пута. Не могах мотрити на то, јер како сам ишао сад горе, сад доле, морао сам се сваки час силазити и пешачити. Но свакојако држим, да између Вишеграда и Горажда нема мање од 8 сахата. Осим Мећеђа виде се само још спрам североисточнога обронка Заглава неколико кућа. Прохте ли се коме да види ову дивљу романтичну долину Дрине, то бих му световао, да добру ужину понесе.

На врху и на обронку, где се пут к Мећеђи спушта, леже многе старе надгробне плоче од своје

руке, каквих у Босни и Херцеговини много има. На њима су укрштени мачеви, јелени, коњи, ловци, и не зна се, ко је у тој пустињи толике неме споменике за собом оставио.

Између Вишеграда и Заглава упитах једнога ондашњега становника, који је туда пролазио, еда ли има какав пут преко Дрине? Он ми одговори: „Та ни тица не би прелетела.“

Од Горажда у Фочу пружа се пут, са свим левом обалом, читава четири сахата до Устуколине, а одавде преко Колуне и Дрине а одавде иде пут добра по сахата јужно, и даље опет на два сахата обалом к Фочи.

Цео простор између Вишеграда и Фоче изузимајући поменуте долине код Устуколине, и један сахат североисточно од исте, код Мравњака и Горажда, јесте велики теснац, из којега се само обронци горски и небо види.

Вишеград лежи са свим на Дрини и Рзави, са врло малим делом на десној обали речице. Има до 200 кућа. Више тога села и над њим подиже се врло стрмо брдо и шиљкасто, на којем се још и сад виде развалине некадашњег града.

И Горажде лежи са свим на Дрини, и на обема обалама споменутога потока. Има до својих 140 кућа.

У Устуколину има једва 12 кућа и лежи такођер са свим на Дрини.

Фоча има 400 кућа, лежи на Дрини, и на обема обалама Чаотине са малим делом на десној. Мало даље одавде на обронку леве обале Чаотине има не-

колико хришћанских кућа, које мухамеданци „пасјом махалом“ зову.

Простор Фоча — Тијентиште — Метоија (Гацко) познајем само по туђим речима, којима се не може много веровати, и с тога ћу о њему само толико говорити, што је једна уредна веза између Херцеговине, и предела на десној обали Дрине који к њој припада. А јужнозападно од Пљевља, које са Црном Гором граничи са свим су непроходни, и становници њихови, Хришћани или Мухамеданци не примају нимало радо турске достојнике, нити су им наклоњени. Они живе — ја не знам друкчије карактерисати — у полутанској слободи и потчињености. Толико је пак истина, да се мудири врло политички морају с њима владати.

Као што сам чуо овај пут спушта се у долину Дрине, за тим у долину Пиве, и даље Суђесе (Суђеске) и диже се најпосле на Чемерно поље. С тога и јесте овај пут врло незгодан теснац све до подножја Лебршника, где плато Поникве почиње.

Растојање између Фоче и Мостара различно ми означиваху, али ако нема више од 12 сахата, мање за цело нема.

По томе, што рекох, прошао сам основу до Оногошта, а пут од Оногошта у Мостар, што преко Метоије води, описаћу доцније.

II.

Вишеград — Сарајево.

Пре него што пређем на само описивање овога пута, да би се боље разумело, ваља ми гору Семеч размотрити, преко које он води.

На северној страни огромног вршка правога Семећа има мали угиб, из којега се две долине пружају, једна источно, а друга западно.

Прва се пружа испрва између Семећа и другог високога и шумовитог вршка, који североисточно лежи, к истоку све до врх доњег дела семећкога поља, сврће одавде јужноисточно, а за тим нешто мало јужно, па онда опет јужноисточно и саставља се најпосле ниже моста вишеградског са дринском долином. Од подножја дугачког и врло стрмог и шумовитог источног обронка споменутога вршка пружа се јужноисточно у угао између Дрине и потока, из почетка широко и равно слеме — на истом семећком пољу, — а за тим спуштајући се и сужавајући се скреће мало јужно. Према потоку и Дрини врло је стрмо, а полазећи јужноисточно у завој Дрине полако се изједначава.

Семећко поље је чиста равница, која у ширину до 400 корака износи, а са северозапада се јужноисточно до споменутога слемена до 2000 корака протеже. Она заслужује у толико подробније описивање, што је пролаз њоме због мећаве опасан. У томе случају показује путнику пут ред ступаца, који су друмом ударени све до хана на јужноисточноме крају поља.

Друга долина или просек, која западно полази, збиља је у почетку то. Доцније је узацко и са свим ниско слеме пресеца, и губи се на скоро у доста стрмом кориту, које најпосле у споменути поток што в Ракитници тече, утиче. Корито је већином зиратно, а обронци који му припадају, јесу шумовити, каменити и стрми.

Ниско слеме, које се од Дебелога брда између поменутога потока и Ракитнице јужно пружа, равно је, и местимице џбуновима или ниским дрвима обрасло. Према кориту спушта се доста стрмо и сачињава мало ниже са стрмом стеновитом провалом и истим таким обронком Семећа узан дубок кланац.

После овога нацрта земљишта биће нам сада лакше прегледати пут од Вишеграда у Рогатицу. Он полази од моста на левој обали потока на равницу, одавде врло стрмо на гребен споменутога слемена, пружа се мало њиме, вијуга даље ивицом слемена све до хана, а одавде полази дуж семећкога поља, где се раздваја. Северни пут, којим нисам ишао, пружа се даље северозападно, преко извора Ракитнице и саставља се са другим на источној страни Романије. Он је краћа веза Вишеграда са Сарајевом, и њиме путују сви, који немају посла у Рогатици, а уз то он је још и бољи од других. Колико је дугачак тај пут од семећкога поља до Гласинца, не могу право казати, јер сам свакојако слушао, али по општем прегледу земљишта, држим, да се не варам, ако речем, да је два сахата краћи од онога преко Рогатице.

Овај се диже са северозападнога краја семећкога поља уз шумовит и врло стрми источни обронак поменутога вршка, полази њим западно све до северне стране просека, сврће мало јужно семећком вршку, а за тим у западном просеку западно, и иде тако све до узацког угластог слемена, спушта се у корито, и опет се подиже прелазећи поток доста стрмо на равно слеме, иде њим западно, а најпосле јужно-јужнозападно у Рогатицу.

Од Вишеграда у Рогатицу рачуна се 6 сахата, али добрих, а Хан на семећком пољу нешто је ближи Вишеграду. Цео је пут, наравно, врло тегобан теснац. Земља је тврда све до доње стране корита и слемена код Рогатице, где је при свакој киши велико блато.

Из западнога просека — изузимајући корито и слеме — иде краћи али врло незгодан пут стрмим и стеновитим северозападним обронком Семећа у Рогатицу доле. Ја нисам њим ишао. На томе простору осим хана и неколико кућа на семећком пољу не види се никаквих зграда више. Од Рогатице даље иде пут долином северно, и пење се на предбрежје Кована у два повећа правца, а за тим иде северозападно косом равницом, и подижући се, опет јужно на коси нагиба гласиначког слемена код Глусинца у поменуту равницу. Одавде иде преко равнице северозападно у долину, која источно од Романије излази, за тим јужном страном исте долине читав сахат западно све до Хана под Романијом, одакле се западно северозападно мало по мало на плато уздиже. Одавде полази сахат западно до Хана, а за тим добра по сахата јужно; а најпосле пружа се из стеновитога угиба западно к ивици западнога обронка Романије. На обронку вијуга између стена и камења и спушта се стрмо у Мокро, пружа се одавде нешто мало због поменутог потока подводном земљом западно јужнозападно, сврће к југу и иде, већ како кад може од воде Миљацке, или к мосту или даље преко Сињави. Оба се пута састављају у долини западно од моста. Даље се пење пут мало по мало источним обронком

Брезовице до Хана на врху, одавде горе доле западно читав сахат ка Хану на врху Ресе и даље северним обронком Борије, из почетка косо, па онда врло стрмо и тешко доле к биоском мосту, а одавде јужнозападно супротним обронком к источној страни тако названога града Сарајева.

После овога описа тако испресецаног земљишта било би сувишно још речи трошити око тога. Али тим више заслужују путови, да се боље посмотре, и то само она пруга од Мокрога до Сарајева, јер је пут од Рогатице до Мокрога по времену сада бољи, сада гори, ал' за Босну је у опште добар, јер је на тврдој земљи. Но тим лакше озлоједи онај први споменути пут, и ако је краћи, европскога путника, када види, како становници мање опаснији пут траже за пролазак. Да би невешт читалац ово разумео, морам овде споменути, што сам пређе приметити заборавио, да је и овај пут некада калдрмисан био. Калдрма је тарацан пут 5—6′ широк и ретко кад шири. Камење се — по турскоме начину — са широм страном једно крај другога послаже без икаква темеља и остави Богу и времену на милост. Наравно, да се онда различно камење различно и слегне, и тај је тако нагрђен пут и за пешаке теретан, а за кукавну је стоку право убијство и она га избегава и обилази где год може. Па и у новије време градили су је и по самим стрменима, где је особито опасна, кад је поледица.

Даље према Сарајеву на источноме обронку Брезовице има такође парче старе калдрме, да се не може описати, и људи је увек обилазе.

Између Хана на Брезовици и Реси у долини земља је увек мекана због воде која се ту слива, где такође има нешто мало калдрме, од које се сада још само нешто повећег камења из блата види. Кад је кишовито, блато је тако дебело, да се коњ, ако не зна пута, до трбуха ували, и с тешком муком извуче. И онда ту као и на другим местима скидају најпре коњима терет, па га извуку.

Да не бих ово понављао, када опет узговорим о гадној калдрми, нека се читаоци овога сете. Даље пут у Сарајево није истина леп, али је бар тврд.

Од Рогатице у Глусинац има 5, од Глусинца до Хана под Романијом 2, одавде до Мокрога 4, од Мокрога до Сарајева 4 сахата; дакле 21 сахат од Вишеграда до Сарајева.

И овим је путем проводио Омер-паша војску, с тога и зову тај пут они становници „Топовска ђада". Он је морао за то на западном обронку Романије други пут, даље од овога са свим незгоднога пута, градити, али сад нема ни трага од њега. Штета што је име Омер-пашино у Босни преживело његову грађевину друмова. Али друкчије није могло ни бити, јер је Омер-паша само провизорне путове градио. Да су провизорни путови, као и све што је провизорно, само жалосни могли бити, биће јасно и оним Европљанима, којима доброчинства провизорије не би позната била, а исто тако ласно моћи ће појмити, за што ће спомен Омер-пашин у Босни можда много дуже живети, него оних, који су те путове својом муком и штетом својом градили. И на брзо мораше видети како им прва бура труд њихов потопи и без

трага однесе. Зар не би била то срећа, када би и у грудма људским таке олује било, те да поплави све спомене болова и терета, и из срца их изнесе? Наравно, да би онда Омер-паша давно био заборављен у Босни. Али тешите се Бошњаци и Херцеговци и ви други, који осећајући сносите судбу браће ваше! Бог је човеку велико срце дао, у њему се збијају најстрашније олујине. Тако је и ваше срце одавно већ верни скупљач, чувар и конденсатор бурне снаге, која ће са турством и спомен Омер-пашин изагнати.

Од места, које су на овоме простору, ваља споменути: Рогатицу (турски Челеби-пазар). Има 200 кућа, и лежи на обема обалама Ракитнице на јужном крају долине; даље има на јужноисточној низбрдици споменутога слемена гласиначког више растрканих кућа, које све у једно село спадају, али му не знам имена. Северозападно одавде на ниском брежуљку од гласиначког слемена према равници, има неколико кућа — Глусинац —; северозападно одавде на источноме изласку долине, која се из Романије пружа, има џамија; а одмах одавде северно има један хан, и северно од овога на обронку неколико кућа — Балтићи —; три четврти сахата западно на почетку долине хан под Романијом. На површини Романије, баш где пут јужно полази, има хан, а одмах до њега јак извор пијаће воде, а по сахата даље к југу избија опет други извор, али није тако јак као онај први. Ја бих рекао — узгред да споменем —, да је на површини Романије некада велики војнички стан морао бити. Даље има на путу Мокро, село од

својих 12 кућа, и још на источноме крају долине неколико растрканих кућа; даље има још само два хана на Брезовици и Реси, а западно у биоској долини и на десној обали, на обронку, има нешто мало растрканих кућа села Биоског.

Нека се нико не чуди, што на просторији од 21 сахата, осим Рогатице, тако мало села, или боље рећи зграда има. Тако је по свима путовима по Босни и Херцеговини, и то је природна последица турскога стања. Више кућа има само онде, где је окружна управа, и ту су обично Мухамеданци. Хришћани избегавају што више могу друмове, и најрадије се насељавају по местима, куда је теже доћи и проћи, да би се склонили од гостију Мухамеданаца, које никада не може раја доста нагостити и наплаћати. Али они опет дођу, спазе ли само гдегод што. —

III.

Гораждe — Сарајево.

Од Гораждa иде пут од прилике један сахат далином, и десном обалом потока, за тим нешто мало левом обалом, пење се онда испрва врло стрмо, на предбрежје Рањена, и после $2\frac{1}{2}$ сахата достиже врх Рањена, спушта се стрмо на северни обронак, и иде онда дубоком долином северно, коју два огранка Рањена сачињавају, у долину Баре, којом опет добар сахат северозападно иде. Одавде иде јужноисточно преко ниског и шумовитог рукава, пређе горе, спушта се мало по мало према просеку, који се на даље дубоком провалом свршава, и повлачи се даље спу-

штајући се полако стрмим источним обронком Праће горе изнад једне стене, која се стрмо као зид спрам Праће реке спушта; сврће за тим мало западно к поменутој реци и долази после по сахата преко ње равном долином у село Праћу; одавде иде пут левом обалом речице, све до улива Грачанице — код Хана испод Витеза — за тим нешто мало дуж Грачанице северно, па онда скреће преко ове испрва стрмо јужноисточноме рукаву Витеза, вијуга на врху његовоме, и спушта се најпосле на северни обронак између извора Паоштице у долину њезину, у којој онда западно све до моста левом обалом иде. Овде се иде место преко моста, који је високо и на свод зидан, али врло изрган и као што људи тврде здраво стар, испод њега, одакле се после пут полако на Каловита брда подиже, и даље западно неким доњастим угибом све до источнога обронка Клокочевика иде, а одавде опет подножјем истога на јужнозападној страни споменуте мале равнице и узацком долином северне Миљацке све до моста на истој. Прешавши мост иде врло мало десном обалом, сврће доста стрмо око једне стене и спушта се онда на врло стрми обронак Булози — од којега се једно место „Зли ступ“ зове — одавде у долину к малом дрвеном мосту преко једнога потока, који из врло уског и дубоког Ждрела у Миљацку тече. Од моста иде пут на једно 200 корака к Козијој ћуприји, и даље стрмим северним обронком Требевића један сахат до Сарајева.

Овај је пут, што се земље тиче, изузимајући по нека места у долини Баре, у опште добар. Каловита

брда, која се својим именом не препоручују, изгубише бар за неко време и у неколико право значење своје, јер су у новије време и она калдрмисана. Иначе је пут доста тежак и тесан.

Од Горажда до Праће има 6 од Праће до Сарајева 8 сахата. Од Праће до Паоштице близу 3 сахата. Између Праће и Рогатице има један пут, који их спаја и дугачак је четир сахата. Пруга Вишеград — Рогатица — Праћа — Сарајево, то је поштански пут у Нови пазар, и даље у Цариград.

А села, која се виде, на истоме простору ова су:

Горажде, а одавде северозападно види се на горскоме обронку, и добра по сахата десно од пута неколико растрканих кућа села Осјечана. У долини Баре има два, три ли Хана, и даље мало више, мислим, да сам 3 куће видео. Даље има Праћа на обема странама речице, од својих 7 или 8 кућа, међу којима два хана има. На истоку Грачанице хан Подвитез. На слемену Витеза има опет једна кућа, а на страни опет неколико, а тако исто и јужно на северном обронку Ораовице. У долини Паоштице, осим неколико ханова, може се од растрканих кућа у пределу Пољу само неколико видети. Мало сеоце Баре јужнозападно од моста или јужно од Каловитих брда, већ сам споменуо. На маломе равњу има три хана и један на врху обронка Булози.

Са врх Рањена, куда баш и пут пролази, врло је леп изглед. Туда сам пропутовао свршетком Декембра. На вишим бреговима леташе снег, а у долини, коју густа магла покриваше, не беше га ни

мало. Погледајући јужно видео сам, где у јасном руменилу јутарњега сунца горостасни Дурмитор све надмаша. Западносеверозападно од Дурмитора, види се Волујак, а од овога само кроз узана стеновита ждрела Пирлитор, из којега Суђеса истиче. Источно од Дурмитора диже се опет Љубишна, а северно одавде кроз један просек лепо се види један део предела Гласиначког. —

IV.

Фоча — Сарајево.

Од Фоче у Сарајево има два пута, и то један, који нам је већ познат и који преко Устуколине у Горажде и тамо даље води, а други, којим нисам пролазио, и који долином Биострице, и даље преко угиба и између Трескавице и Клека у долину Жељезнице води.

Од Устуколине пролази један краћи пут северно као што ми рекоше, 8 сахата преко Ораовице ка хану Подвитезу. Лети и обично кад је лепо време, пролазе тим путем многи, али га зими опет, кад је снег, избегавају. Не ће бити сувишно споменути, да је Ораовица много виша од Рањен-горе.

V.

Оногошт — Гацко — Мостар.

Земљиште, којим овај пут иде, довољно је описано у пређашњем опису гора, равница и долина, па сад се не ћемо ни задржавати око тога, а мање појединости споменућемо узгред.

Овај је пут доста дугачак, а слабо познат. С тога ћу, да бисмо се лакше управљати могли, одмах размаке навести.

Дакле од Оногошта у Крстац има 8, одавде у Метоију 5 одавде у Залом $5\frac{1}{2}$ одавде у Невесиње $2\frac{1}{2}$ и даље у Мостар 6 сахата; дакле свега 27 сахата.

До источнога краја равнице Невесињске иде пут вас дан северно, а одавде западно.

Од Оногошта иде пут равницом Никшићском а за тим јужнозападном страном Горњега Поља ка Горопољској Реци, ту се подиже на не баш високе шумовите висине; пружа се до подножја Дуге, и иде даље њиме преко два одсека јужнозападнога обронка горе, одакле се у узану долину између Дуге и Утеса спушта, и најпосле врло стрмо и тешко на обронку Дуге у котао Голију силази. Одавде иде опет врло стрмо преко једнога одсека, на слеме, на коме Крстац лежи. На западној страни спушта се пут доста стрмо између два јака извора, у споменуту долину Чарађ, и пружа се њоме преко неравног земљишта дуж потока, и најпосле полако диже на споменути запор, од кога се опет, остављајући хумку Гад на лево, код цркве, полако у равницу Гацко спушта. Одавде полази северно, близу источнога краја к Мошчици, преко које се обично, како је мост рђав, гази, и даље подножјем Поникве читав сахат к Метоији; ту се продужава опет подножјем Поникве, преко Грачанице све до поменуте воденице на потоку Лединице, одакле нешто мало десном обалом полази. За тим се прелази поток на

једном мочварном месту, и преко равнога земљишта у долину Рашлетицу долази. Одавде иде пут вас дан долином, код Врпоља десном обалом, па онда преко моста левом обалом све до ниже Хана, који се по Војници зове, јер је близу тога села. Одавде иде вазда поменутом долином, прелазећи сад на једну, сад на другу обалу, док најпосле $^3/_4$ сахата од Залома не пређе на леву обалу.

Овде нам ваља мало боље промотрити ону страну слемена Заломскога брда, т. ј. између Магропа северно и Студеног Потока јужно.

Залом лежи у доста дубокоме угибу слемена, које се најпре источно као просек, а после на један пут као дубоки пролом према долини Колечке ријеке пружа.

Западно од Залома шири се у ширину до 600 корака, а и 1800, чиста равница, која се западно у сурдуку једноме губи, где се на западном обронку слемена јужноисточно узацко стеновито брдо пружа.

Одавде, где смо стали, иде пут добру четврт сахата даље обалом, скреће на јужној страни пролома и на ивици његова врло стрмога обронка к стрмоме брегу, и долази одмах на једно место где је зими врло опасно на североисточној страни Некадина брда. И ту, где просек у стрми пролом прелази, мора се некад једна стена оборити, да би могли пут пробити. Очевидно је, да је тако било. Али како је камење поређано, то пут највише од својих 8′ иде мало косом равном каменитом површином к дубљини. Теснац може имати 12 корака, али и то

је много речено. Одавде се диже пут доста стрмо просеком у који се кад год је киша читав поток слије. Од Залома даље иде пут површином, сврће у сурдуку северозападно, и спушта се онда, обишавши мало час споменуту стену, у истоме правцу стрмо у равницу невесињску, од куда после управо у место води.

Од Невесиња даље иде пут јужнозападно уз ћелави и стрми обронак на брег, са којега западно скреће, а за тим се спушта у споменуту драгу између Бишине и Подвележа и иде тако све до њена извора. Ту се подиже полако кружећи на равно Буњско брдо, спушта се на западној страни у једну драгу, која са севера долази, где протежући се западно сврће и тако стеновито слеме, на којем су развалине Благаја, од Подвележа дели. Одавде се продужава све до равнице Мостара, којом управо у место води. Тај је пут увек добар и тврд, изузимајући два места на потоку Леденици и једно у долини Рашлетици у кишовито време. Спуштање стрмим обронком Дуге у котао Голију доста је тешко, а узлажење из котла на Крстац не може се описати како је, због камења. Место источно од Залома споменули смо, а тако је и спуштање с Буњскога брда у драгу врло теретно. Иначе је пут као, што се лако може замислити, велики теснац, осим равнице. На Дуги има на 3 сахата од Оногошта само један жалостан извор, иначе до Крсца нема воде, и путници, ако не понесу собом, морају жеђ да кишницом гасе, која је жута као пиво, и која се у јамама, стенама или у шупљем дрвету задржала. Она што се у шупљој бу-

ковини задржи, боља је. Путујући даље има свуда воде, па и у Залому на врху.

Од села и зграда види се:

Оногошт, село од својих 300 и нешто више кућа; положај смо му већ пре споменули. На Горњем Пољу виде се на источној страни 3 куће. У котлу Голија — где 1860 г. у лето окршаја беше — спаљено је оно неколико јадних кућица. У јесен само опазио сам неку малу колибицу, покривену грањем.

Крстац је мала зидана кућа на једном боју на стеновитом гребену слемена. Тамо је зову кулом, иначе у описима и у новинарском свету крстише је тврђавом.

У долини западно од Крсца — Чарађ, — види се више растрканих кућа, и ако сам добро разумео, оне сачињавају две општине или села. У равници Гацко, главно је место Метоија, на обронку Поникве, од својих 50 кућа. Тврђаве или тврда замка нема, осим ако ћемо узети једну од ретких зиданих кућа за тврђаву — à la Крстац.

Један сахат јужноисточно од Метоије па обронку Поникве, и на десној обали Мошчице има мало село — 12 кућа, — али му не знам имена. По сахата одавде источносевероисточно на завитку равнице и на изласку Мошчице из кланца стоји Ченгића Оџак, Липник.

Осим тога има још на обронку Поникве више растрканих кућа, од којих су некоје — хришћанске — у Јунију 1860, тада сам баш у Метоији био, од побуњених Хришћана спаљене. Па и ако три турска баталиона у Метоији под Махмуд пашом и два

друга у Крсцу под Али-пашом стајаху, дођоше опет неки од устаника да две хришћанске породице казне, које су воледе својом полутанском неутралношћу јадни иметак свој сачувати, него ли снагу своју с другима за свету ствар удружити. Устаници чекаху, док куће не згореше са свим, а беху само $2\frac{1}{2}$ сахата од Метоије, па онда отераше сву стоку, а људима не учинише никаква вреда. И колико Мухамеданци над Херцеговцима угнетачки владаху, ипак хвалише њихову одважност, њихову издурашну храброст, и њихову задану поштену реч, која се никада не ломи.

Не могу овде прећутати, што ми људи тада приповедаху, и што се онда баш некако и збило.

Био један поп, жао ми је што сам му име заборавио, па је живео у гори близу Метоије, са свим просто са својом, Богу хвала, повеликом породицом, а сваки га је поштовао и љубио. Штедњом и вредноћом својом у задрузи са синовима својима, он би прилично временом стекао, тако да би без бриге могао дочекати старост, па по смрти својој и деци лепо имање оставити. И колико су то лепе жеље патријархалног живота, опет беху само снови угрејане фантазије. Мухамеданци, које никада ниси могао заситити нити им наплаћати — тако заповеда коран — беху код њега непрестано, па му не допустише још ни да оно са својима ужива, што му они оставише. Морална невоља хтеде га већ угушити. Тада му се један пут усни, да га је паша дозвао, и он да је наоружан пред њега изашао, да је у десној руци носио своју дугу пушку, а у левој — своју главу.

Побожни човек држаше то за предсказање божје, и он пошље све своје покретно имање с породицом у гору браћи, и запали сам своју кућу. Синови га гледаше и помагаше му. Кад је кућа са свим изгорела, пође и он и рече: да га Турци не ће никада жива ухватити, него онако, како је он себе уснио т. ј. мртва. И као што је до сад частан слуга божји, и духовни пастир био, тако је од тада одважан, храбар и мудар четобаша слепо одане му чете био. Ово узгред само спомињем, јер не ћу за таке приче читав одсек да пишем.

И на јужној стеновитој страни гацке равни има једно село, а тако и па северозападној страни више растрканих кућа. Даље у долини Рашлетице лежи село Врпоље од неколико кућа само, а мало даље има тако исто село Војница.

Иначе има у тој долини још само 4 карауле за пандуре, међу којима и Хришћана има, који путнике сигурности ради прате. Залом се састоји из једне куле — зидане — једнога хана, три куће и једне опале џамије на источноме крају споменуте површине. На западном обронку Заломског брда виде се неколике усамљене куће, а у равници Невесиња само два места Невесиње и Љубовић. Невесиње лежи на подножју источнога обронка Подвележа и има до 100 кућа. Љубовић лежи до 2 сахата јужнојужноисточно од Невесиња и има до 25 растрканих кућа.

Даље вредно је споменути Благај са дворцем тако исто названим, на десној обали Буне, који 40 растрканих кућа има. Десно с пута од Благаја види се на тврдој низбрдици Подвележа ред кућа.

Ја сам већ казао, да пут у долини Рашлетице и Колечке реке, због воде, која зими прелије, није згодан, и то од Врпоља па скоро до више Залома, и да се онда преко горе иде. О томе путу не знам ништа из ближе.

VI.

Сарајево — Мостар.

Када се сетимо досадашњега описа овога земљишта, онда ћемо и овај пут врло лако моћи у мислима проћи. Велим у мислима, јер је у истини врло тежак.

Он полази од Сарајева западно долином и десном обалом Миљацке читав сахат до моста, и даље равницом свернувши врло мало с пређашњега правца преко мостова на Добри, Жељезници и Босни, све до подножја Игмана. Овде сврће северозападно и иде тим правцем преко Блажуја и даље левом обалом Зујевине јужнозападно добар сахат, за тим преко моста на десну обалу јужно, мењајући у долини обалу почешће, а најпосле прелази преко ниског слемена у долину Тарчина. Тарчин је село од неколико здраво растрканих кућа.

Од Тарчина има по различном казивању путовођа још неколико различних путова све до северногa слемена, од кога се онда пут у доста дубоку долину горску пушта, о којој ја ништа више не знам казати. Из те се долине пут опет на други брег Иван пење. Одавде се спушта доста стрмо, као пре у шуми, у долину Трешњеваче и даље левом обалом исте

јужноисточно к Неретви, и одмах ниже к мосту код Коњица.

Од Коњица иде даље пут добру четврт сахата левом обалом Неретве на више и преко моста, који преко Дубоког Потока води. На десној обали истога потока сврће јужнозападно, а одмах за тим на обронак Врапца. Ту се вијуга читава два сахата врло стрмо и тешко и полази најпосле к северу нагнутом равницом Борке ка Хану, исто тако названоме. Одавде полази јужноисточно из почетка испод обронка, што долину Језеро с леве стране опасује, и доле још читав сахат до моста и вијуга даље обронком Влаха најпре нешто мало, али после здраво стрмо уз брег ка караули. Одавде иде опет једну четврт сахата јужно, и даље јужнозападно врло стрмо и врло тешко на источноме обронку Липете ка Кули. Овде полази пут западно и иде тим правцем један сахат северним крајем Батијевице као долином једном на подножју високога слемена, а доцније на врло каменитом платову, и спушта се најпосле у драгу између Обрљина и Батијевице јужнозападно на Зијемско поље. Овуда иде опет западно и подижући се полако долази до врх Порима. Одавде се продужава јужнозападно кроз горску ижлебину, која је — не знам како бих боље казао — отвореној шкољци налик, и спушта се, вијугајући тамо амо, врло стрмо. Овом површином иде пут поменутим правцем све до Хана Подпорима, а одавде иде мостом преко пролома јужно к Неретви, њеном обалом, и преко угла, који она јужнозападно гради, подножјем Вележа јужноисточно к Мостару.

Од Сарајева у Тарчин има 7, одавде у Коњиц 5, до Борке 9, а одавде до Мостара 7 сахата, еле свега 24 сахата, а Коњиц лежи на по пута. Пут је овај као и други различан, како је где земља. Од Сарајева до моста на Миљацки има друм. Одавде даље нешто мало земља је тврда, али онда почиње опет — кад је кишно — блато, и ту се прелази једно парче, што је увек подводно преко моста, а после тога не зна се којим би путем боље било. Одавде има опет мало калдрме до Добре. Између Добре и Жељезнице има покварена калдрма, а с обе стране на 50 и 100 корака дебело блато, да се не зна, које би зло од тога двога изабрао. Од Жељезнице у Босну има такођер калдрма, али и њу људи избегавају само кад могу, а тако је исто и до Блажуја. У долини Зујевине пут је доста тврд. Даље има само у низи тарчинској и у горској долини у Ивану блата. Свуда даље иде пут или по шљунку или по камену. На обронку Липете је калдрма, којом се горе само на поузданом коњу јахати може. Тако се исто не сме јахати ни уз обронке Вращца, Влаха и Порима, ако нам није жао стоке, а местимице и по јужном обронку Ивана. Уз ове обронке јахати, ужасно је и опасно.

На Батијевици је врло опасно кад је вејавица, и ретко који да прође, кога бура ту затече. Не треба ни спомињати, да је овај пут од уласка у долину Зујевине све до Мостара врло незгодан теснац, ма да га долина тарчинска и Зимско поље пресеца.

На овоме путу ваља ова села и куће споменути:

У равници сарајевској више растрканих кућа, које различна села сачињавају, ка којима и Блажуј припада. У долини средње Зујевине има три села и осим тога неколико разбацаних кућа. И Тарчин је село у низи, и куће су здраво размакнуте. У поменутој долини Иван има неколико кућа, а јужнозападно одавде у долини спрам Трешњеваче опет једно сеоце. Даље ниже на сахат од Коњица, види се на стени једној развалина некадашњег града Трешњевца.

Коњиц лежи на обема обалама Неретве. Већа половина је на левој обали, где од обронака мало више места има. О овоме месту не знам ништа више да кажем, јер за цело време, док сам тамо био, мудир ме својом уљудношћу задржаваше, те не могах ништа више разабрати. Ну опет држим да кућа нема преко 300. У околици Хана Борке има 4 или 5 кућа и леп извор. На изливу Језера има 2 хана, и даље на Влаху, на Липети и на Батијевици има само караула; она на Липети је кула.

На Зијемском пољу има два хана, и даље западно на чистој низбрдици кућа и до ње бистар извор, једини од Језера до Неретве. На коритастој површини има осим хана још неколико растрканих кућа, а у лепом, равном затоку више кућа, ну не знам колико општина оне сачињавају. Даље добар сахат више Мостара има још један мали хан.

VII.

Зворник — Сарајево.

Од Зворника иде пут до два сахата узаном обалом Дрине, даље добар сахат јужнозападно преко

равни к Јадру, после кроз Јадар и даље пењући се стрмим обронком једно по сахата ка стени Кушлату. Но ако Јадар прелије, онда пут иде преко равнице дринске на јадарску скелу, и пређе на десну обалу. Одавде иде пут стрмим, стеновитим и шумовитим обронком, спушта се по мало у долину, одавде полази источно к мосту, и прелази преко њега у Нову Касабу. Даље иде пут јужно долином јадарском, за тим долином Студенога Јадра, западно све до Подгоре хана, одавде прелази на ниско слеме, што од Сикире североисточно полази. Од овога слемена прелази на врло стрми северни обронак Сикире, овде кривуда мало, и полази опет јужнојужноисточно на стрми обронак Краљевске Планине ка Караули-хану. Одавде се вијуга пут читав подруг сахата јужнојужноисточно Краљевском Гором, и ступа за тим у рђу шуму, а после у Краљевско Поље. То је чисто и доста равно поље, ограничено са истока ретком шумом. Дугачко је на 2000 корака, а широко до 5—600. Па како је и овде мећава опасна, то означавају и ту дирецн пут. Даље се пут наставља и иде кроз ретку шуму, а местимице кроз неколико дрвета само до Хана код Мачковице. Одавде иде пут јужно десном обалом Лехоте читав сахат, а код Кошутице спушта се у раван, иде њом јужнозападно, пење се уз доста стрми северни обронак гласиначког слемена, скреће на врху, и западно од Ведрића полази јужно, и даље јужнозападно ка мосту на Решетници. Овде пролази крај поменутога извора, и иде право Хану, а код џамије, или између ње и Балтића, западно ка Хану под Романијом, где се са вишеградским путем састаје.

Од Зворника до Нове Касабе има 7, одавде до Подгоре хана $2^1/_2$ до 3, даље до Карауле хана 3, одавде до Мачковице хана 4, даље до Кошутице 1, одавде до хана под Романијом 3 сахата, еле свега 21 сахат.

Што се тиче ваљаности пута, ваља ми рећи да је од Зворника до Јадра добар, одавде до Кушлата отештава искварена калдрма, а тако је и даље на обронку рђав и тежак. Од низе па до Подгоре хана опет је пут добар. На здраво стрмом обронку Сикире нема пута. Обронак је јаким дрвима обрастао, и покривен је жилама њиховим као мрежом. И људи и коњи избегавају увек. На врху је пут тврд. Даље на обронку Краљевске Планине има калдрма, из које је на све стране камење поискакало. У Краљевској Гори пут је на једноме месту рђав, иначе добар. Други су путови у опште добри. У равници Кошутице иде пут местимице насипом, који се од подножја гласиначког слемена почиње и тек ниже Турбе у равници престаје.

Између Ведрића и моста на Решетници може се у доста равној низини друм опазити. Људи причају, да је још пре Турака сграђен. Турци никада и не граде друмова. У гласиначком пределу мора да су се хришћанска господа радије задржавала. У осталом између Кошутице и Мачковице налазе се још трагови друмова, који са свим другим правцем иђаху, и који су за цело већ давно напуштени.

Од Зворника до Краљевског Поља, где се земљиште западно и јужнозападно шири, пут је велики теснац, па ни сама равница јадарска не прекида га.

Села имамо мало да наведемо. Прво по сахата од Зворника, у савитку Дрине, има мало сеоце на равници Јадарској са неколико растрваних кућа, Нова Касаба, мало јадно село од својих 70 кућа. Становници су већином мухамеданци, и сви — скоро без изнимке — гушати су. У долини Студеног Јадра има опет неколико кућа, а по сахата источно од Хана код Мачковице стоји сеоце од 7—8 кућа, исто тако названо. Даље Кошутица, од 12—13 жалосних колибица, а по сахата источно одавде, види се на обронку мало село Маргетић. У равници и на насипу стоји Турба, а после неки опали Хан. Најпосле Ведрић близу пута, од неколико кућа жалосна изгледа.

Од Зворника има још један други пут у Сарајево. Ја га истина нисам прошао, али стоји за цело. Он полази из вароши северозападном страном горњега града јужнозападно у Власаницу у Бирачком прелелу, а одавде или преко севернога Гласинца ка Хану код џамије и даље, или преко Кнежине и слемена које Романију са Озреном веже, у горњу долину северне Миљацке и даље у Сарајево. Баш када се у Зворнику задржавах, прођоше туда два ескадрона копљаника, из Посавине у Стару Србију, и то преко Власанице — Рогатице — Вишеграда, јер другим путем не би могли ни за себе ни за коње хране наћи.

Кушлат, који у описима тврдим дворцем или градом називају, јесте стена, која се према утоку Дрињаче, у Јадар из долине његове вертикално најмање 40 хвати подиже. Изгледа као пирамида, узан

и као прилепљен уз кланац. Горе је косо поравњен и беше некад дворцем крунисан, ал' сад има од њега још врло мало спомена; то су на североисточној страни басамаци, који се једва познати могу, врло узацка капија, или боље врата, и још нешто мало зида са свим према Јадру.

Између тих зидина и узвишене источне стране стене, има сада мала џамија, и на североисточном крају, која стену с обронком везује, кућица диздарова или чувара џамијског. Пут иде тим обронком у васини исте кућице, а 60—70 корака далеко од ње. На Кушлату би било лепо живети, положај диван романтички, са стране као трокут, начињен кружењем обронка на тачци где се две речице сучељавају.

Слободни Словени знали су ценити красоту природину, што се из развалина њихових дворова на много места види. Али од како неста слободе, све пропаде, и разум и осећање као да је под делима турскога зулума — развалина и дивљаштва сахрањен. Уцвељена природа чека на своје обожаваче! Али стрпи се, мајко словенска; синови су твоји већ на путу, да светкују женидбу Јадра с Дрињачом на Кушлату.

VIII.

Брчко — Сарајево.

Овај је пут доста дугачак, и има више почивака, које су бреговима једна од друге одељене.

Кад знамо растојања, лакше ћемо се управљати на целоме путу, с тога ћу пре свега да назначим иста растојања:

Од Брчкога до у долину Сибошчице има 4½ а исто толико и до Соли доње; одавде до Хана на Гостињу 4 даље до Ноћајевића 2 а одавде до Кладња 5, од Кладња до Олова 4 до Озрена 4 и дале до Сарајева 4 сахата, дакле свега 30 сахата.

Од Брчкога има три пута у долину Сибошчице; два од ових, које сам прошао, састављају се источно близу Зовика, и онда се одавде протеже јужноисточно на брег, прелази поток Пећник и иде даље уз брег, десном обалом у долину Сибошчице. Трећи пут иде више источно, и најпосле се спушта на стрмом обронку Вражићи у долину Сибошчицу. Но о овим путовима могу само у опште казати да се равним и многим шанчевима испросецаним и различно обраслим земљиштем, између џбунова, ограда и орања вијуга, и да има много блатних места, кад је киша. Па онда наравно, да ни о селима или растрканим кућама не могу ништа из ближе говорити. Само о Брчком могу казати, да је велико место, на Сави, на изливу Брчке, где је као што је познато трговина у велико. Горњи и Доњи Зовик састоји се из врло растрканих кућа. Даље иде пут долином Сибошчице, десном обалом, за тим у тесној долини прелазећи чешће, то на једно, то на другу обалу, ступа најпосле на леву обалу у пиперској низи, и прелази речицу још два пут до Хана. Одавде иде пут опет као и пре северно, узацком долином Сибошчице све до подножја Мајевице, и вијуга на доста стрмом обронку истога брега уза њ до врха, иде нешто мало слеменом западно, спушта се јужним обронком к ма-

лом поточићу, што каменитим коритом тече, и прелази на леву обалу истога потока. Одавде иде опет даље ниским ћелавим слеменом јужнозападно, спушта се стрмо потоку, што к Солини тече, и иде дуж њега к Солини и преко Солине, даље десном обалом истога к Јали и Соли, или нешто мало пре преко слемена у место.

Од Соли иде за мало пут левом обалом уз Јалу, пење се за тим доста стрмо на Тузланска брда, вијуга овде између џбунова и густих ниских храстова кроз пролом, и пушта се најпосле полако к мосту Спречи. Одавде иде преко равне долине управо ка хану и мосту на Гостиљу. Одавде опет иде левом обалом. И поред тога пута има старих надгробних каменова, па међ њима има један од гранита, највећи, што сам ја до данас видео. С леве обале прелази опет на десну и пење се на доста стрм обронак Матијевићких Гајева — стара храстова шума — с обронка се спушта у узану чисту стеновиту долину, којом бујица ка Гостиљу тече, и из ње се опет диже преко једнога предбрежја у село Ноћајевиће. Одавде се спушта пут преко Гостиља, а пролази га и долази преко једног ниског слемена до потока, одавле јужноисточно долином Брлошци к подножју Мошуља достиже. На доњем обронку Мошуља подиже се к једном кланцу на северној страни, који у низи између Мошуља и Јаворника почиње. Одавде иде даље низом кривудајући кроз шуму и спушта се на јужноисточноме обронку Мошуља у долину Дрињаче, полази левом обалом њезином једно по сахата јужно ка мосту и онда непосредно у Кладањ.

Од Кладња иде пут на више стрмим обронком Стоборја горе читав сахат калдрмом, која онда још нова беше, на врх западно, и ту се полако успиње до врха Карауле. Одавде се спушта стрмим јужним обронком ка Кланцу, из кога Ступчаница хуктећи тече, и иде њеном узаном стеновитом долином, прелазећи сад на једну сад на другу обалу, долази опет на десну обалу, иде преко потока Грабовице и мало ниже Оловим Пољем, и излази на северозападни крај његов код моста на Ступчаници. Даље иде подножјем споменутога слемена ка доњем мосту Биоштичином и непосредно здраво стрмим обронком у Олово, или уз Биоштицу ка горњем мосту и хану.

Од Олова иде пут јужноисточно стрмим обронком Курјачом врло незгодно у равно земљиште, и овим даље кроз џбунове и ретку шуму на чистину код хана Ракова Нога, на ивици јужноисточнога обронка. Одавде залази пут западно дубоки просек, кроз који источно један поток тече, вијуга даље чистим и обрађеним земљиштем, и спушта се најпосле јужно кроз дрва и камење ка хану у долини Дубоштице, и к мосту. А одмах иза моста опет се пут врло стрмо пење на Караулу, која је различним лепим дрвима обрасла. С Карауле се спушта јужнозападно проломом, а на источноме обронку опет се диже врло стрмо и незгодно ка хану, који на једноме ступњу брега Озрена лежи, и сврће на јужноисточној страни његовој јужно, и иде тако преко две долине, а најпосле спушта се здраво стрмим обронком ка Биосци, а на близу одавде састаје се са познатим путем, што од Мокрога долази, на један сахат од Сарајева.

Ови су путови осим многих стрмени, особито кад је кишно, врло неугодни. У долини Сибошчице пут је тврд, јер или обалом или коритом, по шљунку или камену иде. Као што већ поменусмо, људи приповедаху, да се од Пећника до подножја Мајевице преко 70 пута кроз Сибошчицу иде. На северном обронку Мајевице блато је бездано, а тако исто и на јужноме обронку. А тако је и на потоку, што к Солини тече, врло подводно. Но од подножја Мајевице има и других путова у Солину, па их људи по драгој вољи бирају.

Од Соли у Мошуљ може пут поднети, а од обронка Мошуља иде кроз блато тако, да коњ једва ноге чупа. А даље у кланцу између Мошуља и Јаворника има једно неописано место, кроз које се мора проћи, а које је увек мочарно, због воде, која се из брегова слива. Таки је исти пут и даље у низи, јер је земља мекана. На јужноисточној страни Мошуља, иде пут неким утрвеним и водом пролоканим проломима, но бар по тврдој земљи. Даље у долини Дрињаче до Кладња само је местимице блатно. Од Кладња иде новом калдрмом, стрмо на Стоборје, и на врху је добро; обронком у Ступчаницу здраво је рђаво, а у доњи опет добро. На Оловом Пољу, што је местимице подводно, прилична је калдрма. Даље је на левој обали Ступчанице из почетка врло мек пут, а најпосле на обронку Курјачи здраво блатно. Иначе је пут, изузимајући једно кратко место, где је здраво блатно, јужно од Озрена добар.

Када сам од Соли у Сарајево путовао, некако почетком Јунија, баш је губернатор наредио, да се

путови поправе. На Мошуљу, у низи између њега и Јаворника беше сав посао тај, што су са стране тога проваластога пута на 6 корака у ширини исекли дрва, али тим није пут ништа бољи био. А поред тога беху још нека дрва тако подсечена, да су се по подруг стопе из земље пањеви видели. Преко Мајевице има осим овога још један пут преко Брешке у Соли. И овај су пут поправљали. Земљомер им је био један заптија. Он је дао свуда, где дубоко блато беше, сламом и сеном покрити, које су људи из околине довозити морали. Дакле и слама и сено сада су градиво. По томе се види, колико су тако названи цивилизовани европски грађари за турскима заостали. На левој обали Ступчанице од моста до оне на Биоштици, и на обронку Курјачи, где је блато без дна било, патосали су они на првоме месту до 200, а на другоме до 300 корака дужине, т. ј. све јеле, што уз пут с обе стране стајаху, они су оборили, те преко пута послагали, па онда по преко расцепљена стабла једно до другот пометали, тако да округлина на поље дође, и то дрвеним ексерима утврдили. Дрво је било онда још сирово, али може се помислити, како је у зиму после оне јаке припеке изгледало.

Од Пећника до јужнога подножја Мајевице, па онда од Соли до Сарајева цео је пут теснац, који само узано земљиште јужно од Ракове Ноге за мало пресеца, или би га тек пресецало, када би земљиште ма како са стране у вези било.

Преко Мајевице иде западно од описанога пута, из предела Зовика још један пут у Брешку — Францишканска парохија — и даље у Соли.

Више хана, пре него што се спусти у доњу Биоске иде један пут јужноисточно преко брегова, који најпосле на врло стрмом месту обронка Грдоње, северно од Сарајева непосредно у варош води; који мора у Озрен, а нема посла у граду, тај треба свакако да тим путем удари. Од обиталишта на овоме простору види се само неколико кућа у низи Пиперској, а тако исто неколико и на јужној страни Мајевице. Доње Соли најлепше је место; има до 900 сабијених кућа. Даље има мало село Ноћајевић, а после види се још и у низини Брлошцима неколико расејаних кућа. Године 1851 овде се био један турски баталион утаборио на чистој висини. Побуњени мухамеданци опколе густу шуму, и тако веома оштете војску, која се није знала помоћи, док их није Омер-паша својом обичном тактиком политичним путем неприлике опростио. Даље се види још неколико усамљених кућа на обронку Мошуља.

Кладањ има до 150 кућа. На Караули има велики хан, а на Оловом Пољу три. Одово је мало местанце, у којем се највише 15 кућа виде. Даље с пута виде се само поменути ханови и неколико кућа западно од Ракове Ноге.

IX.

Зворник — Соли — Грачаница.

Од Зворника иде пут западно долином споменутога потока, ступа на црвени пут — од земље прозван — на врх слемена, што од Дрине полази, иде донекле слеменом западно, па онда јужноисто-

чно десном обалом Дубокога, јаруге што се источносевероисточно повлачи. Преко јаруге иде даље јужнозападно обронком Мајевице — тамо Љесковице — на врх Љесковице, одавде северозападно у долину Спрече — 4 сахата —, за тим косим земљиштем близу северногa краја долине у Дубнице или Прњавор. Одавде сврће пут подножју ниског северног брега, иде уз њега све до Глибоја, и сврће опет одмах иза моста на северном крају долине њене северно, иде тим правцем једну четврт сахата до Бановачког Потока, па онда нешто мало западносеверозападно најпре десном обалом потока, а после левом. Ту се подиже кроз густа, ниска дрва на Бановачко Брдо, и спушта се с њега сев.-западно ка Јали, и иде њеном долином сахат и четврт, и опет коритом западно у Доње Соли.

Овај је пут, кад је сухо, са свим добар, и само је источни обронак Мајевице — Љесковац — отужан, због многих шипрага на путу. Па ни стрмени нема на њему. Али кад је кишовито, онда има рђавих места. Тако н. пр. баш на поменутом источном обронку Мајевице, па онда по нека места, и ако мала, на подножју северних брегова, из којих више малих поточића ромоне, па особито рђаво место на десној обали Глибоја код Вуковије, па на левој обали Бановачког Потока исто тако, па на врх Бановачког Брда, па онда код Јале, где је блато без дна, а у долини Јале свуда је рђаво.

Кад Јала при јачој киши набуја и потопи пут, онда има други пут преко тузланских брда и Соли доње. Узгред да споменем, да Соли турски Тузла

значи, и да се већ одавно то место Соли, Тузла зове, клањајући се туђем владалачком елементу. Но народ није српско име тога места заборавио, али ланац између Јале и Спрече зове се Тузланска брда. Није ми поделила срећа, да чујем како се то српски зове, а уверен сам да има као и свуда друго име.

Српско би ми име било драго, као и сваком другом Србину.

Пут овај од Зворника до Соли доње био би теснац, кад не би другога било, који даље северно преко Мајевице у долину Јале иде. Но свакојако је тешко долином и околним висинама путовати.

Од Зворника иде, као што сам, мислим, већ споменуо, природан пут, дуж Дрине к Сави доле, па и лево различно у раван Посавине. Одавде иде четврт сахата преко Мајевице у Соли горње. Овај пут не познајем, и само ћу оно казати о њему, што из поузданих извора знам. Од Бијељине иде пут равницом непрестано све до Лопара, а одавде преко Мајевице 4 и по сахата у Соли горње. Овај пут преко Мајевице кад је кишно буде тако блатан, да после педесет коња не би ни један више могао проћи. Док сам ја био у ономе пределу, падала је киша сваки дан. Један баталион био је из Соли доње у Бијељину премештен, па је морао место краћега и угоднијега пута, чак на Соли горње и Лопаре ударити, заходити дакле преко Сибошчице до Челића.

Од Соли горње у Соли доње иде пут доста провалитим коритом Јалиним јужно, и састаје се с оним што од Зворника долази. Дугачак је свега 2 сахата.

Кад Јала прелије, онда пут иде обронцима на десној обали.

Пут од Соли горње у Лопаре преко Мајевице, и ако нисам видео, кажем, да је теснац.

Од села и обиталишта од Зворника до Соли доње нема до долине Спрече никаквих. Овде се тек види на источној страни много малих места, али које по општини не знам изређати. Дубница, или Прњавор лежи на по пута. У Дубници живе Хришћани, а у Прњавору Мухамеданци. Даље западно на ниским бреговима на северном крају, има такођер неколико малих места. Од ових ваља споменути Петровце, Вуковију; прво на левом, а друго на десном крају долине Глибоја. У долини Јали и на обронцима има расејаних кућа. У Соли горњој једва има 200 кућа. Од Соли доње у Грачаницу иде пут најпре западно долином Јале, три пут преко реке, кад вода не нарасте од прилике подруг сахата, за тим местимице обраслим земљиштем северозападно, прелази тим правцем две долине, којима потоци јужнозападно теку, међу којима је и Лукавац, и долази на Црвено Брдо. То је широка, чиста висина са исто тако названим селом. Одавде иде једним проломом, спрам запада и југозапада, у равницу, а њом опет до хана Дабоштице, 4 и по сахата од Соли. Одавде даље иде пут преко ниског предбрежја у долину, и пресецајући мали подводан заток, иде тако нешто мало, па се онда раздваја. Један од њих, по казивању других, иде даље подножјем обронака, а најпосле равницом преко једне старе калдрме к подножју слемена, које јужно од Грачанице, између места и равнице лежи.

А други полази западно ка Спречи, и подуго иде обалом, па онда скреће на десно, преко мало неравнога земљишта ка једном хану, а одавде преко једнога дубоког потока здраво лошим мостом ка поменутој калдрми. Овај је пут даље преко поменутог слемена, кад је кишно, врло рђав, и има од Дабоштице 4 и по сахата, по томе 9 сахата од Соли до Грачанице.

Пут овај, као што сам га ја видео, скоро да се не може описати. Киша је падала више дана, па и онај дан, када сам ја путовао. Изузимајући неколико места, где је земља тврда, свуда сам газио блато. А најгоре беше близу Спрече, где пут од реке ка хану полази. И овде су сламу и сено сипали у блато. На једноме месту, — а било је 40 корака дугачко — пропао ми је коњ до трбуха, а даље једва је извлачио ноге из густога дубокога блата. Нешто више овога пута, видео сам на једној до 100 корака дугачкој живој огради по земљи и џбуновима чудо много великих пужева, што се пола измолише из своји̂х кућица, и ограда изгледаше из далека чисто бела од њих. Ако кад ѓод љубимац пужева оде у тај предео, нека зна, да ће близу Спрече, код села Миричине, што десно на обронку лежи, много и лепих пужева наћи. А њих не ће никада тамо нестати, јер их становници не једу радо.

Мени се већ било досадило газити оно дебело блато, те зловољно проговорим мојему вођу: „Што ме ниси бољим путем повео!“ а он ми са свим мирно одговори: „А да шта би ти онда тек казао, да сам те другим путем повео!“ Он је јахао на своме

коњу, па сам му морао веровати. На другој страни беше хан, где је добро познат био — било је јестива, ракије и каве — и привлачио је јаче и од самога блата. Овим хоћу само то да кажем, да није увек лако истину познати, и да се мора добро пазити, кад хоћеш што заптијама поверовати. Пут обронком свакојако је пречи, а може бити баш да није ни гори од онога.

Враћајући се из Грачанице у Соли, ударио сам другим путем. Он иде из почетка добра по сахата североисточно уз доста стрму висину, -- у долини Грачанице — а за тим јужноисточно једним слеменом прелазећи сад у шуму, сад у поље све до Ратиша два сахата; ту се подиже доста стрмо на Ратиш, и спушта се опет у Смолуће $2\frac{1}{2}$ сахата. Одавде, по казивању, иде један пут преко Ободнице управо у Соли доње, али ја нисам смео њим ударити, јер је киша била, која је неколико дана непрестано падала, и долину једну, преко које бих морао прећи, потопила. С тога сам морао од Смолућа лепим земљиштем линијом на Црвено Брдо ударити, а одавде познатим путем у Соли.

Пут је од Грачанице до Смолућа тврд, и могло би се поред мале пажње одмах колима ићи. Али шта ћемо, ако удари бура, као што то на јужноисточној страни Ратиша бива, и на две стотине корака сва дрва на пут поваља, те путник мора две године после ту природну сечу да мучно обилази.

На врху Ратиша има једна равница, дрвима окружена, и на северној страни њезиној два дебела храста на близу. Између њих подигли су мухамеданци

неки као предикаонцу неку, са које хоца приликом какве свечаности скупљеним вернима коран тумачи и приуготовљава их на радости пророкова раја.

О местима, могу казати, да се многа виде, али да им не могу имена назначити. Грачаница лежи на обема обалама тако исто назване реке и има до 500 доста размакнутих кућа. од којих се у долини једва половина види:

Од Грачанице има један пут 6 сахата у Маглај, један у Добој, један преко Сокола у Градачац, а један, 5 сахата, у Сребрник.

Даље знам да има један од Соли доње преко Модраца у Завидовић, — улив Криваје у Босну — а један преко јужне стране Озрине у Маглај, али ништа не знам о њима изближе, а можно је, да преко Спрече иду. —

X.

Брод — Сарајево.

Овим се путем највише пролази. Он је најбољи, најугоднији, једно што је тврд, а друго што никаквих великих стрмени нема. Њиме су већ више пута велики товари из Брода у Сарајево и натраг пролазили, наравно с мање више муке, како је кад време. Осим овога друма, има на овоме простору још и других мањих путова. Па да се не бисмо помели, в дужином ове пруге читаоца уморили, најпре ћу друм, а за тим остале мање везе описати, али ћу мало одступити од досадашњега начина у овоме.

Дакле колник иде све тврдо од Брода десном обалом Саве 1½ сахат до улива Укрње. За тим не-

што мало уз њу, и даље јужноисточно на близу обале, равним земљиштем, које је местимице јаругама проломано, што у Уврње долазе, и на којима мостови имају. Одавде сврће јужнозападно ка Дервенти.

Овај пут износи 6 јахачких сахата и кад је сухо са свим је добар, али кад је кишовито, онда има много тешких, блатних места, а особито близу Дервенте.

Од овога се пута одваја један кратки, не далеко од Саве на десно, преко Уврње, наравно ако вода не прелије, и даље равним земљиштем лепо преко ниског слемена к мосту на Уврњи, или превозу ниже воденице, где се опет са оним састаје. Овај је пут за два сахата краћи од онога.

Од Дервенте пење се пут полако јужноисточно на широко, равно слеме, где на северозападном крају село лежи, и даље преко три долине, североисточно — јужнозападно, које су ниским дрвима или шипразима обрасле, у долину, која се северно пружа, и којом северно један поточић тече. Овом долином иде даље јужно, и полази источно на једну висину, која је с краја ниским дрвима, а даље грмовима обрасла. Одавде се пружа даље јужноисточно једним слеменом, које се у углу између Босне и Фоче ниже Которскога свршава. Од Которскога спушта се пут к мосту на Фочи, и повлачи се одавде равницом преко споменуте воде, која са југозапада долази, и на којој мост има, источно, и долази тако у долину Босне, у којој све до близу Добоја обалом иде.

Овај пут Дервента — Добој има 7 сахата, добар је, али кад падне киша, онда има много блат-

них места. Тако на пр. на врху слемена јужноисточно од Дервенте ниже Которскога.

Од Добоја, који на малој висини лежи, спушта се пут у поменуту равницу, иде четврт сахата крајем њезиним, а од подножја висине опет обали Босне, и тако даље још четврт сахата до подножја стрмог, шумовитог обронка Усоре, и њиме на неколико корака више улива њезина.

Одавде у Маглај пругу дуж Босне — $3\frac{1}{2}$ сахата, нисам видео, и могу само по казивању других казати, да пут вазда долином иде, и да није тежак.

Од Маглаја иде пут нешто мало уз Босну обалом, сврће за тим, преко ниског земљишта у долину Љешнице к мосту, и полако се диже северном низбрдицом поменутога слемена, јужнозападно, а најпосле пење се кроз ниску шуму и грмове на исто слеме, а одавде опет јужно у Жепче, свега три сахата.

Овај пут није тежак, али кад падне киша, местимице је веома блатан. А што се тиче обиталишта од Брода до Жепча, на првом је месту: Брод, прилично сеоце; куће су доста размакнуте, а њему припадају још и друге растркане куће по околини. Дуж пута од Брода до Укрње има такођер много разбацаних кућа. А тако исто и на другим двама путовима, што у Дервенту воде, има само растрканих кућа, а нигде нема правога села.

Дервента лежи, као што смо већ поменули на северозападном крају ниског слемена, од прилике 1000 корака од Укрње, и више мање скупљена је на северозападној и јужноисточној страни тако на-

званога града. Она је једна од већих окружних села, али ја јој не знам броја кућама, јер има још много североисточно одавде на крају долине и њеној низбрдици, које такођер њој припадају. Од Дервенте даље има много кућа, али се само неке виде. Неколико одавде најближих кућа сачињавају Которско, од којега се такођер јужно само неке куће виде. Даље у долини Босне до Добоја нема кућа. Добој је мало жалосно сеоце на ниској висини, где на североисточној страни на једној стени већ пола опао дворац своји. Маглај лежи баш на десној обали Босне, а пола на обронку висине. Јужно на Босни стоји још и сад доста сачувана кула. Даље до Жепча има само неколико осамљених кућа.

Жепче је у хрпи, лежи са свим на Босни и око града, тако исто названога. Источносевероисточно одавде у долини има опет неколико разбацаних кућа.

Од Жепча иде пут долином Босне близу обале све до јужне стране Орахова поља, одавде до Врандука са свим обалом, диже се преко једнога стеновитог предгорја где на јужноисточном врху његову једна кула стоји, и наставља даље обалом и подножјем обронка на сахат и четврт од Зенице, одакле се пут опет косим земљиштем јужноисточно горе споменутом месту пружа.

Од Жепча до Врандука има 5 а одавде до Зенице 2 добра сахата. Земља је свуда тврда и само је у низи Зенице, кад је киша, велико блато.

На овоме путу има осим неколико ханова до низе Зеничке само једно место Врандук, од својих

15 јадних кућа, које на ниском стеновитом слемену на североисточној страни скоро опалога дворца леже. У Зеничкој долини има више кућа, које општине састављају.

Зеница је повеће место, лежи са свим на Босни и на подножју Губера. Град који је тамо био, и тако се звао, ну кога не могах видети, Турци су сами напустили.

Даљи пут од Зенице преко Губера у долину Лашве, нисам видео, и могу само по казивању другог казати, да пут иде најпре од Зенице западно а за тим преко Губера у долину Лашве и преко моста испод Витеза састаје се са оним путем што води из Травника у Бусовачу.

Од Травника иде пут од моста дуж кланца у низу, преко два каменита моста најпре на десну, а за тим преко дрвеног моста на леву обалу, са које источнојужноисточно не далеко од Лашве к Бијелој скреће, и преко моста на брзо до моста на Лашви, или боље до прегаза више њега, долази. Одавде иде пут са свим узвишеном десном обалом к Витезу. Одавде даље равницом $^3/_4$ сахата до најближих висина а за тим још једну четврт сахата подножјем истих, па онда скреће јужно ка потоку, што северно тече, а одмах за тим јужноисточно, и иде тако косим различно обраслим земљиштем најпосле преко северозападне стране равнице Бусоваче у место.

Од Травника до Витеза има 2 сахата, а исто тако од Витеза до Бусоваче. На овоме путу нема никаквих тегоба, али кад је кишно, опет има неколико безданих места од блата.

Од Бусоваче иде пут до потока Клокота, и даље долином његовом, а најпосле пење се полако на висине близу Клокота, и даље поред хана Језера дуж потока Млаве ка хану Јеовцу — коњска станица. Одавде иде пут ниским косим земљиштем један сахат до Војнице, и преко Војнице сад добром ћупријом, па онда подножјем са свим ниских изданака у Кисељак, и најпосле преко потока Крешева у долину Лепенице. Одавде опет источно к мосту, и даље до подножја Кобиље главе; ту полази североисточно, и јужноисточно у долину Раковице, и иде тако све до Зујевине, где се састаје с другим путем, што од Сарајева у Мостар иде.

Од Бусоваче до Усовца има 4 одавде до Сарајева 8 сахата, а од Бусоваче у Раковицу 8; пут је у опште добар, но опет је у теснацу на Кобиљој глави, а местимице и у долини Раковици, где је искварена калдрма, кад је киша, ужасно блато.

Од места се на томе путу ова виде:

Витез, мало, јадно село, и на крају равнице неколико осамљених кућа, и

Бусовача, може имати до 200 кућа, иначе виде се још по околини поједине куће.

На путу даље до Кисељака виде се само поједине куће.

Кисељак се састоји из више ханова, и неколико растрканих кућа.

У долини Лепеници на обронцима на десној обали има читав ред кућица, а у долини виде се само поједине куће.

Поменути побочни путови ово су:

Дервента — Тешањ.

Са описанога друма виде се два пута, што у Тешањ воде. Један полази из низе јужно од Которскога преко висина јужно у долину Усоре к мосту, и даље долином потока, што од Тешња долази. На томе путу нисам био, али знам за цело, да постоји. Други иде одмах, како пређемо Усору, доста високим слеменом између споменутога потока и Босне, и спушта се вијугајући преко неколиких дубоких пролома и местимице кроз густа дрва, јужно у долину потока и даље у Тешањ. Овај је пут веома тежак, и од Добоја до Тешња путовао сам њим пуних 5 сахата. На врху слемена има село, а јужно неколико осамљених кућа.

Између Дервенте и Тешња има осим тога још један прави пут. Од описаног друма, од Дервенте на један сахат, иде пут јужно, вијуга кроз хумке преко више малих потока к мосту Усори и даље преко поменутог слемена у Тешањ. Овим сам путем ишао у Декембру, снег беше доста дебео, и описујући га онако како јесте, не бих га могао похвалити. Но кад је сухо, онда је са свим добар. Дугачак је 9 сахата. С пута се виде само растркане куће.

Тешањ — Жепче.

Овај пут иде донекле долином јужно, скреће око једнога брега на западном обронку јужнозападно, подижући се полако, за тим полази јужноисточно дубоком, шумовитом провалом, и подиже се опет јужно врло стрмо на врх Црнога Врха до Карауле-хана,

два сахата од Тешња. Одавде иде нешто мало поврх шумовитог слемена јужноисточно, и спушта се опет врло стрмо у долину потока, из које опет преко ниског слемена у Паланку — Нови Шер — води, до два сахата. Одавде иде јужноисточно, и састаје са оним, што од Маглаја долази на слемену северно од Женча, опет два сахата, свега дакле шест сахата. Кад је кишовито, онда је пут здраво блатав. Са врх Црнога Врха диван је изглед на лепоме дану.

Од села ваља споменути:

Тешањ, повеће место од својих 500 кућа, које на источној и западној страни Старога Града лежи. Из долине се подиже стеновита са југа, а особито са истока врло стрма хумка, и на њој стоји тај град. Са источне стране живе хришћани, око 150 кућа, а са западне мухамеданци.

Даље у долини потока на јужној страни Црнога Врха и на равном слемену има више растрканих кућа.

Паланка је мало сеоце у левој низи на Љешници. С пута у Жепчу види се и на северном обронку више кућа.

Да се не бисмо доцније опет повраћали, узгред ћемо поменути, да од Тешња у Маглај пут до 3 сахата води. Он се подиже од Тешња полако источно и вијуга веома неравним земљиштем и преко јаруга. Више о њему не знам. На више места, кад пада киша, веома је блатан.

Жепче — Врандук.

Од Орахова Поља иде преко једнога слемена, што од Ораховице источно полази, кратак пут у Вран-

дук, јер он засеца цео угиб Босне. Врло је тежак и човек је заједно с коњем у опасности кад њиме јаше, а особито на стеновитом и врло стрмом јужном обронку.

Узгред да споменемо, како се прича, да је овај пут кнез Јевђеније први отворио, да Врандук заузме. Али то остаје само прича, јер Врандук није онда као и сад вредио толике муке око тога, а пут је најпосле морао још и пре бити.

Зеница — Бусовача.

Од Зенице преко Губера има један пречи пут, дакле и краћи ал' и тежи од онога описаног у Бусовачу. Одмах из Зенице подиже се стрмо на Губер, вијуга тамо и амо по врху Губера и спушта се на јужном обронву ка Ламби, пролази њоме, а за тим десном обалом Козице и кроз њу, и саставља се јужно с путем, који из Витеза у Бусовачу води. Овај је пут дугачак 4 сахата. На северном обронку Губера ужасно је блато кад виша падне. Ја сам њиме путовао баш по најгорем времену и срео сам преко 20 коња са товарима.

Не ће бити од потребе овде да споменем, да се од пута, који од Зенице у Бусовачу иде, пут у Травник одваја четири сахата.

Зеница — Сарајево.

Овај пут иде преко мо̑ста на Босни и даље јужноисточно по сахата подиже се на огранак Осјеченика, што се јужно пружа, спушта се са овога поред дубокога и узанога пролома к споменутом потоку, и

пружа се њиме јужно до близу улива, и сврће најпосле на обронку источно ка Какњу, и иде преко моста на споменутом потоку даље 4 сахата, но већином се гази.

Од Какња иде пут даље, по сахата источно обалом ка Вревазу, а за тим јужноисточно преко напоменуте равни и ступа према Трстионици у сужену долину Босне, иде три четврти сахата истом, а за тим подруг сахата јужноисточно низом у Високо 4 сахата.

Од Високога иде пут преко моста на десну обалу, и сахат даље источно стрмим и стеновитим обронком и са свим уз обалу до Вратник-хана а одавде даље јужноисточно и не далеко од Босне преко Стабње и Мрака до Влашког брда, по сахата јужним обронком његовим по великом блату, а даље обалом и подножјем стрмога обронка све до улива Вогаче, 4 сахата од Високога.

Одавде иду два пута у Сарајево. Обични иде долином Вогаче, а за тим долином једнога потока, који у Вогачу утиче, после се подиже стрмо калдрмом на Кобиљу Главу, спушта се опет калдрмом к мосту на потоку Сушици, а одавде се подиже не толико стрмо колико незгодно на Кошарско брдо и још поквареније иде на Кошеву и даље доста исквареном калдрмом у Сарајево, два сахата од улива Вогаче, дакле свега 6 сахата од Високога.

Други пут иде кроз Вогачу и даље још три четврти сахата све обронком, а најпосле обалом до Двора, и даље подножјем Граховице, те се близу Миљачког

моста у Миљачку долину спушта. Овај је пут нешто дужи од првога.

Цео пут од Зенице до Сарајева, изузимајући врло блатне низбрдице на изласку из тесне долине у низу Височку, па онда једно место на јужном обронку Влашкога брда и на западном и источном обронку Кошарског брда, у опште је добар. Калдрма на западном обронку Кобиље Главе здраво је стрма. Другим путем од Вогаче до Двора мање се иде, и местимице је врло рђав.

Између Какња и Вратник-хана има на десној обали Босне пут, који их везује. Пут, што од Какња долази, иде преко превоза још мало обалом и даље источно преко слемена, што од Тешева у угао између Босне и Трстионице улази к последњој. Одавде прешавши Трстионицу, сврће јужноисточно, јужно од Реда, преко земљишта које ми није познато, јужнозападно од Заруђа, ка Вратник-хану.

Од Какња до Трстионице има 2 и по сахата, и даље до хана исто толико. По сахата даље лежи село Сутјеска, а четврт сахата још даље францишкански манастир, тако исто назван.

Пут до Трстионице је добар и није тежак.

Од Високога иде други пут по сахата уз Војницу к мосту, а за тим долином потока, што са југоистока долази, даље слеменом и од њега код Црнотине ка Раљевској ћуприји или ка прегазу више ње, а одавде преко равнице долази на пут од Двора. Кад Блажуј долину потопи, онда иде пут од Раковице источно североисточно преко Зеника и јужним обронком брегова, а најпосле кроз Црнотину к Раљевској

ћуприји. Иначе овим путем иду само становници те околине. С тога није ни он гори од већине босанских путова.

Најпосле ваља још поменути, да између Бусоваче и Високога преко поменуте низе леп пут води.

Места на путу од Зенице до Сарајева ова су:

Какањ, мало село, којему су куће по брегу растркане и дрвима заклоњене. Добој, неколико кућа на левој обали Босне. Осим тога виде се у доњи још поједине куће.

На путу у Сутјеску и у околини овога места јужнозападно и јужно одатле, види се више разбацаних кућа, па и земљиште је тамо боље употребљено.

У лепој низи Височкој види се на обема обалама Босне више кућа у скупу, и осим тога много осамљених. Може се рећи, да је ова низа упоредо с другима добро насељена. Нисам могао места свију општина побележити.

Високо — Високи — или Висока повеће је место на уливу Војнице у Босну и на подножју доста високе и стрме хумке истога имена, на којој се и сада могу видети развалине неваква манастира.

С пута преко лепе низе на Стабњи има много кућа на дугачком и добро обрађеном јужном обронку Заруђа, и сеоце Мрак и још неколико осамљених кућа, а на самоме путу близу хана Вратника још два друга хана. На левој обали Босне такођер се види неколико размакнутих кућа, а најпосле према Влашком Брду код угиба реке мало сеоце Малешић. Даље до улива Вогаче на десној обали Босне виде се на уливу Љубишне два хана, а на левој обали

више растрканих кућа на висинама, и према уливу Вогаче сеоце Кривоглавци.

У долини Вогаче близу улива стоји село од неколико кућа — Турбе, а на измаку њезину из горскога кланца сеоце Вогача. Осим тога има још у низи и на обронцима Граовице растрканих кућа.

На врху Кобиље Главе има хан и неколико кућа. На северном и источном обронку Хума све до горе има много растрканих кућа, а тако исто и на низбрдици, која низу Сушице опкољава. У Кошевској долини види се северно неколико кућа, а јужно су у њој већ прве куће сарајевске.

На путу од Вогаче до Двора види се на западном обронку више разбацаних кућа. Од Двора самога виде се близу Босне две куће, даље у доњи, која од Граовице у равницу Босне утиче, село Рађево, а даље дуж пута више одвојених кућа.

XI.

Градишка — Бања Лука — Травник.

Од Градишке у Бању Луку има природан друм; он иде од првога места преко равнице јужноисточно к Врбасу, за тим три четврти сахата близу обале и подножјем брегова, и даље равницом бањалучком у само место — 6 сахата на колима, а 9 на коњу. Кад је сухо, пут је добар, али кад киша падне, или када снег завеје има проваластих места, а особито у грмовима савске равнице.

Од села пролазимо само кроз Ровине око два сахата од Градишке, даље има на путу само два хана.

Од Бање Луке полази пут од горњега моста са свим обалом Врбаса, свега 2 сахата у долини, а одавде се пење стрмо на стеновити обронак северне стране Тисовца јужно. Одавде иде прилично кроз шуму, и даље источном страном брега Тисовца косим земљиштем, а најпосле преко једнога потока ка хану Плочи, 7 сахата од Бање Луке. Кад сам ја овуда из Бање Луке месеца Фебруара пропутовао, беше киша, и поред свега напрезања не могах до Скендер Вакупа доћи, јер осим тога што густа магла пред вече покриваше околину, принуди ме још и изненадна помрчина, да сам морао у хану Плочи преноћити. Ја сам истина могао распознати близу хана, да сам преко некога поточића ишао, али нисам знао куда тече, а нисам тамо никога могао упитати, а после опет заборавим, но мислим, да к Врбањи тече.

Од хана Плоче подиже се пут не баш високим али веома стрмим обронком на слеме, које источну гору — мислим Нацак — с Тисовцем везује, и иде читав сахат кроз шуму од јела до Скендер-Вакупа. Одавде иде пут западним обронком горе, јужно к првом Угрићу, а одавде јужноисточно к другом, даље преко високога слемена к Угру доле преко моста, и још по сахата левом обалом на више. Одавде иде један пут дубоким просеком Десне к Добретићу, и даље к Јајцу, а други у Травник стрмим обронком Козице. На врху иде пут више јужно горе доле преко поља и шума ка хану код Витовља, спушта се доста стрмим јужним обронком јужноисточно к Лашви и иде дуж не подруг сахата у Травник, 10 сахата од Скендер-Вакупа.

Пут је овај осим неких стрмени, обичан, и како је кад време. Али пут на обронку Козице, где пут преко потока истога имена преко три моста прелази, не може се описати. Поток се слива у једну низу, а овамо је сва земља тако блатна, да коњ до трбуха гази. О Угрићу сам већ говорио. Овим сам путем још пре 14 година прошао, и то беше први пут да сам турским путем путовао, а онда сам се баш из Италије вратио, па можете мислити како сам се осетио код таке противности. Па сад после 14 година и после многога још што сам од онда видео, узмућује се у мени осећање, те се гнушам и презирем таку земаљску владу, која за 400 година свога владања, овако дивну земљу безбожно нагрди и напусти. Идите пријатељи и хвалиоци Турства, који сте на поштење заборавили, идите и видите! Ви ћете још много грђе наћи, него што пре 14 година беше. Идите па да поцрвените од стида, ако је још која искра у кутку којем нечистих груди ваших заостала, те чека на спасење своје.

Од обиталишта, осим неколико појединих кућа или ханова, види се само мало, јадно сеоце растрканих кућа, Скендер-Вакуп. На јужном обронку, где се пут у долину Лашве спушта, има много кућа на далеко. Један скуп од тих зове се Делиловац и има необично чист хан.

XII.

Брод — Бања Лука.

Од овога је пута део од Брода до Дервенте познат. Од Дервенте иде западнојужнозападно преко

веома неравнога земљишта, преко потока мостом к Укрњи и преко моста, који је до сад за цело готов, у Прњавор за 8 сахата, одавде иде у Љешњу, и даље кроз Деветину, а за тим преко једнога потока врло рђавим мостом, који к Врбасу тече, мочарном обалом. Одавде полази даље преко два потока и покрај Топлице, Слатине, к северном обронку Присјеке, и њиме јужноисточно дижући се полако на висину, а одавде јужно у долину Врбањску. Преко Врбање иде стрмо на Влашко Брдо а с овога јужнозападно по сахата у Бању Луку, 10 сахата од Прњавора. Овај је пут изузимајући поједина места, добар, али на једноме месту, на потоку са рђавим мостом, страшно је блато, и незгодно, ако до сад већ нису поправили мост.

Обиталишта на овом путу има доста. Прњавор и Љешња једина су места у скупу на путу. Љешња је много мања и сиромашнија. О овоме путу не знам ништа више казати, и ако сам га на лепоме времену прошао, јер као што сам у опису овога предела казао, због једноличности земљишта не могу се све многе појединости схватити, и утиске од свакога сачувати. Пут иде сад лево, сад десно, горе доле, преко хумака и слемена, преко чистина и грмова. А уз то још заиђе ми воћа, те ме је тако низом Укрњском читава два и по сахата водио у шетњу, док нас један сељак на пут не изведе.

Од Прњавора иде пут источнојужноисточно 9 сахата у Тешањ. Не знам овај пут, али ме уверавају, да је даљи од онога преко Прибинића и Шњеготине и ако је нешто мало дужи. Али по искуству нашем

то њихово „бољи“ не значи много, и ако се види да тим путем баш нема много препрека.

XIII.

Маглај — Тешањ — Бања Лука.

Пут од Маглаја до Тешња већ смо имали; од Тешња иде западно јужнозападно најпре преко ниског слемена што се северно повлачи па онда северним обронцима огранака Црнога Врха, одакле преко једне долине па поменуту северозападну громаду прелази, где се одмах на источном обронку дели. Северни пут иде на врх громаде, вијуга једним слеменом, и спушта се најпосле врло стрмим обронком у кланац, којим западно к Усори један поток тече. Пут иде уз поток к Усори, а на угибу потока западно. Ту прелази на десну обалу мале Усоре, иде мало њоме и састаје се са јужном северно од Теслића. Овај се пење полако до ниског седла, које громаду са огранцима Црнога Врха везује, спушта се на западној страни седла у узацку долину, што западно иде, којом поточић тече, пружа се даље овом долином до Усоре, а за тим преко Усоре и ниских брегова у Теслић.

Одавде иде пут северозападно к малој Усори, и даље сахат њеном обалом западно, па онда северозападно до Прибинића, где на десну обалу прелази, и иде још мало тим правцем, сврће онда на стеновитом обронку северних висина западно, а за тим северозападно преко ниског земљишта на слеме Клупе; оданде врхом слемена западно и најпосле у долину поменутога потока, што к Лукавцу тече.

Идући даље долином прелази Лукавац, пење се стрмо на оптоку, на источни обронак њезин, вијуга на врху кроз дивну шуму, и спушта се опет западно у Лукавачку долину, којом све до Укрња иде. После тога иде пут преко Борја, између Укрња и Шњеготине к њој, и преко ње код воденице подиже се доста стрмо на Скатавицу, иде вршком незиним дижући се полако западно до Карауле, која је на по пута између Шњеготине и хана на Врбањи. Одавде полако иде доле а северозападно спушта се на предбрежје, па онда голим стрмим обронком западнојужнозападно, а најпосле преко мале низбрдице ка хану. Одавде иде пут равницом, к Врбањи, а одавде к Јамовци, и диже се врло стрмо на обронак Црнога Врха, који се јужно стеновито прекида. Даље иде западно по сахата, спушта се у Врбањску долину, и иде њоме подножјем обронака и опет к Врбањи, преко које се мора газити, а за тим кроз место Врбању, и тако све до Влашкога Брда, где се са пређашњим састаје.

Од Тешња до села Теслића има 3 сахата, одавде до Прибинића 3, од Прибинића до Шњеготине 6 и даље до Бање Луке 6, свега дакле 18 сахата.

Пут је у опште приличан. Незгодно је само на северном обронку Црнога Врха близу Тешња, за тим у долини потока што к Лукавцу тече, у долини Лукавачкој и на западном обронку Борја према Шњеготини. Овде се треба сетити увода у опис путова.

Око половине Јуна преноћио сам у долини Шњеготинској, т. ј. близу куће једне. Мој се слуга беше пруђио покрај ватре, и заспао је а није се ни по-

крио добро. Пола смрзнут пробуди се, и разболи се с тога здраво. У 7 сахата видела нам се већ пара из уста, тако је било хладно у овој влажној долини у шумском засенку.

Од обиталишта на овоме путу види се:

Теслић, од неколико растрканих кућа, Прибинић, тако исто мало, али у скупу, и Врбања доста велико село на левој обали исто тако назване реке. Осим тога има још разбацаних кућа, које наравно општинама припадају, по којима се цео округ зове. На малој равни на левој обали Врбање, у угибу који она на јужноме подножју Црнога Врха западно чини, има сеоце Челина са барутним млином, ако још стоји. Од Тешња има пут преко Котара, Чачова, и Плане у Шњеготину и даље, и он је, као што ме увераваху, много гори од пређашњега кад киша падне.

Даље има без сумње, пут из горње долине Врбањске преко горе у Буковицу и други од Теслића, или Тешња, у долини велике Усоре и потока Жираје што у Усору утиче, у исто место, који после источним обронком Влашића горе у Травник иде.

Ја нисам туда пролазио, али ми кажу да је врло рђаво, а то верујем тим пре, што је гора висока, стеновита и исцепана. Од Прибинића иде пут у Врандук, а без сумње има још и какав други између Паланке — Новога Шера и поменутога убла Усоре, који их везује.

Од Бање Луке има још један други пут у Скендер-Вакуп. Он иде долином Врбањском до хана према Челинцима, одавде полази јужно преко поменутога

предгорја к угибу Врбање, прелази два пут речицу, и иде даље обалом и подножјем стрмих обронака, до у лепу равну низу, четири сахата од Бање Луке. Даље нисам ишао, али знам за цело, да пут десно преко Врбање у Котор, Арапско Поље и одавде уз поток скреће, и даље у Скендер-Вакуп води. Међу тим мислим, да мора други пречи пут у Скендер-Вакуп бити, јер са слемена између Плоче хана и Скендер Вакупа могао сам североисточно на подножју слемена долину уочити, која не може бити друга него баш она Врбањска. —

XIV.

Костајница — Бања Лука.

Од Костајнице иде пут из долине Уне шумовитим, стрмим обронком на брег, иде њиме мало, спушта се на Кнеж-поље, пресеца му равну страну јужноисточно и долази тако до Горње Кнежице. Из ове долине иде даље преко неравнога земљишта, које Кнеж-поље од Приједорске низе раздваја, горе доле јужно, и спушта се с једне стране по мало у Приједор, 7 сахата од Костајнице, а с друге сврће јужноисточно на Козари обронку у Козарац, 8 сахата од Костајнице. Када киша падне врло је тешко из долине изаћи. У равници Кнеж-поља има два до зла бога рђава места, а северно близу Приједора поменути дубоки поток, ако се не варам зове се Черег, као и село. Иначе је пут добар. Кад сам ја онда путовао, био је предео после буне 1858 са свим пуст. Само сам један хан и три куће видео. Поља

необрађена и непокошена. Кнеж-поље могло би лепо и богато бити, и могло би много народа исхранити.

Од Приједора у Бању Луку има два пута. Један иде преко Козарца и Ивањске, други преко Стратинске и Бронзеног Мајдана. Први иде из низе преко равне узвишености, и даље преко косога земљишта, источносевероисточно два сахата свега у Козарац, одавде иде источно јужноисточно малом низбрдицом, коју поменути пролом дере, и најпосле ружном дубоком долином предела Ивањске. Овде сврће јужноисточно преко ниског седла, везујући Козарац с јужним висинама у Драгочајску долину, полази из ње преко брегова више јужно и силази се у равницу, и иде њоме к Бањој Луци.

Од Козарца до Бање Луке има 8 сахата. Ивањска је на пола пута.

На овоме путу има неколико рђавих места. Тако на пр. близу Козарца, када падне киша, неописано је блато, па се на несрећу не може ни обићи. Кад сам туда путовао, један од мојих пратилаца није се држао за мном са свим правца, коњ му клизне и падне заједно с јахачем у најдебље блато. Ни коњ ни он не могаху се маћи, и тако се један морао до кошуље свући, и коњу и човеку помоћи. Од поменутих широких и дубоких јаруга — ја сам их на јужном обронку Козарца 18 набројао — само на једној има мост и зове се Капетанова ћуприја. Даље је Драгочај тежак кад је кишно.

Од места ваља ова споменути:

Приједор, повеће место на Сани, са тако исто названим градом на отоку Сани. Козарац такође по-

веће место са многим растрканим кућама, на измаку кланца Козаре са старим опалим градом. Даље се види на лево и десно више кућа у скупу, и многе растркане. Тако је и у Ивањској. На врху на обема странама Драгочаја види се такођер више кућа у скупу.

Други пут води од Приједора по сахата уза Сану, ка Гомионици, кроз Гомионицу, и даље јужноисточно лепим пределом Тимарем. Ту сврће на северном обронку Берегемице јужно, иде брегом кроз шуму нешто мало источно, спушта се за тим нагим јужним обронком доста стрмо к Стратинској и иде даље долином њезином и подножјем обронака северних брегова добар сахат. Одавде иде Гомионичком долином североисточно, пресецајући јој источни угиб њезин, ка Бронзеном Мајдану, 7 сахата од Приједора.

Од Бронзеног Мајдана иде пут источно североисточно преко неких ниских и равних слемена, која се западно северозападно повлаче са својим стрмим обронцима, између којих потоци теку, а најпосле се доста стрмо на врх слемена између Гомионице и Врбаса подиже, са којега се цео дивни предео на Сани и Гомионици види. Одавде се спушта пут доста стрмо у сужену и проваласту долину Црквине, и иде њоме више пута преко потока и местимице преко рђаве калдрме у Бању Луку, 4 сахата од Мајдана.

У долини Стратинској и Црквиначкој пут је блатан, а тако и од Мајдана у Бању Луку тежак. Од станова виде се ови:

Тимар, управо предео са многим растрканим кућама. Стратинска, неколико кућа у долини. Бронзени

Мајдан мало сеоце од својих 30 кућа, на обема обалама Гомионице. Осим тога види се још посепце неколико кућа.

XV.

Нови — Бања Лука.

Од Новога иде пут превозом на десну обалу Сане, и иде вас дан долином, а најпосле с више Брезичана недалеко од реке 6 сахата до Приједора.

Овај је пут у опште добар. Само кад киша пада има спрам Чикоте, два сахата више Приједора, више веома блатних места.

Од станова виде се тек кад се изађе из тесне долине растркане куће.

Чикота је мало село на равноме вису на левој обали близу реке. Тако су исто Југовци источно одавде.

Пут даље од Бање Луке познат је.

XVI.

Биаћ (Бишће) — Петровац — Кључ — Варцар — Језеро — Јајце — Травник.

Овај пут иде десном обалом крајем долине од Бишћа два сахата у Рипач на Уни и на подножју Дулибе, и даље стрмим обронком — Рипачки кланац — по сахата на висину, и њом опет скоро два сахата горе доле кроз шуму. Из ње излази на Дупско Поље, од прилике 2000 корака дугачко како пут иде, и 600 корака широко, на којем Дупски хан лежи. Одавде иде пут преко са свим ниског, узанога и сведеног земљишта у Липу, и даље јужноисточно

јужнозападном страном Рисовца преко земљишта од чести стеновитог у Врточе или Вртовачу. Овде се спушта у Петровачку раван, и иде скоро средином њезином преко нагиба у Петровац. Одавде иде северо-североисточно к Шаиновцу и на њега самога, где шумовитим угибом јужноисточно полази, а за тим лево на обронак, и поред једнога јакога извора у узацку долину, која се северо-североисточно пружа, из које опет на Бравско Поље излази. Идући Бравским Пољем пење се полако на подножју јужнога обронка Грмећа ка Бравскоме хану. И близу њега има извор добре воде. Од хана иде још мало на Шишу североисточно, ступа за тим у шуму и спушта се после тога стрмим обронком Вратницама у низу, где преко косога земљишта источно три четврти сахата иде. Одавде се спушта у кланац к врелу Присјека, иде нешто мало тим кланцем, а преко узане висине више равним источним земљиштем ка Кључу, 8 сахата од Петровца.

Пут овај на два места не може се скоро описати какав је кад киша падне, и то на врху Дулибе, и на обронку Вратницама. У дебеломе блату лежи велико камење, иструхло грање и стабљике једно преко другога. Иначе је пут доста тврд. Од станова виде се на овоме путу:

На Уни мало сеоце на путу, што у Рипач води. На левој обали Уне село Голубић, а јужно одавде на подножју висина село Соколац, а над овим, на једноме брегу развалине некадашњега града истога имена. Од Рипча види се само неколико кућа. А осим тога има још нешто растрканих.

Липа има веома мало кућа, а тако и Вртовача. јужно-јужнозападно од Вртоваче на један сахат види се Билај.

На североисточном крају равнице Петровачке види се више кућа у скупу.

Петровац је веће место, и има неки полу опали град.

На Бравском Пољу има опет нешто растрканих кућа. Кључ се састоји из 70 таких истих кућа.

Од Кључа иде пут преко моста на десну обалу Сане, и њоме за један сахат у Велешево. Одавде се пење стрмим обронком слемена, што од Кука северозападно полази вијугајући тамо амо на тврдо земљиште. За тим иде слеменом донекле равно, па онда даље јужнозападним слеменом Кука стрмо до висине Карауле, 2 сахата од Велешева. Одавде се спушта у раван Подражничку, иде њоме к мосту на Чађавици, а одавде к подножју источних брегова, од којих тек на југоисточној страни одступа. Овде се преко косога земљишта полако подиже на висину западно и више Варцар-Вакупа, одакле се опет узаним кланцем к месту спушта, 6 сахата од Кључа.

Од Варцара иде пут јужно преко угиба између Лисине и слемена, што се источно пружа. Одавде се спушта на обронак, што десно долину Јошаве граничи, и иде ниже до Језера, које Турци Ђелхисаром зову, 2 сахата од Варцара.

Од Језера иде пут обалом Језера донекле, па онда се преко нискога предбрежја к споменутом мосту спушта, иза којег се почиње дизати, и тако до-

стиже висину северозападно од Јајца, од кога се са свим уза зид к северним вратима повлачи, два сахата од језера.

Од Јајца иде пут одмах од јужних врата дубоким, уским скривеним путем, који је каменитим зидом ограђен, к Пливи. Даље преко моста и стеновитог предбрежја Грабовице к Врбасу и к мосту, иза кога се одмах у Крезлучку долину спушта. Овом долином иде пут до три сахата, а после се пење стрмо на јужнозападни обронак слемена Карауле, иде истим слеменом све до једне јаруге, под којом поток извире. Овде сврће ка главици Карауле, пење се на врх, иде њиме нешто мало, па се онда спушта левом страном дубокога кланца преко гудура и камења вијугајући к Лашви, и иде левом обалом њезином $2^1/_2$—3 сахата у Травник, свега 9 сахата од Јајца.

Пут од Кључа до Травника, изузимајући неколико места на Куку, на источној страни Подражничке долине, где је дугачка несносна калдрма и онда спуштајући се у Варцар, у опште може поднети. На Куку и Караули иде пут кроз дивну шуму. На врх Варцара иде пут јужноисточно, остављајући место на источној страни, к поменутом угибу. Овај је пут некада за војску саграђен. На путу од Језера у Јајце, а можда и двадесет минута од Јајца види се поред пута мали каменити ступац, који је ту за спомен чудновате приповести усађен. Турци опседну некада Јајце, и јурише на град. После дуге борбе, отворе опсађени врата и јуначки нападну на Турке. Борци се купаху по крви. Свети дервиш је-

дан борио се храбро, и није хтео уступити. Ну хришћанин један скочи, и једним махом одсече му главу. Светац не паде. Он узе своју главу под пазухо, и трчаше, док најпосле опет не паде. И сад тај камен означава место, где смрт увиде свеца са живота. Има људи што тврдо у то верују.

Од станова ваља споменути:

Велешево, мало сеоце, на подножју Кука.

На Подражничкој равни на западном и јужном крају има више гомила кућа, — међу њима Подражница јужно — и појединих кућа.

Варцар Вакуп веће је место, и има преко 300 кућа. Језеро је мало село, већином на острву Пливе. И у долини Јошавској има неколико кућа.

Исто тако види се више кућа на десној обали језера — Језеро. На северној страни Јајца има опет више кућа у скупу. А осим тога има у долини Крезлучкој један хан, а један на врху Карауле.

(У XXII књизи доћи ће завршетак, речник од имена, и мапа Босне и Херцеговине израђена по овом опису.)

НАДПИС У ЦРКВИ СЕЛА БОГДАШИЋА

БЛИЗУ КОТОРА.

На старинской Пркви св. Петра у селу Богдашићу близу Котора, стои код врата на левой страни следећи надпис:

Вь име ѡтьца и сына и светаго доуха и свете (Марие) богородице и светыхь и врховнихь апостоль. милостию божиѡвь епископоуть с.. тк.. и Теѡфить сьздахь храмь сиї вь ѡбласть светаго Михаила вь дни благоуьстиваго и богомь дрьжавнаго и светородиаго господина крала Стѣфана Оуроша, сына прьвовѣнуаннаго крала Стѣфана, внноука светаго Симеѡна Неманє вь лѣто ҂ѯѱ҃ (ѯ҃ѕ҃. индиктиѡнь в҃і. (67(7)7=1269.)

(в. Arkiv IV. стр. 343.; Monumenta Serbica стр. 50.; Д. Магазин за 1864. стр. 161.)

Г. Даничић мисли, да е Теофит *Θεοφοιτος*, кои сазида речену цркву био владика хумски (в. у нѣговом речнику речи: архан҃ель и теофить) а я држим да исту цркву нико други саградио ние но зетски епископ Неофит.

Основи су ми за то потврђенѣ ови:

1. Миклошић наводи међу изворима свога старословенскога речника на стр. XII. Крмчию од године 1262 писану „**потьщаннием и любовию многою и желаннием из млада богоуьстиваго и всеосвещенаго**

Єпископа всеє зетьскыє области господина ми и отца кур Неофита, испьлнающаго все недостатьноє светыихь писании светои цркви архангелоу Михаилоу на мѣстѣ глаголемѣмь Иловицѣ вь лѣто ѕ҃ѱ҃б.

2. Фарлати у Il. sacr. tom. VI. стр. 442. приповеда, како е которски бискуп Марко са зетским Епископом Неофитом а на заповесть краля Уроша проклео неког Василия, кои е честицу од часнога древа, свете иконе и моћи св. Трифуна украо, и приводи сврху тога ово писмено Воислава жупана и краљевског управителя у Котору: Ego Dei gratia et Domini regis Orosii comes Voislavus mandato et scripto Domini Regis super placito, quod moverunt Presbyter Micha Pasqualis et Tripe adversus Basilium Dragonis de Ecclesia S. Lucae et fuit sententia Regis: et ego pulso campanam et congrego nobiles Communis Civitatis ut conjurent eos duo Episcopi *de Zenta Neophiton* et Cathorensis Episcopus Marius (sive Marcus) ut dicant si etc. Ego Voislavus vocavi ambos Episcopos Neophitum et Marium et totum Capitulum Ecclesiasticum et adduxerunt lignum dominicum, icones et reliquias S. Tryphonis et ex praecepto Regis maledixerunt Episcopi etc. Anno Incarn. Dom. 1270 mens. Aug. 18. die.“

3. А Епископ Данило приповеда у животу. А Епископа Евстатия I. (1278—1285) стр. 295., да е он „вь юности пришьдь вь страноу землє зетьскыє винде вь монастырь арьхангела Михаила, идѣже именоуєть се славьнаго єпископиѣ и тоу приєть образь миншьскыи оть роукы вьсеосвештенаго єпископа Нео-

фита. —“ гдѣ живећи „и правила законьмаи добрѣ навыуе и т. д.“

Из записа, документа и житија овог произлази, да е године 1269 кад е црква Богдашићка довршена, живио Епископ зетски, Неофит.

А да е исти зетски Епископ и поменуту цркву у селу Богдашићу саградио, то потврђуе та околность, што е село Богдашић било у области Арханђела Михаила илити Епископие зетске, а не у хумской Епархіи. У апокрифной, у Србской Пчели за годину 1839 штампаной хрисовульи говори првовенчани краль Стефан: — и придохь у градь Которь — пакь отидохь оть толень на превлаку на дно поли Горбиньскога, и саградихь монастырь светаго Архангела Михаила и поставихь у нему Патріарха Арсенија(sic) с' братіоль калуерима и дадохь нему петь селах на службу Лвщицу, Картоле — Богдашиуе и т. д.“ Сврх тога приметити имам, да ни у Диканжовом Лексикону mediae Graecitatis ни у Именослову калуђерском нисам нашао имена *Теофит*.

Поменути надпис има се дакле по мом мнѣню попунити и исправити овако: — Милостию божиѭь епископуль зетьскыи Неофить сьздахь и т. д.

Позднию судбину поменуте цркве у Богдашићу, у коіой се сада глагольска миса чита осветлюе од чести едно место у цитираном делу Фарлатиевом, где се на страни приповеда, како е которски Бискуп Бернард обилазећи свою Діецезу у селу Богдашићу наишао на едног упорног и продрзљивог калуђера, кои се не само трудио расколничтво разширити, већ е и толико дрзав и безобразан био, да се усудио не

само местном пароху но и самом Епископу одупрети и противити тако, да е Бискуп принуђен био у Млетке ићи и од Дужда Дукал од 12. Мая 1455. измолити, у ком се у почетку споминю труди реченог Бискупа „in amplificatione fidei nostrae Catholicae, reducendo multa centena personarum infidelium et schismaticorum ad fidem catholicam, qui conversi et baptizati sunt et manibus propriis sacro chrismate confirmati, et presertim in loco S. Petri de Gradaz subtus de *Marcevaz* dioecesis Catharensis; in ejus Ecclesia idem D. Episcopus instituit unum Presbyterum catholicum, cui commisit curam animarum ejusdem loci et villarum *Bogdasicchiorum* et *Cavazo*[1] et pertinentiarum"; но будући е речени калуђер „inimicus crucis et fidei Catholicae, qui cum ejus concubina et filiis tamquam saecularis habitat apud illos Bogdasicchios qui in schismate remanserunt, contaminare et seducere non desinit illos, qui effecti sunt Catholici Christiani, то се заповеда претуру которском, да реченог калуђера из которског земльишта изжене и да предпоменутог Бискупа против заоставши у реченом и у другим местима которске Дієцезе Шизматика подпомаже и на руку му иде."

Приложио Іларіон монах.

---

[1] Кавач, Богдашић и Мрчевац, три су села, коя одстое од Котора близу 3 сата. Д. Магаз. 1864. стр. 158.

НЕКРОЛОЗИ.

МИЛОЈЕ ЛЕШЈАНИН † 13. Априла 1867. у Београду. Милоје Лешјанин родио се у селу Лешју, у ћупријском округу, 16. Новембра 1830. године од оца Стојана и матере Маре.

У то време параћинска нахија још стењаше под Турцима. Отац му је био одабран и припознат међу својим сељанима; али ни из далека није помишљао на положај, који му доцније време и догађаји створише. Мати се обрадовала сину као својој радости и утеси; али кад му кум наведе име, под којим га сви познасмо, она беше тужна и невесела јер знаћаше, да је то име носио човек који у том крају, са својих рђавих дела, беше изашао на зао глас. Но суђено беше да унутрашње врлине од немила имена начине знак највеће милошће и вољења.

Још Милоје није био достао за школу а отац његов уђе у народни рад: Прекоморавље се дигне на Турке и међу првима који помогоше да се земља очисти од Турака бејаше Стојан из Лешја. Кнез Милош узме Стојана у државну службу и тако Милоје пође у школу у Ћуприји.

С преласком оца у државни савет у Београду пређе и Милоје у београдску гимназију, и изучивши ту гимназију и лицеј оде 1849 године у Хајделберг да настави своје студије.

У Немачкој је провео три године слушајући на университетима хајделбершком и берлинском, махом државне науке. Из Немачке оде у Париз, где остане две и по године. Одатле је прелазио и у Енглеску па се отуда врати у отаџбину те буде примљен у државну службу у мин. ун. дела.

Млад, срећне спољашњости човек, образован, бистар, вредан, он обрати пажњу ондашњих главара и они га пошљу у Цариград за секретара српске агенције. Дотле се још могло мислити да Милоје иде међу оне људе који и ако задобијају својом спољашњошћу ипак нису тако крепки унутарњим својим врлинама; али са свим други је човек био у Милоју. То показаше прилике, које на скоро наступише.

Прво што нам дође из Милојева пера, беше рецензија на знаменито дело Дра Ткалца: *Јавно Право Србије.* У овој краткој рецензији, штампаној у *Српском Дневнику,* без икаква знака, већ се огледа онај светли државнички поглед, који доцније Милоја тако дивно одликоваше чак и у последњим тешким часовима.

У Србији међу тим ређаху се прилике за приликама, које хоће да произведу преврећај. Најпосле се сведе све на то да се са свим изукрштаним жељама народним да израза у народној скупштини, установи освећеној вековима и народним животом, али непоменутој у ондашњем уставу, који Порта беше наметнула Србији. Предвиђајући да то све иде на уједињење народне снаге и воље, Порта се упорно одапираше да не буде скупштине у Србији. Заступајући у Цариграду капућехају који не беше онде, Милоје је имао да води све те преговоре о скуп-

штини са портиним министрима и са представницима гарантних сила у Цариграду, и да о свему даје овамо најпуније извештаје. Ту, у тим писмима, као у огледалу, огледа се како жарко патриотство, тако и светлост и дубљина државничких његових назора и пун достојанства и поштовања његов такт у поступању. И у најдаља времена Србину ће бити мило читати ту не крваву борбу за народна права. Мило ће му бити поменути имена људи, који у тишини, невиђени добиваху огромне победе својој драгој отаџбини....

Из Цариграда га преместе за секретара министарства ин. дела на концу 1858.; но још он не стиже на своје место у Београд, а у Србији се изврше они догађаји од 11. Нов. 1858. до 25. Јан. 1859 године. Дошав овамо постављен буде одмах за начелника кнежеве канцеларије. У том чину находио се уз пок. кнеза Милоша све до смрти његове (14. Септ. 1860.). У овој служби Милоје се одржао тако како се само поносити може. Големо уважење, којим га одликоваше седи кнез он је само трошио на добро својој отаџбини и својим ближњима. Никад га никакви тренутни назори нису могли повући да поуми свратити с пута праве врлине. То му је обезбедило поштовање и оних, који може бити по слабости људскога срца не беху весели гледајући скуп толиких његових одличних својстава.

На скоро после смрти кнеза Милоша, у почетку Новембра 1860, пређе он, по својој жељи, за начелника ин. одељења кнежеве канцеларије. У том чину остао је до своје смрти.

На тако одличном месту Милоје је долазио у прилике и одношаје са свима великодостојницима наше земље и са агентима страних држава који су код београдског двора акредитовани. Свуда и у свему опазити је било ону правоту у суђењу, ону свестраност у појимању, која даје човеку свакад моралну висину и неку тако рећи владу. У разговорима приватнима човек је свакад био пријатно дирнут кад он разлаже каква тежа питања из међународних одношаја Србије. А перу његову остаће до века на славу много пуно достојанствености писмо, које је у Београду потписано.

Такво држање његово би узрок да га страни суверени одликоваше знацима својих ордена: цар руски орденом св. Станислава II реда; краљ италијански орденом св. Лазара, а црногорски кнез Никола орденом Данила I.

После бомбардања вароши Београда послан је био у Париз по политичкој мисији, а лани у лето крстио је у име њ. св. кнеза Михаила кћер њ. св. кнезу црногорском Николи и наденуо јој име: Милица.

Лак на посао кад га служба захтева он није занемаравао и литературу своје струке. Много и много написао је и саставио он на пољу административне политике; а од свега тога штампао је само књижицу: „Државна служба и државне слуге“ у Бечу 1859. Књижицу, на којој се он није хтео потписати, а осим неколицине пријатеља нико није ни знао да је она његова, али коју је ондашња српска штампа похвалила више ваљда но икоју српску књигу дотле.

Ваљда баш за доказ онога истинитога дара, он је био човек врло скроман; нарочито је био осетљив на томе да му се не би што за језик забавило премда је њиме владао дивно и у писму, а у говору неке нијансе акцента моравскога још су умножавале милину беседи у његовим устима.

Но од како је кукавац изгубио око, од тога доба је преко своје воље морао умањити своја занимања.

Још како се из Цариграда вратио ступио је у брак са кћерју пок. Стојана Симића, *Босиљком.* Љубљен од свега срца и душе он је срећан био враћати ту љубав другу, који је пуно заслуживаше.

Уз тако срећне прилике ми можемо да му набројимо и цео низ опасности и несрећа кроз које је пролазио докле га на послетку пре времена и у гроб не однеше.

Још док је био мало дете дохвати га некако бодач во на рог под појас и претури чак преко себе у ливаду. Ту је остало о концу да му живот оде.

Кад је, по свршетку наука, полазио из Париза кући у Београд, догоди се да се гвоздена кола иставе из коловоза и Милоје међу многим другим путницима буде тешко рањен: лева му рука буде ишчашена из рамена, те само усталачка нега и зналачка помоћ после тешких мука поврате му здравље.

Дошавши кући у Лешје и пошав с братом г. Рајком, у лов деси се да нехотице брат обори пушку и саспе Милоју у лице ватру, где такође у мало није очи изгубио.

Милујући лов и ниишан често је по који час на то потрошио. Несрећног једног дана оде са дружи-

ном на нишан и врати се кући с једним оком. На орозу му од пиштоља распрсне се капсла и комадић од ње улети му у саму зеницу.

Редак је живи човек, који је толико потеглио мука колико Милоје после ове ране у оку. И он све то издржа не рекавши ни јаој ни леле.

Кад ни лекари царске Виндобоне не могоше на чисто казати: је ли у оку још онај комад који је зеницу разбио или није, вратио се кући и најпосле га сам својом руком из ока извадио.

Сад су му болови били прешли али једнога ока више није било.

Није много прошло а он падне у тешку болест, која беше станак свој нашла у прсима његовим. То беше болест дуга, беше болест тешка, болест опасна; лекари ваљда сви рекоше: нема више наде. Многобројни пријатељи и познаници његови нахођаху се у некој грозничној раздражености кроз неколико дана, стрепећи од онога што им представљаху да се мимоићи не може. Но још беше јача Милојева крепка конструкција, живот надвлада смрт, болест удари натраг и још бејасмо срећни видети Милоја здрава и весела, разговорна, бистра као и свакад.

Кад оно летос иде у Црну Гору, жали се да му тамошњи оштри ваздух већ није добро чинио. По повратку с тога пута све се више и више жалио да му није добро и како је остао код куће у јесен, није кукавац ни изашао више докле га 14. Априла ове 1867. нису изнели на вечиту кућу његову.....

Милоје, за својега не велика века, имаше чудну судбину испреплетену од највеће среће и највеће несреће.

Сви дарови којима небо може човека да обаспе, све среће људскога положаја за којима гине самртник, бејаху Милојево благо; али мало оста невоља и туга на земљи, које горку своју чашу не би наслониле биле на усне његове.....

Милоје више не хода по земљи, али га у срцима својим носе и носиће безбројни његови пријатељи и познаници.....

23. Априла 1867. у Београду.

М. Ђ. Милићевић.

ПЛАТОН АТАНАЦКОВИЋ родио се у Сомбору 29. Јуна 1788, умрьо 9. Априла 1867. Свршивши школе оде у богословију карловачку и на брзо постане свећеником. Као таки био је 16. година професор на учитељском приправничком заводу најпре у Ст. Андрији а после у Сомбору. На позив митрополита Стратимировића закалуђери се г. 1829, а већ г. 1839. видимо га као будимског владику. 1848. г. буде постављен за начеоника одељењу у тадашњем угарском министарству просвете и за бачког владику, ал' је управу над својом дијецезом тек г. 1851. могао примити. Од то доба управљао је њоме све до смрти своје.

За цело време свога живота радио је по својем мишљењу и знању на пољу просвете српске и издао је читав низ дела. И ако су многа, у књижевности заузимају незнатно место. У колико нам је познато написао је ова дела: 1. Предложенія изъ Славенскія

Граматики. Въ Будимѣ, 1814 — 2. Педагогіа и Методіка по Нимаеру. Въ Будимѣ 1817. — 3. Огледало човечности, прва свеска. У Бечу 1823. — 4. Поученіе святителское новопоставленому Іерею на свитцѣ даемое, Въ Будимѣ 1831. — 5. Тодора Стратимировичь Біографіа. У Будиму 1835. — 6. Атанацковића Платона епископа словце на данъ посвященія своګъ 12. септ. 1839. У Н. Саду 1839. — 7. Ободреніе на подвигъ Катихетіческаго наставленія во Училищахъ. Въ Будимѣ 1842. — 8. Діеталне беседе. У Београду 1845. — 9. О Расколницѣхъ. Въ Будимѣ 1845. — 10. Повѣсть резіденціе епископата будимскога а отъ части и овога самог'. У Будиму 1846. — 11. Аналитіка писма Нѣговымъ Блаженствомъ господиномъ Патріархомъ Іосифомъ Раячичьемъ подъ 22. Ноемврія 1849. Епіскопу Платону Атанацковичьу послатога. У Бечу 1850. — 12. Платона, православнога Епіскопа пре Будимскога, сад' Бачкога опроштай са Будимскомъ и поздравъ са Бачкомъ своіомъ епархіомъ. У Ново-Саду 1852. — 13. Православнога Восточнога Вѣроисповѣданія Катихисисъ за вышше ученичке разреде у богоспасаемой Епархіи Бачкой. У Бечу 1854. — 14. Училиштна и домашня библія. Старый завѣтъ, съ изображеніяма. У Бечу 1857. — 15. Училиштна и домаћа Библія. Новый завѣтъ. у Бечу 1857. — 16. Архіерейское поученіе на свитцѣ даемое пресвитеру во хіротонисаніи. Въ Віеннѣ 1857. — 17. Сочиненія Соломонова и Сирахова. У Бечу 1857. — 18. Пророка и цара Давіда Псалтиръ. У Новомъ Саду 1857. — 19. Кньиге Товіта, Іудите, Естире, Іова. У Новомъ Саду 1858.

— 20. Толкованіе молитве, господнѣ отче нашъ. У Новомъ Саду 1860. — 21. Апостоли и евангелія. Съ преводомъ србскимъ. У Новомъ Саду 1860. — 22. Старозавѣтни Пророцы сви седамнаист. У Ново-Саду 1861. — 23. Приносъ родолюбивыхъ мыслій на жертвеникъ народнога напредка. Друго изданіе. У Н-Саду 1864. (Прво издање штампано је 1856. год. у Н. Саду.) — 24. Неотступный воѣа крозъ врлети и кланце живота. I. Ф. Хіллеромъ нѣмачкій изданъ, србски преведенъ Родолюбомъ Србльиномъ. у Н. Саду 1865. — 25. Повторный запѣвъ надъ азбукомъ, сложенъ старцемъ Миркомъ. У Н-Саду 1866. — 26. Повтореный запѣвъ надъ азбукомъ. Ш. Сложенъ старцемъ Миркомъ. У Н. Саду 1866. — 27. Церковное пѣніе въ недѣлныя и праздничныя дни на весь годъ за употребленіе сербскихъ народнихъ училищъ. — 28. Изъ Псалтира первоначалное упражненіе въ чтеніи священныхъ книгъ въ употребленію въ славено-сербскихъ народнихъ училищахъ. — 29. Малый Катихисісъ. — 30. Срѣдный Катихисісъ. — 31. Кратка свештена исторія за србска народна училишта. — 32. Прва єзыкословна Читанка за српска народна училишта. — 33. Друга књига о єзыкословію и читаню за србска народна училишта. — 34. Нѣмачки букварь. — 35. Практично Єзыкословіе нѣмачко и нѣмачка читанка за четвртый разредъ градскихъ и главныхъ училишта. — 37. Нѣмачко-србскій и србско-нѣмачкій Рѣчникъ къ нѣмачкой читанки и практичном Єзыкословію нѣмачкомъ за Ш. и IV. разредъ градскихъ и главныхъ училишта. — 38. Методіка рачуна на памет у союзу съ многобройнымъ задаткама къ упражненію за I. раз-

редъ народныхъ училишта. — 39. Методіка рачуная съ цифрама. — 40. Библичне приповетке.

Све ове књиге штампане су и прештампавају се све једнако у Бечу накладом ц. и к. школских књига.

Осим тога сад се баш доштампава у Новоме Саду преводъ: „Петъ книга Мойсеовыхъ.“

Шта је у своме Платону народ српски изгубио, показаће праведна повесница. За сада слободно можемо рећи, да ни једна црквена глава наша до њега није толике духовне и материјалне жртве народу своме принела. Живи су сведоци томе и његове многе задужбине: правна академија, којој је темељ ударио, оставивши на њу 40,000. фр. а. вр.; Платонеум у Сомбору из којега већ 9. приправника стипендије добијају, а за мало биће и више њих док се покупе оних 20—25,000. фр. а. вр. које је на скоро пред смрт своју истом свом заводу даровао; штампарија коју је гимназији новосадској поклонио; капела и школа, које је на алмашком гробљу подигао, и многе друге мање задужбине, које ће све скупа казивати потоњем нараштају, како је Платон свој народ волео. И при самом издисању беху му последње речи: „Господе, Боже мој, благослови народ српски!“

Нек му је слава и вечни спомен међу нама!

(По „Матици“).

РАДЊА СРП. УЧЕНОГ ДРУШТВА.

ЧЕТРНАЕСТА СЕДНИЦА ОДБОРА СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

држана 19. Декембра 1866.

Били су г. председник: Јован Гавриловић, чланови одбора: гг. др. Јосиф Панчић, Никола Крстић, и архимандрит Сава, и секретар др. Јанко Шафарик.

Бр. 140. Прочитан би и потписан протокол 13-те седнице одбора.

Бр. 141. Члан одбора г. др. J. Панчић јавља да су у одсеку за науке природословне и математ. изабрани за кандидате председништва истог одсека г. Е. Јосимовић, А. Медовић, и М. Рашковић; на које би закључено да се предложе г. министру просвете и црквених дела, да једног из њих за председника реченог одсека одобри.

Бр. 142. За одсуствујућег председника одсека за науке истор. и државне, секретар јавља, да је исти одсек закључио, да се чланак: „Манастири у Србији“ штампа у Гласнику и награди са седам дуката цес. за штампан табак; које закључење одбор одобрава.

Бр. 143. Исти одсек закључко је да се чланак: „О српским гробљама“ такав какав је сад не може у друштвеном органу штампати, док га писац не би на неким местима изменио, за то да се има повратити писцу; с којим закључењем и одбор се саглашава.

Бр. 144. Исти одсек једногласно је закључио предложити одбору као кандидата за дописно чланство овога друштва г. Ф. Рачкога одличног историка словенског у Загребу, с којим закључењем одбор се потпуно саглашава.

Бр. 145. Редовни члан друштва г. Ст. Новаковић писмено изјављује да ће се драговољно примити бриге око издавања српских народних песама скупљених од Т. Петрановића и предлаже своје мишљење на који начин да се

то изврши, на које би закључено, да се овај посао предузме одмах после скупа друштва.

Бр.146. Г. министар просвете и црквених дела писмом № 3415. 12. Дец. ов. г. одговара на предлог друштва од 3. Дец. о. г. о архиви пок. кнеза Васе Поповића, да се за сад чува у архиви друштва, док се доцније не би друкчије наредило.

Бр. 147. Г. Т. Петрановић писмом својим од 7. Дец. ов. г. у Сарајеву одговара на писмо друштва од 28. Новембра ов. год. да му се награда од 100 дуката пошље преко трговачке куће браће Крсмановића, којима је он своју признаницу послао; — би закључено да секретар и касир прими новце на друштвену признаницу из касе министарства просвете и црквених дела, па да их преда на признаницу реченој трговачкој кући.

Бр. 148. Питомци православне семинарије у Задру писмом својим од 26. Нов. о. год. моле, да ово друштво продужи слати библиотеци семинарије своје Гласнике, од којих је добило књигу I. до XV-те, а и друге своје књиге, да јој поклони, — на које би закључено да се пошљу остали Гласници, и од осталих књига од којих још има да се пошље по један комад.

Бр. 149. Г. председник друштва јавља, да је у свези са закључењем одбора бр. 4. професор импер. Универзитета у Петербургу г. Исм. Срежњевски, умољен да би имао доброту набавити за ово друштво а о овога трошку веран препис јеванђеља писаног за Стевана Немање а које се находи код епископа Порфирија у Чигирину, одговорио, да је то излишно, почем ће он сам издати на свет речено јеванђеље којега се рукопис тога ради налази код њега.

Бр. 150. Г. председник друштва јавља да је писмом својим од 6. Дец. ов. год. умолио г. Бранка Рајића, ђакона у Панчеву, да подејствује, да г. мајор Нешић — Карапанцић у Белој цркви има доброту саопштити српском ученом друштву документе тичуће се бератлијских — кнезова крапинских Карапанцића, да их друштво у свом органу штампа као прилог за новију српску историју, — које служи знању.

Бр. 151. Исти г. преседник саопштава да је у свези са закључењем одбора бр. 2 писао у Реку г. професору С. Љубићу и молио га да нам јави, какве он има у својој збирци повеље односеће се чисто на историју Срба, а које нису штампане у Гласнику; и би ли уступио да се овде штампају споменици односећи се на историју Шћепана

Малога у Црној Гори, које он има; — које служи на знање.

Бр. 152. Исти г. саопштава да је писао једном свом пријатељу у Бачкој, да ли би могао препоручити нам каквог ученог човека у Калачи, који би могао за ово друштво тражити и преписивати у тамошњој арцибискупској архиви документе, које би имале важност за историју нашега народа, особито у Босни; које служи знању.

Бр. 153. Даље јавља исти г. председник да је чинио што је нашао за нужно, да се рашчисти коначно рачун са типографом и књижаром земунским г. Сопроном, а да се можемо надати да ће речени г. Сопрон свој дуг до пролећа измирити; које служи знању.

Бр. 154. Секретар јавља да је друштво добило од Матице у Н. Саду: Српског Летописа књигу 109, за год. 1865., и књигу 110 за год. 1866. У Новом Саду; које бише примљене с хвалом.

Бр. 155. Због краткости времена би закључено да се читање известија о радњи и стању друштва 1866. године, има предузети у седници одбора 22. Дец. о. год. и тада да се сачини и програм за скуп и да се одреди дан, у који ће се држати скуп друштва.

ПЕТНАЕСТА СЕДНИЦА ОДБОРА СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА

држана 22. декембра 1866 год.

Били су у седници: Г. председник српског ученог друштва Јован Гавриловић, господа чланови одбора: др. Јос. Панчић, Никола Крстић, и архимандрит Сава; и секретар и касир друштва др. Јанко Шафарик.

Прочитан би и потписан протокол 14-те седнице одбора.

Бр. 156. Прочитано би писмо господина министра просвете и црквв. дела № 3781. од д. 17. Децембра тек. год. којим јавља друштву да од предложених му кандидата за председатеља одсека за науке природословне и математичне, на основу §. 21. устројства српског ученог друштва назначава за наступајућу годину редовног члана гос. Мих. Рашковића, професора у великој школи; — које имаће се у скупу саопштити.

Бр. 157. Прочитан би извештај о раду и стању српског ученог друштва у прошлој 1866-тој години, који се има од стране одбора поднети скупу друштва, па пошто господа председник и чланови учинише неке примедбе и додатке, би одобрено да се тај извештај у идућем скупу прочита.

Бр. 158. Секретар и касир друштва моли овај одбор да се он од ове дужности разреши, па да госп. председник идућем скупу предложи, да се изабере нов секретар, из основа тога, што је он иначе многим пословима заузет, и жели да се за то званије изабере који од млађих чланова друштва; на које би закључено, да се тако учини, па да се и тај посао стави у програм идућег скупа.

Бр. 159. За идући скуп би састављен следујући програм, који ће се у Српским Новинама штампати, па и на особитим листовима члановима друштва као позив на скуп разаслати:

„Српско учено друштво држаће свој скуп дана 8-мог Јануара 1867: године, у недељу пре по дне у десет сахата у свом стану (у зданију велике школе на горњем боју врата бр. 55.) У том ће се скупу 1.) поднети извештај одбора о раду и стању друштва у прошлој години. 2.) читати писма тичућа се промене званичника друштва, 3.) избирати нови чланови, 4.) избрати нов секретар и касир, 5.) предложити да се скуп договори о начину којим би се имала побољшати материјална средства друштву; 6.) чинити предлози од чланова ако какви буду предати. На овај скуп нека изволе доћи сви чланови српског ученог друштва.“

Бр. 160. Би закључено да се сазове скуп друштва у недељу дана 8-мог Јануара 1867. год. пре по дне у 10 сахати, то јест после службе божије; а да се сваком члану друштвеном пошље у кућу штампан позив, у ком ће бити изложено шта ће се у том скупу радити.

Прочитано и потписано у седници одбора дана 2-гог Јануара 1867-ме године у Београду.

ШЕСНАЕСТА СЕДНИЦА ОДБОРА СРП. УЧЕНОГ ДРУШТВА.

држана 2. Јануара 1867. год.

Били су у седници Г.г.: — Председник Јован Гавриловић; чланови одбора: др. Јос. Панчић, др. Никола Крстић, и архимандрит Сава, — секретар др. Ј. Шафарик.

Бр. 161. Прочита се и потпише протокол пређашње седнице.

Бр. 162. Прочита се писмо г. министра просвете и црквених дела од 30. Дек. пр. год. № 3904 којим јавља да не чини никаква изузетка против избора кандидата за чланство срп. ученог друштва, осим против избора г. Милана Јовановића, само у толико, у колико му је познато да он још није поднео уверења да је српски поданик, и ако би до дана избора поднео то уверење, може и он остати међу кандидатима.

Бр. 163. Г. Сима Марић с Мокре Горе, шаље с писмом својим од 15. Дек. 1866. ученом друштву на употребљење шест дукумената на турском језику које су од султана добили негдашњи кнезови Старовлашки Рашковићи, који су имање кћери пок. Стевана Рашковића Савке, удате зањ Примају се с хвалом.

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ И СТАЊУ СРП. УЧЕНОГ ДРУШТВА.

у 1866-тој години.

поднесен скупу од одбора друштва:

По дужности која се прописује 6-том тачком 33-ег §-а устројства српског ученог друштва, одбору, подноси одбор поштованом скупу друштва свој извештај о раду друштва у прошлој 1866-тој години, и о стању у ком се друштво сад налази, у следујућем.

Од средине месеца Новембра 1865-те године кад је одбор поднео скупу свој извештај о раду друштва у 1865-тој години, па до конца сад истекавше 1866-те године, друштво ово трудећи се највише око тога, да прикупи податке и грађу, која би могла послужити к умножењу нашег знања,

тичућег се понајближе како садашњег живота и стања, тако исто и историјске прошлости српства, успело је издати две књиге свог органа Гласника, и тако као плодом своје тежње и радње умножити нашу српску књижевност умним производима, који ће сваки моћи по својој струци бити од користи нашем науку љубећем свету при изучавању познавања самога себе.

К испуњењу изреченог задатка и к постизавању главне цели друштвене, која је приумножавање знања тичућих се најближе српства, принели су следујући његови чланови, и други наши писци, предавши своје списе и саставе као прилоге за друштвени орган Гласник:

1. Редовни члан госп. Стојан Новаковић, дао је свој оригинални чланак: „Прилог к српској историји око године 1790.“ основан на многим додатим му документима, тичућих се оног времена, о ком се чланку говори, а којих оригинали нађени су у манастиру Троноши; чланком овим објашњава се у многом обзиру повесница Србије из времена рата аустријско-турског, који се зове Лаудонов а код наших људи Кочина Крајина, а која је тако тавна. — Исти приложио је још препис дипломе краља Уроша II. Милутина од год. 1305. дате манастиру Ртачком, са кратком својом расправом о истој, — и преписану из једног рукописног зборника српског наше народне библиотеке, похвалну легенду о народном светитељу цару Лазару, под насловом: „Нешто о кнезу Лазару.“

2. Госп. Милорад Поповић, Шапчанин, I. писар у министерству просвете и црквене дела, предао је: „Препис Летописа раваничког“ који је он верно преписао из рукописног оригинала у врушкогорском манастиру Раваници, а који још не бејаше штампан, а садржава у себи доста важних поособних података о догађајима наших народа и земаља из 17 и 18 века.

3. Редовни члан др. госп. Милан Ђ. Милићевић, приложио је свој чланак о знаменитом запису сврљишком од год. 1279-те године сачуваном са одломцима рукописног еванђелија на кожи; које важне споменике исти господин донео је и предао за друштвени архив у самом подлинику. — Даље предао је исти господин свој оригинални састанак: „Манастири у Србији“ у ком су свестрано описани све постојеће данас у нашем отачаству свете обители.

4. Професор духовне академије у Москви господин Капитон Невострујев, послао је друштву две старе српске

молитве преписане из једног рукописног зборника српског, налазећег се у библиотеци Синода у Москви, које старине пропратио је својом опширном расправом на руском језику, о значењу речених молитава и о садржају споменуте рукописне србуље, — а ту његову расправу имао је доброту посрбити за Гласник редовни члан друштва г. проф. Панта Срећковић.

5. Председник друштва госп. Јован Гавриловић написао је чланак о до сад чињеним по Србији мерењима висина разних места помоћу барометра, која су чинили барон Хердер, конзул Хан и др. и у ком су на таблици изложена сва та места са својим висинама над водоравњу мора; а којој додао је.

6. Члан одбора госп. др. Панчић, таблицу свију досад мерених и тачно опредељених географијских положаја места у Србији и у њеном суседству, са таблицом на којој су те главне тачке изложене са бројевима означавајућим њихово положење по мерењу руских инжињерских официра и астронома Краила.

7. Г. професор Милан Јовановић приложио је свој оригинални састав: „Општа биостатика са погледом на стање живота и здравља у Србији“, којим се објашњава покрет људства у нашем отачаству у погледу на здравље и болест, на живот и на мрлост његову.

8. Један неименовани родољуб из Босне послао је друштву у два пут, разне статистичне податке о Босни, Херцеговини и Старој Србији, за које вели, да су црпени из поузданих званичних извора.

9. Јеромонах и учитељ сарајевски г. Теофило Петрановић, послао је знатну збирку српских народних песама, коју је он сам по народу скупио и преписао, а која се по садржају и по језику може сравнити са драгоценим народним песмама, скупљеним и на свет изданим од пок. Вука Ст. Караџића.

10. Почасни члан друштва, високопреосвештени митрополит српски господин Михаило, послао је друштву као прилог за Гласник, препис драгоценог српског споменика, типика који је свети Сава српски прописао за свој манастир Хиландар у Светој Гори.

11. Члан одбора г. др. Никола Крстић написао је по белешкама покојног владике Лукијана Мушицког, кратки живот знаменитог српског певача Филипа Вишњића.

12. Један неименовани Србин, који је сам кроз дуже време по Босни и по Херцеговини путовао и као стручни зналац све проматрао, послао је свој рукописни састав: „Опис Босне и Херцеговине“ у ком је орографијски и потамографијски део земљописа ових земаља, тако подробно и тачно изложен, да ће се помоћу тога описа добро моћи поправити многе махане садашњих карата тих предела. —

13. Учитељ — Петрановић из Босне послао је друштву као прилог за Гласник преведени са руског језика на српски састав митрополита Филарета: „О животу и делима светих словенских просветитеља Кирила и Методија“, који је наштампан у Чтеніяма историјског друштва московског од године 1846.

14. Правитељствени питомац г. Светоз. Никетић учећи се у Москви, послао је друштву преко г. министра просвете и црквених дела, свој чланак: „О одношајима Русије к Србији од 1806. до 1812“, који је он по руским изворима, штампаним у Рускомъ Вѣстнику за годину 1863-ћу израдио, са жељом да се у Гласнику друштвеном наштампа.

Од ових књижевних послова неки су већ наштампани у 19-тој и 20-тој књизи друштвеног органа Гласника; други већ су прегледани и спремљени, да се наштампају у 21-ој књизи, а неки још се налазе код одсека ради прегледа. — Две књиге Гласника које је друштво ове прошле године издало, садржавају у себи ове чланке: у књизи 19. штампан је осим протокола о седницама друштва и наградног питања, чланак г. *Ник. Крстића:* Бој под Београдом год. 1456.; г. *Јов. Гавриловића:* О нашим пећским патријарима; г. *Алими. Богића:* Опис врачарског среза; *Јове Миленковића:* О рекама у Србији; г. *Ст. Мачаја*: Грађа за топографију књажевачког округа с картом; и г. *архимандрита Саве:* Некролог пок. Косте Бранковића, члана друштва, професора и ректора велике школе. — А у 20-тој књизи, која је ових дана издата, изашли су следујући чланци: Летопис раванички, послан од г. *Милорада Поповића;* г. *Стој. Новаковића* Прилог к српској историји око год. 1790. — г. *Милана Јовановића* Општа биостатика с погледом на Србију. — Синђелија дата попу Матеју Алексићу из Бранковине 1793 год. — Двије старинске српске молитве и расправа о њима од г. *Капитона Невострујева*, професора у Москви, коју расправу с руског превео је на српски језик ред. члан г. проф. *П. Срећковић.* — Типик све-

тог Саве за Хиландар — Хрисовуља краља Уроша II. Милутина од год. 1305. Статистични податци о Босни, Херцеговини и Старој Србији. — Два писмена споменика манастира Раковице код Београда. — Белешке о Филипу Вишњићу написао г. *Ник. Крстић*. Сврљишки одломци јеванђелија и Запис од год. 1279 саопштио г. *М. Ђ. Миличевић*, Опис Босне и Херцеговине; — На крају додати су протоколи о седницама друштва.

Још има ово друштво у рукама један књижевни производ, који ако и није од њега изишао, а оно је бар постао поводом наградног питања од друштва објављеног; а то је спис: „О Богомилима“ који је послао непознати писац, као што је речено, у следству расписане у име друштва за историјску расправу о секти богомила награде; овај ће се спис предати одсеку за науке историјске и државне на преглед и оцену.

У прошлој години имало је ово друштво свега 28 састанака, и то: одбор држао је 16 седница, одсек за науке моралне, језикословне и литерарне 2 седнице, одсек за науке природословне и математичне 4 седнице, а одсек за науке историјске и државне 6 седница. — У тим седницама осим редовно текућих послова друштвене економије и управе и осим прегледања поднесених друштву писмених састава и прилога за Гласник, рађене су следујуће важније ствари:

1. Добављене су од г. дра Ђорђа Мушицког у Броду многе хартије покојног његовог стрица славног владике Лукијана Мушицког, које садржавају многе његовом руком писане литерарне послове његове, принадлежеће к језикословљу српском и словенском, к историји српске књижевности и к историји српског народа; а који ће се моћи корисно употребити као грађа од оних наших књижевника, који се занимају с наукама речених струка у погледу на наш народ.

2. Набављен је за друштвену архиву потпун план и нацрт куће, у којој је живео и умрьо славни Србин Доситије Обрадовић а у којој је кроз неко време био и српски савет; план тај израдио је правительствени инжинир г. С. Вуковић; а осим тога набављена је и фотографисана слика исте куће, па би нарећено да се набави слика и од оне куће недалеко од Стамбол-капије стојеће, која је била сопственост Доситијева, а у којој је постојала прва богословска школа у Србији. под управом игумана Вићентија Ракића.

3. Одбор је на позив дотичног суда окр. подринског одговорио, да не ће тражити судом право које му припада по тестаменту покојног Вука Ст. Караџића, по чем се уверио, да се тај тестаменат не може у снази одржати, за то што по нахођењу правозналаца нема законом прописана својства.

4. Кад је покојни инжинирски капетан Влад. Николић поднео друштву свој мемоар „о досадашњој топографској радњи у Србији“ и своју карту на којој је израђена мрежа положења главних места и река у Србији, која је много тачнија од свију наших досадашњих карата, одбор је истог капет. склонио на то, да своју карту даље продужи и попуни тако, да би она могла по свом садржају нашим потребама нарочито школским послужити, а кад је овај на то пристао, обратио се одбор и г. министру просвете и црквених дела с молбом, да у споразумљењу с г. министром војне подејствује, да се реченом господину учини могућним, да може своју карту довршити; али све ове кораке друштва и надежде осујетио је несрећни случај преране изненадне насилне смрти истог капетана, а желети је да се његова карта не забаци.

5. Кад је учитељ сарајевске православне општине, јеромонах г. Теофило Петрановић послао овом друштву знатну збирку српских народних песама, које је он по народу скупио, одбор се обратио у име друштва с молбом г. министру просвете и црк. дела, да изволи издејствовати, да се ова збирка може помоћу наше високе владе овде код нас штампати и на свет издати, на које благоволела је Његова Светлост у споразумљењу са државним саветом милостиво одобрити, да се молба друштвена уважи, и да се за уступљење речених песама њиховом скупштељу да награда од 100 дуката цес. из државне касе, па да се оне могу на корист овог друштва а под његовом управом у државној штампарији без наплате обичног процента штампати.

6. Друштво љубитеља природознања при императорском универзитету у Москви, обратило се с писмом својим од 1. Априла 1866 год. овом друштву, с позивом да оно подејствује на том, да се пошљу из Србије у етнографски излог, који ће бити у Москви у Априлу 1867 године разне српске народне ствари, народна ношња, домаћа оруђа, а особито и фотографисане слике људи разног стања, спола и узраста; но како ово друштво, као таково, при најбољој вољи поред својих незнатних материјалних стедстава, није

у стању за ову ствар што знатније учинити, то је одбор дао ово писмо преведено на српски у нашем књижевном листу „Вили“ штампати, да се тим начином наши имућни сажитељи побуде учинити што за речени излог; у једно закључио је саопштити ствар ову г. министру просвете и црквн. дела с молбом да и он подејствује колико за добро нађе на том; да се од стране Србије што буде могуће учини, да српски народ у реченом излогу буде заступљен, која молба, на велику радост одбора, би од г. министра, високој влади нашој предложена и препоручена, а од Његове Светлости и од државног савета као што чујемо с поуздане стране, уважена; и тако можемо се поуздано надати, да ће Србија у реченом излогу бити достојно представљена.

7. Настојавајући око тога, да се брижљиво прикупљају и на свет издају документи принадлежећи к српској историји, који још нису објављени и познати били, друштво ово било је тако срећно, да је које од својих чланова, а које и од других родољуба, добило већи број такових споменика. Међу тима врло су знаменити добитци: „Типик св. Саве за Хиландар“, за који имамо захвалити почасном члану нашег друштва високопреосвештеном господину митрополиту Михаилу; — па „Сврљишки одломци јеванђелија са записом из тринаестог века“, које је за друштво добавно редовни члан његов г. Милан Ђ. Милићевић. Оба два ова драгоцена споменика не мало красе 20. књигу друштвеног органа. Међу новим документима има више важних оригиналних писама из времена Карађорђева, а особито кнеза Милоша, од којих не могу да не споменем знатно велику и за цело и важну архиву покојног кнеза Васе Поповића, коју је друштву послао из Карановца његов почасни члан преосвештени владика ужички Јаниније; ови споменици јамачно ће знатно потпомоћи објашњење новије повеснице нашег отачаства, док се у друштвеном органу свету саопште. — Ради исте цељи продужено је сношење са г. Симом Љубићем професором у Реци, и добисмо од овог одличног историка обећање, да ће нам послати за наш Гласник знатан број преписаних докумената тичућих се дела и догађаја Шћепана Малог у Црној Гори. — Кад је у име друштва овог замољен био славно познати словенски филолог, проф. универзитета петербушког г. Исмаило Срежњевски, да набави за друштво препис оног јеванђелија што је писано за сина великог жупана српс. Стефана Немање на концу 12 века, а сад је у Чигиринског епископа Порфирија,

поручио нам је, да се то јеванђелије управо сад налази у његовим рукама и да ће га он издати, за то да ће бити излишно преписивати га.

8. Да би се члановима друштва дала прилика да се могу у интересу друштвеног рада и напретка састајати, библиотеку и архив друштва употребљавати, новодошавше књиге видети и на употребљење узимати, а особито договарати и споразумевати се о друштвеним пословима, би наређено, да друштвени стан свагда недељом и празником после службе божије буде отворен, и нове књиге да буду изложене на столу. —

9. Одбор трудећи се довести у ред застареле рачуне о друштвеним књигама, које су даване разним трговцима и књижарима на страни у комисију, наплатио је од новосадског књижара Св. Лазаревића 10 дуката цес., које је овај добровољно положио на рачун, међу тим док се рачуни не рашчисте, а осим тога повратио је друштву знатан број заоставших код њега не продатих Гласника и других књига; — а од земунског трговца Ст. Андрејевића повратио је натраг 81 књигу од 130 комада Гласника, које су му биле предате, с тим да за осталих 48 комада има положити новце, које до сад још није учинио; најпосле што се тиче рачуна са књижаром земунским Сопроном, овај је на чисто доведен и има изгледа да ће бити измирен; — а у свези с овим одбор је давао у комисију своје књиге само овдашњем књижару г. Велимиру Валожићу.

Што се тиче научних средстава нашега друштва, библиотека његова умножена је у прошлој години следујућим од чести у промену а од чести на дар добивеним књигама, и то:

1. Од Српске Матице у Новом Саду: Српски летопис књ. 109. и 110. за 1865 и 1866 год. у Новом Саду. Матице, књижевног листа, први течај за год. 1866 у Н. Саду.

2. Од Матице илирске у Загребу: Književnika, 3. godišnji tečaj Svezke 1. 2. u Zagrebu. 1866.

3. Од господарског друштва у Загребу: Gospodarski list, za godinu 1865. и 1866. u Zagrebu.

4. Од императ. руске академије наука у СПетербургу: Записки импер. академіи наукъ, све књиге до конца ове године изишавше, осим прве, које је већ нестало, дакле од I. до IX. тома књиге 2. СПетербург 1866 године.

Извѣстія импер, академіи наукъ, све књиге изишавше до конца год. 1865 осим 1., 2. и 3. којих је већ нестало.

О Климатѣ Россіи.

5. Од друштва за историју и древности руске у Москви: Чтенія въ импер. обществѣ исторіи и древностеи россійскихъ при московскомъ универзитетѣ год. 1862. књ. 1. до 4. год. 1863. књ. 1. до 4. год. 1864 књ. 1. до 4.

Гриневича Алекс. Алфавитни Указатель къ периодичнимъ изданіямъ общества исторіи и древностей, од год. 1815 до год. 1862. Москва 1862.

6. Од импер. русскогъ географическогъ общества у СПетербургу: Записки по отдѣленію статистики. Томъ I. Отчетъ за 1865 годину.

Извѣстія за годину 1865 свезку 1. до 13. и за 1866 годину свезку 1., 2. и 3.

7. Од импер. рускогъ министерства просвѣщенія, преко императ. руског генералног конзулства за Србију:

Журналъ министерства народнаго просвѣщенія свеске за годину 1865 и 1866.

Сборникъ распоряженіи по министерствѣ пресвѣштенія томъ I од 1802 до 1834 године. Спетербургъ 1866.

Сборникъ справочнихъ свѣдѣніи по министерствѣ народн. просвѣщенія за 1862. а од чести и 1833 и 1864. год, Спетерб. 1864.

Матеріали для исторіи образованости въ Россіи въ царствованіе императ. Александра I. књ. II. Спетерб. 1866.

Межова: Литература исторіи руской. Томъ I-ви Спетербургъ 1866. год.

8. Од цес. кр. академије наука у Бечу.

Sitzungsberichte d. plilosophisch historischen classe Bd. 48. 49. 50. 51. 52.

Sitzunsberichte d. mathematich — naturwissenschaftlichen classe. Jargang. 1864. 1. Abtheilg Heft № 9 10. II Abtheil Heft. № 10. — Jahrgang 1865. I Abtheilg. Heft № 1. bis 10. II. Abtheilg. Heft № 1. bis 10. Jahgg. 1866. I Abtbeilg. № 1. bis 6. II. Abtheilg. № 1. bis 6.

Register für die mathemat - naturwissenschaftliche Classe № V.

Register der pliiosoph-historischen Classe № V. Almanach für des Jahr 1865 und 1866.

9. Од цес.кр. географијског друштва у Бечу:

Mettheilungen der kais. kön. geographich. Gesellschaft. 7-ter Jahrgang. Wien 1863. und 9-ter Jahrgang. Wien. 1865.

10. Од краљ. Пруске академије наука у Берлину.

Monathsberihte d. kön. Akademie d. Wissenschaften Jahrgang. 1865. Jahrg. 1866.

11. Од Смитсоновог завода у Вашингтону у северној Америци:

Anual report of the board of regents of the Smithsonian institution, shourug the operations for the year 1864. Wasinhgton 1865. 8.

12. Од Мљетачког ученог друштва, његов орган:

Atti de l' instituto Veneto. Tomo IX. X. XI. Venezia 1863 и 1864.

13. Од горњолужичког друштва за науке у Згорелици:

Neuer lausitzische Magazin Görlitz 1865. 42. Band. 1 и 2. Hälfte.

14. Од друштва за земљопис у Дражданима: 1. и 2. Jahresbericht des Vereins für Erdkunde in Dresden.

15. Од господе Ченгерије и Лоњаије у Пешти: Budapesti Szemle: Uj folyam, 6 до 20. свеска. Pesten 1865 и 1866.

16. Од министарства унутрашњих дела у Београду: Такса апотекарска, са законом о апотекама, настављењем за апотекаре и са кратком фармакопејом за Србију. У Београду 1865.

17. Од г. Ашмјаманцова, секретара словенског друштва у Москви:

Современика летописа за годину 1864. књ. 7 до 12-те.

Православное обозрѣніе, летопис за год. 1863. књ. 1 до 12 год. 1864. књ. 1 до 12, год. 1865. књ. 1 и 12.

Руское слово, лѣтописъ за год. 1860 књ. 1 до 3. и књ. 5 до 12.

Худякова И. Руская книжка. Спетербургъ 1863. Карта раздѣловъ польскаго государства 1 листъ, са штампанимъ обясненьем на 2 листа.

18. Од професора духовне академије у Москви: г. Капитона Невострујева.

Записка о переводѣ на славянски языкъ евангелия одъ Кирила и Методія, и описаніе славянскихъ рукописей синодалной библіотеки въ Москвѣ. Оддѣленія II-го часть 2 и 3.

19. Од г. С. Раковскогъ у Букурешту: његово дело: Българска старина. књ. I. Букурештъ 1865.

20. Од професора императорс. руског универзитета Спетербурског, г. Исмаила Срежњевског: његово дело:

Древніе памятники писма и языка югозападнихъ славянъ IX—XII вѣка. Спетербургъ. 1865.

21. Од гос. Ербена, архивара главнога града Прага: његово дело:

Сто повѣсти словенскихъ. У Прагу 1865.

22. Од г. Викснела у Паризу његово дело:

Viquesnel, coup d' oeil sux quelques points de l' histoire general des peuples Slaves. Lion. 1865.

23. Од г. Хаџеја Патрическа, професора у Букурешту, његово дело: Живот Јована грозног војводе, на романском језику, штампано у Букурешту 1865. год.

24. Од г. Матије Мајара, штајерског Словенца, његова дела:

Света браћа Кирил и Метод. 1865. и Правопис славјански у Паризу 1865.

25. Од г. Кондића, председника судског стола сремске жупаније у Вуковару:

Katanchich: Orbis antiquus Tomus 1 и 2. заједно са картом: Tabula Pentingeriana званом, у футроли.

Cuccioni, Pianta della Citta di Roma, велики лист на платну.

Препис дипломе угарског краља Ладислава од год. 1457. 12. Априла; којом се правда погубљење Ласлова Хуњадије, и онима обећава се заштита, који су га помогли ухватити и суду предати.

26. Од архимандрита Цетинског, господ. Нићифора Дучића:

Старопечатану књигу славенску. Дѣянія и посланія апостолска, штампану у Трговишту год. 1547. по налогу и о трошку Логотета Димитрија, унука војводе Божидара Вуковића из Подгорице.

Један оштећени старопечатани словенски молитвослов.

Рукописну србуљу писану на хартији, у којој су слова светог оца Исака Сирина.

27. Од председника друштва овог, гос. Јована Гавриловића:

Valentinelli Jos. Esposizione di rapporti fra la republica veneta e gli slavi meridionali, bramii tratti dei diarii de Marino Sanudo Venezia 1863. Volume I. anni 1499 — 1533.

Данила архиепископа: Животи краљева и архиепископа српских, издао Ђ. Даничић, у Београду 1865.

Босанског вјестника, новина што у Сарајеву издаје Сопрон. течај 1-ви за год. 1866.

28. Од редовног члана г. дра Ј. Панчића, његово дело:

Plantae serbicae rariores aut novae. Decas II. Venecia. 1866. год. 4.

29. Од редов. члана г. Дра Аћ. Медовића, његово дело: Судска медецина, у Београду. 1866.

30. Од редовног члана г. Стојана Новаковића његовог књижевног листа Виле течај за год. 1865 и Serbsky Jubileus. W Lwowie. 1865.

31. Од редовног члана г. Филипа Христића, од њега преведено и издато дело:

О основним школама у Америци. у Београду 1866. 2 комада.

32. Од почасног члана овог друштва г. Стојана Вељковића, његова дела.

Објашњење трговачког закона 1 и 2 свеска, у Београду 1866. год.

Нешто о задатку касационог суда, у Београду 1866.

33. Од редовн. члана г. Матије Бана, његова дела: Цвјети, драма, у Београду 1865.

Државоправна расправа съ Видовданомъ. У Беог. 1866.

34. Од редовног члана г. Милана Ђ. Милићевића: Одломке јеванђелија писаног на кожи са записом од год. 1279, нађени у Сврљигу окр. књажевачког.

35. Од г. Андрије Станковића: Стејића Јов. Сабор истине и науке. 2-го издање у Београду 1866 године.

Добротворъ за младе и одрасле. 2-го издање у Београду 1866 године.

36. Редовни члан друштва г. Љубомир П. Ненадовић, поклонио је за архиву друштва завежљај акта, принадлежећих к историји Срба прошлога века, која су била међу хартијама његова покојног оца саветника проте Матеја Ненадовића.

37. Редовни члан г. Милан Ђ. Милићевић, предао је за архиву друштва: Оригинално писмо кнеза Милоша писано Стев. Стефановићу Тенки, и оригиналну Синђелију, коју је год. 1793 дао ваљевски владика Јоаким попу Матеју Алексићу из Бранковине, доцније саветнику проти М. Ненадовићу.

38. Г. Јован Мостић, ђумрукџија београдски у пензији, поклонио је за архиву друштва: Оригинално писмо Карађорђево, писано из логора на Мишару његову оцу Илији Мостарцу ђумрукџији на Шапцу.

39. Почасни члан друштва, г. епископ ужички Јаничије, послао је за архиву друштва: Један сандук акта, што су

били пок. кнеза Васе у Карановцу; и један бакрени крст са словенским натписом, происходећи од руских расколника.

Библиотека друштва умножена је прошле године са 235 разних књига и свезака од повремених списа; са две старопечатане словенске књиге; са два стара словенска не цела рукописа, и са три карте; а у архив друштва осим знатне количине докумената покојног кнеза Васе, дошло је дванаест разних писмених споменика.

Што се тиче књига од друштава издатих, ка овима дошло је у прошлој години 500 комада 19-те књиге и 500 комада двадесете књиге Гласника, а осим оних екземплара што су разаслати члановима, јавним заводима и ученим и другим друштвима, издато је комисионару друштвеном на његово захтевање 556 комада разних књига, а највише Гласника.

За инвентар покућних и канцеларијских ствари није прошле године ништа набављено, и овај остао је исти који је био у време пређашњег скупа.

Рачуни о материјалним средствима српског ученог друштва за последњих четрнаест месеци, показују следујуће износе:

I. Примањи било је:

	ЧАР. ГР.	ПР.
1. Остатак у каси од 1865. године . .	2706	$11^2/_3$
2. Од високе владе буџетом за 1866 годину за помоћ друштву и за плату секретару одобрена сума чини . . .	9080	—
а за 1867-му рачунску годину исто то чини	9084	—
3. За продате књиге од друштва издате примљено је	2216	—
4. Ванредна помоћ од високе владе дарована друштву за откуп збирке српских народних песама сарајевског учитеља јеромонаха Т. Петрановића . .	6000	—
СВЕГА ПРИМАЊЕ ЧИНИ . . .	29086	$11^2/_3$

II. Издавање износи:

1. Награде издате писцима чланака штампаних у 19-тој и 20-тој књизи друштвеног органа Гласника чине свега	9018	30

	ЧАР. ГР.	ПР.
2. Плата секретару и касиру друштва за 14 месеца од 1. Нов. 1865 до 31. Д. 1866 године чини	3584	—
3. Плата послужитељу друштва за 14 месеца чини	1344	—
4. Поштарина и преносни и канцеларијски трошкови износе	390	—
5. Књиговесцу за везивање 500 ком. 19-те књиге Гласника и неких других књига и фасцикала плаћено је	580	—
6. Награда која се обично даје слагарима, за слагање 18-, 19- и 20-те књ. Гласника износи	180	—
7. За рукописе пок. владике Лукијана Мушицког издато је.	1025	30
8. Помоћ, коју је дало друштво на издавање дела Вука Ст. Караџића чини .	1800	—
9. Државној штампарији плаћено за дипломе на чланство друштва	214	10
10. Фотографу за слике куће у којој је учио и умрьо Доситије Обрадовић дато је.	120	—
11. Г. Т. Петрановићу, јеромонаху и учитељу сарајевском награда за уступљену друштву збирку српских народних песама износи	6000	—
Издавање свега износи . . .	24256	30
Кад се од примања са . . .	29086	11⅔
одбије издавање са . . .	24256	30
Чини готовина у каси друштва . . .	4829	21⅔

У личном стању друштва овога друштва догодише се у прошлој години следујуће промене:

Број почасних чланова умножио се са једним чланом, г. Ђувеналом Већеци Рускалом, чланом коморе депутираца краљевине Италије у Турину; а редовних чланова са два, и то са г. Јованом Бошковићем професором наше велике школе, и са г. Стојаном Новаковићем професором овдашње гимназије и уредником и издаваоцем „Виле“.

А смрћу изгубило је наше друштво од свог пређашњег скупа и у прошлој години следујуће своје чланове: редовног члана и више пута б. свог званичника: 1) Г. Ко-

сту Бранковића, професора и ректора велике школе; 2) Г. Тодора Хербеза, бившег попечитеља финансије у пензији; 3) Г. Никанора Зисића, архимандрита витовничког; 4) Г. Платона Симоновића, императорско-руског статског саветника и професора у пензији.

СЕДНИЦА СКУПА СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА

8. Јануара 1867. године.

Били су: председник: г. Јован Гавриловић. Чланови: гг. др. Никола Крстић, архимандрит Сава, професор Ј. Панчић, Јован Мариновић, Коста Цукић, Филип Христић, Милован Спасић, Милан А. Петронијевић, Љубомир П. Ненадовић, Сава Сретеновић, Панта Јовановић, Емилијан Јосимовић, Димитрије Црнобарац, др. Аким Медовић, Срђ Николић, Јован Бошковић, Михаило Паниħ, Илија М. Коларац, Михаило Рашковић, Милан Ђ. Милићевић, Ђорђе Р. Пантелић, Панта Срећковић, Стојан Новаковић, Александар Чварковић, Матија Бан, Милан Миловук, Александар Андрић.

Секретар др. Јанко Шафарик.

1. По што председник рече да се седница почиње, прочита се „извештај о радњи и стању српског ученог друштва у 1866-тој години,“ који се подноси скупу од стране одбора. Кад је прочитано у извештају да је друштво добило од владе на располагање 200 дук. за руски етнографски излог у Москви, јави министар просвете и црквених дела г. К. Цукић да је чувши за то светли кнез и сам поклонио 200 дук. на располагање друштву, које се саслуша с особитом хвалом.

2. Прочита се скупу извештај редовних чланова гг. М. А. Петронијевића, М. Спасића и М. Ђ. Милићевића, као комисије одређене да прегледа рачуне друштвене, који гласи да су рачуни у свему уредни и исправни.

3. Прочита се писмо министра просвете и црквених дела којим од предложених кандидата за председника одсеку наука природословних и математичких назначава за ову годину г. Михаила Рашковића професора велике школе.

4. Приступи се к избору нових чланова и буду изабрани једногласно

За почасне

гг. *Убичинија* публициста у Паризу, који је о Србима писао, и *Роберто Визијанија* професор на универ-

зитету у Падови, заслужни научник за познање неких струка природне науке српских земаља.

За кореспонденте

гг. *Јосиф Јиречек* секретар министарства просвете у Бечу, чешки књижевник, издавалац посмрчадй славног Павла Јос. Шафарика, нарочито о јужном словенству; *Ватрослав Јагић*, професор у Загребу, од уредника „Књижевника," добро познат по пословима о језику и књижевности; *Валтазар Богишић* чиновник царске дворске библиотеке у Бечу, познат по пословима о народноме праву словенских народа; и *Фрањо Рачки*, каноник и надзорник школа у Загребу, књижевник пуно заслужан на пољу народне историје.

За редовне

гг. *Милан Кујунџић* професор велике школе, трудбеник на књижевности нашој и на философијским наукама; *Чедомиљ Мијатовић*, професор велике школе, вредан радник на књижевности и историји и на наукама државним; *Стеван Р. Пантелић* професор војничке академије, који је написао *Хемију* за потребу те школе.

5. Досадашњи секретар г. др. Јанко Шафарик захвали на секретарству. На то председник предложи скупу на бирање секретара тројицу кандидата, између којих буде избран једногласно Стојан Новаковић професор гимназије и уредник *Виле*.

6. Председник предложи скупу да се стави у протокол захвалност досадашњем секретару г. др. Јанку Шафарику који је од почетка овога друштва толико заслужан за радњу друштвену. Скуп пристаје једногласно да се тако учини.

7. Предложи се да се скуп договори о начину којим би се имала побољшати материјална средства друштвена. Буде разговора: да се од владе тражи још помоћи нарочито из доходака школскога фонда, као новаца одређених за просвету; да друштво предузме штогод за основање свога фонда добровољним прилозима и да се на то обрне пажња и зарад оних који у тестаментима заветују разне поклоне. После свега скуп остави на одбору бригу о свему томе по чем га на то и онако овлашћује § 52 устројства, па да предузме што будо требало.

С тим се седница сврши.

ПРВА СЕДНИЦА ОДБОРА

20. Јануара 1867.

Били су: председник г. Јован Гавриловић; чланови одбора: гг. др. Никола Крстић, архимандрит Сава, Михаило Рашковић.

Бр. 1. Прочита се и потпише протокол пређашње седнице.

Бр. 2. Прочита се писмо министра просвете и црквених дела од 12 ов. м. № 84. којим се јавља како је на предлог истога министра Његова Светлост поставила за председника друштву г. Јована Гавриловића.

Бр. 3. Председник предлаже да друштво почне штогод радити за познање старина књижевних у Хиландару. Сад је у томе манастиру заведен нови ред и нови је игуман човек познат овде код нас. С тога би за тај посао добро било умолити господина митрополита нека писмено преко нашег агента у Цариграду препоручи поменутом игуману да он попише све рукописе, старе књиге и остале старине — као што је она завеса на великим дверима цркве хиландарске, од које имамо један истисак — и да тај попис достави српском ученом друштву, да га оно има у својој архиви или да га штампа у свом Гласнику ако тако за добро нађе. Председник не сумња да ће бити од користи да има друштво такав попис с места самог, макар да су већ учени путници о тој ствари радили, у чему се и одбор с њиме слаже, решивши да се учини како је предложено.

Бр. 4. У свези с тим предлогом предлаже председник и усвоји се из истих разлога да се умоли г. митрополит нека поради да се прикупе оваки пописи, као што се предлаже за Хиландар, и из осталих манастира који су по српским земљама ван Србије, у колико се то може. Што се тиче Србије, одбор се нада да ће чланак М. Ђ. Миличевића који ће се штампати у „Гласнику“ потпуно одговорити оваком изискивању.

Бр. 5. Прочита се писмо професора Симе Љубића с Ријеке, у коме пише о поправљању материјала за српску историју из млетачке архиве који су штампани у Гласнику, у колико нису добро издати, и правда се за што не може послати пописа од листина које он има — јер ни за једно ни за друго нема доста времена. Што се тиче рукописа који се тичу Малога Шћепана, те је вољан усту-

цити друштву. На то одбор одлучи да се пише г. С. Љубићу да исте рукописе пошље за откуп.

Бр. 6. Председник јави да ће скорим стићи за Гласник преведен остатак дела „Опис Босне“ које се почело штампати у Гласнику XX. и већ је прегледано. Одлучено буде да се награда изда као и за пређашњу половину.

Бр. 7. У Гласнику XX. штампано је нешто о животу певача Филипа Вишњића. Како је Филип живео у селу Грку варадинске регементе и ту и умрьо и по себи породицу оставио, и кажу да му је неко и споменик на гробу подигао, предлаже председник да се Гласник XX. пошље г. Димићу, управитељу школа регементе варадинске и да се он замоли нека проучи оне белешке о Филипу Вишњићу и нека из села Грка прибави више података о Вишњићеву животу и пошље их друштву, како би се с временом могла написати пространија биографија о њему.

Бр. 8. Међу изворе за историју првога устанка српског под Кара-Ђорђем, припадају и мемоари проте Матије Ненадовића, који ће бити од најпоузданијих. Мемоаре је те почео био издавати у „Шумадинци“ син протин г. Љуб. П. Ненадовић, али будући да их није све издао, и будући у хартијама проте М. Ненадовића има много писама из времена устанка, од знаменитих људи, којима се јако расветљавају сувремени догађаји, председник предлаже да се од стране српског ученог друштва замоли г. Љ. П. Ненадовић да он се постара нека изађу на свет заостали рукописи његова оца, како му удесније буде, јер ће тиме учинити драгоцен прилог к материјалима за нову српску историју.

Бр. 9. Реши се да се могу повезати друштвене књиге, за које то треба, по чем се ваља старати да се библиотека уреди, и да се може потрошити колико треба на грађење једног стола и једног рафа за канцеларију и библиотеку друштвену.

Бр. 10. У свези с одлуком скупа од 8. Јануара ове године поведе се разговор о томе да се пише високој влади молба за помоћ. Као особит разлог одбор узима то што друштво при почетку своје овогодишње радње има само 70½ дуката, од чега кад се одбије као сталан и познат издатак плата секретару и момку, не остаје више од 12 дуката и нешто више. С тим се ваља одбору упустити ове године у радњу по задатку друштвеном. Председник на-

води како академија бечка има од владе годишњу помоћ од 40.000 фор. и на штампање својих списа 30.000 фор. свега 70.000 и ван тога 58.000 фор. да поправи за се стару универзитетску зграду. Јужна словенска академија располаже са 15.000 фор. на годину осим тога што јој се прилози једнако купе, те расте и главно и интерес на њ а сама наша влада даје на позориште којега још нема 1200 дук. на годину. По што се учини договор да се на томе основу поиште од владе новаца за друштво, одлучено буде да се за годишњу помоћ потражи сума од 800 дуката ћес.

Бр. 11. За услуге, учињене више пута овоме друштву, реши одбор на предлог председникова, да се г. Васи Василијевићу у Земуну шаљу на поклон друштвени „*Гласници.*"

Бр. 12. Секретар јавља одбору, како су на скупу српског ученог друштва изабрати нови чланови редовни, кореспонденти и почасни. Реши се да им се, по штатуту, издаду дипломе.

Бр. 13. На предлог председникова буде одлучено да се родољубу у Босни, који је друштву послао важне статистичке податке о Босни, који су штампани у „Гласнику" XX. писмено захвали и да му се пошље на поклон Гласник XX.

Бр. 14. За Гласник XX. утврђује се да му остане цена као и дојакошњима 6 гр. чарш. као што се по то већ почео продавати.

Бр. 15. За „Народне песме из Босне и Херцеговине" буде одлучено де се почну штампати и да се наштампају у 1200 комада, а кад буде време позвати на претплату, да се секретар о томе постара.

Бр. 16. По чем је друштво дошло до средстава, да може спремити што чим ће бити и српски народ заступљен на етнографском излогу у Москви који спрема друштво пријатеља природних наука, што је при тамошњем универзитету, јер је на то висока влада одредила на расположење друштву 200 дук. цес. и јер је и Његова Светлост кнез чувши за ту свар, сам дао на поклон друштву у име тога 200 дук. поведе се реч како ће се тај задатак извршити. У след тога изабере се пододбор коме ће бити председник г. Ј. Гавриловић председник друштва, а чланови: гг. Милан Ђ. Милићевић, Милан Миловук, Стеван Тодоровић, Милан А. Симић и Јован Бошковић, и који

ће смислити и урадити што буде требало. Али по чем је рок за пошиљање већ прошао, јер је одређен 1 Јануара 1867. то буде одлучено писати г. М. Рајевскоме у Беч, и известити га, а уједно и запитати може ли се рок продужити.

Бр. 17. Чита се писмо управе кр. господарско-шумарскога училишта у Крижевцу у Хрватској, којим оно тражи све Гласнике — за своју библиотеку и буде одлучено послати им све друштвене књиге, од којих још има ексемплара.

Бр. 18. Секретар јавља да му је г. митрополит послао на употребљење једну књигу која је била проте Алексе Лазаревића који је родом из Шопића и био је прота београдске нахије, на којој књизи има историјски запис о депутацији која је са скупштине држане у Пећанима године 1805 слата у Цариград. Секретар је начинио препис с тога записа, готов за штампу, и предлаже да се остави до прилике кад се стане још штогод штампати од споменика историјских тога времена који у друштвеној архиви чекају да се штампају, и то се одобрава.

Бр. 19. Архимандрит Сава подноси од стране г. митрополита као прилог за „Гласник“ једну *молитву* и *запис* од змије, један *запис историјски* о *патријарсима* и *запис на једном крсту* — које се упућује одсеку литерарном.

Бр. 20. Секретар предложи да се Гласника књига XXI. почне штампати. Одобрава се.

Бр. 21. Секретар јавља, да је г. Љ. П. Ненадовић послао друштву на поклон писмо владике П. П. Његоша Осман-паши Скопљаку, штампано у Архиву, Даници и Вили — а писано руком самога покојног владике, које се прима с хвалом.

Бр. 22. Секретар јавља за књиге које су дошле на поклон или у замену.

а). Г. Милан Миловук редовни члан друштва послао је на поклон „*Београдске Илустроване Новине*“ течај од 1866 године и „*Илустровани Календар*“ 1867. Прва година“.

б). Почасни члан друштва г. Александар Андрић, уредник „Световида“ послао је „III. одделенѣ“ својих „Приповедака“, које чини други део његових „Целокупних дела“ што их сам издаје.

в). Почасни члан друштва архиепископ и митрополит српски г. Михаило послао је „*Типикъ или уставъ одъ светога Саве*“ написан за мрнастир Хиландар, прештампан из Гласника XX.

г). Краљевска пруска академија наука у Берлину поллала је свој Monatsbericht за Септембар и Октобар 1866.

д). Редовни члан Стојан Новаковић уредник „Виле шаље „Вилу, другу годину, за 1866“.

е). Г. Ђорђе Поповић, уредник „Напретка“ и „Данице“ шаље Pisme slavnih starih delija Bunjevačkih.

ж). Г. Милорад Поповић, I. писар у мин. просвете шаље своје „*Песме*. Друго коло у Београду 1866.“

ДРУГА СЕДНИЦА ОДБОРА

26. Јануара 1867.

Били су: председник г. Јован Гавриловић; чланови одбора: гг. др. Никола Крстић, архимандрит Сава, Михаило Рашковић, секретар Стојан Новаковић.

Бр. 23. Прочита се и потпише протокол пређашње седнице.

Бр. 24. Председник друштва, који је, по одлуци првога састанка одборског, председник пододбора изабраног да се састара шта ће се послати на етнографски излог у Москву, реферује шта је радио пододбор на првоме свом састанку. Одређено је договором да се набави одело мушкараца од 30—35 година, младићско од 20 година, женско и девојачко, из округа: *ваљевског*, *ужичког*, *крагујевачког* (Јасенице) *јагодинског* (Левча) *Ресаве* (ћупријског округа) и варошко из *Београда* све у потпуности до најмањега комада. Да се то изврши одређено је: да се изашљу: г. Стеван Тодоровић и Милан Ђ. Милићевић у сва места одакле ће се што набавити да они покупују одело и остале потребне ствари и да опишу што затреба описати. За Београд буде замољен да се побрине за набавку одела г. Милан А. Симић, који се прими. За извршење свега тога остављено је да се побрине г J. Гавриловић.

Одбор саслушавши све — усвојава и решава да се по томе учини.

Бр. 25. Г. Ђ. Н. Девић окружни начелник у Неготину одговарајући на писмо председниково јавља шта је нашао тамо о породици Карапанџића. Шаље т. ј. белешку писану по казивању једнога старца из Неготина, четири документа

из времена Карађорђева који се тичу те породице, и један на турском језику, с молбом, да му се по употребљењу поврате документи. Буде наређено да се документи за друштвени архив препишу, како би се могли употребити кад затребају.

Бр. 26. Како има прилика да у Гласник дођу прилози од људи који нису чланови друштвени, а до сад није било установљено да се и њима даје на поклон Гласник у коме је њихов прилог наштампан — секретар предложи да се то за у напредак установи — које одбор одобрава и реши да тако буде.

ПРВА СЕДНИЦА ОДСЕКА ЗА НАУКЕ ИСТОРИЈСКЕ И ДРЖАВНЕ

27. Јануара 1867 године.

Били су: гг. др. Никола Крстић председник, и чланови: Јован Гавриловић, Дим. Црнобарац, Ф. Христић, Мил. Спасић, Панта Срећковић, М. Миловук и М. Ђ. Милићевић.

Бр. 1. Гг. редовни чланови: др. Никола Крстић и Панта Срећковић, који су прочитали чланак г. Светозара Никетића „Одношаји Русије к Србији од 1806 до 1812 године“ поднеше своја мишљења о томе саставу. Али како су та господа различитога мњења о томе саставу, то би наређено: да састав тај још неки од господе чланова прочитају и свој суд одсеку јаве, те да овај може коначно решење о томе изрећи.

Бр. 2. Како је поднет један рукопис о Богомилима, услед одређене награде, и како тај састав ваља читати у седницама одсека: то би наређено да се одсек скупи у седницу 31. Јануара па ће тада другу седницу заказати, ако нужно буде.

Бр. 3. Како дојакошњи деловођ одсека г. М. Ђ. Милићевић, по одредби друштва има поћи на пут, на ком ће се задржати неколико недеља, то се изабра редован члан г. Панта Срећковић да за време буде деловођ.

ТРЕЋА СЕДНИЦА ОДБОРА

18. Фебруара 1867.

Били су: г. председник Јован Гавриловић. Чланови одбора: гг. архимандрит Сава, Михаило Рашковић, секретар Стојан Новаковић.

Бр. 27. Прочита се и потпише протокол пређашње седнице.

Бр. 28. Председник јави одбору како је он на дан 8. Фебруара честитао од стране српскога ученог друштва педесетогодишњицу за докторат Леополду Ранку, које усвојивши одбор нареди да се за телеграм исплати из друштвене касе 50 гр. чар.

Бр. 29. Прочита се писмо проте М. Рајевскога из Беча, одговор на питање друштва, докле се могу слати ствари за излог етнографски у Москви, у ком јавља да се свари за манекене примају до краја Фебруара, а ситнице и после тога времена.

Бр. 30. Секретар прочита писмо од учитеља Тамишварског Ђорђа Јовановића у ком јавља, које књиге треба послати за библиотеку тамошње српске градске школе. Буде наређено да се све пошље што има.

Бр. 31. Прочита се писмо збора новосадских учитеља, којим траже све друштвене књиге за библиотеку коју оснивају. Буде наређено да им се пошље што год има.

Бр. 32. Прочита се позив на беседу српске омладине у Суботици послан друштву, и реши се да се то стави у протокол.

Бр. 33. Прочита се писмо омладинске дружине „Јавора“ из Осека којим траже да им се пошљу на поклон све књиге које је друштво до сад издало и да им се и од сад шаље. Реши се да се тако учини и да им се пошље све што има.

Бр. 34. Прочита се писмо редовног члана г. Стевана Р. Пантелића у ком изјављује захвалност за избор у редовно чланство.

Бр. 35. Прочита се писмо члана кореспондента г. др. В. Богишића у ком се изјављује захвалност за избор у кореспонденатно чланство.

Бр. 36. Секретар подноси чланак *„Птице у Србији“* од редовног члана г. др. Ј. Панчића који је послан као прилог за Гласник. Упућује се одсеку за науке природне и математичне на преглед и оцену.

Бр. 37. Секретар подноси чланак *„Покрети у Босни 1820—1832. године по Л. Ранку и Р. Куниберту“* од г. Милорада Поповића Шапчанина, послан као прилог за Гласник. Упућује се одсеку са науке историјске и државне на преглед и оцену.

Бр. 38. Секретар подноси као прилог за Гласник свој израд: *„Служба и живот св. Ђурђа Кратовца. По рукопису XVII. вијека.“* Упућује се одсеку за науке литерарне на преглед и оцену.

Бр. 39. Секретар подноси чланак г. Милоша Милојевића *„О старим српским гробљама“* с писмом у коме г. М. Милојевић јавља да је према реферату двојице чланова одсека за науке историјске и државне побрисао што је тамо тражено, па и више, и тражи да му се чланак у Гласнику штампа. Упућује се све одсеку за науке историјске и државне на преглед.

Бр. 40. Секретар подноси књиге које су дошле друштву на поклон или у замену.

а). Председник друштва г. Јован Гавриловић поклања друштву бројеве новина *„Босанског Вјестника“* од 1867.

б). Почасни члан г. Стојан Бошковић шаље друштву своју *„Историју света за народ и школу, књигу прву.“* Београд. 1866.

в). Матица илирска шаље друштву

1. Zrinjsku zviezdu, dio I. Život Nikole Zrinjskoga. Napisao M. Mesić., dio II. Sievak zrinjske zviezde. Pjesme na tristogodisnju uspomenu. Zagreb 1866.

2. Djela Stanka Vraza. Treći dio. Zagreb 1866.

.3 Književnika 3 и 4 svezak za 1866. godinu.

г). Јеремија. Обрад Караџић шаље: *Таковацъ*, србско-народный календаръ за просту годину 1867. год. и три слике: План као што се сад оправља манастир Жича, слику Вука Ст. Караџићу и ужичко-крушевачког владике Јаниђија.

ПРВА СЕДНИЦА ОДСЕКА ЗА НАУКЕ МОРАЛНЕ, ЈЕЗИКОСЛОВНЕ И ЛИТЕРАРНЕ

27. Фебруара 1867 год.

У овој седници били су: председник одсека г. архимандрит Сава; чланови, гг. Љ. П. Ненадовић, Ђ. Малетић, М. Бан, Ј. Бошковић, Ст. Новаковић и М. Кујунџић.

Бр. 1. Како је досадањи деловођа одсека овог Стој. Новаковић изабран за секретара друштву, то буде изабран једногласно за деловођу одсека Милан Кујунџић.

Бр. 2. Одбор шаље „Молитву и запис од змије," „Запис историјски о патријарсима" и „Запис на једноме крсту", које му је господин митрополит саопштио. По што ови преписи нису ничим пропраћени, то одсек реши да се најпре расправа о њима напише, па онда у Гласнику да се штампају.

Бр. 3. Председник јавља, да је прегледао „Живот и службу св. Ђурђа Кратовца" од Ст. Новаковића, — да је овај препис критички израђен и згодном расправом пропраћен и да га је вредно на видело изнети.

Решено би, да се овај препис са расправом у Гласнику штампа и да се предложи одбору, да се писцу даде по 5 дуката цес. од штампанога табака.

Бр. 4. Како је ученоме друштву задатак да помаже развитку народне књижевности и како се овај развитак критиком од сваке стране знаменито подстиче, то се предлаже и решава, да се од сад у седницама одсека овог разговори воде о оним делима књижевности наше која у круг одсека овог долазе.

Бр. 5. У исто време реши се, да се предложи одбору, да се за књижницу друштвену набавља сваки нови производ наше књижевности и да се објективној критици места у Гласнику даде.

ЧЕТВРТА СЕДНИЦА ОДБОРА

6. Марта 1867 год.

Били су: председник г. Јован Гавриловић; чланови: гг. др. Н. Крстић, архимандрит Сава, М. Рашковић, секретар Ст. Новаковић.

Бр. 41. Прочита се и потпише протокол пређашње седнице.

Бр. 42. Прочита се писмо министра просвете и црквених дела од 3. Марта № 539. којим јавља да је у договору са државним саветом Његова Светлост кнез благоволео одлучити, да се друштву поред издате већ помоћи за ову годину изда још 250 дуката цес. Узима се на знање.

Бр. 43. Прочита се писмо московског професора К. Невоструј ева којим јавља како је примио 19 књига „Гласника" друштвеног што су били послати за академију духовну, јер их академија има, па их је њему уступила. За тим јавља да ће исписати још и друге чланке из онога Требника, о ком је већ за друштво писао, и да ће их послати, и да ће, колико узможе, слати за Гласник и остало што би за вредно нашао. Изјава буде примљена са задовољством и нареди се да се г. Невоструј еву и у напредак шаљу друштвене књиге.

Бр. 44. Прочита се писмо славног немачког историка Леополда Ранка, којим друштву захваљује на честитању његове славе за докторат у спомен после педесет година, и моли друштво уједно да оно изјави његову захвалност и оним омладинским дружинама (из Тамишвара, Нађ-Кереша, Пеште, Новог Сада, Граца, Дебрецина и Беча — од Зоре —) које су му честитале. Да би се та молба извршила, буде наређено да се цело писмо у „Вили" штампа.

Бр. 45. Прочита се писмо „родољуба" из Босне којим захваљује на писму друштвеном (№ 13. одб.) и на Гласнику XX. и обећава своје услуге и у напредак.

Бр. 46. Министар просвете и црквених дела шаље с писмом својим од 1. Марта, № 513 чланак „*Доситије Обрадовић*, одломак из историје српске књижевности", послат му од г. Светозара Никетића, државног питомца из Москве. Упућује се одсеку за науке литерарне на преглед и оцену.

Бр. 47. Секретар подноси од г. Панте Срећковића „*Родословіе сербскіи цареи*", препис летописа, пропраћен

расправом, који је поднет као прилог за Гласник. Упућује се одсеку за науке историјске и државне на преглед и оцену.

Бр. 48. Министарство војничко потражује за своју библиотеку „Гласнике“ досадашње и у напредак. Наређује се да се пошљу.

Бр. 49. Прочита се писмо члана кореспондента А. Убичиније у којем изјављује захвалност за избор у кореспонденатно чланство.

Бр. 50. Председник одсека за науке моралне, језикослове и литерарне јавља да је одсек место пређашњег деловође г. Стојана Новаковића изабрао за деловођу редовног члана друштвеног г. Милана Кујунџића.

Бр. 51. Председник истога одсека јавља како је одсек намерио од своје стране поклонити више пажње критици, чега ради да се за то у „Гласнику“ места отвори. Одбор узима на знање, будући је „Гласник“ отворен свагда критици, само кад је има.

Бр. 52. Председник истога одсека јавља како је одсек у свези с горњом својом одлуком закључио да се за библиотеку друштвену набављају све књиге српске, које одбор усваја.

Бр. 53. Председник прочита своју расправу, којом обраћа пажњу на питање о одређивању награда за списе и рукописе које друштво откупљује. Скуп ученога друштва на састанку од 25. Окт. 1864 (види Гласник XVIII. стр. 369) одредио је *за време* хонораре 10 дук. цес. за оригинал и 5 д. ц. за превод као највећу суму. Ко је пратио пажљиво радњу ученог друштва могао је опазити да су хонорари одређивани доста произвољно. За расправу „о Богомилима“, одређена је сума од 50 дук. цес. а да расправа буде велика 10 табака, што чини $4^1/_2$ д. ц. за табак. Тако је до сад за неке преводе и оригинале давано мало, а за неке много. Године 1866-те издата је *само за хонораре* сва помоћ која је од државе добивена. Друштво ће истина од сад далеко боље стајати с материјалним средствима, али председник ипак држи да је одбору дужност допунити ону непотпуну одредбу скупа друштвеног и предлаже да се за први састанак чланови спреме промисливши о том питању, како би се у свези с материјалним стањем друштвеним могли поставити бар главни основи за издавање хонорара, којих да се после држе и референти и одсеци.

Бр. 54. Председник одсека за науке моралне, језикословне и литерарне јавља за чланак „*Живот и службу*

св. Ђурђа Кратовца", који је по рукопису XVII. века спремио за штампу редовни члан г. Стојан Новаковић, да је одсек, по што је прегледан, одлучио да се откупи са 5 дук. ц. од табака. Одбор одобрава, уважавајући тегобе око критичног спремања за штампу старих рукописа.

Бр. 55. Секретар подноси одбору дело ред. члана друштвеног г. М. Миловука „*Теорију музике*" I. део, да се о њему што год нареди, будући је одавно у друштва. Одбор у свези са програмом радње друштвене и смисливши да је и тако музика део школског обучавања, одлучи да се то дело од стране друштва препоручи министарству просвете да га оно штампа.

Бр. 56. Председник одсека за науке историјске и државне г. Н. Крстић јавља како је писао председнику друштва мађарског Kisfaludy Társaság понудивши да то друштво с овим друштвом у свезу ступи, и како је дознао да је исто друштво драговољно на то пристало, у след чега предлаже да му се пошљу „Гласници" и књиге друштвене. Одбор реши да се то учини и да се иста свеза предложи првом скупу на коначну одлуку.

Бр. 57. Исти члан одбора јавља како је писао председнику друштва „Ердељског музеума" у Клужу (Колошвар) у Ердељу грофу Мико, с понудом да исто друштво ступи у свезу с нашим друштвом. По том предлаже да се и том друштву пошљу књиге друштвене, које се одобри а за свезу се реши да се предложи скупу на коначну одлуку.

Бр. 58. Исти члан одбора јавља да су му дошли до руке неки историјски документи, који се тичу новије српске историје. Одлучи се да их прегледа председник г. Ј. Гавриловић, да би се од њих могло учинити употребљење.

Бр. 59. Секретар јавља за књиге које су дошле друштву на поклон и у замену.

а). Од царске академије у Бечу: Sitzungsberichte, Philosophisch-historische classe Band LIII, Heft 1, 2, 3 — Mathematisch-Naturwissenschaftliche Classe I. Abth. LIV. Band, Heft 2, и 3, и II. Abth. LIV. B. Heft 2, 3, и 4.

б). Од берлинске академије: Monatsbericht November 1866 год.

в). Од горњолужичког друштва: Neues lausitzisches Magazin 113 B. 1. Heft.

г). Од почаснога члана г. А. Убичиније: Etudes historiques sur les populations chrétiennes de la Tur-

quie d'Europe. Les Serbes sous la domination ottomane. Paris 1867.

д). Од редовног члана г. Јована Бошковића: Прилог за познавање „садашњега стања“ српске граматике. Београд 1867.

ДРУГА СЕДНИЦА ОДСЕКА ЗА НАУКЕ ИСТОРИЈСКЕ И ДРЖАВНЕ

10. Марта 1867 године.

Били су: председник г. др. Н. Крстић; чланови: гг. Јован Мариновић, Јован Гавриловић, др. Јанко Шафарик, П. Срећковић, Чедомиљ Мијатовић, М. Ђ. Милићевић.

Бр. 4. Одбор шаље чланак г. Милоша Милојевића о српском старом гробљу, који је он удесио према примедбама, које су му пре учињене биле. Би наређено да тај чланак прегледе и своје мишљење одсеку јаве чланови: др. Јанко Шафарик и М. Ђ. Милићевић.

Бр. 5. За чланак г. Панте Срећковића „Родословіе сербскіи царен“, кои је он преписао из неког рукописа и са својим објашњењима допунио, би наређено да га прегледају чланови др. Јанко Шафарик и М. Ђ. Милићевић.

Бр. 6. Чланак г. Милорада Поповића Шапчанина, „Покрети у Босни 1832 године“, који је он написао по Ранку и Куниберту, прегледаће чланови: Јован Гавриловић и П. Срећковић.

Бр. 7. Састав о Богомилима од непознатога писца прегледали су чланови: Јован Гавриловић, Панта Срећковић, и др. Јанко Шафарик и дају своје мишљење да је дело написано како ваља и да заслужује да се писцу изда обећана награда под постављеним у објави награде условима. Наређено би да се усвоји ово мишљење господе референата, а одбор ће се старати о извршењу.

Бр. 8. Како се редовни члан г. М. Ђ. Милићевић вратио с пута, то би усвојено, да он опет прими дужност деловођа у овоме одсеку.

ПЕТА СЕДНИЦА ОДБОРА

13. Марта 1867. год.

Били су: председник г. Ј. Гавриловић. Чланови: гг. др. Никола Крстић, Михаило Рашковић, архимандрит Сава, секретар Стојан Новаковић.

Бр. 60. Прочита се и потпише протокол пређашње седнице.

Бр. 61. Председник одсека за науке историјске и државне јавља да је састав „о Богомилима," од непознатог писца, послан друштву по расписаном стечају за награде прегледан у одсеку историјском. Пресуда гласи: да је дело написано како ваља, и да заслужује да се писцу изда обећана награда под условима постављеним у објави. За тим се отвори писмо и види се да је дело написао члан друштвени г. др. Божидар Петрановић из Задра. Из писма се види, да је писац рад дело своје тамо штампати и у то име тражи да му друштво изради у владе до 200 фор. помоћи. На то одбор реши да друштво не може одступати од услова постављених у објави и да се тако писцу и одговори с тим: ако писац остаје при том да дело наштампа у Далмацији, друштво ће његове новце дати на оставу дати у штедионицу и издати му их одмах чим му се пошље последњи табак штампане књиге, ако ли га на издавање уступа друштву по положеним условима, новци ће му се одмах послати.

Бр. 62. Прочита се писмо С. Љубића професора из Ријеке, с којим шаље свој рукопис: *„Црногорски споменици о Стјепану Малом, надрицару руском Петру III."* који уступа за Гласник, желећи само да му се неколико ексемплара и одвојено штампа. Рукопис буде упућен одсеку за науке историјске, а на питање г. С. Љубића што се тиче поправке млетачких споменика штампаних у Гласнику, одлучи се, да му се пише нека и њих пошље.

Бр. 63. Како је пређе друштво почело било слати своје књиге црногорској влади на Цетиње, и председник се известио да се то може и даље наставити, будући тамо има библиотека, буде наређено да се пошље што је не послано и да се у напредак редовно шаље.

Бр. 64. Секретар јавља за књиге које су дошле друштву на поклон.

а). Од почасног члена, преосвештеног г. митрополита: један *Охтоих* од 1538. штампан у штампарији Божидаровој у Млецима, без два прва и последњег листа, добро сачуван.

б). Од не именована писца књигу: Старина русской земли. Книга первая, Слово о старинѣ незапамятной. Москва 1866.

в). Од г. Милорада Медаковића његову књигу: Устанак српски од 1806—1810 године, књигу I и II. У Новом Саду 1866.

ШЕСТА СЕДНИЦА ОДБОРА

13. Априла 1867. год.

Били су: председник г. Ј. Гавриловић. Чланови: гг. др. Никола Крстић, Михаило Рашковић, и архимандрит Сава. Секретар Стојан Новаковић.

Бр. 65. Прочита се и потпише протокол пређашње седнице.

Бр. 66. Председник прочита извештај свој о радњи набавке етнографијских ствари, којима ће Србија бити заступљена на словенском етнографском излогу у Москви. Уз тај извештај прочита се писмо друштвених изасланика гг. М. Ђ. Милићевића и Ст. Тодоровића, из којих се види: да је купљено потпуно одело за шест манекена, и то: 1. За жену из Ваљевског округа, 2. За девојку из Левча, 3. За старца из Доње Груже, 4. За човека средовечна из Горње Груже 5. За дечка од 12—14 године из Јасенице; 6. За једну бабу из Ужичког округа. Одело за жену Београтку саставио је и поклонио г. Милан А. Симић. Још је поклонио владика ужички г. Јанићије два зубуна (један старовлашки а други из Чачанског Поморавља) и чутуру опшивену кожом; а г-ђа Анђа Поповићка, жена попа Сретена Поповића у Чачку, која је родом из села Мајдана под Рудником, поклонила је свој зубун, који је сама израдила. Осим тога су набављене и једне гусле. Одело је удешено тако, да свако има да се одене од главе до пете, једино без накита од сребрних новаца, којему је опет место означено тако, да се и тамо може нанизати. Сва су

та одела подвојена и нумерисана, нацртане су контуре и упутства како их треба понамештати, да манекен веран остане. Још се прочита и писмо проте М. Рајевскога из Беча, из којега се види, да је сандук с назначеним оделом приспео у Беч и одатле је одмах отправљен у Москву.

Бр. 67. Осим набављања одела за словенски етнографски излог у Москви, рађено је овом приликом да се слике из народног живота изнесу и описане и нацртане. М. Ђ. Милићевић, прибирајући дуже времена материјал за опис народнога живота, намењио је „Гласнику" своје чланке о томе, а Ст. Тодоровић је овом приликом скинуо за етнографски излог преко 20 чисто народних типова из разних крајева, осим других слика архитектурних и кућевних предмета, и једног таблова народнога одела сваке врсте. По чем је Ст. Тодоровић извршио сав труд око наређивања одела, нумерисања, грађења контура и упутства, и по чем ће и ови његови послови отићи у име друштва на излог, буде одлучено да му се за тај труд исплати 30 д. ц. (тридесет) из новаца који се троше на набавку потреба за излог.

Бр. 68. Председник јавља да је добио позив од председника комитета за етнографски излог у Москви, којим се позивају петорица на излог у Москву, са знаменитом олакшицом што се тиче путовања и борављења у Русији. Одбор, одлучивши да је доста да тројица иду, избере гг. Милана Ђ. Милићевића, Ст. Тодоровића и др. Јанка Шафарика, који су сва тројица и у позиву именовани и одлучи, да им се у име тога изда свакоме по 70 дук. путнога трошка из новаца за излог одређених.

Бр. 69. Прочита се писмо др-а Божидара Петрановића у ком одговара на питање друштва за његово дело „О Богомилима" да га је рад сам у Далмацији штампати и тражи да му се рукопис што пре пошље. На то секретар изјави, да је он рукопис одмах по што је писмо приспело, послао г. Б. Петрановићу, а председник извести друштво да је и он, одмах по што је писмо дошло своју награду у 50 дук. положио у нашу штедионицу према друштвеној одлуци.

Бр. 70. Прочита се позив на претплату г. Б. Петрановића на дело „о Богомилима" и одлучи се да се друштво за своју библиотеку упише на 10 ексемплара.

Бр. 71. Секретар подноси од г. Ђ. Даничића прилог за Гласник „*Филип Мезијер о цару Стефану*", који се упућује историјском одсеку.

Бр. 72. Секретар подноси прилоге за Гласник од ред. члана г. Милана Ђ. Милићевића и то 1) *Нешто о Васојевићима. Прилог за познавање српских крајева и српскога народа.* 2) *Сељачки живот, први оглед*, у два чланка: I. *Година у селу*, II. *Чини, бајања и други народни обичаји, од колевке до мотике*". Све троје се упућује одсеку историјском.

Бр. 73. Секретар прочита писма од „*Збора духовне младежи*" у Ђакову, и од омладинских дружина „*Слободе*" у Пожуну и „*Зоре*" у Бечу у којима јављају да су послане књиге друштвене примили и захваљују друштву.

Бр. 74. Секретар предлаже да друштво стане у књижевну свезу с пољским ученим друштвом што је поред Јагелонског университета у Кракову и са заводом библиотеке Осолињских у Лавову. Одбор одлучи да се то учини а свеза да се поднесе скупштини на коначну одсеку.

Бр. 75. Дошле су друштву на поклон или у замену књиге:

1. Од секретара: а) *Српске Новине* од 1838 и 1840, потпуни течаји, — б) *Слово српскога књаза Милоша Обреновића* на скупштини 1834 године, — в) Свеске Часописа Zukunft од 1865 бр. 2—22, 24—26, 28, и 36—52 без два броја. — г) броширу *Како можемо напредовати* од Стевана В. Поповића — д) дра. К. Пејичића *Извештај о споменику Теодора Павловића* — е) Песму Вел. Гаја *Српској браћи.*

2. Од Кишфалудијина друштва у Пешти:
   а). Shakspeare Munden Munkái. I—VIII.
   б). Losárdi Zsuzsána Epizód a Rákoczy-korból.
   в). Anyégin Eugen Пушкина у преводу.
   г). A mi nótáink. Regény. Irta Abonyi Lajos. I—IV.
   д). Tót Népdalok. У преводу.
   е). A Luziada Camoenstöl у преводу I. и II.
   ж). Bethen Gabor Ifjusága. Regény. Irta P. Szathmáry Karoly. I. и II.
   з). Phillis unokahugom. превод.
   і). A Baladáról Irta Greguss Agost.

3. Од непознатога: Рѣчь краишничка. Написао Гавро Вучковић. Земун 1866.

4. Од дописног члана В. Богишића Pravni običaji u Slovena. Загреб 1867.

5. Од професора Нила Попова из Москве: Переписка барона гр. А. Строганова съ Милошемъ Обреновичемъ въ 1817—1826 годахъ.
6. Од г. митрополита: Проповѣдническіе подвиги апостоловъ Славянъ святыхъ Кирилла и Меѳодія. Изданіе слѣпца Григорія Ширяева. СПетерб. 1866.
7. Из Русије: Крестный календар на 1867. Москва.

ТРЕЋА СЕДНИЦА ОДСЕКА ЗА НАУКЕ ИСТОРИЈСКЕ И ДРЖАВНЕ

21. Априла 1867 године.

Били су: председник г. др. Никола Крстић; чланови: гг. Јован Мариновић, Јов. Гавриловић, Милан Петронијевић, П. Срећковић Чедомиљ Мијатовић и М. Ђ. Милићевић.

Бр. 9. Редовни чланови: др. Јанко Шафарик, и М. Ђ. Милићевић, прочитавши рукопис г. П. Срећковића: „Родословіе серскіи цареи“, јављају да су мишљења да се штампа у Гласнику и да се г. Срећковићу изда у име награде по 4 д. цес. од штампанога табака. Одсек одлучи усвојити мишљење господе референата.

Бр. 10. Г. Ђ. Даничић шиље друштву препис онога, што је Филип Мезијер писао о цару српском Стефану. На то би одлучено, да се тај прилог наштампа у Гласнику и српски и латински.

Бр. 11. Редовни члан М. Ђ. Милићевић преко одбора подноси чланак: „Нешто о Васојевићима“, за који би наређено, да га прегледа и своје мишљење одсеку јави редовни члан, г. П. Срећковић.

Бр. 12. Чланови: Ј. Гавриловић и П. Срећковић прочитавши чланак г. Милорада Поповића Шапчанина, „Покрети у Босни између 1820—1832“, јавише да чланак заслужује да се у Гласнику штампа; на то би наређено, да се мишљење ово усвоји и г. Милораду по 3 дук. цес. од штампанога табака изда у име хонорара.

Бр. 13. Члан г. Јован Гавриловић писменим рефератом предлаже да се продужи штампање грађе за српску нову историју. Грађа та у неколико се већ находи код друштва а и даље ће се прикупљати. К томе предлогу додаде члан г. Милићевић, да би ваљало опет покренути

мисао, да се државне хартије, које нису већ више никаква државна тајна, а од важности су за историју, отпочну прегледати и штампати. После дужег разговора би наређено: да се за извршење предлога г. Гавриловића, као са свим умесног, побрине одбор, као већ за то овлашћен а и онај други предлог да се саопшти одбору, ради даљег по истоме рада, где и како треба, по чем се држи да је сад нестало сметња, које су извршењу тога биле пре на путу.

СЕДМА СЕДНИЦА ОДБОРА

22. Априла 1867.

Били су: Председник г. Ј. Гавриловић, чланови: гг. др. Н. Крстић и Михаило Рашковић. Секретар Стојан Новаковић.

Бр. 76. Прочита се и потпише протокол пређашње седнице.

Бу. 77. Председник помене да ће ићи у Москву и ред. члан друштвени г. М. А. Петронијевић, и то о свом трошку и предложи да се и он запише у писмима међу оне које је пређе друштво изабрало, које одбор и усвоји.

Бр. 78. Секретар прочита писмо од секретара Кишфалудијина друштва у Пешти, којим јавља да су тамо приспеле друштвене књиге и радујући се новој свези пита, јесу ли овамо приспеле њихове књиге, на које се одлучи да се у том смислу и њима одговори како су књиге приспеле.

Бр. 79. Секретар напомиње како је пређе у одбору била реч о започетом пре више година скупљању биографијских података чланова друштвених, у тој намери да се пређашњи позив обнови. У архиви се друштвеној налазе биографијски подаци од ових чланова: гг. Ф. Христића, Павла Бибића, Јосифа Веселића, † А. Вукомановића, Ђ. Даничића, † Адама Драгосављевића, владике Јаниђија, др. Н. Крстића, Франа Курелца, Рајка Ј. Лешјанина, Ђ. Малетића, † Вука Маринковића, Димитрија Матића, † Петра Матића, Д. Медаковића, митрополита Михаила, † Јефрема Ненадовића, † Јована Павловића, К. Пејичића, † митрополита Петра, М. А. Петронијевића, др. Б. Петрановића,

владике Гаврила, † Петра Ј. Протића, Меда Пуцића архим. Саве, Милана А. Симића, Милована Спасића, Саве Сретеновића, † Павла Станишића, др. Ткалца, Ђ. Д. Ценића, А. Чварковића, † Јакова Живановића, † Андрије Стаменковића, И. Ст. Ризнића и † К. Бранковића.

Одбор на то одлучи, да се ово корисно прибирање биографијских података настави и у то име да се пређашњи позив на ново огласи и у новинама и у Гласнику који први изађе.

Бр. 80. Секретар предложи да се од стране друштва пише молба министарству просвете да оно нареди да се друштвеној библиотеци од сад шаљу бесплатно сва издања државне штампарије и да се заишту на поклон све књиге које државна штампарија сад има на продају а нема их у друштвеној библиотеци, које се усвоји.

Бр. 81. Секретар напомене како би се требало старати, да угледа света „Живот деспота Стефана високога" од философа Костантина Костенчанина, споменик старе српске књижевности; а како се сад зна да преписе од тога дела има руски професор В. Григоровић који је сад у Одеси, на то се одлучи, да се писмом моли г. В. Григоровић: или да уступи друштву овом свој препис на штампање или да друштво за тај посао послужи рукописима.

Бр. 82. Председник одсека за науке историјске и државне јавља да је одсек одлучио да се штампа у Гласнику прилог Ђ. Даничића *„Филип Мезијер и цару Стефану"* српски и латински, које одбор усвоји.

Бр. 83. Исти председник јавља да је прегледан чланак г. Милорада Поповића *„Покрети у Босни између 1820—1832* по Ранку и Куниберту" и да је одлучено да уђе у Гласник а да се откупи са 3 дуката, које одбор усвоји.

Бр. 84. Исти председник јавља да је прегледан чланак г. П. Срећковића *„Родословіе сербскіи цареи"* и да је одлучено да уђе у *Гласник* а да се откупи са 4 дук. На то се поведе реч, да је у одређивању хонорара неједнакост између овога чланка и чланка „Покрети у Босни," тим више што не треба велике муке за препис рукописа из прошлог века, и одлучи се да се *Родословіе* откупи са 3 дук. од табака.

Бр. 85. Исти председник јави да је у историјском одсеку опет био поведен разговор о издавању „Грађе за српску историју" особито новију, који је посао друштво по-

чело још 1848 године, издавши тада „Деловодни протокол Кара-Ђорђев“ као прву књигу. За тим је било разговора и о томе да се почну прегледати и штампати државне хартије које нису више државна тајна а од важности су за историју. За све је остављено да одбор нађе начин како ће се то почети извршавати.

На то одбор одлучи, да се и та грађа за историју издаје у Гласнику, али да се *Гласник* подели на два *одсека*. Први одсек да се наставља на досадашњи ред и у тим књигама да се издаје што и до сад а за *други одсек* да се почне нов ред и у тим књигама да се штампа само грађа (материјали) за историју српског живота народног. За Гласник XXI, који се сад штампа, буде одлучено, да изађе још по старом начину.

Бр. 86. Члан одбора г. др. Никола Крстић предложи, да друштво ради преко министра правде, да за своју архиву набави *Протокол из Кара-Ђорђева времена* који се налази у окружном суду Шабачком, које одбор усвоји.

Бр. 87. Дошле су друштву на поклон и у замену књиге:

1. Од берлинске академије наука: Monatsberichte за Декембар 1866. године.

2. Од професора В. Григоровића његово дело: Какъ выражались отношеніи Константинопольской церкви къ окрестнымъ сѣвернымъ народомъ и преимущественно къ Болгаром въ началѣ X столѣтія?....

3. Из Пеште Catalogues numismatiques,

4. Од горњега лужичког ученог друштва Neues lausitzisches Magazin. 33. св. 2 књ.

5. Од секретара: *а) Хигијена.* Приступ у предавања од Милана Јовановића, *б)* броширу Occident, Orient und Panslavismns, *в) Домаћи пријатељ.* Забавник за 1866. г. *г) Путничке цирте* Владана Ђорђевића, *д)* Први извештај о радњи панчевачког певачког друштва. *е)* Митермајерова *Испитавања о укидању смртне казни*, превод М. Дамјановића. *ж)* Бернерову расправу *О укидању смртне казни* превод М. Дамјановића.

ПОЗИВ.

Српском ученом друштву потребно је из ближе познавати живот и књижевну радњу својих чланова и имати о томе поуздане податке за сваку потребу. Таки су подаци у свако доба веома важан извор не само за историју самога друштва и његове књижевне радње, него још особито и за биографију учених и у књижевности заслужних Срба и за српску библиографију, дакле управо за историју просвете српскога народа.

Још пређашње „друштво србске словесности“ позвало је чланове своје да ово учине, установивши да сваки нов члан који буде изабран одмах по избору пошље друштву податке о својој биографији. Тада су постављена питања која треба да не остану без одговора од стране чланова. Та су питања ово:

Да сваки члан јави:

а). Цело име и презиме своје са целом титулом.

б). Кад се родио и где.

в). Шта је учио, кад и где.

г). Шта је до сад написао и где је и кад на свет издао.

д). Где живи.

ђ). Је ли у јавној служби, у каквој и од кад, и је ли још у каквој био пре.

е). Је ли члан још кога ученог друштва.

ж). Има ли какав знак признавања својих заслуга било књижевних или других и од кад.

На тај позив послали су од оно доба податке о свом животу г. г: Ф. Христић, Павао Бибић, Јосиф Веселић, † А. Вукомановић, Ђ. Даничић, † Адам Драгосављевић, владика Јанићије, др. Н. Крстић, Фрањо Курелац, Рајко Ј. Лешјанин, Ђ. Малетић, † Вук Маринковић, Димитрије

Матић, Петар Матић, Д. Медаковић, митрополит Михаило, † Јефрем Ненадовић, † Јован Павловић, К. Пејичић, † митрополит Петар, М. А. Петронијевић, др. Б. Петрановић, владика Гаврило, † Петар Ј. Протић, Медо Пуцић, арх. Сава, М. А. Симић, Милован Спасић, Сава Сретеновић, † Павао Станишић, Др. И. И. Ткалац, Ђ. Д. Ценић, А. Чварковић, † Јаков Живановић, † Андрија Стаменковић, И. Ст. Ризнић, † К. Бранковић.

Како друштво још нема података од свију својих чланова, то је одлучило, овим путем објавити, од кога је добило одговор на онај свој позив, и замолити на ново све оне своје чланове који му нису одговорили, да то од сад изволе учинити.

ШТАМПАРСКЕ ПОГРЕШКЕ.

У чланцима „Служба и живот св. Ђурђа Кратовца“ и „Нешто о кнезу Лазару“ зарад теготе у слагању поткрало се више погрешака и неједнакости у правопису. Главније бележимо овде, да би се могло поправити.

На стр.	104	у 10	врсти	озго	стоји	тлѣньноѹ м. тлѣньноѹ
„ „	104	„ 21	„	„	„	кѣѹьноѹщсѥ м. кѣѹьноѹющеѥ
„ „	105	„ 4	„	„	„	божьстьвныихь м. божьстьвьи.
„ „	106	„ 15	„	„	„	мисьльныхь м. мысьльныхь
„ „	107	„ 27	„	„	„	владнѹнце м. владыѹнце
„ „	108	„ 23	„	„	„	грѣшникь м. грѣшьникь
„ „	109	„ 5	„	„	„	помишлѥнниѥ м. помышлѥнниѥ
„ „	109	„ 24	„	„	„	силныихь м. сильныихь
„ „	110	„ 14	„	„	„	дрьзоюща м. дрьзающа
„ „	111	„ 2	„	„	„	костѣнь м. костемь
„ „	111	„ 18	„	„	„	пѣсны м. пѣсни
„ „	112	„ 1	„	„	„	пѣснѣхь м. пѣснехь
„ „	112	„ 6	„	„	„	огнѥобразны м. огнѥобразьны
„ „	112	„ 20	„	„	„	прилѣжьно м. прилежьно
„ „	113	„ 17	„	„	„	прѣщеннѥ м. прѣщеннѥ
„ „	114	„ 9	„	„	„	нетлѣньныи. Сь м. нетлѣньныи сь.
„ „	116	„ 2	„	„	„	завидень м. завидѣнь
„ „	116	„ 19	„	„	„	праведныи м. праведьныи
„ „	117	„ 1	„	„	„	Христовы м. Христови
„ „	117	„ 11	„	„	„	оѹслишныь м. оѹслышныь
„ „	117	„ 21	„	„	„	необыѹноѹ м. необыѹьноѹ
„ „	117	„ 27	„	„	„	вишьнѣго м. вышьнѣго
„ „	118	„ 2	„	оздо	„	сыльныхь м. сильныхь
„ „	119	„ 1	„	озго	„	прѣвишьши м. прѣвышьши
„ „	120	„ 8	„	„	„	праведныихь м. праведьныихь
„ „	120	„ 20	„	„	„	оѹслишахь м. оѹслышахь
„ „	122	„ 3	„	„	„	вышьныи м. вышьнии
„ „	122	„ 5	„	„	„	дрѣвлѥ, које може бити долази још гдегод тако — м. древлѥ
„ „	122	„ 15	„	озго	„	прѣисподныи м. прѣисподьнии
„ „	123	„ 10	„	„	„	вьмѣнающа раз... м. вьмѣнающа, раз...

ШТАМПАРСКЕ ПОГРЕШКЕ.

На стр. 126 у 8 врсти овдо стоји прысно м. присьно
„ „ 127 „ 8 „ озго „ сьрождьшею м. сь рождьшею
„ „ 128 „ 3 „ „ „ горенинє м. горѣнинє
„ „ 128 „ 9 „ „ „ прысьно м. присьно
„ „ 129 „ 4 „ „ „ храмы м. храмы
„ „ 131 „ 12 „ „ „ новаго м. новаго
„ „ 132 „ 12 „ „ „ дивнаѧ м. дивьнаѧ
„ „ 132 „ 17 „ „ „ моудрихь м. моудрыхь
„ „ 132 „ 24 „ „ „ разоуыєнию м. разоуыѣнию
„ „ 133 „ 6 „ озго „ приємьникь м. приємьникь
„ „ 133 „ 5 „ овдо „ зрѣще м. зреще
„ „ 135 „ 1 „ озго „ изыкати м. изыкати
„ „ 135 „ 4 „ овдо „ скетыи и праведьны, према рукопису, у којем правопис нимало не пази на форме, место чега би боље било свети и праведьни; а то се може бити још где год налази.

На стр. 138 у 1 врсти озго стоји свѣдѣтелство м. свѣдѣтельство
„ „ 138 „ 14 „ „ „ праведныи и светыи м. праведьни и свети.
„ „ 139 „ 10 „ „ „ оукорени м. оукорѣни
„ „ 141 „ 15 „ „ „ вьчерашьныи м. вьчерашьнии
„ „ 142 „ 8 „ овдо „ осьмихь м. осьмихь
„ „ 143 „ 10 „ озго „ зрыши м. зриши
„ „ 144 „ 6 „ „ „ послѣдьныи м. послѣдьнии
„ „ 144 „ 6 „ „ „ проклють м. проклеть
„ „ 146 „ 15 „ „ „ мнєнии м. мнєнии
„ „ 146 „ 19 „ „ „ покоулихь м. похоулихь
„ „ 149 „ 11 „ „ „ хотєнинє м. хотѣнинє
„ „ 150 „ 15 „ „ „ кьсь се м. кась же
„ „ 151 „ 13 „ „ „ оуыреть м. оуырѣть
„ „ 152 „ 10 „ „ „ зрѣще м. зреще
„ „ 158 „ 1 „ „ „ прысьно м. присьно
„ „ 158 „ 3 „ овдо „ прысьно м. присьно
„ „ 160 „ 7 „ „ „ стльпи м. стльпы
„ „ 162 „ 17 „ озго „ себѣ м. себе
„ „ 163 „ 17 „ „ „ кишьнии м. кышьнии.

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine of five cents a day is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.